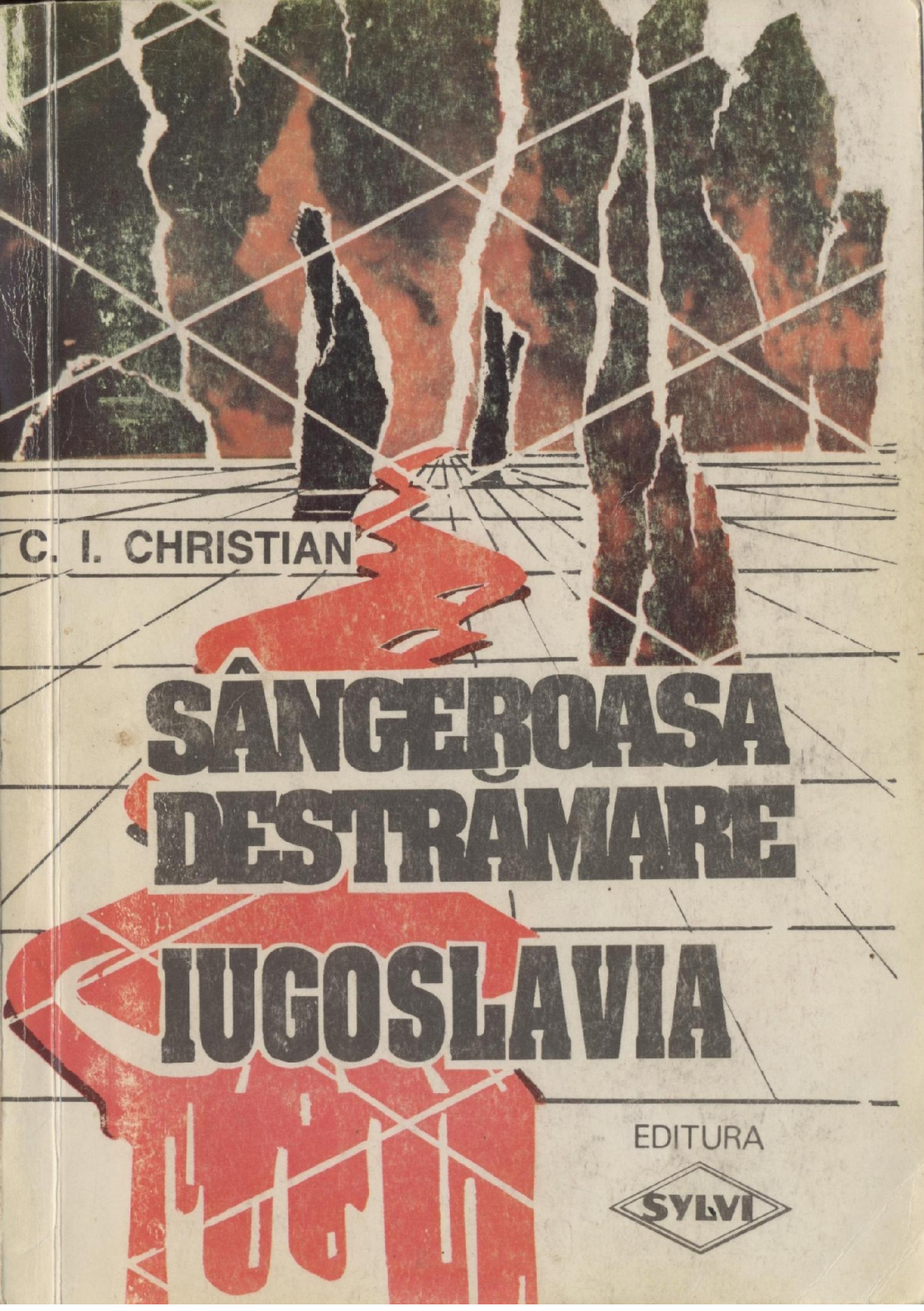

C. I. CHRISTIAN

SÂNGEROASA DESTRĂMARE IUGOSLAVIA

EDITURA SYLVI

SPONSORI:

– Firma „NAVITRANS” Galaţi – Dl. Liviu Nicolai
– Firma „RALF COM” S.R.L. Bucureşti
– MILAN MITIC
– DIMITRIS KOURUBLIS
– LJUBOMIR MARKOVIC

C.I. Christian

IUGOSLAVIA
sângeroasa destrămare

EDITURA SYLVI – Bucureşti, 1994

Cu dragoste, fiicelor mele.
Cu stimă, iugoslavilor pe care i-am cunoscut.

C.I. Christian

Iugoslavizarea

Asistăm, aproape fără nicio replică, la acreditarea şi sacralizarea, în Europa de Est şi de Sud-Est, în Europa Centrală, a unui concept nou, periculos şi tragic: iugoslavizarea.

Ar fi necesar, poate, ca, înainte de a-i cerceta consecinţele, să-i definim acestui termen înţelesul şi să-i nominalizăm cauzele. Căci nimic nu e mai semnificativ decât să ne lămurim asupra scenariului în interiorul căruia a apărut şi s-a impus iugoslavizarea.

Am apărat, cu puterile mele de scriitor, gazetar şi parlamentar român, o realitate care mi-a dominat copilăria, mi-a inflamat tinereţea şi mi-a rănit maturitatea: Iugoslavia. O ţară care nu există decât în ţările în care s-a spart. O ţară pe care n-am avut niciodată date să o urăsc. O ţară din care veneau peste noi (acolo, în sudul Olteniei, la Bârca şi în celelalte sate, în care vuietul Dunării se auzea, aproape în fiecare noapte, mai clar decât căutatul cocoşilor) cele mai frăţeşti şi tandre semne de viaţă.

Sârbi erau (sau li se zicea aşa) grădinarii din Urzicuţa şi Bistreţ, din Băileşti şi Bechet, deşi, probabil unii erau bulgari, alţii croaţi, dacă nu chiar şi greci. Dar „sârbii” *plăceau oltenilor şi sârbi erau toţi cei care le plăceau. Sârbi deveneau. Cinstit vorbind, oltenii nu-i considerau străini pe sârbi. Aş putea zice că „sârbii” erau nu cei mai apropiaţi străini, ci rudele întoarse acasă ale românilor din sud. Sintagma aceasta mentală rămâne valabilă şi după 50 de ani de viaţă, ai mei.*

Aşa au apărut sârbii în sufletul copilului care am fost, aşa au rămas ei în sufletul meu la această grea cumpănă a vieţii lor, a existenţei lor, aici, în butoiul de pulbere al Europei.

Mă conving, pe zi ce trece, că ni s-a dat să jucăm (şi ni se dă încă) rolul acestui butoi de pulbere al continentului.

Iar Iugoslavia poartă blestemul direct de a aprinde de trei ori în secol fitilul acestui butoi de pulbere: primul, al doilea şi, vai, al treilea război mondial. Dumnezeu să apere Iugoslavia şi să-i spitalizeze de urgenţă rănile, iar speranţele să i le unească şi, mai ales, Dumnezeu să cicatrizeze, să cronicizeze pe dată memoria, spre a opri şi, ulterior, spre a interzice invenţia cea mai criminală a stăpânilor lumii.

Iugoslavizarea, *adică justificarea intimă a fiecărei crime în războiul civil din Iugoslavia.*

Iugoslavizarea, *adică angajarea vicleană şi reciprocă a tuturor popoarelor iugoslave unul împotriva altuia, fiecare împotriva tuturor, toate împotriva fiecăruia. Cum se realizează iugoslavizarea? După ce primul popor are primele victime, el, fireşte, ripostează. Apar primii morţi şi de cealaltă parte. Din domeniul teoretic, principial, extern, pofta de răzbunare coboară în viaţa popoarelor. Ele au ce să-şi reproşeze. Au de ce să se urască. Au ce victime să ridice la catargul revanşei.*

Iugoslavizarea *e un motor care merge împotriva tuturor popoarelor iugoslave, hrănindu-se cu popoare iugoslave, cu speranţe iugoslave, cu nedreptăţi iugoslave, cu dreptăţi, cu crime iugoslave şi cu cavalerism iugoslav. Culmea e că marea tragedie iugoslavă colectează şi foloseşte combustibilul generos distribuit de Dumnezeu în caracterul fiecărui fost cetăţean iugoslav. Fost şi viitor cetăţean iugoslav; ca să mă exprim exact.*

Căci eu cred că Iugoslavia *va renaşte. Ca stat al tuturor celor care luptă azi între ei şi împotriva ei, a Iugoslaviei. E pariul meu, care nu se sprijină pe nimic, decât pe credinţa mea că unii dintre cei mai viteji pământeni (cetăţeni ai Pământului adică!) nu pot trăi, la nesfârşit, în tragica eroare de a se lăsa manipulaţi unii împotriva altora şi toţi împotriva marii lor ţări, Iugoslavia.*

A nu se uita: există puteri europene care nu suportă ideea că există şi alte puteri europene. Şi mai e ceva. Popoarele sunt uşor de cucerit când statele pe care le compun devin mici şi neputincioase. Imperiile vechi şi imperiile noi au nevoie de realităţi geografice cât mai fărâmiţate, spre a le putea ataşa cât mai lesne. O Iugoslavie puternică prin unitatea ei ar fi fost o piedică în calea oricărui revanşism. De aceea, a sprijini, de exemplu, înarmarea unui popor iugoslav împotriva celorlalte, a face din graniţa ta cu acel popor iugoslav un talcioc mizerabil al licitaţiei înarmării, a participa, prin toate mijloacele, la cruciada antiortodoxă şi a considera, în permanenţă, că sârbii sunt singurii vinovaţi de tot ce se întâmplă în Iugoslavia şi în zonă, înseamnă a spori coeficientul exploziv de iugoslavizare care ameninţă o jumătate de continent.

Citind această carte extraordinară (căreia mi s-a propus să-i dedic şi câteva rânduri ale mele) „Iugoslavia, sângeroasa destrămare”, *scrisă de un autor pe care nu-l cunosc,* C.I. Christian *(nume care mă face să cred că e pseudonim, prin*

sonoritatea sa „christiană” *acoperind prea bine altarul creştin al tragediei iugoslave, ca să fie întâmplătoare existenţa lui), mi-am propus să nu mă las corupt de datele problemei. De ce? Din acelaşi motiv din care nu mă lăsasem copleşit de datele aceleaşi probleme, vehiculate în sens contrar, de centre de putere antisârbeşti, antiortodoxe şi, în genere, antirăsăritene. Nu m-au convins niciodată cei care se dădeau de ceasul morţii să denigreze cât mai eficient pe sârbi. Nu mă voi lăsa, deci, anesteziat de cei care atacă nu fapte, ci zestrea genetică a poporului croat, de exemplu. Am convingerea că prefaţez o genială carte de istorie în documente. Ea e şi adevărată, dacă e generală. Dar ea nu e singura carte adevărată, posibilă cu privire la Iugoslavia. Rămâne ca, prin conjugarea tuturor acestor puncte de vedere, adunând şi scăzând, înmulţind şi împărţind, să dăm sârbilor, croaţilor, slovenilor, bosniacilor şi herţegovinenilor, muntenegrenilor şi macedonenilor ceea ce este al lor, ca rol şi regie, în tragedia care i-a despărţit şi în dumnezeiasca speranţă a regăsirii.*

Pentru că – iarăşi pariez cu istoria! — ei vor fi din nou împreună, în vremea care va veni. Va exista, fără îndoială, ca un râu care se desparte, temporar, în mai multe pâiraie, datorită unei stânci care-i cenzurează obârşia, o mare ţară a slavilor din sud, numită chiar aşa după traducerea în slavă a acestei realităţi: IUGOSLAVIA.

Multe imperii false, de carton zăbrelit, vor cădea, pentru că au fost, sunt şi vor fi întocmite contra naţiunii, iar organizarea lor pe verticală nu va mai putea fi suportată de cei aflaţi dedesubt. Iugoslavia va renaşte. *Nu ştiu când. Dar gândul meu se întinde până acolo unde faptul va redeveni posibil.* Mi se pare corect, din partea mea, să-i iubesc pe cei nedreptăţiţi, fără, însă, a nedreptăţi la rândul meu. *E greu să îmbrăţişezi această poziţie, e mai mult decât ineficient, e greu, dar e corect şi liniştitor. Pot să sar, de aceea, în ocazii naţionale şi internaţionale, de partea celor pe care, îndeobşte, îi nedreptăţesc şi presa europeană şi oamenii politici de anvergură continentală, fără a-i ataca, în niciun fel, pe cei pe care, chiar dacă nu-i nedreptăţeşte nimeni, îi distruge, la fel de nedreaptă, la fel de sângeroasă, la fel de bine alimentată din exterior, iugoslavizarea. Adică trecerea pe pilot automat a conflictului.*

* * *

I-am spus, într-o zi, băiatului meu, care are – la rândul lui – doi

copii, o fată şi-un băiat şi mi s-a părut că ar putea fi nedrept cu fetiţa: „Fiule, îţi dau o poruncă, să fii drept. Poţi, fiule, să iubeşti pe fiul tău mai mult decât pe fiica ta, dar să n-o iubeşti niciodată pe fiica ta mai puţin decât pe fiul tău!” *Aşa cred eu că trebuie să stea lucrurile. Poţi iubi pe sârbi mai mult decât pe croaţi, dar niciodată nu e moral să-i iubeşti pe croaţi mai puţin decât pe sârbi.*

Cum asta? Simplu. Poţi iubi pe cineva mai mult, dar nu ai dreptul să iubeşti pe celălalt mai puţin. *Da, pentru că poţi iubi mai mult, din prisosul tău, nu luând de la celălalt, cel pe care te învredniceşti să-l furi, ca să îmbogăţeşti sentimentele tale faţă de cel preferat. Şi, totuşi, a-i iubi şi a-i apăra pe sârbi, pe care aproape nimeni nu-i apără în această istorie care e, mai degrabă, politică decât istorie, înseamnă a-i înţelege pe cei care au acum nevoie de o iubire fără limite, spre a se vindeca şi spre a reînvăţa să ierte.*

Există bolnavi, pe paturile cărora e o atât de mare înghesuială încât ei mor de grija care-i sufocă, luându-le aerul. Sârbii nu sunt în această situaţie. La patul rănitului sârb nu e nici înghesuială, nici indignare. *L-au părăsit şi marile puteri, şi vecinii. Embargoul, pe sârbi i-a lovit cel mai rău. Ei, sârbii, n-au creditul meritat între statele Europei. S-a lansat o imagine monstruoasă şi nedreaptă despre sârbi, nicio strădanie a celor ce-i iubesc pe sârbi de a-i disculpabiliza nu reuşeşte.* Mass-media e părtinitoare şi otrăvită. *Marile conspiraţii, ale unor cercuri germane şi maghiare, la adresa Iugoslaviei, iar, mai curând, a Serbiei, parcă nici n-ar fi fost. Nu contează că s-au dat arme unora dintre inamicii sârbilor şi că s-a lucrat, temeinic şi neruşinat, împotriva stabilităţii şi integrităţii Iugoslaviei, nu contează decât ce vor scenariştii să conteze.*

Numărătoarea aşa-zisei dreptăţi planetare începe de unde vrea contabilul-şef care e antisârb. Şi, deci, e normal ca, în această criminală şi antisârbească ecuaţie europeană, să-i iubesc mai mult pe sârbi. Fără a-i opune Iugoslaviei eterne. Fără a jigni pe nimeni. Fără a crede că „Sângeroasa destrămare”, *care e, desigur, o carte adevărată despre Iugoslavia, e singura carte adevărată despre Iugoslavia. Fără a bloca, în vreun fel, lupta firească a variantelor istorice legate de „sângeroasa destrămare”. Fără a-i mai apăra, acum, pe sârbi, care apar, o dată cu această carte, într-o poziţie cu adevărat convenabilă. E dreptul lor la cuvânt. E dreptul lor la istorie. E dreptul lor la*

propria imagine. E dreptul lor la drept. Pentru cauza sârbilor am luptat şi eu. Pe faţă, fără ipocrizie. Pentru că am ştiut că sârbilor nu le sare aproape nimeni în ajutor. Pentru că m-am săturat de nedreptatea *care circulă ca* dreptate *prin cetate. Prin cetatea continentală. Pentru că mi-e drag, mi-e milă şi mi-e ruşine de vitregia cu care sunt trataţi sârbii.*

DECLARAŢIA POLITICĂ A SENATORULUI ADRIAN PĂUNESCU, VICEPREŞEDINTE AL PSM, DIN PLENUL SENATULUI ROMÂNIEI, DIN ZIUA DE 6 DECEMBRIE 1993, PE PROBLEMA EMBARGOULUI ÎMPOTRIVA SERBIEI

Domnule preşedinte, domnilor senatori!

De bine, de rău, prin pacea de care avem parte şi de către puterea de la Bucureşti, aşa cum a fost ea, poate fi considerată responsabilă, noi, românii, suntem pe punctul de a mai încheia încă un an de sfidare a iugoslavizării, la care eram condamnaţi. Tocmai din această perspectivă mă adresez dumneavoastră cu această declaraţie politică.

Socialiştii români consideră că, de Crăciun şi de Anul Nou, măcar de Crăciun şi de Anul Nou, li se cuvine tuturor popoarelor şi tuturor copiilor dreptul la pace, la vis, la brad, la cozonac, la venirea Moşului, la speranţă. La urma urmei, nimeni n-are dreptul să pedepsească popoarele pentru ceea ce alţii pretind că fac guvernele lor. România a fost, ea însăşi, deseori, victimă a unei logici strâmbe în această privinţă. Din experienţa noastră, dar şi din cercetarea istoriei, se poate constata că, de fapt, nu guvernele sunt pedepsite, ci popoarele. Dar scapă oricărei logici morale chiar şi această solidarizare forţată a tuturor guvernelor dintr-o zonă geografică împotriva unei ţări din zona respectivă, pe temeiuri mai mult sau mai puţin raţionale.

Pledez, domnilor, pentru ca, măcar în perioada decembrie-ianuarie, embargoul împotriva popoarelor Iugoslaviei, embargoul contra Serbiei cu deosebire, să fie suspendat. Copiii bunilor noştri fraţi din sud-vest n-au absolut nicio vină pentru politica mondială şi pentru politica guvernului ţării lor. POPORUL SÂRB NU POATE FI INCULPAT ÎN BOXA ISTORIEI. Dar, lăsând pentru la anul toate aceste analize viitoare, acum, în acest decembrie 1993, noi, socialiştii români, propunem autorităţilor României şi instanţelor mondiale o suspendare, măcar temporară, a

embargoului. Poporul sârb are nevoie de prieteni şi de soluţii pentru ieşirea din catastrofă. Şcolile celor mai buni dintre vecinii noştri îngheaţă în iarna cea mare. Nicăieri, în fosta Iugoslavie, nu e bine. Iar embargoul, departe de a rezolva problemele, iată că le complică şi le acutizează. Embargoul se transformă în genocid.

Ce a câştigat comunitatea internaţională, ce au câştigat popoarele fostei Iugoslavii, ce a câştigat poporul român din acest embargou? Fireşte, dacă ţinem neapărat, ne putem mândri cu toate felicitările pe care le-am primit pentru felul exemplar în care i-am lăsat pe sârbi să moară. Dar este aceasta, azi şi în perspectivă istorică, o faptă cu care să ne putem lăuda? Cui foloseşte acest blocaj? S-a oprit dezastrul prin embargo? Nu cumva începe să se observe că situaţia e mai complexă şi că vinovăţia sârbilor e, mai degrabă, o prejudecată impusă cu forţa? Care este rezultatul embargoului până la ora de faţă? Avem noi dreptul unei politici antiiugoslave, după monolitismul antiiugoslav, la care ne-a obligat, tot pe noi, Stalin? Şi, vai, cum ne iluzionasem că bătrânul mustăcios gruzin a murit!

Dar, chiar dacă rezultatul embargoului ar fi foarte pozitiv, de Crăciun şi de Anul Nou, acest embargo tot ar trebui suspendat. Ar trebui deschise – măcar acum! — graniţele, pentru relaţii normale între rude despărţite de bariere formale, ar trebui militat pentru trimiterea de carburanţi, de cadouri utile şi de saci ai lui Moş Crăciun în Serbia şi în toată fosta Iugoslavie.

Dumnezeu să ajute Iugoslavia!

România să aibă milă de Iugoslavia, care e şi una dintre variantele posibile, oferite statului român în ultimii ani şi refuzate, printr-un miracol, de acesta. Să nu ne amăgim. ŞI DESPRE NOI E VORBA ÎN PROPOZIŢIA TRAGICĂ DE LA BELGRAD. Dar ascultaţi profeţia mea, domnilor colegi, CEI MAI VITEJI DINTRE SLAVI SUNT DE NEÎNVINS. E, însă, cazul ca, înainte să se producă din nou această dovadă a eroismului lor, de care s-a izbit, o dată, nazismul şi, ulterior, bolşevismul, noi să nu uităm că în joc sunt vieţile unor oameni ca dumneavoastră şi ca mine, iar cine fură azi un ou, mâine are un embargo.

DIN SĂRĂCIA ROMÂNIEI CONTEMPORANE, UN MOŞ CRĂCIUN DEZLEGAT DE ORICE PATIMI POLITICE TREBUIE SĂ PRIMEASCĂ DE LA NOI ÎNCUVIINŢAREA ŞI ÎNVESTITURA DE A DUCE POPOARELOR IUGOSLAVIEI, BĂTRÂNILOR ŞI COPIILOR SÂRBI O CUMINECARE ŞI O SPERANŢĂ.

Dar, chiar dacă s-ar duce cu mâna goală, acest Moş Crăciun român ar da nefericiţilor noştri fraţi din sud-vest un mult aşteptat

semn că nu i-am uitat. Binecuvântaţi-l şi încărcaţi-l cu puterea milei frăţeşti pe acest Moş Crăciun al tuturor făgăduinţelor şi iertărilor! Doamne al popoarelor, ajută Iugoslavia şi ajută România să înţeleagă la vreme că oportunismul e un păcat, când Serbia frăţească se află pe cruce, în plină răstignim, iar ritualul acestei crucificări nici măcar nu e ortodox.

Domnule preşedinte,

Doamnelor şi domnilor.

Mila şi solidaritatea noastră cu cel mai viteaz popor al Europei, cu toţi fraţii noştri iugoslavi din Croaţia, Bosnia-Herţegovina, Slovenia, Muntenegru şi Serbia ar întări nu numai pe cei cărora le-am trimite semnul acestei compasiuni şi al acestei fraternităţi active, ci şi pe noi, cei care ar trebui să facem acest gest. Fiecare popor are un 1940 al său. N-ar fi prea productiv pentru noi să uităm că tot ce-a fost mai poate fi şi că prietenia care se reface în vreme de rană e nemuritoare.

CUVÂNTUL SENATORULUI ROMÂN ADRIAN PĂUNESCU ÎN PLENUL ADUNĂRII PARLAMENTARE A CONSILIULUI EUROPEI, DE LA STRASBOURG, DIN ZIUA DE 25 IANUARIE 1994, ÎN CHESTIUNEA EMBARGOULUI ÎMPOTRIVA IUGOSLAVIEI

Domnule preşedinte.

Doamnelor şi domnilor,

Este prea simplu şi prea uşor să descoperi şi să arăţi rănile şi vinovăţia pacientului. Dar este mai corect şi mai moral să numeşti, să dai un titlu remuşcării şi responsabilităţii medicului. Cine a creat problemele ţărilor din estul Europei, cine le-a făcut iluzii şi promisiuni şi cine nu a tratat nicio rană deschisă? Nu suntem interesaţi într-o descriere viu colorată a bolii, nu suntem interesaţi să aflăm anamneza imediată, avem nevoie de soluţii, avem nevoie de ajutor frăţesc, avem nevoie de tehnologii. Chiar şi de o tehnologie a salvării, a renaşterii, a unei noi speranţe.

Este artistic şi foarte spectaculos să convingi un întreg continent: „Sări în piscină!”, dar este tardiv să-i spui: „O, iartă-mă, Europa nu era o piscină, era oceanul, şi – iartă-mă din nou! — am uitat să-ţi spun, acest ocean nu are fund, nu are margini şi – pentru ultima oară, iartă-mă! — am auzit că nu ştii să înoţi şi (mult mai mult decât toate aceste veşti rele), nu ai braţe – iartă-mă. Doamne! –, oceanul nu este ocean, este un iad încins”.

Situaţia din fosta Iugoslavie este semnul unei psihologii cinice

a multor centre de putere europene, care au chemat popoarele Estului către libertate, dar acum le pretind peştilor care atârnă în undiţe: „De ce nu sunteţi pescari?” Se pare că am înţeles că această criză iugoslavă nu poate fi rezolvată prin embargo şi restricţii, care acţionează, de fapt, asupra popoarelor, şi nu asupra guvernelor. Mândria naţională iugoslavă a ales cu precizie oamenii care nu erau candidaţii preferaţi ai intereselor externe. Poate am sacraliza această metodă, ca să avem peste tot un învingător: „Atacaţi-l! Distrugeţi-l!” El va obţine sprijinul poporului său. Naţiunea sa va face din el mai mult decât este.

Cu toate că nu consider situaţia din fosta Uniune Sovietică similară cu aceea din fosta Iugoslavie, să cădem de acord cu acest loc comun. Fosta Uniune Sovietică era formată din naţiuni diferite, din ţări diferite, din civilizaţii diferite, chiar din continente diferite. Dar Iugoslavia? În orice caz, erau mai multe asemănări între croaţi şi sârbi decât între ruşi, georgieni, armeni, lituanieni, uzbeci şi românii din Moldova. Au fost lupte sângeroase în interiorul Uniunii Sovietice. Au fost lupte sângeroase în interiorul fostei Iugoslavii. Am să vă dau un exemplu insolent de tratament european diferit. O fostă armată sovietică, Armata a 14-a rusă, ocupă, acum, o parte din Republica Independentă Moldova, lângă Nistru. Iar noi păstrăm tăcerea. Nimeni, din toată lumea, nu a recunoscut aşa-numita Republică Transnistria. Un tribunal nelegitim, al unei republici nelegitime, a condamnat la moarte un erou naţional, Ilie Ilaşcu, care a luptat în ţara sa, în limitele dreptului şi legalităţii sale naţionale, pentru libertăţile sale naţionale şi politice. Iar noi păstrăm tăcerea. Ţinut într-o cuşcă de oţel, la Tiraspol, de un an de zile, Ilie Ilaşcu poate fi ucis în orice clipă, datorită condamnării sale feudale, bolşevice, criminale. De ce legile internaţionale nu restabilesc dreptatea internaţională? De ce păstrăm tăcerea? De ce, pentru Iugoslavia, nimic nu este prea mult, iar pentru acest pericol imperialist, roşu sau alb, din ce în ce mai agresiv, nu există nicio regulă, nicio lege, nicio pedeapsă?

Agenţia „Reuter” a informat, acum două luni, că C.S.C.E. a acordat Rusiei un drept abuziv, incredibil: să facă ordine la graniţele sale. Iar motivul este: dacă nu acordăm Rusiei acest drept, Rusia şi-l va lua singură, oricum. Foarte drăguţ. Asta înseamnă că avem, din nou, acelaşi şerif sentimental şi talentat pe strada noastră. Dar nu uitaţi: aceste graniţe pot fi mutate oriunde. Îmi amintesc o glumă: Cu cine se învecinează Uniunea Sovietică? Cu ţările cu care doreşte.

Nu trebuie să uităm! După Iugoslavia, după distrugerea cinică a acestei ţări unite, care a opus rezistenţă importantă nazismului şi bolşevismului, întârziindu-l pe Hitler în drumul lui către Est şi pe Stalin în drumul lui spre Vest, urmează un nou virus: iugoslavizarea. O poreclă pentru toate ţările noastre estice. Poate din alte motive: economice, sociale, nu neapărat etnice. A înţelege şi a ajuta poporul şi cultura din fosta Iugoslavie înseamnă a înţelege această tragedie contemporană, scrisă de un nou Shakespeare.

Şi, acum, câteva fraze de ţinut minte:

— Orice intervenţie din afară, nu contează unde şi când, trebuie înţeleasă ca un război civil. Foarte curând, autorii vor regreta sincer situaţia internă din acele ţări.

— Iugoslavizaţi, iugoslavizaţi, că tot rămâne ceva!

— Serbia este vecină cu România. Până acum, România a pierdut mai mult de 7 miliarde de dolari, datorită acestui embargo. Cine a suferit mai mult? Cine a fost pedepsit? Distinsul nostru coleg Bekov, din Bulgaria, avea dreptate, vorbind despre situaţia noastră specială, ca vecini ai Iugoslaviei. Noi suferim, ca să facem Serbia să sufere.

— Un mod de a cuceri ţările vecine: să provoci minorităţile asupra majorităţilor! Dacă iugoslavizarea nu se realizează, pedepsiţi, de exemplu, Slovacia, pentru că şi-a menţinut graniţele!

— Fiecare minoritate a fiecărei majorităţi va fi mai puternică decât fiecare majoritate de aceeaşi naţionalitate.

— Chiar pedepsim guvernele, aruncând cu bombe şi, hai să zicem, cu embargouri asupra popoarelor?

— Raportorul a spus: după acest embargo, nu s-a schimbat nimic, nu s-a vindecat nimic. Eu vă propun: să încetăm embargoul! Haideţi să stabilim regula dialogului! Negocieri, nu răzbunare!

— Haideţi să nu schimbăm cicatricile în răni, ci rănile în cicatrici!

— Haideţi să instaurăm nu o justiţie sângeroasă, ci o linişte domestică, împăciuitoare, chiar dacă nu atât de dreaptă!

— Nu graniţe fără umanism, ci umanism fără graniţe!

Nimeni nu are dreptul să dea cicatricile cu fard, să deranjeze, să adâncească sau chiar să agraveze rănile, dacă nu are convingerea că le poate trata eficient. A transforma o cicatrice într-o rană înseamnă mai degrabă a ucide decât a vindeca. Haideţi să refuzăm să fim paradoxali. A purta destinul unei răni

până la capăt nu reprezintă o calitate a celor care au provocat rana, ci un merit al lui Iov în faţa lui Dumnezeu. (Aplauze).

Am vorbit, deci, şi la Bucureşti, şi la Strasbourg (vorbisem şi la Paris, dar îmi lipsesc textele) despre Iugoslavia. O voi mai face. Aceasta cu atât mai mult cu cât ostilitatea la adresa sârbilor va fi mai mare. Dar, când o carte-document vine să apere cauza sârbilor, rostul şi rolul meu se schimbă, chiar dacă ştiu, bineînţeles, că imaginea antisârbească, vârtos acreditată pretutindeni în lume, nu se va schimba fundamental, după această carte. Nu valoarea unei cărţi cântăreşte hotărâtor în frecvenţa cu care ea circulă pe pieţele actuale. Interesele politice partizane atârnă decisiv în cântarele de măcelărie ale Zeului Marte, care se încuscreşte, vinovat, cu Zeul Mercur.

Sârbii sunt, astăzi, cei mai ponegriţi dintre europeni. Nu contează nimic din tot ce au făcut ei în istorie. Nu contează nici aceste argumente (unilaterale, cum pot fi considerate, dar necesare pentru logica şi coerenţa întregului), nu sunt luate în seamă dovezile, sârbii nu au loc la nicio reuniune internaţională –, nu e audiată, deci, partea cealaltă, aşa cum scrie dreptul străvechi, fixat nemuritor în latineşte.

Şi, totuşi, acum, când închei prefaţa mea la această zguduitoare carte care apără cauza sârbilor, nu mă pot opri să-i iubesc şi pe croaţi, şi pe sloveni, şi pe muntenegreni, şi pe bosniaci, şi pe herţegovineni, şi pe macedoneni, aşa cum îi iubesc pe sârbi. Pe care, desigur, îi iubesc cel mai mult dintre toţi vecinii noştri. Dar crimele pe care ni le prezintă autorul, cu un talent literar şi plastic ieşit din comun, nu pot risipi, din sufletul meu, convingerea că toţi iugoslavii sunt victime ale aceloraşi voinţe imperiale de a verticaliza omenirea. De a o verticaliza nu în sensul de a-i îndrepta oasele, ci în sensul de a aşeza popoarele ei la baza unei piramide monolitice. Şi, dacă e aşa, dacă şi noi, românii, suntem la fel de ameninţaţi de iugoslavizare, de ce să fim părtinitori şi nedrepţi cu cei mai cuminţi şi mai puţin agresivi dintre cei cu care ne-a fost dat să împărţim tainele şi suferinţele răsăritene?

Da, „Sângeroasa deströmare” *e o carte prosârbească. Dar ea nu apare pe un teren gol. Ea vine să echilibreze, în mintea cititorului, milioanele de informaţii antisârbeşti care plutesc în toate articulaţiile atmosferei politice europene. De aceea e nevoie de acest început de competiţie a informaţiilor. E nevoie*

(şi) de o astfel de carte. O carte care săvârşeşte o uriaşă nedreptate: aceea de a fi scrisă foarte convingător. *Ceea ce vine să suplinească numeroasele handicapuri pe care le are de survolat şi dintre care nu aleg decât trei:* momentul întârziat în care apare, singularitatea punctului de vedere şi cicatrizarea unor convingeri pe rănile unor opinii dirijat antisârbeşti.

O carte care va stârni o bibliotecă de noi titluri, după ce îl va impune pe al ei în conştiinţa contemporană: „Iugoslavia, sângeroasa destrămare". *Încă un lucru.* Iugoslavizarea *nu alege. Ea poate deveni molima modernă a sfârşitului celui de-al doilea mileniu al civilizaţiei noastre. Atunci când cuceritorii nu mai trebuie să cheltuiască nimic, folosind împotriva popoarelor numai energiile deviate, viciate ale acestor popoare (ca-ntr-un jiu-jitsu infernal), pericolul* iugoslavizării *e mai mare decât pericolul atomic. Este un adevăr, în determinarea căruia vinovate nu sunt tocmai popoarele Iugoslaviei.*

Eu cred că, după ce se vor spune toate rugăciunile şi blestemele, toate reproşurile şi numele de pe listele morţilor, din toate tabelele, eu cred că, după ce se vor consuma toate revanşele şi se vor purifica toate izvoarele, aici, în Europa de Est şi de Sud-Est, se va instaura, între graniţele sale, în locul iugoslavizării, un stat liniştit şi sănătos, e drept, cu prea mari cimitire şi cu prea multe femei îndoliate, un stat care va şti să-şi păzească fiii şi popoarele de orice diversiune, un stat numit Iugoslavia. *Pentru acea clipă, ce pare acum imposibilă, am scris aceste cuvinte fără niciun simţ al embargoului.*

Doamne, întoarce-ţi privirea asupra însângeratei destrămări.
Doamne, iartă şi vindecă Iugoslavia!

ADRIAN PĂUNESCU

NEDUMERIRILE ÎNCEPUTULUI

Uluit de Revoluţie, scăpat nevătămat de sub gloanţele duşmanilor ei – rămaşi, până azi, neidentificaţi, ameţit de tranziţia de colo-colo şi invers, rătăcitor, cu buzunarele aplatizate, prin pieţele economiei de piaţă, românul s-a trezit înconjurat de o mulţime de realităţi noi. Printre multe altele, a înţeles, mai târziu decât ar fi fost cazul (să fiu iertat dacă greşesc), că şi în Iugoslavia se întâmplă ceva. Mare lucru! După căderea zidului Berlinului, după revoluţia de catifea de la Praga, după cea din decembrie, pe care o ştia, totuşi, cel mai puţin cum a fost şi cum nu, după puciul de la Moscova, trebuia să le vină rândul şi sârbilor, odată şi odată. Nu-i aşa?

Se bat sârbii între ei, a auzit el mai târziu. În mintea şi sufletul său, tot ce era între Dunăre şi Adriatica era sârbesc. Ţara, poporul, conducătorii. Tito era sârbul care i-a condus pe partizanii sârbi şi i-a ţinut în şah pe nemţi. Iugoslavia creată după război devenise o ţară nonconformistă, sinucigaş de liberală. Doamne, cum de nu intrară ruşii peste ei? Mai târziu, vecinul de la Dunăre ne devenise, din nou, partener şi colaborator de nădejde. Era lider în lumea „nealiniaţilor” şi se ţinea bine. Se auzea că sârbii trăiesc în îndestulare. Fericiţii români care prindeau TV Belgrad şi Novi Sad povesteau despre o lume incredibilă... Chiar şi după ani de la moartea lui Tito, Iugoslavia îşi vedea de treaba ei. Sârbii aduceau, la talciocurile din Drobeta Turnu Severin şi Timişoara, cafea boabe, Vegeta şi ţigări bune, ca să aibă tot omul cu ce merge pe la un doctor sau să se simtă şi el boier, duminica. Ce vremuri, domnule! Era bine...

Nu era! Nu, pentru că multe nu erau cum citise, auzise, învăţase sau văzuse el prin filme. Între Dunăre şi Adriatica nu erau doar sârbi. Tito nu era sârb, ci croat, şi n-a urmărit el cu dinadins fericirea sârbilor. Iugoslavia avea problemele ei extrem de grave. Unele trenau de secole. Conducătorii ei ascundeau şi ei cum puteau un genocid al sârbilor, comparabil doar cu holocaustul evreilor. Agravau contradicţiile etnice şi religioase,

pe care le mascau cu sloganuri ale unităţii, frăţiei, colaborării, înţelegerii între popoarele Iugoslaviei. „Bratstvo i jedinstvo” – „Frăţie şi unitate” până la saturaţie. Şi peste. Serveau interesele marilor puteri, decimau şi ei în „lagăre socialiste” patrioţii adevăraţi, floarea intelectualităţii şi a partizanatului sârb. Cu răbdare şi perseverenţă, pregăteau nu consolidarea statului iugoslav, ci destrămarea lui. O făceau machiavelic, pe seama etniei sârbe. Nivelurile înalte ale conducerii Iugoslaviei nu au fost dominate de sârbi, ci de croaţi şi sloveni. Urmările s-au văzut şi atunci, dar dimensiunile reale – abia după decenii. Toate acestea, românul nostru nu avea de unde să le ştie.

Că sârbilor (iugoslavilor) a început să le meargă ceva mai prost după anii ’80, aflase. Nici nu era greu. Crescuseră preţurile la Vegeta, la cafea şi la ţigări. Ca să poţi lua mai ieftin, trebuia să treci la ei. O făcea cine putea. Unii s-au procopsit din asta, săracii.

Românul nu avea de unde să ştie prea bine nici de tenebrele istoriei vecinilor săi de la Dunăre, care îi vorbeau de multe ori pe limba lui, strigându-l „cuscre”. Desigur, ştia că s-au luptat cu turcii, că s-au luptat cu habsburgii. Dar cine, în Balcani, nu s-a luptat cu imperialii de orice neam? Ştia că s-au ţinut tare în toate războaiele. Mai ştia că s-au bătut şi între ei. De luptele mai vechi, nu prea ştia multe, dar auzise de ustaşi care omorâseră cetnici şi partizani, de cetnici care omorâseră partizani şi ustaşi, de partizani care omorâseră ustaşi şi cetnici. Aflase câte ceva şi despre ustaşi refugiaţi în străinătate, care executau atentate împotriva diplomaţilor iugoslavi. Pe urmă, auzise că Tito i-a potolit pe toţi. Mare om şi Tito ăsta! Mai mare chiar decât nea Nicu, în ’68… Fals! Lucrurile nu prea stăteau aşa. Multe minciuni luase românul drept adevăruri. Dar, cinstit cum îi este firea, credea cu tărie în ele. Pentru el, absolut totul era foarte clar în privinţa Iugoslaviei. La fel de absolut clare sunt, probabil pentru sârbi, şi necunoscutele lui decembrie ’89, privite şi auzite de la Sarajevo, de pildă.

Apoi, dintr-o dată, surprize şi nedumeriri în avalanşă… Slovenia îşi declară independenţa. Armata populară iugoslavă se opinteşte puţin, dar nu prea mult şi se retrage. Slovenia devine republică independentă şi suverană. Îşi declară independenţa şi Croaţia. Intră în funcţiune Comunitatea Europeană, pentru a

face, ea, dreptate. Încep ştirile despre violenţele sârbilor şi ale armatei populare iugoslave. Împotriva cui? Românul află câte ceva despre contradicţia dintre croaţi şi sârbi. Nu prea îi vine să creadă, dar aude tot timpul că sârbii ar fi vinovaţi. Comunişti, ce mai. Avalanşă de ştiri. Multe dintre ele privind miile şi sutele de mii de refugiaţi. Tragedie. Nu rezultă prea clar că ar fi, deopotrivă, croaţi şi sârbi.

I se cere logică. Logic, nu-i aşa, dacă Armata Populară Iugoslavă atacă, cei care fug sunt croaţii. Unii dintre noi, românii, am crezut chiar că se luptă revoluţionarii cu comuniştii. Mari proşti am fost. De n-am fi rămas… Despre civilii ucişi, pe care românul îi vede la „Actualităţi”, află că tot croaţi ar fi. El vede, de fapt, imagini recepţionate din reţeaua de informaţii vest-europenă, alimentată de televiziunea din Zagreb. Nu-i trece prin minte că, după ce a fost manipulat artistic în timpul propriei sale revoluţii, va mai fi manipulat, la scurt timp, încă o dată şi încă o dată… Nu ştie că sârbii şi-au recunoscut, la… „Actualităţi”, rudele printre persoanele ucise. Asasinaţii erau sârbi, şi nu croaţi. N-a aflat că, la Belgrad, pereţii holurilor impozante ale clădirii Muzeului de artă modernă şi ale celei care a găzduit prima conferinţă C.S.C.E. post Helsinki (cum de s-a uitat acest lucru în Europa?) au o destinaţie teribilă. Au devenit „zidurile plângerii’. Aici se afişează, zilnic, fotografiile persoanelor ucise în ex-Iugoslavia, difuzate, în reportaje, diferitelor reţele de televiziune. Abia aici ar putea afla românul dimensiunile reale ale dezinformării. Zecile de mii de refugiaţi stabiliţi la Belgrad, cu familii împrăştiate de grozăviile războiului, vin, aici, zi de zi. Şi au de ce să plângă! În soldatul ucis, având bonetă croată pe cap, îl recunosc, de fapt, pe fiul, soţul sau fratele lor sârb. Morţii nu-şi schimbă boneta. Li se schimbă. Aşa a fost începutul. Murdar, de o singură parte. Nici aceasta nu o spune nimeni să se audă bine. O spunem noi, pentru că toate acestea trebuie cunoscute la timp. Poate reuşim să zăgăzuim extinderea nenorocirilor şi pe meleagurile noastre. Cu ce? La început, cu forţa adevărului. Vremurile sunt tulburi. Încă sau deja.

Macedonia devenise independentă şi ea. Totul se produsese fără convulsii.

Războiul, însă, cuprinsese şi Bosnia-Herţegovina şi parcă se mai potolise în Croaţia. Războiul devenise murdar pentru toate taberele. „Purificările etnice”, cu tot cortegiul lor de nenorociri,

nu mai erau, ca la început, unilaterale. Deveniseră reciproce şi în Croaţia, şi în Bosnia-Herţegovina. Mobilurile erau, totuşi, diferite. Croaţii continuau politica statului fascist al lui Ante Pavelic. Îşi impuneau legea prin brutalităţi administrative şi prin forţa armelor asupra populaţiei sârbe minoritare. Musulmanii urmăreau acelaşi lucru, în nu prea vechea lor postură de majoritari, într-o republică creată ad-hoc, pe care şi-o doreau musulmană. Un statu-quo musulman, răsărit, peste noapte, în Europa, în flagrantă defavoare a sârbilor şi a croaţilor din teritoriul comun.

Mobilul sârbilor continua tradiţia de conservare a fiinţei naţionale în zone în care au locuit de secole. Cumplit! Şi mai este ceva. În tot acest timp, croaţii şi musulmanii refugiaţi pe teritoriul R.F. Iugoslavia beneficiază de drepturile oricărui cetăţean. Nimeni nu le aruncă în aer casele. Şi mai sunt şi cei din căsătoriile mixte. Nu au necazuri. În 1991, se înregistraseră şapte milioane de persoane „mixte”, împreună cu urmaşii lor…

Dar cine dintre noi, românii, avea timp să se aplece cu atenţie asupra complexităţii problemei? Şi pe cine interesează, la urma urmei, adevărul? Şi, dacă da, îl deţine, oare, cineva? În afară de tovarăşul Nicolae Ceauşescu, care le ştia pe toate, dar a fost împuşcat înainte să le spună, Dumnezeu să-l ierte, nimeni. Nu îl deţinem nici noi. Din adevărul cel mare ştim doar câteva mai mărunte. În hăţişul de interese, justificate sau nejustificate, limpezi sau obscure, interne sau externe s-au rătăcit mulţi alţii. S-au rătăcit şi jurnalişti cinstiţi, şi jurnalişti mituiţi. S-au rătăcit ei diplomaţi de meserie, pacificatori desemnaţi de mari puteri şi de comunităţi internaţionale.

După mai bine de doi ani de război, Occidentul se lamentează pentru erorile pe care le-a comis… intenţionat. Îşi recunoaşte eşecul liniei adoptate însăşi Consiliul de Securitate al O.N.U. Se caută noi modalităţi. Unde s-a greşit? De către cine? De când? De ce?

DIN NOU – IADUL

Documentul nr. 7 (1)

DEPOZIŢIE

În toamna anului 1991, la Capljina au sosit primii militari îmbrăcaţi în costume de mascare. Au început să tragă asupra caselor şi restaurantelor sârbilor şi să le mineze. Minarea o executau, de regulă, noaptea. Uneori, în casele sârbilor au fost aruncate grenade, care au produs distrugeri serioase. De pildă, au fost minate magazinele sârbilor Nikola Bulat şi Rajko Mandrapa. Acesta din urmă a fost minat de şapte-opt ori, până la distrugerea lui completă. Cei care au făcut acest lucru au fost fraţii Stevic, care aveau un magazin lângă Oficiul poştal din Capljina. Croaţii au tras, în fiecare noapte, asupra satelor sârbeşti Prebilovci, Klepci şi Tasovcic. Cu mai multe prilejuri, am trimis reprezentanţi pentru a negocia un armistiţiu cu croaţii, dar aceştia nu l-au respectat niciodată.

Vedeam că ne aşteaptă acelaşi lucru pe care l-au făcut ustaşii, în 1941, în satul nostru.

La 8 aprilie 1992, l-am luat în maşina mea pe V.P., un sârb din Klepci, rănit la gât, de glonţul unui lunetist, pentru a-l transporta la spitalul din Mostar. Pe drum, la Pocitelj, ne-au ieşit în faţă câţiva musulmani înarmaţi, care ridicaseră o baricadă. Nu ne-au lăsat să trecem, motivând că tunelul spre Mostar, de lângă Zitomislic, era distrus. Am încercat să ajung la Mostar ocolind prin cealaltă parte, dar am întâlnit în drum, la Pjesci, o unitate a armatei populare iugoslave. Aceasta avea o ambulanţă, aşa că l-am predat lor pe V.P. şi, astfel, acesta a scăpat cu viaţă.

Am fost arestat de soldaţi croaţi pe drumul înapoi, spre Prebilovci, într-o curbă, lângă satul Mumilovaca. Comandantul lor era Vinko Cemeras, din Tasovcic. Printre soldaţi se aflau şi musulmani. L-am recunoscut pe un tânăr numit Balic, al cărui nume de familie era, cred, Mirsad. Am mai recunoscut şi un croat, pe care nu ştiu cum îl cheamă, dar ştiu că este un nepot al lui Stanko Kraljic, al cărui tată, Mato Kraljic, zis Bobeta, era un notoriu „grotar” (denumire dată ustaşilor care i-au aruncat pe sârbi, de vii, în grote adânci, în perioada celui de-al doilea război

mondial – n.n.). Mi-au înjurat mama, acuzând-o că ar fi o cetnică sârbă şi au spus că tatăl şi cei şase fraţi ai mei ar lupta ca cetnici. Le-am spus că tatăl meu este decedat de şase ani, dar au continuat să-l înjure şi pe el, şi pe mine. Mi-au pus cătuşe şi m-au dus la un depozit de tutun din Capljina, unde se află o fabrică de prelucrare a tutunului uscat. Împreună cu mine, au fost arestaţi şi civilii D.B. şi M.S. Ne-au zăvorât într-o încăpere închisă ermetic, plină cu miros greu de tutun. Am rămas aici câteva ore, apoi au sosit un soldat croat şi unul musulman, ne-au legat la ochi cu nişte zdrenţe şi ne-au lovit cu patul armelor. D.B. a căzut la pământ de frică, dar soldaţii au continuat să-l bată. Nu ştiu cum de am rămas în picioare. După ce ne-au bătut bine, ne-au aruncat într-un camion şi ne-au legat mâinile. Am fost transportaţi la fabrica de prelucrare a tutunului „Poduh", de la Metkovic. Aici, ni s-au confiscat documentele, obiectele de valoare, banii şi ceasurile. A trebuit, apoi, să trecem în fugă printr-un coridor viu, format din bărbaţi şi femei. În acest timp, femeile ne loveau cu ciomege şi ciocane, iar bărbaţii – cu patul armelor, crose de baseball şi bâte. Urlau la noi că ne vor măcelări. Ne-au prăvălit pe trepte în jos, ne-am mai târât puţin şi am ajuns într-o încăpere. Mai târziu, aici au fost aduşi şi fratele meu, D.T., şi D.V., din Klepci, precum şi R.B., din Tasovcic. Aveau cu toţii mâinile în cătuşe sau legate cu sârmă. Au continuat să ne bată cu ciomege şi cu patul armelor. Ne loveau în cap şi peste coapse. A trebuit să ne aşezăm cu spatele lipit de perete şi cu picioarele desfăcute, iar ei ne-au lovit în organele genitale. Am leşinat cu toţii de mai multe ori, dar, de fiecare dată, au aruncat apă peste noi, pentru a ne reveni. Nu am primit nimic de mâncare şi nici apă. În loc de acestea, ne băteau îngrozitor. Mi-au rupt, atunci, cinci sau şase coaste. Am rămas aici şase zile şi nopţi. Ne scoteau, uneori, pentru interogatorii, care se desfăşurau în fabrică.

Atunci l-am revăzut, pentru prima dată, pe fratele meu, D. Acesta este un bărbat neobişnuit de înalt şi solid, care, de mai mulţi ani îşi lăsase barbă. Croaţii l-au târât şi de păr şi de barbă, dar nu au fost satisfăcuţi, aşa că i-au dat foc părului şi bărbii. Când l-am văzut, fratele meu era desfigurat, faţa şi capul erau acoperite de o crustă de piele şi came arsă; arăta îngrozitor. Am fost interogat de Toni Markota, un tip de vreo 35 de ani, îmbrăcat în costum de mascare, care era directorul centrului de colectare a tutunului din Celjevo, de lângă Klepci. M-au interogat împreună cu fratele meu, vreme îndelungată. Pe Toni Markota îl

cunoşteam foarte bine şi l-am întrebat de ce se petrec toate acestea cu noi. I-am spus că ar fi mai bine să ne omoare decât să ne tortureze ca până atunci. Mi-a răspuns: „Vă omorâm noi, n-aveţi nicio grijă, dar înainte de aceasta vă stoarcem de toate cele”.

După interogatoriu, ne-au legat la ochi, ne-au legat mâinile, apoi ne-au legat împreună ca pe un balot, ne-au aruncat într-un camion şi ne-au dus în lagărul „Lora”, din Split. Aici, ni s-a ordonat să ne dezbrăcăm de toate hainele, ne-au luat şi ultimii bănuţi pe care am reuşit să îi ascundem la Metkovic, iar fratelui meu i-au luat inelul şi lanţul de aur. Ne-au spus că suntem leproşi şi ne-au stropit cu furtunurile cu apă rece. Precizez că era mijlocul lunii aprilie 1992 şi era foarte frig. După aceasta, ne-au împins într-o cameră 2×3 m, cu pereţii din beton, şi au trimis peste noi câţiva boxeri şi judoka, pentru a ne bate. Aceştia loveau atât de puternic încât, la fiecare izbitură, cădeam la podea. Aşa au procedat câteva zile în şir. După două zile, am primit, în sfârşit, prima bucată de pâine.

Comandantul lagărului era Tomo Djerjic, din Vukovar, care a adunat câţiva oameni, special să ne bată. Soţia sa se afla printre aceştia şi purta în permanenţă un costum de mascare. Şi ea ne-a bătut peste organele genitale. De cele mai multe ori, ne bătea un tip numit Sule, din cadrul poliţiei croate. Înainte, făcuse serviciul în poliţia militară din cadrul armatei populare iugoslave.

În fiecare noapte, dispăreau câţiva prizonieri. Am văzut mulţi oameni aduşi de pe fronturile de la Trebinje şi Mostar, care au fost închişi în celulele de pe partea opusă a coridorului. Acestora li s-au scos ochii, li s-au tăiat nasul şi urechile. Într-o noapte, zbirii îl băteau pe un sârb. L-am auzit, apoi, cum zbiară la el să se ridice, dar acesta nu putea să o mai facă. Cred că îl omorâseră în bătaie, pentru că, atunci când m-au luat să mă ducă, din nou, la tortură, corpul acestuia era întins pe coridor, era vânăt şi umflat de lovituri. Nu am avut puterea să îl vâr întreg în sacul de masă plastică pe care l-am primit în acest scop şi, atunci, i-au ciopârţit cadavrul în bucăţi, în faţa ochilor mei.

În noaptea următoare, cam la miezul nopţii, m-au scos din celulă împreună cu un muntenegrean din celula vecină. Căzuse prizonier pe frontul de la Mostar. Am fost luaţi să fim torturaţi împreună. Ne-au lovit în cap cu vergele din alamă şi cu ciomege, atât de tare încât unul dintre ciomege s-a rupt. M-am prăbuşit pe podea şi nu m-am mai putut ridica. Muntenegreanul s-a ridicat, deşi îi rupseseră piciorul. Ne-au rezemat de zid. Câţiva soldaţi

croaţi au adus, în încăperea în care ne torturau, o masă. Au aşezat pe ea trei cuţite mari şi i-au ordonat muntenegreanului să ridice cuţitul cu care preferă să fim măcelăriţi. Acesta a arătat cu degetul spre cuţitul din mijloc. Un croat l-a ridicat de pe masă, l-a apucat pe sărmanul om de păr, cuţitul a străfulgerat prin aer şi, dintr-o dată, capul omului a rămas în mâna sa. Ochii victimei ieşiseră din orbite ca două mere, gura i s-a deschis o dată, de două ori, în timp ce corpul prăbuşit nu mai mişca deloc. Soldatul croat a făcut o piruetă şi a izbit capul de perete. Acesta s-a spart şi am văzut creierul omului „ticăind" ca un ceas sau ca o inimă. Această scenă mă copleşeşte şi acum şi nu-mi dă linişte nicio clipă. Îngrozitor!

Imediat după aceea, în încăpere a intrat un tip, cu ţigara în gură, care i-a spus croatului. „Mă, nu ţi-a ajuns câţi ai tăiat ieri?" M-a luat, apoi, la şuturi – cum se zice – şi m-a târât înapoi, în celulă. Cred că mi-a salvat viaţa.

Îmi amintesc de un poliţist croat, cred că era din Grude, care nu ne bătea, ba ne-a dat şi ţigări. Ne-a spus că sârbii vor câştiga războiul, pentru că duc un război just. Ne-a mai spus că, la Split, extremiştii croaţi au ucis peste 200 de sârbi, pe care îi prezintă drept victime ale crimelor făcute de sârbi.

Frecvent, de regulă după miezul nopţii, aduceau cu ei patru-şase fete între 14 şi 16 ani. Ne scoteau pe coridor şi ne întrebau cine vrea să se „distreze" cu ele. Eram aliniaţi la perete şi nu ştiam ce să răspundem. Oricum, urma bătaia. Odată, când mi s-au adresat direct, am răspuns „domnului ustaşa", cum eram obligaţi să ne adresăm, că sunt bătrân şi am o fată de vârsta celor din faţa mea. Aşa am evitat un răspuns clar. Am fost bătut, dar nu m-au obligat să violez copilele.

Am fost torturat şi împreună cu preotul P.Z., care avea parohia undeva lângă Kupres. Odată, i-au ordonat să îngenuncheze pe un reşou. Apoi, cred că-mi amintesc bine, i-au găurit urechea şi au trecut un cablu electric prin ea. Mi-au legat şi mie urechea la acei cablu. M-au aşezat în faţa lui P.Z. cu pantalonii în vine. Mi-au legat foarte strâns şi penisul de un cablu electric. Apoi, l-au forţat pe preot să realizeze o erecţie, deşi se ruga de ei să îl lase în pace, pentru că, de peste 20 de ani, duce o viaţă de „sfânt". Nu a înduplecat pe nimeni. Am fost supuşi la şocuri electrice atât de puternice încât ochii noştri – ai lui şi ai mei – s-au bulbucat ca nişte ceşti de cafea; dinţii ne clănţăneau şi, în timp ce eram în convulsii, croaţii ne loveau peste spate cu bâtele. Am leşinat amândoi. Ne-au trezit aruncând peste noi găleţi cu apă.

Şi pe fratele meu l-au supus la şocuri electrice de şapte ori, într-o zi, şi tot cu P.Z. Până acum, mi-a fost ruşine să-l întreb pe fratele meu ce i-au făcut în timpul torturii, dar am toate motivele să cred că a trecut prin situaţii groaznice...

În timpul nopţii, tot aduceau şi duceau sârbi, aşa că urletele şi gemetele nu conteneau. O mare parte dintre oameni dispăreau, de regulă înainte de răsăritul soarelui. Mulţi dintre ei au fost ucişi la Ljubuski, Metkovic, Split şi Capljina.

La Split, devenisem atât de înfometat încât i-am spus, la un moment dat, unui soldat croat că aş mânca şi un bocanc militar. Timp de trei-patru nopţi, a venit la mine şi mi-a adus câteva bucăţi de carne. Mi-a ordonat să le mănânc doar eu, singur. Nu mi-a permis să dau nicio fărâmitură celorlalţi. Am trăit un simţământ teribil...

Am părăsit lagărul „Lora" în câteva autobuze acoperite cu prelată, escortaţi de o pază severă. Câteva zile, am primit mâncare mai bună, am fost îmbăiaţi o dată la două zile, am primit şi lame de ras şi am beneficiat de asistenţă medicală. Ne pregăteau pentru schimbare. Aceasta s-a petrecut la 14 august 1992. Realizând că sunt liber, că văd din nou militari sârbi, poliţişti din Krajina, am îngenuncheat şi am sărutat pământul. Am simţit că m-am născut din nou. Fratele meu a fost schimbat şi el...

Am fost înregistraţi de Crucea Roşie Internaţională, la Ljubuski, după ce am fost deţinuţi, succesiv, în lagărele din Capljina, Metkovic, Lora (la Split), Zadar şi Duvno. Înainte de înregistrare, au vrut să ne ascundă din faţa reprezentanţilor organizaţiilor umanitare şi ai Crucii Roşii. Ne-au spus tuturor că ne vor ucide dacă vom spune cuiva că ne torturează şi ne măcelăresc. La un moment dat, la Split, în timpul unei vizite a reprezentanţilor Crucii Roşii, am spus la ce sunt supus în lagăr. A doua zi, am fost bătut îngrozitor pentru acest lucru. Abia am supravieţuit.

Croaţii ne spuneau mereu: „Ceea ce vezi – nu vezi. Ceea ce auzi – nu auzi".

În toate aceste lagăre, toţi sârbii au fost torturaţi cu bestialitate. Nu am reuşit să spun tot ce am vrut şi mă gândesc că, de fapt, nici nu aş putea spune totul.

Este îngrozitor. Mi-au luat viaţa şi singurul lucru care mi l-au lăsat este, încă, mintea mea. Şi e îngrozitor.

Semnătura

Belgrad, 13 ianuarie 1993

Depoziţia a fost făcută de C.G., sârb ortodox din Prebilovci (Bosnia-Herţegovina).

Notă: Originalul este păstrat la “Centrul de informaţii al consiliului sârb”, dosarul Herţegovina. Număr de arhivă 23.296/3. Depoziţia lui P.Z. – la numărul de arhivă 23.297/3.

O neobişnuită introducere în subiect.

Sunt evenimente petrecute, nu demult, pe teritoriul Croaţiei şi pe cel al Bosniei-Herţegovina, două republici recunoscute de comunitatea internaţională. Constituie toate acestea, şi altele similare – infinit mai multe – explicaţii la problema destrămării Iugoslaviei? Sau sunt, mai degrabă, episoade de ultimă oră din tragica istorie a poporului sârb?

Suntem spre sfârşitul anului 1993. Ceea ce a fost cândva R.S.F. Iugoslavia este deja istorie. Pe teritoriul fostei republici federative există state independente şi suverane: Slovenia, Croaţia, Macedonia, Bosnia-Herţegovina, Serbia şi Muntenegru. Ultimele două sunt constituite în Republica Federală Iugoslavia. Există, de asemenea, republici autoproclamate, nerecunoscute pe plan internaţional, a căror supravieţuire politică sau, mai grav, simpla supravieţuire o vor decide viitorul. Pe teritoriul Republicii Croaţia, sârbii din Krajina şi cei din Slavonia de Vest, deşi despărţiţi geografic, s-au constituit în Republica Sârbă Krajina. Pe teritoriul Bosniei-Herţegovina, după o etapă intermediară, în care şi-au declarat autonomia mai multe regiuni sârbe, s-a constituit Republica Sârbă. Şi tot pe teritoriul Bosniei-Herţegovina, respectiv în Herţegovina de Vest, s-a constituit Republica Croată Herţeg-Bosna. În Bosnia-Herţegovina este încă război. În Croaţia, ciocniri din când în când. Bosnia-Herţegovina şi Croaţia găzduiesc „căşti albastre” ale O.N.U. Deasupra lor zboară, zi şi noapte, alte căşti, de aceeaşi culoare. Numai ele mai zboară.

Pe teritoriul Republicii Federale Iugoslavia există două regiuni autonome: Vojvodina – cu populaţie maghiară minoritară – şi Kosovo-Metohia – cu populaţie albaneză majoritară.

Fosta Iugoslavie este destrămată. Noile realităţi şi-au marcat deja un an sau doi de existenţă. Roata istoriei nu se învârte înapoi nici în Balcani. Situaţia nu va mai fi, nicicând, reversibilă.

De fapt, nici nu o doreşte nimeni. Veţi vedea. Vor fi, însă, aproape sigur alte şi alte convulsii. Ele sunt, de pe acum, previzibile şi vor fi polarizate, fără îndoială, în jurul sorţii republicilor autoproclamate, în jurul regiunilor autonome, pentru a nu mai vorbi de lungul drum spre o pace reală în Bosnia-Herţegovina.

Există, însă, şi o altă problemă. O problemă de fond. La această oră, ea nu se pune sau este privită, în cel mai bun caz, din foarte multe capitale europene – şi nu numai – cu multă suspiciune. Şi cu îngrijorare. Un cuvânt din recuzita diplomatică, ce se poate traduce, uneori, prin aversiune. Această problemă vizează soarta populaţiei sârbe din republicile nou proclamate şi voinţa acesteia de autodeterminare. Aceasta ar fi, însă, doar prima parte a problemei. A doua, la fel de firească, care îngrijorează nu mai puţin, este unirea tuturor sârbilor de pe teritoriul ex-Iugoslaviei într-o singură formaţiune statală. Din punctul de vedere al multor cancelarii europene, această tendinţă de formare a „Serbiei Mari” are o gravitate ieşită din comun. Ea este botezată în fel şi chip. Este anatemizată. În cârca ei se pun toate nenorocirile trecute, prezente şi viitoare ale popoarelor din fosta Iugoslavie. Hegemonie sârbă, care va să zică! Asta e! Sârbii vor să devină mare putere în Balcani. Nu trebuie lăsaţi! Sârbii, uniţi într-o singură ţară, vor fi mare pericol! Pentru cine? Ce pericol, cu 12 milioane de suflete sau câte or mai fi rămas? Presiunea politică este atât de mare şi ostilă încât, deşi frământă un popor, dorinţa de unire este proclamată făţiş şi cerută cu insistenţă doar de către sârbii rămaşi la statut de minoritate, în Croaţia, şi la cel de naţiune constitutivă, în Bosnia-Herţegovina. Cu ştreangul de gât sau cu cuţitul la os, „purificat etnic”, cu toată lumea împotrivă, nu poţi disimula dorinţa vitală. Ce rost ar mai avea?

Dar Belgradul? Nu se poate nega faptul că unirea este dorită şi la Belgrad. De secole, până în prezent. Dar Belgradul tace. Deocamdată, este rezervat. Şi ce ar putea face altceva? Să pună paie pe foc? În epoca frumoaselor lozinci despre Europa Unită, despre drepturile omului, autodeterminare, autonomie etc., R.F. Iugoslavia suportă urmările unui embargo ce depăşeşte, prin amploare, tot ce s-a pus vreodată în practică pe această linie. Până şi embargoul împotriva Irakului pare, în comparaţie, o problemă neserioasă. În doi ani, R.F. Iugoslavia a fost adusă la standardul de viaţă al unei ţări africane subdezvoltate. Nu vorbesc prostii! Salariul mediu lunar este de două-trei DM. Şi se

achită cu multe zile întârziere. Oraşele se află în faţa unei a doua ierni fără încălzire. Medicamentele au dispărut de mult. Străzile au devenit nesigure, ziua şi noaptea. Se fură. Se fură mai ales mâncare. Inflaţia a depăşit de mult rata de 2.000%. Fiecare al şaptelea salariat şi-a pierdut locul de muncă...

Până în primăvara lui ’93, Belgradul a tăcut şi a făcut. Şi-a ajutat conaţionalii cum a putut. Apoi, n-a prea mai putut. Grea situaţie. Cel puţin deocamdată. Ideea unirii, însă, va rămâne. Gândurile şi ideile sunt libere. „Die Gedanken sind frei” – îşi vor reaminti, poate, cei care gândesc în această limbă, dar au uitat, între timp, sensurile cântecului. Ce va aduce ziua de mâine? Ce va aduce viitorul? Rămân întrebări la care răspunsul nu va putea fi dat uşor. Dar, dintre toate elementele care vor contribui la conturarea sa, nu va putea lipsi cel mai important: dorinţa vitală a sârbilor de a avea, în sfârşit, propria lor ţară, care să le garanteze supravieţuirea. Nu am folosit cuvântul supravieţuire doar pentru a conferi patetism frazei. În mod real, chiar şi acum, în prag de mileniu trei, într-o Europă civilizată, supravieţuirea reprezintă primul lor obiectiv. Pare atât de puţin... Nu. Este cât se poate de mult, în împrejurările actuale. Este totul.

Destrămarea Iugoslaviei este un fapt consumat. Şi, totuşi, despre destrămarea Iugoslaviei vom vorbi în cele ce urmează. Nu ne animă nostalgii şi nu militäm pentru revenirea la un statu-quo care a căzut la examenul istoriei. Nu deplângem dispariţia unei federaţii de state, unită de două ori în umbra unor mari convulsii istorice şi destrămată, tot de două ori, în umbra altora, tot atât de ample. Drumul istoriei este sinuos, pentru că este plin de cotituri revoluţionare. Care ar fi drumul ei cel drept? Doar Dumnezeu ştie.

Nu deplângem, deci, dispariţia federaţiei iugoslave. Încercäm, doar, să conturäm cum s-a produs acest proces. Am avea atâtea de învăţat de aici! Încercäm să relevăm adevărurile şi minciunile, să clarificäm lucrurile şi, nu în ultimă instanţă, să vă oferim o bază de judecare a evenimentelor ce vor veni. Implicarea noastră în înţelegerea problemei iugoslave va fi, veţi constata, însăşi implicarea în înţelegerea istoriei noastre trecute. Şi, nu greşesc, viitoare.

Destrămarea Iugoslaviei este un fapt consumat sau aproape consumat. Oricum, evenimentele evoluează spre consumarea ei totală. Prin urmare, despre acest subiect s-ar putea scrie... istorie. Dar noi nu urmărim să scriem istorie. Dacă am ales, totuşi, acest subiect, am mai făcut-o pentru ceva. Pentru un

lucru simplu, dar necesar. Să ne cunoaştem mai bine vecinii cu care istoria nu ne-a pus niciodată faţă în faţă. Vecinii cu care vom trăi, în veci, alături, în pace şi în bună înţelegere. Aşa dorim. Dorim, totodată, să polarizăm atenţia asupra problemei de fond, nesoluţionată de modul în care s-a destrămat federaţia iugoslavă. Problema sârbă. Aceasta a rămas în aer. Adică, a rămas în aer soarta a milioane de sârbi răspândiţi de istorie şi de voia lui Dumnezeu pe întregul fost teritoriu iugoslav. Sârbii au fost, până nu demult, populaţia majoritară a federaţiei. Acum, după destrămare, o parte dintre ei nu mai au ceea ce se cheamă patrie. Un ceva cât se poate de concret, mai ales atunci când îţi lipseşte. Să ne răsfoim şi noi puţin cărţile de istorie. Cum ne-a fost până în 1918? Cum ne-a fost după ultimatum? Cum ne-a fost după dictat? Poţi să-ţi schimbi patria aşa, peste noapte, după cum trasează graniţe imbecile mai marii vremurilor? Ne apucăm să ne tot învăţăm copiii să recite „Luceafărul” şi „Mioriţa” după voia lor, când în variante de cumană, când în cele de scită, când de ostrogotă moderne? Îi învăţăm să le uite pe româneşte?

Cum ne-ar fi dacă ne-ar pedepsi Dumnezeu şi ar mai pune, o dată, în mâna nu ştiu cui creioane colorate pentru a mâzgăli harta României?

Spuneam că, acum, unii sârbi au rămas fără patrie. Experienţa istorică tragică şi, mai ales, repetarea ei în anii ’90 (!) nu lasă absolut nicio speranţă ca patria sârbilor să se mai poată numi vreodată Croaţia sau Bosnia-Herţegovina. Nu este o afirmaţie prea curajoasă? Nu, pentru că are de partea ei argumentele unei perioade istorice de aproape 1.000 de ani. Place sau nu, acesta este adevărul. Este un adevăr grav. Este cheia păcii sau a războiului. Este problema supravieţuirii sau nu a milioane de oameni. Este fondul actualei crize iugoslave. Este problema pe care nu o înţeleg cei care nu o cunosc. Este realitatea eludată de unii, care o cunosc bine. Este chestiunea care nu se doreşte a fi înţeleasă. De ce oare?

RĂDĂCINILE RĂULUI SUNT ADÂNCI

Te du şi le spune adevărul.
Ei nu te vor crede,
Dar tu vei veni cu cinste în faţa mea”
Eremia

Pentru a înţelege problema crizei iugoslave de la începutul anilor ’90, trebuie privit de foarte departe. Cu răbdare şi receptivitate. Cu bunăvoinţă. Nu va fi uşor, pentru că rădăcinile crizei sunt pe cât de adânci, pe atât de vechi.

Până unde va trebui, deci, săpat? O nimica toată, la urma urmei. Paisprezece secole. Printre ele s-au tot aşternut, în straturi, zăngănit de arme, strigăte de victorie, tăceri iertătoare, blesteme, dureri înăbuşite, ura făţişă sau abil mascată, brutalitatea marilor imperii, liniştea păcii, tragedia pacificării, genocidul şi purificarea etnică, sabia şi crucea, fumul de mascare al mass-mediei contemporane. Şi, peste toate, crima nepăsării noastre zilnice. De ieri, de azi, de mâine... Straturi dure, ce mai. Şi ce vom afla la sfârşit? Doar câteva adevăruri. Vom câştiga ceva cu aceasta? Pentru cititorii pragmatici, răspunsul este nu. Celor care nu ezită să se angajeze în bătălii pierdute, cărora le şi este dedicată cartea, le răspundem: da. Câştigul? Cunoaşterea. Adică încă o răspundere grea, încă o povară. Nu-şi vor mai putea trimite gândul niciodată, cu seninătate deplină, dincolo de Dunăre şi nu vor mai putea spune vreodată că nu au ştiut.

* * *

Sârbii, un vechi popor european, au sosit în Peninsula Balcanică la începutul secolului al VII-lea, de pe malurile Vistulei. Aşezarea lor în teritoriul mărginit, la vest, de râul Vrbas, la est, de râul Ibar, la sud, de Marea Adriatică şi, la nord, de râul Sava este certificată de mai multe surse istorice. Aceleaşi surse semnalează şi aşezarea croaţilor proveniţi din acelaşi trunchi al celui de-al doilea val al migraţiei slavilor.

Migraţiunile ulterioare imediate ale sârbilor s-au extins, apoi, înspre sud şi sud-vest.

Există elemente suficiente pentru a afirma că, în momentul „descălecatului” în noua lor patrie, sârbii aveau deja un nivel de organizare prestatală. Numai că această zonă a Balcanilor nu a oferit condiţii pentru afirmarea unor state mari. Triburile slave au adoptat acea formă de organizare pe care a permis-o teritoriul brăzdat de lanţuri muntoase greu de trecut. Nimic deosebit în toate acestea. Aşa a început şi istoria multor popoare europene de astăzi. Cu statele mici.

Numele primelor formaţiuni statale care au răzbătut prin negurile vremurilor sunt cele menţionate, în secolul al X-lea, de Constantin Porfirogenetul, împărat şi istoric bizantin. Bizanţul, marele Bizanţ îşi cunoştea vecinii şi le ţinea evidenţa. Între râurile Cetina şi Neretva, acesta consemna „pământul sârbilor”, numit Pagania, între Neretva şi oraşul Dubrovnik – teritoriul numit Zahumlje, între Dubrovnik şi Golful Koto – teritoriile Travunia şi Konavli, între Golful Kotor şi râul Bojana – regiunea Duklja. Aici să se fi format conştiinţa de sine a poporului sârb? Şi aici, fără îndoială. Dar nu numai aici. De pildă, tot în aceeaşi perioadă istorică, sârbii îşi semnalează prezenţa în insulele Barac, Hvar, Korcula şi Mljet, din Adriatica. Şi tot atunci şi tot de pildă, îşi ridică viitoarele lor oraşe Soli (azi, Tuzla) şi Drstnik (azi, în Kosovo). Pe atunci, Bosnia nu era altceva decât zona de vest a principatului Ras sau Raska, o altă inimă medievală a Serbiei. Peste tot, sârbii erau la ei acasă. Pe atunci, musulmanii nu revendicau Tuzla doar pentru ei, şi nici albanezii nu-i izgoneau pe sârbi din Drstnik. Pentru că, nici unii, nici alţii nu se aflau pe acolo.

Despre Viseslav (Vojislav), primul cneaz (principe) sârb al cărui nume l-a reţinut istoria, se cunosc relativ puţine lucruri. Era, totuşi, secolul al VIII-lea. Nu ne vom opri asupra succesorilor săi. Să ne ierte. Îl vom menţiona, totuşi, pe cel mai viteaz – Vlastimir, care, între anii 836 şi 852, şi-a apărat ţara în faţa atacului bulgarilor. Nu vom uita nici de numele principilor Pribislav (891-892) şi Petar Gojnikovic (893-917). Nu vom uita de ei, pentru faptul că şi-au mutat, temporar, reşedinţa în „ţara croaţilor” şi au furnizat, pentru noi, argumentele relaţiilor corecte şi prieteneşti care existau (încă) între sârbi şi croaţi. O dovadă că intoleranţa între cele două neamuri nu a sosit, de pe Vistula, odată cu ele. Intoleranţa va veni, însă, cât de curând peste ei. Va veni din afară. Şi acest „din afară” se va repeta o mie de ani, până azi. Şi doar Dumnezeu ştie până când şi de ce.

Istoria slavilor de sud se va dovedi extrem de zbuciumată. De multe ori, tragică. Filonul principal al relatării noastre este, însă, altul. Relevarea rădăcinilor contradicţiei dintre croaţi şi sârbi. Dar, pentru aceasta, este, totuşi, necesar să mai punctăm unele elemente din istoria veche a sârbilor şi, totodată, a croaţilor. Nu de altceva, dar atunci, în acea perioadă a începutului de câteva secole, se naşte şi se consolidează conştiinţa apartenenţei acestor populaţii la cele două grupuri etnice.

Ce ar trebui, deci, evidenţiat cu necesitate? Mai multe repere istorice.

În perioada 924–927, ceea ce era Serbia acelor vremuri a ajuns sub dominaţia bulgară. Cu toate acestea, unele regiuni ca Zahumlje, Hum şi Duklja şi-au menţinut independenţa. Principii acestora au fost când aliaţii împăratului Simeon al bulgarilor împotriva Bizanţului, când aliaţii Bizanţului. Într-o perioadă de trei secole (VIII–X), sârbii îşi creaseră trei ţări (Serbia, Zahumlje şi Duklja) şi trei regiuni cu o organizare statală (Neretva, Travunja şi Konavli). Cea mai puternică dintre toate era Serbia, ale cărei părţi cuprindeau Raska şi Bosnia. Pe atunci, râul Drina nu separa, ca astăzi, sârbii aşezaţi pe cele două maluri în bosniaci şi nebosniaci, ci era însăşi carotida vitală a comunităţii. Cele trei regiuni menţionate anterior aveau, la rândul lor, legături teritoriale nemijlocite cu Serbia. Sfârşitul secolului al X-lea a însemnat perioada de consolidare maximă a statelor sârbe. A urmat, însă, presiunea necruţătorilor lor vecini. Pe sârbi, în general, nu i-a iertat nimeni. Nu i-au iertat nici bulgarii, nici ungurii şi nici bizantinii. Raptul teritorial, nimic neobişnuit în Balcanii acelor vremuri şi, s-a văzut, nici în cel al vremurilor noastre, a făcut din Drina, pentru prima dată în istorie, o graniţă. La început, între state, apoi, între oameni, culturi şi credinţe. Dinspre nord şi dinspre vest, şi-au întins mâinile până la Drina – ungurii. Dinspre sud şi dinspre est – bizantinii şi bulgarii.

Marile comunităţi sârbe din estul Drinei se vor polariza în jurul metropolei Raska. Cele din vestul ei – în jurul Vrhbosnei. Şi, astfel, prin voia forţelor externe, la niciun secol după încheierea primului mileniu, vor urma o viaţă economică şi politică separate şi diferite două state, ambele sârbe: Raska, în conul de umbră al Bizanţului, condusă de marele jupan, şi Bosnia, sub influenţă ungară, condusă de banul ei. Ambele sfârşesc, însă, sub dominaţia Bizanţului. Nu pentru mult timp. Pregătită, parcă, pentru toate încercările ce vor veni, Serbia începuturilor avea

mai multe inimi. În 1037, îşi recâştigă independenţa Trebinje şi Duklja, care îşi extind influenţa asupra celorlalte teritorii locuite de sârbi. Banul Bosniei şi jupanul Raskăi devin vasalii principelui din Duklja. Urmează şi primele acte de „recunoaştere internaţională”. În 1077, Papa Grigore VII, iar mai târziu Clement III certifică bunele lor raporturi cu „regele slavilor” din Duklja. Şi, poate, nu este lipsit de semnificaţie nici faptul că Roma va trimite principelui Mihailo chiar şi o coroană regală.

Aşa a fost să fie. Sârbii s-au aflat mai mereu la o răscruce de interese şi influenţe ale unor mari puteri. Pentru început, presiunile le exercitau Bizanţul şi Bulgaria – la est, Roma – la vest şi Ungaria – la nord. Mai târziu, au fost alte mari puteri, deşi unele mai vechi au rămas. Acum, iarăşi sunt altele, deşi, din nou, unele sunt tot cele rămase.

Este momentul să ne aplecăm şi asupra istoriei croaţilor. Aşezaţi în teritorii aflate la vest de cele ale sârbilor, croaţii şi-au creat primele formaţiuni statale, conduse de un cneaz, la sfârşitul secolului al VIII-lea. Acestea s-au născut prin unificarea unor teritorii tribale. Croaţii erau răspândiţi în zonele limitate de delta râului Rasa (în Istria), vărsarea râului Cetina în Marea Adriatică, lanţul muntos Gvozd (azi, Kapela şi Licka Plesivica) şi râul Vrbas...

În aceeaşi perioadă, slovenii creează propriul lor principat – Carintia.

Prima apariţie consemnată a croaţilor pe scena istoriei este marcată de înaintarea spre sud-est a francilor. Cucerind Istria şi Bavaria, Charlemagne s-a angajat în lupta cu avarii. Din această perioadă apar şi menţiunile despre primul prinţ croat din Panonia, Vojnomir (797). Avarii au fost învinşi, şi-au pierdut ţara pentru totdeauna. Drept urmare, croaţii din Panonia s-au eliberat de sub dominaţia avarilor, dar au intrat, în acelaşi timp, sub cea a francilor. Principele lor a devenit vasal al markgrafului din Friuli, în timp ce clerul din patriarhia Aquilea, din Cividale, a primit misiunea convertirii la creştinism a croaţilor din Panonia... Episcopatul de la Nin a fost creat pentru a ţine sub control întreaga Croaţie, de la Rasa la Cetina. Până la sfârşitul secolului al XI-lea a dominat, spiritual, cu mici excepţii, şi Croaţia dalmată. Cu toate că Trpimir recunoştea autoritatea supremă a împăratului francilor, Lothar, ca rege al Italiei, el avea, totuşi, puteri depline. Se autodenumea „prinţ al croaţilor, cu ajutorul lui Dumnezeu”. Aceasta este, de altfel, prima menţiune a poporului

croat într-o sursă istorică scrisă, în timp ce „documentul lui Trpimir”, din anul 852, reprezintă cel mai vechi act diplomatic croat... Uzurpatorul Branimir (879-892) a fost primul cneaz croat independent. În timpul domniei sale, croaţii, împreună cu episcopia lor din Nin, s-au alăturat pentru totdeauna bisericii de la Roma...

Aceasta nu le-a adus, automat, şi pacea. Succesorii lui, mai ales cneazul Tomislav, s-au tot luptat cu ungurii şi cu bulgarii, rotunjindu-şi cnezatul cu unele oraşe dalmate şi o parte din Panonia. În 925, se autoproclamă rege. Până în 1091, când rege va fi numit Almos – nepotul regelui Ungariei –, Croaţia va mai avea vreo zece regi, lupte interne cu duiumul, o semidependenţă faţă de Ungaria. Proaspăt creştinaţi, la rândul lor, de Roma, ungurii nu prea i-au menajat. Erau, şi ei, pe atunci, ceea ce se cheamă mare putere. Şi tot la ei au găsit „protecţie” croaţii când, în 1092, de frica Veneţiei, au încropit uniunea ungaro-croată...

Trist, dar cu independenţa aceasta a popoarelor mărunţele s-a mers, mai mereu, doar până acolo până unde au vrut vecinii mai puternici. Aici nu se glumeşte, e disciplină şi rigoare. Şi, uite de aceea, privim consternaţi în urmă şi revoltaţi înainte, că s-au tot pupat mâini la Roma şi la Constantinopol, la Istambul şi la Viena, la Paris şi la Moscova, prin Crimeea, pe la Washington... şi se pupă în continuare. Unii spun că nu e demn, alţii că e necesar şi util. Numai să ajungi până acolo, că om te-ai făcut. Dar ţara? Cu ţara cum rămâne?

ÎN NUMELE LUI DUMNEZEU, BISERICA UNEŞTE – BISERICA DEZBINĂ

Ceea ce au început imperiile, a desăvârşit biserica. Desigur, Balcanii nu sunt nici primul şi nici ultimul loc pe Pământ unde crucea a urmat sabia şi a îndemnat-o şi nici unde sabia a îndemnat crucea şi a urmat-o. Dar, fără îndoială, aici, pe teritoriile slavilor de sud, această alternanţă s-a dovedit a fi cea mai îndelungată – ea continuă şi azi – şi aici a produs şi produce rănile cele mai adânci şi cele mai sângeroase din Balcani, totul, în numele lui Dumnezeu, al creştinilor...

Nu cred că voi reuşi să redau dimensiunile reale ale tragediei desfăşurate sub semnul crucilor. Al crucii catolice şi al celei ortodoxe. Pentru europeanul secolului al XX-lea, totul va părea

de o veridicitate îndoielnică, o cauzalitate falsă, exagerată, de neînţeles. Poate chiar tendenţioasă. Iar pentru românul, îndeobşte tolerant, de-a dreptul incredibilă. Şi, totuşi…

Vorbeam despre episcopia croată din Nin. În aceeaşi perioadă, a existat şi episcopia Duklja. Ce dovedeşte existenta lor? În primul rând, faptul că sosirea slavilor de pe Vistula nu a însemnat sfârşitul creştinismului în aceste locuri. Convertirea la creştinism a sârbilor şi a croaţilor a debutat încă în timpul domniei împăratului Heracles (610-641). Clerul din Roma şi din oraşele Dalmaţiei a putut răspândi cuvântul Domnului printre păgânii sârbi şi croaţi. Ce nu au reuşit aceştia, au îndeplinit, câteva secole mai târziu, preoţii Bizanţului din timpul împăratului Basil I (867-886). Iar ceea ce au îndeplinit aceştia, au consolidat reprezentanţii clerului din Constantinopol în 1018, prin crearea arhiepiscopatului din Ohrid. De atunci, sârbii se numără printre popoarele creştine ale Europei. Şi, pentru a realiza cât de cât dimensiunile influenţei spirituale pe care o exercita, la acea vreme, Ohridul, menţionăm că i se subordonau toate episcopiile dintre Thessalia – la sud – şi Dunăre – la nord. Spre est, nu existau graniţe, ci confluenţă spirituală şi subordonare faţă de patriarhia din Constantinopole. Spre vest, însă, da. O graniţă, fie doar spirituală, trasată de voia imperiilor – ale Romei şi ale Constantinopolelui – tocmai prin mijlocul conglomeratului slavilor de sud. Fără urmări imediate şi previzibile, această „graniţă” va divide Serbia în două. Partea de est va fi învăţată să creadă în Dumnezeu după cum voia Bizanţul. Partea de vest a acesteia va intra sub administraţia spirituală a arhiepiscopiilor din Bar şi Dubrovnik, conectate, la rândul lor, la celălalt pol al creştinătăţii, de biserica de la Roma. Întâiul pas nefericit spre tot ce se va numi intoleranţă, convertire forţată, crimă, genocid, război a fost făcut, astfel, şi aici, prin crearea a două tabere opuse de credincioşi creştini.

Separarea bisericilor ortodoxă şi catolică devenise, de fapt mai de mult timp, o realitate acută – cultivată de interese mari şi meschine –, ireversibilă. Marea schismă din 16 iulie 1054 doar o va oficializa. Slavii de sud au ajuns, astfel, între două focuri. După pârjolul pe care l-au lăsat în urma lor, acestea au fost focuri sfinte? Neşansa sârbilor şi a croaţilor a fost că linia de separare între cele două biserici a trecut tocmai pe teritoriul lor. Dacă ea ar fi trecut, de pildă, între croaţi şi sloveni, astăzi, s-ar fi

urât de moarte croaţii cu slovenii. Precis. Oriunde la graniţa dintre două mari religii, oamenii s-au bătut şi se mai bat ca chiorii. Şi, desigur, ca proştii.

Pe pământurile sârbilor şi ale croaţilor se vor înfrunta, pe viaţă şi pe moarte, două forţe uriaşe: Imperiul Bizantin şi Imperiul Roman din Vest. Angrenate în contradicţii politice, militare şi economice, lupta lor necruţătoare va viza supremaţia în lumea creştină şi acapararea conducerii structurilor superioare ale bisericii. Simplu, poate chiar simplist, dar adevărat. Fără să existe diferende grave în chestiuni pur religioase – ele nu există nici azi –, schisma s-a produs din motive cât se poate de lumeşti. Sete de putere şi de înavuţire. Orgolii ale slujitorilor Domnului. Exacerbată, ruptura a creat, apoi, în ambele tabere, credincioşi dăruiţi şi, totodată, duşmani neîmpăcaţi. Aşa, dintr-un joc, dar unul foarte serios şi cu miză mare, al intereselor altora.

Imperiile schismei au dispărut de mult, dar nu şi la cele mai înalte niveluri ale divizatei credinţe creştine. De atunci, a trecut aproape un mileniu, dar reconcilierea şi unirea întru Hristos sunt încă departe. Doar vorbe. Texte în care nu cred cu adevărat nici cei care ne mai amăgesc, uneori, cu ele. Nu cred, pentru că nu vor. Renunţa-va Vaticanul la uriaşul său imperiu financiar întru această idee? Sau preotul din cea mai prăpădită comună ortodoxă, din Balcani, la parohia sa? Le mai dau, încă o mie de ani pentru asta.

Ce au înţeles, din ce se petrecea, contemporanii sârbi şi croaţi ai marii schisme, este greu de stabilit. Dar ce nu au înţeles atunci, au realizat prea bine câteva secole mai târziu. În acest răstimp, cele două imperii s-au confruntat în Peninsula Balcanică şi în Mediterana de Est. Printre primele lor victime au fost sârbii şi croaţii, care trăiseră, până atunci, în înţelegere. Sub influenţa celor două tabere ale creştinătăţii divizate, aceste popoare, atât de apropiate din punct de vedere etnic, istoric şi cultural, au ajuns „duşmani naturali” ireconciliabili. Procesul a fost de durată, cu urmări tragice, pe întregul său parcurs, greu de redat în câteva cuvinte (ne vom mai referi la el). Mai grav este faptul că, până în prezent, s-a dovedit şi ireversibil. Bântuie, şi acum, ca un ciclon devastator. În ’91 – ’93, a stins mii de vieţi şi a aruncat în aer alte peste 300 (!) de lăcaşe de cult ortodoxe şi catolice.

Să revenim la origini. Croaţia îşi pierde suveranitatea în 1097, fiind cucerită de unguri. Odată cu aceasta, va intra, definitiv, sub

influenţa Romei, coroana ungară, reflectând, ea însăşi, strălucirea Sfântului Scaun. Fără propria lor patrie, aflaţi sub dominaţia Ungariei (deşi cu diverse grade de autonomie), apoi a altor puteri ale vremurilor, întrebuinţaţi şi manipulaţi de către aceştia în fel şi chip, deveniţi credincioşi catolici, supuşi Papei, croaţii intră pe un cu totul alt făgaş de evoluţie decât celelalte popoare ale slavilor de sud, aşezate spre Răsărit! Un alt făgaş. Nici inferior – cum nu este, nici superior – cum ar dori să pară. Doar altul.

Toate realităţile evocate anterior – vor fi şi altele, în acelaşi cadru – au creat o altă cultură, o altă civilizaţie, un alt mod de a înţelege lumea. Sub influenţa Occidentului, croaţii au preluat, cu timpul, unele virtuţi, dar şi multe din păcatele acestuia. La ce ne referim? Poate spun prea mult sau, poate, prea puţin, dar s-au resimţit: superioritate afişată, uneori dispreţ şi desconsiderare nedisimulate sau, în cel mai bun caz, prost mascate faţă de tot şi de toate situate la est de Carpaţi (în centru), de hotarul Oder-Neisse (în nord) şi de aliniamentul râul Una-Adriatica (în sud)… Evident, croaţii s-au manifestat ca atare, în zona de sud. Să fim, însă, bine înţeleşi. Nu ne referim la atitudini individuale (deşi nici ele nu au făcut excepţie), ci la cea oficială a conducerii politice (indiferent de natura sau de gradul de subordonare al acesteia faţă de Pesta, Viena, Roma sau Berlin) şi, mai ales, la atitudinea clerului. Aici, în teritoriul locuit de croaţi, catolicismul nu a urmărit, ca nicăieri de altfel, trezirea şi consolidarea conştiinţei naţionale a diverselor popoare. De ce ar fi făcut-o? A urmărit, în schimb, interesele Romei. Aici, pe pământul croaţilor creştinaţi de Sfântul Scaun, interesele ancestrale erau slăbirea cu orice preţ a influenţei Bizanţului, acapararea Balcanilor şi lichidarea ortodoxismului. Acesta a fost spiritul în care biserica şi-a păstorit enoriaşii. Ele, interesele, nu s-au schimbat. Mijloacele, da.

Slăbire, acaparare, lichidare – repetăm obiectivele. Pentru realizarea lor, odată cu mersul vremurilor, au fost introduse în luptă şi alte arme ale războaielor religioase. Eretice, pentru cei care le-au pierdut, dar mereu sfinte la declanşare şi rămase ca atare doar în analele învingătorilor. Noile arme au fost convertirea forţată şi anatema, sfinţirea drapelelor dreptei credinţe, apoi a stindardelor şovinismului extremist, ale fascismului, îndemnul la crimă, la genocid şi, uneori, chiar participarea nemijlocită la asasinate, la exterminări. Catolicism militant. Da. Acesta a fost impus croaţilor şi, apoi, îmbrăţişat de

către aceştia, îmbrăţişarea, care durează, iată, aproape de o mie de ani, a dus, încet dar sigur, la un război continuu (de multe ori, nevăzut, dar cu atât mai crunt) pe plan religios, etnic, economic şi cultural, politic şi militar. Războaiele din ex-Iugoslavia anilor ’90 sunt, cu tot tragismul şi amploarea lor, doar elemente ale războiului continuu. Sau, dacă vreţi, urmările contemporane ale acestuia…

Veţi spune, poate, că toate acestea au fost cândva, de mult, şi că altele sunt, acum, forţele şi interesele implicate. Sunt şi altele. Aveţi dreptate. Dar ce explicaţie puteţi da, totuşi, la faptul că, de pildă, reprezentanţi ai clerului catolic difuzează, în 1993, la ora de religie, printre elevii şcolilor generale din Bucureşti – în majoritate zdrobitoare, ortodocşi –, broşuri cu texte ca cele de mai jos?

„…cel ce poartă crucea pe Pământ, va merge în Paradis, iar fără cruce nu se poate merge în Paradis. De aceea, cred că noi, croaţii, suntem un popor ales de Dumnezeu să purtăm crucea pentru a-L ajuta mai întâi cu sârbii, iar acum cu musulmanii, cărora croaţii le-au dat să mănânce şi să bea, totul… Sârbii sunt ortodocşi, dar, de fapt, nu au credinţă, n-o practică la biserică, au în sânge numai războiul… Să-l rugăm pe Dumnezeu să le schimbe gândurile şi să le dea mai multă credinţă, mai multă iubire, pentru că, aşa cum a spus episcopul de Split, «văzând ce fac ei, se înroşeşte până şi diavolul»!” (5)

Războiul continuă. Frontul este larg. Ortodoxia sârbă, lovită făţiş, este, totodată, învăluită şi prin România, după cum se vede. Mă întreb dacă nu este învăluirea ortodoxiei din întregul Balcani. De ce aşa? Cui îi foloseşte?

Peste ruptura marii schisme, vremea nu a ridicat punţi de legătură. Dacă a făcut-o, totuşi, le-a sfărâmat. În schimb pe cele două maluri ale rupturii s-au săpat tranşee şi s-au ridicat forturi. Din acestea s-a tras, de aici s-a năvălit şi s-a măcelărit. Se trage şi se măcelăreşte şi azi. Dar ce s-a întâmplat în tranşeele ortodoxismului? Pe unde treceau ele?

„Sub influenţa bisericii din Constantinopole a ajuns întreaga parte estică a Peninsulei Balcanice, până undeva pe aliniamentul Sirmium, Ras, Prizren, până unde se întindea episcopatul cel mai vestic, respectiv Arhiepiscopatul Ohrid” (6). Aici, în tranşeele estice şi înapoia lor, ortodoxia a jucat un rol uriaş, determinant în formarea conştiinţei de sine a poporului sârb. Trecuţi, în parte, la ortodoxism după 867, dar, în totalitate, până în 1018, sârbii şi-au

consolidat credinţa creştină după 1219. De ce ne-am oprit asupra acestui an oarecare din negura istoriei? E unul care marchează o trăsătură importantă a sârbilor. Statul pe propriile picioare. Stăpân în propria ogradă. În acest an al Domului, rămânând, pe mai departe, ortodocşi, aceştia se separă de Patriarhia de la Constantinopole. Argumente clare ale unei puteri şi maturităţi politice depline. Şi, evident, religioase. Sârbii îşi creează propria lor organizare bisericească. Fratele regelui sârb, Ştefan Prvovencani (în traducere – primul încoronat; a primit coroana din partea Romei – n.n.), va deveni, sub numele de Sava Nemanjic, primul arhiepiscop al bisericii ortodoxe autocefale sârbe. În timpul împăratului sârb Ştefan Dusan (1346), arhiepiscopia va fi ridicată la rangul de patriarhie. Un rang pe care biserica ortodoxă sârbă şi-l va păstra până azi, în ciuda unor întreruperi survenite în vâltoarea istoriei. Filonul de legătură între biserică şi poporul sârb nu va cunoaşte, însă, discontinuităţi. Poporul şi biserica sa reprezintă creaţii reciproce şi purtători ai conştiinţei etnice. În tranşeele din Est şi înapoia lor, se ridica, deci, un popor cu o spiritualitate proprie. Independenţă şi luptă pentru obţinerea sau păstrarea ei vor fi factori extrem de importanţi, care îl vor „însemna” pe veci.

Am întâlnit şi sârbi care, privind înapoi, dar şi în perspectivă, ar fi preferat ca Dumnezeu să le fi dăruit naţia cu mai multă diplomaţie şi abilitate politică. N-a fost să fie aşa. Dumnezeu le-a dat verticalitatea. O povară! Poporul acesta va parcurge secole de istorie independentă, păstrată ca atare prin lupte grele. Prin dârzenie, prin încăpăţânare – spuneau sârbii aceia. Cultura sa se va forma sub influenţa Bizanţului, dar nu sub jugul acestuia.

Falia separaţiei celor două biserici, care a tăiat în două teritoriile slavilor de sud, a produs, însă, şi alte perturbări. Efectele lor sunt mai vizibile azi, decât cu un mileniu în urmă. Lumea ortodoxă a sârbilor a reprezentat focul viu al conştiinţei etnice pentru cea mai mare parte a lor. Dar, din nefericire pentru poporul sârb, a afectat, într-o oarecare măsură, ca efect secundar, integrarea, într-un singur tot, a întregit populaţii. Sârbii situaţi la confluenţa diviziunii şi care adoptaseră, încă de la începuturi, religia Romei, s-au simţit, odată cu trecerea timpului, din ce în ce mai puţin sârbi. Le lipsea cealaltă parte a definirii lor – ortodoxismul. Nu ei erau, însă, de vină…

Şi ar mai fi încă ceva. Situaţia sârbilor bosniaci. Evoluţia lor

spirituală a fost oarecum diferită de a celorlalţi sârbi. Ei nu au încetat a fi tulpină din rădăcina lor comună – poporul sârb dar impactul cu credinţa creştină le-a dat, totuşi, o identitate particulară. Sfânta credinţă creştină, în care îşi puseseră şi ei nădejdile, avea un singur Dumnezeu, dar nu se putea ajunge la el decât prin sfinţii Romei. Fraţii sârbi din dreapta Drinei o făceau prin sfinţii Bizanţului.

Episcopia bosniacă era legată de arhiepiscopia din Dubrovnik – centru al catolicismului. Clerul bosniac, nu prea şcolit, departe de a cunoaşte limba latină, desfăşura serviciul religios în limba sârbă. Original era şi faptul că învăţăturile Dumnezeului catolic erau propovăduite în conformitate cu ritul ortodox. O conjunctură specială, dar generală. Cu timpul, sub presiunile Occidentului, aceasta va duce la apariţia unei a treia biserici creştine pe pământ sârbesc – „Biserica bosniacă”. În aceste condiţii, istoria sârbilor la începutul sfârşitului secolului al XII-lea consemnează o majoritate unită în jurul ortodoxismului şi două minorităţi polarizate în jurul altor două culte. Acest început va marca, de aici înainte, întregul proces de integrare, în cadrul aceleiaşi naţii, a tuturor sârbilor. Iar acest început a fost nefavorabil. Seismele prelungi ale marii schisme.

În consolidarea politică a comunităţii sârbe, rolul principal a fost preluat, în anii ’80 ai secolului al XII-lea, de statul Raska, identificat, apoi, pentru totdeauna, cu Serbia. Marele jupan Stefan Nemanja cucereşte independenţa deplină a acestui stat (era al doilea regat sârb), întemeiază prima dinastie de regi sârbi şi obţine recunoaşterea regatului său atât din partea Bizanţului, cât şi a Romei. În 1217, primeşte o coroană regală din partea Papei Honorius III. Acesta va deveni simbolul puterii regilor dinastiei Nemanjic, până în 1377 şi, apoi, al dinastiei Kotromanic, până în 1463.

Schimbarea dinastiei este legată de apariţia pe scena istoriei Balcanilor a turcilor otomani. Aceştia pun capăt existenţei imperiului sârb al lui Dusan şi Uros, în urma bătăliei de la Marica (1371). Destrămaţi în formaţiuni statale mai mici, sârbii se mai ridică o dată pentru independenţa lor, sub conducerea marelui prinţ Lazar. Era anul Domnului 1389, ziua Sfântului Vitus – 28 iunie, Câmpia Mierlei. Vor trece secole şi această zi de Sf. Vitus va rămâne zi de doliu a poporului sârb. În crunta bătălie de la Kosovopolje, rămân pe câmpul de luptă atât Lazar, cât şi sultanul Murat I. Sârbii vor fi învinşi, dar o mai iau o dată de la capăt, în

1402, sub despotul Ştefan Lazarevic! Expansiunea otomană nu va putea fi, însă, oprită.

Aceşti ani tulburi oferă prilejul apariţiei, în focarul istoriei sârbilor, a ramurii bosniace a acestora. Între secolele VIII-XII, Bosnia nu a încetat, niciodată, de a fi parte a comunităţii sârbe, pentru că locuitorii ei au fost sârbii. „Drina – după cum scria Constantin Porfirogenetul – separă Bosnia de restul Serbiei”. Aşa este şi acum pentru cine are ochi să vadă. Dar cum se poate vedea, oare, aceasta de pe cheiurile Potomacului, ale Senei, Tamisei, Tibrului, ale Moscovei sau Rinului? Doar sunt atât de departe.

Este adevărat, banii Bosniei nu au fost supuşii marilor jupani, dar nimeni nu a pus la îndoială, vreodată, apartenenţa lor etnică. Nici chiar după consolidarea bisericii bosniace. De altfel, printre alte particularităţi incontestabile ale oamenilor şi ale locurilor acestui teritoriu se include faptul că divizarea religioasă, produsă în acea manieră proprie, nu a modificat, considerabil, statutul etnic al populaţiei. Indiferent dacă au fost ortodocşi sau adepţi ai bisericii bosniace sau catolice, conducătorii Bosniei s-au considerat sârbi întotdeauna. Iată, de pildă, în 1377, bosniacul Tvrtko I Kotromanic, guvernatorul Bosniei, se încorona la mănăstirea ortodoxă Mileseva şi devenea rege. Cel mai de seamă conducător al Bosniei medievale. Şi, parcă pentru a nu îngădui controverse inutile, peste secole, pe seama apartenenţei sale, acesta îşi defineşte regatul, în primul rând, etnic şi, abia apoi, teritorial. Tvrtko I va fi „rege al sârbilor, al Bosniei, al teritoriilor de coastă şi de vest”. La fel şi urmaşii dinastiei sale, până la fărâmiţarea feudală a regatului.

În luptele feudale şi gravele tulburări religioase (1448) din partea de sud a regatului ia naştere Herţegovina (de la cuvântul herceg – principe). Titlul pe care l-a adoptat Ştefan Vukic Kosaca va da numele statului şi, apoi, al regiunii.

Erau ani în care turcii începeau să-şi impună legea în Balcani. Ei vor fi cei care vor spulbera ultima încercare de unire a Bosniei cu Serbia de nord, dusă la bun sfârşit, pentru doar patru ani, de Ştefan Tomasevic (1459).

În înaintarea lor spre vest şi nord-vest, turcii zdrobesc Bosnia în 1463, iar câţiva ani mai târziu, lichidează şi ultimele focare de rezistenţă sârbă din Zeta şi Muntenegru (1496).

Bosnia va fi stăpânită, alternativ, de turci şi de unguri. De pildă, în 1465, rege al ţării va fi Mtija Sabancic, numit de sultanul Mehmed II. În anul 1471, rege va fi Nikola Ilocki, fost voievod al

Transilvaniei, numit de Matei Corvin. Sârbii vor continua, însă, bătăliile de dinainte pierdute şi după ce, în 1459, teritoriile „despoţilor" sârbi ajung în stăpânire otomană. Ba, mai mult, o parte dintre sârbi se retrag în Ungaria. Vor duce lupta antiotomană împreună cu ungurii, păstrându-şi, oarecum, organizarea politică, militară şi bisericească proprie până după 1537.

O bucată de vreme, statele sârbe au apărat aproape singure creştinătatea Europei Occidentale în faţa invaziei turcilor. Este evident motivul pentru care ele nu au primit sprijin decât din partea Ungariei, într-o oarecare măsură. Ortodoxismul trebuia slăbit cu orice preţ. Chiar cu cel al părăsirii, la greu, a creştinilor de către creştini. Lecţia se va repeta şi pe alte meleaguri. Doamne, de câte ori! Cunoaştem şi noi. Ortodocşii, ereticii, schismaticii – diferite moduri mai delicate de a defini sârbii – trebuiau să piară. Şi piereau, într-adevăr. Era dorinţa Romei. Trebuia confirmată propaganda religioasă (dacă admiteţi), susţinută din amvoanele catedralelor Vestului: Dumnezeu a întors faţa de la ereticii ortodocşi, lăsându-i pradă turcilor, pentru că nu Bizanţul, ci Roma propovăduieşte credinţa cea dreaptă… Ea deţine monopolul. Trade mark. Copyright.

Aici şi astfel se încheie o etapă în evoluţia istorică a poporului sârb. Stadiul de dezvoltare atins, consolidarea etniei sale se vor dovedi, însă, mult prea puternice pentru ca sârbii să dispară definitiv de pe scena istorică a Balcanilor. Vor trece peste ei multe secole de suferinţă şi se aflau abia la începutul calvarului lor.

Aici se încheie şi semnalarea noastră privind apariţia primelor elemente de contradicţie între slavii de sud. Răul, semănat cu patru secole în urmă, a prins rădăcini. Dar înainte de a fi rădăcini ale genocidului din 1941-1945 şi ale războiului din anii ’90, vor fi rădăcini ale intoleranţei şi ale urii, mereu în creştere.

SÂRBII ÎN CROAŢIA

Motto: *„Este intolerabil ca sârbii, ai căror taţi şi bunici au fost măcelăriţi, să fie forţaţi să trăiască într-un stat independent al Croaţiei, care le aplică discriminări şi care a adoptat simbolurile evocatoare ale primului stat de acest fel".*

Michael Lees, 1991

Vă invităm la un mare salt în timp – vreo cinci secole – şi, unul mai mic, în spaţiu. Trecem din Serbia în Croaţia. Deocamdată, ne va fi uşor, pentru că nu ştim, pe moment, câtă suferinţă şi ce nedreptăţi, ce tragedii depăşim şi lăsăm în urma noastră. Va veni, însă, şi momentul în care le vom cunoaşte şi le vom înţelege aşa cum se cuvine.

De altfel, dintr-un întunecat Ev Mediu vom ajunge într-o cumplită contemporaneitate. Atmosfera se va menţine.

Suntem, deci, în anul 1991, în Republica Croaţia. Proaspăt sosiţi aici, cu gândul, cu un bagaj informaţional modest, asigurat doar de mijloacele de informare în masă, nu realizăm exact ce se întâmplă. Aflăm – lucrul cel mai important – că, aici, sunt lupte crâncene pe fundalul declarării independenţei acestui stat.

Trăim sentimente confuze. Încercăm să simţim sincer, dar parcă cineva încearcă să ne dirijeze gândurile. Ce este mai înălţător decât să lupţi pentru independenţă? Toate popoarele au acest drept şi această datorie. Sacră! Suntem alături de lupta cea dreaptă a Croaţiei! Entuziasmul nostru de început ar fi, cu siguranţă, mult mai mare dacă ştirile ar vorbi doar despre lupte, nu şi despre masacre şi exod. Şi dacă n-ar alterna, într-un mod cel puţin nepotrivit, cu videoclipuri, filme, parăzi ale modei. Mutăm postul. Acelaşi lucru. Doar dinspre Zagreb se mai aud, puternic, slogane şi îndemnuri cu iz şi miez ultranaţionalist. Le recunoaştem. Ceva istorie am citit şi noi. Recuzita ustaşilor de altădată. Ne amintesc de grozăvia premiselor celei de a doua conflagraţii mondiale. Nu ne credem încă urechilor. Ne punem, însă, primele întrebări fireşti. Ce fel de război este acesta? Împotriva cui se duce? De ce cântă soldaţii Gărzii Naţionale Croate marşul care repetă cu obstinaţie „Să distrugem JNA!”? (armata populară iugoslavă – n.n.). Deci, Croaţia este în război cu armata populară iugoslavă? Bine, dar a cui armată este ea? A R.S.F. Iugoslavia, desigur! Dar între cele două ţări nu este stare de beligeranţă... Şi atunci? Complicat. Complicat, dar totul se desfăşoară. Merge înainte. Evenimentele se succed rapid. Se duc lupte. Războiul este, totuşi, ciudat. O armată federală este atacată de civili înarmaţi ad-hoc. O armată cu sute şi mii de blindate, cu zeci de nave de luptă, cu sute de avioane şi elicoptere nu încearcă să facă zob capitala inamicului ei, pe care o are sub control? De ce nu rade de pe faţa pământului localităţile croate, în care îşi are cazărmile şi depozitele,

raioanele de ieşire la alarmă, aliniamentele pregătite din timp pentru diverse situaţii? Ce se petrece, de fapt, în Croaţia primăverii-toamnei anului 1991?

Se luptă croaţii cu sârbii şi sârbii cu croaţii. Care sârbi? Cu sârbii din Serbia, sosiţi să gâtuie tânăra republică croată? Nu. Cu sârbii din Croaţia. Şi sunt aşa de mulţi sârbi acolo? Da. Aşa?! Deci, e un fel de război civil? Trebuie să fie şi religios, pentru că, iată, au mai fost aruncate în aer câteva biserici.

Şi ce vor sârbii? Nu acceptă statutul de minoritate naţională, la care au ajuns în conformitate cu noua Constituţie croată. După cea veche, din 1974, aveau drepturi egale cu croaţii. Acum, au ajuns la categoria „alţii”. De-ar fi doar asta. Şi s-a mers până acolo, de pildă, încât trebuie să plătească o taxă în plus, uriaşă, pe orice fel de venit. Doar pentru că sunt sârbi! Nu suntem, Doamne, în Germania cămăşilor brune? Urmează coaserea pe piept a stelei în cinci colţuri în loc de steaua lui David? Oficial şi umilitor, taxa se numeşte „srbarina”. Un fel de „sârbărit”, dacă ne este permisă îmbogăţirea vocabularului. Plătesc sârbii, plătesc, deşi acel teritoriu, care a devenit Croaţia, este, în egală măsură, şi ţara lor.

Adio ziare, adio emisiuni TV, adio şcoli în limba proprie… Au zburat de la locurile lor de muncă şi cei mari, şi cei mici, dacă, nefiind, din naştere, ceea ce trebuie să fie acum, nu şi-au ales un tată croat. La repezeală. Mai au, însă, o şansă, pentru a reveni în serviciu. Una singură. O adeverinţă de la parohia catolică, adică o dovadă că s-au convertit la catolicism. Este certificatul de schimbare voluntară a naţionalităţii. Pentru că, de veacuri, legea nescrisă şi scrisă a locurilor este simplă: catolicii sunt croaţi, ortodocşii – sârbi. Alternativa cu naţionalitatea iugoslavă a dispărut odată cu statul iugoslav. Acum e ori, ori. Aceasta este legea în Croaţia democratică, eliberată de comunism.

Şi ce mai vor sârbii?

Nu acceptă cu braţele încrucişate perspectiva unui nou genocid. Le e teamă şi le e groază. Teamă le e doar celor care ştiu de holocaust numai din cele povestite. Celor care povestesc şi le-au trăit acum 50 de ani şi au scăpat cu viaţă, le e groază. Apocalips, din nou! Însemne de stat de pe vremea ustaşilor, propagandă naţionalistă, violenţă, umiliri, atentate, crime, atrocităţi, izgoniri din localităţi mixte, confiscări de bunuri, isterie sârbofobă…

Am picat în Croaţia cu o pagină în urmă şi suntem buimăciţi. Buimăciţi, nu bumbăciţi. Dimpotrivă. Locuim la Zagreb, într-un

hotel de lux. Plata ne-o achită gazdele. E bine. Dimineaţa, ne aşteaptă microbuzul şi ne duce pe „front” sau la spitale militare. Auzim foarte multe poveşti despre atrocităţile sârbilor. Primim aşa, indirect, bacşişuri grase (nu mi-e ruşine s-o spun în economia de piaţă) ca să scriem despre asta. Cât se poate de mult. Scriem. Scriem până credem. Unii chiar fără să creadă. Nu e nevoie. Alţii nu scriu decât adevărul.

Un coleg austriac şi doi britanici au aflat cu indignare – trebuia să vină şi acea zi! – că soldatul sârb care ne-a fost prezentat drept prizonier rănit, care o duce bine, a fost imediat împuşcat de croaţi după plecarea noastră. A doua zi, aceştia au refuzat bacşişul gras, s-au uitat mai bine în jurul lor, o vreme. Le pierise buna dispoziţie. Fraieri. Au tăcut, şi-au băgat nasul peste tot şi au plecat. I-am citit, după aceea, în „Marea minciună” şi în „Uciderea adevărului”. Au avut curajul să scrie adevărul într-o perioadă în care oamenii manipulaţi nu erau dispuşi să accepte decât o singură idee: vinovăţia sârbă. Bravo lor! Deşi, la diurna pe care o au, nici nu ne miră verticalitatea lor. Şi noi, ceilalţi, ce facem? Ne trădăm meseria? Poate alţii. Noi, nu. Măcar scriem o carte, dacă nu se poate face mai mult.

Urmărind frecvenţa şi locul de desfăşurare a luptelor armate dintre croaţi şi sârbi, se conturează o hartă. Doamne, unde am mai văzut-o? Unde? Lupte în nord-estul Croaţiei, în regiunea Baranja, la Erdut, Aljmas şi Dalj. Urmăriţi harta. Lupte în Slavonia cea bogată, între râurile Sava şi Drava. La Osijek, la Vukovar, la Vinkovci, Ilok, Pakrac, Daruvar. Tulburări şi blocarea cazărmilor la Varazdin, la Zagreb, pe Coasta Dalmaţiei. Ciocniri violente în Banija, la Kostainica, apoi în Krajina, la Glina, Petrinja, Sisak. Ia stai! Se conturează aliniamentul spre Coasta Dalmată şi Adriatica. Va să zică: Karlovac – Ogulin – Otocac – Karlobag – Zadar – Sibenik – Split. Acum e clar! Stiti despre ce este vorba? Despre „Antemurale Cristianitis” de acum cinci secole! Adică „zidul de apărare al creştinătăţii” împotriva expansiunii otomane spre Vest. (Ştim că „antemurale” nu înseamnă chiar zid, dar daţi-ne voie să-l numim aşa – n.n.). Este zidul viu al aşezărilor sârbe, populate de soldaţi-ţărani care au păzit liniştea Vienei şi măreţia ei. Au glorificat şi au consolidat, indirect, puterea Romei. Un teritoriu întins, sub formă de semilună, de-a lungul Savei, în nord, curbat la Karlovac şi Ogulin şi prelungit spre sud, pe Coasta Dalmată. O semilună creştină, ortodoxă, care bloca puterea semilunei otomane din Bosnia ocupată de turci. Deci, tot acolo, tot acolo! Doamne, a câta oară?! Acum, e mai limpede

totul. Cum de-am uitat un lucru atât de elementar? Istoria se repetă! S-a repetat sub dominaţia Habsburgilor, s-a repetat în prima Iugoslavie, după 1918, s-a repetat, în cel mai atroce mod, în 1941-1945, în Statul Independent Croat şi se repetă acum, în Croaţia lui ’91. Da. Istoria se repetă cu încăpăţânare. Istoria se repetă mereu, când nu se învaţă nimic din ea.

* * *

„Antemurale Cristianitis” – „Zidul de apărare al creştinătăţii”! Cât de departe suntem de acele vremuri. Şi, totuşi, cât de aproape…

Invazia turcilor în Bosnia anilor 1463-1469 nu a mai lăsat niciun dubiu privind ţara care urma să se închine în faţa stindardului verde al lui Mahomed şi a semilunei. Să se încline sau să dispară, după cum îi va fi voia lui Allah. Şi după cum va fi voia Romei. Următoarea ţară vizată era Ungaria.

Ungaria acelor timpuri însemna şi teritoriul Croaţiei şi al Slavoniei (teritoriile între râurile Drava şi Sava – n.n.). Însemna şi puternica cetate a Budei, cu tot ce domina ea în Europa Centrală. Însemna drumul spre Viena şi baza de plecare spre toată creştinătatea occidentală catolică.

Cea mai ameninţată părea, pentru acea vreme, direcţia croată, o învăluire dinspre sud-vest a Budei. Aici trebuia ridicat zidul de apărare al creştinătăţii. O emanaţie a gândirii înspăimântate a papalităţii, a monarhiei Habsburgilor şi a unor stătuleţe austriece. O emanaţie „generoasă”, ca toate de acest fel, care împinge în faţă pionii de sacrificiu. O emanaţie a fricii, pentru că următorii vizaţi erau ei înşişi, cei care cereau altora să facă zid de apărare: Viena şi Roma.

Deci, cine trebuia să fie zidul salvator? Banul Croaţiei, cu armata sa. Întregul teritoriu croat şi slavon, împotriva celei mai mari puteri militare din Europa, pentru apărarea creştinătăţii şi a catolicismului. După cum se vede, butada conform căreia „englezii vor lupta împotriva nemţilor până la ultimul soldat rus” nu este decât o contrafacere a unui original pierdut undeva, poate chiar prin Krajine. Prin cele de atunci sau de azi, cum doriţi. Pentru că nimic nu s-a schimbat. Doar că nu vin turcii, ci nemţii şi nu vin din sud-est, ci din nord-vest. Totul este la fel, dar invers.

Dar putea, oare, împlini Croaţia sanctissimele îndemnuri ale Sfântului Scaun? Să vedem…

Începând cu 1469, turcii trec râul Una, pătrund în adâncul teritoriului croat. Incursiunile lor ajung şi în Slavonia, dincolo de râul Sava. În anii următori, turcii pustiesc de mai multe ori Dalmaţia, o şi ocupă şi se angajează în jefuirea sistematică a întregii Croaţii. Ajung şi în Slovenia, până la Ljubljana de azi. Timp de trei decenii, acest teritoriu va deveni al nimănui (politic – al Ungariei, practic – la discreţia incursiunilor cavaleriei turce). Antemurale Cristianitis? O iluzie. O iluzie încă vie. Miza pe Croaţia încă nu era pierdută. Cel puţin oficial.

Şi va veni şi ziua în care banul croat Mirko Derencin îşi va lua inima în dinţi şi va ataca, cu toate forţele sale, trupele lui Jakub Paşa (1493). Deşi aflat pe drumul de întoarcere, după o incursiune de jaf în Styria, turcii lichidează, în mai puţin de o oră, întreaga elită a nobilimii croate, împreună cu cei 15.000 de viteji ai ei.

Imperiul Otoman îşi va mai împinge încă puţin graniţele spre Vest. Tot ceea ce mai rămăsese necucerit din Croaţia şi din Slavonia a cerut, disperat, ajutor creştinătăţii. Cel mai mare ajutor a sosit cel pe plan „ideologic”: îndemnuri de a apăra, cu ajutorul lui Dumnezeu, creştinătatea Vestului, de a fi zidul ei... Practic, nu putea fi vorba de aşa ceva, dar, atâta timp cât din Croaţia şi Slavonia mai rămânea un teritoriu cât de mic, trăia şi ideea „Antemuralei”.

Mai exista, totuşi, încă o speranţă reală, imediată – oştile Ungariei. Totodată, o altă speranţă, care nu va fi nicicând recunoscută ca atare, se înfiripa încetul cu încetul. Nimeni, încă, nu o lua în seamă, dar în aceasta va fi salvarea, până la urmă.

Prima speranţă, numită Ungaria, se prăbuşeşte zgomotos şi catastrofal în 1526, la Mohacs. În această istorică bătălie împotriva turcilor, Ungaria îşi semnează sfârşitul statal pentru aproape două secole. Imperiul Otoman îşi lărgeşte graniţele până la râul Kupa şi Munţii Velebit, iar în Dalmaţia până la Split, Zadar şi Senj. Cetăţile croate, parte din Slavonia rămân, literalmente, fără apărătorii lor. Populaţia fuge disperată spre Burgenlandul austriac, spre Slovacia şi spre Boemia. O mare parte a ei va fi capturată de turci şi dusă în robie. Un „Antemurale” pustiit şi fără nicio forţă reală părea să sfârşească o dată pentru totdeauna. Oricum, zidul de apărare croat şi slavon nu mai exista, practic... Teritoriul, care ar mai fi putut fi considerat unul de protecţie pentru creştinătatea Occidentului, devenise un spaţiu pustiit continuu de ciocniri şi lupte locale între trupe otomane puse pe jaf şi cele ale noilor seniori ai

croaţilor, Habsburgii. Ei, pentru că, începând cu 1527, vulturul bicefal al Habsburgilor îşi va înfige cu toată nădejdea ghearele sale şi aici, în teritoriile pierdute de Ungaria. Cu cât a plătit, la început, şansa cramponării, adică a extinderii? Cu promisiunea că va apăra Croaţia şi Slavonia cu 200 de călăreţi şi 200 pedestraşi şi va finanţa întreţinerea a încă 800 călăreţi aflaţi în serviciul nobilimii croate. Sigur că părea un preţ ridicol, pentru câştigul ce se profila în perspectivă, dar croaţii nu au avut de ales. În secolul al XVI-lea, de pildă, pentru apărarea graniţelor Croaţiei şi Slavoniei împotriva Imperiului Otoman se cerea un „buget militar” anual de 205.000 forinţi. Pustiită şi depopulată de propriii săi locuitori, Croaţia, respectiv nobilimea croată, nu a putut aduna, în acest scop, decât 1.327 forinţi (!).

Mai este necesară sublinierea stării critice a situaţiei „seniorului” Habsburg şi a „vasalului” croat? Era limpede că nici cetele nobililor croaţi şi, poate, nici oştile Vienei nu vor putea zăgăzui, singure, incursiunile şi, apoi, năvălirile otomane masive spre nord, nord-vest şi vest. Nici împreună, ele nu păreau suficiente. „Antemurale Cristianitis” avea toate şansele să se prăbuşească definitiv, după o firavă existenţă.

Vorbeam, însă, despre o altă speranţă, care se înfiripa…

MĂCELUL DIN BOROVO

1 iunie – 25 noiembrie 1991

Fabrica de încălţăminte din Borovo este situată la ieşirea din Vukovar, spre Borovo Naselje. În timpul acestui război, Borovo a fost locul unde civili de etnie sârbă au fost sistematic maltrataţi, şi ucişi. Fabrica are două depozite mari, Borovo-Commerce şi Borovo-Nova Obuca. Pretextând protecţia populaţiei civile, membrii Gărzii Naţionale Croate i-au adus, aici, cu forţa pe sârbii rezidenţi în Vukovar şi Borovo Naselje. În acest mod, aveau controlul asupra unei largi părţi a populaţiei pe care plănuiseră s-o ucidă. Statul major ai lui Marko Filkovic („Chinezul”), ofiţer în Garda Naţională Croată, a fost amenajat în depozitul Borovo-Commerce… Acesta a devenit locul interogatoriilor şi al torturilor civililor sârbi înainte de a fi ucişi. În depozitul de la Borovo-Nova Obuca se aflau aproximativ 500 de prizonieri. Şeful acestui depozit era Martin Sablic („Ţarul”), economist, proprietarul unei firme comerciale din Borovo Naselje. El a dat ordin ca toate persoanele din depozit să fie înregistrate… Oamenii erau speriaţi

de moarte, aşa că nu prea comunicau unii cu alţii. Etnicii sârbi – bărbaţi, femei şi cupluri căsătorite – erau chemaţi, rând pe rând, afară, noaptea. Aceşti oameni au fost fie ucişi imediat, fie trimişi la statul major al lui Filkovic, pentru interogatorii, tortură şi lichidare. De regulă, erau împuşcaţi şi aruncaţi în Dunăre sau împuşcaţi, adunaţi şi arşi în gropi comune. Asasinii civililor sârbi au fost Martin Sablic, Nikola Cibaric, Zoran Sipos, Jure Marusic, Ante Vrankovic, Bartol Domazet şi Slavo Madjarevic. Sârbii au fost interogaţi în şapte centre şi ucişi în 24 de locuri diferite. Totul a continuat între 1 iunie şi 15 noiembrie 1991, când armata a eliberat Borovo şi Vukovar... Numărul victimelor inocente depăşeşte câteva sute de persoane.

Acesta a fost sfârşitul răbdării, atât a sârbilor, cât şi a armatei. La jumătatea lui august 1991, în regiunile Slavonia de Est şi de Vest, în Banija, Kordun, Lika, Dalmaţia de Nord şi în altele, populaţia sârbă a declanşat războiul de apărare, care a răpit, la început, sute şi, apoi, mii de vieţi omeneşti de ambele părţi.

Peste un milion de refugiaţi şi-au găsit adăpost în Serbia, Croaţia, Bosnia şi în afara hotarelor. De la începutul războiului au fost ucişi 10.000 de copii şi răniţi alţi 30.000. În octombrie 1991, autorităţile croate au declanşat purificarea etnică în Slavonia de Vest şi au provocat crime incredibile în zona Gospic (Lika), unde, acum, nu mai există niciun sârb.

Sârbii au răspuns cu toată forţa lor. Oraşe şi sate au fost cuprinse de flăcări. Iugoslavia s-a scufundat într-un coşmar, cel mai mare de după cel de-al doilea război mondial. Şi toate acestea, în inima Europei...

Sfârşitul acestor orori nu se întrevede încă. Cine va purta blestemul pentru sacrificiul şi lichidarea fizică ale unei întregi naţiuni europene? Cine urmăreşte privarea acestei naţii de dreptul său natural de autoapărare? Cine stă înapoia negării persistente a realităţii terifiante de genocid făţiş şi în numele căror principii? Există Dumnezeu şi dreptate undeva în această lume? („The Uprooting". Velauto International. London – Belgrade – New York, 1992)

ÎNTRE SPERANŢĂ ŞI URĂ

Într-adevăr, „Antemurale Cristianitis" va supravieţui şi ca idee, şi ca structură militară. Va supravieţui şi se va consolida, în cele din urmă. Numai că acele „ziduri de apărare" de pe teritoriile

Srem (între Dunăre şi Sava), Slavonia şi Croaţia nu vor fi ridicate de către cei investiţi de însăşi Papa să o facă. Cei care vor reuşi, vor fi ereticii, schismaticii, ortodocşii de sârbi. Ei vor fi ultima speranţă.

Am ezitat înainte de a vorbi despre sârbi ca despre o ultimă speranţă. Există vreun dubiu? Nu. Poate că istoria ar fi scos la iveală şi alta, dacă nu ar fi fost ei. Cine ştie? Dar nu pentru aceasta am ezitat. Am făcut-o pentru că sârbii din „Antemurale" erau, dacă ar fi să-i denumim astfel, o speranţă... ciudată. Una reală, dar ascunsă, una vitală, dar mai mult urâtă decât iubită. Sârbii erau speranţa de moment a Habsburgilor, dar viitoarea lor problemă. Erau speranţa nobilimii croate, pentru că supravieţuiau prin ea. Erau, în acelaşi timp, şi obiectul urii, pentru superioritatea organizării militare şi, mai ales, pentru libertatea lor. Erau speranţa secretă, niciodată recunoscută, a catolicismului, de apărare în faţa expansiunii islamismului. Dar era o speranţă... eretică. Trebuia, mai degrabă, anatemizată. Aşa trebuia, dacă speranţa n-ar fi fost... vitală.

Cine erau, deci, cei care, în Dalmaţia, Croaţia şi Slavonia secolelor XV – XVIII, vor constitui o speranţă pe care o vor urî atâţia?

Apariţia primelor grupuri de sârbi în Croaţia şi Slavonia este semnalată încă din secolul al XV-lea. Ei luptă alături de unguri, la Mohacs, şi pierd. Vor lupta şi în bătălia de la Gorjan (1537), sub conducerea ultimului lor despot, Pavel Bakic, şi mor împreună cu acesta, înfruntând oastea otomană.

Iubitori de libertate, conduşi de şefi locali (duci, sirdari, stegari) şi, nu arareori, de clerul ortodox, grupuri de sârbi părăsesc patria lor ocupată de turci şi se pun în slujba austriecilor (germanilor). Sunt foarte buni luptători, iar „generalatele" Habsburgilor (regiuni militare de frontieră, conduse de câte un general) îi aşteaptă. Îi aşteaptă şi nobilii croaţi, mai ales cei mai puternici, pentru a-şi întări cetele. Sârbii preferă, totuşi, subordonarea faţă de şefii militari austrieci şi germani. Aceştia le acordă privilegii pe măsura serviciului pe care îl fac. Afluirea continuă a sârbilor pentru consolidarea regiunilor militare de graniţă, care îmbracă, literalmente, la nord, nord-vest, vest şi sud-vest hotarele din Balcani ale Imperiului Otoman, va constitui un fenomen de amploare, de care va ţine seama însuşi împăratul Ferdinand I. Îi va încuraja din răsputeri. În 1538, acesta le va acorda sârbilor privilegii de invidiat pentru

acea epocă. Pentru loialitate în lupta de apărare a întregit creştinătăţi, sârbii primesc pământ, pe care, timp de 20 de ani, îl vor putea cultiva fără a plăti dări, fără a împărţi cu cineva recolta obţinută. Decenii la rând, aceste privilegii vor fi reconfirmate, pentru că, alături de trupele imperiale, ei vor fi principala forţă militară antiotomană din Balcani. Sârbii vor fi adevăraţii grăniceri ai Habsburgilor. Tot ei vor hărţui continuu garnizoanele turcilor de dincolo de graniţă, jefuind şi prădând, la rândul lor. Istoria i-a consemnat sub numele de „uskoks” şi a reţinut şi faptul că aveau privilegiul de a păstra doar pentru ei capturile de război. Şi un alt element important: puteau crede în Dumnezeul lor ortodox. Atunci, la începuturi, la greu, nu le cerea nimeni nici convertirea la catolicism şi nici plata dărilor către biserica Romei.

Petele de aşezări sârbe din Croaţia şi Slavonia se înmulţesc şi se extind continuu. „Stâlpii creştinătăţii” catolice le favorizează aşezarea şi aşezările. Altele, croate, pe aici, nici nu prea mai sunt. Grupurile cele mai masive de sârbi sosesc din Bosnia şi Slavonia ocupate de turci, în perioada „războiului cel lung” (1593-1606). Acestea îşi construiesc comunele în Regiunea Militară Varazdin, pe pământuri părăsite şi pustiite, care au aparţinut Episcopiei de Zagreb şi nobilimii croate. Împăratul le dăruieşte aceste teritorii şi le acordă privilegii mai mari, pentru că sârbii care au sosit nu sunt oarece popor de bejenari disperaţi. Noile grupuri sunt militari instruiţi, care, părăsind armata otomană, se angajează în lupta împotriva acesteia.

Împreună cu cei sosiţi anterior, aceştia vor beneficia de statutul aparte al militarilor. Vor fi un „Corpus Separatum”, cu privilegii binemeritate.

Aşezările compacte de sârbi soldaţi-ţărani se vor numi „krajine”, adică zone de margine, de sfârşit. Acolo se sfârşea hotarul Imperiului Otoman şi acolo se terminau ultimele puteri ale creştinătăţii catolice în Balcani. Perenitatea lor a marcat pentru totdeauna toponimia locurilor. Teritoriul dintre Drava şi Sava va deveni Krajina Slavonă. Mai spre sud, Krajina Banijei, iar de la graniţa de sud a acesteia până la Adriatica, Krajina Croată. Krajinele se vor reorganiza şi îşi vor reconfigura extinderea în raport cu mersul istoriei. Va exista şi o Krajină Bosniacă. Vor cunoaşte apogeu şi declin, dar niciodată sfârşitul. Vor cunoaşte ameninţări teribile, încorporări în diferite regate, imperii şi în republici, dar nu vor pieri pentru că nu vor pieri nici locuitorii acestora. Poate anticipăm prea mult, dar trebuie să o spunem şi aici: Republica Sârbă Krajina a anului 1993 nu este un moft

istoric, un rapt teritorial, o nostalgie naţionalistă sârbă. Ea reprezintă o continuitate cu toate elementele începuturilor. Şi sârbii de aici nu vor putea avea acum, în secolul XX, sfârşitul aztecilor lui Montezuma sau al indienilor navajo şi irokezi, părăsiţi de şansă şi de Manitu. Aici, în Europa, suntem, totuşi, cu toţii, feţe palide. E mai rău aşa?

Să revenim la începuturi. La sud de râul Sava sosesc sârbi din Bosnia. Aici, în teritoriul croat necucerit de turci, aceştia intră în serviciul împăratului, al comandanţilor germani ai marilor garnizoane din Karlovac, Ogulin şi Senj. O parte dintre ei ajung pe domeniile conţilor croaţi, mai ales ale celor din familiile Frankopan şi Zrinski. Aici, pământul nu este atât de pustiit de războaie. Aşezările sârbe alternează cu cele croate. Pământul nu este, însă, prea darnic. Lupta pentru existenţă biologică aduce, uneori, faţă în faţă, în conflicte locale, pe ţăranii-soldaţi croaţi şi pe soldaţii-ţărani sârbi. Sunt primele tensiuni dintre cele două grupări etnice. Ele se vor stinge de la sine. Vor apare, însă, altele, de altă natură, care vor constitui fondul crizei perpetue croato-sârbe.

Spre deosebire de comandanţii militari ai garnizoanelor şi districtelor militare, conţii croaţi sunt mult mai puţin generoşi cu privilegiile. Aceştia pretind sârbilor a zecea parte din recoltă, împărţirea prăzii de război, dări feudale de tot felul, care, în conformitate cu etica locului şi a timpului, au şi o semnificaţie aparte. Gravă. Toate la un loc vizează transformarea soldatului-ţăran sârb liber în ţăran-soldat şi, apoi, în şerb!

Sfârşitul celor două familii de aristocraţi croaţi va schimba, pentru o perioadă de timp, situaţia. După 1671, comunităţile sârbe din nordul şi nord-vestul Dalmaţiei intră în cadrul sistemului de apărare a graniţelor, dirijat de Regiunea Militară Karlovac. În acest fel, aşezările de grăniceri sârbi capătă, pentru prima dată, un oarece caracter unitar: etnie comună, organizare identică, subordonare unică, conştiinţa apartenenţei comune, religie comună ortodoxă... De altfel, din Slavonia până în Dalmaţia, „krajinele” vor fi mereu teritorii cu populaţie majoritară sârbă.

În relatarea noastră nu au importanţă victoriile şi înfrângerile grănicerilor din „krajine”. Important este faptul că ele au redat vigoarea zidului de apărare al creştinătăţii. „Antemurale Cristianitis” a existat prin ei şi, după cum s-a văzut, şi-a îndeplinit menirea. O foarte frumoasă faţă a medaliei. Medalia şi

gloria nu vor reveni, însă, sârbilor. Inexpugnabila „Antemurale” va intra în „buletinele de ştiri” ale vremurilor de atunci, în slujbele religioase rostite de la înălţimea tuturor amvonurilor din Europa, în documentele timpurilor ce vor veni drept o realizare a Habsburgilor, a Croaţiei, deci a croaţilor, a catolicismului. Sfântul Scaun de la Roma a avut grijă ca această versiune să străbată întreaga creştinătate a Europei. Ea trăieşte şi azi, alături de prima mare nedreptate istorică făcută sârbilor. Este una dintre explicaţiile pentru care oameni de bună-credinţă, foarte mulţi oameni au urmărit nedumeriţi şi au judecat eronat şi convulsiile croato-sârbe contemporane. Mai ales pe cele din Krajina.

„Antemurale” a supravieţuit. Aceasta ar fi, să zicem, partea strălucitoare a medaliei, iar finalul nedrept, petele de pe ea. Există, însă, din păcate, şi un revers al ei. Un revers întunecat şi tragic.

„MAI BINE SĂ-I UCIDEM PE TOŢI VALAHII”

Privilegiaţii grăniceri sârbi şi urmaşii lor – tot grăniceri privilegiaţi sârbi – au avut inamici de temut. Graniţele zonelor critice medievale nu erau controlate de UMPROFOR. Regiunile militare nu au cunoscut liniştea nici la aliniamentul de contact cu otomanii, şi nici în adâncimea lor. Această adâncime delimita, practic, bătaia medie a incursiunilor otomane. Hărţile vremurilor au consemnat cât se poate de realist situaţia. Lanţul regiunilor militare din Slavonia proteja ceea ce se afla în spate şi se denumea „Slavonia Civilă”, iar cel din Croaţia – un teritoriu relativ modest ca întindere, ce purta, desigur, numele de „Croaţia Civilă”.

A fi soldat-ţăran în „Antemurale”, pe oricare dintre meterezele ei, nu era o joacă, ci o meserie grea.

Şi, totuşi, duşmanii cei mai puternici ai sârbilor din „krajine” nu au fost turcii. Au fost mai mereu, într-o ordine oarecare, guvernatorul Croaţiei, Saborul (Parlamentul), clerul catolic, aristocraţia croată. Acest considerabil conglomerat de forţe a fost orientat, încă de la început, împotriva privilegiilor soldaţilor-ţărani sârbi. Era tentant şi de înţeles din partea nobilimii şi a clerului catolic fără scrupule ca, după popularea, de către sârbi, a unor teritorii pustiite şi după rentabilizarea lor prin apărare armată şi muncă, mai marii Croaţiei să pretindă din roade cotă parte tipic feudală. Dar, tot tipic şi tot feudal, „Corpus

Separatum” al sârbilor nu plătea, pentru că aşa s-a înţeles cu împăratul. Pământ şi libertate contra serviciul militar de grăniceri. Nu plătea şi nici nu avea de gând să accepte, fără luptă, presiunile ce urmăreau să-l facă, dacă se lăsa, ţăranul-soldat supus nobililor croaţi sau bisericii catolice. Aceasta a fost prima contradicţie de fond, laică, între croaţi şi sârbi. De fapt, între nobilimea croată şi populaţia sârbă liberă. Ea nu va mai dispare niciodată. Se va perpetua, sub diferite forme, secole de-a rândul, păstrându-şi nealterate principalele două trăsături distincte: sârbofobă în politica conducerii provinciei sau a statului croat; sârbofobă şi antiortodoxă în politica bisericii catolice.

Sârbofobia va continua să fie politica liderilor Croaţiei până în contemporaneitate. Rădăcinile ei sunt medievale, cum tot medievale au rămas unele dintre manifestările ei, fie şi cele mai moderne. Exemplele ne vor copleşi, la un moment dat.

Primele atitudini ostile mai consistente, tocmai împotriva celor care au consolidat un „Antemurale” ruinat, sunt semnalate în secolul al XVII-lea. După mistificarea adevărului privind apărătorii creştinătăţii – prima nedreptate făcută sârbilor –, acum va urma alta, mai gravă. Înapoia unor „ziduri” sigure, de pe meterezele cărora se puteau întrezări primele semne ale „descreşterii” Imperiului Otoman, acest lucru părea şi oportun, şi posibil. Era momentul! Sârbii care au venit şi şi-au făcut datoria câteva secole, pot pleca. Acum, gata, să plece!

Aristocraţia croată cerea restituirea pământurilor date sârbilor şi exercitarea drepturilor feudalului asupra tuturor suprafeţelor de pe domeniile sale. O cerere explicită de a transforma grănicerii sârbi liberi în iobagi. Biserica cerea, şi ea, restituirea pământurilor, alungarea (!) sau trecerea ereticilor sârbi la catolicism. Şi, bineînţeles, zeciuiala, a zecea parte din tot ceea ce câştigau sau cultivau soldaţii-ţărani sârbi eretici, dar harnici şi gospodari.

O perioadă de timp, la cererile guvernatorului Croaţiei, ale nobililor şi ale clerului, împăratul le răspunde: nu! Interesele sale erau încă prea mult legate de adevăraţii apărători ai „Antemuralei”. Ştim, de exemplu, că, în timpul „războiului cel lung”, sârbii din Regiunea Militara Varazdin devin „Corpus Separatum’”şi nu se vor supune decât Vienei. Era o nouă consolidare a ceea ce le oferise Ferdinand I. Noile asalturi ale guvernatorului croat, ale Saborului, ale conţilor şi ale clerului

catolic asupra sârbilor vor fi şi mai ample şi mai dure. Sârbii nu vor mai fi scoşi din venetici, intruşi, uzurpatori şi, desigur, schismatici şi eretici. Va fi lait-motivul permanent al asmuţirii croaţilor împotriva sârbilor. Ce caută ei aici, între Drava şi Sava? Să moară sau să plece! Sau să se supună!

Cât de repede se uită facerea de bine!...

Şi, poate, lucrurile ar fi ieşit prost de tot încă de pe atunci, dar Viena vedea altfel situaţia. Ea nu era orbită de ură, privea în perspectivă şi avea socotelile ei.

Aşa se face că împăratul Ferdinand II le va răspunde, în 1630, tuturor nobililor şi clerului nemulţumit prin „Statuta Valachorum" (în foarte multe documente ale epocii, dar şi în cele anterioare, bizantine, sârbii sunt numiţi, adeseori, vlachi sau valahi – n.n.). Prin acest act, comunitatea sârbă căpăta ce merita: dreptul la autonomie. Împăratul însuşi le consfinţea dreptul de a-şi alege conducătorii locali, de a avea judecătorii lor proprii, de a desfăşura un comerţ liber cu produsele lor, inclusiv cu capturile de război...

Se oficializa o cale de evoluţie proprie a comunităţii sârbe, foarte puţin dependentă de conducerile politice, militare şi clericale ale Croaţiei. Era un drum pe care sârbii au mers încă de la început. Nu s-au abătut de la el, pentru că nici biserica, şi nici puterea croată nu au găsit calea apropierii de comunităţile sârbe şi a integrării acestora într-o patrie care să fie una comună, deci şi a lor. De altfel, asemenea idei „utopice" de integrare, înţelegere etc. vor caracteriza abia secolele următoare. Aristocraţia croată şi clerul catolic se ocupau cu altceva. Nu ştiau, pe atunci, cum să ia cât mai multe piei de pe spinarea propriilor supuşi croaţi. În acele vremuri, nu numai sârbii refuzau o „integrare" de la libertate la şerbie, ci şi croaţii. În secolele XVII – XVIII, în „krajinele" sârbe din regiunile militare de frontieră îşi vor căuta, în disperare, salvarea mulţi croaţi. Refugiaţii, care vor atinge aceste pământuri ale făgăduinţei, nu vor fi extrădaţi de oficialităţile locale sârbe autonome. Nu vor fi nici expulzaţi, pentru faptul că sunt croaţi şi catolici. Şerbi sau oameni liberi, croaţii îşi vor găsi, aici, adăpost, un loc unde să se stabilească. Aşezările croate se vor dezvolta în pace. Spiritul tolerant al vecinilor lor sârbi se va dovedi remarcabil şi va deveni (peste timp) chiar un model de convieţuire, fără să fi fost perfect la vremea sa. Modelul, însă, va funcţiona continuu.

În urma exodului croaţilor de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, se va înregistra o echilibrare a structurii etnice a zonelor. Aşezări

sârbe vor alterna cu cele croate. Oamenii de rând încă nu ajunseseră să se urască doar pentru simplul motiv că unul este sârb şi altul croat, că unul este ortodox şi altul catolic. Dacă ar fi făcut-o de pe atunci, nu astăzi, ci cu secole în urmă s-ar fi vorbit despre exterminări, război civil, război religios, purificare etnică între cele două comunităţi.

Ura, însă, exista. Exista şi clocotea, deocamdată, doar la niveluri înalte. Comunităţile soldaţilor-ţărani sârbi liberi atrăseseră ura şi furia nobilimii şi ale clerului croat. Statutul lor liber era o ameninţare continuă la adresa privilegiilor feudale, la care nu înţelegeau să renunţe. În confruntări făţişe, nu prea aveau şanse, la o asemenea nesăbuinţă nu i-ar fi lăsat, la început, nici Viena, de altfel mereu colportatoare. În schimb, le recepţiona cererile succesive, sosite pe cele mai diverse căi, de a desfiinţa „krajinele militare”, de a-i transfera locuitorii în sfera puterii croate, de a-i converti la catolicism, de a-i lichida ca oameni liberi. Viena asculta şi cerea răbdare. Nu era încă momentul. Valul de sugestii şi cereri, de avertismente, însă, nu mai contenea.

Desigur, noţiunea de a lichida nu se născuse încă în vocabularul exterminării, dar existau altele, mult mai concrete. Iată, de pildă, ce putea scrie, în 1700, episcopul (!) catolic din Topusko, Ambroz Kuzmic, în legătură cu soluţionarea problemei sârbe: *„...ar fi mai bine să-i ucidem pe toţi valahii (sârbii – n.n.) în loc să-i aşezăm... atâta timp cât ei produc mai mult rău decât bine nobililor şi Majestăţii Sale împăratul”*.

Am devansat puţin evenimentele, dar este bine de ştiut încotro se vor îndrepta ele. Vor ajunge la ură şi la intoleranţă din partea croaţilor după încă un greu examen al istoriei, în care sârbii îşi vor vărsa sângele pentru acele pământuri pe care au trăit. Ele au devenit şi patria lor. Poate chiar aici este diferenţa esenţială. Un teritoriu apărat cu sacrificii devine patrie, unul doar cucerit – niciodată. Dar înainte de a vorbi de ură, să mai aruncăm o privire asupra populaţiei care a reprezentat speranţa. Ce se întâmpla în Croaţia şi în Slavonia în timpul „războiului cel lung” şi imediat după acesta?

Ne aflăm în faţa unei noi etape. Turcii confirmă începutul declinului lor în Balcani. Fie că nu mai vor, fie că nu mai pot, dar, sub presiunea trupelor sârbilor din Dalmaţia, conduse de Stojan Jankovic şi Ilija Smiljanic, turcii se retrag, încet-încet, din regiunea Lika. Nu o vor mai putea reocupa, iar aici sosesc sârbi

din Bosnia de vest. În aceeaşi perioadă, mai la nord-est trec la ofensivă trupele împăratului, grănicerii sârbi şi cele ale guvernatorului. Ei eliberează regiunea între râurile Una şi Kupa, adică Banija. Şi aici sosesc masiv colonişti sârbi din Bosnia de vest. Sunt împinşi de dorul de libertate şi atraşi de certitudinea că vor deveni, şi ei, grăniceri în slujba împăratului, că vor avea anumite privilegii, că vor trăi într-o comunitate sârbă autonomă. Zona „krajinelor militare” promitea a fi o patrie bună. În orice caz, la acea vreme, cea mai bună dintre toate, pentru că Bosnia şi Serbia erau ocupate de turci.

Banija, pustie, va fi, deci, populată rapid cu aşezări sârbe. Oamenii vor trudi greu pe pământul sărac, sălbatic, neprimitor, dar vor rămâne. Pământul acela nu-i va îmbogăţi niciodată, dar le va oferi libertatea. Pentru cei ce o iubesc, libertatea nu are preţ prea mare niciodată!

„Războiul cel lung” a adus cu sine schimbări şi în Slavonia şi Srem (zonă între Dunăre şi Sava). Armatele împăratului, ale guvernatorului şi ale sârbilor din Regiunea Militară Varazdin elimină, în lupte grele, între 1683-1699, prezenţa turcă din aceste teritorii. La lupte participă şi sârbi, care trec de partea Austriei, refugiindu-se de pe teritoriile Bosniei şi Serbiei. Aceştia din urmă şi mulţi alţii, care sosesc imediat după război, vor fi viitorii locuitori ai unui teritoriu întins de la est la vest, mărginit, în trei părţi, de râuri şi fluvii mari: Dunărea, Drava şi Sava. Aşezările compacte de sârbi dau o nouă denumire acestei regiuni. Unele documente o menţionează drept „Slavonia sârbă”, a cărei inimă va fi zonele Pakrac, Osijek, Donji Grad şi Vukovar. Între sârbii din Croaţia, din Baranja, Slavonia şi Srem, continuitatea teritorială, legăturile economice şi spirituale vor cunoaşte apogeul. Slavonia centrală intră în conştiinţa contemporanilor drept „Mica Valahie”, iar mutarea patriarhiei ortodoxe în această regiune va deveni o cerinţă cât se poate de firească. Şi, totuşi, patriarhul Arsenije III Carnojevic nu se va putea stabili aici, pentru că cei care făceau marea politică a Imperiului habsburgic şi a bisericii catolice s-au temut de o unire a tuturor sârbilor din imperiu, urmată de o probabilă sporire a contactelor cu cei peste care domina, încă, Imperiul Otoman. Temerea unirii sârbilor! Şi atunci, şi mai târziu, şi în contemporaneitate, această posibilă unire va fi unul dintre coşmarurile marilor cancelarii europene. Dacă s-ar aduna toate sumele investite ca acest lucru să nu se producă şi s-ar aloca dezvoltării Balcanilor, visul Europei Unite n-ar fi, de mult timp,

doar un deziderat.

Noua etapă despre care vorbeam consfinţeşte consolidarea aşezărilor sârbe libere pe teritorii care s-au extins, atât în adâncimea imperiului Habsburgilor, cât şi în cel al otomanilor.

Vremurile noi aduc cu sine, însă, necazuri noi…

Suntem prin 1700.

Regiunile militare de frontieră se apropie de încheierea rolului lor de apărare. Învinseseră inamicul extern. Acesta se retrăsese slăbit şi nu mai prezenta pericolul de altădată. Care ar mai putea fi, acum, rostul „Krajinelor”? Împăratul putea sau nu să le mai ţină sub propria sa conducere. Viena ezita, deja, de o lungă perioadă de timp, de vreo zece ani şi, în cele din urmă, renunţă. În 1703, întreaga regiune dintre Drava şi Sava devine, la porunca ei, „Zona de Frontieră a Guvernatorului”. Era cu totul altceva. Pericolul ca sârbii să-şi piardă libertatea şi privilegiile, să fie izgoniţi, convertiţi sau exterminaţi devine, dintr-o dată, mai mare ca oricând. Temerile se vor confirma.

Croaţia va continua prigoana tenace şi nemiloasă, organizată împotriva sârbilor, la scară mult mai mare. De la machiavelismul diplomaţiei antisârbe şi antiortodoxe se trece, rapid, la teroare. Aici şi în aceşti ani, se va mai ridica un zid. Al viitorului cavou în care se va înmormânta toleranţa croato-sârbă. Din păcate, va veni şi acea vreme.

Ne aflăm, dintr-o dată, pe reversul medaliei glorioasei „Antemurale”.

Propun să o cunoaştem mai bine, printr-o retrospectivă, prin ceea ce s-ar putea numi sârbofobia începuturilor. Această etapă a sârbofobiei nu a fost doar laică, ci şi – sau ales – religioasă. Cu rădăcini adânci.

Împărţirea slavilor de sud în grupuri ostile – croaţi şi sârbi – s-a produs sub semnul marii schisme, al despărţirii religiilor, dar adâncirea intoleranţei şi rădăcinile unor nenorociri şi mai mari se află în „unirea” acestora. Ne referim, de fapt, la Declaraţia de la Florenţa, de unire a bisericilor (1439). Să ne unim, iubiţi creştini, cu toţii, aici, la mine, sub acoperişul meu. Era o nouă încercare a Romei de a acapara supremaţia. „Cine nu va adopta credinţa catolică – păgânii, ereticii, schismaticii, evreii – nu va intra în ceruri, ci în iad, sub caznele diavolului, ale îngerilor săi, dacă, fie şi în ultima clipă, nu se va converti la această credinţă”. În Balcani, se ştia prea bine cine sunt acei eretici şi schismatici. Şi

se vor cunoaşte şi mai bine în perioada contrareformei catolicismului, când Sfântul Scaun s-a ridicat împotriva protestanţilor. Bine, dar ce au avut Balcanii cu Papa şi cu protestanţii? N-au avut nimic, dar, prin intermediul Saborului croat, totul a devenit posibil. Ordonanţele acestuia, din anii 1538-1563, au urmărit să facă din Croaţia o ţară pur catolică, care să nu tolereze nicio altă credinţă pe pământurile ei. Chipurile, măsuri antiprotestante. Dar nu era greu de ghicit împotriva cui se orientează, de fapt, aceste măsuri, când protestanţi rătăciţi, cine ştie cum, prin Croaţia nu reprezentau nici a mia parte din masa mare a schismaticilor şi ereticilor de sârbi. Despre această epocă, însăşi istoricul croat Ivan Kukuljevic-Sakcinski afirma că *„...ea nu va servi decât pătării onoarei clerului croat sus-pus, a cărui ură religioasă era atât de aprinsă în întregul teritoriu, încât prozelitismul său fanatic n-ar putea fi justificat decât de faptul că vârfurile croate ale bisericii catolice se aflau în mod constant sub influenţa propagandei şi a presiunilor bisericii de la Roma, de a depune mare zel în eforturile lor pentru a-i forţa pe sârbi să recunoască autoritatea Papei”*.

Existenţa „valahilor schismatici” l-a determinat, de pildă, pe episcopul Vincovic, în 1640, să ceară expulzarea episcopului ortodox din mănăstirea Marca (un centru tradiţional de lângă Bjelovar, un pivot al ortodoxiei – n.n.) şi *„interzicerea, de către generalii comandanţi ai regiunilor militare, a pătrunderii preoţilor şi călugărilor (ortodocşi – n.n.) dinspre Turcia, care zăpăcesc poporul”*.

În 1660, episcopul Petretic propunea, la rândul său, împăratului Leopold I interzicerea constituirii unei episcopii ortodoxe pentru sârbi, interzicerea accesului la populaţia sârbă a preoţilor şi a călugărilor, văzând în ei cel mai mare obstacol al convertirii ereticilor la catolicism.

În 1670, episcopul sârb din Marca, Gavrilo Mijakic, va fi acuzat de complot împotriva împăratului, alături de doi nobili de seamă croaţi. Înaltul prelat îşi va sfârşi viaţa în sclavie. Episcopul unitarian care îl va succeda se va dovedi un agresiv purtător al voinţei Romei. Reacţiile ortodocşilor nu vor întârzia. În 1672, va izbucni rebeliunea grănicerilor sârbi, sprijiniţi de călugării ortodocşi. Aceasta nu va putea fi reprimată decât cu întrebuinţarea forţei armate. Şi, pentru că miza era credinţa, cel mai scump vor plăti călugării sârbi. Toţi cei 14, ajunşi vii în faţa judecătorilor împăratului, vor sfârşi ca sclavi pe galere malteze.

De altfel, presiunea nobilimii croate şi a bisericii catolice alternează şi se suprapun. Formele violente devin o practică locală, dar răspândită. Contele croat Draskovic organizează şi execută, în 1699, primul atac masiv asupra unor sate sârbeşti, izgonind locuitorii şi jefuindu-le bunurile. Peste trei decenii, în 1731, episcopul de Zagreb şi viceguvernator, pe nume tot Draskovic, atacă – de această dată, cu o armată de 10.000 de oameni – sate sârbeşti de graniţă, dar şi altele din adâncime, „purifică" şapte sate, îi arestează şi trimite la galere pe conducătorii populaţiei locale.

Şi, dacă vorbim despre lupta armată dintre sârbii din ce în ce mai puţin protejaţi de Viena şi croaţi, nu putem să nu amintim de rebeliunea din 1715, a sârbilor, împotriva instalării unui alt episcop unitarian la Marca, nici de cele din 1726 şi 1727 sau cea din 1734, legate, toate, de încercările repetate de a răpi sârbilor acest centru sfânt al ortodoxismului lor. De altfel, în 1736, sârbii vor ajunge până acolo încât îşi vor incendia propria mănăstire decât să o lase călugărilor unitarieni, aduşi de autorităţile austriece şi croate. Marca devenise un simbol puternic al unirii sârbilor şi, poate, tocmai acesta a fost motivul pentru care, în 1755, împărăteasa Maria Tereza nu va reda mănăstirea sârbilor şi îi va forţa pe toţi militarii sârbi (mai ales, ofiţeri) din armată să renunţe la ea pentru totdeauna.

Din acest capitol al luptei antisârbe şi antiortodoxe nu poate lipsi, în niciun caz, însuşi cardinalul Leopold Kolonic, primatul Ungariei (1631-1707). Născut la Komarom (în Ungaria de atunci), acesta şi-a fixat ca scop al vieţii convertirea la catolicism a sârbilor de la nord de Sava. Nu a contat cum: de bună voie sau prin forţă, prin intrigi şi înşelare, prin măsuri administrative sau represiune, cu biciul şi cu zăhărelul. Maxima lui preferată ne spune, de altfel, aproape totul: *„Voi face din populaţia ungară* (se referea la ungurii trecuţi la protestantism sau calvinism şi la ortodocşii sârbi imigraţi masiv în Slovenia, Srem, dar şi în Ungaria – n.n.), *la început, servitori, apoi cerşetori şi, în final, buni catolici"*.

Ceea ce nu ne-a spus maxima sa preferată ne vor spune câteva extrase din corespondenţa sa cu împăraţii Leopold I şi Joseph I, asupra cărora cardinalul a exercitat o influenţă ieşită din comun.

„Niciun eretic nu va putea fi tolerat, în timp ce schismaticii trebuie uniţi – într-un oarecare interval de timp – cu biserica romano-catolică. Dacă nu, vor trebui izgoniţi din oraşul Pecs

(reşedinţa patriarhiei ortodoxe sârbe – n.n.) *şi doar sârbii care sunt catolici vor putea fi cetăţeni”*. (Către împăratul Leopold I, 9 august, 1700).

„Este cert că nimeni nu-i poate ţine în supunere şi să domnească peste ei (peste sârbi – n.n.). *Rebeliunile nu vor conteni, iar viaţa în comun le va da o putere enormă. Şi noi ştim foarte bine, în special în ultimul timp, cât de supuşi sunt. Chiar recent, când am făcut pace cu turcii, nu am avut, oare, probleme mari cu ei, când au refuzat să cedeze turcilor o parte din teritoriul care, prin tratat, urma să le revină?... Sunt disobedienţi şi insubordonaţi... Şi pentru aceste lucruri este mai bine pentru ei să rămână unde sunt. În acest fel, ei vor trăi amestecaţi cu ungurii, agitându-se unii împotriva altora, cu ochii unul pe celălalt, abţinându-se ambii de la comiterea intenţiilor lor murdare şi păcătoase.*

Nota bene: În ceea ce priveşte acordarea unor privilegii, ca cele de până acum şi altele similare, schismaticilor şi tuturor necatolicilor, trebuie procedat cu grijă deosebită, în situaţia în care aceste privilegii nu vor putea fi modificate sau diminuate, cum, de fapt, ar şi trebui până la urmă, este necesar ca ele să fie confirmate cuvânt cu cuvânt, în fraze atât de ambigui şi confuze încât să poată fi interpretate şi înţelese diferit în vremuri diferite. Pe lângă aceasta, ar fi foarte bine dacă ar fi doar temporare şi acordate doar în condiţiile îndeplinirii unor clauze, în aşa fel încât mai târziu, la momentul potrivit, aceşti schismatici sau necatolici să poată fi uniţi mai uşor cu biserica catolică”. (Către împăratul Joseph I, martie, 1706)

A urmat sau nu Viena recomandările cardinalului Kolonic? Cum să nu? Deşi curtea Habsburgilor putea da oricui lecţii tot atât de abile de diplomaţie duplicitară. Inspirat, astfel, de nenumărate sfaturi, Leopold I va încălca, de pildă, privilegiile acordate sârbilor în 1690, apoi, din nou, în 1695 şi în 1701, ca, în 1703, să le reconfirme şi să le întărească de frica rebeliunii ungare. Nici politica succesorilor săi nu a fost diferită. De altfel, „divide et impera” era modalitatea cea mai uzitată a Vienei de a-şi ţine supuşii în ordine. Şi, desigur, forţa armelor.

Ce ar fi de reţinut din această etapă istorică a raporturilor dintre nobilimea şi clerul croat, pe de o parte, şi populaţia sârbă şi clerul ortodox, pe de altă parte?

În primul rând, faptul că, deşi a început să fie practicate, exterminarea, izgonirea şi descurajarea populaţiei sârbe se dovediseră imposibile. În al doilea rând, că s-a încercat totul pentru a menţine dezvoltarea zonelor sârbe la un nivel cât mai scăzut. Acesta a şi fost, de fapt, cadrul general prin care se urmărea atingerea obiectivului principal: abandonarea, de către sârbi, a religiei ortodoxe, echivalentul abandonării fiinţei lor naţionale. Şi tot în acest cadru şi, evident, în acelaşi scop, sârbilor li s-a dat de înţeles că există o alternativă. Trecerea la credinţa catolică. Dacă nu vor deveni catolici, vor fi trataţi pentru totdeauna ca venetici, ca oameni fără cultură, cu privilegii nesigure, tocmai pentru că sunt schismatici, material uman potrivit doar pentru ducerea războaielor. Timpul şi timpurile i-au şi convins, de altfel, pe sârbi că nimic din toate acestea nu a fost vorbă goală, că prăpastia dintre etnia sârbă din Croaţia, Dalmaţia, Slavonia şi Srem şi cercurile conducătoare de la Viena şi Zagreb nu se va putea trece decât pe puntea catolicismului.

Unii dintre sârbi nu au rezistat presiunilor, alţii – cu miile – au fost păcăliţi sau forţaţi, sistematic, să abandoneze ortodoxia. Din păcate, sunt exemple că o parte dintre ei au devenit, ulterior, mai catolici decât Papa, considerându-se transformaţi în croaţi. Mentalităţi ale vremurilor…

Cea mai mare parte a sârbilor şi-a păstrat, însă, şi religia, şi identitatea. Dacă ar fi să o ia, din nou, de la capăt, cred că ar proceda la fel.

OAZELE LINIŞTII

Istoria adevărată nu este niciodată numai albă sau numai neagră. O ştim cu toţii. Dar, după cum s-a văzut în relatările noastre, istoria este mai mult neagră. În aceste condiţii, este ea şi adevărată?

De ce, dintr-o dată, atâta râu, atâta intoleranţă, atâta ură în timpuri şi locuri despre care s-a scris şi altfel? Mai ales, altfel. Motivul este simplu. Ne-am propus să dezgropăm rădăcinile răului, ale intoleranţei şi ale urii. Chiar şi o grădină cu flori arată altfel privită de la un capăt, decât arată, privită de la celălalt capăt. Şi cum poate arăta ea în faţa unor priviri care caută mătrăguna?

Dacă ar fi fost să urmărim doar perioadele de acalmie, de colaborare şi convieţuire paşnică croato-sârbă, am fi putut

descinde, totuşi, în câteva oaze ale liniştii. Prezentându-le exhaustiv pe acestea, am fi avut, desigur, imaginea altui tablou, unul mai luminos şi ceva mai optimist. Cum tot un alt tablou am fi avut în faţă, dacă ne-am fi situat pe poziţiile intereselor şi „adevărurilor” naţionalismului şi şovinismului, oricare ar fi acestea.

Vom continua să căutăm în mod obiectiv rădăcinile răului, dar ne vom opri şi asupra câtorva oaze ale colaborării. În ceea ce scriem, ele vor avea doar rol de antiteză. Nu pentru că aşa vrem să pară ele acum, ci pentru că aşa au fost cu doar un secol-două în urmă.

În secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, pe fundalul obstrucţionării intrării sârbilor în viaţa publică şi politică a Croaţiei şi Slavoniei, societatea sârbă, totuşi, se dezvoltă. Aceasta, formată dintr-o elită relativ subţire de negustori şi militari cu grad superior, împreună cu o clasă mijlocie orăşenească şi soldaţi-ţărani, continua să fie considerată schismatică şi, implicit, fără prea multe drepturi. Biserica ortodoxă îşi pierduse cea mai mare parte a privilegiilor, dar ceea ce mai rămăsese – dreptul de a acorda asistenţă religioasă – era încă suficient pentru a-i menţine într-o singură entitate pe sârbii din Croaţia, Slavonia şi din Ungaria. Spiritualitatea lor era polarizată de mitropolia din Karlovac.

Elita subţire, despre care vorbeam, va constitui viitoarea aristocraţie sârbă în zonă.

Soldaţii-ţărani, câţi au mai rămas, suportau regulile stricte ale unui serviciu militar dur, de tip german, şi sâcâielile metodice ale unui aparat birocratic, complicat şi discriminator în privinţa naţionalităţilor.

Ceea ce erupe şi se dezvoltă, în această perioadă, este, însă, clasa mijlocie, mica burghezie sârbă din oraşe, în mâna căreia se va afla, în curând, cea mai mare parte a comerţului cu grâne şi a celui cu mărfuri generale. Este clasa care va da cei mai reprezentativi intelectuali şi politicieni sârbi, având la bază educaţia, care îi va defini ca sârbi pentru totdeauna şi, alături de aceasta, o instruire în care îşi vor găsi locul valorile spirituale ale Europei Occidentale. Raţionalismul în filosofie, josephinismul în reforma societăţii şi în lupta pentru toleranţă religioasă, barocul, neoclasicismul şi romantismul în artă vor avea reprezentanţi de marcă în societatea sârbă. Treptat, se pune în funcţiune o reţea de şcoli şi seminarii, care, alături de societatea literar-culturală „Matica Srpska”, va contribui la formarea noului val al

intelectualităţii sârbe.(3)

Cu o puternică influenţă economică, cu un nivel de dezvoltare culturală care, în ciuda unor zvonuri de arie europeană abil întreţinute, nu numai că egalau, dar şi depăşeau, în multe privinţe, pe cele ale vecinilor lor, sârbii îşi consolidează şi îşi dezvoltă prestigiul. Nolens-volens, burghezia sârbă va fi tolerată de cea croată şi ungară. Va fi tolerată şi de clerul catolic. Desigur, nu dintr-o inexplicabilă simpatie. Croaţia, Slavonia, Srem, toate „krajinele” croate şi bosniace se aflau în faţa unor mişcări de emancipare a Croaţiei, în care sârbilor li se rezervaseră locuri şi roluri precise.

În ordine cronologică, prima a fost „mişcarea ilirică”, imaginată ca o renaştere a Croaţiei, în condiţiile în care presiunea şi încercările de dominaţie ungare deveniseră ameninţătoare. Debutată în 1830 şi continuată mai bine de un deceniu, mişcarea intenţiona să-i unească pe toţi slavii de sud într-o patrie comună, în vederea rezistenţei lor la pericolul unguresc. Deşi s-a intitulat „ilirică” (numele unui vechi popor care a trăit în zona de sud-vest a Balcanilor înainte de sosirea slavilor de sud – n.n.), pentru a pune sub aceeaşi pălărie tot ceea ce avea deja un nume şi o identitate consacrate de sârb, croat, dalmaţian, slavon, bosniac, krajineac etc., mişcarea viza, în primul rând, unirea croaţilor. În acest context, nu de opoziţie, ci de colaborarea sârbilor era nevoie. Este perioada în care simpatia afişată faţă de sârbi şi biserica lor ortodoxă cunoaşte una dintre rarele ei culmi. O parte dintre sârbi acceptă obiectivele mişcării şi, fără să abdice de la statutul lor naţional, o sprijină. Alţii, nu. Este perioada în care în Saborul croat apar primii reprezentanţi ai sârbilor (din Osijek, Pozega şi Karlovac) şi este perioada de ascensiune a unor oameni politici şi de cultură sârbi, cu o personalitate remarcabilă. Limba sârbă devine limbă oficială.

„Ilirismul” nu a putut induce, însă, în eroare pe nimeni şi nici nu a cunoscut o răspândire prea mare. În orice caz, pentru cea mai mare parte a sârbilor, ideile „ilirismului” nu au fost nici pe departe atât de convingătoare, încât să-i poată determina să renunţe la ceea ce ştiau că sunt ei de secole şi dintotdeauna. O parte din intelectualitatea sârbă chiar i s-a opus cu vehemenţă. Pentru cea croată, ea a reprezentat, desigur, o mişcare progresistă.

După trecerea valului revoluţiilor din Europa anilor 1848-1849, „ilirismul” se va transforma într-o altă mişcare, de unire, care, mai ales prin numele ei, va dăinui.

Aceasta va fi „iugoslavismul”.

Îi vom acorda, şi noi, importanţa cuvenită.

Cea mai corectă atitudine faţă de sârbi a avut-o, în această perioadă, Partidul Poporului din Croaţia, care, prin conducătorul său, Ivan Kukuljevic-Sakcinski, a sprijinit egalitatea dintre bisericile catolică şi ortodoxă, iar despre sârbi, ca cetăţeni ai aceleiaşi patrii, a spus deschis ceea ce trebuia spus: *„În mâinile lor se află cea mai mare parte a industriei şi a comerţului din ţara noastră şi din Ungaria; în atitudinea lor loială constă apărarea graniţelor noastre... În cele mai cumplite vremuri, aceştia au apărat, cu toată fiinţa lor, patria noastră... În sfârşit, ei au fost aceia care au conservat propria noastră naţionalitate. Din toate acestea se poate afirma, în mod deschis, către întreaga lume, că ne-am fi pierdut naţionalitatea dacă aceasta nu ar fi fost păstrată şi îngrijită de acea parte robustă a poporului care a adoptat religia ortodoxă greacă”.* (3)

În acelaşi context, menţionăm că Mişcarea Poporului Croat îi considera pe sârbi drept „fraţi din biserica Estului”, iar zorii revoluţiei din 1848 îi găseau pe sârbi şi pe croaţi polarizaţi în jurul aceleiaşi idei de libertate şi frăţie.

Adunarea din luna mai, 1848, de la Karlovac, declară teritoriile Banat, Backa, Baranja şi Srem drept „Vojvodina Sârbă” şi afirmă că sârbii sunt aşteptaţi să participe la o coaliţie politică cu croaţii, în egalitate şi respect mutual. De altfel, în 1848, sârbii, care reprezentau, atunci, 30-33% din populaţia Croaţiei, vor avea în Sabor aproximativ jumătate din numărul total al reprezentanţilor poporului. Guvernatorul Josep Jelacic nu va ezita, el însuşi, să semneze proclamaţii tipărite în alfabetul chirilic, promiţând egalitate deplină, naţională şi religioasă. Şi cum să nu o fi făcut, dacă jumătate din armata sa de revoluţionari era formată din sârbii de la frontieră?

Numai că toate acestea, la Zagreb, erau privite în cel puţin două moduri opuse. Liberal-democraţii nu puteau decât să aprobe această evoluţie, pentru că era unicul drum corect spre unirea slavilor de sud. În schimb, cercurile politice conservatoare şi ale clerului catolic au văzut în ea o ameninţare a intereselor proprii. Nu puteau accepta perspectiva extinderii influentei

religiei ortodoxe, a egalităţii în drepturi dintre croaţi şi sârbi. De aici şi până la lansarea gogoriţei că „noi, croaţii, vom fi convertiţi în vlahi” şi „vom fi conduşi de călugări sârbi” nu era decât un pas. Şi pasul a fost făcut. Gogoriţele, sperietorile, dar mai ales forţele care le puneau în funcţiune îşi vor juca bine rolul. Cu tot entuziasmul uriaş al revoluţiei care a cuprins Europa, cei care credeau în triumful ideilor democratice şi liberale şi mizau pe victoria lor implicită s-au dovedit a fi cel puţin naivi… Aceştia ne privesc, acum, din ceruri pe noi, cei de azi. Şi, dacă nu au, desigur, parte de fericirea veşnică despre care se spune că, pe acolo, toată lumea o savurează, au, totuşi, mulţumirea că nu au fost cei din urmă naivi ai istoriei.

Timpul şi timpurile vor aduce în scenă „iugoslavismul” şi vor muta „ilirismul” din contemporaneitate în istorie. Dar, cum nimic nu apare şi dispare fără urmă, nici această mişcare nu va face excepţie. Una dintre ideile de bază ale „ilirismului” – „o singură naţiune cu două religii” recepţionată de sârbi, la vremea ei, cu rezervă şi, uneori, cu respingere categorică, a proliferat şi în obiectivele strategice ale fondatorului „iugoslavismului”. Acesta, episcopul catolic şi omul politic Josip Juraj Strossmayer, a substituit denumirea de „iliric”, rămasă străină celei mai mari părţi a populaţiei, cu cel de „iugoslav”. Sub această denumire – una şi aceeaşi, care reflecta realitatea, adică cea a existenţei slavilor de sud – vor trece prin istorie, până în prezent, foarte multe variante de „iugoslavism”, cu conţinut foarte diferit. Între „iugoslavismul” lui Strossmayer şi cel din regatul iugoslav de după 1918 sau cel din federaţia socialistă de după 1945 vor exista diferenţe uriaşe. Şi, extinzând oarecum domeniul, chiar cu riscul de a-l denatura puţin prin cotidian, se poate afirma şi faptul că, în ciuda aceleaşi denumiri, sunt deosebiri între cetăţeanul autodeclarat iugoslav la recensământul din 1981 şi cel care şi-a dus traiul în Iugoslavia anilor ’90, tot ca iugoslav. Primul a simţit că aparţine unei naţiuni iugoslave (cu o mamă sârbă, un tată sloven, cu bunici croaţi şi muntenegreni sau în alte combinaţii similare, de fapt, ce eşti?), al doilea s-a declarat aşa de teamă. Nici sârb, nici croat, nici sloven şi nici albanez, nici musulman, nici ungur. Scăpa de complicaţii. Ameninţarea plutea deja în aer. Era riscant să fii sârb în Croaţia, în Kosovo, în Slavonia, în Bosnia-Herţegovina…

Sperăm să nu ne rătăcim printre atâtea nuanţe de „iugoslavism” şi să reuşim în încercarea noastră de lămurire a unor lucruri.

„Iugoslavismul” cardinalului Strossmayer nu era altceva decât un pancroatism abil mascat, care pleca şi revenea la ideea de bază: promovarea intereselor naţionale, politice, economice şi culturale ale Croaţiei. Dar ce se ascundea, de fapt, sub ideea „o singură naţiune cu două religii”? Tot ceea ce nu au reuşit politici mai tranşante, antisârbe şi antiortodoxe şi nici altele mai abile, precum cea a „apostolului urii” – cardinalul Kolonic.

În esenţă, rezulta că, în Croaţia, nu există decât un singur popor – cel croat; prin urmare, sârbii ar fi parte a acestui popor. Concluzia finală este la îndemâna oricui: sârbii nu au, prin urmare, de ce milita pentru autonomie, ci pentru integrare şi asimilare. Era, evident, o perspectivă cu care, în ciuda denumirii sale atractive, „iugoslavismul” nu putea cuceri populaţia sârbă. De altfel, despre ce fel de unire a slavilor de sud putea fi vorba când Strossmayer şi adepţii săi urmăreau consolidarea Croaţiei în interiorul deja jalnicei federaţii care era Imperiul Austro-Ungar? Şi ce fel de „iugoslavism” şi-au imaginat în condiţiile în care ideile vehiculate nu ascundeau puternica lor impregnare cu catolicism, într-o lume a slavilor de sud majoritari ortodocşi? Şi, în fine, cum puteau fi uniţi slavii în jurul ideii primului „iugoslavism” dacă rolul de a polariza toţi slavii de sud şi-l asuma Zagrebul, nu în colaborare cu Belgradul, ci în flagrantă opoziţie cu şi în detrimentul celui din urmă?

De altfel, iată cum era văzut acest tip de „iugoslavism” în Croaţia anului 1938, la distanţă suficientă în timp pentru a decanta esenţialul dintr-o perioadă deja apusă: *„Noi, toţi iugoslavii, cei de azi şi cei de mâine, trebuie să declarăm deschis că suntem îndatoraţi bisericii catolice, care ne-a dat printre mulţi alţi luptători şi eroi oameni ca Grgur Ninski, Mavro Orbini, Grabovac Kacic, Krizanic, Racki, Strossmayer... Aceşti fii curajoşi şi înţelepţi ai bisericii au folosit „iugoslavismul” ca cel mai de succes mijloc de întărire a creştinătăţii balcan-slavă, indirect a Romei creştine”*. (7)

„Ilirism” – revoluţie 48 – „iugoslavism” sau... oazele liniştii, oazele colaborării. Poate au existat şi altele, dar acestea au fost, oricum, ultimele, înainte de cele mai cumplite perioade de istorie comună croato-sârbă. Le-am denumit astfel, mai ales în comparaţie cu vremurile ce vor veni. Le-am denumit astfel şi pentru că au fost, în retrospectivă, locuri unde s-au acumulat ultimele forţe ale unui îngrozitor asalt final. Nu ne-am făcut, deci,

prea mari iluzii în privinţa lor, cu atât mai mult cu cât era de notorietate că progresele în orice domeniu ale sârbilor erau privite cu îngrijorare în Croaţia. Chiar şi atunci, în vremurile bune de altădată. Deputaţii croaţi din Parlamentul ungar erau instruiţi să elaboreze legi şi reglementări care să facă viaţa populaţiei sârbe şi a bisericii ortodoxe imposibilă. (8) Aceştia urmăreau împiedicarea organizării de instituţii de învăţământ superior sârbe, prevenirea construcţiei de noi biserici ortodoxe, confiscarea averilor mănăstirilor sârbe, interzicerea colectelor pentru edificii publice şi de cult ale sârbilor...

Dar să nu insistăm prea mult pe această temă şi să mai rămânem, o clipă, în oazele liniştii, ale colaborării...

Documentul nr. 3 (2)

DEPOZIŢIE

Am fost arestată la 8 mai 1992, când toţi sârbii care trăiau la Novi Grad s-au predat autorităţilor croate. Am fost adunaţi şi duşi la Odzak, unde femeile şi copiii au fost cazaţi în case croate şi musulmane, iar bărbaţii au fost duşi în lagărul organizat la şcoala elementară din Odzak. Am fost încartiruită în casa lui Ismet Ozanic (un musulman), împreună cu L.L. şi I.K. Nu am fost tratate rău. Am rămas în casa tui Ismet Ozanic câteva zile şi, apoi, ne-am întors acasă, la Novi Grad. M-am întors împreună cu Sladjan Nedic (n.1975), care fusese internat în lagărul bărbaţilor, dar l-au eliberat, fiind minor. Autorităţile croate ne-au asigurat că nimeni nu ne va face niciun rău. Cu toate acestea, eram foarte speriată şi am dormit la Mira Borcevo, o croată măritată cu un sârb. Aici dormeau vreo zece femei, considerând locul mai puţin periculos.

După zece zile petrecute la Mira, în cea de-a 11-a zi, seara, trei dintre noi, respectiv D.C., I.K. şi cu mine, am fost scoase din casă şi violate. Croaţii ne-au dus la Posavska Mahala, în casa unui cetăţean care fugise. Aici, ne-am aflat noi, trei femei sârbe şi 20 de soldaţi croaţi beţi. Ne-au violat între orele 1 şi 5 a.m. Cinci dintre ei, ne-au forţat la contact sexual oral. Intrau în cameră unul câte unul, iar cinci dintre ei m-au ales pe mine. Nu le cunosc numele. I-am minţit că am SIDA şi boli venerice, dar nu au dat atenţie cuvintelor mele. După aceea, ne-au trimis acasă. Împreună cu alte şase sârboaice înfricoşate, am hotărât să

rămânem oriunde, dar nu în Novi Grad. Prin urmare, toate, împreună cu Sladjan, care venise cu noi, ne-am ascuns în pădure, prin canale, pe sub poduri etc.

Am stat ascunse şase zile. În cea de-a şaptea zi, soţul surorii mele, un croat, a sosit din Elveţia cu verişoara sa şi m-a căutat prin vecini. M-au găsit ascunsă într-un canal şi ne-au ajutat, pe mine şi pe Sladjan Nedic, să ajungem în Republica Croată, la Malinska, lângă Rijeka. Aici, m-am întâlnit cu fratele soţului meu, iar când zona Odzak a fost eliberată, m-am întors acolo. Soldaţii croaţi dăduseră foc casei mele şi îmi furaseră Mercedesul.

Soţul meu, H.D., a stat în lagărul din Odzak de la 8 mai la 7 iulie 1992. A fost schimbat la Dragalic, fiind rănit serios, în timpul bătăilor la care fusese supus, croaţii îi rupseseră trei coaste. Mi-a povestit că l-au torturat în fel şi chip. L-au forţat să se violeze unul pe altul, să lingă ghetele soldaţilor croaţi, în timp ce aceştia îi băteau. Au fost puşi să se bată unii cu alţii.

Acum, noi trăim într-o cămăruţă, la Novi Grad. Este tot ce ne-a rămas din casă şi din magazin, jefuite de croaţi şi distruse de război.

Belgrad, 20 ianuarie 1993

Depoziţia a fost făcută de N.P., o femeie de naţionalitate sârbă din Novi Grad (Bosnia-Herţegovina).

Notă: Originalul este păstrat la „Centrul de informaţii al consiliul sârb”, dosarul „Bosnia de nord”, numărul de arhivă 16.145/2. Depoziţia lui L.L. – la numărul de arhivă 16.144/2, a lui I.K. – la numărul 16.147/2, a lui H.D. – la numărul 23.293/3, iar a lui D.C. – la numărul 16.146/2.

„SRBE NA VRBE!”

În timp ce crâşmăriţa aducea urcioarele, cineva a început să strige: «Vreau să mănânc creier de slav-sclav şi să beau sânge de slav-sclav!».

Aş minţi, dacă n-aş admite că aceste vorbe m-au excitat”.

(Ante Starcevic. „Djela”, Zagreb, 1893-1896)

Rădăcinile intoleranţei şi ale urii vor spori cu cele ale naţionalismului şi ale rasismului. Acestea, împreună cu toate la un loc, vor ridica un trunchi gros cu ramuri stufoase, încărcate de fructe ale intoleranţei şi urii! Dar, mai rău decât toate de până acum, din aceste fructe vor muşca oamenii de rând, foarte mulţi oameni; se vor îmbolnăvi de intoleranţă şi de ură. Pentru totdeauna.

Diseminarea urii dintre croaţi şi sârbi la nivelul maselor se datoreşte, în primul rând, lui Ante Starcevic (1823-1896). Teoriile sale naţionaliste şi rasiste vor putea fi concurate, abia mult mai târziu (este adevărat, într-o altă epocă şi la altă scară), doar de Adolf Hitler.

Ante Starcevic este primul rasist din istoria Croaţiei, dar, prin tot ceea ce a făcut, a intrat în conştiinţa poporului său ca „părinte al patriei”, ideile şi acţiunile sale au reprezentat o continuitate a urii împotriva sârbilor, având, în plus, „meritul” de a fi coborât-o de la niveluri mai înalte şi a fi răspândit-o în rândul întregului popor croat. Totul, în cea mai potrivită perioadă, în cea a cristalizării naţiunii croate. Inoculările reuşite de Starcevic, apoi de Kvaternik, Frank şi Radic vor fi decisive şi vor dirija, până în zilele noastre şi, poate, până în ziua de apoi, modul de gândire al unei întregi naţiuni.

„Părintele patriei”, Ante Starcevic, s-a născut în regiunea Lika. Aici, cine nu este sârb este cel puţin pe jumătate. Aşa şi Starcevic. În orice caz, ideile sale rasiste nu avea cum să le moştenească nici de la tatăl său, croat, şi nici de la mama sa, sârboaică. Pentru părinţii săi, o căsătorie mixtă încă nu era un risc dinainte acceptat. Abia fiul lor va face în aşa fel încât, mai târziu, acest risc să şi-l asume doar cupluri extrem de îndrăgostite, extrem de curajoase sau extrem de iresponsabile.

Tânărul ziarist Starcevic a respirat puţin din atmosfera „mişcării ilirice”. Deşi orientată împotriva expansiunii Ungariei, care nu încetase să viseze graniţe de la Carpaţi la Adriatica, mişcarea l-a inspirat la crearea unei Croaţii Mari, de la Munţii Alpi la Munţii Prokletije. Ca viitor „părinte al patriei”, ar fi avut, desigur, dreptul să viseze aşa ceva. A şi abuzat, de altfel, de acest drept, visându-şi ţara cu hotare extinse în cele patru zări, uneori, în limitele Imperiului Austro-Ungar, alteori, în afara acestuia sau chiar împotriva imperiului. După cum vor bate vânturile. Dar toate aceste schimbări de macaz sunt merite incontestabile la un politician. Fac parte din meserie, cum se spune. Alţi „părinţi ai patriei”, de pe diverse meridiane şi în diverse timpuri, au făcut şi altele, şi mai şi. Au pus mâna pe pumnal, alţii pe spadă sau pe pistol-mitralieră. Primii au tăiat câte un duşman-doi, alţii – neamuri întregi sau au împuşcat o parte a propriului lor neam. Sunt şi vor fi glorificaţi de popoarele lor. Ura!

Ante Starcevic nu a tăiat pe nimeni. În schimb, a îndemnat, cât se poate de convingător, marea masă a croaţilor să taie ei înşişi. Să taie, pentru că aşa este bine pentru ţară. Să taie nu în război, ci oriunde şi oricând, până la sfârşit! Să taie sârbi!

Viitorul părinte al patriei a emis primul ideea că autodeterminarea poporului croat nu este posibilă decât pe seama negării şi exterminării populaţiei sârbe. Obiectivul său final a fost crearea unei Croaţii pur croate, din punct de vedere etnic, şi pur catolice, din punct de vedere religios. O Croaţie numai şi numai din croaţi!

După cum îi vor dicta interesele, Starcevic va adera la „unificarea tuturor slavilor de sud”, apoi se va ridica împotriva sârbilor, exact în perioada reformei culturale promovate de Vuk Karadzic. Emanciparea sârbilor a recepţionat-o ca un afront, ca un teribil atac la adresa Croaţiei. Poate de aici au şi izvorât ideile sale rasiste, naţionaliste, antiortodoxe. În momentul în care sârbii şi cultura lor au fost recunoscute de Austria, Starcevic a aderat la mişcarea panungară, orientată împotriva Vienei, împotriva „iugoslavismului”, împotriva a tot ceea ce era sârb în Croaţia. El însuşi slav, dacă nu sârb pe jumătate, a respins noţiunea de slavism, considerând-o o „fabricaţie metafizică”. Articolele sale – „Spre slavism sau spre croaţianism?” şi „Numele de sârb” mustind de ură de rasă, de naţionalism, oferă populaţiei croate cea mai simplistă ideologie a dispreţului faţă de sârbi, o ideologie a crimei, a genocidului. Starcevic demonstrează că

poporul croat este „de origine iraniană” (!) şi „nu are nimic comun cu slavii-sclavi, gunoaiele Europei, Asiei şi Africii”. Croaţii sunt rasă superioară, iar sârbii – rasă inferioară (9). În scrierile sale, acesta construieşte o întreagă teorie rasistă, în care croaţii sunt „popor dominant”. „Niciun popor din Europa nu deţine atâta splendoare ca cel croat”, iar „numele de croat este cel mai minunat nume şi reprezintă esenţa mândriei naţionale” – scria „părintele patriei”. Pentru sârbii din aceeaşi patrie, „părintele” avea cu totul alte sentimente, numindu-i în fel şi chip: bastarzi jegosi, creaturi nesuferite de sclavi, animale pentru tăiere, câini austrieci etc.

Şi, în toate acestea, Starcevic nu va fi singur. Nici când îşi va difuza ideile rasiste, nici când va „inventa” limba şi ortografia croate. Creaţii artificiale – care, însă, trebuiau să difere de cele sârbe. Nu va fi singur nici când va crea, în 1861, Partidul Dreptăţii. Acelaşi partid va asmuţi ustaşii în 1941-1945 şi acelaşi partid va domina viaţa politică croată în 1990-1993.

Spuneam că Ante Starcevic nu va fi singur. Într-adevăr, va avea în persoana lui Eugen Kvaternik unul dintre cei mai zeloşi colaboratori. Vor fi, apoi, mulţi alţii – printre care Josua Frank, viitorul lider al Partidului Dreptăţii – care, în toată propaganda lor deschisă, publică, desfăşurată pe un front larg, fără nicio oprelişte sau jenă, vor refuza, în modul cel mai agresiv, ideea că sârbii din Croaţia ar avea dreptul de a fi egali croaţilor, de a beneficia de individualitate politică. De fapt, ceea ce scriu eu acum este oarecum idilic, pentru că „dreptiştii” nici măcar nu i-au denumit vreodată pe sârbi drept sârbi. A fost o regulă generală a lor de a nu le pomeni nici măcar numele. În schimb, mulţimea asmuţită şi aţâţată putea savura, la vremea respectivă, denumiri ca: valahi împuţiţi, ţigani, bizantini, greci de Est, autodenumiţi sârbi, mercenarii Belgradului, trădători ai patriei croate, animale, vite, porci mizerabili, buni pentru tăişul securii, conspiratori, criminali…

„Ne aflăm în miezul unor vremuri în care se scria negru pe alb că toţi sârbii trebuie ucişi cu toporul. Această idee, promovată deschis şi consistent, proclama, de fapt, unicul drum de urmat în materializarea spiritului croat” – nota, peste ani, un cunoscut istoric din Zagreb. Dar cred că nici cel mai doct comentariu despre ideile promovate de Ante Starcevic nu va putea fi mai convingător decât înseşi scrierile părintelui rasismului croat.

„Srbe na vrbe!” – soluţia finală în variantă rimată, lansată de

Starcevic, ar fi cea mai laconică dintre ele. „În salcâmi, cu sârbii!” – îndeamnă aceasta. „Spânzuraţi-i în salcâmi pe sârbi!” – suna, mai clar, îndemnul său pentru cine nu l-ar fi înţeles din prima clipă. Dar nu cred că, în Croaţia de după 1868, ar fi fost prea multă lume să nu priceapă totul dintr-un foc. Printre naţionalişti şi rasişti, „Srbe na vrbe!” a avut o priză formidabilă. Ea a umplut paginile ziarelor înainte de primul război mondial, a fost mânjită cu păcură pe casele sârbilor în 1941, dar am văzut-o scrisă şi pe zidurile din Varazdin, Vukovar şi Bjelovar; în 90-93, „Srbe na vrbe!” a fost un slogan pregătit şi susţinut foarte explicit. Recitiţi motto-ul. Cele apărute acolo sunt urmări ale rândurilor de mai jos, culese din scrierile lui Ante Starcevic.

„Dacă nu credeţi că slavii-sârbi sunt mai prejos decât animalele necuvântătoare, că nu sunt decât o rasă de sclavi, arătaţi-mi orice alt animal care nu se mişcă din loc atunci când este lovit. Daţi acestei rase puţină pâine, apoi loviţi-o şi jupuiţi-o până la os.” (10)

„Sârbii sunt o rasă destinată sclaviei, mai dezgustătoare decât oricare alta. Să admitem că luăm în considerare trei niveluri de perfecţiune: nivelul animalic, nivelul raţional şi nivelul intelectual, spiritual. Slavii-sârbi nu au ajuns în totalitate nici măcar la primul nivel şi nu vor fi capabili să îl depăşească. Ei nu au conştiinţă, ei nu ştiu să citească precum toţi oamenii, ei nu pot fi învăţaţi nimic, ei nu pot fi nici mai buni şi nici mai răi decât sunt. Dacă am face abstracţie de agilitatea şi isteţimea lor, care vin odată cu practica, ei ar fi, în toate cele, ca animalele.” (11)

„Ei (sârbii – n.n.) sunt gunoaie, sclavi, pungaşi. Sunt gunoaie de sclavi europeni, asiatici şi africani. Dar toţi slavii-sârbi sunt, prin natura lor, sortiţi sclaviei, pe veci păcătoşi, pe veci însemnaţi, precum sunt sortiţi porcii mocirlei... Porcii trebuie opriţi în cocinele lor, pentru a nu-i murdări pe oameni.” (9)

Poate o să spuneţi că n-am prea umblat prin biblioteci, iar lumea largă pe unde m-am vânturat a fost prea civilizată, dar aşa ceva nu am mai întâlnit nicăieri în Europa. Este drept, bibliotecile m-ar fi dumirit mai de mult timp că ura dintre croaţi şi sârbi nu a apărut spontan şi inexplicabil. Sunt suficiente dovezi scrise în acest sens. Şi, poate, mulţi dintre cei care condamnă, acum, războiul din ex-lugoslavia, şezând comod în fotoliu şi mirându-se sincer, ar găsi acolo, în lumea cărţilor, explicaţiile cuvenite. Cum la fel ar trebui să procedeze făcătorii de dreptate internaţională. În ciuda tuturor nedumeririlor, indignărilor,

mirărilor, ameninţărilor, condamnărilor acestora, ceea ce s-a petrecut în Croaţia şi Bosnia-Herţegovina perioadei 1990-1993 nu este decât o jalnică repetare a ceea ce a debutat cu exact 100 de ani în urmă, după secole de acumulări. Repetarea este jalnică, în sensul că este o tragică repetare, dar şi în sensul că locurile tragediilor de azi au văzut tragedii incomparabil mai cumplite. Ura croato-sârbă este atât de veche, atât de cumplită, atât de adânc înrădăcinată, încât ea era veche, cumplită şi adânc înrădăcinată şi acum 100 de ani. Citãm dintr-un text care a văzut lumina tiparului cu un secol, fără doi anişori, în urmă: *„... în întreaga Europă, între popoare care vorbesc limbi diferite nu există atâta ură câtă există aici, între noi, care vorbim aceeaşi limbă: croaţii şi sârbii. Deşi ura este greu de suportat, ea este cât se poate de explicabilă. Aspiraţiile croate şi aspiraţiile sârbe nu luptă cu arma în mână. O asemenea luptă nu le-ar permite-o stăpânii lor. Dar este un lucru dovedit că această luptă există. Este o luptă perfidă, secretă, teribilă. O luptă a unei existenţe împotriva altei existenţe. O luptă a individului împotriva altui individ. O luptă fără un început şi fără un sfârşit. Pentru noi, croaţii, a avea statul nostru independent, aşa cum îl au sârbii, înseamnă – să nu se teamă nimeni – un război adevărat, iar acest război va fi cel mai popular”.* (12)

Ce să ne mai mirăm atât. Pentru căutarea dreptăţii în ex-lugoslavia zilelor noastre, citiţi arhivele marilor puteri europene. Veţi afla vinovaţii. Pentru aplicarea planurilor de pacificare impuse din afară şi pentru a şti împotriva cui ar trebui orientate, consultaţi Ante Starcevic, „Opere”. Nu de altceva, dar laitmotivul „vinovăţiei” sârbe şi aşa se cântă de peste o sută de ani. Dacă e pacificare, măcar să fie ca la carte. Ca în cărţile lui Starcevic. Mai bine scris decât aici nu se va putea găsi decât în documentele Statului Independent Croat din perioada 1941-1945. Iar dacă se vrea pace în loc de pacificare, ceea ce ar fi cu totul altceva, atunci să decidă popoarele însele.

Revenind la politica lui Starcevic şi a Partidului Dreptăţii, aceasta a oscilat, în perioada succeselor ruseşti din campania antiotomană din 1876-1878, din nou spre „slavism”. Au crezut în eliberarea rusă a Balcanilor şi au mizat pe o Croaţie independentă, cu garant rus. S-au înşelat. Vor reveni imediat, cu motoarele în plin, la docilitate faţă de Austro-Ungaria.

Cameleonii politici croaţi erau cameleonici şi în viaţa personală. De pildă, însuşi Josua Frank, care avea să fie urmaşul

lui Starcevic şi al lui Kvatemik la conducerea partidului, era un evreu din Zagreb, trecut la catolicism. Purificare rasială, purificare naţională la conducători care ar fi trebuit purificaţi primii, după propria lor teorie.

Strategia lui Frank urmărea obţinerea autonomiei, dacă nu chiar a independenţei Croaţiei în cadrul monarhiei, conştientizând dinastia că aceasta are nevoie de o „Croaţie satisfăcută" pentru a-şi putea deschide drum în Balcani. În acest cadru, interesele cercurilor conducătoare ultraconservatoare austro-ungare şi cele ultraclericale vor merge mână în mână cu sârbofobia şi antiortodoxismul croat, exacerbate la maximum. Mai bine zis, Partidul Dreptăţii va fi o prelungire docilă, dăruită, inventivă a voinţei Habsburgilor şi a clerului catolic. Atât adepţii lui Frank, numiţi „frankovci", cât şi extremiştii cercurilor catolice, numiţi „furtimasi", vor face tot ceea ce li se cere pentru ca ţara lor să devină un al treilea membru marcant al confederaţiei austro-ungaro-croată, imaginată de ei. În subsidiar, vor urmări încorporarea Bosniei şi Herţegovinei, Slavoniei şi Dalmaţiei în Croaţia.

Datele partidei erau clare. Croaţia va face sluj în faţa lui Franz Iosef, iar acesta va promite multe şi nu va da nimic.

În schimb, „frankovci" vor excela în extinderea urii antisârbe. Era, de altfel, de aşteptat ca tot ce s-a semănat de secole şi, mai ales, după fundamentarea, de către Starcevic et Co., a ideii de distrugere a sârbilor din Croaţia prin genocid, prin exterminare fizică, să izbucnească şi furtuna. Era, se ştia prea bine, doar o chestiune de timp ca masele aţâţate în continuu şi îndemnate să ucidă şi să distrugă să şi facă ceea ce li se cerea. Se adunau nori grei de furtună. Cei mai mulţi cunoscători ai conflictului croato-sârb sunt de acord că furtuna cea mare va izbucni abia după 10 aprilie 1941, odată cu crearea Statului Independent Croat, condus de Ante Pavelic. Poate au dreptate. Dar, furtuni sau nu, începând cu toamna anului 1895, manifestările violente antisârbe şi antiortodoxe nu vor conteni.

Primele acţiuni au avut loc cu prilejul vizitei împăratului Franz Iosef la Zagreb (14-15.10.1895). „Dreptiştii" şi adepţii lor, aţâţaţi la culme, purtând pancarte cu „Croaţia este doar a croaţilor", îndemnaţi de cler, au spart geamurile şi porţile bisericii ortodoxe, care arborase drapele sârbe pentru a saluta distinsul oaspete. A urmat, apoi, un atac furibund cu sticle, pietre şi bâte asupra a tot ceea ce purta inscripţie chirilică. Poliţia nu a intervenit, iar

armata – cu atât mai puţin. Rubiconul urii între cele două popoare-frate fusese trecut. Zarurile aruncate în prealabil au fost pietre cubice smulse din pavaj.

A fost primul val de violenţă care a trecut peste sârbii din Croaţia modernă. Pacea şi înţelegerea nu vor mai veni niciodată. După secole de ură şi dispreţ, săditе sistematic din amvon, din jilţurile puterii, din coloanele publicaţiilor, prin propagandă şi zvonuri, nici nu se va putea altfel. Oamenii, însă, au sperat mereu că raţiunea va învinge. Au continuat să convieţuiască alături cu încăpăţânare, cu speranţă. Dar raţiunea nu va învinge şi oamenii se vor înşela mereu. Aici, pe pământul în care s-a răspândit atâta ură, se pare că nu va mai fi loc, prea curând, pentru o reală convieţuire paşnică. „Alături – da, dar împreună – niciodată!” – declară sârbii din Krajina, scăpaţi vii şi din vâltoarea urii lui ’91, care a mai măturat, o dată, aşezările sârbe vizate. „Împreună – niciodată!” – este o hotărâre pe care nu au luat-o nici după genocidul din anii ’40! Au luat-o acum, după ce au văzut că nici 50 de ani de „unire şi frăţie” comunistă şi nici ceea ce se popularizează a fi „tânăra democraţie croată” nu au şters ura din sufletele oamenilor. Dimpotrivă.

Odată eruptă în străzi şi pieţe, după ce a fost slobozită din sediile partidelor, din anticamerele puterii şi din bisericile catolice, sarabanda sârbofobiei va mai străbate Zagrebul în 1900 şi, apoi, mai violentă, în 1902.

Multe evenimente au fost consemnate, altele au fost ţinute în umbră şi abil ascunse. Dintre cele consemnate apare, desigur, faţa văzută a lucrurilor.

Iată câteva.

În septembrie 1902, agitatori croaţi şi multe dintre cele mai declasate elemente ale oraşului au declanşat un val de distrugeri, la care au fost atraşi mulţi alţi cetăţeni croaţi. Au fost trei zile şi trei nopţi în care mulţimea a asaltat casele sârbilor, imobilele instituţiilor sârbe, aruncând în stradă şi incendiind totul. Puţini au scăpat de furia mulţimii, pentru că furia nu era atât de oarbă încât să nu consulte, când era necesar, liste cu adrese sârbe întocmite din timp. Sârbii au fost molestaţi fără a se ţine seama de poziţia lor socială. Atacul a fost organizat împotriva tuturor sârbilor. Acest „tuturor” era, de fapt, partea cea mai gravă a lucrurilor. Finalul scontat. Cetele de bătăuşi, de incendiatori şi demolatori croaţi au fost acompaniate, în lucrarea lor, de urletele mulţimii excitate şi refulate: „valahi blestemaţi!”;

„mercenari ai Belgradului!”; „trădători ai patriei croate!”; „porci de valahi!”; „bateţi-i pe valahi şi nu veţi păţi nimic!”…

Nu s-a ajuns, totuşi, la masacrarea sârbilor, dar nici prea mult nu a lipsit.

Aparţin tot de faţa văzută a lucrurilor şi consemnările contemporanilor, martori oculari la ceea ce a intrat în istoria locurilor drept „pogromul din Zagreb, 1902”.

„Orice om instruit rămâne împietrit când se întreabă ce anume a putut determina grupurile de croaţi «educaţi» să ajungă încărcaţi de atâta ură împotriva poporului sârb frate. Ce i-a putut determina să-şi piardă înţelepciunea şi, plini de frenezie, să conducă ticăloşii sălbatici şi incontrolabili ai străzii sau să inducă în eroare pe ţăranul ignorant, conducându-l spre banditism şi jaf împotriva a tot ce este sârb.

Dar ceea ce m-a surprins cel mai mult a fost faptul că printre aceşti lideri frenetici şi oameni din prima linie i-am aflat pe clericii din Zagreb şi pe cei din Croaţia, în general. În loc să predice iubirea creştină, ei sosiseră să incite la haos şi distrugere a tot ceea ce aparţine poporului frate, a tot ceea ce este sârb.

Am căutat să-mi explic de ce toate acestea. Urmărirea şi şicanarea sârbilor nu sunt de dată recentă în Croaţia, Slavonia şi Dalmaţia. Acestea au devenit, an de an, mai aspre şi mai grosolane. Elevilor din şcolile Croaţiei li s-au predat, întotdeauna, lecţii despre «puternica şi unita Croaţie». Acelaşi lucru îl făceau iezuiţii în rândul poporului. Dar, peste tot, s-a scos în evidenţă faptul că «această rasă de valahi, aceşti declasaţi greci de Est», aceşti sârbi s-au separat de Croaţia nu numai religios, ci şi cu tot sufletul. Aceştia sunt degeneraţii care stau în calea împlinirii tuturor dorinţelor croate. Ei sunt cei mai mari duşmani ai Croaţiei. Această credinţă are rădăcini adânci în rândul tineretului croat, precum şi în poporul croat”. (13)

Câteva cuvinte şi despre faţa nevăzută a lucrurilor.

Investigaţiile contemporanilor au relevat că înapoia pogromului din Zagreb 1902 s-au aflat austro-ungarii şi biserica catolică, ajutate de către anumite forţe din rândul elitei croate militante. Cele două mari forţe pregăteau, psihologic, anexarea Bosniei-Herţegovina la teritoriile controlate de vulturul bicefal al Habsburgilor. De altfel, ocuparea acesteia de către Austro-Ungaria fusese stabilită la Congresul de la Berlin, din 1878. Anexarea era, însă, un nou pas, mult mai uşor de întreprins şi de motivat prin compromiterea prealabilă a sârbilor, prin

descurajarea lor, prin neutralizarea lor. Doar toată lumea ştia că Bosnia-Herţegovina nu este nici austriacă şi nici ungară, ci, în cea mai mare parte, sârbă.

Şi de ce a susţinut şi clerul catolic pogromul? Pentru că, în viaţa instituţională şi publică a Croaţiei, biserica catolică devenise parte integrantă şi sprijinea Partidul Dreptăţii. Clerul catolic din Croaţia, dar şi cel reprezentat de arhiepiscopul de Sarajevo al Bosniei-Herţegovina, Josep Stadler, dirijau, la rândul lor, politica sârbofobă şi antiortodoxă.

Nu era, de fapt, pentru prima dată când, pentru interese ale marilor puteri, se vor asmuţi, una împotriva celeilalte, populaţii din diferite părţi ale Europei. Nu va fi nici pentru ultima dată. Pogromul nu a fost decât o parte a recuzitei războiului psihologic declanşat de Austro-Ungaria în perioada acţiunii de anexare.

Pentru a slăbi şi descuraja acele forţe croate intrate în coaliţie cu sârbii care militau pentru ideea „iugoslavismului”, în sensul materializării acestuia nu în interiorul graniţelor imperiului, ci în afara lui, s-a apelat, de pildă, şi la o înscenare judiciară. O înscenare cu „trădători” şi „subminatori” ai imperiului. A fost o farsă pusă la cale de guvernatorul Croaţiei, Rauch, la „sugestia” ministrului de externe al Austro-Ungariei, Aerenthal. Numai că Europa se afla deja în anul Domnului 1908 şi ceea ce se numeşte opinie publică internaţională exista şi funcţiona. Lumea a fost informată de întreaga mascaradă, care, în cele din urmă, a adus Habsburgilor mai multe pagube decât foloase.

Desigur, nimeni nu este atât de naiv să creadă că toată campania de sprijin, desfăşurată de presă în favoarea „trădătorilor sârbi”, a fost susţinută doar de o subită simpatie a Europei faţă de problema sârbă sau iugoslavă. Este limpede că o parte dintre iţele care mişcau marionetele de pe scena Balcanilor, în perioada „crizei anexării Bosniei şi Herţegovinei”, duceau şi spre capitale europene ostile Vienei. Aici s-a hotărât sprijinirea sârbilor arestaţi pe nedrept, măsura acestui sprijin, mijloacele care se vor învesti, precum şi durata iubirii faţă de cei oprimaţi de Habsburgi.

Spre Viena duceau alte iţe. Avea şi ea figurinele ei, pregătite din timp. La capătul lor, în afară de propaganda antisârbă şi antiiugoslavă, în afară de pogrom şi înscenare judiciară aşteptau să intre în mişcare croaţii militanţi. Erau denumiţi „franko-furtimasi” (de la „frankovci” şi „furtimasi”, despre care am mai vorbit – n.n.). Croaţii militanţi şi formaţiunile lor de luptă – brigăzile de voluntari – erau adepţi înfocaţi ai Partidului Dreptăţii

şi ai catolicismului militant, ale căror rânduri formau un amalgam bizar de deputaţi în Parlament, scursori ale oraşelor, ţărani neştiutori de carte induşi în eroare şi reprezentanţi ai clerului. Aceştia îşi dovediseră deja rolul de precursori ai viitoarelor batalioane de asalt. Acum, erau pregătiţi pentru ceva mult mai important. Ceva în raport cu care pogromul din Zagreb 1902 nu va părea decât o repetiţie. Dacă ar fi să dăm crezare politicianului croat Ivan Ribar, cercurile conducătoare croate din jurul guvernatorului Rauch, cele din jurul lui Frank şi al Partidului Dreptăţii, coordonate de Viena, puseseră la cale exterminarea şi exilarea tuturor sârbilor din Croaţia. „Brigăzile de voluntari” ale Partidului Dreptăţii aşteptau semnalul. Dacă acesta, până la urmă, nu a venit, se datorează mai multor factori: Viena a soluţionat „criza anexării” pe cale diplomatică; Rauch s-a speriat când a realizat că era vorba, totuşi, de uciderea şi izgonirea a 700.000 de oameni; opinia publică europeană îi privea cu simpatie pe sârbii din Croaţia şi Slavonia, iar duşmanii Habsburgilor sporeau ca număr şi putere.

Rezumând, sârbii trebuiau să moară, sârbii trebuiau să ia drumul exilului, sârbii trebuiau să treacă prin pogrom, sârbii trebuiau judecaţi, sârbii trebuiau bătuţi şi jefuiţi. Croaţii trebuiau să-i jefuiască şi să-i bată, să-i izgonească şi să-i ucidă. De ce? Pentru ca Viena să anexeze Bosnia-Herţegovina! O parte dintre croaţi i-au jefuit şi i-au bătut pe sârbi, i-au şi condamnat şi erau gata să-i şi ucidă. De ce? Pentru că sperau în mărinimia Vienei. În schimbul docilităţii, aşteptau darul cel mare – Bosnia. Cu împăratul, împotriva tuturor! Pentru o Croaţie dăruită cu Bosnia, pentru o Croaţie puternică, membră a unui imperiu, a unei trilaterale, formată din Austria-Ungaria-Croaţia. Sau şi mai simplu: croatul Ivan trebuia să-l omoare sau să-l alunge pe sârbul Iovan, pentru ca Habsburg Franz să pună mâna, indiferent cum, pe Bosnia-Herţegovina, unde locuiesc alţi Iovani şi Ivani. Şi asta nu pentru că Iovan şi Ivan ar fi proşti, iar Franz – deştept. Aceasta, doar că Franz avea armată mai puternică.

Aşa se derula istoria acelor timpuri. După scenarii scrise de marile puteri. „Bine că acele vremuri s-au dus pentru totdeauna, tăticule!”, îmi spun fetele mele, citindu-mi manuscrisul. Tocmai se transmiteau imagini privind luptele dintre croaţi şi sârbi, între musulmani şi croaţi, între sârbi şi musulmani din localităţile Bosniei-Herţegovina. „Acelea s-au dus, într-adevăr”, le răspund eu şi mă opresc aici. Sper să nu fie atât de curioase încât să-mi

umble prin hârtii şi în continuare. Nu de altceva, dar, cu judecata lor curată, ar ajunge la concluzia că nimic nu s-a schimbat. Ceea ce noi, oamenii mari, am băgat la cap, desigur, că nu este adevărat.

POGROM – IUGOSLAVISM – RĂZBOI MONDIAL

„În jurul orei opt dimineaţa, o gloată, formată din catolici şi musulmani în majoritate tineri, s-a adunat în jurul Catedralei catolice. După ce a cântat imnul imperial şi a comemorat fostul cuplu moştenitor, gloata şi-a orientat furia asupra sârbilor.

Ca la o comandă, gloata a năvălit asupra celei mai apropiate şcoli sârbe... De aici, a azvârlit în stradă bănci, table, cărţi şi planşe, în timp ce localul şcolii a fost devastat, distrus, spart.

Purtând în faţa lor portretul împăratului, ea continua să cânte imnuri de slavă bisericeşti. Gloata s-a despărţit în mai multe grupuri, îndreptându-se spre celelalte zone ale oraşului, pentru a distruge clădirile diferitelor instituţii sârbe (ca la un ordin, cele trei bănci sârbe din oraş au fost ocolite, aici fiind învestit şi alt capital decât cel sârbesc), magazinele sârbe şi casete particulare ale sârbilor. În drumul ei, ea a distrus toate prăvăliile sârbilor.

Din măcelăria lui Spira Novakovic, toată carnea a fost aruncată în stradă, iar din magazinul lui Jovo Palikuca – tot vinul, împreună cu scaune, mese, sticle şi damigene. Chiar şi la o distanţă de 150 metri de librăria lui Around Trifkovic, lumea umbla pe cărţi, caiete şi alte hârtii împrăştiate de gloată. Nu au fost ocolite nici barăcile prăpădite din cartierele Patke şi Piruska, unde trăiau săracii, o familie în câte o cameră. Şi de aici a fost aruncată afară toată mobila, deşi aceasta nu era mai mult decât câteva lemne şi cârpe.

În general, peste tot au fost săvârşite fapte abominabile, de mare cruzime. O femeie văduvă, foarte bătrână şi foarte bolnavă, Savka Jeftanovic, a fost smulsă din pat şi aruncată în mijlocul camerei, pentru ca gloata să poată jefui şi distruge mai uşor sărăcăcioasa ei mobilă şi neînsemnatul ei avut. În prăvălia lui Petar Vukic au fost distruse toate pietrele funerare, împreună cu crucile, fotografiile şi inscripţiile găsite, iar în casa Ritei Maksimovic, gloata nu a avut milă nici faţă de o femeie care, cu puţin timp în urmă, avusese o naştere grea.

Armata, care se afla pe străzi, i-a salutat pe demonstranţi, chipurile pentru că intonau imnul împăratului şi purtau tabloul său... Sârbii care au încercat să-şi apere casele au fost

imobilizaţi şi târâţi la poliţie, unde au fost molestaţi în mod barbar.” (14)

O descriere palidă a ceea ce s-a întâmplat în timpul pogromului din Sarajevo, la 29 iunie 1914.

„Cu o zi înainte, la Zagreb, în centrul oraşului, în faţa monumentului lui Jelacic, s-a adunat o mulţime de oameni. S-au rostit cuvântări incitante. Ivan Frank, fiui cunoscutului Iosip (Iosua) Frank, a vorbit şi el:

«Astăzi, la Sarajevo, au fost ucise mândria şi gloria monarhiei, speranţa ei, sprijinitorul şi protectorul croaţianismuiui, urmaşul la tronul Croaţiei... Sârbii – aşa-numiţii noştri fraţi – care pretind a fi acelaşi popor cu al nostru, sârbii care, sub masca prieteniei şi a iubirii, conspiră împotriva poporului croat şi a monarhiei habsburgice, aceşti sârbi au lovit în inima poporului croat. Sârbii au ucis speranţa Croaţiei. Sârbii au ucis pe protectorul creştinismului şi slavismului în monarhie.» După aceste cuvinte, din mii şi mii de piepturi a izbucnit strigătul: «Răzbunare! Răzbunare!»

În seara aceleaşi zile, în capitala Croaţiei au început represaliile şi răzbunarea. Au ţinut trei zile şi trei nopţi la rând, fiind un exemplu de pogrom antisârb. În primul rând, au zburat în ţăndări geamurile Băncii Sârbe, apoi cele ale aşezămintelor bisericii ortodoxe. Clădirile ocupate de gloată, ale lui «Serbian Soko» (Societatea Sârbă de Atletism), au fost distruse cu pietre şi răngi. Odată cu sporirea agresivităţii demonstranţilor, în fruntea listei ajungeau locuinţe private sârbe, magazine şi ateliere.” (3)

* * *

Ceea ce întârzie, până la urmă soseşte. Dacă acţiunile violente antisârbe şi antiortodoxe nu s-au relansat cu prilejul anexării, de către Habsburgi, a Bosniei-Herţegovina, aceasta se explică prin faptul că, în operaţia propriu-zisă şi în tot ceea ce a urmat, Viena avea nevoie de linişte. Şi, dacă nici Viena şi nici Vaticanul nu au mai pus paie pe jarul mocnit, flăcările nu au mai izbucnit. Se pare că popoarele nici n-ar şti când să se bată între ele dacă nu le-ar impune-o cineva din afară.

Totul nu era, însă, decât o perioadă de aşteptare. Încordarea şi tensiunile vor spori. Războaiele balcanice (1912-1913) vor aduce schimbări importante în raportul de forţe din Balcani.

Victoriile Serbiei, prin propriile puteri, în aceste războaie o

propulsează la locul ei, în fruntea unei posibile uniuni a slavilor de sud. Intră, astfel, în desuetudine, un rol dorit şi mult trâmbiţat de Croaţia, sprijinită de Austro-Ungaria, pentru realizarea unei uniuni cu polarizare croată, care urma să intre în limitele teritoriale ale imperiului.

Ridicarea Serbiei nu lasă niciun dubiu privind viitorul lider al zonei. Tot mai mulţi sârbi şi croaţi din Dalmaţia, Croaţia şi Slavonia realizează acest lucru. Croaţia îşi simţea poziţia ameninţată, iar Serbia nu avea de ce accepta, ca lider, un partener dovedit mult mai slab şi bănuit a fi mai puţin iugoslav decât lăsa impresia. Croaţia şi Serbia nu vor mai avea mult pentru a ajunge pe punctul de a se duşmăni. Pentru prima dată în istorie.

„Iugoslavismul” – ideea unirii tuturor slavilor – va fi revigorat într-o nouă formă. Da, o uniune a sârbilor de sud ar fi posibilă şi, poate, chiar de dorit, dar prin polarizarea lor în jurul Belgradului. Aceasta ar însemna uniunea Serbiei cu Bosnia-Herţegovina, Dalmaţia, Slavonia, Slovenia şi cu Croaţia, sub o căciulă slavă unică. Ideea cucereşte şi multe cercuri politice croate. „Un lucru extrem de grav!” – constată lumea croaţilor militanţi. „Inadmisibil şi intolerabil!” – gândeşte Viena. Ce-i de făcut?

Croaţii militanţi aşteaptă cu nelinişte sprijinul şi intervenţia hotărâtă ale Vienei şi ale Budapestei. Nu se poate ca imperialii să renunţe la „iugoslavismul” lui Strossmayer, la controlul, prin Zagreb, al slavilor de sud! Doar asta am cerut de atâtea ori!

Viena şi Budapesta, mai îngrijorate ca oricând, nu prea mai au de ales. Problema iugoslavă devine, pentru ele, în primul rând, problema sârbă. Dar nu cea a sârbilor din krajinele Bosniei şi Croaţiei. De această dată, ea pălea ca importanţă. Întrebarea cea mare era ce şi cum trebuie făcut cu sârbii din Serbia. Cu Serbia însăşi! Consolidarea puterii acesteia nu prevestea nimic bun. Era de aşteptat ca, mai devreme sau mai târziu, la Serbia să se alipească şi Bosnia-Herţegovina, teritoriu sârbesc, cu populaţie sârbă încă lejer majoritară în acea vreme. Şi, după cum suflau noile vânturi ale „iugoslavismului”, era posibil ca, prin unirea slavilor de sud, din coroana imperială a Habsburgilor să se mai desprindă încă o piatră preţioasă – Croaţia, şi încă una – Slavonia, şi încă una – Dalmaţia. Pericol mare la orizont! Ce nu pot face sârbii ăştia, fir-ar ei să fie!

Vienei nu-i rămânea decât posibilitatea mizei pe o singură carte. Cartea războiului. „Este singura soluţie” – afirmau baronul Konrad von Hotzendorf, şeful Marelui Stat Major, şi arhiducele

Franz Ferdinand. Niciunul dintre ei nu bănuia şi nu era conştient că recomandă, de fapt, cea mai cumplită şi sigură cale de sinucidere a imperiului. Cine ar fi crezut că aşa se va şi întâmpla, chiar dacă mulţi o prevesteau mai de mult, o aşteptau şi o pândeau? În ceea ce-l priveşte personal, arhiducele Franz Ferdinand nu a avut nici consilieri politici perspicace şi nici măcar un astrolog bun. Unul atât de bun, încât să-i fi citit în stele că nu îl vor aştepta gloria militară şi tronul, ci nemurirea unui cadavru vestit. Sau, altfel zis, pentru Austro-Ungaria, un „casus belii" util, iar pentru istorie, personajul de numele căruia se va lega, în vecii vecilor, atentatul de la Sarajevo şi declanşarea primului război mondial.

Nu este locul să dezvoltăm subiectul, dar trebuie menţionat, totuşi, că, necunoscându-şi zodia, evident nici altele, arhiducele Franz Ferdinand se pregătea pentru viitoarele sale misiuni, previzibil glorioase. Se gândise, însă, şi la moarte, deşi, pentru rolul de cadavru util şi „casus belii", a fost pregătit fără să ştie prea multe. Nu spun noutăţi, dar există tot atâtea certitudini, câte dubii că organizarea atentatului nu scăpase ochilor şi urechilor Vienei. Dar Viena nu a făcut ce trebuia pentru a-l împiedica. Cartea pe care o juca şi pe care mizase totul, în adâncă intimitate, a cerut, probabil, şi acest sacrificiu imperial. Spuneam că nu ar trebui să dezvoltăm subiectul asasinatului, dar ceea ce intenţionăm să precizăm credem că este necesar.

Franz Ferdinand ştia sau bănuia că va fi ucis. Sau, dacă nu chiar ucis, ştia că va trebui să rişte expunerea la un atentat. În luna mai 1914, în timp ce soţia sa, principesa Sophie Motek, ducea copiii la culcare, acesta s-a confesat prinţului Carol: *„Trebuie să-ţi spun ceva şi încă foarte repede, pentru că nu vreau ca mătuşa ta să audă ceva când va coborî. Ştiu că vor să mă ucidă. În acest sertar se află documente pe care ţi le-am adresat. Dacă mi se întâmplă ceva, ia-le la tine. Nu, nu glumesc. Vorbesc serios. De altfel, am pregătit, deja, totul, iar construcţia criptei mele de la Arstetten s-a şi încheiat"*. Ştia că atentatul va avea loc la Sarajevo şi ştia, cu exactitate, ziua săvârşirii sale.

De unde putea avea aceste informaţii? De necrezut – de la Belgrad! Ambasadorul Serbiei la Viena anunţase, discret, că a luat cunoştinţă de hotărârea unor tineri sârbi din Sarajevo de a săvârşi un atentat terorist împotriva lui Franz Ferdinand,

moştenitorul tronului. Sarajevo nu se afla sub controlul Belgradului, ci, ca teritoriu anexat Austro-Ungariei, sub conducerea generalului Oscar Potiorek, guvernatorul Bosniei-Herţegovina. Belgradul căuta, astfel, să mai potolească sârbofobia Vienei, manifestată, fără perdea, în timpul „războiului vamal” şi, mai ales, în timpul războiului balcanic, din 1912-1913. Nu avea interes să suporte o escaladare a ostilităţii Austro-Ungariei, vecinul său imperial. Nu era momentul, dar organizaţiile extremiste sârbe din Bosnia-Herţegovina nu ştiau şi nu ţineau seama de aceasta. Pe de altă parte, intervenţia în domolirea mişcării naţionale a sârbilor din Bosnia-Herţegovina şi neutralizarea oricăror grupuri radicale tocmai de către Serbia ar fi avut consecinţe interne incalculabile. Serbia nu putea face Vienei un serviciu complet. Important este că Serbia a semnalat pericolul la timp. Dacă Viena ar fi dorit, atentatul de la Sarajevo n-ar fi avut loc niciodată!

Şi, totuşi, Franz Ferdinand s-a dus la Sarajevo, în ciuda avertismentului. A fost el un sinucigaş, un kamikaze austriac? Greu de crezut, oricare variantă. Franz Ferdinand a fost, probabil, un „nebun” trimis pe o diagonală riscantă a eşichierului, care nu şi-a asigurat protecţia sau căruia nu i s-a asigurat protecţia. Mai degrabă aşa. După unele opinii austriece, prezenţa unei personalităţi înalte a imperiului în Bosnia-Herţegovina se impunea, pentru a potoli mişcarea naţională sârbă, din cauza căreia provincia nu răspundea sau răspundea greu semnalelor de comandă. Aceeaşi prezenţă trebuia să demonstreze deschiderea Vienei faţă de populaţiile musulmană şi croată din provincie, ai căror lideri aveau preferinţe – de înţeles – … imperiale. Vizita era, deci, necesară, pentru că – nu-i aşa? – mişcările naţionale trebuie gâtuite la timp. Altfel, urmează dezastrul. Şi Viena ştia acest lucru. Şi era atentă. Sârbii mişcau, ungurii mişcau, românii – ce să mai vorbim… Pericol mare. Poate se mai speria şi Serbia puţin, poate se mai termina şi cu „ilirismul” şi cu „iugoslavismul”. În această situaţie, un rol de salvator ar fi putut fi acceptat de Franz Ferdinand, chiar dacă exista un anume risc.

Nu ştim dacă arhiducele ar fi fost de acord cu şi mai mult decât atât. Judecând după felul său de a fi, caracterizat de contemporani drept capricios, samavolnic, neiertător, crud, chiar bestial (dovedit pe la partidele de vânătoare), egoist, este greu de imaginat că ar fi fost gata să-şi sacrifice viaţa pentru imperiu.

Tocmai el, cel care ar fi urmat la tron. Viena, însă, a vrut, cu siguranţă, mai mult decât un atentat nereuşit. Cine anume a însemnat această Vienă, rămâne de lămurit cu un alt prilej. Cert este faptul că prezenţa lui Franz Ferdinand la Sarajevo a fost transformată din vizită, poate necesară, în provocare. Alegerea zilei în care arhiducele a părăsit zona de aplicaţie a trupelor din Bosnia-Herţegovina pentru a descinde la Sarajevo nu a fost făcută la întâmplare. Ziua de 28 iunie, ziua Sfântului Vitus, era, pe acea vreme, o cât se poate de profundă zi de doliu naţional a sârbilor. Era ziua în care, în 1389, pe „Câmpia Mierlei”, rezistenţa armată sârbă antiotomană primea cea mai cumplită lovitură din partea turcilor. A umili un popor, prin prezenţa noului stăpân nedorit, tocmai în cea mai dureroasă zi a sa era un risc care implica, dacă nu neapărat gloanţe, măcar câteva huiduieli sănătoase. Or, acest risc nu a fost evitat cu bună-ştiinţă.

Importantă era recepţionarea provocării, respectiv înfierbântarea teroriştilor şi împingerea lor la acţiune. Atentatul era, deci, dorit, aşteptat. Foarte bine. Atentat să fie, dacă este să fie. Nu-i nimic. Dacă este contracarat abil, acesta se poate produce exact cu zgomotul scontat, dar fără să provoace victime. Poate pe aceasta să fi mizat şi Ferdinand. Poate aşa i s-a descris scenariul după care vor decurge evenimentele. Numai că Viena nu a luat nici pe departe măsurile de protecţie care, cu mobilizarea a 150 de detectivi, au asigurat, în 1910, împăratului Franz Iosef un somn foarte liniştit şi o vizită „fructuoasă”, tot la Sarajevo.

Viena avea nevoie de o victimă. Măsurile de protecţie au fost atât de precare încât au putut fi penetrate de o echipă de atentatori adolescenţi! Dintre cei şapte membri ai organizaţiei „Mlade Bosna” („Tânăra Bosnie”), care şi-a fixat ca obiectiv asasinare arhiducelui, cinci dintre ei – Gavrilo Princip, care a tras, Nedeljko Cabrinovic, care a arunca bomba, Trifko Grabez, Vaso Cubrilovic şi Cvetko Popovic – nu împliniseră, niciunul, 18 mi. Doar musulmanul Mehmed Mehmedbasic şi sârbul Danilo Ilic aveau peste 20 de ani. Copiii ăştia să-i vină de hac moştenitorului tronului imperiului Austro-Ungar, vestit prin poliţia sa dură şi eficace? Şi, mai ales, când poliţia putea şti totul, doar coroana habsburgică, pe care o păzea, fusese avertizată… Princip, Cabrinovic şi Grabez vor muri în închisoare. Cubrilovic şi Popovic vor supravieţui şi vor fi eliberaţi în 1918. Ilic, major, va fi condamnat la moarte şi executat. Mehmedbasic va reuşi să fugă în Muntenegru.

Gavrilo Princip este pomenit ca cel care a tras primul foc al primului măcel mondial. Aşa este. Dar ţinta în care au nimerit ele? Ţinta a aşezat-o în faţa revolverului însăşi Viena!

Încă în aceeaşi zi de 28 iunie 1914, imediat după atentat, Franz Iosef – împăratul –, Konrad von Hotzendorf – şeful Marelui Stat Major – şi alte câteva personalităţi decid zdrobirea Serbiei! A Serbiei, „vinovată" de influenţa sa asupra mişcărilor naţionale sârbe şi de consolidarea independenţei sale după 1913, dar absolut fără niciun amestec în atentatul de la Sarajevo! Primul măcel mondial, în care vor pieri milioane de oameni din atâtea şi atâtea ţări, a avut o motivaţie falsă! Oamenii au murit în baza unei uriaşe minciuni premeditate, pe care două mari puteri au prezentat-o drept adevăr. Te indignează. De aceea au trebuit să existe orfanii Mărăşeştilor şi schilozii Oituzului?!

Şi ştiţi, desigur, că şi cel de-al doilea măcel mondial tot de la o minciună s-a declanşat. Marile minciuni ale istoriei şi marii ei mincinoşi n-au fost judecaţi de tribunale. De aceea mi-e teamă de minciunile politice care se difuzează acum. Cu toată pregătirea lor psihologică, ele ies la suprafaţă. Se minte, însă, în continuare, în timp ce minţiţii tac. De ce, când se ştie că minciuna politică este preludiul războiului?

Să revenim la primul măcel mondial. Războiul se va declanşa, totuşi, abia după o lună (!), răstimp în care Viena a contactat Berlinul, pentru că, singură, nu îndrăznea acest pas... Aici, împăratul Wilhelm II al Germaniei şi şeful Marelui Stat Major – Helmuth von Moltke, apreciind avansul tehnologic şi organizatoric militar al Germaniei faţă de Rusia şi Franţa la aproximativ trei ani, îşi dau acordul la declanşarea unui război fulger, preventiv, împotriva sărmanei Serbii. Isteria sârbofobă va urca, şi la Berlin, la cote nemaiîntâlnite. Aşa, de la o zi la alta...

Exact la o lună de la atentat, la 28 iulie 1914, marile puteri germanice vor începe primul lor marş spre distrugere şi autodistrugere. Ce va însemna aceasta în cifre, pentru Serbia şi pentru toţi slavii de sud, veţi întâlni în capitolul următor. Ce a însemnat pentru agresor, vă oferim, câteva, acum. Din ţările „sfintei coroane ungare", de pildă, au fost înrolaţi 3.381.785 oameni. Dintre aceştia, s-au întors, valizi, doar 525.000; mai mult de 1,5 milioane au fost răniţi o dată, iar peste 500.000 – de mai multe ori; 835.000 au căzut în prizonierat, 531.000 au murit.

(18) Aşa le trebuie! – ne vine, spontan, o primă reacţie. Aşa le trebuie, cui? Păi ăia de au murit şi s-au schilodit au fost tot nişte prăpădiţi ca noi, oameni buni.

Dacă Viena şi-a făcut sau nu scrupule, este mai greu de precizat, chiar dacă Franz Iosef nu s-a putut abţine să nu remarce, la aflarea veştii asasinatului, că „...Dumnezeu s-a gândit bine că a ferit Austria de un asemenea domnitor”. Cum la fel de greu de precizat este dacă şi-a făcut scrupule în urma morţii a milioane de oameni, mânaţi – unii împotriva altora – la primul măcel mondial din istoria omenirii.

Invocând asasinarea arhiducelui, Austro-Ungaria şi Germania au pus în mişcare rotiţele unui uriaş mecanism distructiv de vieţi, valori materiale, comori spirituale, de lumi, de imperii, de regate, de republici, de politici. Peste mai bine de patru ani, când măcelul se va opri, lumea nu va mai fi, nicăieri, aceeaşi.

Atentatul de la Sarajevo a schimbat, printre altele, datele problemei de care ne ocupăm: raporturile croato-sârbe în Croaţia, raporturile croato-sârbe în ansamblul problemei iugoslave şi raporturile dintre marile puteri, Serbia şi sârbi, în general.

La vestea asasinării arhiducelui Ferdinand, la Zagreb şi la Sarajevo, populaţia croată, ieşită în stradă, a cerut răzbunare. În Saborul din Zagreb, cu ocazia comemorării decesului tragic al arhiducelui, parlamentarii croaţi radicali şi conservatori din Partidul Dreptăţii şi din Partidul Ţărănesc Croat al lui Stjepan Radic i-au huiduit pe deputaţii sârbi, dar şi pe cei 56 croaţi, intraţi în coaliţie cu primii, în ideea „iugoslavismului”. S-au auzit insulte şi acuzaţii, care, iată, au străbătut timpurile până la noi: „jos cu asasinii!”; „afară cu valahii!”; „afară din coaliţie!”; „jos cu Serbia!”; „nu-i loc pentru sârbi în Sabor!”; „fiecare dintre voi are mâinile pătate cu sânge!”; „aţi venit cu pistoale în buzunar!”; „jos sârbii!”.

O propagandă antisârbă fără precedent a fost declanşată în Croaţia. O sârbofobie isterică, încurajată de autorităţi, s-a răspândit şi s-a amplificat la cote paroxiste în câteva săptămâni. Martiriul arhiducelui a cerut răzbunare. Deşi era aberant, pentru aceasta trebuiau să plătească toţi sârbii. Şi cei din Bosnia-Herţegovina, pe care nu i-a întrebat nimeni dacă le place sau nu dominaţia austro-ungară mai mult decât independenţa, şi cei din Croaţia, pentru că aveau vina de a fi sârbi, şi cei din Serbia, la fel de păcătoşi, având aceeaşi vină. Să plătească cu viaţa!

Demonstraţiile şi pogromurile urii antisârbe s-au ţinut lanţ. Campania de presă, campania bisericii şi-au jucat şi ele rolul important în tot războiul psihologic care se afla în desfăşurare. Populaţia unui întreg imperiu şi a încă unuia trebuia pregătită pentru sacrificiul suprem. Cuvântări şi binecuvântări, imnuri şi marşuri, entuziasm şi ură, încredere în victorie şi dispreţ faţă de inamic trebuiau puse la locul lor în sufletul oamenilor. Etapa sa iniţială, până la începerea războiului, a durat doar (!) patru săptămâni, pentru că terenul de manifestare a sârbofobiei era de foarte mult timp pregătit.

La 28 iulie 1914, când Austria declară război Serbiei şi declanşează, totodată, primul război mondial, în Croaţia se dezlănţuie o cumplită şi necruţătoare prigoană a sârbilor aproape pe întregul teritoriu. Zeci de mii de croaţi se asmut, la Zagreb, asupra tuturor instituţiilor economice, politice şi culturale sârbe. Se vor jefui şi distruge biserici ortodoxe, vor pieri în flăcări, călcate în picioare sau sfărâmate, documente istorice de mare valoare, obiecte de cult unicate şi câte altele. Vor veni la rând, după tipicul redat la începutul capitolului, locuinţele sârbilor vecini şi cunoscuţi. De foarte multe ori, chiar prieteni. Puţine vor scăpa nevătămate. Dar nu numai la Zagreb se produc asemenea acte de vandalism. Atâtea secole de ură cultivată nu au trecut degeaba şi nici aţâţarea de ultimă oră nu a fost de neglijat. Convinsă sau nu că face dreptate, gloata distruge tot ce este sârbesc şi la Split, la Zadar, Mostar, Samac, Doboj, Djakovo, Slavonski Brod, Sarajevo… Se distrug până şi cimitirele sârbeşti…

Place sau nu, aceasta era realitatea crudă. Croatul de rând a ajuns să-l urască pe sârbul de rând, iar evenimentele o mai dovedeau o dată. Partidele politice şi biserica catolică promovau deschis şi fără prea multe scrupule exterminarea şi izgonirea sârbilor. Presupun că ambele realizau măsura în care acest lucru îl făceau sub imboldul sau presiunea intereselor străine. Dar mă întreb dacă sărmanul ţăran croat, care şi-a ascuţit securea să-l taie pe vecinul său sârb de dincolo de gard, s-a gândit vreodată că serveşte politica marilor capitale europene de care doar auzise? N-o fi ştiut-o în 1902, nici în 1914-1918, şi nici în 1941-1945? Să admitem că nu. Dar să nu-i fi trecut prin cap nici în 1991-1993, când a tăiat aceeaşi secure?…

De aceeaşi realitate aparţine, în 1914, faptul că ideea

„iugoslavismului”, aşa cum o înţelegea majoritatea slavilor de sud, intra într-un con de umbră provizoriu.

Era şi firesc. Cine să o mai promoveze acum, la declanşarea conflagraţiei? Uriaşului mecanism politic, militar, propagandistic pangerman, pus în mişcare pentru stăpânirea Balcanilor şi pentru extinderea spre Est, cine putea să-i stea în faţă? Se prăbuşiseră, în acele vremuri, şi firavele legături stabilite între această idee şi populaţia din Croaţia. Mii şi zeci de mii de voluntari croaţi, absolut convinşi că sunt în tabăra în care trebuie să fie, vor îngroşa regimentele împăratului, protectorul religiei catolice în care au fost botezaţi, ale bisericii în care s-au spovedit, s-au căsătorit şi care şi-au îngropat cu cinste strămoşii. Aşa simţeau ei în modul cel mai cinstit şi nu erau de vină. Şi nici nu era vorba de vreo vină a lor. Austria concretă era mai aproape de sufletele lor decât un nu ştiu ce frate sârb, despre care auziseră doar rele sau văzuseră, cu invidie, că unii sunt chiar mai buni ca ei. Aceştia vor lupta pentru interesele Austriei, împotriva tuturor şi împotriva sârbilor. Vor măcelări sate sârbe din Macva şi Posavina. O vor face din mai multe raţiuni, desigur, dar una dintre acestea va fi „iugoslavismul”, în forma în care Austria o plăcea şi o promitea mai solemn ca înainte: o Iugoslavie a croaţilor şi a slovenilor, la care se va alipi Serbia şi Muntenegru; o Iugoslavie făcând parte dintr-un ansamblu unitar al statelor germane, al Ungariei şi al slavilor de sud. Şi va mai exista încă o variantă de promisiune a Austriei, care va apărea în cursul evoluţiei evenimentelor. Croaţii credeau mult în ea, fiind cea mai avantajoasă. Vom reveni asupra ei la timpul potrivit. În ajunul războiului, ea nu exista.

Important, tragic de important era faptul că, în acest mare război, slavii de sud luptau în două tabere opuse şi o făceau cu convingere. Se înfruntau pe viaţă şi pe moarte, unii cu alţii, sub drapele diferite şi erau necruţători. După ce i-au despărţit distanţe nu prea mari, dar vremuri de secole, mult prea lungi, religii opuse şi civilizaţii diferite, vor mai putea, oare, după război, cândva, să se mai privească în ochi şi să-şi dea mâna? Vor avea putere să ierte şi să se înţeleagă după un război fratricid îndelungat?

După un asemenea război, croaţii şi sârbii nu vor mai putea trăi niciodată într-un singur stat (!), apreciau unii pricepuţi ai vremurilor. Vor avea dreptate! Şi mai au şi acum,. Chiar dacă au fost contrazişi de două ori, prin crearea celor două Iugoslavii.

Această tragică importanţă, războiul mondial, ca o altă sursă a urii şi a intoleranţei inepuizabile, avea şi prezent, avea şi viitor.

Pentru viitor, dar nu neapărat în rău, se va dovedi important şi un alt element. Întrebam mai înainte: cine să fi apărat „iugoslavismul” în forma sa mai firească decât cea sub patronaj austro-ungar? Cine să-i fi conservat esenţa în bulversarea fără precedent, care cuprinsese Balcanii? Europa? Terra? S-au găsit, totuşi, şi astfel de forţe şi astfel de personalităţi.

La izbucnirea războiului, o parte dintre croaţi şi sloveni s-a refugiat în Serbia. Printre ei, oameni politici de seamă, cu vederi opuse cercurilor politice şi clericale croate sârbofobe şi filohabsburgice. Erau purtători ai ideii „iugoslavismului”. După convorbiri prealabile, guvernul Serbiei semnează, împreună cu aceştia (7 decembrie 1914), „Declaraţia de la Nis”, un document de o importanţă covârşitoare. Atunci, poate nu se intuia, dar acum ştim precis că acesta a fost primul document răspunzător şi pentru lacrimile bucuriei, şi pentru cele ale durerii ce vor urma.

Nu ştiu câte acte de naştere poate avea o idee („iugoslavismul”) şi un stat (Iugoslavia), dar, dacă se admit mai multe, atunci, cu certitudine, acesta este unul dintre ele. Declaraţia a lărgit, dintr-o dată, cercul aliaţilor Serbiei. În război, aceasta nu va mai avea alături, de partea sa, doar Muntenegru, ci... Iugoslavia. Or, Iugoslavia reprezenta toată masa slavilor de sud, voitori a evada de sub dominaţia unui imperiu străin şi forţa, deloc de neglijat, a diasporei iugoslave.

„Declaraţia de la Nis” marchează, de asemenea, o reorientare a politicii sârbe în curs de maturizare. Serbia renunţă la strategia sa politică de a se uni cu Bulgaria. Este o schimbare de macaz radicală. Semnatarii declaraţiei îşi fixează drept scop unificarea tuturor ţărilor sud-slave, adică iugoslave (Serbia, Muntenegru, Bosnia-Herţegovina, Croaţia, Dalmaţia şi Slavonia).

Cu acest prilej, Serbia mai face un viraj politic, a cărui importanţă, nerecepţionată cum se cuvine la vremea respectivă, se va dovedi, mai târziu, tragică. Serbia face o mare greşeală, cu repercusiuni extrem de grave pentru soarta populaţiei sârbe. Urmările sale vor putea fi atenuate doar în cadrul unui îndelungat proces, care va fi, poate, istoria anilor 2000. În ce a constat virajul, în ce a constat greşeala?

Semnând „Declaraţia de la Nis”, Serbia părăseşte concepţia unificării într-o singură ţară a tuturor teritoriilor locuite de sârbi.

Concepţia, cunoscută sub numele de „soluţia miniatură” sau „soluţia minimală”, avea ca obiectiv materializarea dorinţei de unire a tuturor sârbilor într-o patrie a lor. A sârbilor. Virând, politic, greşit, Serbia îşi va propune să rezolve această problemă prin crearea Iugoslaviei, o ţară a tuturor slavilor de sud, şi doar implicit a sârbilor. O eroare cu urmări teribile mai ales pentru sârbi, dar, într-o anumită măsură, şi pentru croaţi, sloveni sau macedoneni. Hotărârea se va dovedi, în timp, de mai multe ori, nefericită, pentru că nu va rezolva problema autodeterminării sârbilor din toate teritoriile şi unirea lor. O va agrava şi o va întârzia. O va complica, apoi, în aşa măsură încât, chiar şi după cea de-a doua destrămare, după ce s-au „autodeterminat” mai toate popoarele Iugoslaviei, sârbii tot nu şi-au săvârşit autodeterminarea. Asta e!

Acum, după ce am aflat câte ceva despre natura şi evoluţia raporturilor croato-sârbe şi cunoaştem deja tot ceea ce semnatarii „Declaraţiei de la Nis” nu aveau cum să bănuiască – două destrămări sângeroase ale Iugoslaviei –, ne este mai uşor să judecăm şi să etichetăm cele petrecute. Dar nu judecăţile şi etichetările sunt importante, ci concluziile. Or, concluziile sunt fără echivoc. „Soluţia miniatură” era singura realistă şi – mai important – este, în prezent, unica posibilă pentru rezolvarea cerinţelor naţionale vitale ale sârbilor. Numai că ceea ce, în 1914, reprezenta „soluţia miniatură” este, astăzi, recepţionată, din exterior, ca o tendinţă expansionistă, spre o „Serbie Mare”.

În momentul în care „Declaraţia de la Nis” a deschis porţile spre o Iugoslavie mult mai extinsă decât orice „Serbie Mare”, marile puteri nu au reacţionat, deşi, veţi vedea, aveau socotelile lor. Desigur, nu ne referim la Germania şi Austro-Ungaria. Nu au avut obiecţii nici după război, când tratatele de pace au consfinţit, cu acordul marilor puteri, evident, crearea primului stat iugoslav. Un element extrem de interesant şi o atitudine care se vor repeta şi la finele celui de al doilea război mondial. Şi atunci, în 1945, în ciuda unor contradicţii şi mai acute, se va naşte o a doua Iugoslavie. Marile puteri îşi aduc, din nou, contribuţia la moşirea sa. Vrerea marilor puteri a fost mai mereu un răspuns la întrebarea „Cum de s-au putut întâmpla unele evenimente în ex-Iugoslaviile trecutului?” Vrerea lor este şi o parte importantă din răspunsul la întrebarea „Cum de s-au putut crea cele două Iugoslavii?” Marile puteri, după cum s-a văzut, au preferat o Iugoslavie mare, chiar dacă – sau mai ales dacă – era

măcinată, încă de la început, de convulsii puternice. Au preferat-o unei Serbii a tuturor sârbilor, în ambele etape istorice distincte. Conglomeratul iugoslav a fost imaginat, de fiecare dată, şi ca un cordon antibolşevic, dar şi ca un atenuator al problemei sârbe... De fapt, aici e problema. O Iugoslavie cât cuprinde, dar o Serbie slabă.

Aşa o fi fost. Dar acum? Acum, când cea de-a doua sângeroasă destrămare este deja înfăptuită, cu evidenta contribuţie a marilor puteri, cum ar putea fi privite lucrurile? La finele anului 1991, ele nu au creat, ci au destrămat o Iugoslavie. Şi atunci?

Atunci, să încercăm unele explicaţii. Ne trebuie state slabe în Balcani, dar trebuie să-i oprim şi pe bolşevicii de ruşi. Pericolul cel mai mare sunt ei. Deci, faceţi Iugoslaviile! Dacă terminăm cu ruşii altfel, desfaceţi Iugoslaviile! Şi, iată, cu ruşii am terminat altfel. Iugoslavia trebuia să cadă!

În mod sigur, destrămarea a devenit o problemă mult prea coaptă şi s-a suprapus cu o nouă delimitare a sferelor de influenţă, o nouă înţelegere şi o nouă încercare – în forme şi modalităţi fără precedent, dar pe aceeaşi bătătorită cale – de stăpânire a Balcanilor. Iugoslavia trebuia să cadă!

La ora destrămării programate, existau deja, pe de o parte, alte mijloace de ţinere sub control a problemei sârbe şi, pe de altă parte, s-ar fi putut ca „iugoslavismul" anilor '80 – '90 să fi fost unul care îngrijora prea mult. Tendinţa iugoslavizării populaţiei, în sensul că tot mai mulţi cetăţeni s-au declarat iugoslavi, să fi fost recepţionată şi ca un element al consolidării unui spirit, al unei noi naţii – cea iugoslavă? De aici, pericolul unei viitoare Iugoslavii a iugoslavilor, mai de temut decât o Serbie Mare? Cine ştie? Oricum, cine cunoştea cât de cât realităţile din Iugoslavia, numai de „iugoslavism" nu trebuia să se teamă. În ciuda lozincilor de unitate, Tito şi oamenii săi de încredere au lucrat numai pentru destrămarea federaţiei. În ceea ce mă priveşte, optez pentru schema: dacă nu ne mai temem de ruşi, nu ne trebuie o Iugoslavie puternică, ci Balcani penetrabili, state mici, independenţă, demo...

Dar vă rog, la toate acestea nu trebuie să daţi prea mare importanţă, mai ales că au fost scrise sub semnul unei sticle de bere Dreher. O bere bună, ungurească. Jos pălăria!

M-am şi mirat. Cum de fac ungurii aşa o bere bună? Una care să influenţeze speculaţiile politice spre aberant. De fapt, n-ar trebui să mă mir. Cu sau fără Dreher, le-au influenţat mai mereu.

Le-au influenţat, nu demult, şi cu Kalaşnikovuri, vreo 30.000 – 40.000 bucăţi, livrate, clandestin, Croaţiei vecine, pe când aceasta mai făcea parte din statul independent, suveran R.S.F. Iugoslavia, membru O.N.U., C.S.C.E. etc., etc... Să o spunem, însă, şi pe cea dreaptă. Ce, nemţii nu fac bere şi mai bună? Dacă eu nu prea beau bere Heineken, de pildă, înseamnă că ea nu influenţează speculaţiile politice? Le influenţează, precis, pe ale celor care o toarnă sau li se toarnă pe gât. Altfel, în plin embargo, n-aveau cum să ajungă, în Croaţia, rachete antitanc şi alte arme din toată lumea, tancuri, tunuri, aruncătoare din fosta R.D.G. Şi câte altele. Poate nici embargo nu ar fi fost fără Heineken. Ajunge! Al naibii Dreherul ăsta, iarăşi mă face să am şi eu părerile mele, cu care nu sunt de acord. Cu care nici alţii nu sunt.

Scriam, la începutul cărţii, că nu încerc regrete privind destrămarea Iugoslaviei. De ce le-aş avea? De altfel, sunt convins că am parcurs deja câteva argumente istorice de forţă în susţinerea afirmaţiei mele. Iugoslavia s-a dovedit a fi „o posibilitate care nu se poate”, cum, spunea, nu demult, cineva de la judeţeană, care, acum, tot acolo este. Nu destrămarea propriu-zisă este condamnabilă, la urma urmei, ci modul în care s-a petrecut. Dar acestea sunt deja alte probleme. Toate la timpul lor. Şi aşa am anticipat mult prea mult. Vorbeam despre „Declaraţia de la Nis”...

Desigur, „iugoslavismul” acelor ani nu poate fi apreciat decât ca o mişcare şi o idee generoase. Mai ales privit de la distanţă. O patrie mare, comună, în care, în sfârşit, se regăsesc toţi fraţii şi trăiesc în fericire, pace, bună înţelegere, până în ziua de apoi. Frumos!

Privite de aproape, lucrurile nu stăteau, însă, chiar aşa. Rămânea generozitatea ideii, dar fraţii? Fraţii de mult nu mai erau fraţi. Sângele apă nu se face, se spune, dar, iată, s-a făcut.

După constatarea tristă că fratele din nord-vest umblă în „haine nemţeşti”, că simte şi gândeşte după croiala lor, că pupă mâna care i le-a făcut, că fratele s-a dat cu papistaşii, că te-a dat afară din propria-ţi casă, că te-a ameninţat cu moartea şi că e gata să te taie oricând, că şi tu eşti gata să îl tai, mai ai vreo chemare să faci o ţară împreună cu el? Poate, da. Cu mine, în orice caz, nu. Nici ca muritor de rând, nici ca rege. Este adevărat, rege n-am fost niciodată – ceea ce, cred, a rezultat deja – dar presupun că, ştiind doar atât cât am aflat până acum despre relaţiile dintre fraţii croaţi şi sârbi, n-aş fi acceptat

niciodată să fiu stăpânul unei ograde comune a lor. Chiar dacă ograda aceea era atât de întinsă, atât de bogată şi atât de fermecătoare precum Iugoslavia. Se va dovedi, până la urmă, că o Iugoslavie alcătuită dintr-o alianţă sârbo-croată nu va putea fi decât o ţară a unui rege indus în eroare şi, la început, naiv, cum a fost Aleksandar Karadjordjevic, sau o ţară a unui dictator, iugoslav în vorbă şi croat în faptă, cum a fost „tovarăşul Tito”. Chiar şi aşa, cu rege sau cu dictator, ambele Iugoslavii vor fi trecătoare.

Numai că, atunci, în 1914, toate aceste finaluri sumbre nu se întrevedeau, încă, nici de la înălţimea tronului regatului sârb încolţit, nici din sediul guvernului, nici din birourile – din Italia sau Franţa – ale „Comitetului Iugoslav” şi nici din tranşeele pe unde îşi îndeplinea datoria faţă de Austro-Ungaria, în armata căreia slujea, caporalul croat Iosip Broz, viitorul mareşal iugoslav Tito.

Din toate aceste locuri, războiul şi „iugoslavismul” se vedeau altfel. Opinia caporalului Iosip Broz nu era încă importantă şi nu ne vom opri asupra ei. În schimb, guvernul Serbiei şi „Comitetul Iugoslav” trebuiau să fi sprijinit „iugoslavismul” cu multă hotărâre.

Într-adevăr, purtătorii mişcării, în cea mai mare parte politicieni croaţi refugiaţi, sprijiniţi de guvernul sârb, fondează, în noiembrie 1914, în Italia şi, apoi, în mod oficial, la 1 mai 1915, la Paris, „Comitetul Iugoslav”. Acesta îşi va fixa drept scopuri principale: propaganda proiugoslavă, recrutări de voluntari şi colecte de fonduri pentru sprijinirea mişcării.

Între „Comitet” şi guvernul sârb, relaţiile vor fi destul de strânse şi coordonate. Vor fi strânse şi atunci când va transpira informaţia că Marea Britanie, Franţa şi Rusia ar fi semnat un tratat secret cu Italia. În conformitate cu acest tratat, Italia urma să intre în război de partea Antantei, primind, în schimb, întinse teritorii pe celălalt mal al Adriaticii, pe Coasta Dalmată, teritoriu al unei posibile viitoare Iugoslavii postbelice.

Mai târziu, sub impactul aceleiaşi informaţii, „Comitetul” se detaşează oarecum de Serbia, care părea definitiv pierdută, la un moment dat, în faţa înaintării trupelor germane şi austro-ungare. Se detaşează şi pentru faptul că, şi aici, în „Comitet”, s-a făcut simţit efectul politicii duplicitare croate în ceea ce priveşte „iugoslavismul”. La întrebarea „încotro?”, răspunsul a oscilat mai mereu în următoarele limite: împreună cu sârbii şi cu celelalte popoare sud-slave, spre o Iugoslavie polarizată în jurul Belgradului; spre o Iugoslavie bipolară, în care Croaţia să deţină

Slovenia, Dalmaţia, Bosnia-Herţegovina şi o parte din Vojvodina, iar Serbia – restul teritoriilor; spre o Iugoslavie croato-sârbă unită şi cu alte teritorii, independentă, dar într-o formulă în care nu va ieşi de sub puterea Habsburgilor.

Această din urmă soluţie avea să fie acea variantă de promisiune la care am spus ca vom reveni. Într-adevăr, la 30 mai 1917, în Parlamentul de la Viena, „Clubul Iugoslav” (a existat şi aşa ceva) a obţinut acceptul unirii tuturor teritoriilor sud slave din Austro-Ungaria într-un stat independent, în cadrul imperiului. Viena, slăbită în război, făcea concesii fără precedent, sperând în supravieţuirea imperiului.

Aceste oscilaţii s-au resimţit în tot ceea ce a însemnat „iugoslavism” atunci: în atitudinea diasporei, în cea a voluntarilor şi, nu în cele din urmă, în cea a maselor de prizonieri „iugoslavi” din armata chezaro-crăiască, care-şi omorau zilele prin lagărele din Rusia sau participau la edificarea „primului stat al muncitorilor şi al ţăranilor”.

Am menţionat toate acestea pentru a întregi acele condiţii care nu vor lăsa niciodată semnul egal între un „iugoslavism idilic”, un „iugoslavism pragmatic” în diferitele sale variante şi o primă viitoare Iugoslavie. Aceasta va avea de suportat nu numai poverile lăsate în urmă de o crâncenă şi divizată istorie a locurilor, ci şi cele ale unor opţiuni politice atât de diverse privind o viitoare Iugoslavie, precum cele relevate anterior.

Până la urmă, lucrurile vor evolua, totuşi, doar pe o singură cale. Altfel nici nu se putea. Aceasta va fi cea favorizată de superioritatea tot mai clară a Antantei în război şi, la nivelul Balcanilor, nu în ultimul rând, de şirul victoriilor sârbeşti, debutate pe frontul de la Salonic, continuate până în Europa Centrală. Pe de altă parte, aceasta va fi calea stabilită prin „Pactul din Corfu” (15-20 iulie 1917), semnat pe Insula Corfu, între guvernul Serbiei şi „Comitetul Iugoslav”. Acesta din urmă revenise la poziţii mai raţionale după unele mutaţii din conducerea sa.

„Pactul din Corfu” este un alt act de naştere al primului stat iugoslav, semnatarii lui convenind asupra creării unui „stat comun al sârbilor, croaţilor şi slovenilor”, respectiv a unei monarhii sub dinastia Karadjordjevic. Detaliile privind guvernarea, structurile statului, împărţirea administrativă etc., urmau să se stabilească ulterior, pe cale democratică.

„Pactul din Corfu”, coroborat cu cele ce se întâmplau pe

fronturi, cu „neliniştile” naţionale din Imperiul Austro-Ungar, a dus la schimbări importante. A împins, pur şi simplu, de o parte, pentru o perioadă de timp, ideile pancroaţilor extremişti, sârbofobi, ale clerului catolic antiortodox. Concepţia unei coaliţii croato-sârbe câştiga teren. Ne referim, evident, la ceea ce se întâmpla în Croaţia.

Războiul mondial se apropia de sfârşit. Imperiul Austro-Ungar, de asemenea. Dezintegrarea sa devenise o realitate încă pe la mijlocul anului 1918. În luna august, de pildă, în teritoriile viitoarei Iugoslavii, puterea efectivă se afla în mâna „consiliilor naţionale”. La 8 octombrie, în Croaţia, ia naştere „Consiliul Naţional al Slovenilor, Croaţilor şi Sârbilor”, echivalentă cu o conducere centrală, care-şi exercita puterea asupra teritoriilor austro-ungare. Trei săptămâni mai târziu, Saborul declară Croaţia, Dalmaţia, Slavonia şi Rijeka stat autonom, independent, disociat de Austro-Ungaria. Ia naştere, astfel, statul slovenilor, croaţilor şi sârbilor din ex-monarhia austro-ungară, condus de acelaşi „Consiliu Naţional”. Mulţimea, care a salutat, la Ljubljana şi Zagreb, această veste, a cerut unirea cu Serbia şi Muntenegru.

După o perioadă a compromisurilor, Serbia şi Muntenegru rămân în tratative nemijlocite doar cu „Consiliul Naţional”, cu reprezentanţii Dalmaţiei şi ai Bosniei. Armata sârbă încheie o campanie glorioasă. Pornită de la Salonic spre Belgrad, ajunge până la Rijeka, înaintea trupelor italiene, pornite ca armată de ocupaţie, şi apără, cu succes, limitele teritoriale ale Croaţiei şi Sloveniei la graniţa cu Austria şi Italia.

Cei 28 de delegaţi ai „Consiliului Naţional”, autorizaţi să declare unirea cu Serbia, sosesc la Belgrad, după ce, în prealabil, în cadrul unor mari adunări naţionale, populaţia din Muntenegru şi din Vojvodina îşi manifestase aceeaşi voinţă. Mai rămăsese doar un ultim pas spre unire, urgentat de anumite forţe politice şi de mersul accelerat al evenimentelor.

Şi va veni şi ziua în care îşi va declara existenţa primul stat al tuturor iugoslavilor – Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor. Această zi va fi 1 Decembrie 1918!

* * *

Între atâtea cele care i-au îndepărtat pe croaţi de sârbii din Croaţia şi de sârbii din Serbia, din Bosnia-Herţegovina şi de aiurea, primul război mondial a fost unul dintre factorii cei mai importanţi. Acesta a fost războiul care a opus, pentru prima dată, armatei sârbe unităţi şi mari unităţi croate luptătoare, pentru

gloria vulturului habsburgic. A fost prima stare de beligerantă dintre o Serbie independentă şi o Croaţie parte a Imperiului Austro-Ungar. A fost primul război în care croaţii din Croaţia şi sârbii din Serbia s-au ucis între ei şi primul război în care au fost exterminate sate sârbe de către trupe croate şi austro-ungare. Nicăieri, nici vorbă de fraternizări în ideea originii comune, a limbii comune, a „ilirismului", a „iugoslavismului".

M-am întrebat, de multe ori, cum de s-au putut întâmpla toate acestea. Cauze de ansamblu am parcurs suficiente şi, totuşi... Ar mai trebui, poate, un ceva, un detaliu care să redea atmosfera acelor vremuri cumplite. Dar ce anume? Ce ar putea sugera, de pildă, isteria antisârbă? Cum a fost ea promovată de maeştrii războiului psihologic ai timpurilor, care au reuşit să mâne spre abatoarele umane ale fronturilor mii şi mii de oameni cu cântecul pe buze?... Am găsit! Cântecul, ăsta el într-adevăr, cântecul a fost mijlocul prin care s-au putut manipula cel mai bine masele de luptători analfabeţi sau puţin alfabetizaţi. Alte mijloace, mult mai adecvate acestui scop, precum radioul şi televiziunea, nu se născuseră încă. Discursurile sforăitoare de prin pieţele târgurilor, cuvântul Domnului, rostit din amvon şi cântecul militar, marşul – ele au fost recuzita propagandistică ale Vienei, Budapestei, Zagrebului...

Ne este cunoscut genul. Din câte marşuri ne-au trecut pe la ureche, inclusiv marşuri ale Wehrmachtului Germaniei hitleriste sau cele ale Armatei Roşii staliniste, niciunul nu a atins cotele agresivităţii verbale faţă de inamic ca cele de pe vremea lui Franz Josef. Nu am studiat arhivele bibliotecilor muzicale şi nu de acolo am cules argumentele. Afirmaţia mea este susţinută de memoria oamenilor. Prin anii '60 (!), o bunicuţă (!) cu un orizont larg şi de o bunătate nemărginită, tocmai din Sibiul Transilvaniei, mi-a cântat acele cântece ale armatei chezaro-crăieşti (k.u.k.). Ştia o mulţime de la soţul ei, soldat al împăratului, cândva. Dacă aş fi ştiut că se vor adeveri vorbele ei şi că, într-o zi, voi scrie despre toate acestea, mi le-aş fi notat. Dar aşa... Multe dintre ele le-am uitat, la altele nu m-am mai gândit de ani şi ani, dar refrenul şi versurile unuia nu mi-au ieşit din minte niciodată:

Ia stai tu, ia stai tu
Serbie-căţea!
Nu va fi a ta! Nu va fi a ta!
Herţegovina!
Căci austriacul nu te lasă

Serbie-căţea!
Nici ungurul nu te lasă
Serbie-cătea!
Nu te lasă, orice-ai face
Serbie-căţea?

Ascultătorul, pe atunci un copil, a înţeles că trebuie să se fi petrecut mari grozăvii la îndemnul acestui cântec, iar bunicuţa, blândă şi atotştiutoare, i-a confirmat că aşa a fost. Dacă s-a auzit de ele până la Sibiu... Ceea ce n-a înţeles a fost ce căutau austriecii şi ungurii în Herţegovina, doar nu era ţara lor? De ce trebuia să fie a lor Herţegovina?

Dar ce mărturii mai pot depune o bunicuţă şi un bunic – fie-le ţărâna uşoară – şi ce mai poate susţine un cântec aproape intrat în uitare?...

Au intrat ele în uitare şi cuvintele rostite de la înălţimea amvonurilor. Totul s-a petrecut doar de mult, iar de atunci, oamenii au suferit grozăvii şi mai mari.

Şi, totuşi, nu putem trece atât de uşor nici peste îndemnurile slujitorilor Domnului. Să ne ierte Dumnezeu, dar slujitorii săi au îndemnat la crimă şi nu la înţelegere şi bunătate între oameni.

Preoţi catolici din Croaţia, Slovenia, Bosnia şi Herţegovina au fost, şi ei, părinţi spirituali ai intoleranţei şi urii faţă de sârbi. Istoria a consemnat ideologia episcopului Anton Mahnic, promotorul unei simbioze totale între tot ceea ce este croat şi catolic, precum şi rasismul episcopului catolic din Sarajevo, Josip Stadler.

Istoria nu a uitat nici de concordatul dintre Vatican şi Serbia, încheiat chiar în ajunul războiului. În conformitate cu prevederile acestuia, Vaticanul a admis serviciul divin în limba sârbă, utilizarea alfabetului chirilic şi glagolitic. Era o infirmare a multor aberaţii la modă privind nonexistenţa unui popor sârb şi a unei culturi sârbe. Ce se întâmpla? Cedare, din partea Romei, în favoarea schismaticilor? Nu. O asemenea înţelegere a avut, desigur, preţul ei, şi nu cred că sunt prea multe pilde din care să rezulte că Sfântul Scaun a făcut afaceri proaste şi a ieşit în pierdere.

Ce a obţinut, în schimb, cu acest prilej? Perspectiva unei recolte bune după câţiva ani de aşteptare, respectiv permisiunea educării în spiritul religiei catolice a copiilor rezultaţi din căsătorii mixte.

Numai că războiul a trecut repede în uitare concordatul, iar

episcopiile catolice au declanşat acţiunea de sprijinire a „războiului sfânt” împotriva Serbiei, împotriva schismaticilor şi ereticilor, amplificând din amvon isteria politică antisârbă. Pogromuri, violenţe, distrugeri au fost încurajate de cler în foarte multe localităţi. În Bosnia şi Herţegovina s-a ajuns la o stare atât de periculoasă încât a fost instituită „starea de necesitate”, pentru a mai potoli lucrurile. Forţele trebuiau concentrate, totuşi, pe fronturi. Oricum, extremismul politic şi cel religios au acţionat mână în mână şi nu este greu de admis că spiritul lagărelor de exterminare croate, conduse, peste nici trei decenii, de slujitori ai bisericii catolice, precum „călugărul Satana”, să fi pogorât pe Pământ, atunci, în anii primului război mondial.

Şi, poate, n-ar mai trebui amintit că nici variantele „iugoslavismului” n-au fost în afara preocupărilor bisericii catolice, militantă pentru conservarea Sloveniei şi Croaţiei ca unităţi statale catolice. Chiar şi în anul 1918, când crearea primului stat al slavilor de sud se afla la un pas de realizare, catolicismul croat – şi nu numai – promova ideea unei federaţii „transdanubiene”. Era ultimul colac de salvare politic de care se mai putea agăţa Austro-Ungaria. Aceasta, însă, nu a prins colacul şi nu s-a salvat. Ideea „transdanubianului” se va mai relua şi prin 1920-1921, şi prin 1933-1939, şi prin 1991-1993. Mă rog, acum e altceva… O altă Mărie, cum s-ar zice.

Firescul acestei poziţii, din punctul de vedere al catolicismului, nu poate fi nici contestat şi nici condamnat. Simbioza croat-catolic şi sloven-catolic a fost şi este o realitate, iar promovarea acesteia nu poate constitui o interdicţie. Totul devine, însă, condamnabil în momentul în care aceasta se realizează pe seama negării drepturilor altor naţiuni şi ale altor confesiuni.

Sfârşitul războiului şi apariţia primului stat al slavilor de sud au spulberat şi partiturile cântecelor agresive şi textele incitante ale slujbelor religioase, deşi ecourile lor nu se vor stinge, poate, niciodată. Alte cântece se vor intona acum, după victoria Serbiei şi la noul început, şi alte cuvinte vor auzi oiţele Domnului de la păstorii lor. O perioadă.

După lungi decenii, în care propovăduise cu totul altceva, enciclica episcopiei catolice croate va binecuvânta (!) separarea de Austro-Ungaria şi eliberarea slavilor de sud (29 noiembrie 1918). Se părea că, din acea zi, nimeni nu va mai auzi altceva decât îndemn la înţelegerea între creştini, între catolici şi ortodocşi, între ierarhiile celor două biserici. Se prefigurau zile

minunate de acum încolo... Şi au fost mulţi care au crezut în asta.

Poate s-ar fi reuşit, dacă s-ar fi dorit, într-adevăr. S-a dovedit, însă, că nu s-a dorit niciodată sincer acest lucru. Nu s-a dorit, pentru că nici nu se mai putea dori în mod obiectiv. În acest stadiu al contradicţiilor dintre croaţi şi sârbi, dintre Croaţia şi Serbia, deja nu mai putea fi vorba de o convieţuire de durată în cadrul aceluiaşi stat. După un asemenea măcel şi atâta ură acumulată nici nu era de mirare. Şi, totuşi, aici, părerile sunt împărţite. Sunt voci, mai autorizate decât ale autorului acestor rânduri, care afirmă contrariul. Sunt şi alte voci care susţin, surprinzător, în ceea ce ne priveşte, că mâna întinsă de creştinismul catolic a fost respinsă de cel ortodox, de unde şi perpetuarea nenorocirilor.

Respectând şi alte opinii, noi continuăm să credem în ceea ce am afirmat anterior. Schimbarea de macaz a bisericii catolice, întoarcerea armelor sau cum doriţi să-i spuneţi nu putea să nu ridice semne de întrebare privind loialitatea şi gândul adevărat al celor în cauză. Semnalizarea la stânga, urmată de viraj la dreapta, deşi a făcut epocă pe malul Dâmboviţei cu ani în urmă, nu este patent românesc. Regretabil! Cu o asemenea schemă, dacă ar fi fost nouă pe plan mondial, dâmboviţenii ar fi fost de mult în Europa. Poate, ei, dâmboviţenii ar fi fost cei care dădeau sau nu clauze favorizante doar celor cuminţi. Deşi practicate de multe ori, virajul şi semnalul invers nu sunt, desigur, nici invenţie catolică, că doar civilizaţii umane existau deja cu multe milenii în urmă. În schimb, practicarea găselniţei salvatoare de către biserică era o reluare rutinată. O făcea a nu ştiu câta oară. Nimic nou, deci, sub soare. Nimic nou nici după acea mână întinsă despre care vorbeam. Nimic nou, pentru că slujitorii bisericii de la Roma, cei ce au întins mâna, gândeau la transformarea înfrângerii în victorie. Cum? Prin voia Domnului, desigur, pe care urmau să o împlinească slujitorii bisericii „unicei credinţe creştine adevărate”. Într-o ţară unită a slavilor de sud se vor putea face minuni. Apăruse, prin unire, prilejul convertirii tuturor sârbilor ortodocşi la catolicism. Prilejul nu trebuia pierdut! Şi aşa au aflat enoriaşii croaţi şi sloveni, încet, încet, din predici tot mai clare (ideologia episcopului Mahnic) că le revine sfânta datorie de a contribui la instaurarea unei singure credinţe creştine. Li se cerea împlinirea unei misiuni sacre, cu care au fost investiţi de Dumnezeu doar ei, croaţii, de a le da tuturor sârbilor credinţa catolică, aşa după cum tot croaţii le-au dat – chipurile cu peste

zece secole în urmă, credinţa creştină, cea nedivizată.

O mână întinsă alteia cheamă la încredere, prin însăşi faptul că este goală. Numai că mâna întinsă, catolică, purta crucea Romei şi cerea supunere faţă de ea. Cealaltă mână, tot catolică, bâjbâia, deocamdată, cu reţineri prin jurul mânerului pumnalului. Se va opri asupra sa, se va odihni puţin şi îl va scoate din teacă. Apoi, timp de patru ani (1941-1945), crucea va converti, forţat, zeci de mii, iar pumnalul va ucide aproape un milion (!) de sârbi.

Din acest motiv spun că nu se mai putea. Pentru că ştiu ce a fost şi ce a urmat.

Foarte recent, un distins profesor, stabilit prin Bavaria, globetrotter istoric, membru marcant al unor fundaţii doritoare de bine pentru popoare aflate în perioadă de tranziţie, consilier de politică externă la ministerul apărării al unei ţări pe care nu v-o spun, susţinea contrariul, acuzând ortodoxia. Desigur, era şi aceasta, precum şi cele la adresa catolicismului militant, doar o acuză istorică. L-am rugat, în replică, să-mi spună ceva despre Jasenovac. Nu a ştiut mai nimic. Sau, dacă da, a ocolit răspunsul. De ce oare? Dar dumneavoastră, care, poate, mai aveţi dubii, ce ştiţi?

Documentul nr. 1 (2)

DEPOZIŢIE

La 8 mai 1992, satul nostru, Novi Grad, a fost ocupat de croaţi şi noi am devenit prizonierii membrilor Consiliului de Apărare Croat (HVO). Ne-au dus pe toţi la Şcoala primară din Odzak. Femeile şi copiii au fost mânaţi în sălile de clasă, iar bărbaţii – în sala de gimnastică. Am petrecut, aici, o zi întreagă sub o pază straşnică.

Pe data de 9 mai, soldaţii croaţi au dus femeile şi copiii în casele croaţilor şi ale muslimanilor din Odzak. Împreună cu M.S. (născută în 1950), B.G. (n. 1977) şi alte două femei mai în vârstă, GS. (aproape 70 de ani) şi PZ. (peste 70 de ani), am fost dusă în casa lui Bahrija Omicevic, un musliman din Odzak. Am locuit, aici, vreo zece zile şi nimeni nu ne-a făcut niciun rău.

După aceea, câţiva soldaţi musulmani ne-au dus înapoi, acasă, la Novi Grad. Au mai trecut opt zile fără probleme. Mai târziu, totuşi, câţiva soldaţi croaţi din vecinătate, dintr-un grup

denumit „Caii de foc”, au capturat femeile L.L., O.C., N.P. şi I.K., din Brezik, un sat care aparţine de Novi Grad, le-au dus în satul croat Ljestak şi le-au violat.

În ziua următoare, la ordinul autorităţilor croate, toate femeile din zona ocupată au fost aduse la Novi Grad şi cazate în diferite case. Soldaţii croaţi au continuat violurile. Au incendiat casele sârbeşti. Una dintre case au incendiat-o, în timp ce femeile sârbe se aflau în ea. Acestea au sărit pe fereastră, pentru a scăpa cu viată. Cu acest prilej, au ars casele lui Zdravko Vojnovic, Bozo Dragojlovic, Pante Dragojlovic şi ale altor sârbi.

Pe 13 iulie 1992, am fost luată împreună cu M.S., E.J. (n.1971), R.A. (n.1975) şi alte câteva femei, în total vreo 30, şi duse în lagărul din Bosanski Brod. Am fost închise în magazinul Tulek. Aici se aflau, de asemenea, sârbi arestaţi din Novi Grad şi din satele din împrejurimi Danja Dubka, Trujak şi Lipik. Erau legaţi cu sârmă.

Câteva am fost duse în birourile magazinului. Şase dintre noi – R.A., N.J., E.J., E.B. (de 30 de ani), I.G. (de 30 de ani) – în birouri separate.

Comandantul lagărului, Anto Golubovic (n.1969), din Odzak, şi locţiitorul său, Josip Tolic (n.1968), din Bijela Bare, de lângă Odzak, şi-au luat fiecare câte o fată, respectiv pe E.J. şi R.A. Eu am fost violată într-un birou alăturat, în dimineaţa următoare, 14 iulie 1992, de către Jurica Bozic (cred că a fost născut în 1970), din Potocani. Eu m-am opus, dar m-a izbit de mai multe ori cu pumnul şi, apoi, m-a violat.

Am fost violată, apoi, aproape în fiecare noapte, nu numai de către Jurica Bozic, ci şi de către Anto Golubovic, Josip Tolic, Simo Topolovac şi de către un croat de 40 de ani, numit Ivan, lucrător de la rafinărie. Nu am fost niciodată violată de mai mulţi bărbaţi în aceeaşi noapte. De fiecare dată, a fost câte un alt bărbat.

Am rămas în lagăr până pe 10 august 1992, când ziariştii, membrii Crucii Roşii Internaţionale şi ai UMPROFOR, au început să se intereseze de noi. Atunci, toate femeile din Tulek au fost duse la depozitele din Bosanski Brod. Bărbaţii au fost închişi la liceul din Bosanski Brod. Membrii Crucii Roşi Internaţionale şi ziariştii i-au găsit şi i-au înregistrat, dar nu puteau să afle şi de noi. Abia când un învăţător sârb din Derventa a reuşit să le dea informaţii despre noi, pe o bucată de hârtie strecurată în mâna cuiva de la Crucea Roşie, am fost găsite şi înregistrate. Am aflat de la Andrija Milevic, din Donja Dubica, care a fost şi el deţinut, şi de la Nikola Teofilovic din Novi Grad, că învăţătorul a fost

bătut de croaţi până când a murit.

Nu am îndrăznit să spunem nimic reprezentanţilor Crucii Roşii despre tratamentul la care am fost supuse, pentru că ne era frică de faptul că, după aceea, croaţii ne vor face viaţa şi mai grea.

Am fost schimbată, la 15 august 1992, la Dragalic. Toate femeile şi bărbaţii din Bosanski Brod au fost schimbaţi în aceeaşi zi.

Un sârb poreclit „Ceta” – nu-i cunosc numele adevărat, doar că prenumele său era Dervenic şi era din Danja Dubica – a fost omorât în bătaie la Odzak. Am auzit aceasta de la croaţii din lagăr şi de la omul care fusese împreună cu el. Am fost la mormântul lui.

Dusan Djuric (n. 1972) a fost şi el în lagăr. La 9 aprilie 1992, tatăl său, Rajko Djuric (n. 1950), poreclit Truman, a fost ucis cu un glonte dum-dum, care i-a explodat în inimă. Am aflat aceasta de la oamenii care îl îngropau. De fiecare dată când soldaţii croaţi, pe vremuri prietenii tatălui său, îl băteau pe Dusan, nu omiteau să-i repete, că i-au ucis tatăl.

Acum, eu mă aflu, din nou, la Novi Grad şi am spus doar surorii mele toate nenorocirile prin care am trecut. Părinţilor nu le-am spus nimic.

Belgrad, 20 ianuarie 1993

Depoziţie semnată de: NS.

În dosarul Severna Bosna, depoziţia lui N.S. are număr de arhivă 16.139/2, a lui M.S. – nr. 16.140/2, a lui B.G. – nr. 16.141/2, a lui N.J. – nr. 16.150/2, a lui E.R. – nr. 16.151/2, a lui I.G. – nr. 16.152/2…

MAREA DEZILUZIE – RECONCILIEREA

Cei ce vor crea o insulă croată în Iugoslavia, să ţină seama că vor crea o insulă sârbă în Croaţia!”.
Milan Pribicevic, 1921

Golirea ultimei cupe de şampanie la ceremonia declarării apariţiei noului stat pe harta Europei – Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor – a fost urmată de trezirea la realitate. Se crease un regat cu o suprafaţă de 248.660 kilometri pătraţi, în care locuiau

aproximativ 12 milioane de locuitori, dintre care aproape două milioane nu erau nici sârbi, nici croaţi şi nici sloveni, ci muntenegreni, macedoneni, albanezi, germani, austrieci, unguri, români, evrei, ţigani etc. În acelaşi timp, un număr mare de sârbi, croaţi şi sloveni trăiau în afara graniţelor primului lor stat. Noul regat avea răni adânci de pe urma războiului. Îşi pierduseră viaţa peste 1.900.000 de locuitori. Cei mai mulţi dintre ei au fost sârbi (1.247.000 de locuitori, adică 65,63% din total). Muriseră foarte mulţi bărbaţi. Serbia a mobilizat, de pildă, 707.403 soldaţi, dintre care au pierit 402.000. Populaţia civilă sârbă a dat 845.000 victime. Este greu de crezut, dar Serbia a pierdut, în acest război, aproape jumătate din populaţia ţării. Muntenegru a pierdut 25% din populaţie, adică aproximativ 63.000 de locuitori. Au fost ucişi, în război, 20.000 – dintre cei 50.000 – de militari mobilizaţi.

Distrugerile materiale au fost, şi ele, uriaşe. Pierderi mari au suferit şi populaţiile sud-slave, care luptaseră de partea Puterilor Centrale.

Noul stat se confrunta şi cu alte mari greutăţi. Ceea ce ar fi trebuit să moştenească de la popoarele sale, dacă formarea sa n-ar fi fost forjată la focul războiului, n-a putut moşteni, pentru că oameni şi bunuri au pierit în flăcări. Ceea ce n-ar fi trebuit – condiţii nefavorabile, contradicţii de tot felul, duşmani interni şi externi periculoşi a moştenit din plin. Popoarele regatului aveau un nivel de dezvoltare diferit, care nu putea fi echilibrat decât în timp; popoarele se uneau după ce evoluaseră, în istorie, în contact strâns cu civilizaţii diferite; între cele mai mari şi mai apropiate, etnic, două popoare – sârb şi croat – exista un antagonism adânc, promovat de lideri politici, recepţionat şi susţinut de clasele mijlocii, dar şi de ţărănimea ignorantă în ale politicului; popoarele luptaseră în tabere opuse, unele împotriva altora; sârbii victorioşi trebuiau să ierte păcatele croaţilor, slovenilor şi ale musulmanilor bosniaci; sârbii victorioşi trebuiau să ierte şi păcatele austriecilor, macedonenilor, ungurilor, bulgarilor, albanezilor şi ale germanilor, precum, la rândul lor, toţi ceilalţi trebuiau să ierte păcatele sârbilor. Şi trebuiau să-şi ierte păcatele şi cei dovediţi mai neiertători dintre neiertători: bisericile catolică şi ortodoxă.

Consolidarea noului regat al slavilor de sud avea, practic, doar o singură soluţie spre supravieţuire, iar aceasta era reconcilierea. Teoretic, ar mai fi existat o cale: dictatura celui

mai puternic, a celui care a învins în război şi a cărui putere militară era suficientă pentru a ţine învinşii sub control. Soluţia dictaturii era, însă, complet străină acelei epoci de manifestare a noului spirit european, a spiritului de integrare, a entuziasmului care a dus la crearea regatului.

Prin urmare, în loc de o politică de discriminare, de răzbunare sângeroasă pe inamicii mai noi şi mai vechi, Belgradul se decide să promoveze o politică a toleranţei, a iertării păcatelor, a cooperării, o politică umanistă de reconciliere. O astfel de politică are şanse să se finalizeze printr-o reuşită numai în cazul în care reconcilierea este dorită de toate părţile şi dacă, într-adevăr, aceasta mai este posibilă. Din nefericire, niciuna din aceste condiţii nu era îndeplinită. Reconcilierea nu era nici dorită, şi nici posibilă. Ceea ce vor oferi sârbii va fi, din punctul lor de vedere, maximum posibil, în timp ce pentru croaţi, sloveni şi macedoneni va reprezenta, în cel mai bun caz, doar praf în ochii lumii şi nimic altceva.

Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor va porni, însă, pe drumul existenţei sale respectând simbolurile naţionale ale tuturor popoarelor constitutive. În statul lor comun, acestea îşi vor păstra identitatea, imnul, drapelul naţional, limba, scrierea. Belgradul se voia generos. Belgradul va înţelege ca, în numele aceleiaşi reconcilieri, să împartă şi reparaţiile de război ce-i vor reveni în urma victoriei obţinute alături de Antantă. Le va folosi pentru înlăturarea urmărilor războiului şi pe teritoriile celor care au luptat împotriva Serbiei, în războiul mondial.

Regentul, mai târziu regele Aleksandar Karadjodjevic, va promova raporturi de cooperare şi înţelegere cu slovenii şi cu croaţii, va acorda privilegii bisericii catolice şi va favoriza cercurile de afaceri din Slovenia şi din Croaţia, facilitând dezvoltarea economică a districtelor şi, mai târziu, a „banovinelor” (regiunilor) de pe teritoriile Sloveniei şi ale Croaţiei de astăzi.

Mai mult decât atât, va încadra în armată numeroşi ofiţeri ai fostei armate austro-ungare, acordându-le funcţii de conducere, de multe ori în detrimentul şi spre nemulţumirea adâncă a corpului de cadre şi al veteranilor de război sârbi şi muntenegreni.

Slăbiciunile strategiei de reconciliere au ieşit în evidenţă şi în domeniul conducerii politice. Înlocuirea primului ministru, Nikola Pasic, considerat un dur, cu mult mai tolerantul Stojan Protic a fost interpretată nu ca un act de bunăvoinţă, ci ca o slăbiciune.

Pe acest fundal absolut nefavorabil consolidării tânărului regat, în foarte scurt timp şi-au ridicat capul, din nou, acele forţe care s-au opus creării sale, forţe ostile iugoslavismului, forţe ostile Serbiei. Aceste forţe au putut acţiona aproape nestingherite şi, în orice caz, făţiş, învăluite de veşmintele principiilor democratice, acompaniate de sloganuri naţionaliste. În primul guvern iugoslav, şase importante portofolii ministeriale au fost deţinute de croaţi şi sloveni, printre care cel de ministru de externe şi cel de ministru de interne. Este lesne de înţeles că, în aceste condiţii, problemele administrative, politica monetară, cele economică şi socială s-au lovit, încă de la început, de piedici fireşti, dar şi artificiale, atât în definirea, cât şi în punerea în aplicare a diferitelor programe.

O luptă politică acerbă s-a desfăşurat şi în ceea ce priveşte adoptarea Constituţiei. O lege fundamentală centralistă, menită să consolideze regatul comun, creat la 1 decembrie 1918, era respinsă de opoziţia croată, în favoarea uneia federaliste. Se spune că sârbii au fost duri şi intoleranţi, dar mă întreb în care din ţările create după tipicul multinaţional şi-ar mai fi putut permite învinşii într-un război să dicteze o Constituţie menită să faciliteze destrămarea statului într-o manieră care să ducă la decăderea drepturilor populaţiei majoritare?

Pe măsura evoluţiei sale, marea iluzie a reconcilierii promitea, tot mai clar, o mare deziluzie.

Limitele reconcilierii au mers până acolo încât a fost tolerată, pe mai departe, activitatea politică a unor personalităţi croate, precum Stjepan Radic, conducătorul Partidului Ţărănesc Croat. Autorul unor poeme şi imnuri de slavă, dedicate, în timpul războiului, familiei de Habsburg, bardul croat al monarhiei austro-ungare, Radic a rămas, în acea perioadă a începuturilor, unul dintre cei mai înfocaţi inamici ai „iugoslavismului” polarizat în jurul Belgradului. „Un stat iugoslav nu va putea fi acceptat decât în cazul în care va fi fondat pe principiile constituţionale croate” – scria acesta, stârnind entuziasmul prozeliţilor săi. Popularitatea şi-a menţinut-o promovând, în scrierile sale, un ton zeflemitor, de dispreţ la adresa sârbilor şi a dinastiei regale a acestora. Rareori i-a considerat altfel decât maimuţe sau ţigani. Şi, cu toate acestea, a fost tolerat.

Toleranţa sârbă a dezlănţuit intoleranţa croată, iar deputaţii aleşi în Parlamentul regatului din partea Partidului Ţărănesc Croat au boicotat cum au putut lucrările adunării constituante. Într-un regat al „unei singure naţiuni tri-tribale”, cum se

autodefinea cel al slavilor de sud, partidul lui Radic (de altfel, cel mai popular în Croaţia anilor ’20) nu urmărea consolidarea, ci transformarea sa într-o confederaţie. În cadrul acesteia, Croaţia autonomă urma să-şi extindă graniţele până la Drina, Serbia rămânând cu ceea ce se află la est de acest râu. Croaţia confederată urma să aibă armată proprie, economie şi finanţe proprii, pentru a nu le aminti decât pe cele mai importante. Asemenea obiective declarate făţiş nu puteau să nu capete popularitate în Croaţia. Plăceau cu atât mai mult cu cât, în forme mai mult sau mai puţin străvezii, se dădea de înţeles că sârbii vor beneficia, garantat, de toate drepturile… minorităţilor. Frumoase garanţii! În loc de drepturile unei naţiuni constituante, drepturi ale minorităţilor! Şi aceasta doar la doi-trei ani după războiul în care a învins, totuşi, Serbia.

Ce urmărea opoziţia croată? Crearea unei insule croate în Iugoslavia. Şi ce implica aceasta? Apariţia unei insule sârbe în Croaţia. Gândiţi-vă la sârbii din krajine. Era cel mai sigur şi cel mai cumplit drum spre un nou val de nedreptăţi. Din păcate, istoria va confirma din plin acest lucru. O mai confirmă şi acum.

Reconcilierea sub această formă s-a dovedit a fi o chestie care ar trebui să dea de gândit tuturor celor care îşi propun să urce vreodată pe un tron regal susţinut de promisiuni ipocrite sau să se înfunde într-un jilţ prezidenţial subminat de gânduri nemărturisite.

Constituţia ţării a fost adoptată de ziua Sfântului Vitus, la 28 iunie 1921. Ziua Constituţiei va marca începutul unei dispute acerbe între centralişti şi federalişti. Aceştia din urmă, adunaţi în jurul lui Radic, vor intra într-o opoziţie activă, agresivă, distructivă, compromiţătoare la adresa statului iugoslav. Partidul lui Radic nu va recunoaşte legea fundamentală a ţării decât peste patru ani. Totul, pentru o Croaţie autonomă!

Judecând lucrurile la rece, constatăm că au existat, încă de pe atunci, forţe care au „înţeles” că iugoslavismul, în practică, nu ţine. Şi au existat forţe care nici nu au dorit să ţină vreodată. Nu spunem că ar fi ceva rău în asta. Dreptul la autodeterminare este sfânt. A fost şi cel al croaţilor, care, până în anii ’20, au cunoscut prea puţin din ceea ce se poate numi independenţă. Afirmarea lor naţională era de înţeles. Mai târziu decât sârbii, parcurgeau şi ei această etapă a evoluţiei lor. Nu putem, însă, aproba nici expansiuni teritoriale în detrimentul altor popoare, având, şi ele, exact acelaşi drept de autodeterminare, şi nici

politica discriminatorie faţă de o naţionalitate sau alta. Or, autonomia şi, mai târziu, secesiunea revendicată de Croaţia nu au ţinut seama de toate acestea.

Noi urmărim, însă, filonul contradicţiilor croato-sârbe, cauzele destrămării. Ajungând la Radic şi la partidul său, avem în faţă un afluent bogat al fluviului intoleranţei, al suspiciunii, al urii, al neîncrederii.

Cele două puncte de vedere politice opuse, centralism sau federalism, au devenit, încet-încet, puncte de vedere ale principalelor naţiuni constitutive ale statului. Pe de-o parte, Radic şi croaţii, pe de altă parte, Svetozar Pribicevic, organizatorul politic al sârbilor din Croaţia, susţinut, evident, de forţe politice din Serbia. Deci, în loc de opinie politică împotriva altei opinii politice, asistăm la confruntarea dintre opinie politică croată şi opinie politică sârbă. Distanţă prea mare până la o nouă confruntare naţională croato-sârbă nu mai exista.

Situaţia se va complica şi mai mult după intrarea lui Pribicevic în dizgraţia regelui. Era vorba, totuşi, de conducătorul Partidului Independent Democratic al sârbilor din Croaţia. Acesta a devenit, fără să ştie, victima unei înţelegeri între rege şi Partidul Ţărănesc Croat, care va recunoaşte, în sfârşit, Constituţia la 27 martie 1925. Urmează o surprinzătoare mutare: Pribicevic intră în coaliţie cu Radic şi creează Coaliţia Ţărănească-Democrată. În acest fel, toamna anului 1927 găseşte ţara în faţa unei diviziuni de opinii politice cu delimitare geografică precisă. La nord de Sava – federalişti, la sud de Sava – centralişti. Istoria a oferit, astfel, încă un prilej sârbilor să mai mediteze, o dată, asupra înţelepciunii uneia dintre zicalele lor. „Srbe na srbe”, spune aceasta, adică „sârbii pe sârbi”. Am întâlnit mulţi sârbi care au confirmat, cu adânc regret, că îi caracterizează şi această zicală, iar istoria lor a dovedit-o de mai multe ori.

Nu putem trece peste acest afluent al contradicţiilor croato-sârbe şi sârbo-croate fără a menţiona – eufemistic vorbind – politica separatistă desfăşurată de Radic dincolo de hotarele ţării sale. Politica sa, de internaţionalizare a cerinţelor partidului său, face parte dintre cazurile de excepţie ale istoriei moderne, cunoscându-se, totuşi, relativ puţini deputaţi şi şefi de partide plecaţi în largi turnee să-şi compromită ţara, să implice în rezolvarea unor probleme interne organisme internaţionale, partide politice din alte ţări etc. În oricare legislaţie şi în orice ţară, aceasta se numeşte trădare de patrie. Problemele interne, acordarea de autonomie, oportunitatea schimbării orientării

politice, o nouă împărţire administrativă etc., sunt atribute ale suveranităţii unei ţări şi trebuie să aibă girul reprezentanţilor din Parlament ai poporului. Numai că „internaţionalizarea” problemei croate prin discreditarea Iugoslaviei, a guvernului ei, a regelui, a Serbiei, Radic a promovat-o, începând de la Liga Naţiunilor, trecând prin Budapesta, Roma şi Viena, apoi pe la C.C. al P.C.U.S., continuând la „Internaţionala Ţăranilor”, din 1924, de la Moscova şi terminând odată cu dispariţia sa din rândul celor vii. Partidul său i-a continuat, însă, linia, în alianţe antiiugoslave şi antisârbe cu cei mai crunţi duşmani interni şi externi ai regatului.

Istoricii sârbi denumesc această politică, în mod ciudat, „sindromul unguresc”. De ce? Ce treabă au ungurii aici? Pentru că, în prima lor ţară comună cu slavii de sud, politicienii croaţi şi-au păstrat reflexul politic, indus de secole, de a se opune mereu cuiva, în speţă Ungariei, gata să înghită Croaţia în timpul monarhiei şi mai înainte. Reflexul suspiciunii a continuat şi în noul stat, din care făceau, acum, parte, împreună cu sârbii. Desigur, reflexul a existat, dar, pe lângă el, au apărut şi alţi factori interni şi externi, care au degradat continuu, făţiş şi subteran situaţia primei Iugoslavii.

Parlamentul iugoslav a devenit, în anii ’20, scenă de manifestare a unei democraţii înţelese într-un mod oarecum primitiv, în care insultele şi jignirile, ameninţările şi obstrucţionările nu au contenit. Totul a culminat cu un incident al cărui ecou a înconjurat globul şi a mai închis, pentru multă vreme, încă o posibilă poartă, cea parlamentară, a unei colaborări croato-sârbe. O poartă – să recunoaştem – iluzorie încă pe atunci, dar refuzată a fi recunoscută ca atare.

La 20 iunie 1928, în plină sesiune parlamentară, deputatul naţionalist sârb Punisa Rasic a răspuns insultelor şi provocărilor deputaţilor croaţi cu focuri de revolver. Au fost ucişi, cu acest prilej, doi deputaţi croaţi, unul dintre ei fiind Pavel Radic, nepotul lui Stjepen Radic. Printre cei cinci răniţi se va afla, însă, şi unchiul, Stjepan Radic. Acesta va muri la scurt timp după rănire, în ziua de 8 august a aceluiaşi an.

A fost un eveniment de o gravitate excepţională şi cu urmări extrem de profunde. În tot ce s-a petrecut, apoi, n-a mai contat nici faptul că în spatele întregii „afaceri” s-a aflat şi ministrul de interne iugoslav, slovenul Anton Korosec, nici faptul că, înainte de moarte, Radic şi-a afirmat loialitatea faţă de rege, nici faptul că focurile de revolver din Parlament au constituit semnalul şi

pretextul pentru instaurarea dictaturii regale. Iluzia politicii de reconciliere se prăbuşea într-o mare şi iremediabilă deziluzie. Şi dacă ar fi fost doar deziluzia…

„Criza” din Parlament s-a mutat, fulgerător, în stradă. Demonstraţii şi proteste masive la Zagreb şi în alte localităţi au mai certificat, o dată, o realitate evidentă. Croaţii şi Croaţia nu vor mai putea fi oprite în voinţa lor de a distruge Iugoslavia, de a-şi crea o ţară independentă. O ţară independentă, numai a croaţilor şi – nota bene – în limite teritoriale promise, cândva, de monarhia austro-ungară (!), speriată de moarte în faţa unui sfârşit pe care credea că îl va putea evita.

Drumul spre marea deziluzie a trecut, desigur, şi prin cancelariile europene. Nici nu se putea altfel.

Pacea de după primul război mondial a fost, după multe opinii, o pace franceză. Pe cine a favorizat şi pe cine nu, s-a decantat deja.

Pacea a prelungit divizarea în tabere opuse şi a complicat situaţia în mai multe ţări europene.

Pacea a urmărit şi crearea unui „cordon sanitar” în faţa unei Rusii de două ori periculoasă. O dată, pentru că Rusia a fost şi va rămâne o Rusie mare putere şi, a doua oară, pentru că Rusia devenise bolşevică. Iugoslavia făcea parte din „cordonul sanitar” şi aceasta spune totul privind viitorul ei.

Slăbirea, ruperea sau destrămarea „cordonului” nu a devenit doar obiectivul Kremlinului. De el urmau să tragă şi Roma şi Berlinul, dacă ar fi să menţionăm doar marile cancelarii ale continentului. Erau forţe care nu puteau fi oprite nici de încercările Parisului sau ale Londrei de a cârpăci rupturile sale.

Pacea a urmărit şi realizarea unei forţe de anihilare a noii coaliţii austro-ungare. Iugoslavia era din nou la mijloc. Mai târziu, tot Iugoslavia va fi placă turnantă franceză antiitaliană, pivot italian antigerman şi pivot german antiitalian, antifrancez şi antibritanic. Lungă, complicată şi relativ puţin cunoscută poveste. O parte se va desfăşura pe fundalul iluzoriei reconcilieri.

Să încercăm a-i desluşi tainele.

Dacă vom reuşi, nici tainele celei de a doua destrămări nu vor rămâne în obscuritate.

„SALVAŢI IUGOSLAVIA MEA!”

„Cuvajte mi Jugoslaviju!”
(Ultimele cuvinte ale regelui Alexandar Karadjordjevic,
asasinat la Marsilia, la 9 octombrie 1934)

SINUCIDEREA LEGENDEI MAREŞALULUI

Motto: *Cine vrea să scrie o biografie obiectivă a lui Iosip B. Tito, acela va trebui să scrie şi despre prostia noastră nemărginită.*
Zarko Petan

Iugoslavia s-a născut! Să moară Iugoslavia!

Mulţi, foarte mulţi şi foarte puternici duşmani doreau destrămarea acestui stat chiar din ziua constituirii lui. Croaţi şi bulgari, sloveni şi macedoneni, unguri şi germani, italieni şi albanezi, austrieci şi sârbi, bulgari şi musulmani, comunişti şi nazişti, fascişti şi federalişti, ustaşi şi revizionişti, catolici şi iredentişti, monarhişti şi ţărănişti, dreptişti şi democraţi îşi vor da mâna sau vor acţiona, la vremea lor, fără o anumită coordonare şi vor lovi Iugoslavia (de cele mai multe ori, lovind Serbia) din interior şi din exterior. Fără milă, până la distrugerea sa.

Perioada interbelică va aduce în prim-plan forţe noi, personaje noi şi cauze noi ale degradării raporturilor dintre popoarele iugoslave, cauze noi ale destrămării. Ele nu le vor înlătura pe cele mai vechi, despre care am vorbit, ci se vor adăuga la acestea, amplificându-le şi amplificându-se. Nici nu ştiu dacă nu au fost, de fapt, mereu şi mereu, aceleaşi forţe şi aceleaşi cauze, îmbrăcate doar în alte veştminte. Aceleaşi puteri şi aceleaşi mari puteri. Numai personajele, dacă prin acestea înţelegem personalităţile vremurilor, vor fi altele. Mai mor şi ele, nu numai oamenii de rând. Asta e.

În orice caz, izbitoare similitudini între forţe şi interese vechi şi noi. Dar şi mai izbitoare vor fi similitudinile dintre destrămarea primei şi a celei de a doua Iugoslavii. A treia, nu cred că va mai

exista vreodată, în componenţa cu care a înregistrat două prăbuşiri tragice. Mai probabilă ar fi până şi intrarea Rusiei în Uniunea Europei Occidentale, să zicem. Şi o zicem în sensul că Rusia – nici pe departe occidentală şi nici pe deplin europeană – ar fi, totuşi, cooptată în această uniune. Nu că ar intra ea în cei de pe acolo, cum a mai făcut-o de vreo câteva ori, atunci când n-a fost lăsată în legea ei. Sau când a fost lăsată. Nu mai ştiu, dar n-are importanţă, pentru că este, oricum, inevitabil…

La fel de inevitabil, în Balcani, marile puteri au făcut mereu ce au vrut ele, fie că s-au numit Roma sau Bizanţ, Turcia sau Austro-Ungaria, Rusia sau Franţa, Marea Britanie sau Germania, mai mereu Italia, dar, întotdeauna, Vaticanul, deşi acesta nu este mare putere (?). De câtva timp, aşa, de vreun secol, şi S.U.A. – care au sarcini foarte grele peste tot şi de tot felul, pe care şi le dau singure – de-abia îşi pot duce poverile. Aici, cu dusul şi cu poverile, ne asemănăm. Săracii de noi!

Marile puteri au făcut ce au vrut prin Balcanii tuturor posibilităţilor. Au răstignit şi au jupuit de viu, apoi au tăiat şi au spânzurat. În final, au împuşcat. Evoluăm! Au organizat războaie şi războaie mondiale. S-au înfruntat între ele pe aceste pământuri, i-au asmuţit pe unii împotriva altora, stând frumos în spatele lor, şoptindu-le ce să facă. După aceea, i-au mângâiat pe creştet, le-au spus „sehr gut”, „molto bene”, „haraşo”, „good boy”. Au ţinut şi conferinţe de pace, unde s-au întâlnit, între ele, zâmbitoare, şi i-au mai făcut sau desfăcut, o dată, pe balcanicii ăia cam primitivi. Mereu şi mereu după unul şi acelaşi verificat principiu: „Cu cât e mai rău, cu atât e mai bine”.

Toate acestea sunt, la rândul lor, cauze fundamentale ale destrămării Iugoslaviei. S-ar putea crede, de fapt, că, în afara jocului marilor puteri, nu s-a petrecut niciodată mai nimic. Acest joc pare a fi, după o anumită logică, unicul motor al reunificărilor sângeroase, eroice şi al destrămărilor sângeroase, tragice. Atacurile făţişe, războiul, ameninţarea cu războiul nu necesită comentarii. Dar au fost şi altele. Atâta timp cât arhivele istoriei scot la iveală, din când în când, documente doveditoare ale amestecului acestora în viaţa politică internă a ţărilor protejate, dar şi a celor aflate în dizgraţie, mai are vreun rost să te întrebi cât de independentă şi cât de suverană este o cale sau alta de evoluţie a unei ţărişoare? Sau cât de influenţată este ea din exterior? Mai ales dacă se ştie că însăşi hotărârile interne sunt manipulate din afara graniţelor.

Dar să părăsim amarul general balcanic şi să revenim la Regatul Sârbilor, Croaţilor şi al Slovenilor anilor ’20, parte însemnată a „cordonului sanitar” anticomunist, imaginat de Franţa. Şi nu numai imaginat, ci şi creat, chiar dacă, fiind slab, cordonul nu a ţinut exact atunci când trebuia. Sub imboldurile ei, între regatul slavilor de sud şi România (iunie 1921), între acelaşi regat şi Cehoslovacia (august 1920) – alte „creaţii artificiale” ale Versailles-ului vor afirma, mereu interesate, unele mari şi mici puteri – se încheie acorduri bilaterale. Se ţesea urzeală şi se urzea cordonul. Era doar începutul…

În ce măsură a oprit, apoi, acesta, penetrarea bolşevismului în Balcani, este o altă problemă. Cum tot o altă problemă este şi măsura în care a reuşit să neutralizeze restaurarea „transdanubianismului” austro-ungar sau expansiunea fascismului italian, a nazismului şi a hegemonismului german în Balcani.

Vorbeam despre imbold şi sprijin, adică de interese externe. Nici apariţia pe scena politică a Balcanilor a „Micii Antante”, nici semnarea altor pacte de dezarmare, de înţelegeri mari şi mici înţelegeri, a pactului de asistenţă mutuală – între Iugoslavia, Turcia, România, Grecia – nu fac abstracţie de inspiraţii sosite din afară. De unde? De la cei care încercau ţinerea în frâu a revanşismului german, a celui austriac, maghiar şi bulgar, a asaltului italian şi a insinuării Vaticanului. „Cordon sanitar”, securitate colectivă, dezarmări etc., toate depindeau, într-o bună măsură, de sănătatea Iugoslaviei. Franţa a îngrijit-o prin sprijin economic şi politic. Alte mari puteri i-au cultivat, însă, viruşii secesiunii şi ai destrămării. Iugoslavia era în centrul atenţiei tuturor!

Cât de importantă era starea de sănătate a Regatului Iugoslaviei (noua sa denumire datează din 4 octombrie 1929) pentru marile puteri rezultă şi din sprijinul pe care l-au acordat susţinerii tendinţelor autonome separatiste, în primul rând, ale croaţilor. La orice secesiune sau destrămare, ca la pomana unui deces luat cu grijă în calcul şi organizat la timp, se poate lua totul sau se poate ciupi măcar câte ceva. Deci, luat în calcul, organizat, pândit, jefuit. Respingător, urât şi… simplist? Să vedem dacă nu este chiar aşa.

Să începem cu comuniştii sovietici, cei mai la modă de înfierat în acei şi în aceşti ani. Kremlinul şi Cominternul au fost prezente în viaţa politică a Iugoslaviei încă din 1919. Cum şi în ce mod,

ştie cel mai bine Kremlinul. Ştiu şi arhivele Cominternului, şi cele ale P.C. Iugoslav, dar nici ele, şi nici Kremlinul nu vorbesc încă prea mult despre aceasta. Ceea ce ştim noi este doar partea vizibilă a aisbergului. Oricum, ceva-ceva tot vom vedea şi vom înţelege.

Mişcarea comunistă din Regatul Sârbilor, Croaţilor şi al Slovenilor a început în 1919-1920 şi s-a raliat, de îndată, Internaţionala Comunistă. Nimeni nu mai neagă, astăzi, faptul că internaţionala comuniştilor a servit, în toate ţările, interesele U.R.S.S. Acceptând cele „21 de condiţii', comuniştii iugoslavi ştiau ce trebuie să facă în ţara lor cu mijloace ale luptei revoluţionare: destrămarea Iugoslaviei, naţionalizarea, exproprierea, dictatura proletariatului, armata roşie etc. Nimic nu era echivoc. La Congresul al V-lea al Cominternului, de pildă, se adoptă o rezoluţie cu referiri nemijlocite la Iugoslavia, semnată şi de Partidul Comunist Iugoslav. Conform acesteia, fiecare naţiune se bucură de dreptul la autodeterminare, în forma separării Croaţiei, Sloveniei şi Macedoniei de Iugoslavia şi a devenirii lor în republici independente (18 iulie 1924). Au trecut, de atunci, iată, aproape şapte decenii, dar câtă asemănare, ca să nu spun identitate. Secesiunea Sloveniei, Croaţiei şi Macedoniei, din anii '90, favorizată din exterior, şi recunoscută rapid de ţările Comunităţii Europene, nu a făcut decât să mai urmeze, o dată, scenariile... Cominternului. Ia te uită! Asta-i bună! A prevăzut Cominternul doleanţele de peste decenii ale C.E., U.E.O., O.N.U. urmărind să lase, totuşi, o impresie frumoasă posterităţii occidentale? Trăieşte Cominternul sau spiritul său în structurile actuale ale acestei lumi? Erau pătrunşi Cominternul şi Kremlinul de idei şi atitudini care, în Europa de Vest, vor prinde viaţă abia peste vreo şaptezeci de ani? De ce se repetă totul?

Întrebări stupide.

Mai bine nu le puneam, şi aşa nu folosesc la nimic. Poate doar ca avertisment, că s-ar mai putea găsi locuri pentru reluări de scenarii cominterniste, rebotezate în cristelniţele democraţiilor autentice.

Ciopârţirea în bucăţi a Iugoslaviei de către comuniştii Internaţionalei va face parte din planurile lor până la mijlocul anilor '30. Deşi în ilegalitate, Partidul Comunist Iugoslav a denunţat crearea „artificială" a statului iugoslav în urma Tratatului de la Versailles, a militat pentru autodeterminarea şi

secesiunea naţiunilor în detrimentul „hegemonismuiui sârb” şi a făcut jocul celor mai virulente cercuri naţionaliste şi clericale. Istoriografia ţării de origine a denumit acest fenomen drept „sindromul ultranaţionalist-cominternist antiiugoslav”. Frumos! Unii istorici au găselniţe verbale minunate, să recunoaştem. Ce păcat că, înapoia lor, e atâta mizerie.

Cominternul a penetrat secţiunea bulgară a „cordonului sanitar” şi a penetrat-o şi pe cea iugoslavă, dar nu cu ajutorul sârbilor, ci cu cel al croaţilor şi al slovenilor. Încă de la începuturi, epurarea conducătorilor sârbi din P.C. Iugoslav a fost o tendinţă consecventă. Comintemul şi Kremlinul au făcut cum au făcut şi au reuşit să promoveze în mişcarea comunistă iugoslavă, în majoritate, lideri croaţi şi sloveni. Logica era simplă. Iugoslavia, polarizată în jurul Serbiei, trebuia distrusă cu ajutorul duşmanilor ei interni. Ai Serbiei. Au dispărut, fără urmă, lideri comunişti sârbi, dar şi comunişti sovietici neinspiraţi, care îi susţineau. Şi, poate, arhivele serviciilor secrete vor explica, într-o bună zi, de ce a apărut ca lider al P.C. Iugoslav, în 1937, tocmai croatul Iosip Broz Tito, de pe o listă de propuneri cu vreo 17 tovarăşi, prezentată lui Stalin, în care acesta figura pe ultimul loc. Mai târziu, după instaurarea regimului comunist în Iugoslavia, această perioadă confuză din istoria compromisă şi compromiţătoare a mişcării comuniste a fost popularizată şi aplaudată drept „victoria liniei Partidului Comunist Croat”. Ura! O victorie. Împotriva cui?

Primul segment al acestei „linii victorioase” a fost cel cominternist. Primul ei segment era şi purtătorul destrămării Iugoslaviei. *„Orice încercare de a găsi o soluţie la problema naţională în statul iugoslav, ca mit al unităţii sârbilor, croaţilor şi slovenilor, va fi prezentată ca o mască a tendinţelor politice de oprimare naţională a burgheziei Serbiei Mari”* (15) – cerea Kremlinul de la comuniştii iugoslavi, în 1925. O cerea, dar nu o lăsa doar în seama lor. Spinul iugoslav, înfipt în laba ursului sovietic, trebuie să-l fi deranjat foarte tare, atâta timp cât acesta a chemat în ajutor o lume întreagă. *„Comitetul Executiv al sesiunii plenare a Internaţionalei Comuniste declară alianţa diferitelor mişcări şi forţe împotriva inamicului lor principal – burghezia conducătoare a Serbiei Mari şi monarhia sa imperialistă – drept obiectiv esenţial al mişcării revoluţionare a muncitorilor”* (15), se afirma într-un document cominternist al vremii.

Moscova a găsit în Iosip Broz omul cel mai potrivit. Alegerea

sa în fruntea comuniştilor iugoslavi, antiiugoslavi, a fost, probabil, meritul său personal, în primul rând. În al doilea rând, meritul serviciilor secrete sovietice, conştiente că răspund cu capul pentru reacţiile omului lor şi, doar în ultimul rând, rodul inspiraţiei tătucului Stalin. Cel care a purtat numele de Tito şi a contribuit la destrămarea regatului iugoslav, cel care a condus mişcarea de rezistenţă antifascistă din fosta Iugoslavie, cel care a devenit mareşalul şi „călăul" Tito, cel care a fost considerat creatorul celei de-a doua Iugoslavii, dar şi subminatorul ei, cel care a dat impulsul creării „mişcării de nealiniere" şi a intrat în legendele moderne ale Balcanilor a fost, fără niciun dubiu, omul sovieticilor. Şi dacă toţi ceilalţi secretari ai partidelor comuniste ale Europei de Est au fost, de asemenea, oamenii sovieticilor (şi au fost cu siguranţă), ce se mai poate adăuga referitor la logica simplistă de mai înainte, conform căreia marile puteri fac totul? Marile puteri şi oamenii lor de pretutindeni. Ei conduc destinele popoarelor. În schimb, popoarele – nu-i aşa? — fac istoria. Ceea ce este adevărat, dar e cu totul altceva.

Despre Tito, omul sovieticilor, se spune că ar fi fost chiar un om sovietic sau un „croat sovietic" necunoscut. Zvonuri. Adevăratul Iosip Broz ar fi dispărut cândva, în cine ştie ce împrejurări neelucidate. Un Iosip Broz a luptat şi în Spania. Tovarăşii săi nu l-au recunoscut, însă, pe Tito. „Curriculumul vitae" al acestuia, de luptător comunist, i-a înregistrat prezenţa şi ca prizonier de război şi revoluţionar în Rusia. Mai târziu, după 13 ani, a devenit reprezentantul Partidului Comunist Iugoslav la Comintern. Aici, Tito, Gotwald, Thorez, Pieck, Dimitrov şi alţi comunişti de seamă aveau birouri alăturate, într-o clădire din Moscova. Şi aceasta, timp de trei ani. Întrebarea este dacă acel caporal Broz, din Regimentul 25 domobrani întors din Rusia, era acelaşi cu cel căzut prizonier acolo. Sau dacă cel ajuns la Moscova, în 1934, era acelaşi cu cel care plecase din U.R.S.S. pentru a exporta revoluţia proletară în Iugoslavia. Dar câte întrebări nu se pot pune atunci când, unor vechi luptători comunişti şi socialişti, figura secretarului P.C. Iugoslav nu le-a spus mai nimic, fiindu-le, oarecum, necunoscută. Camarazii de prin tranşeele primului război mondial şi-au adus, însă, aminte că omul, caporalul croat Broz nu avea o falangă la degetul inelar al mâinii stângi. Mareşalul Tito, de mai târziu, avea, însă, toate falangele. Ulterior, toţi foştii camarazi de front şi antifasciştii internaţionalişti sau, mă rog, cei care au mai rămas dintre ei şi-

au dat seama, desigur, că au fost victimele unei confuzii colective inexplicabile şi n-au mai vorbit niciodată despre asta. Şi tot colportori de acest soi au povestit, mai târziu, că strălucitul mareşal şi-a vizitat o singură dată locul natal, casa părintească din Kumrovec, şi pe bătrâna sa mamă. Locurile nu prea îi mai erau familiare (dacă i-au fost vreodată) şi s-a mişcat stângaci pe toată durata vizitei. Când, la momentul potrivit din timp, şi-a îmbrăţişat mama, bătrânica, pregătită cu atenţie pentru a-şi revedea fiul, l-a respins consternată: „Tu cine eşti? Tu nu eşti fiul meu! Aduceţi-l pe fiul meu!”... întreaga asistenţă s-a declarat imediat de acord cu mareşalul, că sărmana femeie trebuie să fi suferit mult, de a putut avea o asemenea reacţie. Pentru că – nu-i aşa – nu există absolut nicio altă explicaţie logică la cele întâmplate. Bătrânica a rămas pentru totdeauna la Kumrovec, sub cea mai atentă îngrijire. Mama şi fiul nu s-au mai revăzut niciodată.

Pentru cei de faţă şi pentru iugoslavii contemporani cu Tito, altă explicaţie nici nu putea exista. Cea adevărată o ştiau doar cei care au organizat şi au sprijinit, din exterior şi din interior, ascensiunea politică a lui Iosip Broz. Sunt singurii, poate, care nu au lucrat cu prea multe necunoscute în această complicată ecuaţie. Numai că aceştia (sovietici şi iugoslavi) au fost puţini, n-au supravieţuit mareşalului, iar arhivele...

Ele ne spun, totuşi, de exemplu, că ceilalţi 16 tovarăşi de pe lista de propuneri nu au supravieţuit nici ei, niciunul, „grozăviilor” războiului. Unii dintre ei chiar s-au grăbit şi au dispărut înainte de declanşarea sa. Treaba lor. Cine i-a pus? Cine i-a pus să apară pe o asemenea listă?

O serie de cercetători iugoslavi, care au încercat elucidarea semnelor de întrebare legate de persoana lui Tito, nu au atins, deocamdată, decât cota divizării categorice a opiniilor. Unii susţin că Tito ar fi fost, într-adevăr... Tito, iar alţii – că ar fi fost un personaj implantat de sovietici în structura organizatorică superioară a comuniştilor iugoslavi. Unora le place să creadă, nu fără motiv întemeiat, că adevăratul Iosip Broz, lăcătuşul fără o falangă, a murit în Rusia, alţii în Spania, ca luptător în brigăzile internaţionale. De aici s-a întors în ţară un alt Tito, pe numele său adevărat Walter Friedrich, evreu născut la Moscova. Versiunea cu Tito-evreu e reluată şi în varianta că falsul Tito ar fi fost Iosip Ambroz, evreu ungur. Altora le place să creadă, şi mai întemeiat, că, adevărat sau fals, Tito a fost, totuşi, croat. Pentru că nu eşti ce te naşti, ci eşti ceea ce simţi că ai fi. Şi este

indiscutabil că mintea şi inima lui Tito au lucrat, mereu, pentru Zagreb. Oricum, până la această oră, multe dintre toate cele trecute în revistă nu sunt decât zvonuri. Sunt întemeiate, în aceeaşi măsură, ca toate zvonurile. Zvon este, probabil, şi ceea ce circulă pe seama lui Tito ca mason. Mason important şi de neam, dacă viitorul „rege comunist" iugoslav nu era altul decât fiul unuia dintre adjutanţii arhiducelui Franz Ferdinand. Zvoniştii ar trebui să hotărască: mason, comunist sau sionist. Dar de ce, la urma urmei? Nu s-au mai văzut combinaţii ale acestora într-o simbioză perfectă?

Întorcându-ne la Tito – omul sovieticilor, ceea ce ni se pare cel mai plauzibil –, menţionăm că numele de Walter a fost, într-adevăr, unul dintre numele conspirative sub care şi-a desfăşurat activitatea viitorul mareşal. Acesta a avut, însă, vreo 30 de nume conspirative. Poate, cine ştie, va veni şi ziua în care se va cunoaşte cu mai multă precizie dacă omul Iosip Broz (tatăl – croat, mama – slovenă), născut la 7 mai 1892 (după alte date, la 7 mai 1893 – n.n.), devenit mareşalul şi omul politic iugoslav, secretarul general al P.C. Iugoslav (1937-1952), comandantul suprem al Armatei Naţionale de Eliberare şi al detaşamentelor de partizani (1941-1945), şeful guvernului federal (1945-1963; din 1953, Vecea Executivă Federală), secretarul general al Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia (1952-1966; preşedinte, după 1966), preşedintele R.S.F. Iugoslavia (din 1953, reales pe viaţă în 1974), printre altele şi „Erou al R.S. România" (1972) este sau nu aceeaşi persoană cu cea care, internată, cu toate aceste titluri, în spitalul din Ljubijana, a decedat, cu ele, la 4 mai 1980. După alte date, Tito ar fi murit mult mai înainte. La ceremonia înmormântării, pe catafalc s-a aflat un sicriu gol, pentru că starea de descompunere avansată a cadavrului fostului mareşal nu admitea altă soluţie. Şefi de state, prim-miniştri, trimişi speciali şi-au luat, atunci, rămas bun, fără să ştie, de fapt, de la... nimeni. O ultimă şi macabră farsă jucată colegilor de profesie de unul dintre cei mai mari actori politici ai lumii. E drept, de această dată, fără voia lui.

Orice s-ar spune, Tito, această figură legendară a istoriei moderne a Balcanilor, dictatorul comunist care a trăit ca un împărat al împăraţilor, a fost stimat peste hotare şi a fost iubit în ţara sa, în perioada vieţii şi câtva timp după aceea. Simplificând la maximum, am putea spune că a fost iubit, pentru că s-a ţinut de cuvânt. Le-a promis partizanilor săi, oameni simpli, că, dacă

vor învinge, vor deveni egali cu toţii şi vor trăi în îndestulare. Cu egalitatea a rămas cum a rămas, dar îndestularea promisă a realizat-o! În orice caz, mai bine decât alţi dictatori care au promis aceleaşi lucruri.

Viaţa judecă, însă, oamenii şi lucrurile nu numai după asemenea criterii. Istorici şi oameni politici contemporani au emis şi alte păreri despre întreaga sa „operă”, mai ales după moartea mareşalului. Întemeietorul celei de a doua Iugoslavii este considerat nu numai una din rotiţele – e drept, măruntă – ale mecanismului care a dus la destrămarea Regatului Iugoslav, dar – în ciuda tuturor aparenţelor – şi cel care a aşezat, cu abilitate şi acolo unde trebuie, încărcăturile explozive cu efect întârziat, care au aruncat în aer R.S.F. Iugoslavia la zece ani după moartea sa.

Cele două destrămări sângeroase ale patriei regale şi, apoi, a celei federale a slavilor de sud poartă şi semnătura croatului Tito!

Să revenim la… marile puteri şi destrămarea Iugoslaviei.

Dacă toate aceste evenimente, surprinse într-o perioadă relativ scurtă, dar extrem de condensată în cotituri istorice (1919 – zilele noastre), s-au derulat sau nu sub directa „supraveghere” a Kremlinului, o ştiu exact doar cei de acolo. Am mai spus-o. Dar printre argumentele sesizate şi de muritorii de rând şi care pledează pentru un „da”, am putea menţiona, printre altele: influenţa decisivă a Cominternului asupra poziţiei P.C. Iugoslav faţă de problema iugoslavă; elementele pro ale controversei privind adevărata identitate şi orientarea politică reală ale lui Tito, chiar şi în perioada sa „antistalinistă” sau „nealiniată”; evoluţia politică, economică şi administrativă internă a „blocului iugoslav” de după cel de-al doilea război mondial.

Nu îndrăznesc să alipesc la aceste elemente de fond, pe cât de extinse, pe atât de profunde, şi un argument-mărunţiş, pe care îl menţionez, totuşi, separat. Îl consider semnificativ pentru ceea ce a reprezentat Kremlinul în gândul şi în fapta liderilor comuniştilor iugoslavi titoişti.

Omul din umbră, eminenţa cenuşie, cea mai obscură şi mai misterioasă figură din preajma lui Tito şi omul său de cea mai mare încredere, Ivan „Stevo” Krajacic (1906-1986), agent sovietic dovedit încă din 1937, a ţinut legătura nemijlocită, prin radio, cu Kremlinul, în absolut toţi anii de socialism iugoslav pro şi antisovietic, pro şi antioccidental. A lucrat neperturbat de

congresele de cotitură, de schimbările de macaz şi de lideri politici din P.C.U.S. Legătura sa n-a fost întreruptă niciodată şi de nimeni. A predat puternica sa staţie de emisie-recepţie ambasadei sovietice de la Belgrad, cu doar trei ani înainte de moartea sa şi la trei ani după moartea lui Tito. Această realitate nu face parte din categoria zvonurilor.

Dacă am pune pe hârtie toate legendele (poate, adevărurile) care circulă pe seama fostului mareşal, am umple filele unei cărţi. Va trebui, deci să ne oprim. Fie-ne, totuşi, îngăduit să adăugăm la controversele din jurul persoanei lui Tito încă una, de ultimă oră. O problemă legată şi de politica internaţională a zilelor noastre. O problemă despre care vorbeşte toată Iugoslavia.

Ştiţi de ce nu se vrea şi nu se produce recunoaşterea internaţională a Republicii Federale Iugoslavia, ca urmaşă a fostei R.S.F. Iugoslavia? Deoarece s-a dovedit că Occidentul, desigur acel Occident care a pierdut războiul, nu ar fi achitat reparaţiile de război ce reveneau Iugoslaviei după al doilea război mondial, preferând să-i ofere, la timpul potrivit, lui Tito personal, o sumă colosală. Lumea zice de bani, alţii vorbesc de protecţie politică. Oricum, Occidentul a dat, Tito a primit. Acum, tărăşenia a ieşit la iveală. Prin urmare, reparaţiile de război neachitate, plus dobânzile, ar trebui să revină cuiva. Dar cui? Nimănui! Nicio ţară nu va mai cere de la nimeni sutele de miliarde de dolari, chiar miile de miliarde, pentru că R.S.F.I. nu mai există (poate şi din această cauză), iar R.F. Iugoslavia nu este recunoscută drept urmaşa primeia. Aşa au hotărât, până una-alta, cei care distribuie certificate de naştere ţărilor din Europa şi din lume. „Mica Iugoslavie” nu are părinţi şi gata.

Rog cititorul să ne scuze pentru că ne-am luat cu vorba. Aiureli. Tot berea aceea unguréască, Dreher, e de vină. Are interes. Unul mai mic, totuşi. Şi berea germană Heineken ar avea. Cât de mare, îl ştiu doar cei care o beau regulat. Noi, nu. Noi nu o bem, dar, chiar şi aşa, nu aveţi impresia că, prin Europa, s-au răspândit, din nou, miresme ale ciumei brune, pornită tot din berăriile muncheneze?

Să ne întoarcem în perioada Iugoslaviei interbelice. Să continuăm derularea acelor evenimente care, dirijate de Comintern şi de Kremlin, au contribuit la destabilizarea Regatului Iugoslav, prin exacerbarea naţionalismului, prin promovarea

intereselor naţionale ale tuturor popoarelor Iugoslaviei, cu excepţia celui sârb. În detrimentul Serbiei şi al sârbilor, împotriva lor.

Aceste evenimente sunt cu atât mai importante, cu cât efectele lor s-au extins, în măsura şi în forma dorite de autorii lor, asupra reintegrării Iugoslaviei şi, paradoxal, tot aceleaşi – asupra ultimei sale dezintegrări.

PENTRU O SERBIE MICĂ ŞI SLABĂ

Problema naţională, problemele naţionalităţilor, naţionalismul ne vor însoţi şi de acum încolo, în forme dintre cele mai acute. Este o altă perioadă a afirmării lor în Balcani, în Iugoslavia. O perioadă întârziată de secole, prin oprimarea exercitată de Imperiile Otoman şi Austro-Ungar. Nu cred că spun lucruri prea deştepte, dar convulsiile naţionale din Balcanii epocii moderne, orecum în defazaj şi în întârziere faţă de cele din Occident, trebuie văzute şi sub acest aspect. Ele se coceau atunci şi se mai coc încă. Vor intra în echilibru cândva, cu siguranţă. Numai să fie lăsate să evolueze spre echilibru. Prin urmare, nici mirarea ipocrită, nici consternarea ostentativă, nici desconsiderarea unilaterală şi nici condamnarea hotărâtă – care le-au însoţit şi le mai însoţesc – nu sunt potrivite. A tot condamna, de pe poziţii superioare, diverse naţiuni şi naţionalităţi că se bat între ele, în războaie etnice, în prag de mileniu trei, când la originea acestor bătăi se află amarul şi obida, întreţinute tocmai de cei care condamnă, este, nu ştiu cum să spun, un fel de culme a cinismului. Tocmai de cei care, secole la rând, au zăgăzuit formarea şi consolidarea naţiunilor, a statelor naţionale.

Naţionalul şi naţionalismul Balcanilor din anii interbelici au diferit, ca trăsătură esenţială, de ceea ce au reprezentat acestea cu o etapă în urmă. Orientarea lor nu mai viza eliberarea de sub dominaţia unui mare imperiu, a unui uzurpator. Ele căpătau forme ale definirii lor într-un cadru mai favorabil. Dacă, totuşi, s-au exacerbat, acest lucru se datorează deziluziilor provocate de stingerea rapidă şi fără finalitate a spiritului revoluţionar, de emulaţie, de apariţia unor state multinaţionale, creaţii ale Versailles-ului, precum şi de deteriorarea situaţiei economice şi sociale. Cu toate acestea, independenţa şi suveranitatea naţională, obţinute cu mari jertfe, erau idealuri împlinite, fiecare naţiune îşi putea urma calea ei... Fiecare? Dar naţiunile în plină

maturizare din Iugoslavia? Porneau la un drum comun, ca un singur popor, cu o iluzorie amăgire a unei singure, viitoare naţiuni.

Numai că oamenii Balcanilor, în speţă ai Iugoslaviei acelor vremuri, nu trăiau doar din idealuri, noţiuni şi considerente teoretice entuziaste, de tot felul, minunate în timpul minunatelor adunări naţionale, în care poporul a fost suveran. Neuitate clipe ale unirii, ale creării statelor naţionale! Dar după aceea?

Viaţa mergea înainte şi mergea destul de prost, pentru cei mai mulţi dintre ei. Iluziile dispăreau, speranţele se risipeau... În acest timp, politicieni şi elite tradiţionale, dar şi politicieni şi elite răsărite ad-hoc, în interior şi în exterior, îşi tot puneau mintea la contribuţie cum să fericească poporul. Nu ştiu cum se face, dar toţi şi-au pus mereu în gând acest lucru. Cel puţin aşa se vorbeşte şi aşa au declarat despre ei înşişi. Nici noi nu ne îndoim, pentru că aşa ne-a spus, la şcoală şi doamna învăţătoare. Adică, aşa e! Dar câţi şi în ce măsură au şi făcut-o, doar naiba ştie. De ce aşa? Naiba, pentru că, în loc de raiul promis, pe Pământ a fost un iad. Naiba, pentru că lucrurile au ieşit mereu prost şi foarte prost. Mai ales aşa a simţit prostimea, în folosul căreia au tot gândit binevoitorii lideri de profesie, interni şi externi. Oamenii au vrut să muncească şi nu au avut unde. Oamenii au vrut să trăiască mai bine şi nu au avut cum. Oamenii au vrut pace şi înţelegere şi au avut parte de război. De vină au fost mereu cei care i-au condus şi au suferit doar conduşii. Dar este riscant să spui oamenilor, pe care îi tot cârmuieşti de colo-încoace, că, de fapt, nu-ţi pasă sau că nu te ajută mintea. Nu e bine nici să dai vina pe ei, că nimic nu este aşa cum ar trebui să fie. Nu e bine, pe de altă parte, nici să-ţi pierzi tronul, jilţul, fotoliul sau scaunul în care ţi-ai înfundat poponeaţa regală de descendent, cea prezidenţială sau guvernamentală, de ales democratic. Doamne fereşte! Şi atunci? Simplu. Se mai scoate, o dată, din recuzită reţeta de mare succes, care este naţionalismul.

Iată unul dintre înţelesurile sale populare, culese din volumul „Ţipurituri şi strigături disperate în Balcani”. (Folclor)

„În esenţă, vinovat de conducerea proastă este conducătorul naţiunii sau naţionalităţii desemnate drept inamic. Vinovaţi de toate lipsurile sunt cei din naţiunea sau naţionalitatea inamică. Dacă ei n-ar fi, toate ar fi minunate. Jos cu ei! Având un duşman comun, poporul mai uită de foame şi de sete, se asmute, se opinteşte, se mai bate o dată cu vecinul, asmuţit şi opintit şi el. Anii trec uşor, uşurel, chiar frumos pentru încă o generaţie de

conducători, care îşi trăieşte traiul de conducători, asudând din greu pe la chiolhanuri, partide de vânătoare, baluri, plimbări cu vaporaşul, seri de mici, pentru a nu uita – ehee – cine am fost, şi seri de potârnichi, pentru a mai simţi o dată, până la greaţă, cine suntem, acum. Cu gândul, desigur, tot la binele naţiunii. Ura!

Toţi acei ani trec greu, greu de tot, chiar mizerabil şi încă o generaţie de nea Ion – unde nu sunt nea Ioni în Balcani? — îşi duce traiul cinstit şi troglodit, cu speranţa în Dumnezeu şi în conducătorii săi. Şi-a urât vecinii pentru că aşa a fost învăţat, ca nu cumva să-i treacă prin cap să-şi scuture conducătorii. Fiind pus să urască, a urât şi-a lovit după socoteala simplă, că dacă vecinului îi va merge mai prost, lui îi va merge mai bine".

Pentru înţelesul doct a ceea ce înseamnă naţionalism, vom apela, desigur, la alte surse. Aceasta prea e... găsiţi dumneavoastră cuvântul. Ce, ne luăm după folclor?

Asupra a ceea ce a reprezentat element naţional şi naţionalist în raporturile dintre popoarele Iugoslaviei, aşa cum scrie prin cărţi, am mai spus şi noi câte ceva. Să vedem, însă, ce-au avut de spus şi modul în care a fost văzută problema de către comuniştii iugoslavi, de către Kremlin şi Comintern. Şi dacă veţi simţi o notă de aversiune faţă de acele puncte de vedere, ea nu va fi întâmplătoare. Esenţialul, însă, nu constă în insistenţa cu care s-a urmărit destrămarea regatului, ci în modul cum s-a dorit a se înfăptui. Crearea de state naţionale prin negarea dreptului celei mai numeroase naţiuni de a avea şi ea un stat naţional? Negare, de ce? Şi dacă totul ar fi doar istorie de mult înmormântată, nici n-am insista atât. Dar totul este prezent. Cel mai lung şi cel mai tragic prezent al Balcanilor.

Fundalul existent al contradicţiilor etnice a fost repede recunoscut ca o minunată cale de a destrăma Iugoslavia, de a rupe în bucăţi elementul cel mai important al „cordonului sanitar" anticomunist din Balcani. Încurajarea apariţiei unor state mai mici şi mai slabe a devenit o strategie urmărită cu consecvenţă. În cadrul aceleeaşi strategii, şi implicit, trebuia slăbită, obosită, compromisă, mărunţită şi distrusă Serbia. Era ţara cea mai reprezentativă şi cea mai puternică din conglomeratul slavilor de sud. Câştigase războaie balcanice, îşi cucerise independenţa cu forţe proprii. A renăscut în primul război mondial, pe care l-a încheiat victorioasă, după ce fusese cotropită de Puterile Centrale. Sârbii erau o naţiune viguroasă,

cu mare dorinţă de libertate. Erau naţiunea cea mai consolidată etnic, cea mai numeroasă şi, logic, cea mai periculoasă pentru interesele oricăror mari puteri cu ochii pe Balcani. Nu, nu vorbeam de anii ’90, ci de anii ’20.

La primul congres de unificare a Partidului Comunist Iugoslav (20-25 aprilie 1919), nimic nu lăsa să se întrevadă faptul că farul călăuzitor al muncitorilor şi al ţăranilor iugoslavi pe calea comunismului va deveni un obstacol în consolidarea recent createi ţări comune a tuturor slavilor de sud. Comuniştii declaraseră că Iugoslavia este „stat al unei singure naţiuni” (a se înţelelege toţi slavii de sud – n.n.) şi promovau „ideea unităţii naţionale şi a unităţii tuturor naţionalităţilor din ţară”. Timp de câţiva ani, niciunul dintre liderii comunişti nu a pus în discuţie problema teritoriilor sârbe şi nesârbe, croate şi necroate, slovene şi neslovene, macedonene sau nemacedonene…

Problemele au început să se agite prin 1923, când mai marii P.C. Iugoslav s-au dovedit preocupaţi, subit, de alternativa unor „state muncitoreşti-ţărăneşti”, reunite într-o „federaţie balcanică” sau „balcan-danubiană”. Ideea spargerii Iugoslaviei în mai multe bucăţi îşi făcea apariţia cu o oarecare timiditate chiar şi printre liderii comunişti instruiţi de Comintern. Firesc. Doar nu trecuseră decât patru ani de când mase întregi de oameni din diferite regiuni ale ţării îşi exprimaseră dorinţa de unire în adunări naţionale tumultuoase.

Este adevărat, până în 1923, nici Kremlinul nu prea pusese piciorul în prag. Tovarăşii sovietici aveau şi ei problemele lor. Prin urmare, nici în ianuarie 1924, la a III-a Conferinţă Naţională a P.C. Iugoslav nu s-a vorbit în termeni radicali despre destrămarea ţării. Se preconiza, mai degrabă, menţinerea acesteia şi, eventual, federalizarea ei. În schimb, s-a conturat mai limpede viitorul inamic al comuniştilor iugoslavi: „hegemonismul sârb, impus de burghezie”. Despre aceasta, veţi tot citi de acum înainte câteva pagini bune. Bune? Ştiu eu? Oricum, vă rog să continuaţi.

La aceeaşi conferinţă, s-a relevat că opoziţia faţă de acest hegemonism se reflectă în *„gruparea naţiunilor croată şi slovenă şi a minorităţilor naţionale pentru autodeterminare; de asemenea, pentru realizarea autonomiei Muntenegrului, Bosniei şi Voivodinei şi a independenţei Macedoniei.”* (17).

Se conturau, fie şi indirect, entităţile unei viitoare federaţii: Slovenia, Croaţia, Muntenegru, Bosnia, Voivodina şi Macedonia. În total, şase. Despre o a şaptea, Serbia, de a cărei existenţă nu

se putea face abstracţie, totuşi, nu s-a vorbit nimic. Semn rău, dacă nu te bagă nimeni în seamă.

Conferinţa Naţională a P.C. Iugoslav, din ianuarie 1924, a fost urmată de confruntări dure, atât în partid, cât şi în Partidul Independent al Muncitorilor – NPRJ (abrevierea denumirii sale în sârbo-croată – n.n.) reprezentant legal al comuniştilor intraţi în ilegalitte. Problema în discuţie la NPRJ? Cea naţională. „Linia justă" începea să se impună. Adică, o impunea Congresul al V-lea al Cominternului. Aşa s-a născut „Rezoluţia privind problema naţională", din ianuarie 1924. Dispăruse orice umbră privind intenţiile reale ale comuniştilor iugoslavi. Existau unele ambiguităţi şi confuzii doar în definirea detaliilor. Ele vor persista şi se vor schimba după cum o vor cere tactica şi vremurile, dar esenţialul era clar.

Judecând după intervenţiile exprimate, regatul nu avea prea mari şanse de supravieţuire. Iată un extras ce se doreşte semnificativ.

„Burghezia sârbă... ţine în mâinile ei întregul aparat de stat şi militar şi, prin mijloace ale unui regim reacţionar neîndurător, legalizat prin Constituţia centralistă, adoptată în ziua de Sfântul Vitus, promovează hegemonia sa naţională, în detrimentul croaţilor şi al slovenilor... După toate acestea, se poate afirma că antagonismele naţionale dintre sârbi, pe de o parte, croaţi şi sloveni, pe de altă parte, în plus, macedoneni şi muntenegreni – după cinci ani de trai comun într-un singur stat – sunt mai adânci ca niciodată...

Procesul de adâncire continuă a dezintegrării naţionale a parcurs asemenea progrese, încât ţara sârbilor, croaţilor şi slovenilor nu poate fi considerată ca un stat omogen, cu o singură naţiune, cu un număr de minorităţi naţionale, ci ca un stat în care o naţiune dominantă (cea sârbă) oprimă alte naţiuni..." (17)

Rezoluţia stabilea, de asemenea, fără echivoc, dezmembrarea „Iugoslaviei imperialiste" în republicile independente Croaţia, Slovenia şi Macedonia şi... eliberarea albanezilor. Disputele din cadrul partidului comunist au dat câştig de cauză grupului de dezmembratori ai ţării. La republicile menţionate anterior, aceştia au mai adăugat Muntenegru şi, într-o formă mai puţin clară (vorbeam de ambiguităţi), trecerea provinciilor Kosovo şi Metohia la Albania. După cum se vede, reprezentanţii intereselor muncitorilor şi ţăranilor din popoarele Iugoslaviei întocmeau planuri în totală contradicţie cu interesele exprimate de aceste

popoare la unirea lor, la 1 decembrie 1918.

Nici această „Rezoluţie” nu a menţionat nimic direct în legătură cu soarta Serbiei şi a sârbilor. Pentru Comintern şi Kremlin, via P.C. Iugoslav, ele nu mai existau? Nu, nu putem spune că nu. Dimpotrivă. Presiunea asupra Serbiei va spori la maximum, pentru că, în 1925-1926, însuşi tovarăşul Stalin, personal, s-a interesat de mersul evenimentelor.

Comintemul a apăsat pe acceleraţie, iar P.C. Iugoslav a văzut din ce în ce mai clar viitorul luminos al Iugoslaviei.

Prima revelaţie a avut-o la Viena. Acolo şi-a ţinut lucrările Congresul al III-lea al P.C. Iugoslav (iunie 1926). „Rezoluţia privind problema naţională” preciza că „teritoriile Croaţiei, Slavoniei, Voivodinei şi Macedoniei nu sunt teritorii sârbe”. Este de reţinut conturarea jocului cu teritorii sârbe şi nesârbe. În retrospectiva evenimentelor, toate aceste hotărâri şi rezoluţii adoptate de cominternişti privind viitoarele republici, până unde se vor întinde ele, până la cât se va reduce „Serbia propriu-zisă”, nu cea imperialistă, etc. se vor dovedi decisive. De ce? Pentru că, împărţirea administrativă a Iugoslaviei de după 1945 va fi conturată în raport cu aceste hotărâri de partid „ultranaţionalist-cominterniste”. Şi are vreo importanţă? Uriaşă! Pentru că, de necrezut, secesiunea Sloveniei, Croaţiei, Macedoniei şi Bosniei-Herţegovina, în 1991, s-a înfăptuit în baza acelor contururi administrative. Atunci, determinări teritoriale administrative au fost recunoscute, în mare grabă, drept graniţe de stat (!), de cele mai autentice democraţii occidentale! După doi ani, în 1993, se aude că s-ar fi greşit şi că ar fi regrete. Cu regretele nu ştim cum e, dar de greşit nu s-a greşit... din greşeală. S-a greşit voit, fără niciun dubiu. Pentru că nu se poate crede că experţi şi consultanţi ai vreunui guvern european, oricât de integrat în comunitatea elitei, ar fi cunoscut despre Iugoslavia mai puţine adevăruri decât ştim noi la această oră.

Dar să mai răsfoim puţin „Rezoluţia” de la Viena. Dacă o va citi un neavizat privind statele şi naţiunile din Balcani, va putea spune oricui ce republici vor fi fost în Iugoslavia acelor vremuri, dar nu va pomeni nimic de Serbia şi sârbi. Ei, din nou, nu există. Spre deosebire de cea cominternistă, sârbofobia naţionaliştilor croaţi ai lui Frank şi Radic era, oricum, mai cinstită. Era pe faţă.

Se vorbea, în schimb, despre „anexări imperialiste” ale Voivodinei, despre necesitatea potolirii unor tovarăşi, ridicaţi împotriva iredentismului ungar. Cu alte cuvinte, pretenţiile Ungariei la Voivodina ar fi fost legitime (fiind vorba de o

„anexare imperialistă”) şi justificate (iredenta ungară avea „dreptatea” ei), fapt pentru care tovarăşii nu trebuie să le critice.

Hotărâri şi mai grave privind soarta Iugoslaviei vor fi luate doi ani mai târziu, la Congresul al IV-lea al P.C. Iugoslav, ţinut la Dresda (octombrie 1928). Comuniştii depăşiseră orice dubii privind teritoriile sârbe şi nesârbe şi cereau crearea Croaţiei, Sloveniei, Macedoniei şi... Albaniei. Toate – „independente şi unite” (17). „Unite” acela avea un tâlc. Ar exista, adică, teritorii croate, slovene, macedonene şi albaneze, care, luate de undeva, de la cineva, trebuie unite cu teritoriile viitoarelor republici. Pentru oricare dintre comuniştii iugoslavi, un asemenea program ar fi putut fi atrăgător, în afară de unii centralişti, să zicem, sau de cei care mai credeau într-o posibilă integrare a tuturor slavilor de sud într-un singur stat. Dar comuniştii sârbi? Comuniştilor sârbi li se cerea în această conjunctură: recunoaşterea dreptului de secesiune a tuturor popoarelor; recunoaşterea dreptului la rebeliune armată a tuturor minorităţilor naţionale (albanezi, bulgari, unguri ş.a.); sprijinirea sistematică a tuturor forţelor secesioniste; recunoaşterea dreptului Ungariei de a anexa Voivodina şi al Albaniei de a anexa Kosovo şi Metohia.

Citind aceste rezoluţii aberante, de împărţire, tăiere, dezmembrare şi combinaţii ale acestora în afara oricăror criterii istorice şi demografice, nu m-am putut opri să nu mă gândesc la două lucruri. Primul, că, aberant sau neaberant, acestea s-au înfăptuit, o dată, prin sfâşierea Iugoslaviei de către puterile Axei. Şi, încă o dată, prin sfâşierea ei din interior, cu sprijinul puterilor altor „Axe”, despre care vom deţine date precise peste alţi 50 de ani. Totul, exact după tipicul imaginat cu mai bine de o jumătate de secol în urmă de Comintern. Al doilea lucru a fost că am început să pătrund profeţia unui colaborator şi bun cunoscător al problemelor iugoslave, care mi-a spus: „Dacă Bosnia-Herţegovina cade sub forţa Occidentului, urmează Voivodina. Dacă va cădea şi Voivodina urmează – ascultă-mă bine –, urmează Transilvania”. Fie vorba între noi, acest cui – băgat în sufletul meu de rezoluţii şi profeţia prietenului din Bucureşti – m-a determinat să privesc mai atent şi planul Vance-Owen. Din foarte multe motive nu mi-a plăcut. Şi, apoi, prea se încadra în previziune.

Şi tot la Dresda s-a mai dovedit, o dată, că furia oarbă antiiugoslavă este furie oarbă antisârbă. „Generozitatea şi umanismul” principiilor comuniste încetau dacă era vorba de

sârbi. Comuniştii iugoslavi se îngrijeau de soarta minorităţilor albaneză, bulgră, ungară etc., oprimate de „hegemonismul sârb”, dar nu suflau nicio vorbă despre populaţia sârbă minoritară din alte ţări sau din viitoarele ţărişoare ex-iugoslave. Ea nu ar fi avut drept la autodeterminare? Principiul reciprocităţii nu funcţiona atunci când era vorba de sârbi. De ce? Chiar aşa, de ce?

„Clarificările ideologice” vor continua şi la a IV-a Conferinţă Naţională a P.C. Iugoslav de la Ljubljana (decembrie 1934). Iarăşi, foarte important, Serbia era considerată ca „ocupantă” a celorlalte teritorii din Iugoslavia. De aici, ocupanţii sârbi vor trebui să plece împreună cu trupele, cu miliţiile şi cetnicii lor. Acum, aceste teritorii erau considerate a fi Croaţia, Slovenia, Dalmaţia, Voivodina, Bosnia, Muntenegru, Macedonia şi Kosovo (17). Dacă ele erau teritorii „ocupate”, rezulta, indirect, cât de mare sau, mai bine zis, cât de mică este şi „Serbia propriu-zisă” în viziune comunistă. Nu pierdeţi din vedere aceste împărţiri ale „Iugoslaviei Versailles-ului”. Ne vom mai întâlni cu ele la concret, cum se spune, deşi nu chiar imediat.

Împărţitorii comunişti ai Iugoslaviei pierduseră din vedere sau, dacă nu, în orice caz, nu aveau sub control ascensiunea fascismului italian şi a celui german. După mai mulţi ani de dictatură a lui Mussolini şi la un an după acapararea puterii de către Hitler în Germania, eveniment precedat de o perioadă suficient de lungă pentru a cunoaşte şi obiectivele reale ale partidului nazist, o perioadă violentă şi tulbure, Cominternul încă nu reacţiona. Dacă, de la Kremlin, era, poate, mai greu de întrezărit pericolul, atunci, de la Ljubijana, mult mai aproape de Roma şi de Berlin, vigilenţa P.C. Iugoslav, mai trează, ar fi trebuit să-l semnaleze. În faţa pericolului fascist, slavii de sud aveau nevoie de o patrie puternică şi unită, nu de una destrămată, iar comuniştii ar fi trebuit să se îngrijească de acest lucru. Ar fi trebuit să ştie şi să ţină seama de faptul că Italia pusese ochii pe Dalmaţia, Germania – pe Serbia, Ungaria – pe Slavonia şi Voivodina, Bulgaria – pe Macedonia... În 1934, rezoluţiile comuniştilor iugoslavi în problema naţională ar fi trebuit să sune cu totul altfel. Desigur, presupunând că îşi slujeau, într-adevăr, poporul. Dar nu-l slujeau.

Nu-l slujea nici Cominternul – nimeni n-ar fi trebuit să aibă pretenţii în acest sens dar acesta, în felul cum o făcea, nu slujea, prin politica sa, nici interesele U.R.S.S.-ului. Nu că n-ar fi vrut,

dar avea reacţii întârziate. În faţa expansiunii fascismului, trebuia acţionat cu hotărâre. „Primul stat al muncitorilor şi al ţăranilor” avea, la rândul său, nevoie de un „cordon sanitar”. Era doar o chestiune de timp, până ce „năvălirea teutonică spre Răsărit” – „Drang nach Osten” – se va concretiza în planul „Barbarossa”. Deci, un „cordon sanitar antifascist” şi, implicit, o Iugoslavie puternică. Dacă s-ar putea, chiar aliată cu U.R.S.S.

Trezirea s-a produs abia un an mai târziu, după Congresul al VII-lea al Internaţionalei Comuniste de la Moscova (21 august 1935).

Ce indicaţii preţioase or fi primit, acolo şi atunci, liderii P.C. Iugoslav, nu ştim cu exactitate. În orice caz, în politica naţională a acestora a intervenit o schimbare. Nu era exact ce-şi dorea U.R.S.S.-ul, dar era, totuşi, ceva. Noua orientare a Biroului Politic al C.C. al P.C. Iugoslav era, mai degrabă, ce-şi dorea opoziţia croată, slovenă şi macedoneană. În faţa pericolului extern, noua linie părea ambiguă, contradictorie. Da, dar numai aşa folosea celor care o trăseseră. „O Serbie mică şi slabă – o Iugoslavie puternică” a fost sloganul acestei perioade. L-am reprodus, pentru că sintetizează de minune noua orientare. Prin „Iugoslavie puternică” se simula (avem motive să credem că aşa a fost, măcar parţial) poziţia antifascistă, prosovietică. Prin „Serbie mică şi slabă” se continua, cu satisfacţie, politica de fond a P.C. Iugoslav. Este adevărat, comuniştii iugoslavi părăsiseră brusc ideea, conturată din ce în ce mai exact la congrese şi conferinţe trecute, a destrămării statului în republici independente. Începând cu 1935, vor sugera crearea unei federaţii (fără să se folosească acest termen) într-o Iugoslavie păstrată ca atare. Păstrată, deci, şi nu destrămată. Dar, în acea federaţie, se rupeau de Serbia nu numai Slovenia, Croaţia, Dalmaţia, Macedonia, Bosnia şi Muntenegru, ci şi Voivodina.

O „Iugoslavie puternică” printr-o „Serbie mică şi slabă”, a rămas obiectivul P.C. Iugoslav şi după ascensiunea la conducerea acestui partid a croatului Iosip Broz. De altfel, printre comuniştii iugoslavi nu-şi băteau prea mulţi capul cu realizarea unui regat puternic. Nici nu se putea astfel, slăbind şi subminând puterea Serbiei, şi nici nu se dorea. Se dorea doar slăbirea Serbiei, pentru a realiza, cândva, după destrămarea regatului, ţări secesioniste cât mai extinse, cu teritorii smulse unei Serbii ajunse la discreţia oricui.

În ciuda aureolei pe care o poartă, legendarul Tito a dat în Serbia şi în sârbi cât a putut, discret, fără a-şi periclita aureola,

încă de la începuturile sale de cârmaci al comuniştilor iugoslavi.

A făcut-o şi în ajunul investirii sale prin „Scrisoare către Serbia” (2 noiembrie 1936), în care delimita o „Serbie propriu-zisă”, îndemna adunările naţionale ale regiunilor Slovenia, Croaţia, Serbia, Macedonia, Bosnia-Herţegovina şi Muntenegru să decidă suveran asupra formei de stat care urmau să o adopte. A făcut-o apoi, din nou, deschis, în martie 1940, în articolul său intitulat „Ofensiva reacţiunii împotriva maselor muncitoare”. Era vorba despre „hegemonismul sârb”, care „oprima minorităţile macedoneană şi arnăută (albaneză – n.n.) şi altele” de „necesitatea introducerii limbii naţionalităţilor în şcoli, în justiţie şi în armată, în zone locuite de sloveni, macedoneni, albanezi, germani, unguri, români şi alte minorităţi naţionale”, de atitudine împotriva „acelor croaţi, sloveni, muntenegreni, albanezi etc. care execută serviciul militar în afara ţării (regiunii – n.n.) lor”. (17)

În viziunea, din 1940, a lui Iosip Broz a rezultat că Iugoslavia va avea regiuni individuale menţionate în ordine: Croaţia, Slovenia, Serbia, Macedonia, Muntenegru, Voivodina şi Metohija cu Kosovo. Faţă de această ultimă luare de poziţie, cu doar un an înaintea sfâşierii Iugoslaviei de către germani, italieni, bulgari, unguri şi croaţi (aprilie 1941), ne permitem observaţia că Bosnia şi Herţegovina nu figurau în înşiruire. Probabil, în noile planuri ale lui Tito, acestea urmau să fie înghiţite de Croaţia. Cu suprafaţa astfel sporită, după cum aţi remarcat, Croaţia a şi fost pusă în fruntea şirului. Şi încă o observaţie. Serbia se afla la locul ei în şir (locul trei), pentru că, deposedată de o mulţime de teritorii sârbeşti (dovedite sârbeşti din punct de vedere istoric şi demografic), nu rămânea mai mare decât Slovenia.

Cam aşa a început Iosip Broz Tito opera sa de fericire a tuturor popoarelor iugoslave. De pe la nordul Dunării, aceasta apărea – e drept, mai târziu – învăluită în minunatele culori ale curcubeului, arcuit între marele fluviu şi Marea Adriatică. Ignoranţă, dezinformare şi… puţină invidie. N-au treabă sârbii ăştia, cu Tito al lor. N-au treabă… Nutreau, uneori, solidaritate şi, mereu, speranţă. Doar-doar s-o mai întinde curcubeul acela şi pe la noi.

Cam lungă povestea asta cu comuniştii iugoslavi antiiugoslavi, antisârbi, ultranaţionalişti şi cominternişti. Nu ştiu dacă am uitat vreo etichetă. Prea multe, oricum, strică. Lungă, e adevărat, şi e doar începutul. Pentru că, nolens-volens, după întreruperea ei

violentă timp de patru ani, de către o altă poveste, mai ultranaţionalistă şi mai antisârbă şi, pe deasupra, fascistă, istoria o va continua tot pe aceasta, încă vreo cinci decenii. După cea mai groaznică perioadă din viaţa popoarelor iugoslave şi, îndeosebi, a poporului sârb (1941-1945), va urma o etapă de dezvoltare numită socialistă, după modele prefigurate încă de la congresele şi conferinţele comuniste şi cominterniste din anii interbelici. Ulterior, perfecţionate. Iugoslavia „frăţiei şi unităţii" de după război a fost împărţită administrativ exact după tipicul cominternist şi tăiată în bucăţi, în anii '90, tot după acelaşi tipic. Vom mai repeta această idee şi îi vom demonta mecanismul la timpul potrivit. Poate dă Dumnezeu să înţelegem ceva. Cine e cu cine? Cine trage sforile? Cine-i comunist, cine – capitalist? Cui îi foloseşte? Cui îi pasă? Cine trage sforile noastre? Cine e cu noi? Care noi?

Aşa e făcut omul. Imperfect. Tot timpul vrea să înţeleagă ceva. Până o păţeşte, apoi se lasă. Uneori.

Până acum, am priceput bine că Iugoslavia trebuia să piară.

Cominternul a indicat cum, iar comuniştii iugoslavi (conduşi de croaţi şi sloveni) au trecut la treabă şi au desenat contururile spargerii. Apoi, au venit Hitler, Mussolini şi Pavelic peste ei, cu alte contururi desenate de ei (dar şi de alţi croaţi şi sloveni) şi au spart Iugoslavia, tot după graniţe imbecile, dar diferite de cele cominterniste. După război, Iugoslavia s-a unit din nou şi şi-a conturat interiorul, aşa cum fusese gândit de comuniştii iugoslavi. Apoi, s-a spart sub supravegherea şi cu amestecul Occidentului. Nu s-a spart, este adevărat, după reţeta germano-italiană (1941-1945), dar nici după – nota bene – cea bazată pe unicul principiu just, acceptat de întreaga comunitate internaţională, cel al autodeterminării naţiunilor (nu al teritoriilor, aici este, de fapt, disimularea nebăgată în seamă, problema-cheie şi cheia problemei, originea tuturor convulsiilor). S-a spart tocmai după vechea schemă comunisto-cominternistă. De ce aşa, în anii integrării într-o Europă unită, şi nu altfel, n-am înţeles. N-am înţeles, dar nu renunţăm. Aşa e omul. Imperfect. Urmează, deci, fie înţelegerea, fie… ce-o fi. Om vedea.

Sigur este doar faptul că „Cuvajte mi Jugoslaviju" – ultima dorinţă a primului rege al primului stat al tuturor slavilor de sud – nu s-a aflat în preocuparea comuniştilor, şi ei tot iugoslavi. Dimpotrivă. Dar, la urma urmei, nici nu este condamnabil. Unde s-a mai pomenit ca o organizaţie naţională a comuniştilor să

asculte de un rege? De un rege?! Comuniştii n-au ascultat ei, când a fost la o adică, nici de secretarii lor generali, cei mai iubiţi fii ai poporului. Şi acum tare se mândresc cu acest lucru. Caractere puternice, ce mai! Prin urmare, ceea ce l-a preocupat pe regele Aleksandar până la moarte – salvarea Iugoslaviei – nu putea veni din partea lor. Cu comuniştii, e limpede.

Dar cu alţii? Cu cei care au tot jurat credinţă patriei şi regelui, cu diferite prilejuri de investiri şi numiri? Dar cu cei din afară, care au semnat cu el diverse tratate, au băut şampanie şi au râs subţire, uşor intimidaţi, parcă, de copleşitoarea personalitae în preajma căreia se aflau? Dar cu duşmanii declaraţi?

DUŞMANI NECRUTĂTORI

Să revenim asupra politicii Partidului Ţărănesc Croat, al lui Radic, şi vom avea alte câteva elemente ale dimensiunii acţiunii de subminare a regatului. Fiind cel mai puternic partid, care a polarizat votul majorităţii zdrobitoare a electoratului croat, acţiunile conducerii sale merită toată atenţia.

Trecuseră doar doi ani de la război şi Radic căuta deja sprijin extern pentru realizarea autonomiei Croaţiei. A încercat, la început, o apropiere de Ungaria, de Italia şi de Austria.

În 1921, tratativele cu guvernul ungar ajunseseră deja la faza în care se dezbăteau recunoaşterea autonomiei unei viitoare „Republici Ţărăneşti Croate”, organizarea de referendumuri în zone cu populaţie mixtă (croată şi ungară), pentru delimitarea graniţelor (altele decât cele stipulate prin tratatele de pace şi care erau graniţe de stat ale Iugoslaviei!), livrări de arme, viitorul statut al oraşului Rijeka (Fiume).

Tratativele de la Londra, din 1923, tot cu reprezentanţi ai guvernului ungar, au vizat, în general, aceleaşi probleme.

Avântul iniţial al raporturilor cu Ungaria a fost torpilat, însă, de celelalte iniţiative ale lui Radic. Acesta a căutat sprijin şi la Moscova, s-a afiliat Internaţionalei Ţărăneşti, a intrat în contact cu guvernul bulgar şi a refuzat, în schimb, orice legătură cu V.M.R.O.-ul, organizaţie a teroriştilor macedoneni. S-a dovedit, apoi, că Radic nu înţelegea obţinerea autonomiei pe calea armelor şi că nu are nicio încredere în Mussolini şi fasciştii săi. Acestea au avut efectul că au reorientat atenţia Ungariei revizioniste spre mult mai radicalul Partid al Dreptăţii, deşi acesta nu mai avea, în Croaţia, nici pe departe popularitatea

iniţială. Mai mult decât atât, la un moment dat, Radic a devenit chiar compromiţător pentru Budapesta. La arestarea lui, în 1925, poliţia iugoslavă a găsit printre hârtiile sale atât documentele înţelegerilor sale secrete cu Ungaria, cât şi dovada că acestea au fost înaintate, în copie, Cominternului (!). O minunată pildă pentru cei care au timp să mediteze asupra încrederii pe care ar putea-o avea în culoarea afişată de anumiţi lideri politici. Un specific „accident", exclusiv al acelor timpuri, şi specific doar Iugoslaviei. Se înţelege.

Vladimir Macek, succesorul lui Radic la conducerea Partidului Ţărănesc Croat, mai naţionalist într-o lume croată şi mai naţionalist în ajunul şi după instaurarea dictaturii regale în Iugoslavia, a reluat contactele cu guvernele ungar şi italian, rupându-se de forţele internaţionale de stânga.

La tratativele secrete de la Viena (1928), solicita deja sprijin nu pentru autonomie, ci pentru secesiune. Planul său, deşi apreciat drept naiv, era ca, la un moment favorabil, Croaţia să-şi declare independenţa, iar Italia, Ungaria, Austria, Marea Britanie, Bulgaria şi Ungaria să-i acorde recunoaşterea internaţională în cel mai scurt timp!

Schema „naivă" a lui Macek se va dovedi foarte realistă în... 1991. Croaţia îşi va proclama independenţa într-un moment favorabil şi prietenii ei o vor recunoaşte deîndată. Dintre cei pe care a mizat în 1928, nu va lipsi, în 1991, niciunul. Vioara întâi va fi în mâna Germaniei. Aici sunt unele controverse. Unii afirmă că nu vioara, ci bagheta dirijorului. Aşa o fi. Noi nu ne pricepem la muzică.

Partea ungară a considerat planul nerealizabil, dar l-a asigurat de sprijinul ei şi a căutat să atenueze temerile lui Macek privind sinceritatea sprijinului italian promis. Ungurii dădeau asigurări, deşi, la acea oră, erau în temă cu planurile anexioniste ale lui Mussolini, care vizau tocmai Iugoslavia!

Partidul Ţărănesc Croat se amăgea, în acei ani, şi îi amăgea şi pe cei care ar fi vrut o Iugoslavie cât mai grabnic destrămată, cu o răscoală a croaţilor pentru independenţă. În această încercare, Italia îşi putea retrage sprijinul, ceea ce ar fi echivalat cu prăbuşirea partidului sau, mai rău, Italia putea pune mâna pe Dalmaţia, ceea ce ar fi fost o catastrofă. În 1929, se va confirma că starea de spirit a populaţiei croate nu evoluase, în ciuda pompajului naţionalist şi religios, până la declanşarea unei revolte.

Peste numai zece ani, acelaşi Macek va trata cu italienii tot

problema unei rebeliuni, dar pe baze mult mai concrete. Atunci, în 1939, lumea se grăbea, nebună, spre al doilea măcel mondial. Pe scena politică a Europei se aliniau alte forţe: fascismul italian şi nazismul german. Se ofereau alte „garanţii".

Iată ce avea să noteze, la 26 mai 1939, contele Galeazzo Ciano, ministrul de externe al Italiei, în jurnalul său:

„M-am întâlnit cu Carnelutti, care tocmai s-a înapoiat de la Zagreb. Mi-a confirmat că Macek este ferm decis să întrerupă orice negocieri, pentru o înţelegere cu Belgradul şi să sprijine o răscoală. Ne-am pus de acord asupra următoarelor puncte:

1. Italia va finanţa, cu 20.000.000 dinari, răscoala din Croaţia, condusă de Macek.

2. Acesta îşi asumă răspunderea să declanşeze răscoala în termen de şase luni.

3. Va chema trupe italiene pentru a asigura pacea şi ordinea.

4. Croaţia îşi va proclama independenţa şi intrarea ei în confederaţie cu Roma.

Ţara va avea guvernul ei, dar organele de externe şi cele militare vor fi comune cu cele italiene... Ducele a citit raportul şi l-a aprobat."

Partidul Ţărănesc Croat n-a prea manifestat scrupule în realizarea scopurilor propuse. N-a fost, însă, nici cel mai extremist, dar, prin marea sa priză printre croaţi, a subminat cât a putut Iugoslavia, a înveninat atmosfera politică şi a promovat intoleranţa croaţilor faţă de sârbi. Şi, poate, răul cel mare pe care l-a făcut este că a cultivat în mintea ţăranului, a omului de rând croat ideea că toate nenorocirile se datorează sârbilor. A pus multă sare peste răni şi a turnat multă benzină în focul deja aţâţat al naţionalismului. Vom mai reveni asupra acestui partid. Am anticipat, dorind să-i conturez profilul, dar şi pentru că va fi mereu acolo, la cele mai importante evenimente care vor pregăti sfârşitul Iugoslaviei. Al celor care vor mai face, încă o dată şi încă o dată, insuportabilă convieţuirea croaţilor şi a sârbilor în aceeaşi ţară.

Emigraţia monarhistă croată nu a stat nici ea inactivă. A părăsit ţara după unirea din 1918, pentru că nu o astfel de Iugoslavie îşi dorise ea. Emigraţia monarhistă urmărise până atunci, şi va urmări mult timp după aceea, menţinerea Croaţiei într-o monarhie austro-ungară, transformată, din dualism, în trialism, prin lărgirea autonomiei croate şi extinderea limitelor teritoriale. Am mai vorbit despre aceste opţiuni. În anii

interbelici, purtătorii ei cei mai de seamă au fost generalii Sarkotic şi Duic, colonelul Percevic şi Ivo Frank, cunoştinţa noastră mai veche.

Ivo Frank s-a stabilit în Ungaria. Aici, a beneficiat de suficient credit politic, iar ungurii – de suficient revizionism, pentru ca, deja în primăvara anului 1920, „Comitetul Croat", condus de Frank, să stabilească o înţelegere cu guvernul Simonyi-Semadam. Este, câteodată, uluitor ce se poate petrece în spatele uşilor închise. Atenţie, deci, oameni buni!

„Comitetul Croat lucrează cu toate mijloacele pentru ruperea Croaţiei de Serbia. În măsura în care aceasta va fi posibilă, se va alipi la Ungaria, în condiţiile respectării celei mai largi autonomii, a graniţelor comune antebelice, în baza unei uniuni personale. În replică, guvernul ungar se obligă să acorde Comitetului sprijinul material necesar în vederea realizării scopurilor sale. Va permite organizarea pe teritoriul Ungariei a aproximativ două batalioane croate, care vor avea drept bază de concentrare provizorie tabăra de la Zalaegerszeg". (16)

Batalioanele au fost constituite, dar vina că nu s-a ajuns la extinderea efectivelor şi la întrebuinţarea lor se poate arunca în spatele oricui, numai a Ungariei nu. Emigraţia monarhistă croată şi ideile sale erau deja condamnate de istorie. Puţini croaţi îşi mai doreau o monarhie tricefală şi, cu atât mai puţini, o nouă „îmbrăţişare" ungară. După câteva secole bune, în care au simţit mereu în ceafă suflarea prea fierbinte şi prea în ceafă a Budapestei, nici nu era de mirare... Emigraţia monarhistă croată nu mai avea sprijin în ţară. După ce lui Ivo Frank i s-a luat adevăratul puls, revizionismul ungar a investit mai puţin în el, dar a avut grijă să-i dea suficientă atenţie pentru a-l păstra în rezervă. La un moment dat, emigraţia nici nu-şi putea dori mai mult. Era bine şi aşa. Era, totuşi, bine, pentru că nici socotelile cu fasciştii italieni n-au prea ieşit cum trebuia (deşi au primit 10 milioane de lire de la aceştia), şi nici cele cu D'Annunzio personal, în perioada pregătirii atacului asupra portului Fiume. Oricum, Iugoslavia mai putea bifa pe lista permanent deschisă încă un inamic consecvent – emigraţia monarhistă croată.

Să facem, acum, cunoştinţă cu unul dintre cei mai cumpliţi inamici, Ante Pavelic. Ne vom mai lovi de el. L-aş numi duşman al Iugoslaviei, duşman al Serbiei şi asasin al sârbilor. De l-aş numi în fel şi chip, ar fi, oricum, prea puţin. De altfel, totul ar fi prea puţin, pentru a spune ce a însemnat Pavelic în cea mai

oribilă tragedie pe care a parcurs-o vreodată poporul sârb în istoria sa. Citiţi şi nu uitaţi capitolul „Holocaust” din această carte. Noi l-am citit, înainte de a vi-l oferi, şi am văzut imagini din arhive. Veţi înţelege abia atunci starea de spirit în care a fost scrisă această carte. Şi, la urma urmei, ce vrea să spună ea? Să cunoaştem, pentru a nu se repeta. Conducătorii noştri, ai oamenilor, prea uşor ne-au pus să ne măcelărim. Prea i-am crezut uşor. Prea am fost măcelăriţi uşor. L-am iertat prea uşor. Şi dacă le-am făcut pe toate acestea, ne meritǎm soarta? Şi ce facem? Continuăm?

Vom încerca să ne păstrăm cumpătul şi să scriem altceva decât nesfârşite blesteme. Oricum, nu mai au rost. Nu-l mai ajung. Nici blestemele celor peste un milion de sârbi măcelăriţi în patru ani de regim fascist croat nu l-au ajuns. Pentru că blestemele sârbilor ucişi bestial n-au fost auzite din cauza ţipetelor disperate ale celor tăiaţi cu securea, din cauza bubuiturilor tunurilor războiului, din cauza depărtărilor. Blestemele n-au fost lăsate (!) să treacă dincolo de graniţele lugoslaviei după război, iar parte din ele, care, totuşi, au trecut, n-au mai avut niciodată putere să traverseze Atlanticul până în însorita Argentină. Aici şi prin la fel de însorita Spanie şi-a trăit Ante Pavelic toate zilele pe care i le-a mai dat Dumnezeu. Mulţi ani, în pace şi în îndestulare. A mulţumit, fără îndoială, Domnului, a dat acatiste la bisericile catolice pe unde a trecut şi a pupat mâna slujitorilor acesteia. Cred că a meritat. Doar slujitorii Domnului, cei mai apropiaţi de Domnul, adică cei de la Vatican, au organizat „Drumul şobolanilor” şi au asigurat evadarea sa spre America de Sud. A unui criminal de război! Să nu întrebaţi de ce nu au asigurat şi trecerea blestemelor, să se facă dreptate. Dreptate? O dreptate s-a făcut! Acolo, sus, în ceruri. Dacă vă spun! Garantat, şase luni fără reparaţii, TVA!

Născut în 1889, în localitatea Bradina din Herţegovina, Pavelic a intrat la facultatea de drept din Zagreb în 1910 şi, totodată, în organizaţia „Tinerii Croaţi”, în care rasismul, naţionalismul, sârbofobia – promovate de Partidul Croat al Dreptăţii – se mâncau pe pâine. Dacă vă mai amintiţi de Ante Starcevic, „părintele patriei”, atunci nu trebuie insistat mult prea mult asupra inspiraţiei politice a lui Ante Pavelic.

În 1912, a suferit o scurtă condamnare pentru acţiunile sale separatiste, suficientă, însă, pentru a-i conferi autoritatea

necesară accederii la conducerea partidului. Numai că, în ziua în care se va produce şi acest eveniment, partidului îi mai rămăseseră adepţi doar în rândul tineretului studenţesc. Nesemnificativ.

Cu un program care nu diferea de cel al emigraţiei monarhiste decât prin obiectivul final – independenţa totală a Croaţiei –, nici nu putea spera la mai mult, în condiţiile în care Partidul Ţărănesc Croat se dovedea mai adaptat timpurilor postbelice decât „dreptiştii”.

Partidul „dreptist” al lui Pavelic a reevocat măreţia regatului croat al lui Tomislav (sec. X), al regelui-ţăran Gubec Mate (sec. XVI), i-a adoptat pe Starcevic şi Eugen Kvaternik (condamnat şi executat în 1071, în urma unui atentat) drept părinţi spirituali. A proslăvit viaţa rurală, a condamnat urbanismul şi industrializarea. S-a opus unirii tuturor slavilor. Degeaba. Platforma partidului era prea conservatoare, depăşită de vreme, iar elementele de reacţiune – destul de primitive. Nu putea atrage aproape cu nimic, într-o perioadă în care la apogeu urcaseră ideile dezvoltării industriale, în economie, şi ale federalismului, în politică.

Ceea ce ar fi putut, totuşi, place cuiva era faptul că „dreptiştii” nu vizau doar autonomia şi, mai ales, nu mizau doar pe victoria bătăliilor din Parlament. Ameninţau cu întrebuinţarea forţei! Semne bune pentru cei interesaţi.

Interesaţii se aflau în vecinătate şi nu s-au descurajat că, la ora contactelor (1922), Pavelic nu era altceva decât „un avocat fără clientelă şi şef de partid fără membri”. În toamna lui ’22, guvernul ungar – căci despre el este vorba – bănuia deja pe ce poate miza. Voia, însă, garanţii şi verificări. Trimisul lui Pavelic, ziaristul Gustav Percec, cerea ajutor bănesc şi arme. Întâi, garanţiile popularităţii! – sunau condiţiile Budapestei. „Dreptiştii” au organizat, la Zagreb, drept dovadă, o manifestaţie antisârbă şi au cerut decontarea ei şi a altora în perspectivă: 300.000 dinari pentru început şi 100.000 dinari lunar, timp de un an.

Ochii şi urechile guvernului ungar au semnalat, însă, valoarea reală a acţiunii, iar trimisul lui Pavelic a primit, la Viena, doar 100.000 de dinari. N-a fost mulţumit. Informatorii, însă, n-au greşit, pentru că, după niciun an, la alegerile din 1923, Partidul Dreptăţii nu a obţinut decât două mandate în Parlament. Pavelic nu va mai prezenta interes pentru revizionismul ungar o perioadă de timp, dar nu numai din cauza lui.

Pe eşichierul european se schimbau figurile. Un rege fără

putere ceda, în cizma italică, în faţa unui avocat gălăgios şi agresiv, devenit primul dictator fascist, şi a „cămăşilor sale negre”. Un cancelar bătrân şi obosit, feldmareşal teuton al unor bătălii strălucite, dar şi al unui război mondial pierdut, ameninţat de „cămăşi brune”, pioni cu zvastică robotizaţi de ideologia nazistă, va lăsa locul unui „Führer” propulsat uluitor, de la condiţia de zugrav-şomer la cea de şef de stat. Alţi regi neputincioşi, ale unor ţări neputincioase, preşedinţi şi prim-miniştri neputincioşi ai unor state prea slabe îşi căutau în disperare aliaţii cu care să realizeze supravieţuirea. Regi şi preşedinţi învingători în primul măcel mondial se trezeau la realitate în faţa adevărului – crud şi dezolant – al fragilităţii alianţelor de protecţie încheiate. Ce se putea face? Nimic.

Ce s-a încercat? Mai puţin decât ar fi trebuit, mai târziu decât ar fi fost necesar.

Va urma al doilea măcel mondial. Nici Iugoslavia, şi nici iugoslavii nu vor putea evita catastrofa. Pe noi ne interesează, însă, cum au ajuns aici, cine le-au fost prietenii şi cine duşmanii? S-au străduit să o evite sau au acceptat-o ca pe un nou joc al destinului lor greu încercat? Cine i-a târât în catastrofă? Cine sunt vinovaţii?

* * *

Spuneam că, pe la mijlocul anilor ’20, se schimba ceva în Europa. Va fi începutul schimbărilor, care vor dura un deceniu şi mai bine, dacă acceptăm că sfârşitul lor va fi începutul celui de-al doilea război mondial.

Tulburată din interior, Iugoslavia nu avea o situaţie fericită nici în exterior. Desigur, exista Franţa, câteva alianţe bilaterale, va exista şi „Mica Antantă”, dar, pe măsura trecerii anilor de după Versailles, situaţia devenea din ce în ce mai critică.

Despre atitudinea Moscovei am vorbit. Nici regele Aleksandar nu privea cu mai multă simpatie spre Kremlin. Revoluţionarii de acolo stinseseră o dinastie, cu care el era înrudit! Nu le-a putut-o ierta niciodată. Până la sfârşitul vieţii sale (1934), a refuzat orice contact cu puterea sovietelor. N-au fost suficiente, pentru a-i schimba gândurile, nici insistenţele Franţei, şi nici ale Cehoslovaciei, şi nici pericolul din ce în ce mai mare al fascismului. Iugoslavia nu a stabilit relaţii diplomatice cu U.R.S.S. nici când Kremlinul şi-a mai schimbat tonul, căutând, la rândul său, aliaţi în Balcanii intraţi în vizorul lunetelor italiene şi germane.

Regele Aleksandar ştia că duşmanul cel mai de temut era Italia. De trei ori, Italia. O dată, că, după război, aceasta nu a primit teritoriile iugoslave la care aspirase şi care îi fuseseră promise. De două ori, pentru că Italia fascistă şi revizionistă aspira şi acum la ele. Avea planuri de transformare a Adriaticii în „mare nostrum”, de stăpânire a întregii Mediterane de Est. De trei ori, pentru că Italia nu voia, de fapt, doar Dalmaţia, ci distrugerea Iugoslaviei şi risipirea ei în stătuleţe, singura modalitate de a stăpâni Balcanii.

Şi, poate, chiar de patru ori, pentru că şi Iugoslavia avea planurile ei de consolidare în Balcani, de polarizare a unor alianţe, de candidat la hegemonie regională.

Tot timpul Italia, pentru că Italia nici nu a stat cu braţele încrucişate. Cu o mână a creat un şir de alianţe cu Bulgaria, Grecia, Albania şi Ungaria, încercuindu-şi inamicul nedeclarat. Un secret pe care-l ştia oricine că se numeşte Iugoslavia. Cu cealalată mână, a căutat, a găsit şi a încurajat acele forţe cu care putea slăbi Iugoslavia din interior: emigraţia croată, ustaşii, teroriştii macedoneni, partidele croate de opoziţie…

Cu Ungaria aţi văzut cum au stat problemele. Speranţa înglobării Croaţiei în Ungaria sau, cel puţin, a recăpătării unor districte din Voivodina şi Slavonia nu a părăsit niciodată cercurile revizioniste ungare. Ca secondant al Italiei, a făcut, la scară mai mică, tot ceea ce a întreprins, la scară mare, prietenul protector. De acesta o legau, din 1927, prevederile unui tratat oferit de Mussolini, care numai pe coperţi nu avea scris esenţialul: antiiugoslav.

Austria? Cum putea uita trufaşa Viană că ţărănoii ăia de sârbi i-au dat o papară din care nu-şi va mai reveni la măreţia imperiului niciodată? Dar şi aşa, cu orgoliile mai potolite după război, redusă la statut de marcă germană, Austria nu putea ierta înglobarea unei părţi din Carintia în regatul slavilor de sud. În felul ei, avea dreptate. Viena va face acelaşi lucru ca Italia şi Ungaria. Va încuraja toate nuanţele şi formele opoziţiei croate din interior şi din exterior. Se va pregăti pentru lovitura cea mare, de care ea, de fapt, nu mai era capabilă. Spera că va reuşi, pentru că încă nu ştia că va fi înghiţită de Germania înainte de a se vedea răzbunată. I se va aplica şi ei un Anschluss, pe care, secole întregi, le-a aplicat ea popoarelor din Balcani.

Dreptatea istoriei. Aşa vor păţi, probabil, până la urmă, toţi uzurpatorii de neamuri şi de teritorii.

Între Iugoslavia şi Bulgaria, raporturile n-au fost niciodată mai calde decât reci. De regulă, foarte reci, duşmănoase. Problema macedoneană! După război, o parte a Macedoniei a revenit Iugoslaviei. Au căpătat, însă, din ea şi Grecia şi Albania şi, bineînţeles, Bulgaria. Numai că Bulgaria voia să îndrepte „greşelile" împărţitorilor de teritorii, sprijinea organizaţiile teroriste macedonene orientate împotriva Iugoslaviei. O logică simplă şi o străvezie speranţă că, într-o zi, Macedonia va intra, în totalitatea ei, în conul de lumină sau de umbră, mă rog, al Bulgariei.

Iată de câţi prieteni şi neprieteni va fi înconjurat tronul tânărului monarh Aleksandar, ajuns în fruntea tuturor slavilor de sud la vârsta de 33 de ani (1921; regent din 1918 – n. n.).

În anii formării sale, a fost educat în spirit mai degrabă militarist, atât în familie, cât şi la academia militară din Skt. Petersburg. Aşa se explică, probabil, că a manifestat un deosebit respect pentru ideea de naţional, s-a subordonat intereselor dinastiei, a manifestat curaj militar şi disciplină. S-a simţit legat de marea familie a slavilor, pe care, mai ales prin prisma educaţiei sale, nu a văzut-o federalizată. Şi-a dorit-o unită în jurul Serbiei, desemnată – credea el – să organizeze în jurul ei pe toţi slavii de sud. Despre faptul că era adânc legat de dinastia Romanovilor, de Imperiul Rus, am mai vorbit.

Dacă vom pune, acum, faţă în faţă trăsăturile şi concepţiile sale, cu pleiada de duşmani pregătiţi să sfâşie Iugoslavia, la ce rezultat vom ajunge? La cel la care s-a ajuns.

În loc de un conducător mai abil şi mai făţarnic decât toţi saltimbacii politici ai puternicilor vecini, Iugoslavia avea un rege demn, hotărât, care nu a înţeles niciodată să pactizeze cu duşmanul sovietic şi nici cu cel italian. Ehe, dacă Aleksandar ar fi dat mâna cu sovieticii la timp, totul ar fi fost altfel în Balcani – s-a scris pe mii de pagini, în toate limbile europene, după război. Tot citindu-le, nici nu-ţi mai dai seama cât de ipocrite sunt. Explicabil şi de înţeles, la urma urmei, dar la ce s-a ajuns? Toate par a scanda ritmat: U.R.S.S., bastionul păcii e! Chiar aşa să fi fost?

Ca tot „românul imparţial", eu nu am păreri. Mă simt nemaipomenit de bine. Dar dacă le-aş avea… Atunci aş spune că

regele Aleksandar a făcut ce trebuia făcut. Câţi n-au dat mâna cu sovieticii şi au rămas, într-o clipită, fără unghii la degete? Şi, la urma urmei, cât de puternic s-a dovedit, în ’41, aliatul prezumptiv, de bună credinţă? S-a văzut şi asta. Pe cine au apărat sovieticii până n-au fugit şi ei spre Moscova? Probabil s-ar fi ales şi iugoslavii cu un Katyn, dacă îi chemau pe la ei. Şi, poate, cu mai multe, dacă sovieticii veneau nechemaţi.

Poate că regele trebuia să fi făcut altceva. Altceva, decât să urmărească, prin ’30 – ’34, cum Franţa, încolţită de ameninţarea nazistă, de care tot nu va scăpa, va alerga, speriată, când după alianţe franco-sovieto-ceho-polono-baltice, îndemnând şi Iugoslavia la acelaşi pas, când după alianţe franco-italiene, la fel de nesigure şi incomplete, fără o Iugoslavie afiliată. Da, Franţa, incredibil, Franţa o îndemna să fie afiliată. Cui? Afiliată Italiei! Dar se putea „afilia” un rege sârb la politica unui dictator fascist fanfaron şi prefăcut? Putea, oare, pactiza cu un Mussolini, despre care ştia că este pregătit să-i ocupe ţara, care îi hrănea şi îi instruia duşmanii cei mai feroci – ustaşii pe viitorii săi ucigaşi? Niciodată! Şi bine a făcut! Ei, fir-ar să fie, să nu se încheie nici această poveste cu o morală sănătoasă?! Cu ce să rămânem din istorie? Numai cu şmecherii şi cu prefăcătorii?

Făcea, poate, şi mai bine dacă s-ar fi apropiat mult mai devreme de Germania (nu i-aş fi recomandat-o, pentru că un rege sârb ca Aleksandar ar fi văzut, până la urmă, în nazism tot o porcărie). Apropierea de Germania fusese deja iniţiată şi, înainte de asasinarea regelui, raporturile iugoslavo-germane se aflau la mare preţ, atât la Belgrad, cât şi la Berlin. Nimeni nu garantează că erau şi sincere, în schimb, reciproc necesare erau, cu siguranţă. Dar Iugoslavia voia încă un partener, încă un aliat. În mod firesc, pentru rege nu putea fi decât Franţa, vechiul şi cel mai constantul aliat. Dar Franţa pierdea teren, chiar şi în ochii lui Aleksandar… Deşi din ce în ce mai puţin convins că face bine, acesta a ţinut mai tot timpul braţul Franţei, chiar şi atunci când devenise limpede că nu „tratate încheiate pentru a fi aruncate la gunoi” vor opri expansiunea nazismului.

Aproape cu certitudine, această greşeală l-a costat viaţa. Probabil că asasinii ustaşi şi macedoneni n-ar fi primit lumină verde nici de la Berlin, nici de la Roma şi nici de la Budapesta pentru uciderea regelui Aleksandar, în acea nefastă zi de 9 octombrie 1934, de la Marsilia.

Bine, veţi replica, dar de ce alianţă cu Hitler, dacă Germania a

fost cea care a atacat şi a ocupat Iugoslavia, în cele din urmă? Germania a atacat, şi nu temuta Italie. Aveţi şi dumneavoastră dreptate. Aveţi şi atunci când spuneţi că cel mai bine făcea, totuşi, dacă reuşea să-şi întărească ţara şi să o apere ca lumea în faţa oricui.

Vedeţi câte opinii? Bine că, fiind imparţiali, nu avem niciuna. Ne simţim nemaipomenit de bine aşa şi vom trăi 1.000 de ani.

În schimb, două întrebări vom putea pune şi noi. Asta se poate, şi tot imparţiali vom rămâne.

A vrut Aleksandar să facă ce trebuia pentru „Iugoslavia sa”? A fost lăsat?

* * *

Am văzut unde a dus politica de reconciliere. Punisa Rasic, deputatul sârb care a tras cu revolverul asupra liderilor Partidului Ţărănesc Croat din Parlament, va intra în istorie ca o indiscutabilă figură negativă. Nu cred, însă, că ştia despre Radic şi despre alţi parlamentari din opoziţie, că furnizează informaţii şi Budapestei, şi Vienei, şi Cominternului, şi Romei. Dacă ar fi ştiut, ar fi tras, probabil, cu tunul.

Şi dacă veni vorba de tras, ar fi avut în cine trage şi mai înainte. Cu doar câteva luni mai devreme, de pildă, prin octombrie 1927. Atunci, ar fi trebuit să tragă în diplomaţia ungară şi, apoi, în cea italiană. În cea ungară, pentru că a suspendat, unilateral, tratativele cu guvernul iugoslav, chiar înainte de finalizarea lor. În cea italiană, pentru că i-a determinat pe unguri să le suspende, în schimbul unui acord italo-ungar, antiiugoslav. Un acord „generos”, oferit de Mussolini pentru a închide cercul în jurul Iugoslaviei.

În cea ungară, încă o dată, în octombrie 1927, când i-a „reactivat” pe Pavelic, pe Percec şi Percevic, care, între timp, cu acordul şi cu sprijinul Vienei, derulau legăturile dintre emigraţia croată şi grupările de opoziţie din ţară. Desigur, ar fi trebuit să tragă, în primul rând, în Pavelic. Deşi, dacă o făcea, tot s-ar fi găsit un altul în locul acestuia. Oricum, nu a tras nimeni în el, iar acesta a aflat de la ministerul de externe şi de la cei ai apărării patriei, unde a fost primit cu atenţie, că Ungaria este dispusă să-şi asume răspunderi şi în cazul în care croaţii ar declanşa lupta armată. I s-a comunicat, de asemenea, că, pe căi diplomatice, Ungaria va facilita contacte între partidele opoziţiei croate şi diaspora croată din întreaga lume. Mai pe limbajul nostru, aceasta însemna că diplomaţi unguri, ambasadori, ataşaţi

militari, secretari de ambasadă etc., din diverse ţări vor transporta documente, bani etc., în valize diplomatice, netulburaţi de nimeni, efectuând un curierat extrem de util pentru ustaşi şi susţinătorii lor. În acele zile, Ungaria era mai generoasă ca oricând, promiţând garantarea stabilirii în ţară a emigranţilor şi a transfugilor croaţi de orice fel. A promis şi armament organizaţiilor croate, cu condiţia păstrării secretului provenienţei acestuia.

Mai mult decât atât, diplomaţia ungară l-a asigurat pe Pavelic că va informa şi guvernul italian despre „mişcarea croată". Aparent, făcea un serviciu minor, dar acesta va avea darul, pe de-o parte, să-l propulseze pe Pavelic şi pe ustaşii săi şi, pe de altă parte – cine s-ar fi aşteptat! –, să provoace o serie de mari neplăceri Budapestei, ei însăşi.

Şi tot în acele zile în care a tras în Parlament, deputatul sârb şi-ar fi luat, probabil, dreptul să tragă şi în ambasadorul Ungariei de la Roma, Hory Andras, şi în reprezentantul ministerului de externe italian, Grandi. De ce? Pe motivul că, pentru convorbirile la nivel înalt, la care s-au pus la cale lichidări de ţări, nu prea a fost condamnat nimeni şi niciodată. Politicul, în general, nu admite sancţionarea marilor delicte politice. Nu de altceva, dar ar putea urma la rând. Este, parcă, o lege. S-a şi văzut acest lucru mai peste tot. Excepţie au făcut Mussolini, Laval, Petain... câţiva. Puţini. Mai recent, doar Ceauşescu.

Iată ce puneau la cale cei doi diplomaţi.

După ce a fost informat de Hory, Grandi a precizat că, dat fiind interesul politicii externe italiene faţă de zona Mării Mediterane, slăbirea Iugoslaviei o consideră un obiectiv primordial. *„Începutul evoluţiei situaţiei în acest sens este asigurat de problema croată, care se poate exploata. Italia ar privi cu bucurie o Croaţie independentă, deoarece, cu cât apar mai multe ţări mici în locul Iugoslaviei, situaţia va deveni cu atât mai avantajoasă din punctul de vedere al Romei"*.

Pe primul care vă va întreba de ce s-a destrămat Iugoslavia îl puteţi aduce aici, la această pagină a cărţii.

Punisa Rasic nu a tras în cei doi diplomaţi – ungur şi italian –, care pregăteau ciopârţirea Iugoslaviei şi, implicit, moartea şi exodul a milioane de nevinovaţi. A făcut, însă, mai rău, că a tras în Parlament, la 28 iunie 1928, ucigându-i pe cei doi deputaţi croaţi de marcă, Pavel şi Stjepan Radic.

După acele focuri de revolver, politica internă a ţării a intrat în blocaj aproape total. În oraşele croate, manifestaţiile de stradă, marşurile şi adunările populare de protest s-au ţinut lanţ. Ele continuau, mai hotărâte şi mai motivate, acţiuni similare, declanşate de Partidul Dreptăţii doar cu o lună înainte. Muriseră şi atunci câţiva oameni, la intervenţia organelor de ordine. Acum, mulţimea devenise de nestăpânit. Zile şi zile în şir.

Stjepan Radic, rănit, a chemat la raţiune şi toleranţă. Regele, care îşi trăia propria dramă a eşecului fără echivoc a politicii sale, dar şi cumplitele clipe ale căutării pasului următor, de îndepărtare a catastrofei, avea să se decidă asupra unei hotărâri, care spune totul de la sine:

„Domnule Pribicevic – avea să-i spună, la câteva zile după incident, regele Aleksandar conducătorului ad-hoc al Coaliţiei Ţărăneşti-Democrate, în urma rănirii liderului ei –, *se pare că domnul Radic se întoarce la Zagreb. Fii, te rog, atât de amabil şi transmite-i mesajul meu, că va putea proclama separarea, mâine, la Zagreb. Nu mai putem coabita, în continuare, cu croaţii. Nu doresc să am vreun război cu croaţii. Dacă nu putem sta împreună, cel mai bun lucru este să trăim separat. Este mai bine dacă mergem fiecare pe drumul nostru, precum Suedia şi Norvegia. Dacă Radic este pregătit să accepte propunerea, el poate proclama secesiunea, mâine. Noi ne vom retrage trupele de acolo şi vom lăsa doar câteva unităţi la graniţă, aşa încât nimeni să nu poată spune că am lăsat acele locuri italienilor. După ce se va organiza, aici, apărarea naţională, vom scoate şi aceste unităţi de acolo”*.

Era seara zilei de 7 iulie 1928. Grav rănit, Stjepan Radic va muri peste o lună şi o zi. Se spune că, în ultima săptămână de viaţă, a văzut altfel problema croată, Iugoslavia şi pe regele tuturor slavilor de sud. Nu ştiu din ce cauză – alţii, probabil, ştiu –, dar, având însăşi acordul regelui (!), Radic nu va proclama secesiunea Croaţiei. Păcat. Poate s-ar fi putut evita multe dintre nenorocirile care băteau la uşă. Poate, cine ştie?

Tensiunile, totuşi, nu s-au potolit. Viaţa politică stagna, cea economică era paralizată, în schimb, naţionalismul… Iată slăbiciunile unei democraţii încă primitive! – avea să vină explicaţia. Aşa era, dar un astfel de comentariu este cel puţin incomplet, dacă nu şablonard şi superficial. Nu se poate să nu se adauge la el, măcar în gând, uriaşele contradicţii de tot felul, apărute, acumulate şi întreţinute, de secole, între croaţi şi sârbi.

Mulţimea se mai dezlănţuie încă o dată. Naţionalul, dar şi naţionalismul deveniseră fructe ale mâniei ajunse la coacere. La 1 decembrie 1928, s-ar fi cuvenit sărbătorirea a zece ani de existenţă a regatului slavilor de sud. Dar Partidul Ţărănesc Croat şi populaţia croată nu trăiau sentimente festive. Pe fundalul unor încrâncenări vechi şi adânc afectate de uciderea liderului lor, conduşi de un nou preşedinte, Macek – mai naţionalist decât predecesorul şi în plină afirmare –, partidul organizează, la Zagreb, o uriaşă manifestaţie populară. Nu ştiu ce finalitate i-au plănuit ţărăniştii croaţi, însă acolo, în Piaţa Jelacic, poporul l-a blestemat pe rege şi a blestemat şi ţara uniunii slavilor de sud. Se umpluse paharul. Croaţii nu mai voiau, sub niciun chip, un rege sârb, hegemonism sârb şi nicio Iugoslavie unită.

Şi regele voise o Iugoslavie fără Croaţia, la un moment dat. Şi, totuşi, ruperea formală, exact ce mai rămăsese de făcut, nu se va produce nici acum. Nici acum, când mai totul era rupt.

Manifestaţia a provocat intervenţia violentă a poliţiei. Pe caldarâmul pieţei, cu numele celui care, în 1848-1849, i-a condus în revoluţie pe croaţi şi pe sârbi, umăr la umăr, au rămas, din nou, mai multe cadavre. Această stare nu putea perpetua, nu putea fi un final. Ceva trebuia făcut. Se va încerca o ultimă soluţie posibilă.

Regele îşi va salva „Iugoslavia sa”. La 6 ianuarie 1929, Aleksandar Kardjordjevic instaurează dictatura regală, aşa-numita „dictatură a însănătoşirii”, pentru „păstrarea unităţii ţării şi a poporului ei”.

Cei care optează pentru o mână forte în conducere nu vor pierde prilejul să afirme că aşa ar fi trebuit să facă de la început. Oricum, în acea perioadă, pe toate căile posibile ale convieţuirii, toleranţei, înţelegerii şi colaborării croato-sârbe şi sârbo-croate, se ridicaseră, deja, baricade de netrecut. Cineva şi ceva trebuia să le înlăture cumva.

Constituţia din 1921 a fost suspendată, toate partidele şi toate organizaţiile de masă – interzise, dreptul de întrunire – suspendat, cenzura presei – introdusă. „Orice pas împotriva «dictaturii sârbe» – scriu unii istorici – se pedepsea crunt, pentru că, în Iugoslavia, a urmat domnia nelimitată a bunului plac”. Mă rog.

Este adevărat că prim-ministru a fost numit generalul Zivkovic, om de încredere al regelui. Au fost anulate mai multe legi. Le-au luat locul decrete clare, de centralizare a puterii, de

control asupra societăţii.

Paradoxal, ultimul optimist a fost Vladimir Macek. Acesta a sperat că, în absenţa forţelor politice sârbe din jurul tronului, va putea trata direct cu regele separarea Croaţiei de Iugoslavia. Optimismul său nu mai avea, însă, acoperire în acea etapă.

Cea mai importantă măsură a vizat reîmpărţirea administrativă a ţării. Cea veche, a Iugoslaviei anului 1919, cuprindea 33 de districte. Cea nouă, din 4 octombrie 1929, un număr de nouă provincii (banovine). Scopul acestei împărţiri a urmărit introducerea autoadministrării, „spargerea” entităţilor istorice existente, raţionalizarea dezvoltării economice şi culturale, depăşirea fragmentării prea mari a teritoriului şi, înainte de toate, sporirea puterii centrale. De ce? Dacă nu-l vom acuza pe Aleksandar de paranoia puterii, atunci să admitem că pentru iugoslavizarea Iugoslaviei. Aşa şi era.

A fost o mutare regală criticată de contemporani şi de posteritate. Pentru contemporani, „spargerea” etniilor compacte în diferite provincii şi mixajul lor cu alte etnii ar însemna agresarea sentimentului naţional, deznaţionalizare. Mutarea regelui era în contracurent cu tendinţele puternice de dezvoltare a naţiunilor din stat. În cadrul aceleaşi banovine convieţuiau acum, la un loc, diverse etnii, în proporţii prost echilibrate.

Cu excepţia Banovinei Drava, unde trăiau, aproape în exclusivitate, sloveni, cu cea a Banovinei Zeta, cu majoritate clară muntenegreană şi a Banovinei Vardar, populată cu macedoneni, celelalte şase banovine aveau delimitări care se îndepărtau de criteriul omogenităţii etnice. De fapt, aceasta se şi urmărea. Organizarea după principii etnice a fost un anticriteriu. Se urmărea iugoslavizarea.

Cel mai prost din toată povestea au ieşit sârbii. Deşi majoritari pe ansamblul regatului, în urma împărţirii administrative din 1929, au ajuns în situaţia de a fi minoritari în unele banovine. În altele, deţineau o majoritate nesemnificativă, fără vreo valoare practică. Teritoriile populate cu sârbi au ajuns în administraţia a nu mai puţin de cinci banovine.

S-a mai pierdut un prilej – şi un rege sârb ar fi trebuit să ştie acest lucru – de a organiza populaţia sârbă într-o zonă administrativă comună. Ar fi fost un prim pas, pe care, într-o încercare disperată, se vor chinui să îl promoveze sârbii „Republicii Sârbe Krajina” şi sârbii „Republicii Sârbe” din Bosnia-Herţegovina. Acelaşi lucru este valabil, desigur, şi pentru

celelalte populaţii.

Aşa spuneam noi şi aşa spunem acum. Atunci, însă, regele mai credea (sau credea din nou) în salvarea „Iugoslaviei sale”, a întregit Iugoslavii. Responsabilitate în faţa istoriei? Orgoliu regesc? Iugoslavism idealist?

Deşi dictatură, deşi o dictatură a unui rege sârb, deşi un rod al neînţelegerilor cu opoziţia croată din interior, Aleksandar va fi părtinitor tocmai cu aceasta. Trasarea limitelor „Banovinei Croaţiei” pe harta administrativă a Iugoslaviei marchează ceea ce a primit denumirea de „linia amputării”. Da. S-au amputat teritorii sârbe şi s-au înglobat în această banovină. „Linia amputării” pleca de la Virovitica şi continua pe malul drept al râului Una, spre râul Krka, până la Adriatica, în dreptul portului Sibenik. Ce s-a realizat astfel? O parte din Coasta Dalmată, apoi Râvni Kotari şi Bukovica au ajuns la croaţi. Elemente de reconciliere reluate într-o dictatură regală? Oarecum. Se ofereau, astfel, compensaţii la concesiile făcute de Aleksandar italienilor. Regele Iugoslaviei credea, şi el, în modele, iar, pentru el, modelul acelor vremuri era înţelegerea realizată de Suedia şi Norvegia. Modelul, nimic de zis, a fost bun, şi-a verificat viabilitatea. A fost atât de reuşit încât, iată, ţine şi acum. Dar Scandinavia şi Balcanii… cât de departe se află una de cealaltă!

De ce este criticată dictatura regală de către posteritate? Din foarte multe motive şi din foarte multe puncte de vedere. Deşi nu este exclus ca, după cea de-a doua destrămare a Iugoslaviei, unele lucruri să fie văzute şi altfel. În ceea ce priveşte firul urmărit de noi – destrămarea Iugoslaviei – dictatura regelui Aleksandar se încadrează în două tendinţe opuse. Pe de-o parte, aceasta a urmărit consolidarea puterii centrale în scopul împiedicării destrămării regatului şi al pregătirii unui cadru administrativ propice – se spera – pentru omogenizarea slavilor de sud, dezamorsarea naţionalismului şi atenuarea mişcărilor de afirmare naţională ale popoarelor din regatul iugoslav. În vederea atingerii acestui scop, nimic nu părea a fi prea mult. Nici chiar măsurile extreme, care însoţesc orice dictatură, de orice natură ar fi aceasta.

Pe de altă parte, actul dictatorial din 6 ianuarie 1929 al regelui, incluzând noua împărţire administrativă a ţării, a avut drept urmare tocmai efecte contrare celor urmărite. „Linia de amputare”, despre care am vorbit, îşi va dovedi caracterul nefast în vremurile ce vor veni. Împărţirile administrative ce vor mai

urma – toate, în detrimentul populaţiei sârbe – vor avea, astfel, o primă „bază istorică” justificativă. Banovinele dictaturii regale, cu limite teritoriale trasate după diverse criterii, dar numai etnice nu, vor fi evocate sau ignorate – după interesul de moment – tocmai în dispute etnice.

Dar „dictatura însănătoşirii” situaţiei de criză politică, socială şi, nu în ultimul rând, economică – în care se zbătea regatul – va avea şi un efect dezintegrator la minut. Se va ridica spontan, în vâlvătăi fără precedent, cercul de foc al inamicilor din jurul Iugoslaviei. La aţâţarea sa vor lucra intens forţe italiene şi apoi, mai puternice, forţe germane. Şi, la fel de important, Iugoslavia şi Aleksandar vor căpăta noi duşmani. Mai vechile organizaţii teroriste şi altele noi, întărite la un nivel fără precedent.

Dintre duşmanii interni ai regatului şi ai regelui, cercul relativ restrâns al comuniştilor, grupările socialiste şi liberale, opoziţia naţională şi naţionalistă puternică şi divers colorată, grupările naţionalist-fasciste, doar două promovaseră în programul luptei lor politice metodele teroriste, asasinatul politic. Acestea erau, în ordinea importanţei lor, „Ustasa Hvatska Revolucionarna Organizacija” („Organizaţia Revoluţionară a Ustaşilor Croaţi”) şi „Vansna Makedonska Revolutiona Organizacija” („Organizaţia Revoluţionară Internă Macedoneană”). În toate limbile europene, prima a devenit sinonimă cu „Ustaşa”, iar despre cea de-a doua s-a scris şi s-a vorbit sub forma abrevierilor denumirii sale (V.M.R.O. – în bulgară, I.M.R.O. – în engleză şi germană şi O.R.I.M. – în franceză). Noi vom folosi abrevierea în limba ţării care a găzduit, decenii la rând, această organizaţie.

Dacă ar fi să facem o paralelă cu organizaţii teroriste de tip fascist din România, atunci, ustaşii din Iugoslavia au fost fraţii legionarilor. De altfel, ustaşa şi legionar sunt sinonime.

Dacă regele ar fi ştiut pentru ce monştri va servi drept motivaţie politică, câţi sadici şi fanatici, câţi asasini va alimenta naţionalismul ridicat împotriva „hegemonismului sârb”, cred că ar fi ezitat în hotărârea sa de a proclama dictatura.

N-ar trebui, totuşi, să se înţeleagă de aici că terorismul antiiugoslav a fost generat şi alimentat de dictatura regală. Originea ambelor organizaţii teroriste trebuie căutată mult mai înainte. Iar dacă, totuşi, ele s-au revigorat după 1929, acest lucru se datorează, în special şi în cea mai mare măsură, sprijinului extern bulgar, ungar, italian şi german. Este o ordine a cronologiei sprijinului, pe care, dacă o veţi parcurge invers, veţi avea o ierarhie a ponderii acestuia.

De altfel, dictatura regală nu va trăi decât până în septembrie 1931, când Iugoslavia va avea, din nou, o lege fundamentală a ţării, aşa-numita „Constituţie dată”. E drept, dată tot de rege. Viaţa politică se va relansa, dar tot pe făgaşul ei principal.

În mod obiectiv, nimic nu mai putea potoli fierberea din sânul opoziţiei politice din Belgrad şi, cu atât mai puţin, a celei din Zagreb şi Ljubijana. Problema naţională îşi cerea rezolvarea şi nu mai admitea paleative.

Carta de la Zagreb, a Coaliţiei Ţărăneşti Democratice, este cel mai bun exemplu. Adoptat în iulie 1932, documentul cerea revenirea ţării la situaţia din 1918. Au urmat mai multe rezoluţii ale partidelor care sprijineau carta. În decembrie a aceluiaşi an, a apărut şi Carta Slovenă. Cerea, şi ea, apariţia unui stat independent sloven, alături de un stat independent croat şi unul sârb. Era corectă din acest punct de vedere. Partidul Democratic Sârb, prin liderul său – Ljuba Davidovic –, şi-a imaginat şi a propus (1933) o reorganizare a ţării în jurul a trei centre de greutate: Belgrad, Zagreb, Ljubijana. Şi n-au fost uitate nici Bosnia-Herţegovina şi Dalmaţia, care, în această viziune, urmau să devină zone-tampon.

Nimic nou, deci, sub soare, nici după o jumătate de secol. Trei centre de putere, într-adevăr, şi o zonă tampon însângerată de război civil, etnic şi religios.

Până la moartea sa, Aleksandar nu a dat curs cerinţelor de secesiune, de federalizare, de împărţire a ţării. Nu i-a fost prea greu, afirmă cei care au pătruns tainele acestei perioade. Partidele de opoziţie erau, totuşi, divizate. Nu i-a fost, însă, nici uşor. Pentru că în salvarea Iugoslaviei sale nu se putea bizui pe prea multe forţe. În orice caz, nu pe cele care le-am menţionat până acum. La cine s-o fi gândit, în cine-şi pusese, oare, speranţa înainte de a-şi da cea din urmă suflare? Doamne, la cine făcuse, oare, apel pentru „salvaţi Iugoslavia mea”?

CONJURAŢIA ASASINILOR
* USTAŞA * V.M.R.O. * GERMANIA * ITALIA * UNGARIA

Soarta omului de rând se află în voia lui Dumnezeu şi – se spune – în mâinile sale. Soarta unui rege se află în voia lui Dumnezeu, în voia marilor puteri şi – se spune – mult mai puţin în mâinile sale. Aici, avantajul este categoric de partea omului de rând, Poate aşa se şi explică faptul că, în jurul unui tron regal,

înghesuiala nu este chiar atât de mare. În orice caz, mai mică decât înghesuiala riscurilor. Riscuri multe şi mari. De aceea sunt, probabil, atât de bine păziţi regii şi – mai nou – preşedinţii. Nu că ar avea ei ceva de ascuns, Doamne fereşte.

Soartea regelui Aleksandar s-a împletit cu soarta Iugoslaviei încă de la crearea regatului tuturor slavilor de sud. Aceasta a însemnat, implicit, prieteni mai puţini, duşmani mai mulţi. Soarta sa şi a Iugoslaviei depindea şi de voia acestora. În afară de-a lor, de cea a Domnului şi de cea a regelui însuşi.

În timp ce partidele politice de opoziţie, grupările naţionaliste de tot felul urmăreau destrămarea Iugoslaviei, moartea sa politică – prin forţa politicului şi a străzii –, Ustaşa şi V.M.R.O. urmăreau scopuri aproape identice, prin mijloace teroriste. Prin moartea fizică a inamicilor politici – spre moartea politicii acestora.

Desigur, nici evoluţiile din taberele teroriştilor, nici planurile şi nici acţiunile lor nu au fost liniare. Ele au depins mereu de sprijinul statului care îi găzduia pe teritoriul său şi de sprijinul altor state, interesate de orientarea teroriştilor şi, nu în ultimă instanţă, de marile puteri europene în ascensiune: Italia şi Germania.

Despre teroriştii ustaşi şi macedoneni din V.M.R.O. s-ar puta scrie cărţi. S-au şi scris. Chiar şi în cartea de faţă, aceştia ar merita un spaţiu mai mare. Ar trebui, nu atât pentru a cunoaşte toporul care, lovind la Marsilia, a însângerat coroana regală iugoslavă, ci pentru a cunoaşte foarte bine mâinile care i-au ţinut coada. Şi când a fost ascuţit, şi când a fost ridicat, şi când a izbit. Dacă am putea citi totul din numeroasele amprente, care n-au putut fi şterse complet de pe cozile de topor… Oricum, teroriştii ustaşi şi macedoneni vor fi prezenţi şi în relatarea noastră, pentru că au contribuit la destrămarea ţării şi la adâncirea rupturii dintre popoarele iugoslave. Au fost cozile de topor ale marilor puteri. Au organizat numeroase atentate şi puciuri, acţiuni culminate cu asasinarea regelui Aleksandar al Iugoslaviei. Poate am şi greşit întrucâtva. Culminare a fost doar pentru V.M.R.O., pentru că ustaşii vor culmina prin organizarea statului croat fascist pe ruinele regatului iugoslav, arătând abia atunci de ce lucruri îngrozitoare sunt în stare. Holocaust se va numi „guvernarea” lor.

Iată-ne, deci, pregătiţi să cunoaştem câte ceva din tainele – devenite, între timp, de notorietate – ale V.M.R.O. şi Ustaşa. Nu sunt lucruri noi. Toate acestea au fost aduse la lumina zilei de

înşişi autorii lor terorişti, prin acţiunile lor, şi, apoi, puse cap la cap, cu răbdare, perseverenţă şi pricepere de cercetători în de-ale istoriei. Prin ei, aflăm, mai mereu, chiar şi în prezent, în epoca celei mai transparente şi a celei mai democratice democraţii, ce ni s-a întâmplat doar cu câtva timp sau cu ani şi sute de ani în urmă. Pentru că, nu ştiu cum se face, de foarte multe ori, nu aflăm mai nimic, nici din ceea ce se derulează chiar sub ochii noştri. Ar trebui, deci, să avem un mare respect pentru munca lor şi să învăţăm, odată şi odată, ceva din ea. Au o muncă ingrată şi cel mai bine o ştiu ei înşişi. Nu mă gândesc la faptul că spusele lor sunt mai mereu ignorate, avertismentele date la o parte sau uitate cu bună ştiinţă. Mă gândesc la sentimentul (doar ei îl pot defini) pe care îl au atunci când încearcă să scrie câte o filă de istorie cenzurată. Toate cele pe care le elucidează – şi mult mai multe, altele, în jurul cărora construiesc, cu migală, doar supoziţii – sunt evenimente, foarte bine cunoscute de un grup de oameni (o pleiadă de conducători şi de executanţi de tot felul), care nu vorbesc despre faptele lor. Nu vorbesc şi pace. Nu vorbesc despre fapte şi acţiuni care au hotărât, câteodată, soarta unor popoare întregi! Aceşti oameni există, trăiesc alături de noi şi, probabil, privesc cu ironie detaşată chiar şi cele mai credibile istorii. Doar credibile, pentru că adevărul îl cunosc numai ei. Ciudată şi teribilă diviziune a muncit în societatea umană. Unii îşi ascund faptele, conducând mase de oameni spre fericire şi dezastru, iar alţii – istoricii – le tot caută, le dezvăluie, le dau sensuri, le explică. Uite aşa, să nu murim proşti de tot. Jalnic, dar asta e. Şi, se pare, aşa va fi mereu…

Ce caută teroriştii macedoneni într-o relatare despre destrămarea Iugoslaviei? Am parcurs atâtea secole de existenţă comună convulsionată a slavilor de sud şi macedonenii apar în scenă abia acum? Da, pentru că duşmani ai Iugoslaviei n-au devenit decât odată cu constituirea ţării, iar duşmani ai Serbiei – cu un deceniu şi mai bine în urmă.

Să începem cu foarte puţină istorie macedoneană.

Macedonenii, contemporanii sârbilor, au trăit în vecinătatea acestora, într-un areal cuprins de râurile Aliakman, Vardar, Struma şi Mesta. Nu este cazul să înşirăm sub câte săbii şi steaguri s-au tot închinat aceste pământuri. Din secolul al XIV-lea, au avut, mult timp, acelaşi şi acelaşi stăpân – turcii otomani. Pacea de la San Stefano le-a dăruit Bulgariei, iar Congresul de la Berlin (1878) – înapoi, Turciei.

Şi-aici începe povestea organizaţiilor teroriste macedonene. După 1878, mase de macedoneni se refugiază, de sub ocupaţia turcească, în Bulgaria independentă, după ce, de prin 1830, mulţi au imigrat în Serbia.

Bulgaria a încurajat formarea grupărilor teroriste constituite pentru lupta antiotomană, eliberarea ţării, crearea unei Macedonii independente. Ultimele două fiind mai ales aspiraţii macedonene, şi nu bulgare. Primele grupări sunt semnalate în 1886, când amestecul lor în viaţa politică a Bulgariei se lasă cu urcarea pe tronul ţării a lui Ferdinand de Koburg-Gotha. Da, da. Ţar bulgar de origine germană.

Din acest moment, teroriştii macedoneni vor avea în Germania un mare prieten. Şi Bulgaria, la fel. Toate grupările teroriste meritau atenţie, dar mai ales V.M.R.O., condus de Protogerov. Acest grup era stăpân absolut pe regiunea Petrici, din Bulgaria, beneficiind de autonomie administrativă impusă de el, şi nu de una acordată, cine ştie cum, de stat.

Războaiele balcanice se soldează, în cele din urmă, cu împărţirea teritoriului macedonean între Bulgaria, Serbia şi Grecia. În aceste condiţii, V.M.R.O. îi va ajuta pe cei de la care spera ajutor şi va opta pentru sprijinirea politicii expansioniste bulgare. Cea dintâi iniţiativă, în acest sens, o avusese imediat după eşecul răscoalei antiotomane a macedonenilor, din 1903. Primul prilej de manifestare mai serioasă, de susţinere a intereselor bulgare l-a adus cu sine, apoi, primul război mondial. V.M.R.O. îl va sprijini pe Ferdinand chiar şi înainte de intrarea Bulgariei în război. Va stabili pe cont propriu chiar contacte directe cu împăratul Wilhelm II al Germaniei. Va primi bani de la Reichsbank şi arme din depozitele Reichswehr-ului şi va declanşa primele sale acţiuni teroriste pe teritoriul Serbiei. „Vitejiile” sale vor duce la modelarea stării de spirit a poporului bulgar, în aşa fel încât intrarea ţării în război se va face fără nicio problemă. Nicio grupare politică nu va îndrăzni să i se opună.

Ţarul bulgar Ferdinand de Gotha-Koburg, împăratul german Wilhelm II şi teroriştii macedoneni păreau să fi câştigat prima bătălie a războiului. Începuturile le erau favorabile, iar V.M.R.O. se întrece pe sine în cumplita-i meserie. Între 1915-1918, teroriştii macedoneni vor incendia şi pustii sate întregi de sârbi. Vor măcelări cu sadism, vor ucide în chinuri cumplite mai ales bătrâni, copii şi femei sârbe. Vor semna sfârşitul a mii şi mii de oameni în aşa-numitele acţiuni de pedepsire, desfăşurate cu un vandalism care a intrat pentru totdeauna în istoria şi în memoria

acelor locuri.

Pierderea războiului nu a dus la creşterea şomerilor în V.M.R.O. Temuţii terorişti macedoneni au rămas, într-adevăr, fără foştii lor stăpâni germani, în schimb au găsit alţii – cercurile revizioniste bulgare. Bandele lui Protogerov şi Alexandrov, poreclite „comitaci”, au produs tulburări în toate ţările vecine, prin incursiunile lor. Odată cu trecerea vremii, în Iugoslavia au fost întâmpinaţi de forţe tot mai bine organizate ale locuitorilor sârbi de la graniţă, grupaţi în formaţiuni de apărare a graniţei, autointitulate „anticomitaci”. Mai târziu, acestea s-au transformat în primele formaţiuni de cetnici sârbi. În acele vremuri şi mult timp după aceea, denumirea de cetnic nu trezea decât sentimente de respect faţă de cel ce îl purta.

La mijlocul anilor ’20, V.M.R.O. întâmpina deja o rezistenţă atât de bine organizată încât a fost nevoită să renunţe la atacuri armate în grup, la incursiuni şi raiduri de jaf pe teritoriul iugoslav. În schimb, au continuat acţiunile specific teroriste: asasinate, răpiri, incendieri, dinamitări.

Puterea V.M.R.O. în Bulgaria era copleşitoare şi o exemplifică bine faptul că, în 1923, organizaţia a fost capabilă să ducă la bun sfârşit un puci, care a provocat căderea guvernului Stambolijski. Să nu o asemănaţi cu mineriadele cumva, pentru că, în Bulgaria, puciul s-a lăsat şi cu asasinarea primului-ministru, a altor trei miniştri, a 21 de deputaţi şi a 8 primari, pentru a nu vorbi de sutele de victime din rândul ţăranilor, membri ai Partidului Ţărănesc, şi de victimele din rândul mişcării muncitoreşti.

La numai un an după aceasta, oamenii lui Protogerov îl asasinează pe celălalt şef – Alexandrov. Succesorul acestuia, Vancio Mihailov, îl va lichida, la rândul său, în 1927, pe marele Protogerov. Din acea zi, bandele mihailoviste şi protogeroviste îşi vor face antrenamentul pe viu, într-un necruţător război dus de unii împotriva altora. Între 1924 şi 1934, se va consolida, totuşi, puterea lui Mihailov, nu numai în detrimentul bandelor de terorişti din „opoziţie”, ci şi în cel al forţelor de ordine ale statului. În Bulgaria acelor ani, teroriştii macedoneni organizează un adevărat haos. *„Trecutul este trist şi fără glorie. Sunt judeţe întregi în care suveranitatea statului nu este mai mult decât o ficţiune... Pe străzile Sofiei, atentatele sunt zilnice. S-a ajuns până acolo încât în loc de revolver se întrebuinţează puşti, pistoale-mitralieră şi grenade. La nici 100 de metri de Parlament, chiar în faţa porţii palatului regal, s-a desfăşurat o adevărată bătălie. Cetăţeni bulgari au fost prinşi şi luaţi cu forţa”* – avea să

menţioneze, în 1934, Kimon Georgiev, prim-ministrul bulgar.

O asemenea forţă nu putea să nu atragă „investitori” străini. În afară de cercurile bulgare extremiste, teroriştii macedoneni au devenit ţinta contactelor mai tuturor duşmanilor Iugoslaviei. Conducători din V.M.R.O. au fost semnalaţi la Viena şi la Budapesta. Ambasadorul Ungariei la Sofia a menţinut legătura cu această organizaţie încă de la începutul anilor ’20, furnizându-i, periodic, sume importante.

În aprilie 1929, V.M.R.O. şi Ustaşa au încheiat un acord de colaborare. Şi să nu vă imaginaţi, aici, o întâlnire organizată în vreo catacombă mucegăită şi igrasioasă. În niciun caz, pentru că, la sosire, liderii ustaşi Pavelic şi Percec vor fi întâmpinaţi, la gara din Sofia, de o mulţime de macedoneni adunaţi spontan-organizat, într-un cadru festiv. Îmbrăţişări, discursuri de întâmpinare etc. La sfârşit, se vor da şi comunicate de presă…

Va rezulta că cele două organizaţii teroriste au pus bazele unei asociaţii, denumită „Propaganda Faptei”, că vor întreprinde acţiuni comune teroriste şi de propagandă, pentru a răsturna „regimul imposibil de suportat de la Belgrad”, care li s-a impus „forţat” şi pentru a obţine independenţa Macedoniei şi a Croaţiei. Vor înfăptui asasinate, dinamitări etc., pentru ca ecoul lor şi al proceselor care vor urma să trezească atenţia asupra Iugoslaviei, să scuture din somn naţiunile oprimate şi să amplifice criza internă a regatului. Sperau ca asasinatele politice, înfăptuite la momentul oportun, să creeze condiţii pentru o revoltă populară decisivă.

Mai interesanţi, mai darnici şi mai atractivi pentru V.M.R.O. se vor dovedi, însă, fasciştii lui Mussolini. Teroriştii macedoneni au recunoscut în Italia fascistă cel mai de temut duşman al Iugoslaviei. Mediatori în luarea contactelor şi în cultivarea raporturilor de început (anii ’20), dintre Mussolini şi V.M.R.O., au fost diferitele guverne ungare. După 1933, V.M.R.O. va intra şi în graţiile Germaniei.

Iată că, la zece ani după constituirea sa, Iugoslavia şi regele ei îşi vor mai spori cu încă unul cercul duşmanilor necruţători.

Ne-am oprit asupra teroriştilor macedoneni, pentru a semnala existenţa şi natura inamicilor din sud-est. Vom reveni asupra lor încă de vreo câteva ori.

Pentru un rege hotărât să-şi împartă soarta cu cea a regatului său, aceştia reprezentau un pericol deosebit. Mai ales atunci când în jocul sorţii putea interveni jocul marilor puteri, de care

depinde, cum am mai spus, soarta unui rege. Terorism susţinut de o putere politică înseamnă mereu moartea cuiva. Şi se va mai dovedi, o dată, că aşa este.

Teroristul care l-a asasinat pe regele Aleksandar, la Marsilia, a fost adus acolo, împreună cu complicele său, de un mecanism complex, cu diverse rotiţe acţionate de la Roma, Budapesta, Viena, Munchen, Zurich şi Lausanne.

Mâna care a tras cele zece gloanţe ucigaşe de pistol avea pe ea un tatuaj: un cap de mort cu două tibii încrucişate, înconjurate de o coroană împletită; dedesubt – „Libertate sau moarte! V.M.R.O.” Era bine cunoscuta „stemă” a teroriştilor macedoneni.

Este clar, deci, cine a ucis.

Îmi pare rău, dar nu este complet clar. Nici astăzi nu se ştie cu precizie nici cine a stat în spatele organizatorilor asasinatului, şi nici cine a tras. Au trecut de atunci şaizeci de ani. Probabil, aşa vor rămâne lucrurile, de pildă, şi cu Kennedy, şi cu alţii. Şi, desigur, tot aşa, cu asasinii revoluţionarilor români de după 22 decembrie 1989.

Nu se cunoaşte cu certitudine nici numele asasinului şi nici de ce neam a fost, cu tot V.M.R.O.-ul tatuat pe braţ! Şi asasinul a existat, a fost prins şi ucis la locul faptei, avea paşaport, i se puteau lua amprentele, corpul său a stat la dispoziţia anchetatorilor. Asasinul a avut trei complici care au fost prinşi şi au vorbit… Şi, totuşi, mai nimic.

Dar să nu descurajăm. Nu avem în jur o ceaţă chiar atât de densă. Există acei meseriaşi despre care am vorbit – istoricii. Ei au mai dezlegat câteva taine de care ne vom apropia şi noi. Drumul nostru spre adevăr va duce, însă, prin tabăra ustaşilor. Va fi ultima verigă din înlănţuirea de inamici interni şi externi ai Iugoslaviei, pe care i-am conturat, rând pe rând, doar prin ceea ce au gândit şi au făcut împotriva Serbiei şi a sârbilor, împotriva regatului tuturor slavilor de sud, împotriva regelui Aleksandar, de la urcarea sa pe tron şi până la asasinare.

* * *

Şi acum, Ustaşa şi ustaşii.

Când, unde şi cum a luat fiinţă această organizaţie, a rămas, până azi, aproape o necunoscută. Declaraţiile despre aceasta, ale diferiţilor conducători ai ustaşilor, au fost confuze, contradictorii, nesigure. Se pare că Ustaşa a luat, totuşi, fiinţă în 1929, la Viena, la iniţiativa lui Pavelic şi a altor membri emigranţi

ai conducerii Partidului Dreptăţii (Partidul Pur al Dreptăţii). Aceasta este perioada imediat următoare instaurării dictaturii regale din Iugoslavia şi trebuie spus, în acest context, că, în ziua în care a succedat acest eveniment, deputatul Ante Pavelic a părăsit ţara. Protest spectaculos? Frică în faţa consecinţelor faptelor sale? Niciuna nu poate fi exclusă.

Protestul, în asemenea situaţii, conferă un anumit capital politic. Se poate trăi, uneori, din el o viaţă. Alteori, mai puţin. Oricum, este capital.

Fuga este ea ruşinoasă, dar la fel de sănătoasă de la cel mai mic la cel mai mare. În cazul lui Pavelic, fuga ar fi putut fi cauzată de prima ieşire în lume a organizaţiei secrete a dreptiştilor, „Hrvatski Domobrana” (Apărătorul patriei croat), formată aproape exclusiv din studenţi. Înarmaţi şi instruiţi pentru acţiuni teroriste, membrii acestei organizaţii îl asasinaseră, cu câtva timp în urmă, pe redactorul-şef al ziarului „Jedinstvo” (Unitate), organ al Partidului Croat al Unităţii.

Maşinăria crimei intrase în funcţiune, pentru că, la scurt timp după plecarea lui Pavelic, a urmat asasinarea redactorului Anton Slegl, de la „Novosti” (Noutăţi). Organizatorii atentatului, printre care şi Gustav Percec (l-am mai întâlnit ca reprezentant şi însoţitor al lui Pavelic) şi cei doi executanţi, Zvonimir Pospisil şi Mijo Babic, au reuşit să părăsească Zagrebul. În locul lor a fost condamnat croatul Marko Herencic. Se afirmă că ar fi fost nevinovat.

Imediat, în iarna lui ’29, Pavelic va contacta, de la Viena, ministerul de externe ungar, pentru a aranja organizarea unui centru de conducere şi a unor centre de instrucţie ale ustaşilor pe teritoriul Ungariei. Fiind o perioadă mai critică, ungurii nu vor risca să-i provoace încurcături lui Macek, conducătorul „ţărăniştilor” croaţi din opoziţie şi vor tergiversa lucrurile. În schimb, în primăvara aceluiaşi an, Pavelic îşi va avea deja comandamentul stabilit în Italia. Nu va uita niciodată „înţelegerea” manifestată de Roma. Probabil, atunci nu ştia, dar s-ar putea să fi aflat mai târziu, că Budapesta şi Roma conveniseră, în principiu, ca, în raporturile cu V.M.R.O. şi Ustaşa, rolul principal să-l preia Italia, iar Ungaria să-i fie secundant, intermediar, paravan, ariergardă, rezervă etc. Ungaria va fi scutul şi Italia – spada. Italia va înjunghia, Ungaria va para loviturile. Aşa va fi şi se va vedea bine acest lucru. Se va vedea mai ales după asasinarea regelui Aleksandar, acţiune în care Roma a fost organizatorul principal, când măgăreaţa va cădea

asupra Budapestei. Odată cu falsa (probabil) vinovăţie a pregătirii asasinilor regelui pe teritoriul ei, Ungaria va suporta „oprobiul” comunităţii internaţionale şi condamnarea – de cele mai multe ori, la fel de ipocrită – a statelor europene. Aceasta a tolerat, stoic, toate cele, în speranţa că, în numele acestui serviciu politic, Italia o va sprijini în alte servicii politice. Ceea ce, noi ţinem foarte bine minte, s-a şi întâmplat.

Tot la Viena, Pavelic a luat legătura cu V.M.R.O.-ul şi a pregătit prima întâlnire la nivel înalt între cele două organizaţii teroriste de la Sofia. Am vorbit despre ea. Într-adevăr, Ustaşa nu mai avea nimic de ascuns. Statutul ei (o altă necunoscută privind autorii, apariţia, completarea) a desemnat „insurecţia armată” drept „unicul mijloc de obţinere a independenţei de stat totale” şi de scuturare a „jugului străin”. Acţiunile armate trebuiau să se desfăşoare în ţară (Iugoslavia) şi în exteriorul ei. Se miza şi pe ajutorul diasporei croate. În statul croat, menţiona documentul, „va fi stăpân exclusiv poporul croat şi va intra în posesia tuturor bunurilor materiale şi spirituale”. Întâlnim şi aici, frecvent, expresia cunoscută „să facem totul” pentru ca ţara să-şi recapete „graniţele istorice”.

Ustaşa era, însă, o organizaţie teroristă, iar obiectivele ei erau, totuşi, mult mai puţin radicale (deşi nu s-ar putea spune la prima vedere) decât regulile vieţii sale interne, ale funcţionării structurilor sale. Întreaga organizaţie funcţiona pe trei niveluri. Cel inferior era nivelul celulelor. Urmau comandamentele districtuale şi Înaltul Comandament Ustaş. În frunte, Ante Pavelic. Principiul de funcţionare – centralismul absolut. Nicio abatere nu rămânea nepedepsită, orice greşeală apreciată de şefi drept „trădare” însemna moartea. „Jur pe Dumnezeul atotputernic şi pe tot ceea ce este mai sfânt pentru mine că voi respecta regulile de bază ale Ustaşa şi mă voi conforma prevederilor statutului” – jura fiecare membru al acestei organizaţii teroriste.

Devenit rapid şeful emigraţiei croate, Pavelic a căutat să prezinte mişcarea sa drept o cruciadă împotriva Iugoslaviei, drept o mişcare de mare amploare a maselor de croaţi. Era o minciună. Va fi tot o minciună şi după o propagandă deşănţată de mai mulţi ani. Nu putem spune că Ustaşa n-ar fi avut adepţi, că n-ar fi fost larg sprijinită la un moment dat, că n-a dezlănţuit, în plină glorie, cu un aparat represiv numeros, un genocid fără

precedent în Balcani. Dar atunci, în anii ’30, barbaria, banditismul şi mitul războiului religios n-au putut îndemna, nici măcar pe croaţii îndoctrinaţi de secole, să treacă la o revoltă generală, antiiugoslavă şi antisârbă.

În urma declaraţiilor sale antiiugoslave de la Sofia, a organizării mişcării comune teroriste „Propaganda Faptei”, Pavelic va fi condamnat la moarte în contumacie (17 iulie 1929).

Pentru cei care au scris frumos despre acest criminal de război, condamnarea la moarte a constituit un excelent suport pentru a-l prezenta pe Pavelic drept un „desperado”, care, nemaiavând vreo şansă, se aruncă în focul luptei teroriste. Şi acestora, şi celor care vor mai scrie astfel (vor mai fi atâta timp cât în tribunele oficiale ale Croaţiei de astăzi se pot zări figurile îmbătrânite ale ustaşilor de altădată) sau îi vor acorda clemenţa gândului lor, le reamintim că acesta purta deja răspunderea organizării a două asasinate atunci când a fost condamnat.

Condamnarea l-a făcut doar mai prudent pe Pavelic. De altfel, din Sofia a ajuns direct la Bologna, sub protecţie italiană. Apariţia sa, aici, nu se datorează lipsei de „vigilenţă” a consulului italian din capitala bulgară, care i-ar fi dat viza nici el nu ştie cum, ci unui acord al guvernului italian! Dezinformaţi de Macek, conducătorul Partidului Ţărănesc Croat, dezinformaţi şi de Pavelic, fasciştii lui Mussolini pompau cât puteau într-o apropiată – sperau ei – răscoală, insurecţie, revoltă croată. Italienii sperau că, într-adevăr, în Croaţia, situaţia este explozivă şi dacă ea nu izbucnea şi nu izbucnea, acest lucru s-ar datora „mototolului” de Macek. Programul lui Pavelic se potrivea ca o mănuşă politicii externe subversive a „cămăşilor negre”. Iubirea dintre cei doi parteneri, fasciştii italieni şi ustaşi, va cunoaşte – ca orice iubire – urcuşuri şi coborâşuri, dar nu se va stinge niciodată. Mă întreb dacă bătrânii ustaşi, apăruţi în ultimii doi ani prin Croaţia, şi omologii lor, la fel de bătrâni, din Italia au mai exersat, în comun, aceleaşi sentimente înainte de declanşarea noii destrămări a Iugoslaviei. Sau dacă tot ustaşi bătrâni şi cumsecade au sosit acolo, la Zagreb, după memorabile întâlniri prealabile, cu vechile lor iubiri germane. Da, da. Aşa era pe atunci. Unii ustaşi au fost iubiţi de Italia şi au iubit-o, la rândul lor, mai mult. Alţii au fost iubiţi de Germania, faţă de care, la rândul lor, s-au ataşat „fur Ewigkeit”, adică „for ever”, cum se spune acum, în lumea largă. E bine să ştim şi varianta germană. Nu strică, veţi vedea. Învăţaţi limba germană până nu vine profesorul.

Pavelic şi ustaşii săi au fost sprijiniţi masiv. Erau o investiţie de lire italiene care promitea. În vara lui ’29, Pavelic avea deja un centru de coordonare în Italia, unul de propagandă la Viena şi unul în Statele Unite ale Americii, cu sucursală în Argentina. Emigraţia croată bogată va pompa sume mari în Ustaşa, pe care le va colecta fostul medic, devenit ziarist la ordin, Branimir Jelic.

În Belgia, apar centre de recrutare (vor fi şi pe continentul american, şi în alte ţări europene) pentru umplerea efectivelor formaţiunilor de terorişti ai Ustaşa. A recruta pentru a lovi, a distruge, a tăia, a împuşca nu era un mare lucru în Europa acelor ani. După război, lumea parcă înnebunise. Mase de oameni se băteau pe străzi, violenţa era la ordinea zilei. Inexplicabil, pentru cei ce vedeau totul din avion. Distractiv, chiar simptomatic pentru cei care priveau analitic. Folositor, pentru cei ce priveau în perspectivă. Din nefericire – astăzi o ştim –, ultimii s-au dovedit cei mai realişti. Aceştia au fost conducătorii fascişti de pretutindeni. Erau şi ei, în mare parte, bătăuşii străzii – dacă ar fi să simplificăm –, care împărtăşiseră soarta acestora. Oricum, aveau un lucru comun, important. Erau excomunicaţii societăţii, în majoritate, tineri. Ofiţeri şi subofiţeri întorşi de pe front, fără nicio pregătire şi şansă în viaţa civilă, o masă de tineri din clasele mijlocii, pe care inflaţia şi criza economică i-a aruncat în stradă, ţărani împinşi de mizerie spre oraşe, unde nu şi-au găsit rostul, mase de muncitori şomeri care au preferat carburantul ideologic al şovinismului în locul celui comunist. S-au păcălit şi unii, şi alţii. Şi toţi aceştia învăţaseră viaţa în tranşeele primului măcel mondial. Acea viaţă avea regulile ei de bază. Supravieţuieşte cel ce trage mai precis şi mai repede şi mănâncă cel cu pumnul tare. Alt mod de viaţă nu cunoşteau şi nimeni nu le oferea vreunul diferit. Vor fi fericiţi când se vor găsi conducători care le vor asigura acelaşi unic mod în care ştiau trăi, chiar şi pentru o bucată de pâine. La început, una adevărată, mică, după aceea, mai mare, transformată, mai apoi, în teritorii şi averi luate de la alţii. Nu conta că erau bunuri jefuite. Era normal, făcea parte din acel mod de viaţă. Era doar una din faţetele fascismului. L-au urmat mulţi oameni, crezând cu sinceritate în el. A fost, însă, un îngrozitor accident în istoria omenirii.

În centrele de recrutare ale ustaşilor nu se stătea degeaba. Mulţi candidaţi, dar şi o cerinţă eliminatorie: admişi doar cei de naţionalitate croată. Au apărut, aici, şi ţărani croaţi muritori de

foame pe străzile Europei sau ale Americii de Sud (!), care promiteau supunere necondiţionată pentru masă şi adăpost, apoi naţionalişti fanatici, pe care tot foamea şi înstrăinarea i-au fanatizat mai mult şi, mai frecvent, sadici, bandiţi, criminali de profesie.

Din centrele de recrutare, aceştia ajungeau în taberele de pregătire de lângă Brescia, de la Borgotaro, Fontecchio, San Demetrio, Vischetto şi Zara. Au fost şi altele. În Italia, au fost pregătiţi aproximativ 1.000 de terorişti. În Ungaria, alţi aproximativ 100. Semnalăm că unele surse indică doar cel mult 600 de ustaşi în total, altele – 45.000. Având în vedere timpul relativ scurt, cheltuielile mari, pregătirea – de presupus – complexă, este puţin probabilă cifra maximă. Şi, apoi, Ustaşa nu a fost şi nici nu şi-a propus să fie decât o organizaţie teroristă şi nu una de masă. Sigur, prin ’41–’45, s-au dat mulţi drept ustaşi, dar n-au fost. După aceşti ani, şi mai mulţi s-au dat drept comunişti, dar, şi de această dată, realitatea a fost alta. Bătrânii ustaşi de odinioară au reapărut deja prin tribune. Comuniştii de ieri, schimbându-şi doar vorba, au rămas, pe mai departe, în aceleaşi tribune, cărora, cu sacrificiul vieţii, mii de oameni de bună credinţă le-au schimbat doar decorul. Atât au putut. Pentru a schimba şi ocupanţii tribunelor, nu le-au mai rămas puteri. Comuniştii au rămas la locurile lor. Oportunişti, oameni de nimic. Cameleoni şi profitori. Datorită lor s-a prăbuşit, de fiecare dată, totul, în care au mimat că ar crede. Au mimat comunismul şi ne-au adus la democraţia sapei de lemn. Acum, tot ei sunt în fruntea bucatelor. Dacă şi democraţia o mimează, de aici unde mai ajungem?…

Ustaşii – în tabere, iar liderii – în vile, la Bologna. Aici, păzit cu multă grijă şi respect de poliţia italiană, Pavelic se întâlnea, periodic, cu Ercole Conti, şeful serviciului secret italian, cu Arturo Bocchini, comisar de poliţie, Paolo Cortese, de la Ministerul de Externe, şi colonelul Roatta, şeful contraspionajului militar. Niciun om cinstit nu accede, dintr-o dată, la aşa „prieteni” suspuşi.

Este de necrezut cât de repede poate prolifera ceva rău, când beneficiază de un sprijin puternic. Investind mult, Italia lui Mussolini a creat baza principală a ustaşilor pe teritoriul ei. Cu banii italieni, dar şi cu banii emigraţiei, au intrat în funcţiune centre ale Ustaşa la Viena. La ele s-au raliat şi reprezentanţii emigraţiei monarhiste croate. De aici se dirija munca de propagandă, şi tot aici se aflau atelierele unde se construiau

„maşinile infernale”, bombele artizanale pentru acţiunile ce vor urma. În Austria, funcţionau şi tabere cu destinaţie diversă la Klagenfurth, Klingembach, Pullendorff şi tot aici şi-au făcut „şcoala” viitorii lideri ai groazei – Mile Budak, Branimir Jelic şi Artukovic.

De pe cu totul alte poziţii decât la început, Pavelic a solicitat, din nou, punerea pe picioare a filierei ungare. Discuţiile cu Apor Gabor au avut loc la vila din Bologna. Guvernul ungar s-a arătat dispus să ofere bani, dar a ezitat să permită organizarea de tabere de instruire ustaşe pe teritoriul ţării. Pavelic a cerut arme şi a reconfirmat intenţia sa de a pătrunde în forţă, cu batalioane înarmate, în Iugoslavia, pentru a declanşa, la momentul oportun, rebeliunea generală. A informat guvernul ungar despre detaliile înţelegerii sale cu Mihailovic privind încetarea acţiunilor teroriste în Grecia, pentru a le putea amplifica pe cele din Iugoslavia. A solicitat drept de azil pentru refugiaţii croaţi în cazul unui eşec al rebeliunii planificate. Ustaşa lucra deja la detaliile planului, pentru că, printre altele, Pavelic i-a înmânat lui Apor şi un chestionar cu întrebări încrucişate, pentru ca, la o adică, organele de contraspionaj ungare să poată deosebi pe cei buni de cei răi, respectiv, să poată depista infiltrarea oamenilor spionajului şi contraspionajului iugoslav…

În decursul unui singur an, o organizaţie teroristă pornită la drum cu mai nimic – Ustaşa – şi încă una, de anvergură regională – V.M.R.O – au ajuns să înjghebeze în jurul Iugoslaviei un cordon al terorii. Roma, Budapesta, Sofia, Viena îşi dăduseră acceptul – puţin zis – pentru a lovi Iugoslavia prin teroare. Doar, doar… Oricum, era mai ieftin, mult mai puţin riscant şi mult mai curat şi mai elegant aşa. De ce să nu se mai omoare, o dată, slavii între ei şi noi să mai tragem, o dată, foloasele?

Se afirmă adesea – şi nu fără un oarecare miez de adevăr – că primul foc al celui de al doilea măcel mondial s-ar fi tras acolo, la Marsilia, la 9 noiembrie 1934, de către asasinul regelui Aleksandar. Dacă admitem acest adevăr, atunci să îl admitem şi pe celălalt. Pregătirea tragerii primului foc a început în primăvara anului 1929, iar capitalele menţionate anterior au avut un mare merit sau, privit retrospectiv, o mare vină.

Dar unde este Berlinul? Europa, fascism, război mondial şi Berlinul, nicăieri? Ba da, dar într-o măsură, deocamdată, mai mică. Suntem, nu uitaţi, în 1929. Republica de la Weimar încă nu şi-a semnat sfârşitul. Aceasta nu înseamnă, totuşi, că naziştii în ascensiune să nu fi recepţionat izul pe gustul lor al ideologiei lui

Pavelic. Au dat şi ei o mână de ajutor pe măsura puterii lor de atunci, l-a sprijinit însuşi Alfred Rosemberg, ideologul partidului.

Rezultatul? Două ziare în limba germană şi unul în limba emigiaţiei croate – „Nezavisna Hrvatska Drzava” (Statul Independent Croat), se tipăreau la Berlin. Şi tot aici se tipăreau şi presa subversivă, foile volante, care luau drumul Zagrebului, pe căile ascunse ale contrabandei cu arme.

Au existat şi eşecuri. Un prim duş rece, ustaşii l-au suportat la „Conferinţa emigraţiei croate” din Baden Baden. Conferinţa nu a susţinut opiniile optimiste ale lui Pavelic şi Percec privind sprijinul străinătăţii în obţinerea independenţei Croaţiei pe calea armelor şi a acţiunilor teroriste. Atunci, în 1930, într-adevăr erau puţine şanse pentru o intervenţie militară reuşită. Nici forţe capabile de aşa ceva nu existau. Iugoslavia nu era o ţară în care orice războinic înfierbântat putea intra ca în brânză.

Grupările politice din emigraţie şi cele din opoziţia croată internă au rămas pe poziţiile lor tradiţionale şi divergente: monarhiştii – pentru monarhie dunăreană, opoziţia – pentru autonomie în cadrul Iugoslaviei, iar Ustaşa – pentru independenţă prin forţă şi teroare.

Şi Ustaşa nu glumea. A început şirul atentatelor cu bombe. Timp de patru ani, au fost înregistrate peste 100 de atentate reuşite. Aproximativ 40 dintre acestea au fost iniţiate de pe teritoriile Austriei, Italiei şi Ungariei. Ţinta preferată? Trenurile internaţionale care traversau Iugoslavia, duşmanii personali, sediile de poliţie şi de partide.

Vorbeam de eşecuri. În ultimă instanţă, atentatele reuşite au fost eşecuri. S-au produs, au demonstrat o mulţime de lucruri, dar, practic, nu se întâmpla nimic din ceea ce se dorea. În Banovina Croaţia nu trecea nimeni la răscoală pe acest motiv. Şi nici pe altele.

A urmat şi un alt eşec, mai important. De fapt, o reducere a motoarelor, o potolire a ustaşilor de către principalii lor sprijinitori.

Mussolini zărise şi el, prin 1931, ceea ce văzuseră şi alţii prin Europa. Se ridica Germania! Se ridica, într-adevăr. Nu era doar o sperietoare. Şi nu era doar tăvălugul ei economico-financiar, care, pe atunci, înainta – e adevărat, sigur, deşi doar cu viteza unui compresor. Era periculos şi compresorul, dar nu speria într-atât. Ceea ce speria era nazismul. Tot o chestie fascistă, se ştia, dar lucrau la ea nemţii, domnule! Naziştii n-aveau răbdare să aştepte netezirea expansiunii germane prin tăvălug economic.

Pe atunci, am mai spus-o, acesta – deşi german – mergea mult mai încet decât acum. Naziştii se grăbeau, urmăreau năvălirea. Spre oriunde. Cunoscându-le sprijinitorii – marile concerne, foşti generali fără divizii, foşti iunkeri, strada înfometată şi naţionalistă –, nimeni dintre cei care aveau un serviciu de informaţii cât de cât competitiv nu se îndoia de apropiata lor ascensiune la putere.

Italia hotărăşte, prin urmare, o rapidă schimbare de macaz. Decât o Iugoslavie slabă şi fărâmiţată în faţa Germaniei, mai bine una întreagă şi în sfera de influenţă a Italiei. O barieră de stăvilire a asaltului german. Pentru început, ar fi bună o uniune vamală italo-austro-ungaro-iugoslavă! În aceste condiţii, nu trebuia încurajată, un timp, nicio mişcare a ustaşilor care să compromită noua faţadă italiană.

Nimic nu va ieşi, însă, din planul italian în 1931. Apoi, peste un an, Italia se va teme, din nou, mai mult de influenţa Franţei în sfera ei de interese. Va încerca, imediat, o contrabalansare a presiunii franceze cu partenerul german. Iugoslavia trebuia, din nou, să piară. Aceste schimbări de macaz vor continua. Ustaşa va resimţi aceste urcuşuri şi coborâsuri în sprijinul primit şi în orientările „sugerate”.

Eşecurile ustaşilor, însă, nu păreau să ia sfârşit. La protestele energice ale Iugoslaviei, Austria va expulza de pe teritoriul ei pe ustaşii cei mai notorii, dar nu va închide toate bazele acestora.

Ungaria continua să primească refugiaţi ustaşi şi croaţi, conform înţelegerii, dar refuza să-i cazeze pe toţi laolaltă în tabere speciale. În cele din urmă, în octombrie 1931, monarhistul Percec va obţine acordul Ministerului Apărării Patriei şi al Ministerului de Externe din Ungaria de a organiza pe teritoriul ţării o tabără pentru viitorii refugiaţi, de aşteptat în urma atentatelor pe care le vor înfăptui ustaşii. Era un prim semn bun, după mai mult timp de acalmie. Numele semnului bun: ferma Jankapuszta. Ungaria punea la dispoziţie o tabără de instrucţie şi o bază de plecare. În diverse oraşe, va asigura ustaşilor case conspirative şi de tranzit.

Întâmplător sau nu – desigur, mai mult, nu –, semnul bun ungar va fi urmat de mai multă căldură şi de încredere italiană. Nenorocirea era că ustaşii nu se puteau revanşa cu ceea ce-şi dorea Ducele. Răscoala croaţilor era, după mai bine de trei ani de sprijin internaţional, la fel de departe ca în ziua în care a fost promisă. Trebuia făcut ceva. O acţiune de anvergură, care să confirme, care să-i zguduie din amorţeală pe croaţi, pe toţi cei

care nu înţelegeau, încă, ce poate însemna, pentru binele lor, un stat independent croat condus de ustaşi!

În absenţa unei baze de plecare din Austria sau din Ungaria, acţiunea trebuia pornită din Italia. Şi dacă pornea de acolo, locul de desfăşurare trebuia să fie Dalmaţia. Mai departe, dacă era Dalmaţia, atunci trebuia luată în stăpânire o localitate mai importantă din Iugoslavia, într-o zonă favorabilă, uşor de stăpânit câteva zile, până ce focul răscoalei se va răspândi în întreaga Banovină Croaţia şi mai departe.

Prin urmare, Ustaşa a pus la punct detaliile unui plan de acţiune în regiunea Lika, ocuparea localităţii dominante, Gospic, susţinută prin distribuirea prealabilă de arme la diferite grupe clandestine şi prin organizarea unor acţiuni diversionsite de inducere în eroare a forţelor poliţiei, a contraspionajului şi a serviciului de securitate iugoslave.

Nu ştim dacă Pavelic, plecat el însuşi în zonă pentru a conduce nemijlocit „marea revoltă istorică a croaţilor”, a crezut sincer în reuşita planului său. După cum l-au caracterizat cei care l-au cunoscut personal, nu avea o minte sclipitoare. Pentru a contabiliza un eşec, nici nu-ţi trebuie mai multă minte decât au avut atunci – şi au şi azi – politicienii de pretutindeni. Dar pentru a ieşi viu şi nevătămat dintr-un eşec previzibil, da. Pavelic a reuşit această performanţă. L-au ajutat, însă, şi rezultatele jocurilor la niveluri mult mai mari. Iar acestea au indicat limpede: de Pavelic mai avem nevoie şi în viitor.

Pentru cei interesaţi asupra a ceea ce însemna un puci balcanic în 1932, pe scurt, povestea unui eşec al ustaşilor, mult mai lamentabil decât dimensiunea succesului serviciilor de contraspionaj iugoslave, care au contracarat puciul.

Diversiunea teroristă a început la 7 iulie, la Otocac, cu aruncarea în aer a statuii bătrânului rege sârb Petru. Ustaşii se aşteptau ca poliţie şi securitate, cu mic cu mare, să se repeadă într-acolo, descongestionând regiunea Lika. Au aşteptat degeaba.

Va urma declanşarea acţiunii propriu-zise în localitatea Brusani. Aici, postul de poliţie va încasa câteva grenade. Vor sări în aer câteva prăvălii în care s-au montat, în prealabil, maşini infernale. Câţiva terorişti vor apare în stradă, strigând lozinci antiregaliste şi antiiugoslave. Dar… fiasco. Populaţia se va ascunde prin case; nimeni nu se va urca pe burlane să strige „Jos, Aleksandar”, nimeni nu va ridica baricade în faţa restaurantelor… Nici vorbă de revoluţie. Apar, în schimb, oamenii

contraspionajului şi forţe de poliţie concentrate din timp în toată zona şi pun capăt distracţiei. În câteva zile, toată regiunea va fi curăţată. Şi ca în toate poveştile nereuşite, liderii scapă din nou, inclusiv cei doi organizatori locali, Marko Dosen şi Andrija Artukovic. Vor avea, însă, cu toţii o viaţă bună în emigraţie şi funcţii mari, peste zece ani, în Statul Independent Croat.

Cei câteva sute de refugiaţi croaţi spre Ungaria vor dovedi, totuşi, că acţiunea n-a fost tocmai o joacă, că, deşi firavă, avea ramificaţii diverse. Şi tot ei, refugiaţii, prin prezenţa lor în Ungaria, vor fi cei care vor asigura diminuarea valului protestelor iugoslave la adresa Italiei (sprijinitoarea principală a încercării de puci), sporindu-le, în schimb, pe cele la adresa Ungariei. După cum spuneam: Italia – cu sabia, Ungaria – cu scutul.

Era limpede, Ustaşa nu putea depăşi cadrul ei restrâns, terorismul. Despre conducerea unei revolte populare nu va mai putea fi vorba niciodată.

Probabil, luptătorii pentru independenţa Croaţiei judecă oarecum altfel tulburările din Lika. Noi nu vom subscrie ideii de eroism şi nici celei de glorie. Niciodată. Pentru fascişti, pentru nazişti, pentru ustaşi – nu, niciodată. Cum am putea purta noi blestemele a milioane de oameni nevinovaţi, în locul celor care merită să le poarte până şi dincolo de mormânt?

Mussolini nu va tăia capul nimănui după acest eşec, chiar dacă acţiunea a mai compromis, o dată, fascismul italian. Pavelic şi ustaşii săi vor intra în refacere, pentru acţiuni viitoare, pe măsura lor. Era, la urma urmei, suficient că Italia avea la dispoziţie o echipă extremistă, de executanţi docili, deşi, până una-alta, nu prea pricepuţi. Cel puţin ştia la ce-i va putea folosi de acum înainte.

Încercarea nereuşită de puci nu va îndepărta nici ajutorul italian, şi nici cel unguresc. Doar le vor reorienta, încurajând alte tipuri de acţiuni ale ustaşilor. Forţat sau nu, optimismul nu dispăruse din marea familie a crâncenei coaliţii antiiugoslave. Mişcarea din Lika, avea să aprecieze Mussolini la scurt timp după contabilizarea eşecului, „va fi urmată de altele, de dimensiuni şi mai mari… poliţia sârbă nu va putea împiedica acţiunile revoluţionare”. Formal, Ducele nu renunţase nici la ideea răscoalei, dar aceasta era praf în ochii lumii. Şi lumea se lăsa orbită în furia ei oarbă. Aşa şi presa din Austria, aşa şi cea din Ungaria.

Au existat, însă, punctele de vedere obiective. Desigur, nu erau destinate prostimii, dar, prin importanţa lor, aveau darul să

remodeleze, să reorienteze acţiunile subversive antiiugoslave. Iată unul dintre acestea, care provine din partea unui viitor lider al Germaniei. De altfel, în perspectivă, acest punct de vedere va spune multe. Va fi strategia etapei viitoare în acţiunile teroriste ale Ustaşa şi V.M.R.O.

„Un personaj din conducerea nazistă a ridicat obiecţii serioase împotriva atentatelor organizate din afară. Bombele detonate în trenuri pot dăuna oamenilor nevinovaţi şi au un ecou nefolositor în străinătate. Contrabandiştii de arme sunt trimişi la drum fără bani şi sunt obligaţi să cerşească pentru a putea ajunge până la obiectiv; atrag atenţia asupra lor şi se expun la cele mai mari pericole. În urma unei proaste organizări şi a unor acţiuni ineficiente, ajung la închisoare elementele cele mai bune. În opinia conducătorului nazist, nu au rost decât acţiuni bine pregătite, orientate împotriva unui obiectiv important sau a unei personalităţi marcante” – avea să comunice de urgenţă, la Budapesta, consulul ungar din Zagreb, informat personal de „înaltul personaj”. (16)

Era poziţia viitoarei Germanii în problema terorişţilor şi a ustaşilor, în special, şi coincidea cu cele intime şi reale, italiană şi ungară. Da, cel mai important element al opiniei înaltului demnitar nazist – l-aţi sesizat, desigur – era faptul că sugera, limpede, următoarea victimă iugoslavă: „un obiectiv important sau o personalitate marcantă”.

În următorul an (octombrie 1933), Ustaşa va mai primi o palmă, nu cine ştie ce puternică, dar ecoul ei va cutreiera Europa. Va fi palma unei femei frumoase, Jelka Pogorelec, prietena intimă a lui Gustav Percec, conducătorul taberei ustaşilor de la Jankapuszta, din Ungaria.

Broşura scrisă de Jelka – ce urmăresc ustaşii din acea tabără, cum trăiesc, cum se instruiesc, cine îi conduce, cine îi dirijează de la distanţă, ce guverne străine manifestă interes faţă de ei etc., – va apare în fascicule la „Novosti” şi, apoi, în volum editat la Viena. Va face vâlvă. Scrisă bine, documentată – pentru că Jelka fusese martor ocular la tot ce se petrecea acolo –, argumentată (pentru că, în paranteză fie spus, Jelka lucra deja pentru contraspionajul iugoslav), relatarea va zgudui Europa, dar, înainte de toate, Ministerul de Externe şi Ministerul Apărării Patriei ungare. Dezminţirile, explicaţiile, notele nu vor avea decât darul să confirme ceea ce se infirma. Jelka scrisese adevărul. Şi, probabil, ceea ce a urmărit contraspionajul iugoslav

s-a realizat. Tabăra de instrucţie a teroriştilor de la Jankapuszta a fost lichidată, deşi incomplet, după oarecari ezitări, care au durat un an. Ungaria va continua, însă, găzduirea teroriştilor ustaşi în diverse localităţi din ţară.

Gustav Percec va fi supus judecăţii „colegilor” din conducerea Ustaşa. Va fi ucis în mod bestial, într-o cameră de tortură din Italia. Asasinarea sa este certă, dar ridică unele semne de întrebare. Ce a căutat Percec la Berlin, după demascarea publică a taberei de la Jankapuszta? Ce a căutat, în august 1934 (!), în Ungaria, unde a fost văzut ultima oară? De ce nu a fost „judecat” imediat? Care sunt „trădările” sale ulterioare?

Frumoasa Jeika Pogorelec va avea, la rândul ei, un sfârşit tragic. Va muri în chinuri, după ce ustaşii o vor răpi în 1942 (?), din zona ocupată de germani a Iugoslaviei.

Ustaşii aveau ghinioane. Din nefericire pentru ei, ghinioanele erau răsunătoare şi îi supărau pe înalţii protectori. Aşa a fost şi cu atentatul cu bombe, nereuşit, din ianuarie 1933, pus la cale de pe teritoriul ungar. Se urmărise lichidarea acelui judecător, care, la primul asasinat comis de tinerii extremişti din „Hrvatski Domobrana”, l-a condamnat la moarte pe nevinovatul (?) Herencic. Bomba, expediată într-un pachet de ustaşi din Ungaria, va deveni suspectă pe drum şi din vagonul poştal va ajunge la o circă de poliţie iugoslavă. Aici, va exploda şi va provoca un deces şi două răniri grave.

Cei care au expediat pachetul au fost identificaţi rapid. Erau ustaşi croaţi găzduiţi în Ungaria. Unul dintre ei va fi judecat (ghinion, îşi luase cetăţenie ungară) şi condamnat la 15 ani detenţie. În realitate, acesta nu va păţi nimic. Procesul, însă, a avut tot dichisul necesar, pentru a mai potoli notele de protest iugoslave şi pentru a se uita cât mai repede fondul problemei, acela că, în Ungaria, teroriştii ustaşi sunt la ei acasă. Ungaria avea, pentru moment, nevoie de o politică de apropiere de Iugoslavia. Făcea eforturi, dar nu toate eforturile. Îşi va respecta promisiunea de a nu da pe mâna iugoslavilor niciun ustaş. Nu o va face nici cu Mijo Kralj (cetăţean iugoslav), celălalt atentator, pe care poliţia ungară nu-l va mai putea găsi, „cu toate eforturile depuse” şi „spre adâncul regret” al Ministerului de Externe ungar. Peste un an şi mai bine, Mijo Kralj va face parte din echipa de atentatori la viaţa regelui Aleksandar!

Şi acest eşec zgomotos al „bombei la pachet” a deranjat. Dar, dincolo de eşecuri şi succese, de satisfacţia şi insatisfacţia

stăpânilor, rămânea esenţialul: Ustaşa există, Ustaşa lucrează, Ustaşa nu se lasă, Ustaşa va veni din nou. Nu pot să nu gândesc aşa nici atunci când scriu despre ghinioanele ustaşilor.

Ghinion poate fi socotit şi faptul că, în urma ridicării Germaniei ca un concurent puternic, fără scrupule, greu de oprit în cursa de dominare a Europei, în politica antiiugoslavă vor interveni schimbări. Italia şi Germania vor căuta o machiavelică apropiere de Iugoslavia. La concurenţă.

Germania – cine se aştepta?! – va lichida centrul de propagandă al ustaşilor din Berlin şi, la cererea guvernului iugoslav, îl va expulza pe Jelic. Desigur, nu va merge până la capăt, pentru că, de pildă, ziarul ustaşilor croaţi va fi redactat şi tipărit în continuare (probabil, în acelaşi loc) şi doar caseta redacţională menţiona că publicaţia apare la Danzig (Gdansk). Germania nu va merge, însă, până la capăt. Şi cum ar fi făcut-o? Doar se ştie că, în politică, se lucrează având rezerve în toate variantele posibile. Prin urmare, „apropierea” de Iugoslavia nu excludea complet sprijinirea opoziţiei croate şi a ustaşilor, mai ales. De reţinut părerea conducerii armatei germane faţă de problema ustaşilor: *„Ministerul de Război porneşte de la premisa că, în cazul unei posibile situaţii de război în Europa, Iugoslavia ar putea trece de partea inamicilor noştri. Din acest motiv, va trebui să considerăm drept aliată emigraţia croată organizată, care se ridică împotriva actualei Iugoslavii”*. (16) Un punct de vedere exprimat în noiembrie 1933.

Ghinionul cel mai mare, pentru ustaşi, era că Italia respinsese „planul de răscoală” pe anul 1933 al lui Pavelic. O piedică mare în lupta pentru „cauza” ustaşilor. Pavelic va trebui să înţeleagă faptul că Italia nu se va mai implica în acţiuni care ar putea-o compromite în ochii Iugoslaviei. Nu va mai susţine „răscoala”… Dar va înţelege şi faptul că cel care îi spunea toate acestea – Paolo Cortese – îi garantează sprijinul lui Mussolini, pe mai departe. Totul este să se ivească un nou prilej, o situaţie de criză în Iugoslavia sau necesitatea politică imediată a provocării unei crize… Pavelic se va mai linişti când va înţelege – şi din alte semne – că Ducele încă mizează mult pe el, chiar şi în extrem de complicatul joc de încercare de izolare diplomatică a Germaniei, de oprire a expansiunii sale. Hitler bătea cu „Anschluss”-ul la porţile Vienei, care se cutremurau zdravăn, iar rezonanţa lor semnala, fără echivoc, că, foarte curând, ori se vor deschide, ori se vor prăbuşi. Aceasta însemna izolarea Italiei.

Mussolini va căuta, deci, o apropiere de Paris şi de Belgrad. Balcanii nu trebuiau să ajungă pe mână germană. Sunt ai Italiei! Şi nimic nu putea fi mai enervant pentru Duce decât faptul că, uneori, găsea linia ocupată. Berlinul vorbea, şi el, cu Parisul. Berlinul vorbea, şi el, cu Belgradul. Francezii îi sprijineu pe iugoslavi – ştia, dar, să cocheteze şi ei cu Berlinul?!

Cu atâtea „apropieri" şi „cochetări", pe Aleksandar şi ţara de care îşi legase soarta îi aşteptau, deci, zile mai bune? Nicidecum. Practic, Iugoslaviei nu i se ofereau decât două variante (aceleaşi!), concepute de doi monştri diferiţi. Germania: înglobare în sfera ei de influenţă sau distrugere şi ocupare, pentru a penetra, de voie, în Balcani. Italia: înglobare în sfera ei de influenţă sau distrugere pe părţi, pentru a stăpâni întregul bazin al Adriaticii şi al Mediteranei de Est. Care era diferenţa? Care?

Pentru a doua variantă din ambele alternative, cele două puteri aveau la dispoziţie, printre multe altele, gruparea teroriştilor ustaşi şi macedoneni. Cine ar fi putut crede aşa ceva, mai ales când fascişti şi nazişti umblau, succesiv, după graţiile iugoslavilor? Puţini, dar realitatea era că Aleksandar şi Iugoslavia sa se aflau în mare pericol. Marile puteri o ţineau în colimator, iar ustaşii şi macedonenii bâjbâiau pe la trăgaci.

Bine că am amintit de ei. Care mai era situaţia V.M.R.O.? Ghinioane şi pe la ei. Treburile mergeau mult mai prost decât la Ustaşa. Slăbiţi în lupte interne, sărăciţi odată cu sărăcirea populaţiei din regiunile pe care le controlau, deveniţi, cu timpul, incomozi pentru Bulgaria, cu eficienţă tot mai mică în faţa contramăsurilor iugoslave, sprijiniţi mai modest din exterior, teroriştii macedoneni adăugau ghinionul lor la ghinionul ustaşilor. Mai mult decât atât, V.M.R.O. avea motivele ei să nu se cupleze într-o acţiune comună italo-croato-macedoneană pentru răsturnarea regelui Zogu, al Albaniei. Era descurajant şi faptul că, în ciuda unor promisiuni şi acorduri-cadru care „garantau" independenţa Macedoniei, Mihailov a refuzat angrenarea V.M.R.O. în acţiuni frontale pentru destrămarea Iugoslaviei, atâta timp cât principalul partener interesat – Italia – nu oferea garanţii serioase ale sprijinului ei. Or, Italia nu a putut asigura, la vremea respectivă, nici măcar libera trecere a teroriştilor macedoneni pe teritoriul Albaniei. Influenţa ei asupra regelui Zogu era mai mult declarativă decât reală, ceea ce se şi dovedea.

Cu toate acestea, nici Italia, nici Germania şi nici Ungaria nu vor renunţa la colaborarea lui Mihailov. V.M.R.O. continua să aibă valoare, chiar şi în conjunctura mereu oscilantă, care cerea când atragerea Iugoslaviei într-o sferă de influenţă sau alta, când dezmembrarea ei în interesul aceloraşi sfere.

Dacă doriţi şi o părere autorizată în acest sens, iată o notă, din februarie 1933, a ambasadorului Ungariei de la Sofia: *„Faptul că naţionaliştii bulgari susţin obiectivele V.M.R.O. şi faptul că acesta menţine contactele cu elementele nemulţumite din Iugoslavia, determină să considerăm V.M.R.O. un element preţios. La nevoie, V.M.R.O. ar fi capabil să blocheze, în Macedonia, o forţă militară apreciabilă şi nu va ezita nicio clipă să-şi folosească mijloacele cunoscute, dacă ar observa că un anume politician bulgar ar dori să realizeze o înţelegere politică sârbo-bulgară. Ura absolută faţă de sârbi, susţinerea nelimitată a spiritului naţionalist sunt elemente care conferă – după modesta mea părere – dreptul la existenţă al V.M.R.O., chiar şi în poziţia sa actuală, defensivă, în care se află”* (16).

Mai mult ca sigur că şi prin alte cancelarii europene interesate se gândea la fel.

Ungaria va trimite, în continuare, bani şi arme (transportul a 500 de grenade era cât pe aci să devină un nou scandal public). În Germania, Rosemberg va garanta întreaga simpatie faţă de V.M.R.O., iar Italia va folosi diverşi mijlocitori (albanezi, unguri şi, în primul rând, ustaşi) pentru a-l asigura pe Mihailov de acelaşi lucru.

Dacă vom trage acum, împreună, linie sub toate acestea şi vom aduna acţiuni teroriste reuşite cu altele nereuşite, puciuri executate dar eşuate cu planuri de puci neaprobate, ghinioane şi demascări incomode cu susţinerea materială şi politică din exterior a organizaţiilor teroriste, oscilaţiile Iugoslaviei spre vechi şi noi poluri de putere cu oscilaţiile vechilor şi noilor poluri de putere spre Iugoslavia, vom obţine diverse rezultate. Multe vor fi confirmate de mersul evenimentelor, altele nu vor conta.

Pentru teroriştii antiiugoslavi vom întrevede, însă, din toate acestea, o concluzie clară. În 1933, nicio putere nu putea şi nu îndrăznea un asalt frontal asupra regatului iugoslav. Era, încă, prea devreme. Pentru a-şi menţine credibilitatea, asociaţia „Propaganda Faptei” – ustaşii şi teroriştii macedoneni – trebuia să găsească altceva. Sugestiile, aţi văzut, nu au lipsit. Şi nu va

întârzia nici aprobarea acţiunii de anvergură, orientată „împotriva unui obiectiv important sau asupra unei personalităţi marcante”.

Deci? Foarte simplu. În toamna anului 1933, în planurile Ustaşa, asasinarea regelui Aleksandar al Iugoslaviei va urca pe primul loc.

Planul asasinării. Exemplarul 1: Întocmit – Pavelic; Văzut – Cortese, Roatta etc. Aprobat – Mussolini. Anexa 1: Ungaria, Anexa 2: Austria, Anexa 3: Germania.

Ce ar fi de spus, în legătură cu un subiect atât de important, într-o carte care tratează acest eveniment, fără a-l putea adânci prea mult?

În ziua desemnată pentru atentat – 16 decembrie 1933 la Zagreb se adunaseră deja cele două echipe. Una era formată din Petar Oreb şi Herencic, iar cea de a doua – din Begovic şi Podogrelec. Sosiseră cu cinci zile înainte şi detaliaseră planul. Între timp, sosise, la Zagreb, şi regele Iugoslaviei. Urma, acum, parcurgerea unui itinerar, care trecea, obligatoriu, prin Piaţa Zrinsky. Aici, amestecaţi printre curioşi, se aflau Oreb, care când strângea în mână grenadele din buzunar, când îşi pipăia, nervos, pistolul. Pe lângă el, cu schiuri pe umăr, Begovic şi Herencic. La apariţia coloanei regelui, ultimii doi ar fi trebuit să arunce schiurile în faţa maşinii, ca aceasta să încetinească sau să oprească. Oreb urma să arunce grenadele asupra automobilului şi să tragă asupra regelui. Numai că, în acea zi, atât schiurile, cât şi grenadele vor rămâne la locul lor. Atentatul pregătit cu atâta grijă nu se va produce!

Motivul ezitării atentatorilor este comentat şi azi în fel şi chip. Unele surse ungare, de pildă, motivează aceasta prin faptul că Oreb şi ceilalţi ustaşi au realizat, în ultima clipă, că vor muri mulţi oameni nevinovaţi, concetăţeni şi cunoscuţi de-ai lor. Begovic şi Podogrelec erau zagrebieni. Unele surse iugoslave contemporane afirmă că fostul pescar Petar Oreb ar fi avertizat din timp poliţia şi, astfel, a fost zădărnicit atentatul. Curios! Problema pusă astfel rămâne în picioare doar dacă, după luarea contactului cu poliţia iugoslavă, Oreb ar fi primit, totuşi, indicaţia să acţioneze conform planului, dar fără a trage, în cele din urmă. Destul de hazardată soluţie. Şi riscantă. Care şef de poliţie sau de securitate să-i fi dat aprobarea? Oricum, la reconstituire, a rezultat clar că regele nu ar fi avut nicio şansă de scăpare, dacă doar unul dintre cei trei atentatori ar fi aruncat o grenadă sau ar

fi tras cu pistolul.

Pe de altă parte, dacă Oreb a trădat, într-adevăr, libertatea lui de mişcare uluitoare se poate explica prin faptul că a trădat şi căpitanul de poliţie Vragovic, cu diferenţa că primul şi-a trădat ustaşii, iar al doilea – regele. Vragovic era cel care luase contactul cu Oreb…

După instaurarea regimului fascist al lui Pavelic, a venit şi confirmarea absolută a trădării sale. Vragovic a primit funcţii înalte, ale căror avantaje le-a tot savurat timp de patru ani. Puţin. După război, a fost judecat, condamnat la moarte şi executat.

Cert este faptul că atentatorii s-au întors la casa conspirativă de pe strada Stasova nr. 4. Începuseră să discute reluarea acţiunii şi abia atunci a năvălit poliţia peste ei. A urmat un schimb de focuri, soldat, până la urmă, cu arestarea celor doi zagrebieni şi dispariţia lui Oreb. Cel de-al patrulea complice o ştersese, pe cont propriu, încă din piaţă. Curios lucru este şi faptul că pe Oreb nu l-a mai căutat poliţia nicăieri. A fost arestat pur şi simplu întâmplător, după mai multe zile, în timp ce se îndrepta spre Ungaria, de către un anonim şef de post comunal. Ironie!

Ce au indicat cercetările? Atentatori ustaşi, legaţi de nenumărate fire ce duceau spre Ungaria, Italia, Austria şi Germania. Mărturisirile prizonierilor, făcute poliţiei iugoslave, se desfăşurau în paralel cu febrila activitate diplomatică de ştergere a urmelor şi a dovezilor amestecului guvernului italian, în primul rând. Documentele compromiţătoare ale ustaşilor, din care rezulta implicarea Romei, se aflau la Viena, drept pentru care foarte multe au depins de modul galant în care poliţia austriacă va efectua percheziţiile. La cererile repetate adresate însuşi preşedintelui Dolfuss de ambasadori şi prim-miniştri italieni şi unguri, poliţia austriacă va acţiona cu cea mai mare discreţie. A fost suficient pentru cei interesaţi la niveluri foarte mari… Vor scăpa cu faţa curată. Dollfus n-ar fi trebuit să manifeste clemenţă faţă de organizatorii de asasinate politice. Nu de altceva, dar, dacă şi-ar fi consultat horoscopul, ar fi aflat că el însuşi va fi ucis foarte curând, tot de asasini politici.

Logica şi numeroase dovezi confirmau esenţialul: ustaşii sunt sprijiniţi, în primul rând, de Italia; ustaşii au încercat asasinarea regelui; noi (o largă paletă de noi) avem obligaţii faţă de Italia; noi (aceiaşi) trebuie să salvăm ustaşii. S-a putut dovedi că la organizarea încercării de atentat au contribuit marile state

majore, serviciile de spionaj şi de contraspionaj italiene şi ungare, ministerele apărării şi de externe din cele două ţări; în Germania, firele au dus la Aussempolitisches Amt, a lui Rosemberg, la ministerele propagandei şi de război, la Ministerul de Interne din Prusia; şi-au adus contribuţia diplomaţi acreditaţi în diverse ţări, printre care ambasadorii italian şi ungar de la Viena şi Sofia, ambasadorul italian de la Budapesta, consulii unguri de la Zagreb şi Milano, ataşatul militar ungur de la Milano, ataşaţii militari germani din Sofia, Budapesta şi Roma.

Conjuraţia internaţională împotriva Iugoslaviei era evidentă. Atât de evidentă încât toată lumea (!) vorbea despre cu totul altceva. Se făcea că plouă – dacă-mi permiteţi. Ca mai mereu, cât ţine o conjuraţie internaţională şi cât vor mai ţine ele. Adică până-i lumea – dacă-mi permiteţi. Toată şmecheria e să nu ajungi ţinta ei. Dacă taci – nu ajungi. Toţi speră în asta. Numai că, tăcând şi tăcând, ţările, devin, rând pe rând, victime. Un fel de „tăcere a mieilor” – dacă-mi permiteţi. Acum, este la rând Iugoslavia. Cine îi urmează? Şi – dacă-mi mai permiteţi o dată – rog citiţi totul la timpul trecut, pentru că vorbim, totuşi, despre Iugoslavia de altădată.

Fine de’l primo tempo. Ieşirea prin Sărindari! Faceţi luminăăă!

Orice asemănare cu ţări, conjuraţii, organizaţii, evenimente şi personaje reale şi recente este întâmplătoare. Adică, se mai întâmplă. Va fi sau nu şi un… secondo tempo?

Pe cât de evidentă se dovedea a fi conjuraţia, pe atât de limpede era că nu capul lui Aleksandar constituia ţinta ei principală, ci ruperea în bucăţi a regatului de care acesta şi-a legat, în mod nefericit, soarta. Sau de care l-a legat soarta, în mod nefericit. Urmările externe ale încercării de asasinat de la Zagreb au fost că raporturile iugoslavo-italiene, iugoslavo-ungare şi iugoslavo-austriece au cunoscut o perioadă de deteriorare. Acesta este limbajul uzitat, n-avem ce face. Dar dincolo de el? Mă întreb ce o fi fost în sufletul lui Aleksandar? Ce aţi fi făcut dumneavoastră în locul lui? Ce-aş fi făcut eu în locul dumneavoastră?

S-au deteriorat şi raporturile cu Franţa, pentru că, spre consternarea lui Aleksandar, Franţa a insistat peste măsura admisibilului ca Iugoslavia să nu adopte o poziţie prea dură faţă de Italia (!). Regele Aleksandar va îndeplini rugămintea francezilor, dar nu va uita. Şi poate aceasta a fost picătura care a dus la reevaluarea cercului de prieteni ai Iugoslaviei. Cât de

puţini îi rămăseseră şi atunci! Doamne! Până şi Franţa, marea Franţă făcea jocul lui Mussolini, de trei ori duşman al Iugoslaviei. Este bine pentru ţară ca, pe lângă Franţa, să mai aibă un aliat. Acesta va fi Germania, a hotărât Aleksandar. Nu putea greşi, pentru că nici bine nu putea face. În situaţia sa şi a Iugoslaviei, orice hotărâre nu putea fi decât greşită. Cărţile erau de mult măsluite. Se va putea reproşa unui condamnat la moarte că, urcând scările eşafodului, s-a sprijinit tocmai de călău?

Iugoslavia era condamnată la moarte de toţi duşmanii săi. Cei care nu o condamnaseră tăceau ca mieii în timpul tăierii mielului de alături.

Regele Aleksandar ştia că va împărtăşi soarta regatului său. Dar era om şi mai spera. Era rege şi era obligat să mai spere pentru ţara şi poporul său. Şi, să recunoaştem, atunci, în vălmăşagul de evenimente, prognoza regală era, oricum, mai dificilă decât comentariul nostru uşurel de acum. Să fiu iertat.

În ziua atentatului neexecutat, regele sosise la Zagreb să discute cu opoziţia croată locală, doar, doar... Urma apoi, în program, amnistierea lui Macek, poate, poate... Nimic nu se va mai întâmpla din toate acestea. Doar contrariul lor. Se va adânci şi mai mult neîncrederea dintre croaţi şi sârbi. Putea şi voia, oare, omul de rând să-şi imagineze că nu toţi croaţii au vrut asasinarea regelui sârb? Că, de fapt, au vrut-o capii italienilor, ai ungurilor, ai nemţilor? Aceasta era marea victorie pe care ar fi putut-o contabiliza toate forţele antiiugoslave, amestecate în încercarea de asasinat. Adâncirea neîncrederii. Numai că un asemenea rezultat nu este palpabil şi nu are un instrumentar de măsură sensibil.

Conjuraţia asasină din jurul Iugoslaviei voia mult mai mult şi mult mai repede. Cealaltă conjuraţie, conjuraţia complice, prin tăcere, a Balcanilor şi a Europei se prefăcea, din nou, preocupată de treburile ei mărunte. Cât de mult greşea! Peste doar şapte-opt ani, nu vor mai rămâne decât urme vagi ale independenţei şi suveranităţii conjuraţilor tăcerii, pedant îngrijite cu frica în oase, prin neamestec, echidistanţă, respectarea riguroasă a tratatelor ce îi ruinau, aliniere la noua ordine europeană... etc.

Dă, Doamne, să greşesc în ceea ce gândesc acum, că istoria se repetă...

Apropo, am primit câteva nave de patrulare americane. Sunt formidabile pentru impunerea embargoului care se aplică

Iugoslaviei, total, iar României – doar voluntar şi parţial – la Dunăre. Gaudeamus! Ne putem afirma loialitatea! Mulţumim frumos. Thank you. Danke schon. Merci. Grazie. Embargoul pe care ni-l aplicăm noi înşine ne costă vreo zece miliarde de dolari pe an. Dar ce contează, când ne aşteaptă o prioritate absolută şi o atât de mare bucurie! Vom afla, primii din lume, când pică Paştele cailor. Va fi ziua în care cineva ne va da miliardele înapoi.

„DACĂ SCAP… VOI TRĂI O SUTĂ DE ANI!”

În ziua în care s-a anunţat vizita regelui Aleksandar în Franţa, acesta era un rege condamnat la moarte cu mai multe luni în urmă. Nu este o figură de stil şi nu este vorba de o anumită condamnare a istoriei, prin care au trecut atâţia şi atâţia regi şi preşedinţi. Era o sentinţă cât se poate de concretă, deşi, departe de a emana de la un organ de justiţie autorizat de popor – să zicem –, care, în situaţii speciale, condamnă la moarte, uneori, regi şi preşedinţi de-a valma, cu neamuri cu tot.

Condamnarea la moarte a regelui Aleksandar a fost hotărâtă de o aşa numită „Uniune Croată” şi publicată în ziarul „Nezavisna Hrvatska Drzava”, la 16 aprilie 1934. Capetele de acuzare cuprindeau şase puncte (cifră fatidică), iar sentinţa îl condamna la moarte pe rege şi întregul guvern de la Belgrad. „Ustaşii croaţi vor duce la îndeplinire sentinţa în cel mai scurt timp” – afirma comunicatul şi îl solicita pe Ante Pavelic să dea „semnalul executării acestui act istoric”.

Era începutul unei campanii de presă, în care va urma o scrisoare deschisă a lui Pavelic şi încă un avertisment (6 august), adresat, de această dată, marilor personalităţi ale timpului, care încercau punerea pe picioare a unui sistem de securitate colectivă: Barthou, Titulescu, Benes. Primul dintre ei va muri, şi el, în urma atentatului întreprins împotriva lui Aleksandar.

Trebuia sau nu trebuia dat atenţie acestui avertisment? Şi, dacă da, ce ar fi trebuit întreprins pentru împiedicarea sa?

Ţinând seama de faptul că cei care avertizau erau duşmani necruţători şi că, mai ales, erau sprijiniţi de mari puteri, la fel de ostile Iugoslaviei, prea multe nu erau de făcut. Măsuri severe de protecţie a persoanei regelui, vigilenţa organelor de poliţie, a serviciilor de spionaj şi contraspionaj, balansarea spre echilibru a politicii externe, lovirea preventivă a grupărilor teroriste…

Nu toate erau, însă, aplicabile, iar altele nici măcar nu puteau fi luate în calcul. Un atac terorist asupra teroriştilor ar fi complicat şi mai mult situaţia externă a Iugoslaviei. Şi, apoi, mâinile serviciilor secrete iugoslave nu au fost, pe atunci, atât de lungi încât să-l poată atinge pe Pavelic, păzit de alte servicii secrete.

De altfel, semne că Ustaşa şi V.M.R.O. pregătesc ceva mai serios, chiar asasinarea regelui, rezulta din evaluarea mai multor elemente. Informatorii serviciului de contraspionaj, ai celui de securitate raportau reorientări în preocuparea teroriştilor. În afară de aceasta, anul 1934 se arătase un an „liniştit” în privinţa atentatelor. Un atentat cu bombe în acceleratul spre Belgrad, la începutul anului, un alt atentat în clădirea poliţiei din Zagreb, la 11 aprilie, un altul în acceleratul Munchen – Belgrad, la 5 iunie şi, în sfârşit, ultimul la 4 august, în clădirea tribunalului din Zagreb, reprezentau un bilanţ îngrijorător de modest pentru organele de securitate iugoslave. Concluzia nu putea fi alta decât faptul că ustaşii, mai ales ei, se pregătesc pentru o lovitură serioasă. Îşi economisesc forţele pentru altceva. Au preocupări în altă direcţie.

Era singura alternativă posibilă, pentru că nimeni nu putea crede că, în umbra unor semne ale destinderii şi ale unor firave apropieri reale între Iugoslavia şi puterile fasciste, Ustaşa şi-ar fi pierdut sprijinul şi, mai ales, intenţiile. Cum nimeni dintre cei avizaţi şi informaţi, prin natura profesiei lor, nu putea crede că mai marii duşmani ai Iugoslaviei şi-ar fi schimbat şi ei intenţiile. Vizitele, tratativele, tratatele, comunicatele de presă de bună intenţie ale tuturor puterilor mari şi mici erau fumuri de mascare şi orbeau cu succes. Ele nu puteau orbi, însă, totul – organele de informaţii, contraspionajul şi nici vârfurile politicului.

Pericolul cel mare îl reprezentau ustaşii, mai ales aşa „adormiţi” cum păreau după acţiunile lor violente. Ustaşii, pentru că V.M.R.O. era pe cale să-şi dea duhul. După un deceniu în care forţa teroriştilor macedoneni era destul de mare pentru a schimba guvernul bulgar, în primăvara lui 1934, aceasta devenise o amintire. V.M.R.O. nu a putut ţine nici măcar „conferinţa” sa anuală, neprimind aprobare din partea guvernului, iar la nicio lună după aceasta, noul guvern bulgar, cu orientare filofranceză, a interzis V.M.R.O.-ul! O lovitură de o amploare fără precedent, resimţită şi de ustaşi.. Am mai semnalat-o.

* * *

Despre obiectivul Ustaşa pe anul 1934 vorbea şi atentatul nereuşit din 1933. Nimic din datele problemelor de atunci nu se schimbase. Duşmanii Iugoslaviei, ai regelui, ai Serbiei erau tot aceiaşi. Din punctul lor de vedere, duşmănia era obiectivă, firească, necesară, pentru că făcea parte din politica statului, din strategia sa pe termen lung. Pe de altă parte, nici Iugoslavia nu a trecut la sinucidere în faţa ameninţărilor şi căuta, prin toate mijloacele pe care le credea de cuviinţă, supravieţuirea. Prin urmare, în ciuda unor aparenţe care argumentează contrariul, organizaţiile teroriste au continuat să beneficieze de ajutorul marilor puteri şi în 1934, pentru că o cale a destrămării Iugoslaviei era şi cea a asasinatului politic, cu tot ce l-ar fi putut succede.

Vom zăbovi asupra cadrului în care s-a pregătit asasinarea regelui Aleksandar, pentru că anumite elemente ale sale au fost elucidate şi, mai ales, pentru că tocmai acestea ne pot sugera dimensiunea politică a jocurilor care s-au făcut acum, în anii ’90, în jurul Balcanilor noştri. De fapt, toate aceste combinaţii şi maşinaţiuni politice ale perioadei interbelice vor reprezenta o lecţie din care trebuie învăţat. Acum. Şi, probabil, în veci.

Spuneam că, într-un anume fel, Iugoslavia era la mijloc. Şi alte ţări erau, ştim bine.

Să privim însă, de această dată, în jurul Balcanilor, de undeva din inima Belgradului şi să încercăm să rămânem neimplicaţi. Ce am fi putut vedea?

În primul rând, un aliat devenit tradiţional, Franţa, cu un nou ministru de externe, Louis Barthou, un moşuleţ energic pentru cei 74 de ani ai săi. O Franţă şi un ministru de externe care, în faţa ameninţării germane, au găsit partenerul de sprijin în U.R.S.S., fără a înlătura posibilitatea unei apropieri franco-italiene. În acest sens, se făcuseră deja câţiva paşi demonstrativi. Franţa nu s-a opus extinderii influenţei Italiei în bazinul dunărean şi spera ca, prin ricoşet – să zicem – să poată pune pe picioare o apropiere între „Mica Antantă” şi alianţa italo-austro-ungară. De la Belgrad, de unde ne aflăm, se vedea bine că, în această concepţie de asigurare a securităţii colective, Iugoslavia va trebui să se apropie de Italia. Dacă aceasta se producea, înţelegerea între cele două „blocuri” ar fi fost ca şi rezolvată. Rezultatul? Germania – izolată de un cordon italo-

austro-ungaro-cehoslovaco-româno-iugoslav, pe a cărui cataramă se afla mâna Franţei.

Tot de acolo, de la Belgrad, se putea observa că, în ciuda unor apropieri ideologice şi de structuri, Italia şi Germania se aflau în competiţie pentru zone de influenţă. Germania era viguroasă şi fără prea multe scrupule. Forţa înglobarea Austriei, alianţa cu Polonia, apropierea de Iugoslavia. Cum putea opri Italia un asemenea tăvălug periculos încă din ’33? După întâlnirea Mussolini-Hitler, din iunie 1934, devenise limpede că, dacă nu se propteşte bine, din visele expansiunii italiene spre atingerea măreţiei Romei antice nu va rămâne mai nimic. Cizma teutonică bătea încă pasul pe loc, dar zgomotul pe care îl făcea nu lăsa să doarmă o întreagă Europă şi, cu atât mai puţin, „cămăşile negre” ale lui Mussolini.

În consecinţă, Belgradul a putut sesiza continuarea apropierii italo-franceze şi italo-iugoslave. Numai că între ce-şi imagina Barthou şi ce urmărea Mussolini era o diferenţă uriaşă. Ducele nu avea nevoie de o „Mică Antantă” şi o Franţă aliate cu Italia împotriva Germaniei, decât ca soluţie de rezervă. Problema o putea rezolva şi altfel. Cum? Printr-o mimată prietenie mare cu Franţa. După legarea prieteniei, Franţa va da frumos pe mâna Italiei toată „Mica Antantă” şi, în primul rând, Iugoslavia. Italia va pătrunde în Balcani, va da diverse teritorii Ungariei revizioniste, va da ceva şi Austriei să se ţină bine lângă Italia şi, în final, va da ceva din Cehoslovacia şi Germaniei înfometate.

Acolo de unde privim Balcanii putem să începem a ne îngrijora, dacă încă nu ne-a cuprins încă sentimentul sau nu ni s-a topit gheaţa de pe şira spinării. Va să zică, Italia simula cât mai veridic apropierea de Iugoslavia, dar prefera, în orice moment, măcelărirea ei. Prima o făcea să amăgească Franţa, iar a doua o planifica serios (cea mai sigură cale de a o lua înaintea Germaniei) tocmai în convingerea că, la apariţia unei grave crize italo-iugoslave, Franţa nu va risca prea mult. În orice caz, nu va merge până la capăt cu sprijinirea Iugoslaviei.

Simularea avea şi o variantă a planului. Până una alta, era folositoare şi apropierea de „Mica Antantă” şi atragerea ei într-o „coaliţie” antigermană.

Şi Ungaria, aliata Italiei? Budapesta revizionistă nici nu a vrut să audă de un asemenea joc complicat, al cărui prim pas ar fi fost un ciclu de serenade sub balconul micuţei Antante! Recoltă

bogată a celui de-al doilea pas, promis de Italia, nu putea convinge oricât de mare se prefigurau feliile promise: iugoslavă şi română. În replică, nici Roma nu s-a arătat copleşită de argumentele ungare şi şi-a văzut mai departe de treburile ei.

Prima etapă, apropierea de Iugoslavia, presupunea, din nou, ţinerea în frâu a ustaşilor. Formal. Exclusiv formal, pentru că şi în 1934, la Marele Stat Major al armatei italiene, planul unei operaţii militare împotriva Iugoslaviei era lucrat la zi. Aliatului ungar îi revenea, în caz de război italo-iugoslav, sarcina organizării unei diversiuni la graniţa comună, iar aliatul ungar confirma faptul că este de acord, dacă i se alocă mijlolacele necesare (8 august 1934). Exclusiv formal, pentru că, deşi l-a potolit din nou pe Pavelic de a întreprinde fel de fel de acţiuni zgomotoase, care ar fi dăunat apropierii simulate de Iugoslavia, Mussolini urmărea lovitura cea mare în stilul propriu, banditesc.

Doar cu două zile înainte de atentat (7 octombrie 1934), consulul italian întors la Zagreb a mărturisit colegului ungar că Mussolini i-ar fi declarat următoarele: *„Italienii vor de la francezi, în primul rând, să le dea mână liberă în Iugoslavia. Prin urmare, optimismul naţionaliştilor croaţi nu este nefondat. Italia se ocupă cu un interes neschimbat de mişcarea croată”*. (16)

Ce se putea vedea din Belgrad, privind spre Berlin, în 1934?

Problema iugoslavă părea să trezească sentimente de simpatie la Berlin. Belgradul ştia că nu era vorba de o dragoste la prima vedere, ci de o cursă diplomatică – deocamdată – pentru supremaţie europeană, cu aruncarea din şa a concurentului italian. Mai ales aruncarea din şa era aşteptată cu nerăbdare. Dar nu numai aceasta.

La Belgrad, a fost mare bucurie la sosirea delegaţiei comerciale germane. Se deschidea piaţa produselor agricole iugoslave. Germania făcea ceva concret. Franţa făcuse şi ea multe, dar lucrurile bune se mai uită, nu o dată. Acum, puterea relativ modestă şi oscilaţiile Franţei în căutarea aliaţilor pentru un sistem de securitate colectivă, ce nu părea să aibă viitor, trezeau, la Belgrad, dubii justificate privind principalul aliat al Iugoslaviei.

De acolo de unde privim, am fi putut vedea şi apropierea Iugoslaviei de Germania. Poate chiar uşor exagerată. Nu era un caz singular şi nici nu va rămâne, dar Iugoslavia oferea, dintr-o dată, mult, fără a fi sigură că va primi echivalentul darurilor ei.

Un blestem al Balcanilor!

În martie ’34, ambasadorul iugoslav la Belgrad îi vorbea lui Hitler despre povara (!) alianţei cu Franţa. Cu un alt prilej, la Ministerul de Externe din capitala Germaniei, a făcut şi alte declaraţii în numele guvernului iugoslav: tratatul italo-austro-ungar nu este orientat atât spre evitarea Anschluss-ului, cât spre încercuirea Iugoslaviei; atitudinea ostilă a Italiei nu este neutralizată de alianţa franco-iugoslavă. Belgradul cânta exact ceea ce făcea Berlinului cea mai mare plăcere.

Redăm un paragraf semnificativ al declaraţiei:

„S-a consolidat impresia că Franţa nu ar ezita să sacrifice interesele Iugoslaviei, dacă, în acest fel, ar putea obţine sprijinul italian în domeniile dezarmării şi ale propriei sale securităţi. Ura neputincioasă (a Italiei) împotriva Iugoslaviei şi simţământul de nesiguranţă faţă de Franţa au generat dorinţa crescută pentru ca, în măsura în care acest lucru este posibil, să se stabilească o legătură mai strânsă cu Germania”. (16)

Declaraţii similare au fost transmise, să se audă, şi guvernelor ungar, austriac şi, evident, francez.

Ambasadorul iugoslav de la Budapesta, Vukcevic, s-a referit şi la arzătoarea problemă a anexării Austriei de către Germania. Tranşant şi fără echivoc: *„În ceea ce priveşte Anschluss-ul, iugoslavii îl consideră acceptabil, pentru că, dacă se va realiza, va duce la blocarea Italiei, care nu va mai avea posibilitatea să-şi continue politica antiiugoslavă”*. (16)

Asemenea opinii – şi altele similare –, exprimate tocmai când Germania avea nevoie încă de măşti acoperitoare ale brutalităţilor pe care le intuia doar vag o lume întreagă, nu puteau să nu găsească o replică recunoscătoare. În prima zi a lunii mai 34, se semnează, la Belgrad, acordul comercial iugoslavo-german. Mare bucurie la Belgrad, dar mai mare la Berlin.

Vorbeam, mai pe la începutul cărţii, despre unele trăsături pe care le-au preluat croaţii de prin Occidentul german. Ele se vor manifesta şi acum. Deşi nu făceau niciun serviciu partenerului într-un tratat economic, germanii au trâmbiţat, cu acest prilej, explozia primei torpile în coca firavei corăbii numită „Mica Antantă”. Cu doar câteva săptămâni înainte, însuşi Rohm, comandantul trupelor S.A., dăduse o raită oficială prin Iugoslavia. Băieţii săi vor şti, de acum încolo, de cine să se îngrijească – dăduse acesta de înţeles iugoslavilor. Erau, desigur, toate,

minciuni. Nimeni nu dorea menţinerea status quo-ului iugoslav decât în limitele interesului propriu. Erau minciuni, dar sunau frumos. Atât de frumos încât păreau adevărate.

De la Belgrad se putea vedea şi Parisul şi era limpede că, pe acolo, totul îngrijora peste măsură. Iugoslavia era un pivot important pentru toată lumea. Pentru Franţa, ieşirea din cadru a Belgradului echivala cu zdruncinarea din temelii a unui sistem de securitate la care se lucra de zor. La 25 martie, Barthou va acorda şi va cere explicaţii nemijlocit de la cele mai înalte niveluri iugoslave, în timpul vizitei sale la Belgrad.

Dacă, la plecare, va fi părăsit Iugoslavia cu un entuziasm moderat, atunci va fi procedat cel mai bine, pentru că Aleksandar nu va renunţa la intenţia întăririi raporturilor cu Germania şi nu avea de gând să acorde vreun credit lui Mussolini.

Putea, oare, să o facă în situaţia în care, în timpul puciului din iulie, organizat de naziştii în Austria, Italia şi-a mobilizat trupele la graniţă, pentru a interveni – firesc – în sprijinul Vienei? Iugoslavia avea tot interesul ca alianţa italo-austro-ungară să se spargă, fie şi în folosul Germaniei. Nu a ascuns niciodată acest lucru şi nu-l va ascunde nici după puciul nereuşit, soldat, totuşi, cu asasinarea cancelarului Austriei, Dollfuss. Mai mult, a dat de înţeles că, în cazul intervenţiei italiene, nici armata iugoslavă nu va sta inactivă. Dar, ceea ce a ridicat indignarea democraţiilor occidentale la cote paroxistice a fost declaraţia ambasadorului iugoslav de la Berlin, că problema „crizei austriece” să fie trecută spre soluţionare Ligii Naţiunilor! Or, toată lumea ştia că aceasta ar fi însemnat înmormântarea problemei, ceea ce, să zicem, n-ar fi fost un lucru fără precedent. Propunerea avea, însă, şi un alt tâlc, atât de străveziu… Se cerea, practic, eliminarea oricărui amestec străin în rezolvarea problemei, adică în primul rând al Italiei, dar şi al altor mari puteri europene. Iugoslavia dădea mână liberă Germaniei în problema austriacă.

Iugoslavia nu-şi ascundea cărţile pe sub masă şi nu ascundea nici lucruri de detaliu, condamnabile. De pildă, nici faptul că naziştii implicaţi în puciul din Austria au găsit, în refugiul lor disperat spre Iugoslavia, graniţe deschise. Era limpede că asemenea atitudini nu au dus decât la sporirea duşmăniei duşmanilor ei. Întrebările care se mai puteau pune erau dacă, în compensaţie, Aleksandar a câştigat prietenia Germaniei şi dacă nu a zdruncinat-o prea tare pe cea a Franţei.

La a doua întrebare, răspunsul l-ar fi primit la sfârşitul vizitei sale în această ţară, anunţată pentru luna octombrie. La prima, se pare, răspunsul era deja dat şi, de necrezut, era negativ!

Îmbunătăţirea accelerată a raporturilor germano-iugoslave era doar o etapă de tranziţie a politicii naziste. Germania nu avea nevoie, a la long, de o Iugoslavie unitară. Pretenţiile sale teritoriale, sfera sa de expansiune nu se puteau opri la graniţele unui regat, care, simpatizant sau nu, bloca Balcanii, drumul spre Mediterana de Est, drumul spre Orient. Iugoslavia nu avea niciun rost şi niciun rol în planurile strategice viitoare. S-ar putea, totuşi, ca apetitul german să nu fi fost încă atât de mare atunci, în toamna anului 1934. Nu bătea chiar până în Orient. Mai probabil era ca *„programul de realizare a visului Germaniei Mari să prevadă, în perspectivă, cuplarea la sfera de putere germană a slovenilor şi a croaţilor care aparţin lumii culturale germane”*. (16)

Ceea ce era, însă, vizibil în 1934, ceea ce se dorea a fi vizibil erau tocmai raporturile germano-iugoslave în ascensiune. O „pretinie”, dacă vă mai amintiţi „espresia”. Pentru că doar „pretiniile” sunt false, după cum s-a şi văzut. Dar cât de folositoare se va dovedi această mască pentru vremurile ce vor veni!

Aleksandar va fi asasinat, dar puţini vor îndrăzni să pună întrebarea dacă, în culisele sale, crima politică de la Marsilia nu a ascuns cumva şi un regizor german, care a dirijat o coproducţie. Scenariu italo-german, interpretare croato-macedoneană.

Reuşind eliminarea din start a supoziţiei implicării sale, Germania va privi din lojă toată vânzoleala, vâlva, lacrimile ipocrite, procesul tergiversat şi, în final, muşamalizarea ruşinoasă a „afacerii”, încheiată cu o lamentabilă rezoluţie a Ligii Naţiunilor.

Sunt voci care neagă hotărât orice amestec german. Şi dacă printre ele se află şi cea a unuia dintre foştii şefi ai contraspionajului iugoslav, Vladeta Milicevic, povestea pare şi mai veridică.

Pare, dar nu este.

Am mai spus-o. Nimeni nu a furnizat certitudini privind toate maşinaţiunile din perioada asasinării regelui Aleksandar. Există, totuşi, mai mutle dovezi şi raţionamente, care duc la concluzia implicării adânci şi nemijlocite a unor interese germane în această problemă. Aceasta nu exclude, desigur, participarea

italiană – mai vizibilă la vremea ei, dar negată, cu încăpăţânare, până la acceptarea argumentelor ei. Şi nu o elimină pe cea ungară, umflată artificial, ca dimensiuni, mult peste măsura participării sale reale. Repetăm, nu se cunoaşte încă totul despre asasinat, ceea ce impune o poziţie rezervată, dar, repetăm, la Marsilia, nu numai pistolul asasinului a fost german (un Mauser). Multe dintre sforile la care s-au legat marionetele complotului au fost trase de Germania.

Prezentarea evenimentelor legate nemijlocit de asasinarea regelui Iugoslaviei are, în contextul problematicii asupra căreia ne-am oprit, un rol, totuşi, secundar. Mai importante continuă să fie cauzele care au dus la această crimă politică, forţele care au inspirat-o şi au executat-o şi, desigur, urmările sale.

Despre cauze şi premise am vorbit.

Fie-ne permis, acum, să reluăm, pe scurt, filmul evenimentelor.

Marţi, 9 octombrie 1934, în jurul orei 16.00, în portul Marsilia, la Quai des Belges, acosta nava iugoslavă „Dubrovnik”, avându-i la bord pe regele Aleksandar şi pe ministrul de externe, Jevtic. Regina Maria renunţase în ultimul moment la călătoria cu nava, preferând să facă drumul cu trenul, până la Dijon şi, de acolo, la Paris.

Vizita regelui, apreciată drept un eveniment de mare însemnătate, a determinat prezenţa, pe traseul dintre port şi primăria oraşului, a zeci de mii de oameni. Organizarea protecţiei înaltelor personalităţi iugoslave şi a ministrului de externe francez, Barthou, s-au dovedit sub orice critică. Forţe de ordine puţine, copleşite, pur şi simplu, de presiunea mulţimii.

Din punctul de vedere al serviciilor de protecţie, străzile Marsiliei nu puteau oferi, în acele condiţii, nici cea mai elementară siguranţă. Marsilia se prezenta ca o mare şi necunoscută ameninţare.

Pe cheu, mulţimea ovaţiona şi doar bubuiturile celor 21 de salve de salut mai acopereau, pentru câte un moment, zgomotul. Mai rămăseseră doar câteva minute până la debarcare, când regelui i se înmână ultimul avertisment, trimis telegrafic de serviciul de contraspionaj iugoslav. Mesajul era categoric, scurt, ca o poruncă: *„A se evita coborârea pe ţărm, pentru că există informaţii privind o tentativă de asasinat. A se motiva, pentru aceasta, starea de sănătate necorespunzătoare.*

În port şi în oraş, dezordinea este mare; nu s-au luat măsuri corespunzătoare de siguranţă”.

Aleksandar a citit mesajul, a privit de sus, de pe navă, lungul covor roşu întins pe cheu, mulţimea înfierbântată şi a luat hotărârea să urmeze programul stabilit. Se afirmă că, înainte de a coborî treptele, regele ar fi spus: *„Dacă scap de data asta, voi trăi o sută de ani”*. Nu va scăpa. Din clipa în care a încheiat fraza, va mai avea de trăit exact o oră.

În limuzina deschisă, în stânga regelui a luat loc Barthou, iar în faţă, lângă şofer – generalul Georges. Din cauza mulţimii care rupsese cordonul firav al poliţiei, maşina înainta extrem de încet. În dreptul clădirii bursei, din mulţime s-a rupt un bărbat şi, cu strigătul „Vive le roi!”, a sărit pe scara maşinii, cu spatele la direcţia de mers. Fără să stea pe gânduri, a tras asupra regelui, unul după altul, cinci cartuşe. Abia după aceea, şoferul a putut să oprească maşina, să-l apuce de palton pe atentator şi să tragă de el. Atentatorul a continuat să tragă până şi-a golit tot încărcătorul, alte cinci cartuşe. Ultimele, în generalul Georges.

Colonelul Piolet, care asigura, călare, partea dreaptă a maşinii, nu a observat apropierea atentatorului, fiind cu spatele la el, deoarece, în înaintarea sa, depăşise cu câţiva paşi nivelul portierei. Până s-a întors, până a scos sabia şi a lovit, totul se consumase.

Înainte de a leşina, regele a rostit o singură propoziţie: *„Cuvajte mi Iugoslaviju”* – *„Salvaţi Iugoslavia mea”*, au fost ultimele sale cuvinte.

Haosul a atins, într-o clipită, apogeul. Lumea a intrat în panică, poliţia franceză – aşişderea. A deschis focul asupra mulţimii. Au murit două femei, un poliţist şi au fost rănite alte zece persoane.

O perioadă de timp, nimeni nu s-a ocupat de victimele atentatului.

Barthou, rănit la mână, a părăsit maşina. Sângera. Un cetăţean oarecare l-a legat cu o batistă. Un taxi l-a dus, pe drumuri ocolite, la Hotel du Dieu. Medicii aduşi în grabă l-au consultat şi au constatat că rana nu era mortală. Va rămâne Barthou în viaţă? Nu. Medicii scăpaseră din vedere un lucru important: rănitul pierduse mult sânge. Fără să-i aplice transfuzia, Barthou va deceda. Era ora 17.40. G.M.T. (Notă: G.M.T. Nu reprezintă abrevierea de la Germany Meridian Time, cum greşit spunea un prieten. De fapt, cred că, aici, a fost vorba de insinuarea că Barthou ar fi murit după ora Germaniei).

Contrar tuturor afirmaţiilor de prin diferite lucrări, contrar celor ştiute în genere despre acest caz, Barthou nu a murit de mâna asasinului. Acesta nu a tras niciun foc asupra sa. Glonţul care a străpuns doar braţul ministrului de externe francez, puţin deasupra cotului, a fost un glonţ provenit dintr-un pistol al poliţiei franceze. Un glonte rătăcit, intrat prin spatele maşinii în care călătorise. Prin urmare, Barthou a murit oarecum din cauza asasinatului de la Marsilia, dar nu a fost asasinat împreună cu regele. Este important, pentru că întregul eşafodaj al căutărilor şi al explicaţiilor, al petelor albe ale acestui caz vor trebui văzute ţinând seama şi de acest element.

Generalul Georges a fost dus de urgenţă la spitalul militar din oraş. Avea cinci gloanţe în el, dar va scăpa cu viaţă. Va scăpa pentru că a fost dus la spital şi nu la un hotel sau mai rău…

Regele Aleksandar va zace în maşină până se va elibera drumul şi limuzina – manevră absolut neinspirată – va ajunge la prefectură (!). Aici va sosi, în sfârşit, un medic care nu a putut constata decât leşinul. Timpul trecea fără ca cineva să poată interveni. La 40 de minute după săvârşirea atentatului, regele încetase a mai trăi. Nu ştiu care renumit chirurg a sosit la prefectură abia după decesul lui Aleksandar, intervenit în jurul orei 17.00. Desigur, tot G.M.T..

Asasinul, după ce a încasat lovitura de sabie, a rămas pe caldarâm. Peste el au năvălit poliţiştii, lovindu-l. Omul a mai horcăit de câteva ori şi a murit fără să-şi mai revină şi fără să mai spună ceva.

Aici se termină tot ceea ce a fost limpede în legătură cu asasinatul. Restul, începând de la identificarea asasinului, mărturiile complicilor prinşi foarte repede, până la procesul lor, a fost învăluit în tăceri, confuzii, mistificări. Totul, pentru un singur scop: acoperirea acelor forţe care au organizat asasinatul. Procesul a continuat în aceeaşi manieră, avocatul apărării întrecându-se cu justiţia franceză în a ascunde adevărul.

Din noianul de mistificări vom spicui doar câteva, legate de identificarea asasinului.

În raport cu paşaportul aflat asupra victimei – fotografia era clară – şi în raport cu tatuajul despre care am vorbit, la primele cercetări a fost cuplată şi poliţia bulgară. Aceasta va identifica asasinul abia pe data de 15 noiembrie, motivând că poliţia franceză nu a trimis „amprentele” atentatorului. Aşa a şi fost.

Francezii, pur şi simplu, au „uitat” (!) de acest lucru. În cele şase zile care au trecut, s-au tras multe sfori privind aranjarea identităţii asasinului. Deci, după ce s-a discutat în culise, acesta a devenit, post-mortem, cetăţeanul Georgijev Cernozemskij, macedonean din Bulgaria. La câteva zile, acesta „îşi va schimba identitatea” la protestul Ungariei, pentru că s-a dovedit că presupusul Cernozemskij activase prin această ţară. Poliţia bulgară a recunoscut că a greşit şi că asasinul ar fi Veliciko Dimitri Kerin, zis „Vlada-şoferul”. Despre Kerin nu s-a putut stabili din ce ţară a sosit în Franţa, ceea ce era un mare avantaj în ascunderea contactelor acestuia.

Dacă asasinul a fost, totuşi, Kerin, atunci, regele Aleksandar a fost dat pe mâna celui mai profesionist killer al V.M.R.O. Avea la activ uciderea unor deputaţi bulgari, a unor şefi ai lumii interlope din Bulgaria, a unor conducători terorişti din tabăra „protogerov”-istă, Kerin fiind „mihailov”-ist. Kerin, zis Vlada-şoferul, era un killer singuratic, renumit pentru inventivitatea şi sadismul său.

Comisarul de poliţie Bocchini, care, în Italia, asigura, cu echipa sa, contactul nemijlocit cu Pavelic, a afirmat, într-un cerc restrâns al elitei fasciste, că asasinul ar fi fost un croat numit Kortov, instruit în tabăra din Arezzo. Un nou punct de vedre. Deci, în conformitate cu această opinie, asasinul nu este macedonean. În general, lumea ştie şi azi – pentru că aşa s-a popularizat – de un terorist macedonean din V.M.R.O..

Varianta asasinului croat este susţinută şi de unele surse ungare (16), care se bazează pe afirmaţiile lui Metzger Jozsef, ofiţer, devenit, ulterior, „nyilasist”, care nu a supravieţuit războiului. Acesta s-a confesat unui prieten, afirmând că el a pregătit echipa atentatorilor la Nagykanizsa, unde, printre altele, aceştia au exersat aspectele tehnice ale asasinatului în subsolul unei case conspirative din această localitate. Toţi participanţii ar fi fost croaţi.

Complicii au afirmat, în cursul anchetei, că nu l-au cunoscut pe asasin, acesta alăturându-se grupului abia pe teritoriul Franţei. Nu s-a găsit niciun anchetator care să-i întrebe nici măcar în ce limbă au comunicat cu acesta.

Nu mă rabdă sufletul să nu menţionez încă un detaliu. În momentul asasinatului şi la locul acestuia, mai mulţi fotografi şi operatori profesionişti şi amatori au luat imagini, au „tras” role întregi. Poliţia franceză i-a căutat pe toţi, i-a depistat şi le-a confiscat filmele. Acolo, la locul faptei, era ceva sau cineva care

nu trebuia văzut! A fost o treabă migăloasă, dusă la bun sfârşit. Unele filme au stat sub şapte lacăte, pe la diferite servicii de securitate. Puţini le-au văzut, dar nimeni nu a vorbit.

Şi, totuşi, a existat un film care era să dea peste cap toate măsurile luate anterior. Un film care nu a ajuns să fie confiscat şi care, surpriză, urma să fie proiectat în faţa judecătorilor. După primele cadre, din cauza unei „defecţiuni tehnice”, filmul a luat foc şi a ars în întregime... Exprimându-şi nesfârşitele regrete, toată lumea a respirat uşurată.

Conjuraţia duşmanilor externi ai Iugoslaviei s-a dovedit a fi atât de influentă încât niciunul dintre oamenii din umbră sau dintre organizatorii la vedere ai atentatului nu au fost judecaţi şi condamnaţi, pentru a nu mai vorbi de forţele politice care au susţinut întreaga afacere.

Abilitatea anchetei de a nu extinde cercul vinovaţilor dincolo de cei implicaţi nemijlocit nu a putut împiedica, totuşi, apariţia în prim-plan a unor nume ca Ante Pavelic, Eugen Kvaternik, Branimir Jelic şi Artukovic. Justiţia de pe Pământ nu i-a lovit niciodată sau, dacă da, doar pe câţiva şi foarte târziu.

Complicii, Zvonimir Pospisil – croat, un ustaş fanatic, de profesie mecanic, Mijo Kralj – croat, ţăran, recrutat în Austria, devenit ustaş pentru o pâine mai bună – şi Milan Raic – croat, ţăran, recrutat în Brazilia, devenit ustaş tot pentru o bucată de pâine – au fost singurii condamnaţi. La muncă forţată pe viaţă.

Trebuie să spunem şi faptul că executanţii atentatului nu au fost eroi, nu au trecut la acţiune îndemnaţi de un crez. Kerin (dacă a fost, într-adevăr, el) era un sadic. Pospisil, care nici nu a fost la Marsilia în timpul atentatului, era un fanatic manipulat. Raic, care aşteptase la Paris, împreună cu Pospisil, deznodământul de la Marsilia, fiind în echipa de rezervă, fusese ales pentru această misiune prin tragere la sorţi şi ar fi dat orice să fie oriunde în altă parte; era foarte bolnav psihic – sub stresul anchetei, imbecilizându-se complet. Kralj – ne-am mai întâlnit cu el la un atentat anterior – l-a însoţit pe Kerin până la locul asasinatului, apoi a fugit. Nu s-a aflat în mulţime când au răsunat focurile de pistol. Era, şi el, un păcălit, un înfometat. Halucina adesea, avea „viziuni”. Din păcate pentru el, nu a fost considerat suficient de nebun după ce Pavelic a ajuns „poglavnik”-ul Croaţiei. Fostul conducător a insistat pe lângă poliţia franceză, marionetă a germanilor, după 1941, ca cei trei complici să fie eliberaţi. S-a întors, în cele din urmă, doar Raic – o cârpă de om, pe atunci. Kralj şi Pospisil au fost lichidaţi – se spune – de

Gestapo, imediat ce s-a aflat că Pavelic a intervenit pentru ei. Se înţelege de ce.

Avocatul apărării, Desbons, reputatul specialist al baroului francez, a fost ales de Pavelic însuşi, iar onorariul substanţial a fost plătit de... Ungaria (dovezi scrise), de Italia (deocamdată, declaraţii verbale, memorii) şi de emigraţia croată, via Geneva, Viena, Berlin. Cui prodest?

Ar trebui, poate, detaliată şi farsa jucată la Liga Naţiunilor în legătură cu protestul înaintat de Iugoslavia împotriva Ungariei. Nu o vom face, dar vom menţiona că nici Iugoslavia nu a avut curajul să ceară socoteală adevăraţilor organizatori ai atentatului – Italia şi Germania – şi nici nu a fost lăsată să o facă. Asupra Iugoslaviei s-au exercitat presiuni diplomatice extraordinare, demne de o cauză mult mai bună. Nicio ţară din Europa nu a avut îndrăzneala să ceară relevarea adevărului, preferând să nu-i supere nici pe Mussolini şi nici pe Hitler (nu sunt semne că, în ’93, curajul lor ar fi mai mare în aceeaşi tragică problemă iugoslavă). În schimb, au făcut ce au putut ca primele valuri ale furtunii să se abată asupra celui mai slab dintre vinovaţi – Ungaria. Doar primele valuri, pentru că, ulterior, şi acestei ţări i se va acorda protecţie...

Spuneam că Aleksandar îşi legase soarta de cea a regatului său. Ultima lui dorinţă – „Salvaţi Iugoslavia mea” – i se va împlini, deşi – aţi putut constata – existau puţine şanse. A existat, însă, un Dumnezeu. Iugoslavia nu va avea soarta lui Aleksandar. Nu o va avea atunci, în 1934.

Poate s-ar cuveni să ne oprim la multe alte concluzii privind forţa internă – de nebănuit – a regatului slavilor de sud sau personalitatea primului lor rege. Am putea încheia cu înfierarea conciliatorismului democraţiilor occidentale, responsabile de ridicarea barierelor din faţa fascismului, care pregătea al doilea măcel mondial, sau cu o pledoarie împotriva terorismului, a asasinatului politic. Au făcut-o alţii înaintea noastră, convingător, argumentat şi – va rămâne de văzut în ce măsură – util.

Vom prefera, mai degrabă, să aducem în prim-plan lecţia cinică pe care şi-au însuşit-o desfăcătorii şi ciopârţitorii de ţări de prin Europa: pentru a destrăma o ţară, sângele unui singur om – fie el rege sau preşedinte – este prea puţin. E nevoie de mult sânge, de mult mai mult sânge.

Această cumplită lecţie a timpurilor moderne va fi învăţată

bine, foarte repede şi nu va fi uitată. În baza ei, Iugoslavia va muri şi a doua oară…

Şi, acum, cine mai iese la aceeaşi lecţie? Ia să vedem?… Foarte bine – U.R.S.S., foarte bine – şi tu, Azerbaidjan, bravo – Armenia şi Georgia… Dar pe aici, prin Europa, nu mai ridică mâna nimeni?

Documentul nr. 2 (2)

DEPOZIŢIE

Localitatea Novi Grad a fost înconjurată de forţele croate la începutul războiului, aşa că, la 8 mai 1992, locuitorii ei au hotărât să se predea. Soldaţii croaţi ne-au adunat pe toţi cei 3.500–4.000 de sârbi – Novi Grad era o localitate exclusiv sârbă – într-un loc numit „Zitoprehrana”, de lângă Odzak, înconjurat de un gard de sârmă ghimpată. Aici, am fost separate de bărbaţi. Aceştia au fost încărcaţi în camioane, scoşi din tabără şi duşi la şcoala din Odzak, în timp ce noi, femeile, am fost cazate în case ale musulmanilor şi croaţilor din Odzak. Eu am fost repartizată în casa lui Ismet Dzanic, împreună cu N.P., I.K. şi trei copii – Biljana (n. 1984), Branisiav (n. 1986) şi Ljljana (n. 1991) – şi cu fiul meu, în vârstă de şase ani. Nu am fost trataţi rău, dar, după trei zile, la 11 mai 1992, am fost transferate în casa lui Zlatko Jupic, un musulman, tot din Odzak. Am rămas, aici, şapte zile şi nici aici n-am păţit nimic rău.

La 18 mai 1992, a sosit Poliţia Militară Croată şi ne-a ordonat să părăsim casele musulmane şi croate şi să ne întoarcem în Novi Grad. Ne-au ameninţat că, dacă nu facem aşa, vor da foc la case, aşa cum au mai făcut cu unele locuinţe ale sârbilor. Aici, am văzut trei case musulmane care ardeau, înăuntru fiind femei şi copii sârbi.

În aceeaşi zi, pe 18 mai, ne-am întors acasă, în timp ce bărbaţii au rămas în lagăr. La Novi Grad, Poliţia Militară ne aştepta. Ne-au luat actele şi ne-au repartizat în diferite case, în aşa fel încât să fie siguri că, în timpul nopţii, vom fi cât mai multe femei într-o singură casă. Eu am dormit în casa lui Drago Ninkovic, cu cei doi băieţi ai mei; cei mic are 6 ani, iar cel mare – 17 ani. Băiatul meu mai mare a fost prizonier în lagărul din Odzak timp de 15 zile. Croaţii şi-au stins ţigările pe spatele lui şi

l-au bătut peste răni. Mai târziu, i-au eliberat la cererea unei organizaţii umanitare din Europa, care a vizitat lagărul şi i-a înregistrat pe toţi minorii.

În noaptea de 4 spre 5 iunie 1992, la ora trei noaptea, în casa lui Drago Ninkovic au apărut câţiva soldaţi croaţi. Aceştia erau: Marijan (Mato) Brnic, Ilija (Ivo) Glavas, fratele acestuia, Pavo Glavas, Ilija Juric, Martin (Jure) Barukcic, Jozo (Martin) Barukcic, Martin (Ilija) Barukcic. Au năvălit în camere şi ne-au izgonit afară, punându-ne lanternele în ochi. M-au somat să le spun unde sunt cetnicii. Am ţipat de frică şi le-am spus: „Marijan, nu-i niciun cetnic pe aici, nu suntem decât noi, oameni care am fost luaţi în lagăr”. El mi-a răspuns: „O să urli după cetnici!” Atunci, am început să plâng, iar el m-a lovit cu patul armei în spate, cu ţeava în cap şi mi-a poruncit să-i duc la o femeie croată măritată cu un sârb, numită Mira Borcevo. A trebuit să plec şi să o chem pe Mira să iasă din casă. Aici, au pus lanternele în ochii sârboaicelor care erau aici, au selectat trei femei, pe I.K., N.P. şi D.C., şi ne-au înghesuit într-o maşină. Toate patru stăteam pe bancheta din spate. În maşină, ne-au scotocit. La mine au găsit 1.400 DM şi Iozo (Martin) Barukcic mi i-a luat. Aveam şi o fotografie cu fratele meu, soldat în Armata Populară Iugoslavă, pe care, văzând-o, m-a înjurat de mama mea, cetnică. M-a întrebat dacă fratele meu s-a dat cu cetnicii, iar eu i-am răspuns că nu. Mi-a rupt fotografia în bucăţi, apoi mi-a dat înapoi portofelul gol, în care rămăsese doar legitimaţia de la „Ratar”, din Novi Grad, unde eram angajată. M-a întrebat de ce nu m-am dus la lucru şi, apoi, imediat şi-a explicat, tot el, că „acum, ustaşii sunt la putere, aşa că cetnicii nu pot munci”. M-a întrebat dacă ştiu încotro mergem, dar eu nu ştiam. Mi-a spus că mergem la o bază militară croată, la Vlaska Mahala (sau Posavska Mahala), unde ne vor duce pe toate şi o să ne placă foarte mult.

La Vlaska Mahala, am fost aşteptate de o duzină de soldaţi croaţi, dintr-un grup numit „Caii de foc”. Ne-au dus în case croate. I.K. a fost dusă în casa lui Mato Brnic, eu – în casa lui Jozo Barukcic. Primul care m-a violat a fost Martin (Jurko) Burukcic, un croat, apoi au urmat Jozo, Pavo, Ilija, Martin, Marijan. Şapte dintre ei m-au violat de câte două ori. Am leşinat de vreo câteva ori; m-au trezit, bătându-mă. De cele mai multe ori a făcut-o Marijan Brnic, care-mi punea un cuţit la gât, şoptindu-mi la ureche: „...tuţi mama ta de cetnică, ne ştii pe toţi, celelalte trei nu ne cunosc. Ai grijă ce vorbeşti!”

Calvarul meu a continuat, iar ei nu mi-au cruţat nici colonul, nici gura. Când mi-am recăpătat cunoştinţa, patul era plin de apa pe care o vărsaseră pe mine, iar cearşaful – plin de sânge. Marijan Brnic a ţipat la mine: „Scoală-te... tuţi mama ta de cetnică! Nu vreau să te omor acum, dar o voi face-o când va veni timpul”.

Am încercat să mă ridic şi să plec acasă, dar, de epuizare, nu am putut. Brnic a ţipat din nou: „...tuţi mama ta de cetnică, poţi rezista la 15 bărbaţi, dar nu te poţi duce acasă?” M-a smucit şi m-a târât afară goală, m-a împins de la spate şi a urlat: „Şterge-o de aici, dacă nu vrei să mă faci să te omor”. Tocmai atunci a sosit o maşină, condusă de un croat numit Mijo, care i-a spus: „Ce faci, mă, nenorocitule, cu femeia asta? Noi nu suntem bestii, mă! Noi suntem emisari!...”

Soldatul m-a dus la Novi Grad. Nu ştiu cum am reuşit să mă târăsc până în casa lui Drago Ninkovic. Când m-a văzut, băiatul meu cel mare a leşinat. După ce şi-a revenit, m-a ajutat şi m-a îngrijit, întrebându-mă de sute de ori: „Mamă, cine au fost? Cunoşti vreunul dintre ei? Spune-mi, mamă! Am încercat să-l calmez, spunându-i că nu-i cunosc şi că doar m-au bătut. A trebuit să-i spun, pentru că nu mi se oprea hemoragia. Puţin mai târziu, au intrat în casă câţiva soldaţi croaţi, care mi-au maltratat băiatul. L-au imobilizat la podea şi au ascuţit o ţepuşă, spunându-mi că o vor implanta în el în faţa ochilor mei. Mi-au mai spus că-mi vor tăia băiatul de şase ani şi mi-l vor pune, bucăţi, între picioare. Toate acestea s-au petrecut în noaptea de 4 spre 5 iunie 1992. Le-am spus să mă omoare pe mine înainte, nu să mă lase să văd măcelărirea copiilor mei.

Pe 5 iunie 1992, I.K. s-a dus la poliţia croată cu cei trei copii ai ei, să spună ce ni s-a întâmplat. Ofiţerul de poliţie a telefonat la Centrul medical din Odzak, după o ambulanţă, dar aceasta a fost întoarsă din drum, de către soldaţi, la punctul de control de la Posavska Mahala. La toate aceste punctele de trecere, femeile sârbe erau violate. Ambulanţa a reuşit să treacă abia la a doua încercare, a luat femeile, printre care şi pe I.K., violată, la rândul ei, de mai mulţi soldaţi. Ginecologul care a examinat-o a spus că trebuie internată urgent la Slavonski Brod. Soldaţii croaţi de la punctele de trecere nu au permis accesul spre spitalul din acea localitate, aşa că I.K. s-a întors acasă neîngrijită medical şi fără medicamente. De atunci, are o hemoragie continuă şi a slăbit 20 de kilograme.

Şi eu am fost dusă la Centrul medical din Odzak şi mi s-a spus că am nevoie de tratament la Slavonski Brod, dar, fiind sârboaică, nu am voie la spitalul de acolo. M-am întors fără medicamente. Am pierdut mult sânge, pentru că hemoragia a durat 35 de zile şi eram rănită şi la colon din cauza violului. Am fost întrebată dacă îi cunosc pe cei care m-au violat, dar mi-a fost frică să le spun numele. Mi-a fost frică să spun că îmi erau vecini, că, până la război, m-am întâlnit cu ei de multe ori, că am dus o viaţă socială în comun cu toţi aceştia.

Pe 7 sau 8 iulie 1992, sârbul Mihaljo Topic (79 de ani) a fost ucis cu o piatră azvârlită în capul său. Bătrânul era din Vrbovacki Lipik. Ucigaşul a fost croatul Mato Barukcic din Pecnik, de lângă Odzak. Obişnuia să se prezinte Jozo sau Anto Barukcic. După ce l-a omorât pe bătrân, a încercat să o forţeze pe soţia acestuia, A.L., să-i dea foc. De frică, bătrâna a leşinat. El a bătut-o şi îi tot punea ţeava pistolului în gât, dar fără succes. După aceea, a răpit-o din casă pe nepoţica lor, I.S. (9 ani), şi a violat-o în pădure, lângă o fermă de vite de lângă Novi Grad. A.L. a anunţat poliţia după ce şi-a revenit şi a văzut că i-a dispărut nepoţica. A fost, însă, prea târziu. Înainte de a o răpi pe I.S., Mato Barukcic a zgâriat cu cuţitul pe picioarele surioarei acesteia, B.S. (n. 10 februarie 1986); „Ce picioare frumoase de femeie". Bătrâna a spus că Barukcic a vrut să le violeze pe toate trei.

Am auzit toate acestea la cercetările pe care le a făcut poliţia militară. Casa lui Drago Tadic, în care am locuit, era lângă clădirea poliţiei şi vedeam şi auzeam aproape totul. Mato Barukcic a recunoscut, râzând, că ei i-a ucis pe bătrân şi a violat fetiţa. A plecat tot râzând.

La 15 iulie 1992, am fost eliberaţi de către trupele sârbe.

Trebuie să mai adaug că, până atunci, s-a mai întâmplat ca, în zilele de 22 şi 27 iunie 1992, croaţii din satul Garevac să vină peste noi, pentru a ne măcelări pe toţi. Au pornit şi apoi, nu ştiu de ce, s-au întors din drum de fiecare dată.

La 28 iunie, în casa lui Drago Tadic am găsit un ziar croat, în care se prezenta o femeie ucisă împreună cu copilul ei. Ziarul o dădea drept croată, dar eu o cunoşteam personal, era sârboaică.

Soţul meu, K.C., arestat de armata croată la 8 mai 1992, a fost internat în lagărul din Odzak, apoi, la şcoala din Novi Grad, apoi în lagărele de la Bosanski Brod, Slavonski Brod şi Orasije, până la

5 noiembrie 1992. După câte ştiu, a fost schimbat la Dragalic. Mi-a povestit că a suferit mult, că a fost bătut la pielea goală ore întregi, mai ales la Slavonski Brod. A văzut sârbi atârnaţi de picioare şi bătuţi până la leşin. Starea sa mintală este foarte proastă. Când l-au luat prizonier, era deja pensionar. Muncise 22 de ani în Germania.

Casa noastră, de la Potocanski Lipik, a fost incendiată în iunie 1992, de soldaţii croaţi. În timpul torturilor din lagărele croate şi, mai târziu, din cauza acestora, am pierdut 35 de kilograme în greutate. Continui să slăbesc şi nu stau deloc bine cu sănătatea.

Semnătura

Belgrad, 20 ianuarie 1993

Depoziţia a fost făcută de L.L., o femeie sârbă din Novi Grad (Bosnia-Herţegovina).

Notă: Originalul este păstrat la „Centrul de informaţii al consiliului sârb”, dosarul „Severna Bosna”. Numărul de arhivă – 16.472/2. Depoziţia lui D.C. – la numărul 16.146/2, a lui A.L. – la numărul 16.153/2, a lui I.S. – la numărul 16.154/2, a lui B.S. – la numărul 16.155/2 şi a lui K.C. – la numărul 23.299/3.

ÎNAINTE DE DEZASTRU

„Dacă sârbii o iau la stânga, noi o vom lua la dreapta. Dacă ei o iau la dreapta, noi o vom lua la stânga. Dacă va izbucni un război, noi nu vom ezita în a alege, şi vom sprijini pe cei care se vor opune celor sprijiniţi de Belgrad”.

(Din declaraţia lui Vlatko Macek, preşedintele Partidului Ţărănesc Croat, Londra, august, 1933)

Focurile de pistol ale atentatului de la Marsilia ar fi putut arunca în aer Iugoslavia. Era de groază, pentru că se ştia deja când explodează Iugoslavia, explodează Europa şi explodează o întreagă lume. Cei mari ştiau că acest lucru, totuşi, nu se va petrece – nu o aveau încă în plan –, dar cei mici, cei foarte mulţi, au crezut, pe bună dreptate, că Marsilia 1934 va avea acelaşi deznodământ ca Sarajevo 1914.

Dar Iugoslavia nu a sărit în aer, pentru că încărcăturile explozive cele mai puternice nu le avea dispuse în interior, ci în exterior.

Cele aşezate pe la încheieturile regatului au fost fie dezamorsate la timp, chiar dacă încărcăturile au rămas la locurile lor pentru mai târziu, fie au fost prea slabe pentru a zdruncina o asemenea construcţie.

Cele din exterior, mari şi puternice, erau puse unde trebuie, dar nu aveau capsele montate, iar fitilele – e drept, foarte multe – erau ţinut sub control. Imediat după atentat, doar Italia va mobiliza, parţial, la graniţă. Spera, totuşi, în răscoala croată. Lecţia aceea despre care vorbeam abia se predase... încă nu o învăţaseră nici fasciştii lui Mussolini.

Lumea se va linişti curând.

Era liniştea de dinaintea furtunii.

Peste nici cinci ani, Europa va fi cuprinsă de război. Dar, atunci, în Iugoslavia lui ’34, în loc de a deveni semnal pentru declanşarea rebeliunii croate, asasinarea regelui s-a transformat în cu totul altceva. În principalele oraşe din ţară, au avut loc manifestaţii, dar, nici la Osijek, nici la Sarajevo, nici la Zagreb,

mulţimea nu a cerut separarea Croaţiei, ci pedepsirea asasinilor şi sancţionarea Italiei. Lumea, aşa proastă cum e, ştia ea ceva. Mulţimea ştie mereu ceva, dar este mereu păcălită, până la urmă. Se afirmă că lozincile antiitaliene scandate atunci le strigau, totuşi, cel mai tare, grupuri organizate de agenţii Germaniei. Se poate. Oricum, cota de popularitate a lui Aleksandar, acum, când el nu mai era, se dovedea a fi mult mai ridicată decât chiar şi cele mai optimiste determinări ale Belgradului. Oamenii îl regretau. Se pare că problema aceasta, a regretelor, este una care revine mereu în Balcani. Şi vă daţi seama ce mari au putut fi ele atunci când, pe un mult regretat, îl omorâseră alţii, din afară.

Nimeni din exterior nu va năvăli asupra ţării, aflată în cumpănă. Inamicii cei mai teribili ai Iugoslaviei nu aveau încă forţa necesară şi îşi puneau, reciproc, beţe în roate.

Carele lor de luptă vor rămâne pe loc. În schimb, Belgradul, îmbrăcat în doliu, se va umple de regi şi preşedinţi, de prim-miniştri şi trimişi speciali, etc. Pentru a nu aminti pe toată lumea: Lebrun – preşedintele Franţei, Petain – pe atunci, un simbol fără pată, regele Carol al României, Hermann Goring – reprezentantul Germaniei. Toţi – în jurul catafalcului regelui asasinat. Puţini bănuiau, atunci, că erau actori ai primului act din sfârşitul unei lumi.

Înmormântarea regelui Aleksandar s-a transformat – din punctul de vedere al reprezentanţilor de ţări – într-un foarte bun prilej de a evalua locul fiecăruia în top. Ca întotdeauna, sunt mai multe topuri. Au fost şi aici. Nu s-ar putea spune că topurile britanic sau cel francez, cu tradiţii vechi, ar fi fost mai asaltate decât cel german, cu noua sa emblemă nazistă. Toţi şi-au dat, desigur, coate când obezul şi fanfaronul Hermann a ieşit din rând, pentru a saluta doar el, cu sabia, plecarea pe ultimul drum a lui Aleksandar. Cel mai mare respect şi cea mai profundă durere le afişa tocmai unul dintre organizatorii atentatului! Cei de faţă, la funcţiile lor, ştiau mai bine decât ştim noi acum, adevărata măsură a rolului său. Regi, preşedinţi, miniştri au ştiut totul, întotdeauna, deşi au lansat adesea zvonul că habar n-ar avea de nici unele şi, de aceea, treaba ar merge prost. Ne era şi milă de ei, uneori. Ba, au preferat chiar ca lumea să-i considere tâmpiţi – dacă ar fi să citǎm exact – ceea ce nu era, întotdeauna, adevărat, deşi, printre regi, preşedinţi şi miniştri, acest mod de a fi nu este o raritate. Aşa şi cu Goring. Numai că germanul era deja prea puternic, urma să fie şi mai puternic şi nimeni nu

dădea semne fățişe că fanfaronada sa ipocrită ar fi o piedică în a se programa la el pentru o audiţie. Am mai spus-o, mulţi doritori pentru un loc în topul german. Greşeau ei cu toţii? Abia mult mai târziu va rezulta că da.

Regele Aleksandar a dovedit, printre altele, şi previziune politică în ograda sa. A lăsat în urmă un testament care, indiferent cum l-am comenta, a dus la evitarea escaladării crizei interne a regatului său. A evitat lupta pentru succesiune la tron. Până la majoratul fiului său, Petru, de numai 11 ani, avea să funcţioneze un Consiliu de regenţă, format din prinţul Pavle Karadjordjevic – unchiul său, Radenko Stankovic – fost ministru al instrucţiunii publice şi – nota bene – Ivo Perovic – ban croat.

Dacă am admite, totuşi, că ar conta, până la urmă, ce şi cum vor pentru ele însele ţările europene aflate în afara elitei marilor puteri, atunci ar avea, poate, importanţă faptul că prinţul Pavle era filobritanic, că era înclinat mai mult spre apropiere de Germania decât spre Franţa, iar chestiunea cu ruşii o considera încheiată. Linia spre Moscova se putea utiliza. Toate acestea vor avea importanţă la timpul potrivit, deşi – trebuie spus şi acest lucru – succesorul regelui Aleksandar nu a fost atât de preocupat de politică şi, în orice caz, era mult mai puţin identificat cu soarta ţării sale. Om de lume, cu idei liberale, pentru care Belgradul nu a reprezentat şi o capitală de suflet, prinţul Pavle a deschis o nouă filă în devenirea Iugoslaviei. Repetăm, meritul sau vina îi revine lui, numai în cazul în care admitem că, în lume, se poate petrece ceva important şi în afara „Planului de activităţi principale în Balcani”, din dosarele la zi ale marilor puteri.

În acest caz, s-ar putea afirma că centrul de greutate al antiiugoslavismului a fost mutat, din nou, în interior. Era şi de aşteptat. Compromise pe plan internaţional, aflate în curs de consolidare a puterii lor, preocupate de alte planuri de anvergură, Italia şi Germania vor simula lichidarea mişcării ustaşilor croaţi. Stârnind entuziasmul ziarelor şi al cititorilor lor naivi, se face publică arestarea lui Pavelic şi a altor conducători ustaşi. În Italia, legea este la ea acasă! – sugera, grandios, formidabilul fapt. Ustaşilor nu li se va întâmpla, desigur, nimic. Dar Iugoslavia va fi ferită, o perioadă de timp, de atacurile violente din exterior ale opoziţiei. De fapt, cu asasinarea regelui Aleksandar, opoziţia croată externă îşi încheiase rolul din primul ei act. Se încheiase şi o anumită perioadă istorică. De aici înainte, Germania şi Italia nu vor juca decât cu cărţile mari ale viitorului măcel mondial.

În interiorul Iugoslaviei, între încercarea lui Pavle Karadjordjevic de a concentra puterea în mâinile sale şi lupta opoziţiei croate pentru atingerea obiectivelor ei diverse, despre care am vorbit, lupta va continua. Evoluţia ei va fi marcată de ceea ce se petrecea prin Europa acelor ani – ascensiunea fascismului. Ca şi prin alte ţări, partidele politice îşi înfiinţează propriile lor „grupuri de luptători”, „batalioane de asalt”, „gărzi” etc., practic formaţiuni paramilitare înarmate. În Iugoslavia celei de a doua jumătăţi a anilor ’30, cele mai cunoscute vor ajunge gărzile lui Stojadinovic – primul ministru, ale lui Macek şi ale lui Korosec. Bandele lui Macek vor fi primele care, în ziua intrării trupelor germane în Zagreb, vor trece la măcelărirea soldaţilor şi a ofiţerilor armatei iugoslave, vânaţi, cu nemiluita, pe străzile oraşului şi prin cartierele pe unde locuiau. Un preludiu al anului 1991? Dar, până atunci, în tot ceea ce va urma nu vor conta decât bătăliile politice. Era doar o chestiune de timp, ca opoziţia croată să-şi impună punctul de vedere. Declaraţia opoziţiei unite, din 8 octombrie 1937, a constituit un indiciu deosebit de serios, de care trebuia să se ţină seama. După un an, alegerile din 11 decembrie 1938 indicau şi mai limpede că sosise vremea unei înţelegeri negociate între sârbi şi croaţi.

S-ar putea semnala, în acest sens, mai multe evenimente, printre care cererea opoziţiei privind adoptarea unei noi Constituţii şi respingerea acesteia de către regentul Pavle Karadjordjevic, sprijinit de primul ministru, Stojadinovic. Este importantă, de asemenea, înlăturarea lui Stojadinovic din fruntea guvernului, pentru apropierea sa excesivă de Berlin şi de Roma. Semnificativ, dar nu şi surprinzător, regentul confirmă, astfel, că între educaţia şi concepţia sa filoengleză şi între politica externă a Iugoslaviei exista o punte sigură, pe care se putea păşi cu încredere. Pe această punte a păşit în întâmpinarea Iugoslaviei însăşi Marea Britanie. Ce orientări şi ce planuri aducea ea în valiza ei diplomatică? Planuri de modificări interne în Iugoslavia, pentru a asigura o sporită securitate externă în folosul leului britanic. Regatul Unit avea nevoie, în Balcani, de o Iugoslavie stabilă politic şi social, care să poată fi folosită în contracararea expansiunii germane, mai ales, şi, desigur, a fascismului italian. În acest cadru, „înţelegerea” între croaţi şi sârbi devenise pivotul tuturor celorlalte acţiuni. Şi cum trebuia realizată „înţelegerea”? Având în vedere ţelul urmărit – o Iugoslavie solidă – alternative nu prea existau. Deci, o înţelegere cu orice preţ în cadrul aceleeaşi monarhii. Prin urmare, un fel de federalizare a ţării,

prin sporirea autonomiei teritoriilor faţă de care ridicau pretenţii ţărăniştii lui Macek şi politicienii sârbi ai Partidului Democratic Independent, aliaţi cu aceştia. Federalizare, dar cu măsură. Pentru că – nu trebuie uitat nicio clipă – avem nevoie de o Iugoslavie stabilă. Faceţi concesii, orice, numai păstraţi unitatea monarhiei. Ieşirea unei Croaţii independente din blocul iugoslav ar fi însemnat prezenţa peste noapte a germanilor sau a italienilor în Balcani.

Nu ştim cum ar fi evoluat lucrurile prin Balcani şi prin toată lumea fără sugestii, fără impuneri de măsuri din exterior, fără cuceriri de teritorii şi supuneri de popoare. Prin urmare, nu ştim nici dacă n-ar fi fost mai bună separarea încă de pe atunci a Croaţiei de regatul iugoslav. Poate s-ar fi putut evita anii groazei, care au urmat, şi holocaustul sârbilor. Oricum, avându-se în vedere faptul că Partidul Ţărănesc Croat opta, mai degrabă, pentru o independenţă (fie şi formală) a unui viitor stat croat într-o confederaţie cu Italia, decât pentru menţinerea unei federaţii monarhiste – trei într-un singur stat – a tuturor slavilor de sud, viitorul Iugoslaviei nu părea deloc sigur. Nici nu va fi. Opoziţia croată, în frunte cu liderul ţărăniştilor, Vladimir Macek, ducea tratative cu forte politice sârbe, pentru o soluţie comună, iugoslavă, şi, în paralel, făcea diverse aranjamente cu Italia – practic, înaltă trădare –, pentru a-i facilita ocuparea unei părţi a regatului iugoslav. Aşa simţeau liderii croaţi că ar fi fost mai bine. Aveau motivele lor să prefere pe grumaz o cizmă fascistă italiană decât continuarea asocierii cu Serbia. Greşeau. Probabil, ar fi putut argumenta această poziţie. Noi să reţinem, însă, esenţialul. Croaţii nu doreau şi nu doreau o coabitare cu sârbii chiar şi înainte de a se fi abătut şi alte nenorociri peste cele două popoare. Nu era un lucru nou.

În cele din urnă, va prevala aplicarea inspiraţiei britanice. Pentru aceasta, nimeni nu va reproşa nimic Regatului Unit, nici după ce toate evenimentele au devenit istorie, nici atunci, la producerea lor. Istoria va consemna un mariaj de convenienţă sârbo-croat, un acord şi două nume: Cvetkovic – prim-ministru iugoslav, Macek – lider ţărănist croat. Dar va mai consemna şi faptul că acordul pe care şi-a depus semnătura însăşi regenţa, la 26 august 1939, nu va fi ratificat niciodată în Parlament. Pentru facerea dreptăţii – probabil o iluzie – într-o secesiune a ţărilor slavilor de sud, acest detaliu ar prezenta importanţă. Dar, oricât de important ar fi, mă îndoiesc că va mai depăşi vreodată nivelul dezbaterilor de la simpozioanele istoricilor. Politicul nu a ţinut şi

nu va mai ţine seama de incorectitudinea acţiunilor sale pentru a le anula.

Dar ce contează un acord nelegal, de care s-a ţinut cu dinţii, printre atâtea şi atâtea altele legale şi nerespectate? A contat şi contează, pentru că, după „linia de amputare” despre care am vorbit, acordul Cvetkovic-Macek este al doilea pas spre „desenarea” actualelor graniţe ale Croaţiei. Şi măcar dacă ar fi fost just... Dar era un nou pas făcut de Iugoslavia în detrimentul populaţiei sârbe. Exista, e drept, şi de această dată, aceeaşi raţiune: salvarea Iugoslaviei. Numai că această salvare o dorea numai o parte dintre slavii de sud. Croaţii şi-au urmărit doar interesele proprii. Nu le păsa lor de Iugoslavia. Acapararea cât mai multor teritorii şi sporirea gradului de autonomie în cadrul monarhiei sau... secesiunea era obiectivul lor.

Vom reveni asupra acestei probleme a graniţelor trasate arbitrar şi în conformitate cu acorduri neratificate. Acordul Cvetkovic-Macek a reflectat toate acestea, precum şi faptul că, în condiţiile în care partidele politice sârbe erau slabe şi divizate, opoziţia croată devenise o forţă politică care a putut impune poziţia sa. I-a venit în ajutor, desigur, şi orientarea britanică despre care vorbeam mai înainte.

Acordul, prin care se opera o nouă împărţire administrativ-teritorială a Iugoslaviei şi lua fiinţă o Banovina Croaţiei mai extinsă ca oricând, a produs nemulţumire pe toată linia.

Croaţii l-au considerat nesatisfăcător, în primul rând, pentru că nu cuprindea toate revendicările lor teritoriale, deşi cele mai multe erau aberante. De altfel, imediat după semnarea acordului, spre stupefacţia asistenţei, Macek avea să declare că este vorba de „o situaţie de moment, de un acord parţial”, deşi avea toate motivele să fie mai mult decât satisfăcut. Aripa dreaptă a Partidului Ţărănesc Croat şi, bineînţeles, ustaşii ar fi vrut, în afară de înglobarea întregii Bosnii-Herţegovine şi a întregit Slavonii, separarea teritoriului de Iugoslavia. Trebuie spus că semnarea înţelegerii Cvetkovic-Macek a fost sprijinită şi de o parte a cercurilor politice sârbe din Croaţia. Acestea sperau ca, în cadrul Banovinei Croaţia, să-şi poată încropi Regiunea Autonomă Krajina, cu cele 25 de districte administrative sârbe, în care locuiau, pe atunci, 586.379 de sârbi. Regiunea, pe care şi-o imaginau în limitele geografice ale Krajinei Croate, unită cu Krajina Bosniacă, urma să aibă capitala la Bihac. Sărmanii. După nici doi ani de la semnarea acordului, obtuzitatea lor politică va găsi o tragică confirmare a măsurii în care croaţii ar fi tolerat,

practic, aşa ceva. În Statul Independent Croat, care se va crea – Made în Germany – în 1941, sârbii din Krajine vor fi măcelăriţi sistematic în propriile lor localităţi sau vor fi deportaţi în uriaşul lagăr de exterminare de la Jasenovac. Aici vor fi, de asemenea, măcelăriţi în cele mai groaznice chinuri imaginate vreodată de mintea omenească. Alături de ei vor fi exterminaţi şi sârbi din Bosnia. Să nu vă miraţi şi nici să nu treceţi nepăsători mai departe. În baia de sânge organizată de statul ustaş al lui Pavelic, croaţii vor asasina peste 600.000 (!) de sârbi. Cei mai mulţi dintre ei au fost femei, copii şi bătrâni. Chiar dacă n-o să vă facă plăcere, vă îndemn să nu treceţi peste capitolul „Holocaust”. Veţi putea afla, din surse certe ale vremii, cum au murit cele peste 600.000 de victime. Destrămarea Iugoslaviei va înceta să mai fie o enigmă. Enigma va pluti asupra întrebării: cum de a existat şi atât?

Acordul Cvetkovic-Macek a nemulţumit şi mai profund întreaga populaţie sârbă. Cea mai mare parte a partidelor politice sârbe, biserica ortodoxă sârbă nu au ezitat să-şi exprime indignarea şi îngrijorarea faţă de acest acord, judecând aspru şi depunerea semnăturii pe acest act de către regentul Pavle Karadjordjevic. „Naţionalismul sârb” – citesc etichetarea acestei perioade. Mă îndoiesc că ar fi justă. Întrebarea este dacă, prin cei nemulţumiţi, vorbea, într-adevăr, naţionalismul, cu toate excesele pe care le-ar fi putut genera, sau vorbea adevărul la zi şi adevărul istoric, călcate, pur şi simplu, în picioare. Sigur, acuza naţionalismului este bună, iar eticheta lui, dacă este mare, poate acoperi adevăruri indubitabile. Iată ce se află, de această dată, sub etichetă. Banovina Croaţia, devenită provincie cu un statut aparte, îşi sporise teritoriile la masa tratativelor – este adevărat dar impunând-o cu o intransigenţă ieşită din comun. O intransigenţă care a găsit corespondentul în slăbiciunea şi conciliatorismul, poate în inconştienţa celor care au admis-o. Delimitarea teritoriului Banovinei Croaţia nu a ţinut seama de criterii etnice decât într-o manieră unilaterală. Croaţii au pretins pentru ei fiecare district în care populaţia croată deţinea majoritatea simplă. Dar nu au înţeles să cedeze niciunul dintre districtele pe care le deţineau în urma împărţirilor administrative anterioare, în care populaţia sârbă se afla în majoritate absolută. Aşa se face că, în Banovina Croaţia, vor rămâne nu mai puţin de 847.000 de sârbi, în timp ce, în tot restul Iugoslaviei, numărul catolicilor, care puteau fi sau nu croaţi, se ridica doar la 421.000

de oameni. Banovina Croaţiei a înghiţit, în urma acordului, toată Banovina Costală, o parte din Banovina Zeta, până la Golful Kotor, părţi însemnate din Banovina Drina, Banovina Dunărea şi Banovina Vrbas.

Negociatorii croaţi au invocat, atunci când le-au fost favorabile, şi argumente istorice, dar nu au vrut să ţină seama de ele atunci când acestea pledau împotriva intereselor lor. Aşa a fost cazul, de pildă, cu oraşul Dubrovnik, care nu a fost niciodată croat, ci, cu toată istoria sa specială, un centru de gravitaţie al spiritualităţii sârbe. Oraşul, devenit croat dintr-un foc, în august 1939, a redevenit croat în 1991-1992, este adevărat, în urma mai multor focuri şi, mai ales, în urma intervenţiei stângace, în aparenţă, a Comunităţii Europene. Stângace, dar hotărâte şi, judecând după rezultate, raţională şi – cel mai important – eficace. A fost o intervenţie complexă. Sub masca dreptăţii unice s-a urmărit favorizarea Croaţiei.

În fine, când nici argumentele etnice şi nici cele istorice nu susţineau „expansiunea" croată, a fost invocată – culmea cinismului – necesitatea spaţiului vital, „Lebensraum!", după cum urlau megafoanele propagandei naziste, cuplate la amplificatoarele ideologiei Mein Kampf-ul hitlerist. Acesta infestase deja Zagrebul.

Este semnificativ, în retrospectivă, că acordul Cvetkovic-Macek a fost semnat cu doar cinci zile înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Ideologia raptului teritorial în stil nou penetrase graniţe, alterase conştiinţe. Importanţa acestuia acord îşi are locul său în ierarhia factorilor care au dus la destrămarea Iugoslaviei. Aşa controversat şi nefondat, a făcut parte dintre evenimentele care au dat startul, oficial, al dezagregării Iugoslaviei centralizate. Ceea ce va rămâne peste timp şi peste cel de-al doilea măcel mondial, care bătea deja la uşă, va fi faptul că, deşi a primit teritorii pe care nici nu le visase vreodată, Croaţia continua să fie mereu nesatisfăcută.

Mariajul de convenienţă dintre Croaţia şi Iugoslavia ciuntită s-a dovedit mai mult decât nefericit. Mireasa croată, interesată de zestrea ginerelui, s-a înfruptat din ea, continuându-şi aventurile extraconjugale când cu Italia, când cu Germania, când cu ambii parteneri. S-au mai văzut asemenea trădări. Dar ca toată căsnicia să se ducă de râpă, într-o orgie în care să fie măcelărit fără scrupule partenerul de viaţă şi să se bea sângele acestuia, mai rar. Şi, totuşi, aşa s-a întâmplat. Mariajele de convenienţă politice sunt mult mai murdare decât cele cotidiene. Şi, mai rău,

ele se pot repeta. Serbia se va mai căsători, o dată, cu mireasa croată, chipurile purificată. Rezultatul? Divorţul sângeros din ’91. Croaţia îşi serbează, acum, noua sa libertate, îmbogăţită cu teritorii pe care nu le-a avut niciodată, în timp ce Serbia, înconjurată de zidul unui embargo ermetic, meditează asupra nedreptăţilor lumii şi oferă, prin păţania sa, învăţături pentru posteritate.

Mariajul de convenienţă semnat de Cvetkovic şi Macek a avut şi alte intimităţi şi urmări. Ca de cele mai multe ori în asemenea cazuri, partenerii îşi pun la adăpost valorile proprii, având grijă să mai acapareze ceva unul de la celălalt.

O primă reacţie a miresei croate a fost păstrarea… inviolabilităţii. Asta cereau partidele opoziţiei croate pentru teritoriul Banovinei Croaţia şi se aşteptau la extinderea privilegiilor. La extinderea privilegiilor şi – de ce nu – a teritoriilor. Este greu de ghicit ce teritorii vizau? Nu este greu. Sunt cele pe care le vizează şi acum, la începutul anilor ’90. Este vorba de Bosnia-Herţegovina. Atunci, după înţelegerea din ’39, problema se punea astfel: să se formeze o uniune Bosnia-Herţegovina, cu un statut autonom faţă de statul iugoslav (adică o separare de Serbia, acesta fiind dedesubtul clar al opţiunii) sau dacă nu… Dacă nu, atunci o parte a acestui teritoriu să treacă, neîntârziat, la Croaţia. Şi cam acelaşi lucru se cerea în privinţa Vojvodinei şi a regiunilor Backa şi Baranja. Să se decidă – cereau croaţii – ca aceste teritorii să treacă de partea cui doresc ele. Foarte democratic, n-avem ce spune, dar nu se uita să se precizeze că Banovina Croaţia are nevoie de teritorii adiţionale pentru dezvoltarea sa economică. Avea nevoie de teritorii şi nu conta că, de fapt, acolo nu trăiau croaţi şi nici că, de-a lungul istoriei, teritoriile n-au fost vreodată croate.

Revenind la partenerul sârb, nu trebuie s-o spunem noi, era negru de supărare. A suportat cheltuielile de nuntă, l-a ascultat pe naşul britanic şi, a doua zi dimineaţa, s-a trezit şi cu mireasa… pierdută şi cu banii luaţi. Ce îi mai rămânea de făcut?

Într-o atmosferă de indignare generală, partidele de opoziţie sârbe au elaborat un „Proiect de decret privind organizarea statului sârb”. Tardiv. Dar, pentru că niciodată nu-i prea târziu, se încerca salvarea a ceea ce mai putea fi salvat. Proiectul prevedea crearea unei uniuni a Banovinelor Vrbas, Dunărea, Drina, Zeta, Morava şi Vardar, sub denumirea comună de „teritorii sârbe”, având capitala la Scoplje. Că, pe de o parte,

proiectul admitea micşorarea Iugoslaviei, prin neincluderea în regat a Sloveniei (Banovina Drava) şi a Croaţiei (Banovina Croaţia), era cât se poate de limpede. Dar tot atât de limpede era, pe de altă parte, şi faptul că „teritoriile sârbe" urmau să cuprindă şi acele districte pe care croaţii le ciupiseră din Banovinele Zeta, Drina, Vrbas şi Dunărea, în urma acordului Cvetkovic-Macek.

Acest proiect de decret, vehiculat, de altfel, şi înaintea acordului, a devenit obiectul unor dispute vehemente. Ele nu erau gratuite. Perspectiva unei formaţiuni statale sârbe puternice nu putea să nu neliniştească Partidul Ţărănesc Croat, lider politic real al croaţilor. În situaţia tulbure a acelor timpuri, contramăsurile acestuia nu s-au lăsat aşteptate. Banovina Croaţia şi-a pus la punct formaţiunile Gărzii Naţionale Croate (Domobrani) şi a lansat sloganul atât de frumos pentru inimile croate – „Arme croate în mâinile soldaţilor croaţi".

Mai explicit, se cerea ca militarii croaţi din armata regală iugoslavă să treacă exclusiv în unităţi croate, comandate, tot exclusiv, de ofiţeri croaţi.

Sosise şi timpul organizării apărării civile. Dorinţa de autodeterminare naţională era o realitate. Era firească. Rău era doar că se copseseră şi fructele urii, ale intoleranţei. După atâtea secole de pregătire psihologică sârbofobă, era şi de aşteptat. În scurt timp, formaţiunile paramilitare croate ajung la efectivul de 200.000 de oameni. Partida de vânătoare putea începe.

Să nu credeţi, însă, că vânătorii şi gonacii vor fi trupele armatei iugoslave şi organele de ordine ale regatului tuturor slavilor de sud. Nu. Vânătorii vor fi formaţiunile paramilitare croate, iar vânatul – sârbii de prin partea locului, evreii şi ţiganii. Dar, în momentul în care ne aflăm, sezonul de vânătoare încă nu începuse. Marile puteri nu dăduseră încă semnalul. Vânătorii cumpărau pe sub mână arme din Germania, Ungaria, Austria şi Italia. Le pregăteau cu grijă, pregăteau şi muniţia. Se mai adunau, din când în când, şi lucrau la planurile viitoarelor escapade vânătoreşti şi mai striveau câte o înjurătură printre dinţi, că timpul trece atât de încet. Şi, pentru a nu lâncezi, făceau braconaj cât se poate de mult.

În tot acest timp, viitorul vânat, mai ales sârbii din Banovina Croaţia, deşi presimţea pericolul, îşi vedea de treaba lui. Ce să facă? Câte primejdii nu trecuseră peste ei. O mai trece încă una.

Proiectul de decret a rămas proiect, vânatul sârb din Krajina, a pierit cu sutele de mii, iar acordul acela, care a împărţit teritoriul

iugoslav după nu-ştiu-ce reguli, a devenit – culmea – bază de plecare minimală în trasarea, de către Tito şi compania, a graniţelor administrative ale celei de-a doua Iugoslavii. Bănuiţi în favoarea cărei republici constitutive a acordat Tito teritorii?

N-am fi dat prea multă atenţie acordului Cvetkovic-Macek dacă, aşa injust şi neratificat cum era, reflectând spiritul unei epoci, de presupus trecute, de n-ar fi devenit mai actual şi mai înfloritor ca oricând. Înfloritor şi – deocamdată – ireversibil. Dacă ar fi vorba doar de piatră seacă şi kilometri pătraţi pustii, ducă-se, dar e vorba de sute de mii de oameni. Aceşti oameni sunt bătrânii Krajinelor, ai Slavoniei, ai Bosniei şi ai Dalmaţiei de azi, fericiţii supravieţuitori cu viaţa, dar pe veci nefericiţi, cu sufletele ucise. Alături de ei – fiii şi nepoţii lor. Bătrânii şi tinerii krajinelor sârbe. Primii au iertat, dar n-au putut uita, pentru că fiecare familie rămasă aici are cel puţin un membru ucis. Ceilalţi, mai tineri, au iertat şi ei, dar n-au putut crede până ce nu au plătit, din nou, cu greu şi foarte recent imprudenţa lor.

Şi, fiindcă tot suntem aici, oare ce a însemnat braconajul despre care vorbeam mai înainte? Dacă vă mai amintiţi de „srbarina” de la începutul cărţii, ştiţi. Braconajul a început cu purificarea întregului aparat administrativ din Banovina Croaţiei. Concedierea masivă a sârbilor din toate locurile de muncă a alternat, pentru cei mai încăpăţânaţi dintre ei, cu accidente ciudate, scrisori de ameninţare, devastarea locuinţei, maltratarea membrilor de familie. Din ’39 până în ’41, poliţia din Banovina Croaţia nu a reuşit să prindă pe niciunul dintre răufăcători, deşi era de notorietate faptul că aceştia erau „domobrani” sau „gărzile lui Macek” sau „gărzile lui Korosec” sau cei din „Scutul”…

Deşi Banovina Croaţia făcea parte integrantă din Regatul Iugoslav, declaraţii ca cele din motto-ul capitolului nu erau nicidecum singulare. Iar ce se petrecea în cotidian cu populaţia sârbă de acolo, era o urmare nemijlocită a acestora. Dacă declaraţii similare celor ale lui Macek, difuzate în marile cotidiene occidentale, nu au avut darul să vă sugereze dimensiunile reale ale sârbofobiei declarate, vă mai oferim una, antologică, difuzată în Marea Britanie, a lui August Kosutic, locţiitorul lui Macek. *„Ne vom îngriji ca Croaţia să supravieţuiască Iugoslaviei măcar o zi. Să piară toţi sârbii, chiar*

de-ar fi să piară şi croaţii în ziua următoare. La urma urmei, vreau să am plăcerea să-i văd pe sârbi pierind”.

Iar pentru cei dispuşi prematur spre optimism în urma acordului, le-a venit în întâmpinare campania antisârbă şi mai virulentă, susţinută de ziarul „Hrvatski Dnevnik”, organul Partidului Ţărănesc Croat. *„Croaţia nu va tolera pe teritoriul ei anumite populaţii care nu au încredere în poporul croat. Croaţia nu le va acorda salarii şi pensii, pentru simplul motiv că ei nu pot servi Croaţia”*.

Cam aşa stăteau lucrurile în regatul iugoslav al acelei perioade, în care croaţii – chipurile – nu aveau niciun fel de drepturi politice, dar creaseră stat în stat, erau oprimaţi de sârbi, dar îi lăsau fără locuri de muncă, erau prigoniţi de organele de ordine iugoslave, dar terorizau după bunul plac populaţia sârbă.

O anumită propagandă – recunoaştem, teribil de eficientă, favorizată de diverse conspiraţii ale tăcerii din perioada postbelică – a promovat, chiar şi în Iugoslavia, doar informaţiile pe care le ştiam cu toţii până nu demult: „Bratstvo i Jedinstvo” – „Frăţie şi unitate”. Restul, ici colo, câte un adevăr, calificat drept accident al istoriei, exces al unor grupuri minoritare... Nu contează.

Frumoasă, desigur, această lozincă fundamentală a foarte lungii perioade titoiste. Cum să nu crezi în ea? Frumoasă şi tot atât de necesară. Constructivă, desigur, dar şi o perdea a uitării, a ascunderii adevărului. Pentru că celor care au uitat, istoria le reaminteşte, pentru cei care nu au ştiu, le spune că tovarăşul Tito a avut o cu totul altă părere pe 26 august 1939, când s-a parafat mariajul de convenienţă. Frăţie şi unitate? Ridicol!

„Principala noastră preocupare rămâne destrămarea Iugoslaviei – menţiona, în scrisoarea sa confidenţială adresată Partidului Ţărănesc Croat, conducătorul comuniştilor iugoslavi. Pentru a atinge acest scop, putem conta, pe de o parte, pe sprijinul bisericii catolice şi, de pe altă parte, pe cel al comunismului internaţional”. Aşa glăsuia Cominternul prin pana tovarăşului Tito.

Fir-ar să fie. Scrisoarea s-a păstrat. Cum de nu a trecut prin capul niciunui dictator – şi nici al unei democraţii, la urma urmei – să distrugă toate arhivele, dacă şi aşa sunt puşi pe rele? S-ar mai fi ştiut, atunci, şi de alte documente, ca, de pildă, instrucţiunile secrete transmise de tovarăşul Tito la începutul anului 1941?

Iată ce indicaţii preţioase primise el de la Moscova şi transmisese mai departe comuniştilor săi de încredere:

„Partidul Comunist Iugoslav se află în situaţia de a putea contribui activ la răsturnarea actualului regim monarhic, iar pentru a apropia sfârşitul acestuia, este gata să acorde sprijin tuturor factorilor care, indiferent de ideologia şi caracterul lor, urmăresc acelaşi scop. Iugoslavia trebuie, în primul rând, dizolvată în părţile ei componente. Apoi, partidul va putea să-şi desfăşoare activitatea în fiecare dintre ele, în concordanţă cu directivele deja emise. Acordaţi tot sprijinul necesar pentru Ustaşa, pentru organizaţiile naţionaliste macedonene, albaneze şi pentru alte grupări naţionaliste. Continuaţi sprijinul atâta timp cât vor putea contribui la accelerarea răsturnării actualului regim”.

Comuniştii iugoslavi, conduşi de croatul Tito, mână în mână cu ustaşii?! Da! Şi colaborarea va continua.

Spuneam mai pe la început că încărcăturile explozive de pe la încheieturile regatului au rămas acolo şi după moartea lui Aleksandar. Vremurile noi le-au sporit numărul, le-au asigurat capsele şi le-au înmănuncheat fitilele detonante. Iugoslavia putea fi aruncată în aer de oricine avea sub control majoritatea lor. Ele ajunseseră atât de multe încât oricine putea şi sugruma cu ele în linişte, aşa peste noapte. Asupra acestui oricine, ne-am înţeles mai demult. Oricine dintre marile puteri. Oricine care devenea mai mare putere peste mai marile puteri. Înainte de dezastru, prin simplul fapt că o aşezase Dumnezeu acolo, în Balcani, Iugoslavia continua să suporte duşmănia celor din jur.

Desigur, Iugoslavia avea şi prieteni. România, din mica lor Antantă, era. Poate erau şi alţi vreo doi-trei, la fel de buni, dar, vai, la fel de slabi şi speriaţi. Speriaţi de faptul că toate coşmarurile lor nocturne se adevereau şi iar năvăleau imperiile peste ei. Poate sunt prea balcanic – în sensul peiorativ al cuvântului –, poate exagerat şi, poate, nu văd că şi prin alte părţi a fost la fel, dar prea s-au tot plimbat pe aici armatele pustiitoare ale marilor jefuitori ai istoriei. Şi nu se mai termină.

Pe prieteni, în ’39 – ’41, nu prea te mai puteai baza. Tristă şi sinistră evidenţă. Ruşinos că am parcurs-o astfel. Ruşinos, dar cu folos. Ruşinea a trecut. Va trece şi ruşinea anilor ’90, când, fiind prieteni din suflet, nu am fost şi în faptă. O exista şi o judecată de apoi a popoarelor? Noi cum ne vom prezenta în faţa ei?

Dar pe cine se putea bizui Iugoslavia, pentru a putea realiza supravieţuirea? Tot printre marii stăpâni trebuia să-şi găsească protectorul. Trebuia neapărat, pentru că, s-a dovedit, în politică este de preferat să obţii o protecţie care te acceptă decât să cazi victimă uneia care te doreşte.

Aliată a victorioşilor din primul măcel mondial, Iugoslavia avea de ales în acest grup între Franţa, Marea Britanie şi U.R.S.S. America era mult prea departe. Odată cu apariţia lui Pavle Karadjordjevic în fruntea elitei politice, s-au îngustat drumurile spre Franţa şi s-au lărgit şoselele spre Marea Britanie. Dar, în aprilie 1939, şoselele au fost tăiate de puterile Axei şi Iugoslavia s-a văzut înconjurată de un cerc al puterilor fasciste. Sub presiunile noului stăpân al Europei – Germania –, blocul iugoslav trepida, în ciuda grinzilor de armare britanice, şi ele pe terminate.

Şi drumurile spre U.R.S.S.? Şi ele, tot nesigure. Nu erau cine ştie ce largi şi, fiind noi, nici nu prea erau încercate. Iugoslavia semnase, într-adevăr, la 26 iunie 1940, stabilirea relaţiilor diplomatice cu sovieticii. Cu toate acestea, nici ruşii nu-şi permiteau prietenii prea strânse în Balcanii nimănui, dar, totodată, proprietate a Germaniei aproape în întregime. Cine nu era cu Germania, era împotriva ei. La fel şi în Europa. Cine nu era cu Germania, avea Germania împotriva sa. Până în mai 1940, aveau să afle acest lucru, una după alta, Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia, Luxemburg şi Franţa. Dezastru pe toată linia. Capitulări, armistiţii ruşinoase. O află, pe pielea sa, şi Regatul Unit al Marii Britanii şi al Irlandei de Nord, dar rezistă asaltului aviaţiei lui Goring.

Cine era cu Germania – indiferent cum – adera, de urgenţă, la Pactul Tripartit. Noiembrie ’40 va fi luna aderării la acest pact: Ungaria – pe 20, România – pe 23, Slovacia – pe 24.

Italia începuse agresiunea împotriva Greciei pe 28 octombrie. Cine nu avea ochi să vadă că nimic nu mai rămăsese din Europa Versailles-ului?

Iugoslavia se afla într-o situaţie teribilă. Din exterior – ameninţarea germană şi pâlpâiri spre stingere ale unui sprijin britanic care nu va veni niciodată. În interior – adâncirea crizei cronice, prin activizarea coloanei a cincea, despre care am vorbit pe larg. Trebuia ales noul curs. Spre Germania, cu sprijinul forţelor politice filogermane, în care cercurile slovene şi croate erau dintre cele mai active, sau, totuşi, spre Marea Britanie?

În primăvara lui ’41, unica alternativă logică a puterii în

Iugoslavia era încheierea alianţei cu Germania, în ciuda existenţei unor puternice forţe care se opuneau acestui pas.

Inevitabilul se va produce. Iugoslavia va adera la Pactul Tripartit, care va fi semnat la Viena şi ratificat, în consiliul de coroană, la 25 martie 1941. Stupoare şi revoltă.

Inevitabilul se va mai produce, încă o dată, la numai două zile după ratificare. De această dată, datorită forţelor care se opuneau intrării Iugoslaviei în sfera de interese a Germaniei, care se opuneau fascismului. La 27 martie, sub conducerea generalului de aviaţie Simovic, un grup de ofiţeri, susţinut de forţe politice filobritanice şi antifasciste, pune la cale o lovitură de stat. Guvernul Cvetkovic-Macek va fi răsturnat. Odată cu aceasta, vor deveni nule şi neavenite atât înţelegerea dintre cei doi politicieni, cât şi acordul de aderare a Iugoslaviei la Pactul Tripartit. Lovitura de stat a fost un act de o îndrăzneală ieşită din comun şi se va încheia cu uciderea Iugoslaviei. După alte opinii – cu sinuciderea ei. Să fi fost acesta precedentul care a oprit Armata Populară Iugoslavă să pună mâna pe putere chiar în ajunul destrămării din anii ’90 – ’91?

Dacă am admite că puciştii, anulând înţelegerea sârbo-croată Cvetkovic-Macek, ar fi avut, după aceea, o poziţie anticroată, teoria sinuciderii ar rămâne pe deplin valabilă. Sârbii şi-au dat foc la valiză, pentru că i-au supărat pe croaţi când nu trebuia, s-ar fi putut spune. Dar nu a fost aşa. Noul guvern de orientare britanică, în frunte cu generalul Dusan Simovic, a fost creat avându-l pe Macek drept vice prim-ministru! Guvernul a făcut recunoaşterea deplină a Provinciei Croaţia, urmărind atragerea forţelor politice croate de partea puciştilor.

În acelaşi timp, a încercat să lase impresia că acordul din ’39 n-ar mai avea nicio valabilitate. Trebuia mulţumită toată lumea, adică şi sârbii. Prin urmare, teoria sinuciderii nu părea a avea o motivaţie interioară. Şi totuşi…

Tolerarea unui asemenea afront adus Pactului Tripartit, în primul rând Germaniei, nu putea fi admisă. Aici nu era vorba doar de orgolii naziste, ci de lezarea gravă a intereselor Germaniei în Balcani, într-o perioadă în care declanşarea războiului împotriva U.R.S.S. era o chestiune de zile, de săptămâni. Prin urmare, nici reacţia Germaniei nu va întârzia. Pentru a nu-şi risipi forţele şi pentru a le pregăti mai bine, Hitler a accelerat asasinarea Iugoslaviei cu ajutorul iugoslavilor. Formidabilul pompaj aplicat forţelor politice interne ostile

Iugoslaviei îşi va confirma efectele. Condiţiile manifestării lor fuseseră create de mult. Germania va încuraja ascensiunea aripii radicale a Partidului Ţărănesc Croat, izolarea lui Macek şi a centriştilor săi şi aducerea în prim-planul forţelor politice a ustaşilor.

La Zagreb, vestea loviturii de stat din 27 martie a stârnit exact reacţiile pe care şi le dorea tabăra filogermană, pregătită şi pentru o asemenea alternativă. A urmat o mare adunare populară antiiugoslavă şi antisârbă, precedată de manifestaţii de stradă zgomotoase. Ca la revoluţie, ce mai! Adunarea a emanat, printre altele, un memorandum adresat... Cui? Germaniei, în unanimitate. Memorandumul sublinia că: de secole, croaţii au statul lor; sârbii din Croaţia au fost susţinuţi, aici, de democraţiile occidentale, dar n-au fost niciodată acceptaţi; croaţii au dorinţa de a-şi reconstrui statul lor naţional; croaţii îşi manifestă credinţa şi speranţa că, pentru crearea unui stat independent croat, pot apela la sprijinul Germaniei, care a făcut cunoscut faptul că obiectivele sale militare vizează asigurarea dezvoltării naţionale, fără nicio restricţie, a fiecărui popor european.

Emanaţia a fost semnată de Janko Tortic şi Marco Lemesic, din partea Partidului Ţărănesc Croat, şi de Slavko Kvaternik, Mladen Lorkovic şi Edo Bulat, din partea Ustaşa (aripă protejată de Germania – n.n.).

Aşa e pe la marile manifestaţii şi adunări spontane. În spatele lor, ascunşi de mulţime, câţiva deştepţi lucrează. Şi, în timp ce prostimea scoate pieptul în faţa baionetelor, aceştia împart pârghiile puterii şi ale viitoarei lor bunăstări.

Nu, domnilor, puciul din 27 martie nu a provocat sinuciderea ţării. Atunci, în primăvara lui ’41, Iugoslavia a fost ucisă din exterior, împreună cu forţe din interior, încurajate de duşmani externi, cu interese deosebite în destrămarea Iugoslaviei.

Conştientă sau nu de ceea ce se întâmpla, lumea vorbea, atunci, despre „haosul de Paşte” din Iugoslavia. De fapt, ţara intrase în comă...

Cele câteva zile care au trecut de la lovitura de stat din 27 martie până la atacarea Iugoslaviei de către trupele germane, pe 6 aprilie 1941, au cunoscut episoade ale revoltelor spontane organizate de coloana a cincea, sabotaje şi dezertări ale ofiţerilor croaţi din armata iugoslavă, dezlănţuirea hoardelor paramilitare ale Partidului Ţărănesc Croat. Liderii Gărzii Civile Croate au pus

în aplicare planul, pregătit din timp, privind dezarmarea armatei regale iugoslave. După ce vor trece la acţiune, îşi vor justifica – prin fapte abominabile, cruzimi medievale şi crime – denumirea născută ad-hoc de „gărzi croate de vânătoare”. Vânătorii erau domobrani, iar vânatul – militari sârbi, inamici politici, civili sârbi, evrei şi croaţi din opoziţie.

Jocurile de-a vânătorul şi vânatul se derulau şi la nivelurile cele mai înalte. Iugoslavia, încolţită şi părăsită de Occidentul dovedit prea slab în faţa Germaniei, a căutat, în al doisprezecelea ceas, refugiu şi protecţie la Kremlin. Aici, în câteva zile, s-au jucat şi dejucat partide mari. Nici nu ştiu cum să le numesc, pentru că e de necrezut, iar în acest caz, atitudinea rezervată este de preferat. O spunem tocmai noi, care rar am reuşit acest lucru. Oricum, au urmat fie unele dintre cele mai abile mutări politice ale diplomaţiei sovietice, fie începutul unui şir de evenimente, aparent neînsemnate, care, cumulându-se într-o înlănţuire greu de explicat ca joc al întâmplării, au avut ca efect final poticnirea germanilor în faţa Moscovei, în primul şi cel mai dificil an de război.

Reamintim ce s-a întâmplat. În după-amiaza zilei de 5 aprilie, tratatul de asistenţă mutuală sovieto-iugoslav era semnat. Urma, firesc, comunicatul la „Radio Moscova’ şi publicarea evenimentului în „Pravda” din 6 aprilie. Din dispoziţia expresă a lui Stalin, difuzarea comunicatului a fost amânată, urmând ca, abia a doua zi, cotidienele sovietice să dea de ştire lumii întregi acest lucru. De fapt, aici începe şi şirul evenimentelor despre care vorbeam. Ruşii au tăcut o zi, dar vestea încheierii acordului sovieto-iugoslav a ajuns foarte rapid la ambasada germană de la Moscova. De aici, urgent la Berlin. Reacţia a fost imediată. La câteva ore după această veste, în zorii zilei de 6 aprilie, aviaţia germană a trecut la bombardarea Iugoslaviei. Război! Se declanşa un război care va avea o importanţă excepţională, prin faptul că va întârzia ziua punerii în aplicare a planului Barbarossa. Rămâne de confirmat dacă, într-adevăr, Kremlinul a avut în faţa eşichierului politic al primăverii anului 1941 „şahişti” la fel de imbatabili, precum a dovedit că îi are, mereu, în faţa eşichierului sportiv. Dacă a fost aşa – jos pălăria. Joc abil sau doar întâmplare, contează rezultatul.

Acesta a fost cel pe care l-a exprimat, mai autorizat decât oricine, însuşi şeful Abwehrului, amiralul Wilhelm Canaris. *„În urma războiului din Serbia, ziua X din Est va trebui amânată*

pentru câteva săptămâni, cel mai devreme până în luna iulie. Dacă oamenii «mâinii negre» vor fi angajaţi de Hitler în această acţiune mai mult de o lună, întregul război din Est va trebui amânat în ansamblul său”.

Hitler nu va rezista tentaţiei de a mai declanşa un război fulger în Europa. Este adevărat că renunţarea la acesta ar fi însemnat perturbarea situaţiei în Balcani. Oricum, ruşii au obţinut, de fapt, ceea ce au vrut... Iugoslavia va salva Moscova, iar germanii vor avea, în veci, dorinţa de a se răzbuna pe porcii ăia de sârbi.

Pe 10 aprilie, trupele germane intrau în Zagreb într-o atmosferă de entuziasm de nedescris din partea populaţiei. În aceeaşi zi, unul dintre liderii ustaşi aflaţi sub protecţia Berlinului, Slavko Kvaternik, va proclama Statul Independent Croat. Şi ca dovadă a „spontaneităţii” actului, de faţă au fost Ribbentrop şi Weesenmayer, din partea Germaniei, şi... Vlatko Macek, vice prim-ministru al guvernului iugoslav. Prezenţa sa asigura, nu-i aşa, „legalitatea deplină”.

Surse croate indică faptul că independenţa ar fi fost declarată mai înainte, de călugărul franciscan Ivan Tomas, la 8 aprilie 1941, la Caplijna (Herţegovina de Vest), prin crearea statului denumit „Croaţia Ustaşă Catolică”. Un act politic ce nu va conta, cu atât mai mult cu cât acea zonă a ţării figura de mult pe hărţile marilor puteri, ca teritoriu ce va aparţine Italiei.

Germania va respecta sensibilitatea partenerului italian din conjuraţia asasină, astfel că liderul ustaş Slavko Kvaternik – omul Germaniei – se va mulţumi doar cu funcţia de comandant al armatei croate (va primi gradul de mareşal). În fruntea Statului Independent Croat va fi instalat, conform celor convenite, Ante Pavelic, protejatul lui Mussolini. Împreună cu vreo 400 de ustaşi din tabăra de la Pistoia, „poglavnikul” (conducătorul) Pavelic va ajunge la Zagreb înainte de capitularea armatei iugoslave (17 aprilie 1941).

În acele zile, nu-şi va trăda ţara doar Macek şi alţi politicieni. Printre cei care vor trece în tabăra inamicilor Iugoslaviei va fi şi conducătorul bisericii catolice, arhiepiscopul Alojzije Stepinac. Acesta va lansa un apel tuturor catolicilor din Croaţia de a susţine regimul ustaşilor şi va adresa o scrisoare Papei Pius al XII-lea, pentru recunoaşterea „de jure” a Statului Independent Croat (16 aprilie 1941).

Vlatko Macek îl devansase însă cu câteva zile, prin „Apelul

către poporul croat”, din 13 aprilie 1941, prin care solicita sprijinirea noului „guvern naţional”.

Suntem obişnuiţi să nu dăm prea mare importanţă diverselor apeluri de tot felul din câte a cunoscut istoria Balcanilor. Au fost şi prea multe şi atât de opuse unul altuia încât arareori s-a întâmplat ca omului de rând, care le-a răspuns prin fapta sa, să nu-i fi trezit regrete. Mai mult, uneori, naivitatea sa a dat în tragic, i-a adus chiar pieirea, eticheta de duşman al poporului. Mai târziu, când a fost declarat erou sau dizident, acesta nu mai era în viaţă. Trăgând linie şi adunând, rezultatul acesta cu apelurile contradictorii este zero doar în cel mai fericit caz.

La nivelurile conducerii, asemenea apeluri sunt, însă, văzute cu totul altfel. Ele devin necesare, vitale pentru ascensiunea politică a liderilor, iar în caz de eşec… Eşecul nu este atât de periculos pentru vârfuri ca pentru plebe. Corb la corb… Iată, de altfel, cum a apreciat, în 1946, fostul preşedinte al Saborului croat, Jakov Blajevic, apelurile pe care le-am menţionat: *„Fără sprijinul lui Macek şi al lui Stepinac, nu ar fi fost posibilă nici ocuparea Iugoslaviei, şi nici Pavelic n-ar fi existat. Începând cu Vinerea Mare a Paştelui, din 1941, Pavelic se afla la Karlovac, cu grupul său de ustaşi, aşteptând ca Macek şi Stepinac să discute cu trimisul special al Führerului. Pavelic a fost executantul acordului încheiat. Stepinac şi Macek au fost elementele care au creat Statul Independent Croat, şi nu Pavelic. Acesta nu a fost un personaj cu o autoritate politică influentă, până când Macek nu şi-a publicat proclamaţia şi până când – ceva mai târziu – Stepinac nu s-a adresat credincioşilor săi catolici”.*

Spuneam că avem înclinaţie să nu aplecăm urechea la fel de fel de apeluri care se lansează prin ţările cu care ne învecinăm. Dar iată ce putea cuprinde apelul lui Vlatko Macek acum 50 de ani. *„Atragem atenţia tuturor foştilor soldaţi sârbi (cadre şi soldaţi, împreună cu familiile lor – n.n.) şi membrilor unităţilor regulate şi neregulate, cât şi altor elemente indezirabile să evacueze teritoriul Zagrebului şi împrejurimile sale în decurs de şase ore. Toţi cei menţionaţi anterior, care se vor afla dincoace de acest aliniament al morţii, cu sau fără arme, vor fi împuşcaţi la faţa locului, în conformitate cu decretul special ustaş. 15 aprilie 1941, ora 12.00”*.

Cu doar o zi în urmă, în drum spre Zagreb, Pavelic şi-a expus din nou intenţia de a aduce Dalmaţia sub stăpânirea Italiei.

Anfuso, cu care dialogase, a comunicat aceasta lui Mussolini, astfel că sosirea la Zagreb a „poglavnikului”, la 15 aprilie, a coincis cu recunoaşterea oficială a Statului Independent Croat de către Germania şi Italia.

Un botez politic cu naşi atât de puternici promitea noului născut viaţă lungă. Şi, ca de fiecare dată, s-au arătat repede şi cei pregătiţi din timp să salute frumos la apariţia noului stat. A unui stat marionetă, care nici graniţe nu avea conturate încă. Dar ce conta. Până la 31 iulie, statul ustaşilor lui Pavelic va fi recunoscut, în ordine, de Slovacia, Ungaria, Bulgaria, România şi Japonia. La aceeaşi dată, Sfântul Scaun expulzează pe trimisul Iugoslaviei la Vatican şi îşi trimite reprezentanţi la Zagreb.

La 18 mai, Benito Mussolini – Ducele – şi Ante Pavelic – Poglavnikul – semnează „Acordul de la Roma”, în urma căruia Dalmaţia şi Coasta Dalmată intrau sub ocupaţie italiană.

Nu trecuse nicio lună de la capitularea Iugoslaviei (17 aprilie 1941) şi ţara era sfârtecată ca vai de lume. În afară de ceea ce a devenit parte integrantă a statului italian, sub ocupaţia trupelor lui Mussolini a intrat o parte din Slovenia de astăzi, zona oraşelor Zadar, Split şi Dubrovnik. O parte din Muntenegru şi Macedonia a devenit Protectorat italian. Partea de est a Macedoniei şi o zonă din sud-estul Serbiei au revenit Bulgariei. Serbia, aproape în întregime, a devenit zonă de ocupaţie germană, Backa şi Voivodina au revenit Ungariei, Stiria a intrat în compunerea celui de al treilea Reich. Ceea ce a rămas de la est de Zagreb (la vest era zonă de ocupaţie germană) până la Drina – inclusiv o bună parte din Bosnia-Herţegovina şi din Serbia – era ceea ce se autodenumea Statul Independent Croat.

Un stat marionetă, o nulitate politică, în ciuda recunoaşterii sale de către unele state, în ciuda amabilităţilor dintre Poglavnik şi Duce, între Poglavnik şi Führer, între Poglavnik şi Papă, între Poglavnik şi regele Emanuel al Italiei. În paranteză fie spus, şi el – o marionetă. Aceasta, însă, nu l-a împiedicat pe Pavelic (pentru a nu intrat în culisele „inspiraţiilor” sale politice, rămâne că a fost voinţa lui) să-i ofere coroana regelui croat Zvonimir, ducelui de Spoletto, membru al casei regale de Savoya. Ovaţii! Italia devenea, astfel, garantul independenţei Croaţiei. Aiureli de-ale conducătorilor din cele vremuri. Nimeni nu credea în ele. Şi nimeni nu le lua în serios. Alte probleme, mai grave, au stârnit, însă, câteva reacţii.

S.U.A. au protestat, la 12 mai, împotriva creării acestui stat,

apoi, la 25 mai şi 25 septembrie, faţă de invadarea Iugoslaviei de către forţele Pactului Tripartit. Totul, formal şi, desigur, în zadar. Dezastrul Iugoslaviei se consumase în câteva zile. Sau dezastrul a consumat, în câteva zile, Iugoslavia. Din regatul slavilor de sud nu mai rămăsese nici urmă.

Dacă împărţirea teritoriilor iugoslave între marile puteri şi aruncarea unor ciozvârte ţărişoarelor aliate nu poate intra în discuţie privind justiţia sau injustiţia acestor acte, fiind vorba de curată tâlhărie, să vedem cum stăteau lucrurile în Statul Independent Croat. Aici s-a făcut sau nu dreptate croaţilor? Categoric, nu. Coasta Dalmată, luată de Italia, avea o numeroasă populaţie croată. Herţegovina de Sud-Vest, tot sub control italian, de asemenea. Zona de nord-vest a Croaţiei era sub control german. Prin urmare, nici vorbă ca sfârtecarea Iugoslaviei să fi urmărit anularea unor „nedreptăţi istorice” sau constituirea fie şi a unui singur stat pe criterii etnice. Totul a purtat semnul dispreţului faţă de orice alte considerente, în afara tâlhăriei politice a ţărilor fasciste.

Văzute din Balcani, încercările de reabilitare, sub orice formă, a autorilor şi a coautorilor celui de-al doilea măcel mondial sunt inacceptabile. Inacceptabile şi periculoase. Pentru că următorul pas după iertare, uitare, reabilitare se numeşte repetare. Sub o altă formă decât s-a produs anterior, dar repetare. Oare chiar nu se vede? Oare voi avea fericirea să văd cât de eronat am judecat?

Statul Independent Croat nu a putut aduna toate teritoriile croate, dar s-a extins peste teritorii care nu i-au aparţinut niciodată sub nicio formă, nici măcar spiritual. A pus mâna pe „krajinele” din nord şi pe regiunea Şrem, pe Bosnia de Nord şi Bosnia Centrală, pe aproape toată Krajina Bosniacă, aglomerând în statul ustaş 49,22% populaţie care nu avea nimic comun cu croaţii.

Am putea caracteriza în fel şi chip situaţia din Statul Independent Croat, din aprilie 1941, dar vă oferim un fragment dintr-o sinteză elaborată, la Zagreb, de agentul serviciului de spionaj german Artur Haffner. *„În prezent, pe întregul teritoriu al Statului Independent Croat, incluzând Bosnia şi Herţegovina, se află 1.847.000 sârbi (30,56% din total), 3.069.000 croaţi (50,78% din total), 717.000 musulmani (11,86% din total) şi 411.000 alte populaţii (6,80% din total), inclusiv germani. Aceste date ni le-a furnizat un croat, Zvonimir Dugacki. Le-am reprodus pe acestea, pentru a elimina orice dubiu privind cota de participare prea*

scăzută a croaţilor. Din punct de vedere etnic, croaţii deţin doar o uşoară majoritate, în ciuda strădaniilor ustaşilor de a-i prezenta, cu orice preţ, pe musulmani drept croaţi care au trecut la islamism. Deşi ar exista oarecari argumente istorice, totul este foarte departe de adevăr, iar acest punct de vedere nu este relevant... Nu există niciun dubiu că musulmanii se vor asocia croaţilor, pentru că ei sunt la putere acum. Cu toate acestea, musulmanii nu vor proceda ca atare din pură iubire şi este cert că aceştia vor încerca permanent realizarea intereselor lor particulare. Asimilarea musulmanilor de către croaţi este o problemă în afara oricărei probabilităţi, pentru că un musulman va rămâne mereu un musulman. Aşa cum acesta nu a devenit sârb când poza a fi sârb, el nu va deveni niciodată un croat...”

Citind raportul agentului german, am rămas cu convingerea că, la nivelul la care ne aflăm, spionajul german a avut oameni capabili. În câteva cuvinte, a spus esenţialul. Păcat că actualii făcători de dreptate nu prea citesc arhive. Mai mare păcat este că ei le îmbogăţesc pe cele noi, fără să le fi parcurs pe cele vechi. Ar avea atâta de învăţat.

Încheind capitolul consacrat dezastrului politic al Iugoslaviei, urmează să-l abordăm pe cel al dezastrului abătut asupra oamenilor din fostul regat. Nu o vom face, însă, înainte de a ne mai întâlni, o dată, cu tovarăşul Iosip Broz.

Dacă pe vremuri, când era caporal în armata împăratului, opinia sa în legătură cu primul măcel mondial nu conta, acum, în faza de început a celui de-al doilea, ce gândea şi ce spunea tovarăşul Tito avea deja importanţă. Nu contează faptul că Tito nu urmărea decât interesele sale personale şi acţiona conform indicaţiilor Moscovei.

Iată ce-şi aminteşte fostul agent sovietic Josip Kopinic, care lucra la Zagreb şi avea relaţii strânse cu liderul comuniştilor iugoslavi.

„Tito şi cu mine ne aflam în Zagreb în momentul intrării trupelor germane... Toţi cetăţenii oraşului i-au primit pe germani ca pe eliberatori, le-au aruncat flori, le-au oferit dulciuri, băuturi răcoritoare, ciocolată. Era un entuziasm general. N-aş vrea să vorbesc doar despre aceasta. Toate sunt deja ştiute... Au fost, însă, şi alte scene şi am văzut destule de acest fel, după ce am părăsit Piaţa Jelacic. Am văzut cum, pe străzile laterale, gărzile lui Macek prindeau soldaţi şi ofiţeri iugoslavi, îi băteau crunt şi îi luau cu ei... La câteva zile, când m-am întâlnit din nou cu Tito,

acesta mi-a spus că se gândeşte să plece la Belgrad. L-am întrebat de ce şi i-am spus: «Ai organizaţia, ai reţeaua, poţi sta cu mine, ai un apartament sigur şi ai destule cunoştinţe, care te-ar putea primi la o adică. Aici este locul cel mai sigur pentru tine. Pentru tine, aici, nu este niciun pericol». «Da, da, ai dreptate – mi-a răspuns Tito –, aşa pare a fi. Dar perspectiva?»”.

HOLOCAUST

* Doar într-un an, mai 1341 – august 1342, măcelul populaţiei sârbe s-a soldat cu 744.000 de victime * Germanii au ucis 78.000 de sârbi * Italienii au ucis 20.000 de sârbi * Ungurii au ucis 20.000 de sârbi * Ustaşii lui Pavelic au ucis 600.000 de sârbi * Albanezii au ucis 10.000 de sârbi * Bulgarii au ucis 6.000 de sârbi * Datele au fost publicate de croatul Serggio Krizman, la Washington, 1943 * Ele se referă doar la bătrânii, femeile şi copiii exterminaţi * Nu cuprind numărul soldaţilor sau al partizanilor ucişi în acţiuni militare * Nu cuprind numărul victimelor care au pierit în urma bombardamentelor aeriene * Un bilanţ provizoriu * Genocidul a luat sfârşit în mai 1945, doar cu trei zile înainte de căderea Berlinului!

1993. Departe, foarte departe de noi, în Lumea Nouă, s-a inaugurat un muzeu al holocaustului. Raţiunea de a fi a acestuia are, din nefericire, o tragică universalitate. Oare câte popoare ale planetei Pământ n-ar avea de prezentat, aici, file de istorie veche sau contemporană? Foarte puţine.

Un muzeu al holocaustului, un remember şi un avertisment. Marile tragedii ale omenirii trebuie dezvăluite şi cunoscute, pentru a nu se repeta. Şi, înainte de toate, pentru a se opri. Acum. Are planeta noastră atâta putere să o şi facă?

Din păcate, inaugurarea nu coincide cu eradicarea pentru totdeauna – sau, cel puţin, stoparea – a tot ceea ce se cheamă holocaust. Ar fi fost mult prea frumos. Ar fi fost singura ofrandă cu care noi, oamenii, am fi putut îngenunchea în faţa celor mai mari dureri ale timpurilor trecute. Această ofrandă încă nu o putem aduce. Celelalte... Amintirile dureroase, lacrimile ad-hoc, marşurile funebre impecabil interpretate, momente de reculegere inspirat alese, drapele în bernă, multe drapele... reprezintă încă prea puţin şi tare mi-e teamă că sunt, adesea, formale. Poate vor însemna mai mult hotărârile ce se vor fi luat în umbra funebrelor tenebre ale istoriei acolo, la inaugurare şi după.

Nu ştiu dacă în „muzeul holocaustului” de dincolo de Ocean

există loc pentru toate tragediile lumii. Aş dori, însă, cândva, o confirmare la speranţa că nici marile dureri ale Balcanilor nu lipsesc de aici. Mă refer la toate, dar, în primul rând, la cea mai cumplită dintre acestea: exterminarea populaţiei sârbe în perioada 1941-1945. Revenim cu detalii la această problemă, pentru că, în aria noastră geografică şi istorică, holocaustul care a marcat istoria acestui popor este cel mai grav (dacă holocaustul admite gradaţii), pentru că reprezintă o lecţie abil ascunsă, deci prea puţin cunoscută, pentru că nu s-a învăţat din ea, pentru că reprezintă o explicaţie, pentru că îngrijorează, pentru că se repetă.

Durerea şi revolta pe care le resimţim atunci când gândul nostru fuge fără să vrem – căci, credeţi-mă, nu vrem – spre cele petrecute în Iugoslavia anilor celui de-al doilea măcel mondial, ne dezarmează, ne amuţesc. Descrierea genocidului sârbilor, al evreilor, al ţiganilor din Statul Independent Croat şi din zonele Iugoslaviei ajunse sub ocupaţia germană, italiană, ungară, bulgară, albaneză depăşeşte puterile noastre. După cum am putut constata, parcurgând o mulţime de documente, cărţi şi articole pe această temă, ea a depăşit puterea de sugestie şi a unor autori consacraţi, contemporani cu evenimentele, dar şi a celor care au destinat, mai târziu, acestei tragedii monografii documentate la faţa locului.

Ce am putea reda noi în sărăcia de spaţiu a unui singur capitol?

Mai nimic.

Dacă ar fi să scriem ce simţim, am repeta un singur cuvânt, acelaşi: Răzbunare! Răzbunare! Răzbunare! Să se termine cu cei care au inspirat şi au organizat genocidul! Să se termine cu cei care l-au executat! Să se termine cu ei exact la fel cum l-au inspirat, l-au organizat şi l-au executat! Poate doar astfel nu se vor mai repeta niciodată asasinatele. Pentru că asasinii nu s-au temut şi nu se tem. Pentru că procesele marilor criminali de război s-au terminat cu un bilanţ lamentabil, pentru că procesele micilor criminali de război s-au încheiat cu câteva spânzurări, împuşcări şi condamnări cu suspendare. Aşa s-au terminat, oameni buni, ştiţi acest lucru! Asasinii a milioane (!) de oameni nevinovaţi nu au suferit nicio pedeapsă. Asasini mai vechi şi asasini mai noi trăiesc, mai departe, printre noi şi nu se tem. Şi nu numai că nu se tem. Sunt gata să asasineze din nou. Au şi făcut-o deja în ex-Iugoslavia şi o fac în continuare. Şi o vor mai face, încă şi încă o dată, la scară planetară, dacă vor fi lăsaţi.

Aş scrie, deci, răzbunare! Ştiţi, însă, la fel de bine că nu se poate. Nu este legal. Dacă cineva ar cere-o sau ar face-o, ar fi foarte aspru pedepsit de lege. Mai repede şi mai grav decât au fost pedepsiţi, vreodată, asasinii. Să aşteptăm, deci, ca – aşa cum este ea, legată la ochi – Justiţia să-şi facă datoria. Să o determinăm.

Procesul marilor dictaturi este departe de a se fi terminat, pentru că este departe de a se fi început.

Să depunem mărturiile. Să facem publice asasinatele. Să le facem cunoscute. Să le demascăm. Să nu le uităm. Să nu le iertăm. Să nu le prescriem niciodată.

Şi, pentru că genocidul din Iugoslavia anilor 1941 – 1945 nu poate fi descris de către un singur om, fie-ne îngăduit a vă prezenta ce anume au scris mulţi alţii în legătură cu acesta. În mod deliberat nu am optat pentru o sistematizare riguroasă. Veţi întâlni, laolaltă, îndemnuri la crime ale asasinilor, depoziţii ale victimelor şi relatări ale martorilor oculari, confesiuni ale ucigaşilor. Iar dacă am optat pentru această… nebunie parcă fără de sfârşit, am făcut-o cu intenţia de a da veridicitate unor evenimente şi fapte petrecute, care depăşesc normalul. Nu sunt sigur că voi reuşi, pentru că mintea omenească le respinge, ca imposibile. Poate în aceasta au sperat şi asasinii. Doamne, nu le împlini speranţele şi nu îi ierta!

*** Carne de om pentru Piaţa Jovanova**

„În ultimele zece luni, sârbii au fost ucişi şi distruşi în Croaţia în cea mai barbară manieră posibilă. Ruşinea şi revolta se citesc pe faţa oricărui croat cinstit.

Măcelul sârbilor a început în primele zile ale înfiinţării Statului Independent Croat, la Gospic, Gudovac, Bosanska Krajina etc. Şi a continuat, fără întrerupere, până în prezent.

Orori nu sunt doar crimele propriu-zise. Asasinarea a indus pe toată lumea, bătrâni, femei şi copii. Totul, acompaniat de torturi barbare. Acei sârbi nevinovaţi au fost tăiaţi pe loc, li s-au aprins părul şi barba, au fost fripţi de vii, arşi de vii în propriile lor case şi în biserici, au fost opăriţi cu apă fiartă, iar pielea şi carnea crăpate au fost înfundate cu sare, li s-au scos ochii, li s-au tăiat limba, urechile şi nasul. Preoţilor îi s-au scalpat bărbile şi mustăţile, organele sexuale le-au fost tăiate şi băgate în gură.

Sârbii au fost legaţi de camioane şi târâţi în mare viteză, li s-au bătut în cap ace şi cuie, au fost răstigniţi în cuie pe podeaua casei lor, au fost priponiţi de ziduri, bătându-li-se piroane în cap, au fost aruncaţi de vii în prăpăstii şi în grote, după care s-au prăvălit peste ei bolovani. S-au aruncat grenade. Copiii au fost azvârliţi în flăcări, în cazane cu apă fiartă, li s-au tăiat picioarele, li s-au zdrobit capul de pereţi sau de trunchiuri de copaci. Au fost supuşi la torturi pe care o minte normală nu şi-ar putea-o imagina.

Râurile Sava, Drava, Dunărea şi afluenţii lor au cărat sute şi sute de corpuri ale victimelor. Au fost găsite cadavre cu inscripţia «Direcţia Belgrad», «Drum bun spre regele Peter». Într-o barcă, a fost găsită o piramidă din capete de copii cu un cap de femeie deasupra, pe frunte fiind scrijelit: «Carne pentru Piaţa Jovanova din Belgrad».

Îngrozitor este şi cazul Milivei Bozinic, din Stabandza, al cărei copil nenăscut i-a fost scos din burta despicată cu cuţitul. La acestea se adaugă cazurile cu capetele de bărbaţi fripte, din Bosnia, cu canistrele pline de sânge sârbesc, cu sârbii forţaţi să bea sângele cald al rudelor ucise în faţa lor.

Nenumărate femei, fete şi copii au fost violaţi; mamele – în faţa copiilor şi copiii – în faţa mamelor. Alte femei au fost trimise în lagăre pentru a fi violate de ustaşii de acolo. Au fost violate femei şi în altarele bisericilor ortodoxe. În comuna Petrinje, un fiu a fost forţat să-şi violeze mama. Măcelărirea sârbilor în biserica ortodoxă din Glina şi uciderea sârbilor în altarul bisericii Kladusa nu au precedent în istorie. Există descrieri detaliate şi originale ale acestor orori. Până şi germanii şi italienii au fost îngroziţi la vederea acestor crime. Aceştia au fotografiat un mare număr de cazuri de măcel. Germanii spun că croaţii ar fi făcut la fel în timpul războiului de 30 de ani şi acesta este motivul pentru care de atunci există şi zicala germană: «Doamne, fereşte-ne de ciumă, de foame şi de croaţi».

Din această cauză, germanii din Srem ne şi desconsideră şi au relaţii omeneşti, mult mai apropiate cu sârbii.

Italienii au fotografiat un vas plin cu 3,5 kg de ochi de sârbi, precum şi croaţi care purtau la gât coliere cu ochi de sârbi înşiraţi pe o sfoară şi pe alţii, care au sosit la Dubrovnik, cu centuri pe care atârnau limbi şi urechi de sârbi!

Nu voi menţiona, fiind prea teribile, lagărele în care au fost ucişi mii şi mii de sârbi ţinuţi acolo fără hrană şi în frig. Germanii

vorbesc despre un lagăr din Lika, unde se aflau mii de sârbi, dar, când au ajuns acolo, nu au găsit decât o câmpie îmbibată cu sânge şi presărată cu haine însângerate. Se spune că, aici, şi-a pierdut viaţa şi un episcop sârb. Mii şi mii de sârbi sunt torturaţi şi acum în lagărul de la Jasenovac şi vor petrece iarna aceasta îngrozitoare în colibe, sub cerul liber, fără nimic deasupra capului şi cu cel mult doi cartofi fierţi pe zi. În toată istoria Europei nu există un caz similar...

Aceste evenimente au umplut de ruşine, pentru secole, numele de Croaţia. Nimic nu ne va putea absolvi de acestea, niciodată. Nu vom putea povesti nici chiar celui mai prăpădit om din Balcani despre cultura noastră croată, veche de o mie de ani, pentru că nimeni, nici chiar ţiganii nu au dat dovadă de asemenea cruzime.

De ce v-am scris dumneavoastră, care nu sunteţi o personalitate politică şi nu purtaţi, prin urmare, responsabilitatea celor întâmplate? (Greşeală! Arhiepiscopul Stepinac, căruia îi este adresată prezenta scrisoare, era chiar foarte vinovat de cele întâmplate – n.n.).

Iată de ce. Pentru că, în toate aceste crime barbare fără precedent, biserica noastră catolică a participat în două moduri:

În primul rând, o mare parte dintre preoţi, călugări şi tineret catolic organizat a luat parte activă la toate acestea. Au fost cazuri în care preoţi şi călugări au devenit gardieni în lagăre de exterminare, complici ai ustaşilor, persoane care au binecuvântat torturile şi măcelul creştinilor. Se cunoaşte că un preot catolic a ucis personal un preot ortodox. Ei nu ar fi putut face toate acestea fără acordul episcopului lor, iar dacă au făcut-o, totuşi, fără a-l avea, ei trebuie judecaţi şi pedepsiţi. Şi, fiindcă acest lucru nu se întâmplă, înseamnă că beneficiază de permisiunea episcopatului.

În al doilea rând, biserica catolică a făcut totul pentru a-i converti pe sârbii supravieţuitori. Şi, în timp ce solul mustea încă de sângele victimelor nevinovate, în timp ce horcăiturile muribunzilor încă nu se stinseseră, au apărut preoţi şi călugări având, într-o mână, cuţitul ustaşilor şi, în cealaltă mână, cartea de rugăciuni şi mătăniile. Întreaga regiune Srem este inundată de foile volante semnate de episcopul Aksamovic, tipărite la propria sa tipografie din Djakovo, care îi cheamă pe sârbi să-şi salveze viaţa şi averile prin convertire la catolicism. Totul este ca

şi cum biserica noastră catolică ar dori distrugerea sufletelor, aşa cum autorităţile ustaşe distrug corpurile.

Toate aceste violenţe împotriva conştiinţei şi a spiritului au adus cu sine deservicii şi mai mari naţiunii croate şi numelui ei".

(Din scrisoarea omului politic croat Prvoslav Grizogono, adresată arhiepiscopului dr. Alojzije Stepinac, la 8 februarie 1942).

*** Douăzeci de kilograme de ochi**

„În timp ce ei discutau (trimisul italian Casertano şi Pavelic), am remarcat un vas aşezat în partea stângă a mesei la care stătea «poglavnikul». Capacul era uşor ridicat şi am văzut că vasul era plin de fructe de mare. Asta am crezut că sunt. Arătau ca scoicile extrase din cochiliile lor, ca cele pe care le poţi vedea, uneori, pe platourile largi cu care se servesc acestea la restaurantul «Fortnumm and Mason», din Piccadily, Londra. Casertano s-a întors spre mine şi mi-a făcut cu ochiul:

— Ei, ce părere ai de o supă de scoici?

— Sunt scoici dalmaţiene? l-am întrebat pe Pavelic.

Râzând, Ante Pavelic a ridicat capacul de pe vas şi mi-a arătat fructele de mare, o masă gelatinoasă sticloasă, spunându-mi în stilul său direct:

— Acestea reprezintă un dar de la ustaşii mei credincioşi – douăzeci de kilograme de ochi de sârbi."

(Kurzio Malaparte, *„Kaputt"*, Roma – Milano, 1948)

*** Contabilitatea crimelor este incompletă**

„Comitetul naţional pentru investigarea crimelor de război comise de către ocupanţi şi ajutoarele acestora a stabilit că, în perioada 1941-1945, au fost ucişi 1.650.000 iugoslavi (posibil ca numărul real să depăşească 2 milioane). Într-o perioadă foarte scurtă, de doar patru ani, a fost exterminată a şaptea parte din populaţia ţării.

Conferinţa de la Paris privind stabilirea reparaţiilor de război a confirmat, la 13 decembrie 1945, că, în timpul celui de-al doilea război mondial, au fost ucişi 1.706.000 de locuitori ai Iugoslaviei, dintre care 75 la sută prin împuşcare sau prin alte metode de execuţie folosite în lagărele de exterminare fasciste şi în fabricile morţii. Cu acest prilej, Iugoslavia a pierdut 90.000 de specialişti în domeniul industrial şi minier şi 40.000 de intelectuali. Numărul

persoanelor rănite şi cu incapacitate de muncă a atins 425.000. Au căzut prizonieri de război peste 170.000 de persoane, 320.000 au fost internate în lagăre şi 270.000 în tabere de muncă. Peste 330.000 de oameni au fost forţaţi să lupte în trupele inamicului. Pagubele de război produse Iugoslaviei au fost apreciate la 61 miliarde de dolari.

Comitetul naţional nu a publicat documentele necesare prin care să se poată determina câte persoane au fost victime ale genocidului împotriva ortodocşilor sârbi şi câte au murit în război. Toate victimele au fost categorisite drept «victime ale teroarei fasciste».

Nu a fost posibil să se dovedească cu probe estimarea conform căreia, în al doilea război mondial, ustaşii (legionari fascişti croaţi şi musulmani) au exterminat, în patru ani, mai mulţi oameni decât turcii în cinci secole de ocupaţie şi germanii în două războaie mondiale".

(*„The Uprooting"*. Velauto International. London – Belgrade – New York. 1992)

*** Cel mai mare genocid**

„Cel mai mare genocid din perioada celui de-al doilea război mondial în raport cu populaţia unei naţiuni a avut loc nu în Germania nazistă, ci în statul-marionetă croat, creat de nazişti.

Aici, între anii 1941-1945 au pierit, într-un gigantic holocaust, aproximativ 750.000 de sârbi, 60.000 de evrei şi 26.000 de ţigani (bărbaţi, femei şi copii).

Acestea sunt cifre avansate, în special, de autorii germani, cei mai în măsură să le cunoască...

Dimensiunea uriaşă şi bestialitatea acestor atrocităţi ne fac să credem, cu greu, că asemenea lucruri s-au putut întâmpla, într-adevăr, într-o parte civilizată a lumii."

(Edmond Paris. *„Genocid în Satellite Croaţia"*, 1941-1945. Chicago, 1961)

*** Nimeni nu va şti vreodată**

„Numărul sârbilor, evreilor şi al ţiganilor măcelăriţi nu îi va şti nimeni, niciodată. Există mai multe estimări, pentru că unele se referă doar la cei măcelăriţi la Jasenovac, în timp ce un mare număr de oameni au fost măcelăriţi la ei acasă, în biserici, aruncaţi în prăpăstii şi grote pe întregul teritoriu al ţării. Numărul

real este, probabil, aproape un milion de oameni, dar, chiar de ar fi doar o jumătate de milion, cifra este enormă, pentru că populaţia sârbă din zonele controlate de Pavelic era de aproximativ două milioane de locuitori. Mult mai semnificativ decât numărul au fost brutalitatea şi metodele de exterminare ale ustaşilor şi ale altor asasini de bătrâni, femei şi copii. Trebuie ţinut seama că, în prezent, mai trăieşte încă un număr destul de mare de sârbi, martori ai genocidului, şi un număr mult mai mare dintre cei ale căror familii au fost afectate de genocid. Genocidul depăşeşte, prin dimensiunile sale, orice alt eveniment din memoria poporului sârb".

(Michael Lees. *„What Happened to Yugoslavism"*. London, 1991)

*** Mai bine ucidem animalele pe loc!**

„Cum, după căderea Imperiului Habsburgic, naţionalismul croat a evoluat spre încropirea unei «Croaţii Mari» (incluzând toată Bosnia), enclavele sârbe din imensul «corn bosniac» şi din regiunile de coastă au devenit un adevărat spin în carnea Croaţiei.

Ar fi fost în consonanţă cu standardele epocii noastre civilizate, dacă aceste grupuri de „sârbi ar fi fost transferate, în totalitatea lor, în Serbia. Dar noii conducători ustaşi ai Croaţiei, «poglavnikul» (Conducătorul) Pavelic şi mareşalul Kvaternik ştiau o soluţie mult mai eficientă. «De ce să sporim, puterea militară a Serbiei dându-i mai mulţi oameni? Mai bine ucidem animalele pe loc!» Pentru aplicarea acestei politici, s-a trecut la un anumit ritual. Detaşamentele de ustaşi soseau în sate sârbeşti, îi adunau pe locuitori (dacă, cumva, nu îi măcelăreau pe loc) şi îi forţau să treacă imediat la religia romano-catolică, respectiv să se transforme din sârbi în croaţi. Cei care refuzau conversia (de regulă, majoritatea, pentru că propria lor credinţă reprezintă, pentru aceşti sârbi occidentali, totul) erau mânaţi în biserică. Apoi, uşile bisericii se închideau, clădirea era incendiată şi bărbaţii, femeile şi copiii piereau în flăcări, odată cu sfântul lăcaş. Aceste orori nu pot fi puse în paralel decât cu soarta evreilor".

(Franz Borkman. *„European Comunism"*. London, 1951)

*** Sadism desăvârşit prin sălbăticie**

„Sadismul ustaşilor a fost doar cu puţin mai mult decât metodele de execuţie în masă «normale», dar au fost desăvârşite prin sălbăticie. Victimelor li se retezau membrele, corpul era tăiat în patru din distracţie, carcasele erau atârnate în măcelării sub eticheta «Carne umană». Acest sadism a fost, de asemenea, acompaniat de incendierea caselor şi a bisericilor, cu victimele aflate înăuntru. Şi să nu uităm de copiii din Vlasenica şi Kladanj, care au fost martori şi victime la îngrozitoarele «jocuri» cu care îşi «distrau» ustaşii victimele în torturile şi orgiile nocturne…"

(Cado Falconi. *„Il silenzio di Pio XII"*. Milano, 1965).

*** Armata sârbă nu mai există – nici sârbi nu mai există!**

„Sârbii au venit în locurile acestea ca sacagii, slugi şi lustragii ai armatei turce. O parte dintre sârbi îi vom ucide, o parte îi vom deporta, iar restul îi vom converti la catolicism şi îi vom îngloba în rândul croaţilor".

(Ministrul croat, dr. Mile Budak. Cuvântarea de la mitingul din Gospic, mai, 1941)

„Armata sârbă nu mai există – nici sârbi nu mai există. Nu mai avem de-a face cu ţărănoii însetaţi de sânge. Dinastia de două parale a Karadjordjevicilor a dispărut şi, în curând, prin părţile noastre nu vom mai vedea niciun sârb, pentru că vor dispare şi ei. Am dat ordine drastice pentru distrugerea lor economică totală. Voi emite noi ordine pentru exterminarea lor completă. Să nu daţi dovadă de slăbiciune. Nu uitaţi că ei au fost groparii noştri. Distrugeţi-i oriunde daţi peste ei şi veţi avea binecuvântarea Conducătorului statului şi a mea".

(Cardinalul dr. Viktor Gutic. Cuvântare la mitingul de la Sanski Most, 28 mai, 1941)

*** Ucideţi-mi, întâi, sora!**

„Fraţi croaţi, porniţi şi măcelăriţi-i pe toţi sârbii. În primul rând, ucideţi-mi sora, pentru că s-a măritat cu un sârb şi, apoi, faceţi şi cu ceilalţi sârbi la fel. După ce aţi terminat treaba, veniţi la mine, în biserica mea, unde vă voi asculta confesiunea şi, apoi, vă voi absolvi de toate păcatele voastre".

(Călugărul franciscan dr. Srecko Perie)

„Nu putem admite ca într-un stat să conducă două naţiuni. Nu există decât un singur Dumnezeu şi un singur popor care

conduce, iar acesta este cel croat. Cei care au venit pe pământurile noastre cu 200-300 ani în urmă vor pleca de unde au venit".

(Ministrul dr. Mirko Ftek, 6 iulie 1941)

*** Asasinat în masă**

„Arestarea şi uciderea sârbilor au început imediat după formarea Statului Independent Croat, iar asasinatele în masă – în iunie 1941. Din nefericire, ele continuă şi azi. Asasinatele s-au perpetuat în toate regiunile, districtele, municipalităţile şi satele, în cadrul unui sistem dirijat prin ordinele guvernului croat în spiritul conversiei la catolicism, declarată de ministrul-deputat dr. Budak la Gospic şi de către toţi funcţionarii ustaşi, precum şi în spiritul altora similare, emise de biserica catolică".

(Din raportul şefului serviciului de informaţii ai Corpului de voluntari sârbi, Milislav Grujic, 8 august, 1942)

*** Jasenovac – cea mai mare fabrică a morţii**

„Lagărul de exterminare a reprezentat un element al programului de ansamblu de genocid împotriva sârbilor ortodocşi din Statul Independent Croat. Era un complex cu o suprafaţă de 210 km.p., pe ambele maluri ale râului Sava, în Croaţia şi Bosnia-Herţegovina. Acesta avea o lungime de 50 km, fiind întins între Jasenovac şi Stara Gradiska, între râurile Sava, Una, Velika Slunja şi Lonja, pe teritoriile Slavoniei, Bosniei şi Banijei.

Comandamentul poglavnikului Ante Pavelic a emis un ordin tuturor instituţiilor regionale, prin care se stipula că ansamblul şi lagărul de muncă de la Jasenovac poate prelua un număr nelimitat de prizonieri. Mai târziu, s-a precizat că «acest ordin se referă doar la cei care sunt capturaţi fără armă. Ceilalţi trebuie lichidaţi imediat». Primii prizonieri au sosit la 20 august 1941. Fabrica morţii şi-a încetat activitatea la sfârşitul lui aprilie 1945, când ustaşii au distrus întregul lagăr, imobilele şi arhivele înainte de sosirea armatei iugoslave, au ucis toţi prizonierii încă rămaşi, în afară de 20-30 de persoane, care au reuşit să evadeze sau să se ascundă".

„Lagărul de la Jasenovac, prin regimul său de oroare şi prin numărul victimelor sale, aparţine categoriei celor mai cumplite locuri de tortură şi execuţie ale fascismului-nazist din timpul războiului, în conformitate cu mărturiile preotului din Jasenovac,

Milan Duzemljic, şi cu rapoartele trimise periodic din lagăr, s-a ajuns la concluzia că, până la sfârşitul anului 1943, aici au fost asasinaţi aproximativ 600.000 de oameni. Printre victime, cei mai mulţi erau sârbi, apoi evrei, ţigani şi chiar croaţi."

„Victimele erau arse în cuptoare destinate fabricării cărbunilor. Cuptoarele au ars, în majoritate, victime ucise prin cele mai variate metode bestiale, dar destul de des au fost transformaţi în cenuşă oameni morţi pe jumătate sau chiar vii. Printre metodele tipice de a ucide, în acest lagăr, s-a situat şi aceea de a duce prizonierii pe malurile Savei, unde aceştia erau izbiţi în cap cu ciomege sau ciocane şi aruncaţi în râu. Ani şi ani, corpurile lor au plutit pe apele Savei.

Măcelărirea a fost o altă metodă, în timp ce moartea prin împuşcare era considerată un privilegiu. Multe victime au murit din cauza regimului din lagăr, a bătăilor. Multe au fost forţate să bea petrol sau benzină sau fel de fel de soluţii toxice inventate de zbirii fascişti. Multe s-au sinucis.

Cea mai bestială metodă de «anihilare masivă» s-a practicat la Gradina, unde s-au instalat 12 cazane pentru fierberea sau coacerea victimelor. Din dreptul cazanelor, o cale ferată pentru vagonete ducea direct la râul Sava."

(*„The Uprooting"*. Velauto International, London – Belgrade – New York, 1992)

*** Comuniştii au „ignorat" lagărul**

„În timpul războiului, Armata Populară de Eliberare nu a încercat salvarea captivilor din lagărul morţii de la Jasenovac. Se afirmă că un plan al atacului asupra acestuia a existat, fiind elaborat de militarii care aveau familiile printre captivi. Planul a fost, însă, respins de croatul Vladirnir Bakaric, noul secretar al P.C. Din Croaţia.

Printre prizonieri s-a aflat şi Andrija Hebrang, secretar cu probleme de război al P.C. din Croaţia, care a declarat că avea cameră separată, că mâncarea a fost proastă doar la început şi că a primit inclusiv ţigări.

Belgradul, capitala Iugoslaviei, şi Serbia au fost eliberate la 20 octombrie 1944, în timp ce industria morţii a continuat să funcţioneze cu toată capacitatea până la sfârşitul lui aprilie 1945; încă cinci luni, peste 150 de zile până la sosirea trupelor britanice şi sovietice. Criminalii ustaşi au distrus dovezile atrocităţilor."

(*„The Uprooting”*. Velauto International. London – Belgrade – New York, 1992)

Notă: Iosip Broz Tito a vizitat o mulţime de locuri istorice legate de războiul de eliberare dus de populaţia sârbă. A vizitat şi Vaticanul, care nu a condamnat niciodată genocidul din Iugoslavia, susţinut de preoţi şi călugări catolici. Croatul Tito, însă, nu a vizitat niciodată fabrica morţii de la Jasenovac!

*** La Glina – mai cumplit decât la Oradour şi Lidice**

„O parte dintre bărbaţi au fost mânaţi în biserica din Glina, unde au încăput aproximativ 1.000 de oameni. Ofiţerul-comandant a ales 15 ustaşi pentru executarea măcelului. Înainte de începerea lucrului, ei au fost îmbătaţi cu rom şi coniac. Apoi, au fost trimişi în biserică, înarmaţi cu cuţite. O gardă a fost postată în jurul bisericii, pentru că, în timpul măcelului, o parte din victime s-au urcat în turn şi au sărit, de acolo, în curte. Au fost ucişi imediat de militarii din gardă.

După intrarea în biserică, ofiţerii au rămas de-o parte, verificând modul de desfăşurare al măcelului. Noi am implântat cuţitele în gâtul oamenilor, alţii au tăiat unde au nimerit. Când unul dintre sârbi nu era omorât dintr-o dată, ceilalţi ustaşi îl măcelăreau cu cuţitele. În biserică nu era lumină, astfel că, în timpul operaţiei, câţiva militari au primit ordinul să folosească torţele, pentru a lumina interiorul. De mai multe ori, s-a întâmplat ca sârbii să se repeadă asupra noastră cu mâinile goale, încercând să ne lovească în stomac. Au fost, de fiecare dată, imediat tăiaţi în bucăţi, în biserică era un zgomot infernal. Sârbii strigau: «Trăiască regele Petru! Trăiască Iugoslavia! Trăiască regina Maria! Trăiască Serbia! Jos cu Pavelic! Jos cu ustaşii! Jos cu statul croat!» Începeam lucrul, de regulă, la ora zece seara şi îl continuam până la două noaptea. Măcelul din biserică s-a desfăşurat de şapte sau opt ori, iar eu am participat de trei ori. În timpul măcelului, eram în permanenţă stropiţi de sânge, pe care nu puteam să îl spălăm de pe uniformele noastre, aşa că acestea au fost înlocuite mereu din depozit. A trebuit să spălăm, de fiecare dată, şi biserica. După terminarea uciderii oamenilor, soseau camioanele în care încărcăm cadavrele. Acestea au fost aruncate în râul Glina şi, uneori, arse pe malul acestuia.

O parte dintre sârbii ortodocşi au fost scoşi din casele unde erau ţinuţi ca prizonieri şi duşi pe malul Glinei, unde au fost

mitraliaţi. Grupurile de sârbi numărau, de fiecare dată, 300-400 de oameni. Trăgeau ustaşii, în timp ce noi, domobranii, stăteam de gardă.

Compania mea a avut misiunea să-i adune pe sârbii din Glina, pe cei din districtele Glina, Topusko şi Vrgin most. Nu cunosc numărul exact al sârbilor ucişi, dar i-am auzit pe comandanţii noştri că, în Glina, au fost omorâţi aproximativ 120.000 de sârbi."

(Din mărturisirile unui subofiţer croat, apărute în raportul şefului serviciului de informaţii al Corpului de voluntari sârbi, Milisav Grujic, 8 august 1942).

*** Orori pe marginea grotei**

„După aceea, camionul a fost încărcat cu oameni măcelăriţi, printre care mă aflam şi eu... Eram strivit de greutatea a vreo cinci oameni, aruncaţi peste mine. Una dintre femei părea să mai fie în viaţă. Doamne Dumnezeule, ce i-au putut face! Au violat-o acolo, deasupra, pe marginea grotei, în timp ce ea gemea şi urla. «De unde eşti», au întrebat-o. «Sunt învăţătoarea din Bovic». După aceea, au lovit-o în cap şi ea s-a prăbuşit în grotă. Unul dintre călăi i-a spus celuilalt: «Asta a avut un inel de aur, pe care l-am putea vinde». A coborât în grotă şi s-a întors cu inelul în mână... Pe marginea grotei, ustaşii ucideau, acum, alţi oameni cu ciocane şi topoare..."

(Ljuban Jednak, unicul supravieţuitor al măcelului sârbilor din biserica ortodoxă din Glina, 5 august 1941)

*** Planul asasinării a 1.874.000 de oameni**

„Genocidul organizat de ustaşi reprezintă una dintre cele mai abominabile crime premeditate împotriva umanităţii. Planul genocidului împotriva sârbilor ortodocşi, pus la cale după preluarea puterii, a impus prioritatea strategică de exterminare a 1.874.000 de sârbi ortodocşi sau, cu alte cuvinte, 30,56% din populaţia Statului Independent Croat. Planul a vizat: aşezările sârbe din vecinătatea căilor de comunicaţie Kariovac – Rijeka, Gabela – Hum; aşezările sârbe din zona graniţei dintre Muntenegru şi Serbia (Trebinje – Bileca – Gacko – Nevesinje – Ljubinje – Stolac; Dabarsko Polje – Popovo Polje – Gatacko Potje); aşezările sârbe din jurul oraşului Banja Luka, care va deveni capitala statului ustaş, sub denumirea de Antegrad; aducerea la

nivelul de funcţionare maxim a căilor ferate, avându-se în vedere faptul că transportul spre lagărele de concentrare (exterminare) a sârbilor urma să se efectueze cu garnituri de tren.

Primii arestaţi şi exterminaţi au fost personalităţile sârbe, cu scopul de a suprima, în faşă, orice formă de rezistenţă. Au urmat bărbaţii sârbi între 16 şi 60 de ani, capabili să ţină o armă în mână. În final, au fost masacraţi bătrânii, femeile şi copiii, necruţându-se nici nou-născuţii. Toate acestea, în scopul stingerii rasei sârbilor... Există documente oficiale care au înregistrat dispunerea geografică şi denumirea fiecărei grote, cât şi numărul celor care au fost aruncaţi în ele, morţi sau vii: grotă pentru 100 de oameni; grotă pentru 200 de oameni...”

(*„The Uprooting”*, Velauto International, London – Belgrade – New York, 1992)

*** Să-i ucidem pe sârbi în cel mai scurt timp**

„La 21 mai 1941, la comandamentul diviziei italiene „Sasari”, din Knin, s-au prezentat trei persoane. Printre acestea, şi călugărul franciscan Fra Simic. Aceştia au început a declara că sunt trimişii guvernului de la Zagreb, pentru a prelua administraţia civilă în această regiune. Generalul italian i-a întrebat care va fi politica lor? Fra Simic a răspuns: «Să-i ucidem pe sârbi în cel mai scurt timp posibil», Comandantul diviziei „Sasari” nu şi-a crezut urechilor. L-a rugat pe călugăr să repete. Acesta a şi răspuns imediat: «Să-i ucidem pe toţi sârbii în cel mai scurt timp. Acesta este programul nostru». «Am rămas de-a dreptul împietrit» – ne-a relatat comandantul italian, îngrozit de oroarea acestui răspuns. Acesta nu a putut înţelege cum poate gândi astfel un călugăr. Dar nu a existat nicio modalitate de a le schimba intenţiile, mai ales că, de la Roma, sosiseră ordine dare, ca «să se evite orice interferenţă cu politica locală». Aşa că aceştia au trecut la treabă”.

(*Il Tempo*, Roma, nr. 250, 9 sept. 1953)

*** Doar trei sferturi de milion de victime**

„Ortodocşii l-au recepţionat pe Ante Pavelic, liderul ustaşilor şi şeful statului croat, ca pe conducătorul unui război religios în cea mai sângeroasă formă a sa: a treia parte dintre ei trebuia să devină catolici, o alta – să părăsească ţara, iar cealaltă treime trebuia să moară. Ultimul obiectiv a fost executat. Atunci când

liderii ustaşi aduc dovezi că ar fi măcelărit un milion de sârbi (inclusiv nou-născuţi, femei şi bătrâni), opinia mea este că exagerează. În conformitate cu rapoartele primite de mine, estimez numărul celor măcelăriţi la aproximativ trei sferturi de milioane."

(Herman Neubacher, consilier personal al lui Hitler pentru Europa de Sud-Est şi pentru problemele Balcanilor, în cartea sa: *„Sonderauftrag Sudosten. 1940-1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten"*. Gottingen, 1956)

*** Eu am tăiat 21 de beregate**

„Cu trei săptămâni în urmă, a fost o paradă la Zagreb, în cursul căreia, în mulţime, se putea auzi următoarele dialoguri:

— Eu am tăiat gâtul la cinci.

— Eu am terminat cu 15.

— Eu am tăiat 21 de beregate.

Aceşti oameni păreau a crede că merită felicitări, că merită recompense".

(Otto Hirst, inginer evreu fugit la Lisabona. 16 octombrie 1941)

*** Tatăl a fost forţat să cânte în timp ce fiului i se zdrobea capul cu ciocanul**

„Patru lustrum-uri (un lustrum corespunde unei perioade de cinci ani – n.n.) de ură au explodat într-un măcel care, în scurt timp, a adus cu sine uciderea a 356.000 de sârbi ortodocşi şi a câtorva zeci de mii de evrei.

Populaţia unor localităţi întregi a fost exterminată, după ce a fost torturată bestial. Când citim că asemenea lucruri s-au petrecut în China, le considerăm exagerări. Dar aici, în Europa, la doi paşi de lumea civilizată, numărul celor ucişi poate fi înregistrat uşor şi apare într-o claritate oribilă...

La Veljun, în zona Slunj, ustaşii l-au măcelărit pe preotul sârb Branko Dobroslavijevic. I-au ordonat să sape groapa fiului său, un student. După ce a terminat săpatul, l-au adus pe băiat şi au început să-l bată cu parii în faţa tatălui său. După ce băiatul a leşinat, l-au readus în simţiri, apoi i-au tăiat o mână, i-au jupuit pielea capului, dar l-au bandajat să nu piardă sânge. Au continuat să-l bată şi, în final, i-au luat viaţa, zdrobindu-i capul cu un ciocan, în tot acest timp, tatăl său a fost forţat să cânte

liturghii ortodoxe pentru fiul său, Ştefan. Tatăl a leşinat de mai multe ori, dar a fost readus în simţiri şi forţat să continue. În final, a fost ucis şi el cu o lovitură de ciocan în cap...

Ororile comise de ustaşi asupra fetelor sârbe nu se pot relata în cuvinte. Există sute de fotografii care confirmă moartea lor şi starea victimelor rămase în viaţă, dar torturate bestial (împunsături cu baioneta, limbi tăiate, dinţi scoşi, unghii smulse, sâni tăiaţi), după ce, în prealabil, au fost, toate, violate. Unele au fost luate de ofiţeri italieni şi aduse la spital...

La Gospic, o mamă şi-a luat curajul să se ducă la ustaşi şi să întrebe de fiul ei, dispărut cu trei zile în urmă. A făcut, însă, greşeala să-o ia cu ea şi pe fata ei, de 12 ani. Ustaşii au luat fata în stăpânire. Când mama a început să protesteze, unul dintre ustaşi i-a dat o legăturică în care era ceva, ca şi cum ar dori să o liniştească. Femeia a deschis legătura şi a leşinat pe loc. Înăuntru se afla o pereche de ochi scoşi. Ochii fiului ei. Victima s-a numit Dukic şi avea 16 ani.

Asemenea lucruri au făcut croaţii sârbilor. Este de înţeles de ce nu putem continua cu astfel de relatări sângeroase, oribile. Ar trebui să scriem volume întregi pentru a le cuprinde pe toate..."

(Raportul comandantului diviziei italiene „Sasari", publicat în *„Il Tempo"*, 10 sept. 1955).

*** Cel mai negru capitol de depravare umană**

„De secole, poporul sârb a rămas în Balcani ca apărător al civilizaţiei creştine în faţa invadatorilor şi a opresorilor. Ca o consecinţă a rezistenţei sale de-a lungul secolelor, acesta a înregistrat pierderi mari... Genocidul – în forma sa cea mai teribilă, cea mai distructivă – care s-a abătut asupra sârbilor, în 1941-1945, prin acţiunile mişcării fascisto-croate, Ustaşa a fost cel mai teribil şi cel mai distructiv.

Masacrul ortodocşilor sârbi din biserica din Glina, în mai – august 1941, aparţine, indubitabil, celui mai negru capitol al depravării umane din timpurile moderne..."

(Herbert H. Lehman, senator de New York, în Senatul american, 20 octombrie 1951)

*** Biserica se clatină în pâlpâielile lumânărilor**

„De regulă, înainte de miezul nopţii, sosea un camion şi se oprea în faţa bisericii. Apoi, în biserică intrau 20-30 de ustaşi. «Aprindeţi lumânările» – urlau aceştia, iar oamenii le aprindeau.

— Ascultaţi aici! Aveţi încredere în poglavnikul nostru?

— Avem, răspundeam noi.

— Aveţi încredere în marele nostru Stat Independent Croat?

— Avem!

— Haideţi, repetaţi fiecare de trei ori.

Toată această ceremonie se repetă de cinci-şase ori. Urmau, apoi, alte ordine:

— Drepţi! Culcat! Drepţi! Culcat!

În final, trebuia să ne dezbrăcăm toate hainele şi să le facem morman.

— Vino-n-coa! Vino! Ia pune tu capul, frumos, pe masă.

Victima îşi puse capul pe masă, iar ustaşul îi crestă gâtul cu cuţitul.

— Acum, cântă!

În timp ce victima cânta, sângele ţâşnea peste noi, aflaţi la doi-trei metri distanţă.

Înainte de a-şi pierde cunoştinţa, victima ne-a urlat:

— Vor face acelaşi lucru şi cu voi! Domnul să vă ajute!

Ustaşul de lângă el a strigat la ceilalţi:

— Terminaţi-l, odată, cu cuţitele, bastardul dracului!

Au băgat de două-trei ori cuţitele în gâtul său, iar când capul i-a căzut, l-au rostogolit spre ustaşii care se ocupau cu zdrobirea capetelor. Doi dintre ei i-au zdrobit capul complet.

Au urmat, la rând, alţii. Corpurile au fost târâte afară şi aruncate în camion... Au încărcat, astfel, camion după camion. Întreaga biserică era inundată de sânge. În urma lor a rămas o linişte mormântală. Biserica se clătina în pâlpâielile lumânărilor.”

(Ljuban Jednak, mărturia unicului supravieţuitor al măcelului din Glina, din 5 august 1941; depoziţie la procesul arhiepiscopului Alojzije Stepinac, de la Zagreb, oct. 1946)

*** Câţiva au fost arşi de vii**

„Primul asasinat în masă al sârbilor ortodocşi a avut loc în comuna Gudovac, lângă Bjelovar, la 28 aprilie 1941. În seara aceleaşi zile, a sosit în comună Alojzije Cukman, şeful poliţiei ustaşe, împreună cu Josip Verhes, prefectul districtului... Cei doi s-au dus la conducătorul organizaţiei locale „Scutul”, Martin

Cikos. L-au găsit, beat, în casa lui Milutin Adzaga, un sârb. I-au ordonat lui Cikos să-l ucidă pe Adzaga, iar acesta l-a tăiat fără ezitare. Apoi, au ordonat membrilor organizaţiei „Scutul” să-i aresteze pe toţi sârbii mai de seamă din zonă şi să-i aducă la primărie, pentru cercetări.

În Gudovac, au fost arestaţi 30, în Progomelj – 19, în Rajic – 28, în Kiokocevac – 38, în Tuk – 19... Toţi cei 187 de prizonieri au fost ucişi în aceeaşi zi.

Ofiţerul-doctor Ziegla, membru al Comitetului german care a cercetat cazul, a dispus deshumarea victimelor. A stabilit că victimele au fost ucise cu arme de foc, cu cuţite, iar câteva au fost arse de vii. Criminalii au fost interogaţi şi lăsaţi în libertate. Li s-au înapoiat şi armele...”

*** I-au spânzurat pe toţi cei între 16 şi 60 de ani**

„La sfârşitul lui aprilie 1941, conducătorul ustaş al districtului Veljun, Ivan Safer, s-a înţeles cu preotul catolic Blazo Tomijenovic, în casa parohială a acestuia, să-l lichideze pe croatul Josip Mravunac, un proiugoslav care îi era antipatic. Acesta a fost masacrat împreună cu întreaga sa familie, iar cazul a fost prezentat ca şi cum asasinii ar fi fost sârbii.

Ustaşii au continuat crimele lor, spânzurându-i pe toţi sârbii între 16 şi 60 de ani. Vânătoarea acestora a început la 6 mai 1941. Numărul exact al celor spânzuraţi nu se cunoaşte, în schimb, în conformitate cu numeroase mărturii, din Blagaj au fost adunaţi 520 de sârbi, închişi în şcoală, bătuţi şi torturaţi până în ziua uciderii lor. Au fost aruncaţi, morţi sau vii, într-o grotă adâncă, de lângă şcoala din Blagaj. Apoi, au aruncat peste ei bolovani şi stânci şi au acoperit grota cu pământ.”

(Depoziţia lui Janko Medved, Karlovac, 21 mai 1945)

*** În 111 zile – 12.000 de crime**

„Genocidul sârbilor ortodocşi, în Herţegovina, a fost lansat la 1 iunie 1941. Campania a fost cea mai necruţătoare în districtele Stolac, Trebinje, Ljubinje, Bileca şi Gacko, în Capljina, Mostar şi Konjec. Grotele fără fund „Goluenjaca”, de lângă Kovito, „Gavranica”, de lângă Gocnji-Harsan, „Celina”, „Kapavicka” şi „Razne Do”, de la Popovo Polje, din Surmanc, au fost transformate în morminte comune pentru mase de sârbi.

În prospera comună Prebilovci, de lângă Capljina, ustaşii au

ucis 890 de locuitori, din totalul de 1.000. La 6 august 1941, într-o singură zi, ustaşii asasini au aruncat în grota Golubinka, de lângă satul Surmanci, 500 de femei şi fete, care au fost violate în faţa mamelor, iar mamele – în faţa copilelor lor.

Se estimează că, din cele 111 zile de teroare ustaşă în Herţegovina, ustaşii au ucis, în mod barbar, peste 12.000 de sârbi ortodocşi."

*** Dumnezeu cu voi, copiii mei, mama aşteaptă să fie împuşcată**

„În noaptea de 24-25 mai 1941, ustaşii au pătruns în mânăstirea Krusedol, din Fruska Gora, şi au cărat de aici 20 de lăzi încărcate la Zagreb... Mai târziu, s-a aflat că ustaşii au ţinut aici, în mânăstire, o mulţime de prizonieri, care au fost, apoi, împuşcaţi în curte.

Pe lângă nenumărate crime şi fapte de barbarism fără seamăn, ustaşii au profanat mormântul şi au spart sarcofagul patriarhului ortodox Arsenije IV Iovanovic Sakabenta (1699-1748), aruncându-i osemintele afară şi înlocuindu-le cu capetele tăiate ale sârbilor masacraţi, în prealabil, în biserică. Aici a fost găsit şi capul Zoricăi Mitrovic, din satul vecin, Maradik. Înainte de moarte, ea a ascuns în păr un ultim mesaj pentru copiii ei: «Jelica, iubita mea, iartă-mă că nu sunt cu voi, 3.000 de sărutări, Dumnezeu cu voi, copiii mei; frăţiorul vostru cel mic trăieşte, inima mea, mama aşteaptă să fie împuşcată».”

(Raport guvernamental. Crime împotriva monumentelor culturale şi istorice)

*** Acuzat pentru crime nedeterminate, la date nedeterminate...**

„Pe teritoriul din zona Glina, ustaşii au început arestările personalităţilor sârbe în noaptea de 11-12 mai 1941. Au fost încarcerate aproximativ 500 de persoane, în conformitate cu un plan conceput de avocatul Mile Puk, din Glina. Ustaşii au dus prizonierii în satul Hadzer, de lângă Prekop, unde 307 dintre ei au fost ucişi împreună cu 6 croaţi, 15 evrei şi 15 ţigani.

La 2 august, în urma unui decret emis la Zagreb, toţi sârbii între 16 şi 60 de ani din raionul Vrginmost au fost adunaţi, pentru a fi convertiţi la catolicism. Dar, în Vrginmost nu exista nicio biserică catolică, aşa că cei 1.200 de sârbi adunaţi au fost

anunţaţi că vor fi duşi la Glina. Pe 4 august, au venit nouă camioane şi patru autobuze, în care au fost transportaţi sârbii, sub pază puternică. Coloana a oprit în faţa bisericii ortodoxe din Glina, şi nu în faţa celei catolice. Sârbii au fost mânaţi în biserică. Măcelul lor a început seara şi a ţinut până dimineaţa. Pentru că nu i-au putut ucide pe toţi într-o noapte, un grup de sârbi au fost duşi, cu camioanele, la Novo Selo Glinsko, unde au fost ucişi deasupra unei grote.

Pe stânca din Cemenci sunt fixate 20 de plăci inscripţionate cu numele a 1.016 victime ale genocidului executat de ustaşi. Recent, au mai fost identificate încă 13 victime ale genocidului şi a mai apărut, astfel, o nouă placă. Numărul victimelor inocente identificate aici se ridică la 1.029.

Pentru a „simplifica" lucrurile, la procesul ministrului ustaş Andrija Artukovic (Zagreb, 1986), niciunul dintre aceste nume nu a fost menţionat în legătură cu sârbii ucişi din zona Vrginmost. Acesta a fost acuzat doar pentru „un număr nedeterminat de crime, produse la o dată nedeterminată, în zona Vrginmost, în 1942".

*** Lagărul de la Iadovno îşi arunca victimele în grote fără fund**

„Unul dintre cele mai oribile lagăre de exterminare ale Ustaşa, în care s-a săvârşit genocidul sârbilor şi al evreilor, a fost cel de la Jadovno. Un loc din Munţii Velebit, la altitudinea de 1.400 m. Aici este, de fapt, o zonă cu caverne fără fund, situată la doar 16 km de închisoarea Ustaşa din Gospic. Mii de prizonieri au fost aduşi, aici, în fiecare zi, între 24 iunie şi 20 august. Nu se cunoaşte numărul exact al victimelor, dar unii apreciază că ar fi fost 37.660 (Franjo Zdunije Lav), iar alţii – 60.000 (Djuro Zatezabo)."

(„The Uprooting". Velauto International. London – Belgrade – New York. 1992)

*** Obiectiv principal – distrugerea Bibliotecii Naţionale**

„În ceea ce priveşte «soluţia finală», Hitler mi-a dat ordin să demolez Belgradul şi să distrug Iugoslavia. În primul nostru atac, am avut drept obiectiv principal Biblioteca Naţională Sârbă şi, abia apoi, obiectivele militare. Trebuia să distrugem intelectualitatea sârbă şi să-i lichidăm pe liderii bisericii ortodoxe

sârbe, respectiv pe patriarhul Dozic, mitropolitul Zimonjic, episcopul de Zica, Nikolaj (Velimirovic), precum şi pe călugării şi diaconii mânăstirilor sârbeşti. Toate acestea pentru că Biblioteca Naţională Sârbă era păstrătoarea identităţii culturale a naţiunii şi pentru că, de-a lungul secolelor, mânăstirile au reprezentat «guvernul» poporului sârb şi au dovedit existenţa sa în aceste teritorii. Prin ascetismul şi prin sacrificiul de sine, clericii ortodocşi au devenit exemple de urmat. Abia după distrugerea bibliotecii şi a bisericilor ar fi dispărut tot ceea ce îi ţinea pe sârbi laolaltă."

(Generalul von Lohr, şeful serviciului operativ Sud-Est)

*** Au bătut sub unghii ace înroşite în foc**

Ura şi sadismul, manifestate în forme variate de tortură, au prevalat şi nu pot fi comparate nici măcar cu atrocităţile comise în cel mai întunecat Ev Mediu.

Tipurile de tortură au fost, în general, următoarele: baterea sub unghii a unor ace înroşite în foc; cuie înroşite în foc, introduse între degetele de la mâini şi de la picioare; bătaia cu lanţurile; scoaterea ochilor; mutilarea diverselor părţi ale corpului; introducerea sării în diferite răni; strângerea lanţului în jurul frunţii, până la ieşirea ochilor din cap şi fracturarea craniului; introducerea prizonierului într-o cuşcă de sârmă ghimpată, denumită «arici»; închiderea în camere pline cu sânge până la gleznă etc.

Toate aceste mijloace diabolice de distrugere au făcut dificilă sau aproape imposibilă evadarea din oricare asemenea lagăr, exceptând producerea unui miracol."

(Edmond Paris, „Genocide în Sattelite Croaţia". 1941-1945, Chicago, 1966)

*** Concursuri de tăiat sârbi**

„Fără a ţine seama de diversiunea pe care o încearcă cei care au reuşit să scape, metoda principală de a ucide sârbii rămâne cea a tăierii gâtului cu un cuţit curbat, denumit «graviso». Din timp în timp, se organizează concursuri. Campionul indiscutabil al acestor competiţii a fost Petar Brzica, student la institutul teologic franciscan din Siroki Brijeg şi membru al «Marii Frăţietăţi a Cruciaţilor». În timpul nopţii de 29 august 1942, de pildă, el a reuşit să măcelărească, singur, nu mai puţin de 1.860 de sârbi."

(„Nedelja”, Zagreb, 19 oct. 1942)

*** Călugărul Satana – Miroslav Filipovic**

„Călugărul Miroslav Filipovic, maestru al Ordinului Sf. Francisc, căpitan de ustaşi, confesorul gărzii personale a lui Pavelic, mai târziu comandant al lagărului de exterminare de la Jasenovac, unde au fost măcelăriţi peste 700.000 de bărbaţi, femei şi copii, a fost poreclit «călugărul Satana». Se considera un maestru al măcelăririi. Oamenii nu-i vor uita niciodată atrocităţile bestiale pe care le-a comis în Bosnia, în satul Drakulic, de lângă Banja Luka. Aici, în prezenţa copiilor de naţionalitate croată, el a ucis toţi copiii satului de naţionalitate sârbă. În satele Sagovac şi Motika, personal, a ucis 1300 de bărbaţi, femei şi copii. A comis cele mai bestiale şi mai oribile crime în lagărul de la Jasenovac, unde, în conformitate cu propriile sale declaraţii, este răspunzător nemijlocit de uciderea a 40.000 de oameni. O parte dintre aceştia i-a ucis personal, o altă parte a fost ucisă la ordinele sale.

Numărul mare de crime comise într-o singură zi ar fi fost imposibil, fizic, dacă n-ar fi existat o anumită „tehnică” de a ucide, imaginată şi perfecţionată de „călugărul Satana”, persona. În ambele mâini, ţinea câte un cuţit curbat, ascuţit ca briciul, se repezea în mulţimea prizonierilor şi-şi rotea braţele în toate direcţiile, ca în transă, până ce în urma sa nu rămânea decât o masă de oameni muribunzi.”

(„The Uprooting”. Velauto International. London – Belgrade – New York. 1992)

*** 222 de preoţi ucişi – 450 de biserici distruse**

„Este puţin cunoscut faptul că, în 1941, guvernul de la Zagreb a dispus înfiinţarea „Oficiului pentru distrugerea bisericilor ortodoxe”. Oficiul a lucrat cu zel şi eficienţă. Este răspunzător pentru distrugerea celei mai mari părţi din numărul de peste 450 biserici ortodoxe distruse. Înaintea lor, odată cu ele sau după aceea, au pierit şi 222 de preoţi şi călugări ortodocşi.

După război, nu s-a mai vorbit nimic despre acest „oficiu” şi doar insistenţele comisiei regionale de cercetare a crimelor de război, din Novi Sad, au dus la descoperirea unor date şi dovezi indubitabile. Interesant, dar nu surprinzător este faptul că, după război, Zagrebul a negat că ar avea informaţii despre un

asemenea „oficiu”.

Iată la ce concluzii s-a ajuns:

1. Există dovezi că în mod explicit, sub comanda „oficiului”, au fost demolate bisericile sârbeşti din Ilok, Osijek, Erdut, Tenja, Cepin, Trnjani, Klokocevic, Novo Topolje, Kobas, Zlatnik, Nova Gradiska şi Slavonski Pozega.

2. Adresa „oficiului” era Strada Praska nr. 2, Zagreb, respectiv clădirea „Reprezentanţei Ustaşa pentru Probleme interne”.

3. „Oficiul” a funcţionat legal din primăvara lui 1941, până în aprilie 1942.

4. În fruntea „oficiului” s-a aflat un locotenent-colonel ustaş, medic din Zagreb, numit Dujmovic.”

*** Răni grave în cultura europeană**

„Este dificil să evaluezi valoarea bisericilor şi mănăstirilor demolate. Valorile culturale, se înţelege, nu pot fi măsurate în unităţi de valoare financiară. Să ne oprim puţin asupra acestei probleme. Cât ar putea costa, de pildă, un iconostas din secolul al XVIII-lea, cu peste 50 de icoane în stil baroc, incrustate şi acoperite cu aur? Dar numărul icoanelor arse, care depăşeşte ordinul miilor? Este imposibil a determina valoarea cărţilor vechi, a documentelor de arhivă, dar este sigur că, după distrugerea unor asemenea materiale autentice, va fi imposibil a se elabora un studiu monografic complet despre bisericile distruse, pentru a le feri, astfel, de uitarea istoriei.

Distrugerile de război au lăsat, de fiecare dată, răni grave în cultura poporului sârb.

Fenomenul genocidului total, prin extinderea pe care a căpătat-o, a determinat ca rezultatele sale catastrofale să depăşească graniţele unei singure ţări, cultura unui singur popor. Nu trebuie subliniat că acest fenomen se află în atenţia opiniei publice – culturale şi politice. Pentru că ceea ce s-a petrecut în ultimul război – în Iugoslavia, în Statul Independent Croat – constituie o tragedie nu numai pentru poporul sârb şi cultura sa, dar, în acelaşi timp, reprezintă un atac asupra civilizaţiei seculare europene.”

(Dinko Davidov. *„The Destruction of the Fruska Gora Monasteries 1941-1945”*. Belgrade, 1990.)

*** O echipă sinistră: musulmani asasini, poglavnikul Pavelic şi arhiepiscopul Saric**

„În satele mixte sârbo-croate s-au petrecut scene incredibile de violenţă. De cele mai multe ori, întreaga populaţie sârbă era mânată în biserica ortodoxă, căreia i se dădea foc. În această acţiune sângeroasă, ustaşii au fost ajutaţi, adesea, de numeroşi musulmani. Populaţii musulmană a fost tratată preferenţial, cu favoruri speciale de către autorităţile regimului lui Pavelic (la Zagreb, a fost chiar inaugurată o moschee). Luptători musulmani au fost recrutaţi într-o divizie specială SS, formată exclusiv din musulmani, care mai târziu, în timpul războiului, a fost inspectată de însuşi Marele Muftiu al Ierusalimului.

Trebuie înregistrată ca fapt istoric şi participarea a numeroşi membri ai ierarhiei catolice, precum arhiepiscopul Saric, din Sarajevo, care a binecuvântat măcelurile, sau membrii Ordinului Franciscanilor, care au luat parte la convertirea forţată a sârbilor şi, de asemenea, la masacre. Şi nu trebuie uitat arhiepiscopul de Zagreb, Stepinac, a cărui judecare şi condamnare după război a devenit o «cause celebre». Acesta a participat la ceremoniile ustaşilor, a făcut parte din comisia pentru convertirea ortodocşilor şi a apărut adesea, în public, însoţind membrii regimului, cărora ziarele arhidiocezei sale le acordau întregul lor sprijin.”

(Robert Lu Wolf. „The Balkans of our Time”. Cambridge, Mass., 1956)

*** Clerul catolic – implicat în măcel**

„Clerul catolic nu numai că nu a luat poziţie în conformitate cu misiunea sa, dar a fost, adesea, lider în orgiile sângeroase ale bandiţilor lui Pavelic. O lungă perioadă de timp, politica guvernului Pavelic şi cea a bisericii catolice au fost identice, cea din urmă fiind influenţată puternic de însăşi episcopia catolică, în frunte cu Stepinac... Se măcelăresc oameni nevinovaţi. Este implicat direct până şi clerul catolic şi nu se ridică nicio voce de protest.”

(Berislav Andjelinovic, om politic croat, 23 decembrie 1941)

*** Dominaţia religioasă a Balcanilor**

„Separatismul croat a devenit un factor important, aflat în creştere pe măsură ce tensiunile interne şi externe sporeau.

Identificarea sa cu catolicismul a făcut din acesta o unealtă oarbă a ierarhiei catolice şi, prin aceasta, a Vaticanului, care l-a folosit fără să ezite nu numai în interese locale, ci şi în materializarea unor planuri mai vaste de dominaţie politico-religioasă a Balcanilor."

(Avro Manhattan. *„Terror over Yugoslavia"*. London, 1953)

*** De ce a tăcut Vaticanul?**

„Cum se poate explica tăcerea Vaticanului, când fanatismul bisericii catolice, devenit sinonim cu vechea mentalitate habsburgică, a erupt în crimele preoţilor catolici împotriva sârbilor? De mai mult de un an, culpabilitatea unor preoţi catolici în masacrarea sârbilor de către croaţi a devenit flagrantă, iar Roma nu a dat niciun semn că ar fi tulburată de aceasta. Conducătorul suprem al catolicismului nu numai că nu a ridicat glasul într-un protest împotriva crimelor, dar a refuzat să ia în considerare până şi apelurile sosite din toate colţurile lumii, solicitând sprijinul papal în favoarea sârbilor decimaţi".

(Jean Hussard. *„Vu en Yugoslavie. 1939-1944"*. Lausanne, 1944)

*** Confesiunea unui fost comandant de lagăr**

„L-am ascultat pe Ljubo Milos, cândva comandant al lagărului de la Jasenovac, în cursul unei lungi nopţi furtunoase. Se confesa un asasin notoriu. M-a cutremurat. Mi-a explicat – în celula din închisoarea din Zagreb, unde zăcea condamnat la sfârşitul anului 1948 – că uciderea zilnică a trei sau patru mii de deţinuţi nu putea reprezenta o problemă de conştiinţă. «Bărbaţi, femei, copii şi chiar nou-născuţi trebuiau să moară, pentru că aşa mi-au ordonat superiorii – afirma acesta. Eu am arătat ajutoarelor mele metodele de a ucide. După un timp oarecare, asasinarea oamenilor nu mai producea niciun fel de impresie. Prea des o făceau». Milos mi-a explicat cum au fost inventate cuţite speciale, în 1941, pentru a putea măcelări mai repede ortodocşi, cum au fost folosite ciocanele pentru a ucide mai rapid bărbaţi şi femei, cum au fost împuşcaţi oamenii mai expeditiv, cum au călcat asasinii peste trupurile noilor născuţi, pentru a-i ucide prin zdrobirea coşului pieptului. Dacă cititorul mă va întreba de ce am purtat această conversaţie, n-aş putea să-i justific raţiunea ei."

(George Bilankin. *„Tito"*. London, 1949)

*** Mi-e ruşine că am rămas în viaţă**

„Ante Ciliga, unul dintre liderii comunişti croaţi, el însuşi prizonier la Jasenovac, menţiona că, în lagăr, toate se petreceau sub motto-ul: «Ucide-i pe sârbi – salvează-i pe croaţi!» Acesta a descris un eveniment cutremurător, petrecut, aici, în 1944, când au fost ucise toate femeile comuniste sârbe.

Ustaşii le-au permis să se îmbrace... să-şi pună pe cap coroniţe din flori de câmp, să-şi pună flori la piept. Apoi, le-au pus în marş una în spatele celeilalte, forţându-le să cânte cântece de partizani. Aşa, până pe malul râului Sava. Aici, ustaşii le-au măcelărit în văzul tuturor, aruncându-le, apoi, în apa râului, care le-a luat corpurile cu apele sale. Era ca şi cum am fi asistat la sacrificii festive pentru zeii aztecilor. Acest eveniment a fost prezentat, de asemenea, de supravieţuitoarea Katica Filipovic, în revista „Vjesnik", din Zagreb. «Mi-e ruşine că am rămas în viaţă» – a afirmat ea."

(Smilja Avramov. *„Genocide in Yugoslavia and International Law"*. Belgrade, 1992)

*** Citate**

„Un ustaş care nu este în stare să scoată, cu un cuţit, copilul din burta unei sârboaice, nu este un ustaş bun."

(Poglavnik Ante Pavelic)

„Pe toţi viermii sârbi de peste 15 ani îi vom ucide. Pe copiii sârbilor îi vom trimite la mânăstiri şi vom face buni catolici din ei."

(Ministrul Viktor Gutic)

*** Au fost ucişi peste 50.000 de copii**

„În Statul Independent Croat al ustaşilor, în timpul celui de-al doilea război mondial, respectiv în patru ani, au fost ucişi, într-un fel sau altul, aproximativ 50.000 de copii. Cercetările efectuate de Dragoje Lukic au indicat 45.626, adică 31 de copii pe zi. Alţi 27.907 copii sunt identificaţi doar după numele de familie sau cel de botez. Este greu de găsit cuvinte adecvate pentru a descrie cum se cuvine gradul de bestialitate şi gravitatea crimelor comise împotriva acestora. Copiii au fost împuşcaţi în leagănele

lor, în pătuţuri, măcelăriţi cu topoare, cuţite, securi, arşi de vii în casele lor, fripţi şi fierţi în cazane, băgaţi în saci şi în lăzi şi aruncaţi în râuri sau în grote fără fund, înecaţi în cazane pline cu sânge, sufocaţi cu acid cianhidric, otrăviţi cu sodă caustică, chinuiţi de foame, de sete şi de frig."

(*„Borba"*. Belgrad, 7 apr.1987)

*** Se tortura zilnic**

„În timpul prizonieratului meu, se tortura zilnic şi tot zilnic aveau loc lichidări masive. Într-o zi, a sosit un vagon de marfă plin cu femei şi copii sârbi, din Sarajevo. La deschiderea uşilor vagonului, nu a coborât nimeni. Aici nu se mai aflau decât cadavre.

Am văzut, de asemenea, munţi de cadavre, de corpuri măcelărite sau mutilate.

Pe 22 decembrie, am fost trimisă în lagărul pentru femei din Stara Gradiska. Am petrecut, aici, şapte luni în aşa-numita culă. Soţiile asasinilor erau Mara Budjon, o tânără de 22 de ani numită Milka, o anume Bojana de 16 ani şi Nada Lubuic (sora lui Vjekoslav – Maks Luburic, o perioadă, comandant al lagărului de la Jasenovac).

În fiecare noapte, se măcelăreau şi se ştrangulau prizonieri şi cred că, în acest fel, au lichidat cel puţin 2.000 de sârboaice şi de evreice."

(Pauline Weiss, evreică britanică, internată în lagărul de la Jasenovac. Belgrad, 1946)

*** Poziţie de împungere, pregătit!**

„O femeie îşi ţinea pruncul la piept. Avea vreo şase luni. Tocmai atunci au apărut Ljubo Milos şi Ante Vrban. Milos s-a apropiat de femeie şi i-a spus: «Îmi dai voie să-l ţin şi eu?» A luat copilul şi a spus că este foarte drăguţ. Apoi, s-a întors spre Ante Vrban şi i-a ordonat: «Poziţie de împungere, pregătit!»

Vrban şi-a scos cuţitul şi a luat poziţie de luptă. Ljubo Milos a aruncat copilul în aer, care a căzut direct în lama cuţitului întins de Ante Vrban.

Mama a scos un urlet şi a dat să fugă spre copil. Ljubo a interceptat-o, a apucat-o de păr, a tras-o spre el şi i-a tăiat gâtul. Au murit amândoi, pruncul şi mama."

(Depoziţia lui Ljubo Vranjes, funcţionar în lagărul de la

Jasenovac)

*** Scriu să-mi uşurez sufletul şi să mor în pace**

„Sunt de origine pur croată. Nu am pierdut nicio ocazie să vorbesc elogios despre neamul croat, să-l laud şi să-l ajut. Cum aş putea vorbi, acum, despre el, când am aflat de «pădurile Katyn», din Croaţia? Am torturat şi am măcelărit brutal peste un milion de ortodocşi. Am lăsat fără adăpost sute de mii de alţi oameni, obligându-i să se adăpostească în păduri. I-am degradat la o stare inferioară animalelor. Suntem tare mândri de aceasta, dar refuzăm să privim adevărul în faţă. Ne-am băgat în cap că propria noastră supravieţuire va fi în pericol dacă disputa sângeroasă cu sârbii va înceta. Ne-am băgat în cap că, dacă germanii, italienii şi unguri vor pleca, eventual, va trebui să trăim, în continuare, cu sârbii. Dar ce viaţă oribilă am avea dacă nu am asigura calea spre reconciliere?”

(Iosip Mravrunac, avocat din Karlovac, 1943)

*** Holocaust – o explicaţie**

„Cum s-a putut întâmpla ca ţărani, cei mai mulţi dintre ei buni creştini, să devină, dintr-o dată, criminali, cruzi, neîndurători? Acest fenomen al cruzimii va trebui studiat de psihiatri, de psihologi, de specialişti în etică, în istorie, etnografie, sociologie şi drept, precum şi de experţi în alte domenii.

Naziştii germani au exterminat victimele lor în mod mecanic, într-un mod «industrial». Au făcut-o indivizi necunoscuţi. În schimb, ustaşii au înfăptuit crimele lor cu adâncă plăcere, cu pasiune sadică. Au avut o plăcere deosebită ucigând prunci, oameni bolnavi şi persoane lipsite de apărare. Ei au ucis, de regulă, vecinii cei mai apropiaţi sau sârbi care trăiau în comune învecinate, pe care îi cunoşteau foarte bine.

După opinia noastră, există unele explicaţii privind bestialitatea extremă a ustaşilor.

Iată câteva.

Din punct de vedere cultural, aceştia erau oameni primitivi, susceptibili la influenţa psiho-etică destul de profundă a (cvasi) intelectualilor locali (preoţi, învăţători, politicieni şi alţii).

În afară de aceasta, ei au fost oameni care nutreau sentimente antisârbe încă din copilărie.

În al treilea rând, aceşti ţărani – buni vecini, buni creştini – au fost absolviţi de către liderii lor religioşi pentru toate atrocităţile comise împotriva sârbilor. Aceasta se referă, în special, la ustaşii catolici, mai ales că numeroşi călugări şi preoţi catolici s-au aflat în rândul celor mai cruzi criminali.

În al patrulea rând, pentru că era permisă însuşirea unei anumite părţi din proprietatea imobilă şi mobilă a fiecărui sârb ucis.

Trebuie menţionat faptul că în rândul celor mai nemiloşi ustaşi herţegovineni se aflau şi persoane numite Jovanovic, Boscovic, Jovic şi altele cu nume similare. Erau, fără îndoială, persoane convertite la catolicism. (Un convertit la islamism este mai rău decât un turc, spune un proverb, valabil şi în cazul altor convertiţi).

Nu se poate omite nici faptul că responsabilitatea uriaşă pentru pregătirea crimelor ustaşilor, în zilele Statului Independent Croat, revine Bisericii Catolice Croate. Însuşi ministrul de interne al Statului Independent Croat, A. Artukovic, a declarat – cu ocazia procesului său de la Zagreb, din 1988 – că atât el, cât şi ustaşii săi au procedat în conformitate cu principiile şi morala bisericii catolice şi acesta este motivul pentru care îşi simte conştiinţa curată."

(„Borba". 26 octombrie 1988, Belgrad)

Să ne oprim aici, cu un gând pios, trimis spre sufletele celor ucişi.

Odinească-se în pace.

Al doilea gând este pentru dumneavoastră, prieteni, care, lăsând la o parte slăbiciunile acestei cărţi, aţi avut amabilitatea să mă însoţiţi până aici. Gândul meu vă caută apropierea, vă caută înţelegerea pentru răspunsuri ce nu pot fi date.

Cum s-au putut întâmpla toate acestea?

Cum de nu am ştiut?

Cum de s-a uitat?

Cum de s-a iertat?

Nu vă cunosc şi, din păcate pentru mine, nici nu ne vom cunoaşte personal. Dar dacă ar fi să vă pot ruga care dintre mesajele cărţii să le reţineţi pe veci, m-aş opri la cele din

„Holocaust”. Nici măcar nu le-am scris eu. Le-am citit, ca şi dumneavoastră. Suntem, deci, în aceeaşi tabără. De fapt, asta şi doresc. Să rămânem împreună.

PE TOBOGANUL „UNITĂŢII ŞI FRĂŢIEI”

Cartea noastră nu va relata despre lupta antifascistă de eliberare naţională a Iugoslaviei. Despre acest subiect nu îndrăznim să scriem acum şi în contextul în care am abordat problema destrămării ţării. Ne mai închinăm, însă, încă o dată, în faţa jertfiţilor în această luptă eroică şi tragică.

Fie-le ţărâna uşoară şi amintirea veşnică!

Pentru a aborda subiectul destrămării celei de a doua Iugoslavii, se impun, totuşi, câteva precizări. Tot greul luptei antifasciste a fost dus de popoarele sârb şi muntenegrean. Acest adevăr esenţial nu va putea fi zdruncinat nici de argumentele reale ale scindării taberei antifasciste în partizani şi cetnici, în comunişti şi regalişti. Nu va putea fi compromis nici de tragica realitate că, în numele aceleaşi sfinte idei de libertate, s-au luptat şi sârbi cu sârbi din aceeaşi tabără antifascistă. Şi nici de faptul că au fost şi sârbi care au ridicat arma în slujba ocupanţilor.

Lupta antifascistă de eliberare naţională a fost condusă de Partidul Comunist Iugoslav, deşi nu în exclusivitate. În orice caz şi, fără îndoială, justificat, victoria în această luptă poate fi contabilizată în dreptul său.

În acest război, nu au existat sârbi şi muntenegreni învingători împotriva croaţilor, musulmanilor, slovenilor, macedonenilor etc. învinşi. Situaţia din primul război mondial nu a cunoscut o repetare absolut identică. În tabăra antifascistă învingătoare au luptat împreună, deşi în proporţii diferite, mai toate popoarele Iugoslaviei. Cu toate acestea, frăţia şi unitatea – adevărate, într-o oarecare măsură – nu s-au distanţat prea mult de starea de deziderat. Şi, din păcate, la fel de adevărat este şi faptul că unitatea în lupta antifascistă de eliberare nu s-a distanţat de adâncirea intoleranţei dintre aceste popoare. Să nu uităm că, din cele peste două milioane de victime din Iugoslavia, jumătate au pierit în urma gravelor contradicţii dintre popoarele ţării. Să nu uităm, mai ales să nu uităm, holocaustul…

Măsura unităţii şi frăţiei ar putea fi apreciată nepotrivit de

optimist, judecând-o în raport cu victoria popoarelor iugoslave în lupta antifascistă (această victorie a existat) sau în raport cu modul în care a întâmpinat, de pildă, Zagrebul detaşamentele trupelor eliberatoare ale lui Tito. Entuziasm şi speranţă? Poate, da. Dar, dacă admitem că a fost aşa, trebuie să spunem şi faptul că, în aprilie 1941, trupele germane – eliberatoare şi ele – au fost întâmpinate cu entuziasm şi speranţă mult mai mari. Incomparabil mai mari. Între delirul lui ’41 şi entuziasmul lui ’45…

Toţi păcătoşii ştiau că va veni, odată şi odată, ziua socotelilor.

Or, această zi putea fi oricare alta din şirul celor care urmau să vină. Doamne, ce se va întâmpla dacă antifascişti sârbi din Serbia, sârbi din Croaţia, sârbi din Bosnia-Herţegovina, croaţi antifascişti din Croaţia şi muntenegreni vor trece la aplicarea, în revanşă, a aceleaşi politici de exterminare la nivel de stat? Ce se va întâmpla dacă, sub soarele comuniştilor şi sub masca frăţiei şi unităţii, se vor mai derula, încă o dată, grozăviile din Statul Independent Croat sau din zonele de ocupaţie străină? Ce se va întâmpla dacă toate gogoriţele la adresa hegemonismului sârb s-ar adeveri măcar la nivelul atrocităţilor hegemonismului croat de inspiraţie ustaşă? Doamne, ce se va întâmpla dacă se declanşează vendeta învingătorilor din noul stat împotriva învinşilor din vechiul stat şi din zonele de ocupaţie?

Cu aceste temeri în suflet se putea avea, cel mult, speranţe de supravieţuire, dar nu entuziasm…

Şi dacă, la Zagreb sau Maribor, la Karlovac sau la Ljubljana, unii s-au mai preocupat de mimarea entuziasmului, în alte părţi, lucrurile au stat cu totul altfel. Ultimele zile ale războiului şi primele zile ale păcii nu au fost cu nimic mai frumoase decât ultimele zile ale păcii şi primele zile ale războiului.

Atunci, în primăvara lui ’41, fugeau sârbii prudenţi şi prevăzători, fugea armata iugoslavă destrămată. Acum, în aprilie şi mai 1945, odată cu retragerea Grupului de armate E, german, spre nord-vest şi spre nord, în Iugoslavia s-a declanşat un adevărat exod. Salvarea! Salvarea prin trecerea graniţei italiene, salvare prin trecerea în Carintia. Fugeau în disperare, ustaşii, armata Statului Independent Croat, domobranii sloveni, zeci de mii de croaţi şi musulmani autori ai genocidului, colaboraţionişti sârbi şi germani, cetnici cu plete lungi şi bărbi uriaşe (juraseră că nu se vor tunde şi bărbieri până la întoarcerea lui Petar

Karadjordjevic la Belgrad). Fugeau germanii care împuşcaseră 80.000 de sârbi nevinovaţi – ostatici ridicaţi la nimereală din oraşe şi din sate. Fugeau de fărădelegea lor proprie şi de legea după care uciseseră, o lege foarte simplă şi rotundă: pentru un singur soldat german ucis, se execută 100 de ostatici sârbi. Această lege putea, acum, lucra împotriva lor. Pentru un singur ostatic ucis, 100 de soldaţi germani executaţi. Cam câţi soldaţi vor fi executaţi pentru un prunc străpuns cu baioneta în leagănul său?

Fugeau cu toţii spre Occidentul salvator. Numai că acesta salvează doar când vrea el. Acum, nu avea interese să dea dovadă de umanism, să respecte drepturile omului, prevederile convenţiei de la... nu ştiu unde etc. Dar cine poate anticipa interesele locale şi de moment ale Occidentului? Fugarii, cei mai mulţi dintre ei mânjiţi cu sânge şi pe albul ochilor, au căzut în prizonieratul trupelor britanice, care îi aşteptau şi la graniţa italiană, şi în Carintia. După ce au răsuflat uşuraţi, fugarii au fost predaţi grupurilor de partizani, care îi urmăriseră şi cu care duseseră lupte grele. A fost ultima dată când au mai răsuflat uşuraţi şi, în general, pentru ultima dată când au mai răsuflat.

Inerţia de a ucide duşmanul nu a putut fi stăvilită. Partizanii au făcut, de cele mai multe ori, dreptate pe loc. Au fost ucişi duşmani care au măcelărit, care nu luau niciodată prizonieri... Au fost ucişi mai degrabă ca o continuare şi ca ultim episod, din fericire, al unei perioade de patru ani, când acest mod de a termina-o cu inamicul făcuse parte din cotidian. Desigur, acum, la sfârşit, totul ar putea părea mai groaznic. Să nu pedalăm, însă, prea mult pe aceasta, pentru că războiul nu se termină când i se semnează sfârşitul. În orice caz, pentru partizanii din comuna cutare, nu. În niciun caz nu, atâta timp cât compania inamică, care le-a distrus căminele, nu este încă nimicită. Dinte pentru dinte, ochi pentru ochi. Cine calcă pământul balcanicilor primitivi ca duşman, trebuie să ştie acest lucru.

Într-adevăr, războiul se încheie aşa cum începuse. Mai-aprilie 1945 au fost, însă, ultimele luni care au cunoscut grozăviile execuţiilor în masă. De la sfârşitul lui ’45, mai ajungeau la spânzurătoare, în faţa plutonului de execuţie doar şefii cetnicilor, asasini ustaşi notorii (totuşi, de mâna a doua, şefii lor reuşind să dispară, ajutaţi de o reţea a Vaticanului), călăii lagărelor de concentrare.

A existat sau nu a existat, deci, vendetă ca politică a noului stat iugoslav? A existat sau nu vendetă ca politică a Serbiei împotriva croaţilor sau a musulmanilor? O vendetă a tuturor sârbilor împotriva tuturor croaţilor?

Nu! Vendeta, ca politică de stat, nu a cunoscut nici pe departe ceea ce lăsase în urmă regimul ustaşilor sau cel al ocupanţilor străini. Acest fel de vendetă a lovit un singur grup etnic din Iugoslavia: pe germani. În majoritate colaboraţionişti ai ocupanţilor, transformaţi în „Volksdeutsche”, conform abilelor planuri ale Berlinului, dar şi din dorinţa lor, germanii – şvabii dunăreni – au fost pur şi simplu expulzaţi din Iugoslavia şi, în primul rând, din Voivodina. Cu acest prilej, şi-au pierdut căminele 200.000, iar după alte date – 500.000 de oameni. Precizăm, politica vendetei iugoslave – dacă vreţi să o denumim astfel – a fost expulzarea, şi nu exterminarea.

De altfel, acest tip de vendetă antigermană nu a reprezentat un fenomen izolat nici în Balcani, şi nici la nivel european. În orice caz, marile puteri învingătoare au privit cu înţelegere acest fenomen. Cu sau fără bunăvoinţa acestor garanţi ai dreptăţii istorice, vendeta a rămas un fapt pe cât de real, pe atât de condamnabil. Ulterior, când oamenii s-au mai trezit din coşmar, au realizat acest lucru.

Nu dorim să fim maliţioşi, dar atunci, în Balcani, în Europa s-au produs purificări etnice, tocmai sub oblăduirea celor care au condamnat purificările etnice fasciste anterioare. E o chestie şi cu aceste purificări. Unele sunt admisibile, după cum se vede, altele – nu. Cele din Balcanii lui ’90, de pildă, sunt inadmisibile. Sunt. Dar unde se purifică etnic? În Croaţia? Da! În Bosnia-Herţegovina? Da! În Republica Federală Iugoslavia? Nu! Bine, dar atunci embargoul… „Nu cerceta aceste legi, căci eşti nebun de le-nţelegi” (folclor).

A existat, însă, şi un alt tip de vendetă. Cea de grup sau cea personală. Cine ştie cum am fi reacţionat, oricare dintre noi, dacă, întorşi acasă, în locul căminului, am fi găsit ruine fumegânde şi toată familia ucisă, schilodită, violată, măcelărită. Ce am fi făcut dacă toată strada sau tot cartierul ar fi fost la fel? Dacă am fi aflat că au făcut-o duşmanii, în general, le-am fi urât neamul până la moarte. Ne-am fi învăţat şi nepoţii să urască sau, poate, am fi iertat, într-un târziu… Dar, când am fi aflat că nenorocirea ne-o datorăm (cum a şi fost, de cele mai multe ori)

unor persoane cunoscute, din aceeaşi localitate sau din altele, învecinate? Măcelarii şi ucigaşii au avut identităţi, erau cunoscuţi... Ce sens am mai fi putut da vieţii în afară de răzbunare? Vendetă personală a existat şi nu s-a stins uşor. Dacă a folosit sau nu la ceva, noi nu ştim. Ne-a ferit Dumnezeu de o asemenea experienţă, pe care nu le-o dorim nici duşmanilor noştri. Şi dacă ne-a ferit, orice înţelepciune am debita pe seama ei, tot prostie va rămâne. Întrebaţi-i pe cei care nu au avut somn şi linişte până nu i-au găsit pe asasinii copiilor lor.

Să nu încurcăm, însă, lucrurile. Exterminarea sârbilor, a evreilor şi a ţiganilor – organizată de Statul Independent Croat – nu a avut niciodată o replică la nivel de stat în cea de-a doua Iugoslavie.

Sunt convins că nu v-a scăpat inconsistenţa premiselor de la care a pornit viaţa celei de-a doua Iugoslavii. Nu ridicăm contestaţie la contestaţie justificată. Vă solicităm doar puţină răbdare.

Aveţi dreptate. Premise ale creării noului stat iugoslav şi nicio vorbă despre marile puteri şi, mai ales, despre comuniştii iugoslavi?

Ce am putea spune despre lucruri îndeobşte cunoscute? Poate doar dacă le vom privi dintr-un anumit unghi. Dar avea-vom garanţia că nu greşim procedând astfel?

La început, câteva certitudini. În iulie 1941, se declanşează primele acţiuni antifasciste şi se formează Armata de Eliberare Naţională. La 23 noiembrie 1943, se creează Consiliul Antifascist de Eliberare Naţională a Iugoslaviei (AVNOJ), cu rol de guvern provizoriu, în frunte cu Iosip Broz Tito. Republica Populară Federativă Iugoslavia va fi proclamată la 29 noiembrie 1945. În anul 1993, această zi a fost serbată ca ziua naţională a Republicii Federale Iugoslavia.

Iugoslavia va renaşte şi doar puţini vor spune că nu a fost voinţa tuturor popoarelor din acest stat. Cei mai mulţi vor spune că a fost. Întrebarea este dacă cei mulţi sau cei puţini au dreptate. Galilei a fost singur şi, totuşi, el a avut dreptate. Problema voinţei tuturor popoarelor o vom mai lămuri pe parcurs, dar este incontestabil faptul că Iugoslavia s-a născut şi din voinţa lor.

Iugoslavia s-a născut, însă, şi din voinţa marilor puteri victorioase în măcelul mondial. Dacă nu s-ar fi înţeles aşa între

ele la vremea potrivită, la o vreme potrivită tot de ele, din fostul Regat Iugoslav făcut ţăndări şi cenuşă, nu s-ar fi născut o singură republică federativă, ci mai multe ţări independente. Dacă nu au apărut, de atunci, minirepublici independente, rezultă că de Iugoslavia era, deci, nevoie întreagă. Dar cine avea nevoie de Iugoslavia? Mai mulţi şi fiecare în felul său.

Nu este greu de imaginat că Marea Britanie, Franţa şi S.U.A. au optat pentru repetarea statu-quo-ului de la Versailles din acelaşi motiv: Iugoslavia – un cordon. Împotriva cui? Poate împotriva unei viitoare penetrări germane. Poate împotriva comunismului. Bine, dar Tito era comunist şi o Iugoslavie comunistă nu putea fi decât cordon anticapitalist. Aşa pare a fi, dar este sigur că serviciile secrete occidentale îl cunoşteau prea bine pe agentul Moscovei, aşezat în fruntea comuniştilor iugoslavi. Faptul că Tito a devenit, într-adevăr, un dictator comunist care a trăit ca un capitalist multimiliardar, le-a confirmat intuiţia sau, dacă nu spun prea mult, a răspuns unei înţelegeri prealabile şi de perspectivă. Foarte mulţi îşi pun întrebarea dacă Tito ar fi supravieţuit, politic, de nu făcea un joc dublu. Cordon anticomunist sau cordon anticapitalist? Cui a servit cordonul socialist, devenit nealiniat? Nu vă luaţi doar după ideologie, după lozinci. Ce-a mai rămas comunist din Iugoslavia comunistă, dacă insistaţi să o consideraţi aşa? Eu zic, mai bine, să nu insistăm. Cordonul socialist nealiniat iugoslav a fost, până la urmă, unul antigerman şi, în mod paradoxal, unul... anticomunist, antisovietic.

De unde această concluzie deşteaptă? Să vedem. Cine au fost regizorii destrămării Iugoslaviei? Desigur, cei cărora nu le convenea existenţa ei. Se cunosc aceste puteri sau mari puteri? Evident, da. Ele sunt Germania, S.U.A. şi – din nou paradoxal – U.R.S.S. Aceasta din urmă a lucrat la destrămarea Iugoslaviei, prin intermediul comuniştilor iugoslavi, încă de la începuturi. Vom reveni pe larg asupra acestei probleme. Prima, Germania, a dat lovitura de graţie Iugoslaviei la începutul anilor ’90. Îşi pierduse răbdarea. Iugoslavia deranja. Iugoslavia se dovedise aşa cum era – întreagă – un cordon antigerman spre Balcani. Veţi da din mână şi veţi spune: o relicvă a unei mentalităţi postbelice depăşite şi la scriitoraşul ăsta. De fapt, două relicve: cordon antigerman şi ruperea, de către germani, a cordonului iugoslav. Prea seamănă cu ceea ce a fost, deci nu poate fi adevărat. E prea simplist – veţi spune. Să dea Dumnezeu să aveţi dreptate.

Dar cine ar fi crezut – întreb şi eu – că Germania va ataca Occidentul, în al doilea măcel mondial, repetând exact manevra din primul măcel? Asemănător, simplist...

Nu spun – vai de mine – că Iugoslavia se voise, ea însăşi, cordon antigerman. Nu că n-ar fi avut motive, dar treburi din acestea continentale şi mondiale nu au putut fi de nasul ei. Spun, însă, că, prin repetarea de către marile puteri a „mutării Versaillesului", s-a urmărit acest lucru. Desigur, aşa a fost atunci. Acum, altele sunt datele problemei în Europa Occidentală. Dacă vor rămâne aşa, va fi „sehr gut" sau „O.K.".

Problema nu este, totuşi, atât de simplă, iar punctul de vedere exprimat poate fi, foarte bine, greşit. Nu putem avea pretenţii prea mari în a fi veridici, dacă plecăm spre cauză pornind doar de la efecte relevate abia după aproape o jumătate de secol. Părerea mea este să nu daţi prea mare atenţie la tot ce am scris.

Şi nu e recomandabil să puneţi prea mare bază nici pe unele explicaţii pe care şi le-au dat oamenii de rând din fosta Iugoslavie de când au înţeles mersul evenimentelor spre destrămare. Aceştia, cu care am vorbit, cred cu încăpăţânare într-o teorie care contrazice argumentele „cordonului". După opinia lor, Iugoslavia de inspiraţie comunistă a fost croită la Ialta. Marii meşteri trasatori de graniţe pentru întreaga lume ar fi convenit asupra unei părţi de ţară comunistă cu graniţa de vest pe Drina şi a unei alte părţi, capitaliste, la vest de această graniţă. Aşa judecă şi ei după cum se derulează evenimentele, acum. Părerea lor este că estul european se termină pe Drina.

Într-o Europă unde nu poţi muta o piatră dintr-un loc în altul fără acordul Comunităţii Europene, cum s-ar fi putut desprinde fără aprobarea sa ţară după ţară, până la Drina? Bosnia-Herţegovina este chiar la Drina.

Atunci, spre sfârşitul anilor marelui măcel mondial, ceea ce au convenit marii croitori nu a fost respectat, afirmă cei cu teoria graniţei pe Drina. Unii spun că Tito le-ar fi dejucat planurile şi, în megalomania sa, ar fi încropit o a doua Iugoslavie, aşa cum o ştiam şi o ştim încă, până o vom uita. Alţii sunt de părere că sovieticii au uneltit cu Tito şi au mai împins puţin către Vest limitele lagărului socialist, spre nu prea marea supărare a S.U.A. Au primit ele, în schimb, ceva, altfel nu se poate.

Nu este respinsă nici ideea ca inspiratorii şi colportorii să fi fost britanicii. Controlul Balcanilor a fost mai mereu visul leului britanic. Nu i s-a împlinit. Dacă ar fi ştiut din timp ce mare înghesuială e aici, prin Balcani, s-ar fi abţinut să tot viseze.

Reapare, iată, orice s-ar zice, şi ideea cordonului antigerman şi a celui antisovietic, dacă admiteţi.

Poveşti şi acestea. Între atâtea poveşti contradictorii, care o fi cea adevărată? Probabil, cea nepovestită încă. Poate că marilor puteri le-a convenit şi ideea slăbirii Serbiei în perioada comunistă, ce urma. Poate au făcut deliberat din Iugoslavia o bombă cu efect întârziat în mijlocul Europei…

Am plecat de la ideea că facerea Iugoslaviei este şi opera marilor puteri victorioase. Dintr-un motiv sau altul, ele au refăcut, de fapt, Regatul Iugoslav. L-au recroit într-o federaţie. Probabil, nu mi se va da dreptate, dar n-au făcut altceva decât că au mai repetat, o dată, ceea ce a fost, practic, tot o federaţie şubredă – Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor. Are iz de federaţie până şi o asemenea denumire de regat în ultimul secol al mileniului doi. Nu avea importanţă pentru ei ce se va petrece sub o altă pălărie. Alte timpuri, alte petreceri. La niveluri foarte mari, nu contează decât dacă foloseşte la ceva că între popoarele iugoslave sunt contradicţii grave, Ele au şi folosit.

Prima federaţie (regat) şi-a dezvăluit limitele şi contradicţiile acute în ciuda minunatei – realmente – idei de unire a tuturor slavilor de sud. O idee minunată, adusă la desuetudine de mersul istoriei, al istoriei fiecărui popor în parte. Generozitatea lui Dumnezeu de a le înlesni unirea a venit prea târziu. Istoria nu a mai fost de acord cu ea. Sau generozitatea istoriei a venit prea târziu şi nu a mai fost de acord Dumnezeu.

Al doilea măcel mondial a agravat şi mai mult răul, care nu a putut fi dezrădăcinat de frăţia şi unitatea luptei antifasciste. De fapt, nici nu s-a vrut, efectiv, dezrădăcinarea răului.

Prima federaţie (regat) s-a născut din voia marilor puteri victorioase în primul măcel mondial, pentru a le servi de cordon protector. Acesta a fost, apoi, destrămat din interior şi din exterior, prin intervenţia abilă şi absconsă, făţişă şi brutală a altor mari puteri în ascensiune. Prima federaţie a tuturor slavilor de sud a căzut fără drept de apel la examenul istoriei.

A doua federaţie a fost încropită tot prin voia aceloraşi mari puteri, care şi-au bătut din nou duşmanii, aproape aceiaşi, în al doilea măcel mondial. A urmat, desigur, pacea. Şi ce a mai urmat? Tot vechiul echilibru din 1918. Să se fi repetat Versaillesul doar pentru că era mai comod aşa? Doar pentru că scutea de complicaţii noi?

A doua federaţie s-a destrămat tot din voia marilor puteri –

aceleaşi ca la prima destrămare – care au acţionat la fel de abil şi abscons, la fel de făţiş şi... aproape la fel de brutal. Şi, fără îndoială, în acelaşi scop.

În esenţă, dacă admitem că Iugoslavia Versaillesului a fost o creaţie artificială, atunci, cu atât mai mult după un nou măcel şi un holocaust fără precedent a fost artificială şi a doua Iugoslavie. Păcat. Speranţe cinstite risipite, milioane de vieţi distruse, suferinţe de nedescris. Aşa să se scrie istoria popoarelor mici? Doamne, până când?

Întrebarea este dacă, lăsaţi în legea lor, slavii de sud şi-ar fi putut făuri un viitor comun, cu o cu totul altă poveste decât cele pe care le-au lăsat posterităţii. Cine poate şti? Oricum, ar fi fost frumos, prea frumos. Premisa acestei poveşti frumoase dar nescrise este, însă, utopică. Au fost lăsaţi, vreodată, slavii de sud să-şi facă viaţa după legea lor? Asta-i bună! Ar fi putut să-i lase Roma şi Bizanţul, habsburgii şi otomanii, Roma şi Viena, Berlinul şi Moscova, când, în Balcanii atâtor popoare de muls şi de carne de tun, slavii de sud erau mai de muls şi mai de carne de tun decât toate?

Cam aşa se văd genezele şi destrămările sângeroase ale Iugoslaviei. Unii dintre cei mari au făcut-o de două ori, alţii dintre cei mari au desfăcut-o, tot de două ori. E drept, în această schemă nu se văd prea bine detaliile. Pentru aceasta, dacă dorim mai multe detalii şi, desigur, mai multe complicaţii, va trebui să ajungem în Iugoslavia, devenită republică populară federativă.

Spuneam, la un moment dat, că, în mod paradoxal, destrămarea Iugoslaviei comuniste a fost şi opera – mai mult sau mai puţin directă – a U.R.S.S. Paradoxul este evident, dar nu fără precedent. Despre implicarea Kremlinului în prima destrămare, prin intermediul comuniştilor iugoslavi, ne-am expus deja opiniile. Am relevat, totodată, identitatea dintre obiectivele Berlinului şi ale Moscovei în pecetluirea sorţii Regatului Iugoslav. O identitate surprinzătoare, deşi motivată diferit. Oricum, soarta Iugoslaviei s-a aflat acolo, şi în jobenul jonglerului german, şi în căciula celui sovietic. Era acolo, pentru a servi, atunci când trebuia, reuşitei numărului denumit „interesul marilor puteri”. Un număr de mare efect, formidabil. De fiecare dată, cei din preajma jonglerului se prăpădesc de râs, în timp ce jonglaţii se prăpădesc.

Nu ştiu cum se face, dar sunt mereu perioade şi spaţii europene când şi unde identitatea despre care vorbeam se tot repetă. Repetarea este aproape universală, precum contradicţia care succede identitatea. Dar să nu extindem subiectul, în privinţa Iugoslaviei, constatarea rămâne, oricum, valabilă.

Să vedem, însă, paradoxul. Dacă am scoate din schemă interesele marilor puteri, rămâne că a doua Iugoslavie este creaţia forţelor antifasciste de eliberare naţională, conduse de comuniştii iugoslavi, în frunte cu Tito.

Comuniştii iugoslavi au creat, deci, Republica Populară Federativă Iugoslavia. Dar comuniştii iugoslavi au avut în vârful piramidei comuniste iugoslave oameni sovietici sau oameni ai sovieticilor. Tot una. Au servit, fără niciun dubiu, interesele de ansamblu ale Kremlinului. Că au făcut-o în întreaga perioadă titoistă, nu mai necesită o nouă argumentaţie. Aici se pune doar problema dacă au făcut-o întocmai. Şi s-ar mai putea pune întrebarea dacă au mai făcut-o şi după moartea lui Tito. Nu, pentru că tocmai atunci s-ar fi petrecut nu ştiu ce mari schimbări iugoslave, ci pentru faptul că se pregăteau mari schimbări sovietice.

Paradoxul se află, însă, aici, în lunga perioadă titoistă. Aceiaşi comunişti care au contribuit decisiv la renaşterea Iugoslaviei, respectând indicaţiile preţioase ale Kremlinului, au lucrat apoi, decenii de-a rândul, la destrămarea ei. De necrezut, dar aşa a fost. Au pregătit-o sistematic, au favorizat-o în fel şi chip, conştienţi sau instrumente supuse doar ale unor câţiva conştienţi şi foarte puternici. Totul, sub lozinca „Unitate şi frăţie”. Înapoia ei se afla, însă, un plan cumplit şi discriminator, păstrat în recuzita comuniştilor iugoslavi încă din perioada cominternistă. L-am mai întâlnit sub un îndemn care mă înfioară şi acum: „Pentru o Iugoslavie puternică şi o Serbie mică şi slabă”. Mă gândesc: dacă aşa, întâmplător, m-ar fi făcut Dumnezeu comunist sârb, cum m-aş fi simţit în partidul comuniştilor iugoslavi chitiţi să-mi slăbească ţara? Să fie aşa, după ce, timp de patru ani până la victorie, am trecut prin tot coşmarul partizanatului? Tocmai ţara mea cea mai rănită? Dar nu numai că era a mea. Acea ţară, care tot prin voia Domnului ar fi fost a mea, era prima ţară a slavilor de sud care şi-a cucerit independenţa, era cea care a dus greul greului în primul război mondial, a învins şi s-a dovedit destul de puternică pentru a polariza în jurul ei, într-un regat liber şi independent, toţi iugoslavii. Era ţara de unde s-a declanşat

izgonirea ocupanţilor fascişti de toate soiurile şi de toate neamurile. Era ţara unui popor care a dat cele mai mari jertfe, ţara unui popor care a mai învins, odată, într-un război mondial şi care a mai polarizat, odată, tot ceea ce se numeşte iugoslav.

Cu toate acestea, fiind comunist iugoslav, aş fi acţionat organizat, în spiritul îndemnului partidului, chiar de aş fi fost sârb de felul meu. Oricum, ar fi trebuit să acţionez astfel pentru slăbirea ţării mele, pentru că alternativă nu exista. Cunoscându-mi-se buna-credinţă, n-aş fi fost amestecat, desigur, în murdăriile din culisele conducerii superioare a partidului, unde, în jurul comuniştilor iugoslavi croaţi, sloveni, macedoneni, doar câţiva dintre comuniştii sârbi îşi mai păstrau verticalitatea sârbă. Era, oricum, mai util să o pierzi pentru a nu te alege cu blamul de a fi considerat un proteguitor al hegemonismului sârb. O simplă bănuială şi, a doua zi, spărgeai piatră pe Insula Goli Otok, la reeducare.

Spuneam că n-aş fi fost acolo, în vârful puterii comuniste, şi n-aş fi putut fi martor al diverselor măsuri care aveau menirea să creeze, într-adevăr, o Serbie mică şi slabă, aşa cum ne-o cerea partidul, tovarăşi! N-aş fi fost acolo, pentru că, în realitate, în ciuda faţadei îngrijite şi entuziaste, nimeni nu murea, prin C.C. al P.C.I., de dorul unei Iugoslavii puternice. Se lucra, de fapt, abil, temeinic, cu răbdare, cu perseverenţă la întărirea puterii republicilor Croaţia şi Slovenia, la agravarea contradicţiilor din Bosnia-Herţegovina, din Kosovo, din Macedonia… Dacă eram acolo, poate aş fi văzut şi aş fi protestat. Tovarăşi comunişti, aşa se întăreşte statul nostru iugoslav? Aşa cum procedaţi, îi pregătiţi distrugerea! Paradoxal, aşa s-au şi petrecut lucrurile. Liderii comuniştilor iugoslavi, după ce au contribuit la renaşterea Iugoslaviei, au pregătit destrămarea ei, avantajând, în mod flagrant, Slovenia şi Croaţia, slăbind Serbia, răpind sârbilor o nouă şansă istorică de a avea o ţară a lor, a tuturor sârbilor.

Spuneam că dacă aş fi fost acolo, în preajma lui Tito, aş fi ştiut de toate acestea. Mi-ar fi fost mult mai uşor să scriu acum despre acele vremuri. Dar aşa, mi-au trebuit o mulţime de ani să înţeleg ce se petrece, de fapt. Iar când am înţeles, în sfârşit, a fost prea târziu. Nimic nu mai era de făcut şi nimic nu mai putea salva Iugoslavia.

DEMOLAREA ILUZIILOR

„Minciuni şi fraze-i totul
Ce statele susţine”
Mihai Eminescu

„Creăm, acum, o singură ţară – Iugoslavia –, în care fiecare naţiune va avea drepturile ei şi o deplină egalitate cu toate celelalte. Acesta este esenţialul. Dincolo de cele câteva unităţi federative, vom crea un stat iugoslav naţional, puternic. Pe aceasta se bazează cea de a doua problemă, cel de-al doilea obiectiv – unitatea şi frăţia popoarelor din Iugoslavia... Nu vor putea exista probleme de felul: acest sat sau acea comună aparţin uneia sau alteia dintre unităţile federative, pentru că ele vor aparţine întregii Iugoslavii. Rijeka nu este doar un oraş croat, el este, totodată, unul iugoslav şi nici Belgradul nu este doar sârb, ci, totodată, iugoslav”.

(Din cuvântarea lui Iosip Broz Tito la Congresul de formare a Partidului Comunist din Serbia. Belgrad, 12 mai 1945)

Frumos. Foarte frumos şi foarte limpede. Comuniştii iugoslavi vor crea o Iugoslavie puternică. Ovaţii, aplauze îndelungate.

Dacă printre participanţii la Congres s-au aflat şi comunişti sârbi naivi sau cu iluziile nealterate, aceştia aveau la ce să viseze. Faţă de contribuţia pe care au adus-o sârbii în lupta de eliberare antifascistă era clar că îşi vor putea dovedi capacitatea şi la ridicarea viitoarei ţări. Dar chiar şi aceştia au rămas, probabil, pe gânduri când, la acelaşi congres, au auzit rostindu-se, de la aceeaşi înaltă tribună, că principalul lor obiectiv, al comuniştilor sârbi, urmează să fie lupta împotriva hegemonismului Serbiei Mari. Consternare.

Încă nu se zvântase sângele vărsat pe câmpul de luptă, unde sârbii îşi câştigau, cu regularitate, bătăliile şi începea o altă bătălie, alta mai teribilă. Era bătălia politică în care sârbii au avut mai mereu de pierdut. O vor pierde şi pe aceasta.

Poate v-aţi întrebat, de-a lungul relatării, de ce sunt sârbii mereu în prim-plan? De ce acaparează un anumit rol tocmai sârbii, într-o poveste în care este vorba de două geneze şi de două prăbuşiri ale Iugoslaviei?

Explicaţia se află, parţial, în ceea ce am scris deja. Parţial, în ceea ce voi scrie. Din toate acestea trebuie desprins marele adevăr că sârbii au fost eroii principali ai formării Regatului

Iugoslav şi tot ei au plătit cel mai scump la prăbuşirea acestuia. Tot sârbii au fost, de departe, principalii eroi ai creării Republicii Populare Federative Iugoslavia şi tot ei – din nou – au plătit cel mai scump destrămarea sa sângeroasă. Avem, deci, tot respectul pentru acest popor care a dus greul creării celor două state ale tuturor slavilor de sud şi avem, totodată, compasiune faţă de acesta, pentru că altruismul său politic, naivitatea sa politică sau cine ştie ce, au lăsat în urmă nesoluţionarea problemei sârbe. Primul dintre popoarele slavilor de sud care şi-a cucerit independenţa se afla, iată, în situaţia în care doar o parte din el are propria sa patrie. Cealaltă parte sau, mai bine zis, celelalte părţi se zbat încă în a o făuri. Nu ascund faptul că respectul şi compasiunea pe care le simţim şi-au găsit ecou în sufletul nostru, pentru că istoria sârbilor şi istoria românilor, fără a se interfera neapărat, au o mulţime de similitudini, tocmai la capitolele „Apărarea patriei”, „Unirea cu Ţara”, „Românii fără patrie”. Cine le găseşte şi le simte, nu poate gândi altfel. Şi, nu-i aşa, nu vă gândiţi, uneori, că prezentul ex-iugoslav s-ar putea extinde în viitorul nostru?

Dar, evident, nu latura sentimentală şi similitudinile sunt importante aici. Este vorba, în primul rând, de dreptatea sau de nedreptatea istorică, în faţa căreia nu oricine poate rămâne pasiv. Noi, nu. În niciun caz, nu.

Prin urmare, vrând-nevrând, crearea şi destrămarea celei de a doua Iugoslavii vor avea în epicentrul lor tot sârbii şi tot Serbia. Problema sârbă, în contextul iugoslav, nu este aşezată de noi în epicentru. Ea a fost aşezată aici de mersul evenimentelor. Problema iugoslavă şi problema sârbă au reprezentat un binom de nedespărţit. Aşa au văzut lucrurile şi liderii comuniştilor iugoslavi, şi ei în epicentrul istoriei Iugoslaviei. Însăşi obiectivul principal al programului lor declarat, deşi mincinos în prima lui parte – „Iugoslavie puternică – Serbie mică şi slabă” –, a urmărit, cu încăpăţânare, această legătură nemijlocită, enunţată tocmai de ei.

Mărturisesc sincer că, atunci când m-am hotărât să scriu despre destrămarea Iugoslaviei, nu ştiam că voi trăi deziluzie după deziluzie. N-am bănuit că voi purta atâta povară în suflet, că minunata lume imaginară a sârbilor, vecinii noştri, se va risipi pentru totdeauna. N-am ştiut că va fi atât de greu să răscolesc cauze ale unei prăbuşiri definitive, să le descopăr pentru mine

(alţii le-au descoperit, poate, mai demult) şi, parcurgându-le, să asist, neputincios, la risipirea iluziilor unui popor de sacrificiu. Şi, de ce nu, la destrămarea propriilor mele iluzii, de optimist neinformat, ceea ce este un pleonasm. Optimiştii trăiesc starea lor pentru că sunt neinformaţi.

Nu-mi pot ierta şi nu-mi pot explica de ce nu am ştiut nimic din adevărurile unei ţări de care ne-a despărţit doar Dunărea. Cum de am putut înghiţi, ani şi ani, legenda sârbilor fericiţi, a popoarelor iugoslave frăţeşti şi unite, legenda tovarăşului Tito, care îi ţine în mână pe toţi şi le distribuie, cu înţelepciunea sa nemaipomenită, dreptate şi bunăstare în egală măsură. Tuturor, în egală măsură, tuturor – dreptate.

De-a lungul ultimilor ani, m-am gândit, de multe ori, la un cunoscut scriitor ceh pe care l-am întâlnit întâmplător pe plaja de la Eforie Sud. Îmi vorbea elogios despre tovarăşul Nicolae Ceauşescu, deşi sunt sigur că nu i-a trecut prin cap că aş fi de la Securitate. Nici nu eram, dacă vă interesează. Poate el să fi fost. Cine ştie? Vorbea elogios de Ceauşescu. Cât de diferit simţeam subiectul. De fapt, amândoi greşeam. El nu era informat despre ce era atunci, pe la noi, iar eu nu eram informat despre ce va fi peste câţiva ani, adică acum. Cred că dacă m-aş fi numărat printre privilegiaţii români care şi-au petrecut un concediu la Adriatica, aş fi fost, eu însumi, în postură uşor ridicolă, vorbind cu entuziasm despre Tito.

Tot ceea ce voi scrie în continuare – dacă, totuşi, interesează pe cineva – recomand spre citire, în primul rând, celor care vor ajunge cândva în ex-Iugoslavia. Îi va feri de ridicol, în schimb, nu recomand acelaşi lucru celor care doresc să-şi păstreze imaginea pe care au avut-o, probabil ca şi mine, despre o Iugoslavie care a existat ca atare doar în mintea şi în sufletele noastre. O iluzie. Pentru că ceea ce va urma nu este nici vesel, nici luminos, nu are happyend, binele nu învinge răul, dreptate nu se face, perspectiva este sumbră, vinovaţii rămân nepedepsiţi, nevinovaţii continuă calvarul, prietenii au dispărut, vecinii buni nu au curaj să ajute, lumea nu ştie, lumii nu-i pasă, războiul continuă, minciuna continuă…

Cine se încumetă a mă însoţi la o astfel de călătorie în timp, dintr-un trecut nu prea îndepărtat dar prost cunoscut, spre un prezent acoperit de fumul de mascare al minciunii, al dezinformării, al agresiunii? Cine îşi lasă de-o parte rezolvarea nenumăratelor griji cotidiene, pentru a afla câteva adevăruri despre vecinii noştri din fosta Iugoslavie? Cine este dispus să-şi

strice buna dispoziţie, să-şi mai încarce sufletul cu o povară şi – trezit la realitate – să se gândească cu îngrijorare la propria sa ogradă, numită patrie, România?

Ne veţi însoţi sau nu, de aici înainte urmează, oricum, demolarea iluziilor. A acelor iluzii pe care şi le-au făurit oameni de bună credinţă, înfrângându-şi amintirile.

Recitiţi fragmentul de la începutul capitolului.

Acesta caracterizează o epocă. O epocă a iugoslavismului iluzoriu, propagat de Partidul Comunist Iugoslav, condus de o elită croato-slovenă, cu câţiva sârbi admişi, aici, pe criterii de loialitate faţă de... „cauză”. „Iugoslavismul” redezgropat, care avea menirea să polarizeze masele în jurul partidului, nu a fost altceva, încă de la început, decât principalul fum de mascare al adevăratelor interese ale P.C. Iugoslav. Acestei perdele de fum i s-au asociat, cu efect tot fumigen, sloganurile unităţii şi frăţiei, ale patriotismului socialist, ale internaţionalismului, ale reconstrucţiei, ale egalităţii naţiunilor şi ale minorităţilor naţionale. Întreaga Iugoslavie de după 1945 a respirat acest aer dătător de... iluzii. A fost o tactică de mare succes a P.C. Iugoslav de a-şi consolida puterea, în paralel cu realizarea treptată a integrării politice şi ideologice. Aceasta s-a urmărit – integrarea ideologică. Aceasta s-a şi realizat.

În spatele perdelei de mascare nu s-a întreprins, însă, nimic pe linia strategiei integrării economice şi culturale, unicul drum pentru formarea şi consolidarea unei naţiuni. Acest drum a fost evitat cu bună ştiinţă, pentru că, dincolo de lozinci, nimeni dintre şefii cei mari nu voia o naţiune iugoslavă!

Tovarăşul Tito şi tovarăşii lui Tito nu au avut de gând, niciun moment, să creeze, într-adevăr, o Iugoslavie puternică, nici chiar în prima perioadă a accederii lor la putere. Au confiscat ideea iugoslavismului doar pentru a orbi lumea. Ulterior, pe la mijlocul anilor ’60, după consolidarea puterii, s-au debarasat făţiş de idee, promovând încurajarea politicii naţionale a fiecărei unităţi federative componente, încurajarea – de multe ori artificială – a autonomiei minorităţilor naţionale, a conflictelor economice, etnice, religioase şi politice din cadrul federaţiei.

Am ajuns, însă, deja prea departe. Ce ar fi trebuit văzut, pe la începuturi, înapoia fumului de mascare despre care vorbeam? O adevărată conjuraţie comunistă de inspiraţie cominternistă, care se prefăcea că roboteşte la ridicarea unei Iugoslavii puternice, dar care îi pregătea subminarea încă înainte de a se fi renăscut.

O conjuraţie care lucra făţiş şi fără scrupule la slăbirea Serbiei, fie ea încă regalistă, fie, apoi, republică a Iugoslaviei federative. O conjuraţie care îşi începuse activitatea încă dinainte de război şi a continuat-o în timpul acestuia. O conjuraţie sprijinită tocmai pe sacrificiul celor pe care urma să-i sacrifice. Conjuraţia comunistă antiiugoslavă şi antisârbă a dispărut abia cu dispariţia Iugoslaviei federative. Locul conjuraţiei comuniste a fost luat de alta, a comuniştilor revopsiţi peste noapte. Ea este tot antiiugoslavă şi tot antisârbă.

Dintre toate acţiunile conjuraţiei liderilor comuniştilor iugoslavi, cea mai remarcabilă – prin efectele sale prelungite până în prezent şi, fără îndoială, încă mult timp de aici înainte – a fost împărţirea administrativă a ţării.

Delimitarea teritoriilor unităţilor federative ale Iugoslaviei a reprezentat mutarea cea mai abilă a lui Tito. O mutare de mare perspectivă, care – să nu vă pară de necrezut – a trasat graniţele actualelor republici ex-iugoslave încă în 1934, adică înainte de destrămarea primei Iugoslavii, a Regatului Iugoslav! Ne vom explica la timpul potrivit.

Graniţele – care au favorizat flagrant Slovenia, Macedonia şi, mai ales, Croaţia – au defavorizat grav Serbia şi pe sârbi, nu au urmărit nici criterii etnice, nici istorice, nici geografice, nici demografice, ci, pur şi simplu, un mixaj aiurit de criterii dominate de interese croato-slovene şi de altele similare, dictate de Comintern. Să nu înţelegem, însă, greşit lucrurile. Cominternul a dat, într-adevăr, directivele pentru dezmembrarea Regatului Iugoslav, dar modul în care s-au pus ele în practică au fost opera croatului Tito, a slovenului Kardelj, a croatului Hebrang, a muntenegreanului Djilas – comunist fanatic, ulterior dizident –, a sârbului Rankovic – lichidat, politic, în anii ’60, a croatului Krajacic, a croatului Bakaric…

Dacă destrămarea şi a celei de a doua Iugoslavii a fost sângeroasă, aceasta se datorează, în cea mai mare parte, acestor trasatori de graniţe şi graniţelor înseşi. Dacă au fost lupte sângeroase între croaţii din Croaţia şi sârbii din nou creata Republică Sârbă Krajina, tot lor li se datorează. Şi tot lor cele care vor mai fi, pentru că îndrăznesc să spun că vor mai fi. Dacă nu sigur, atunci foarte probabil…

Priviţi graniţele de azi ale Croaţiei. Ele cuprind şi teritorii pe care nu le-au visat nici chiar Starcevic sau Radic, nici Macek şi

nici Pavelic. O ţară învinsă în primul război mondial, o ţară care a uneltit prăbuşirea primei Iugoslavii, o ţară a genocidului, aliată a Germaniei naziste şi a Italiei fasciste, şi-a sporit teritoriile în detrimentul celor care au făurit prima Iugoslavie, în detrimentul celor care au suportat genocidul, în detrimentul celor care au eliberat Iugoslavia de fascism, în detrimentul celor care au pus bazele celei de a doua Iugoslavii! Strigător la cer? Puţin spus. Mai ales pentru faptul că acele graniţe despre care vorbim au răpit, până în prezent, posibilitatea autodeterminării populaţiei sârbe, înglobate de-a valma într-o ţară – Croaţia – care nu va mai fi nicicând patria lor. Înglobate, pe aceeaşi bază, în altă ţară – Bosnia-Herţegovina care „promitea”, la un moment dat, largi perspective de manifestare pentru sârbi, ca minoritate naţională, în condiţiile în care aceasta devenea prima ţară musulmană fundamentalistă din Europa. Merci.

Riscând încă o divagaţie, reamintesc că Germaniei, de pildă, i-a plăcut această stare, pentru că şi-a promovat, rapid, recunoaşterea internaţională. A declarat-o firească şi a făcut totul ca şi alţi membri ai C.E. să o declare la fel. Mă gândesc la acest lucru sub impresia ultimelor ştiri privind protestele turcilor din Germania la adresa xenofobiei şi-mi vine în gând proverbul nostru cu: „Altuia nu-i face ce ţie nu-ţi place”. Tare aş vrea să văd, peste 200 de ani, dacă Landul Bavaria, cu cei mai mulţi musulmani dintre toate landurile, a luat-o sau nu pe urmele Bosniei-Herţegovina. Pentru că, dublându-şi numărul, cam la 30 de ani s-ar putea ca musulmanii de acolo să aibă parlamentari şi, de ce nu, un Izetbegovic al lor, care, în baza majorităţii etnice, să impună transformarea străvechiului land german într-un land musulman nou-nouţ. Ar fi foarte firesc, nu-i aşa? Ei, asta aş vrea să o văd până a nu muri. Salamaleicum sau aufwiedersehen?

În Europa zilelor noastre, a discuta despre justeţea sau injusteţea graniţelor reprezintă un act condamnabil. Această temă este respinsă peste tot, chiar înainte de a fi abordată. Trăim, doar, epoca „Europei Unite”. Ce contează convulsionatele graniţe ale Balcanilor şi ale balcanicilor convulsionaţi, care au pus mereu probleme? Contează, pentru că aceşti balcanici, întârziaţii la orele istoriei moderne, n-au fost lăsaţi de imperii să sosească la întâlnirea de unire a Europei ca state naţionale omogene, consolidate. Balcanii – bulversaţi de imperiile Europei, de marile puteri – continuă să fie bulversaţi. Până la găsirea

echilibrului real, just şi stabil, integrarea lor într-o Europă unită nu va putea depăşi formalul. Evident, dacă se va ajunge vreodată până aici. Om vedea, dar eu nu cred să apuc acele zile.

Nu ştiu dacă am fost suficient de clar. Problema graniţelor în Balcani este cel puţin la fel de importantă ca cea referitoare, la aceeaşi problemă, în Irlanda de Nord, în Republica Moldova, în ţările baltice, pe la confluenţa polono-germană...

Şi pentru că problema există, ea trebuie cunoscută ca atare. Acesta este şi scopul nostru. Să relevăm fapte, să semnalăm boala, să punem, eventual, un diagnostic. Vindecarea ne depăşeşte puterile. Tocmai de aceea vom insista şi asupra apariţiei traseelor şi scopurilor graniţelor dintre fostele republici federative, regiuni autonome şi provincii ale fostei Republici Populare Federative Iugoslavia.

Cum au apărut ele, cine le-a hotărât cursul şi când anume, au rămas necunoscute ale istoriei Iugoslaviei. Este de presupus – şi nu fără temei – că totul are la origine o hotărâre – sau mai multe – a celor patru mari din C.C. al P.C. Iugoslav, adică Tito, Kardelj, Djilas şi Rankovic. Aşa o problemă importantă şi vorbim de presupuneri? Ciudat, dar adevărat şi explicabil.

Cui îi dădeau socoteală liderii comuniştilor? Nimănui. Aveau ei nevoie de cine ştie ce argumente ştiinţifice pentru această treabă? Nu. Trebuiau ei să prezinte ceva în scris pentru judecata posterităţii? Dacă voiau, da. Dacă nu, nici vorbă. Era suficientă o indicaţie preţioasă, verbală a unuia sau a altuia dintre ei şi mecanismul – oricare – se punea în funcţiune. Funcţionau personaje importante, funcţiona administraţia, funcţiona armata, funcţiona poliţia secretă, funcţionau organisme ale puterii populare (în cazul Iugoslaviei: Frontul Popular, Consiliul Antifascist de Eliberare Naţională a Iugoslaviei – AVNOJ etc.), funcţionau congrese, conferinţe de partid, totul. Am uitat, cumva, că se poate aşa?

Repetăm, nu se ştie cu precizie cine, când şi cum a hotărât asupra graniţelor despre care Tito spunea că sunt doar „desene de pe coloana de marmură monolit a unităţii şi frăţiei popoarelor iugoslave”. Până în anii ’60 cu asemenea fraze erau potoliţi eventualii suspicioşi. Nu se ştie tot adevărul. Aceasta nu înseamnă că nu s-ar fi fabricat variante publicitare cu acoperire legală, poveşti pentru manualele şcolare cu voinţa popoarelor, cu democraţia, cu hotărârea partidului etc.

Nu trebuie să rămânem, însă, cu impresia că totul a fost

hotărât în mare secret şi după îndelungi bătăi de cap. Ceva secret tot a fost, dar bătăi de cap, consultare de specialişti etc. – nici vorbă. Iată cam în ce fel s-au petrecut lucrurile.

Este de notorietate faptul că, de pildă, în trasarea graniţelor Croaţiei, a delimitărilor dintre sârbi şi croaţi, o mare răspundere i-a revenit lui Milovan Djilas, membru al Biroului Politic, devotat liniei cominterniste de slăbire a Serbiei, de neutralizare a sârbilor. Acesta, împreună cu diverşi tovarăşi, a ieşit pe teren. A colindat, în autoturism, krajinele sârbeşti Srem, Slavonia, Backa, Banija, Baranja şi a hotărât ce şi cum să fie. Acest om şi echipa sa au împărţit, conştienţi că fac o treabă foarte serioasă, chiar dacă o făceau după ureche. Au împărţit şi nu au ţinut seama de niciun fel de elemente istorice, naţionale, culturale, etnice, demografice, statistice. Prea multă carte strică. Habar n-au avut că există şi chestii din astea pe lume. Şi chiar de ar fi avut măcar ceva cunoştinţe elementare despre ele, tot aşa ar fi procedat. Ce conta? Aşa a indicat tovarăşul Tito, aşa se face!

Djilas a admis, totuşi, în faţa tovarăşilor săi, a luptătorilor antifascişti din nivelurile superioare ale partidului că „unele greşeli ar fi posibile”, dar „ce importanţă are atâta timp cât totul e în aceeaşi ţară?”. A circulat, la vremea ei, în sfere restrânse, o replică a sa la observaţia făcută de unii tovarăşi comunişti din C.C. – că „zonele sârbeşti” au rămas fără sârbi. „Dacă nu sunt sârbi, vom aduce, aici, chinezi!”, a replicat Djilas. Mult au mai chicotit, pe chestia asta, tovarăşii croaţi şi sloveni. Au râs, poate, mânzeşte şi cei sârbi, pentru a nu fi acuzaţi de deviaţionism de la linia partidului. Linia deviaţionistă era foarte scurtă – o ştiau cu toţii – şi ducea, rapid, direct în lagăr.

În memoriile sale, Djilas menţionează că, la un moment dat, Mosa Pijade – un alt mare lider comunist iugoslav, de naţionalitate evreu, – întors din Croaţia cu diverse statistici, documente, hărţi – a ridicat problema acordării autonomiei teritoriale sârbilor din Croaţia. Harta pusă în faţa lui Tito şi a altor câţiva membri ai Biroului Politic (Kardelj, Rankovic, Djilas) marca zona Lika – Banija – Kordun, populată de sârbi. Era şi o alta, în Slavonia, căreia urmau să i se alăture şi teritorii cu sate mixte şi croate, pentru a forma „Provincia Autonomă Sârbă”. Pentru că – spunea Pijade – „sârbii de aici au luptat eroic împotriva ocupanţilor”.

Propunerea lui Pijade a căzut ca o bombă. Ea n-a explodat,

totuşi, până în 1991 (!), când sârbii krajnieni şi din Slavonia, de pe harta din ’45, a lui Pijade, şi-au luat, cu disperare, soarta în mâinile lor.

Este interesant, însă, cum a fost îngropată bomba. Îi dăm cuvântul lui Djilas: *„Toţi cei prezenţi au rămas fără grai. Consternaţi. Cred că Tito s-a simţit foarte prost. Poate pentru că, fiind croat, nu-i venea să se ridice cel dintâi împotriva acestei sugestii. Poate trăia un conflict de interese... Eu am fost primul care m-am opus lui Pijade. M-a urmat, imediat, Kardelj. Explicabil. Pijade era considerat cel mai fervent comunist sârb din Comitetul Central. În cele din urmă, Rankovic a fost cel care l-a redus la tăcere, comentând că sârbii şi croaţii nu sunt chiar atât de diferiţi încât să se împartă, din cauza lor, toate provinciile! Tito a acceptat cu calm punctul nostru de vedere”*.

Da. Tovarăşii cei mai tovarăşi îl periau şi ei puternic pe cel mai iubit fiu al poporului lor.

N-am vrea, totuşi, ca de numele lui Djilas să rămână legată o problemă atât de importantă precum graniţele din interiorul federaţiei iugoslave. Ar fi nedrept şi neadevărat. Să mai căutăm.

„Nu există nicio lege care să definească graniţele dintre unităţile federative. Trebuie promulgată o lege în acest sens”, avea să exclame Mihailo Djuric, la 14 decembrie 1945, la a cincea sesiune a Comitetului Constituant al Adunării Federative. Acesta reacţiona la ceea ce afirmase, cu puţin mai înainte, unul dintre liderii P.C. Iugoslav, cunoştinţa noastră recentă, Mose Pijade, precum că „graniţele unităţilor federative au apărut în mod natural” şi că, până la apariţia unor dispute pe această temă, ele vor rămâne aşa. Aşa, cum? Ce înseamnă graniţe apărute natural? Îţi stă mintea în loc.

Corpul legislativ suprem, care a fost AVNOJ-ul, în perioada războiului şi după aceea, încă o perioadă de timp, a aprobat orientările celor patru mari din P.C. Iugoslav – Tito, Kardelj, Rankovic şi Djilas – privind graniţele unităţilor federative. Astăzi, ştim şi noi ceea ce ştiau toţi membrii AVNOJ – că orientările, de cele mai multe ori verbale, ale liderilor au avut caracter ultimativ.

Problema graniţelor unităţilor federative a reprezentat, practic, o mutare esenţială în procesul de constituire a noului stat. O problemă capitală, de reuşita căreia depindea o reuşită peste decenii, care figura deja în planurile strategice ultrasecrete ale liderilor comunişti croaţi şi sloveni. Aparent fără prea mare

importanţă la trasarea lor în cadrul unui stat unitar, deşi multinaţional, traseele graniţelor vor căpăta importanţă vizibilă abia ceva mai târziu. Atunci când dezvoltarea fiecărei republici constitutive va deveni prioritară în raport cu dezvoltarea şi întărirea Iugoslaviei. Şi o importanţă şi mai mare în perioada secesiunilor din ’91. Statele secesioniste se vor desprinde din republica federativă după traseele de taină trasate, oficial, în ’45 şi, în practică, mai devreme. Veţi vedea.

Şi, totuşi, ce au urmărit aceste trasee? Răspunsul nu mai are, astăzi, acea taină pe care au avut-o cu cinci decenii în urmă, când nimeni nu le-a înţeles sau, dacă da, nimeni nu le-a acordat importanţa cuvenită. Răspunsul este, astăzi, foarte simplu. Traseele au urmărit asigurarea apariţiei ca state şi consolidarea Sloveniei, a Croaţiei, a Macedoniei (aceasta din urmă, doar implicit, dar cu folos), hăcuirea Serbiei, împiedicarea unirii sârbilor într-o singură ţară.

Momentul creării federaţiei iugoslave a fost, totodată, momentul primului pas spre destrămarea ei, în folosul acelor naţiuni care, în echipa de lideri ai P.C. Iugoslav, aveau reprezentanţii cei mai influenţi.

De ce a trebuit un proces îndelungat, de cinci decenii, pentru a se ajunge la destrămarea urmărită? De ce nu s-au separat de la început?

Printre cauzele interne posibile ar putea figura şi următoarele. Masa luptătorilor antifascişti au reprezentat-o sârbii. Iugoslavia, pe care au reconfigurat-o pe harta Balcanilor, nu le putea fi răpită peste noapte. Ce forţe ar fi putut face acest lucru? Niciuna. Era nevoie de un proces îndelungat, cu intenţii mascate, pentru că nici nedreptatea de a acorda teritorii tocmai Croaţiei – care era, din nou, printre învinse – nu se putea face făţiş. Şi cum să prăpădeşti aşa, dintr-un foc, o Serbie al cărei popor a dus greul luptei de eliberare antifascistă? Răbdare, perseverenţă şi metodă. Un proces de destrămare bine drămuit, favorizant pentru cei care au pus planul la cale, în locul unor măsuri brutale, imposibil de realizat. Sârbii, îmbătaţi de euforia victoriei, trebuiau adormiţi, pentru a-i birui.

Am reţinut că Mose Pijade vorbea despre graniţe „naturale” sau, într-un anume sens, de „graniţe apărute în mod natural”? Dar ce a însemnat acest „natural” imediat după sfârşitul războiului, când nimic nu fusese, până atunci, „natural”. Statul marionetă croat, teritorii înglobate în Reich, teritorii smulse de

Ungaria şi Bulgaria, zone de ocupaţie germană şi italiană etc., avuseseră delimitări cu totul şi cu totul altele decât cele apărute, peste noapte, în Republica Populară Federativă Iugoslavia. Şi, atunci, de unde acel mod „natural”? Şi ce fel de „natural”?

Ajungem, din nou, la P.C. Iugoslav din perioada sa cominternistă. Când comuniştii iugoslavi au recepţionat ordinul Kremlinului de a destrăma Regatul Iugoslav, au conceput acţiunea în conformitate cu interesele liderilor croaţi şi sloveni, în concordanţă cu obsesia Cominternului şi a lor de a slăbi Serbia, de a lichida „hegemonismul sârb”. Nu ştiu cum se face, dar comuniştii iugoslavi şi Kremlinul au preferat orice fel de hegemonism, fie şi unul de tip – occidental-croat – în locul celui sârb. Asta e.

Operând în ilegalitate, P.C. Iugoslav şi-a împărţit zonele de acţiune, creând organizaţii teritoriale, organizaţii regionale. Acesta a fost momentul, de fapt, când s-a stabilit viitoarea hartă federativă a celei de a doua Iugoslavii! Ne aflăm în anul 1934, când Congresul al IV-lea al P.C. Iugoslav decidea crearea partidelor comuniste naţionale. Nimic neobişnuit până aici şi nimic anormal. Numai că liderii comunişti au avut grijă ca atunci, în 1934, să nu apară ca partide naţionale decât P.C. Sloven, P.C. Croat şi, într-un viitor apropiat, P.C. Macedonian. Nu, nu este nicio omisiune. Nu s-a creat şi un P.C. Sârb la nivel naţional. Este, poate, mai greu de imaginat, pentru cei care vin în contact abia acum cu realităţile iugoslave, că P.C. Sârb a fost înfiinţat abia 11 ani mai târziu, în 1945! Într-adevăr, dacă admitem că, pentru comuniştii iugoslavi, fericirea maselor muncitoare era ţelul lor suprem, atunci putem afirma că aceştia nu au urmărit asigurarea fericirii populaţiei majoritare a ţării, fericirea sârbilor.

Deşi puerilă şi străvezie, motivaţia lor a fost exprimată limpede şi s-au ţinut de ea. Organizaţie de partid comunistă naţională iugoslavă nu puteau avea decât masele care aparţineau naţiunilor „oprimate” din Iugoslavia şi, în niciun caz, cele care s-au născut din mame şi taţi sârbi, pentru a deveni „naţiune hegemonă”.

„Am format partidele comuniste din Croaţia şi Slovenia şi avem intenţia de a forma unul în Macedonia, ca partide ale naţiunilor oprimate – avea să declare Vladimir Bakaric, la congresul amintit. Vor fi partide în cadrul partidului unit în care, însă, naţiunea dominantă nu va avea partidul ei”.

Nu insistăm pe identitatea „naţiunii dominante”, dar ne punem câteva întrebări. Dacă cu burghezia sârbă au avut ce au

avut comuniştii iugoslavi, cu proletariatul şi ţărănimea sârbă ce au avut? Dacă în planurile lor de viitor îşi propuneau o Iugoslavie federativă, de ce au deprivat de dreptul de a fi de partea unei lumi mai bune – comuniste, după gândirea lor – o întreagă naţiune, cu săracii şi bogaţii ei cu tot? Nu era acesta un semn clar al discriminării faţă de o întreagă naţiune, faţă de una dintre viitoarele republici federative? Tâlcul acestei situaţii este clar, acum. Dacă nu va exista un P.C. Sârb pentru toţi sârbii, organizat pe criteriul naţional, nu va exista un organ politic de viitor, care să polarizeze sub răspunderea sa toate zonele locuite de sârbi. Prin urmare, neexistând un P.C. Sârb care să controleze teritoriile sârbeşti, nu va exista nici Serbia tuturor sârbilor. Dacă s-ar fi aplicat criteriul naţional şi în cazul sârbilor – ceea ce ar fi fost singurul lucru corect –, astăzi nu am fi avut în urma noastră războaiele din fosta Iugoslavie.

Intransigenţa comuniştilor iugoslavi – evident, a liderilor cominternişti – s-a menţinut până în 1945, cu uşoare ameliorări. Crearea P.C. Sârb ca partid naţional a fost respinsă de C.C. al P.C. Iugoslav şi în 1935, iar în „Raport către partid”, tovarăşul Walter (Tito) a pus definitiv problemele pe făgaşul lor, vorbind despre partidele comuniste naţionale sloven şi croat şi despre organizaţiile de partid provinciale din Dalmaţia, Serbia, Voivodina, Muntenegru, Bosnia şi Herţegovina, Kosovo şi Metohia.

Ce rezultă de aici? În primul rând, că, în urma măsurilor luate de liderii comunişti, teritoriul de care răspundea comitetul provincial din Serbia era exact cel pe care o istorie veche a consemnat-o drept „pre Kumanovo-Serbia”. Organizaţia comuniştilor sârbi primea, deci, o zonă de răspundere predeterminată teritorial. O zonă limitată, locuită de sârbi, dar nici pe departe toate zonele locuite de sârbi. În perioada interbelică, s-au definitivat destul de clar teritoriile de sub responsabilitatea P.C. Sloven, P.C. Croat şi P.C. Macedonean. Liderii comunişti iugoslavi au avut grijă să traseze delimitări etnice pe harta unei viitoare Iugoslavii comuniste, în care să se cuprindă toate zonele locuite de sloveni, macedoneni şi mai toate zonele locuite de croaţi. Atunci s-au pregătit graniţele actualei Croaţii, ale actualei Slovenii şi ale actualei Macedonii. Statele care, după secesiune, au fost atât de rapid recunoscute de Occident, au fost decupate din Iugoslavia după contururi comunisto-cominterniste, trasate în adâncă ilegalitate. Doamne,

cât de adevărate sunt toate sensurile ilegalităţii şi cât de extinse în timp!

Principiul repartizării teritoriale pe baze etnice nu a fost valabil şi pentru sârbi. Dimpotrivă, regiuni întinse cu populaţie sârbă au fost înglobate în zone de răspundere ale „partidelor comuniste naţionale” menţionate, un dezavantaj şi o nedreptate flagrantă, pe care nu le mai detaliem.

Obiectivitatea liderilor comunişti iugoslavi s-a oprit de fiecare dată când a fost vorba de sârbi. Acestei naţiuni nu i s-a aplicat niciun fel de principiu în afară de cel al dezavantajului. De ce nu a fost organizat şi P.C. Sârb pe baze etnice? Este doar o întâmplare? Nicidecum. O intenţie şi un plan cât se poate de clare.

În momentul începerii războiului, organizaţia P.C. Iugoslav pentru Serbia, cu statutul ei doar provincial, „controla” Serbia, fără Voivodina, fără Kosovo şi Metohia, fără Sandzak, fără zonele sârbeşti din Croaţia şi Bosnia-Herţegovina de astăzi… Anii războiului, structura majoritar sârbă a trupelor de partizani, sacrificiul uriaş al populaţiei sârbe de pe întregul teritoriu iugoslav, toate la un loc n-au fost suficiente pentru a modifica statutul provincial şi aria de răspundere ale P.C. Sârb, reduse la exact cât au vrut liderii croaţi şi sloveni ai P.C. Iugoslav.

Aşa s-au format, „în mod natural”, graniţele dintre republicile federative de mai târziu. Totul sau aproape totul a rămas aşa cum plănuiseră comuniştii în perioada interbelică. Cu excepţia Dalmaţiei – care a fost înglobată, şi ea, în Croaţia teritoriile federative şi, mai târziu, cele secesioniste au fost delimitate de comuniştii lui Tito încă dinainte de începerea războiului. Astfel, în 1945, când cei patru mari, în frunte cu Tito, au semnat în cartea istoriei ca făcători de republici şi provincii autonome, ei au interpretat un rol foarte bine studiat în prealabil. Aceştia impuneau, la nivel de stat, ceea ce impuseseră, cu un deceniu în urmă, la nivel de partid. Prin urmare, cine crede în varianta diletantismului sau a naivităţii, a necunoaşterii, a ezitării şi a cumpănirii…

Poate au lăsat impresia unui act nefondat ştiinţific, ceea ce şi era, a unei acţiuni ce nu a respectat criterii istorice, etnice, demografice, culturale, ceea ce era la fel de adevărat, dar liderii comunişti pot fi acuzaţi de orice; numai de pripeală nu, numai de superficialitate nu. Şi-au văzut de realizarea intereselor cu bătaie lungă şi au reuşit. Iar aceste interese erau croate, slovene şi, în

mod special, antisârbe.

Graniţele republicilor federative, astfel trasate, au urmat diverse trasee, care au apărut pe harta Iugoslaviei de-a lungul vremii, într-o perioadă cuprinsă între 1878-1939 (!), au favorizat unele republici în detrimentul altora. Nu contează – afirmau, din nou, marii lideri comunişti suntem într-o ţară unită. Ce importanţă are o regiune trecută la o republică sau alta dacă suntem, cu toţii, fiii Iugoslaviei?

În aceste condiţii, Slovenia s-a născut pe teritoriul Banovinei Drava, cu limite trasate în 1929. Ea are aceleaşi graniţe şi azi. Soluţia este, incontestabil, favorabilă şi justă. Slovenii rămâneau pe teritoriul sloven. O şansă istorică, dublată de una comunistă.

De statut favorabil a beneficiat şi Macedonia, în cadrul graniţelor ei, extinse până la ultima comună, nu a rămas pe afară nicio localitate macedoneană. Ne referim, mai ales, la partea de nord, vecină cu Serbia, în schimb, pe teritoriul Macedoniei au rămas o mulţime de sate sârbe, turce şi musulmane.

Graniţele Bosniei-Herţegovina au urmat traseul statuat de Congresul de la Berlin, din 1878 (!). În cazul acestui teritoriu par a fi prevalat argumente istorice, dacă admitem că au prevalat şi altele decât cele menţionate anterior. Pe cine a favorizat o asemenea împărţire? Pe musulmani, fără îndoială, încorporarea zonei Sandzak în acest teritoriu ar fi fost, din acest punct de vedere, şi mai potrivită. Aceasta, însă, a fost împărţită între Serbia şi Muntenegru, astfel că în ambele republici a rămas populaţie musulmană. Aşa, să mai existe un cui de care să se poată agăţa conflicte ulterioare.

Bosniei-Herţegovina i s-a asigurat şi o ieşire la Adriatica, la Neum şi, astfel, s-a produs o divizare a Coastei Dalmate, populată, în majoritate, de croaţi. Rostul acestei soluţii? Nu-i greu de ghicit.

Aplicarea principiului împărţirii pe criterii etnice s-ar fi izbit, aici, de greutăţi deosebite, dar nu insurmontabile. Oricum, complicat şi, mai ales, periculos. Nu vă gândiţi? Mai apărea o Serbie, pentru că, atât teritorial, cât şi etnic, sârbii de aici aveau majoritatea. Republica Bosnia-Herţegovina părea o Iugoslavie în miniatură, cu toate problemele şi contradicţiile ei grave.

Asemănarea ei cu o Elveţie a Balcanilor pare mai degrabă curajoasă decât realistă.

Important rămâne faptul că, într-un teritoriu delimitat într-o perioadă istorică de mult trecută – o moştenire habsburgică, preluată ca moştenire de la Imperiul Otoman, o delimitare motivată de criterii uitate până şi de Dumnezeu –, au rămas sârbi mai numeroşi decât musulmanii şi croaţii aşezaţi în câteva zone compacte. Se crea o republică a tuturor şi a nimănui, doar pentru a nu întări sârbii şi Serbia.

De ce nu s-a aplicat şi aici delimitarea de teritorii pe baza principiului etnic? Ca în Slovenia, de pildă? Poate că ar fi fost prea complicat! Poate, dar dacă s-ar fi aplicat, ar fi adus după sine rezolvarea problemei sârbe. Cel puţin, parţial. Nu ştiu cum au gândit Tito, Kardelj, Rankovic şi Djilas, dar, după opinia noastră, aceştia au preferat să-şi „sacrifice” o parte dintre croaţi, rămaşi în Bosnia-Herţegovina, pentru a putea neutraliza problema sârbă. Urmările s-au văzut.

Graniţele Republicii Muntenegru au căpătat, în ansamblu, contururile pe care le-au avut înainte de războaiele balcanice, adăugându-li-se districtele Berane, Kotor, Plavo şi Gusinje. Cu toate acestea, Muntenegrului nu i se recunoşteau, astfel, toate teritoriile eliberate de sub turci, în războaiele balcanice. Muntenegru, o aliată prin tradiţie a Serbiei, trebuia încorsetată cât se putea mai mult.

Să vedem, acum, Croaţia în viziune comunisto-cominternistă. Ca şi în cazul celorlalte republici, nu ne putem baza decât pe judecata noastră de muritori de rând. Făuritorii republicilor federative iugoslave nu mai sunt în viaţă şi nu mai pot fi întrebaţi. Prea multe documente nu au lăsat în urma lor în legătură cu această problemă. Memoriile apropiaţilor lor sunt la fel de subiective precum memoriile sau autobiografiile lor. Ne putem baza pe ele? Într-o oarecare măsură, da. Dar judecaţi şi dumneavoastră ce adevăruri am putea afla despre Tito, de pildă, dacă, în perioada lungii sale preşedinţii, i s-au închinat peste o sută (!) de biografii, care de care mai eroice? Sărmanul tovarăşul Nicolae Ceauşescu a fost doar un mic copil, cu cele 29 de volume de opere şi cu „Omagiul” acela vândut, după decembrie ’89, pe valută. O fi meritat mai mult? O fi meritat mai puţin? După alţi cincizeci de ani, vom cunoaşte răspunsul ceva mai exact.

Pe ce se bazează, însă, judecata noastră în cazul Croaţiei? Pe

criterii în temeiul cărora se pot emite judecăţi, deşi, reafirmăm, nu suntem siguri că repetăm, astfel, motivaţiile, judecăţile şi intenţiile înfocaţilor cominternişti care au fost liderii croaţi şi sloveni ai comuniştilor iugoslavi.

Urmărind traseele graniţelor Croaţiei, ne apare în faţă rezultatul acordului Cvetkovic-Macek (26 august 1939). Aceasta înseamnă un teritoriu al unei Banovina Croaţia mari, care includea Banovina Sava şi Banovina de Coastă, împreună cu districtele Dubrovnik, Ilok, Sid, Breko şi Gradacac. Să precizăm că, în acest fel, se reuneau într-un singur tot, după multe secole, cele trei provincii istorice croate: Croaţia Centrală, Slavonia şi Dalmaţia.

Până la prăbuşirea Imperiului Austro-Ungar, Dalmaţia aparţinuse Austriei, în timp ce Croaţia Centrală, Slavonia şi Krajina Militară aparţinuseră Ungariei.

Într-adevăr, teritoriul Croaţiei din ’45 ne aminteşte de harta din 1939, dar nu este identică cu aceasta. Delimitând Bosnia-Herţegovina după criterii „istorice” relevate anterior, comuniştii iugoslavi au „frustrat” Croaţia de teritoriul herţegovinean populat de croaţi, precum şi de districtele Brcko şi Gradacac, din Bosnia de Nord. Ce a avut în gând Tito şi tovarăşii săi, ce or fi urmărit consilierii Kremlinului aprobând această împărţire, doar bănuim. În orice caz, rămâne esenţialul. Croaţia lui ’45 devenise un teritoriu ce depăşea cu mult pe cel al Statului Independent Croat al lui Pavelic. Comuniştii cominternişti au fost mult mai darnici decât naziştii şi fasciştii, iubitori de ustaşi. Asta e. Croaţia lui ’45 primise aproape tot ce visaseră liderii croaţi de la Starcevic la Pavelic. Croaţia lui ’45 apărea pe harta noii Iugoslavii ca o republică dăruită cu tot ceea ce i se cuvenea în urma unui război antifascist de eliberare, la care a adus, chipurile, o formidabilă contribuţie. Numai că, în această luptă, marea majoritate a croaţilor a fost în tabăra fascistă, au luptat împotriva partizanilor, au măcelărit…

Croaţia lui ’45 includea şi krajinele sârbeşti. Ea nu cuprindea, însă, unele teritorii despre care nici liderii comunişti şi nici AVNOJ-ul n-au suflat o vorbă, că ar aparţine uneia sau alteia dintre republici. În ’45, nu puteai întinde coarda chiar atât de tare încât să dai Croaţiei totul şi pe faţă. S-a apelat la practica omisiunii accidentale. A ţinut de atâtea ori şi va mai ţine.

Omisiunea cu valoare de undă verde a fost recepţionată cum se cuvine de „Consiliul Suprem Antifascist de Eliberare Naţională

din Croaţia”, care, fără niciun fel de acord din partea organului legislativ suprem, a inclus în Croaţia teritoriile care au aparţinut Italiei, procopsindu-se cu Istria, Rijeka, Zadar şi zonele aferente acestora, precum şi cu mulţimea insulelor din Adriatica! Teritorii, nu glumă. Teritorii rentabile!

Viitorul era asigurat. Cu mici excepţii, croaţii trăiau, cu toţii, în republica lor, croată. Al doilea măcel mondial le-a adus, în final, darul cel mare – autodeterminarea. De ce or fi meritat doar slovenii, macedonenii şi croaţii acest drept, doar Dumnezeu ştie. De ce nu l-au meritat şi sârbii, tot Dumnezeu ştie. Având, însă, în vedere gravitatea acestei probleme, să nu aruncăm vina pe cine nu trebuie şi să nu legăm de numele Domnului mârşăviile oamenilor. Pentru că aceştia au făcut în aşa fel încât populaţia sârbă să nu capete darul autoderminării nici după al nu ştiu câtelea sacrificiu, nici după victoria în lupta antifascistă de eliberare naţională. Ironie a sorţii, jertfa în lupta de eliberare naţională, antifascistă a sârbilor a dus la consolidarea naţională a slovenilor, a croaţilor şi a macedonenilor.

Sârbii vor mai rămâne risipiţi în trei ţări (Croaţia, Bosnia-Herţegovina şi Serbia) până după al treilea război mondial – prognoza, cu ironie amară, un fost luptător sârb al lui Tito.

Tot el mi-a povestit, atunci, şi legenda cufundacului. Dacă îşi are sau nu locul în contextul cărţii, las în seama dumneavoastră.

Pe vremuri, nu ar fi existat uscatul şi toate animalele trăiau în apă. Le era foarte greu. S-au hotărât să aducă pământ de pe fundul oceanului şi să-şi facă din el continente. S-au scufundat rând pe rând, nutria, foca şi chiar uriaşa balenă, dar nu au reuşit. Oceanul le-a azvârlit corpurile afară. Atunci, s-a hotărât şi cufundacul să încerce şi a dispărut în adâncuri. Animalele l-au aşteptat şi l-au aşteptat, dar acesta nu mai apărea. În cele din urmă, l-au zărit ridicându-se încet din adâncuri, leşinat, cu sângele şiroind din cioc. L-au scos şi în ciocul său au găsit fărâmitura aceea de pământ de care aveau nevoie. Pe cufundac l-au lăsat în voia sorţii, din pământ şi-au făcut continente şi loc pentru fiecare. Când şi-a revenit, cufundacul s-a văzut fără niciun loc pe Pământ. Lui nu-i mai rămăsese nimic. Se împărţise totul. Nici astăzi, el nu îşi face cuibul pe uscat, ci pe crenguţe, care plutesc pe ape. În schimb, animalele au hotărât, drept recompensă, ca eroica pasăre să aibă, pentru totdeauna, penaj roşu pe cap şi pe gât, acolo unde i se scursese sângele când a adus pământul de pe fundul oceanului.

Frumoasă legendă. Va conta ea, vreodată, în matematica politicii din Balcani? Legendă, matematică, politică, Balcanii…

În 1945, nu a contat. Din nou, nu a contat. Serbia liderilor comunişti iugoslavi, Serbia AVNOJ-ului, în ciuda luptei duse de sârbi, în ciuda holocaustului, în ciuda victoriilor în două războaie mondiale, nu era cu mult mai mare decât teritoriul Serbiei, aflat sub ocupaţie germană după 1941. Noua Serbie a mai primit ceva teritorii în sud şi în sud-est, dar nu a atins nici măcar acea suprafaţă teritorială pe care a cucerit-o în lupta de independenţă, dusă împotriva turcilor şi Austro-Ungariei, în 1912-1918. Serbia se procopsea, în schimb, cu două provincii autonome – Voivodina şi Kosovo-Metohia –, care promiteau mari probleme prin statutul lor.

Trăgând linie, avem în faţă o federaţie iugoslavă în care unităţile federative apăreau în statul unitar cu graniţe reactualizate din vremuri foarte diferite: 1878 – pentru Bosnia-Herţegovina, 1912 – pentru Serbia şi Muntenegru (înainte de războaiele balcanice), 1929 – pentru Slovenia şi pentru Croaţia – 1939. De ce aşa? Pentru a avantaja pe unii şi a dezavantaja pe alţii. Nu există altă explicaţie. Nedreptate, numele tău e pragmatism politic.

Şi încă o idee, care ar fi trebuit reţinută de întreaga comunitate internaţională, care, eufemistic vorbind, sub imboldul Germaniei, a recunoscut de urgenţă statele secesioniste în limitele acestor graniţe aberante.

Este o realitate care s-a pierdut pe parcursul celor aproape cinci decenii de Iugoslavie federativă. Această idee, această realitate este că republicile din Iugoslavia nu au intrat în federaţie ca state dinainte constituite. În afară de Serbia şi Muntenegru, nici Slovenia, nici Croaţia, nici Macedonia nu au fost state independente, care să fi considerat potrivit momentul şi condiţiile pentru a forma o federaţie. Nu. Iugoslavia a fost eliberată de ocupanţi, de fascişti, în urma războiului de partizani. Popoarele iugoslave şi, în primul rând, cel sârb au creat o ţară, eliberând o ţară. În aceste condiţii, poate fi justificată desprinderea din federaţie cu teritorii care nu au aparţinut niciodată statelor secesioniste? Aceste state nu au existat ca atare niciodată. Acele teritorii pe care le-au înglobat au fost doar delimitări stabilite – am văzut în ce manieră – în scop administrativ. Cel puţin aceasta a fost faţada şi aceasta a fost

politica oficială. Prin urmare, o secesiune sau mai multe secesiuni nu ar fi trebuit agreate decât pe principiul autodeterminării popoarelor şi nicidecum pe cel al autodeterminării teritoriilor, care nici nu există ca principiu.

Adevărul este că noua ordine europeană clipeşte atât de des, încât a dat de bănuit că, de fapt, închide ochii. Şi dacă aveţi timpul necesar pentru a face o retrospectivă a acestei politici, veţi avea motive reale de îngrijorare. Şi eu mă gândesc la acelaşi lucru. Europa a închis ochii prin anii ’30, o dată şi încă o dată, a trecut la politica struţului – pe care a denumit-o, elegant, conciliatorism – şi, în cele din urmă, s-a ales cu încă un măcel mondial. Atunci a închis ochii în faţa Germaniei, cu batalioanele sale de asalt, şi a armatei sale mecanizate. Acum, închide ochii tot în faţa Germaniei, cu batalioanele sale de asalt economic şi financiar, a mărcii germane care tăvălugeşte Europa în lung şi în lat, de la Capul Roca la Leningrad, din Marea Nordului în Peloponez. Şi ce dacă?! Ce? Nimic deosebit, numai că, în urma rostogolirii îndrăcite, au răsărit pe hartă liliputanele Cehia, Slovacia, Slovenia, Macedonia, Bosnia-Herţegovina însângerată şi răsciopârţită, Serbia şi Muntenegru reunite într-o federaţie sugrumată de un aberant embargou, la fel de liliputanele Estonia, Lituania şi Letonia... Se repetă istoria, se repetă. Marca aceea tăvălugeşte, sub mii de chipuri, şi spre Polonia şi spre Ungaria, Bulgaria şi România. Sub ultra-largul acoperământ al tranziţiei spre nu ştim ce, încă, au năvălit – în avangardă – corupţia, drogurile, prostituţia, mizeria, şomajul, naţionalismul, bigotismul, şovinismul, antisemitismul, dispreţul, ura, tembelismul politic, minciuna la nivel de stat, terorismul şi câte or mai fi.

Formidabila cohortă a avangărzii ascunde, sub foarte greul nor de praf ridicat, esenţialul: ruinarea economiei, pulverizarea industriei, secarea roadelor pământului, subminarea până la anulare a capacităţii de apărare.

Germania soseşte în trombă, implacabil. Place sau nu, ea este un vector istoric, care săgetează, periodic, toată Europa, pentru a o lua în stăpânire. Este un vector istoric şi nimic nu i se va putea opune. Ce rămâne de făcut? Adaptare şi readaptare, dacă Germania acceptă, din nou, tragicomicele roluri ale ţărilor care se screm în a-şi dovedi loialitatea, disponibilitatea şi capacitatea de complementaritate. Nu ar fi, la urma urmei, nicio dramă în

toate acestea, deşi, de fiecare dată, a fost. A fost pentru absolut toată lumea menţionată anterior. Pentru toţi şi nu numai pentru ei. Spunem că nu ar fi o dramă, pentru că sperăm să nu fie. De ne-ar ajuta Dumnezeu! N-ar fi, să zicem, nicio nenorocire că vectorul istoric german se mai extinde o dată. Dar ce ne facem după aceea? Pentru că, de fiecare dată după ce au năvălit germanii, au năvălit ruşii. Vor veni mai înrăiţi, mai înfometaţi, mai puşi pe jaf decât au mai venit ca alt vector, tot istoric. Vor veni, negreşit, peste tot acolo de unde au plecat. Să nu ne pierdem, însă, curajul. Ce, ruşii au fost mai răi? Nenorocirea e că, după aceea, vor veni, din nou, germanii şi apoi, din nou, ruşii şi din nou germanii… Chestie de obişnuinţă. Numai de nu s-ar repeta tot timpul distrugerile şi mereu acea cifră fatidică de 500.000 de români morţi în Est şi alţi 500.000 de români morţi în Vest. Şi, iarăşi, puşcării politice pentru eroi, reabilitarea câtorva supravieţuitori ai calvarelor succesive şi generoasa lor recompensare cu veşnica lor pomenire şi cu un abonament R.A.T.B. pe toate liniile (!). Ei, da – era să uit – şi şase călătorii cu trenul. Gratis! Dar abonamentele nu prea se distribuie. Am uitat de împroprietărirea cu pământ? Dar îşi mai aduce, oare, cineva aminte?

La toate acestea m-a dus gândul privind spre prima victimă a reunificării Germaniei. Această victimă a fost Iugoslavia. Dacă în Europa celei mai înalte morale politice din câte s-a pomenit vreodată s-a trecut la încurajarea brutală a secesiunilor amorale, nici nu puteam gândi altfel. De fapt, nu amoralitatea secesiunilor este problema cea mai cruntă în toată această poveste. Cel mai crunt îmi pare faptul că secesiunile s-au produs efectiv. Semnul cel mai îngrijorător este că nu a contat cum. Totul era să se producă şi s-au produs. Impunerea fărâmiţării Iugoslaviei, aprobarea tacită, încurajarea şi închiderea ochilor vor mai da de gândit Europei, cândva.

Sper că cititorul s-a obişnuit deja cu aceste divagaţii spre prezent şi viitor şi nu le va lua nimeni în nume de rău. Avem copii. Şi nu le va lua nimeni în seamă. Nici nu ar trebui, pentru că, oricum – veţi vedea – toată lumea (care va scăpa) va fi mulţumită. După germani vin ruşii, după ruşi – germanii, după germani – ruşii… Rând pe rând, vom fi satisfăcuţi cu toţii, iar descurcăreţii – tot timpul.

* * *

Să revenim la Iugoslavia începuturilor comuniste.

Mie tot nu-mi vine a crede că acei comunişti iugoslavi au fost chiar atât de croaţi, chiar atât de sloveni, chiar atât de macedoneni cu toţii, chiar atât de antiiugoslavi şi sârbofobi. Cum puteau fi aceştia într-atât de antiiugoslavi când Iugoslavia era o ţară creată de ei, când unitatea şi frăţia – strategia şi obiectivul principal ale partidului – puteau duce la iugoslavizarea popoarelor? Unitatea şi frăţia trâmbiţate ar fi putut deruta într-atât încât să le treacă oamenilor prin cap că ar fi devenit, încet-încet, iugoslavi? Unora le-a trecut, într-adevăr, din diverse motive (mai ales teamă de a nu fi sârbi prin preajma croaţilor, croaţi în preajma musulmanilor etc.). Doar unora, pentru că nici chiar liderii comuniştilor iugoslavi nu au încetat a fi şi a se manifesta fără nicio reţinere, exact ce i-a făcut mămica lor, fără ca ei să aibă vreun merit sau – Doamne fereşte – vreo vină.

În ciuda mai multor decenii de lozinci cu Iugoslavia în sus şi Iugoslavia în jos, niciun lider comunist nu şi-a declarat naţionalitatea drept iugoslavă. Nici chiar Tito sau, mai ales, nu Tito. Realizaţi ce efect formidabil ar fi avut asupra consolidării Iugoslaviei, cu iugoslavii ei, dacă Tito însuşi s-ar fi declarat, într-o bună zi, iugoslav? Cine nu i-ar fi urmat exemplul? Da, dar Tito nu s-a declarat a fi iugoslav niciodată! El, Tito, simbolul Iugoslaviei, a rămas, până la moarte, croatul care a cerut tuturor unitate şi frăţie, fără să dorească acest lucru cu adevărat.

* * *

Cum s-a ajuns la situaţia ca P.C. Iugoslav să fie şi să rămână controlat de lideri croaţi şi sloveni? Foarte simplu. Cominternul a avut grijă ca însăşi naşterea P.C.I. să fie sub semnul voinţei clasei muncitoare din Croaţia, apoi ca liderul din cea mai importantă perioadă să fie tot de simţire croată şi, în sfârşit, ca singurele partide comuniste din Iugoslavia care să activeze pe criterii naţionale să fie P.C. Croat şi P.C. Sloven. Ele cuprindeau în aria lor de activitate toţi slovenii şi toţi croaţii de pe întregul teritoriu al Iugoslaviei Celelalte partide comuniste (dalmaţian, sârb, voivodinean, muntenegrean, bosniac etc.) erau doar partide provinciale sau districtuale, adică eşaloane inferioare. Şi, apoi, nu trebuie uitat că cineva a avut grijă, mare grijă, ca Partidul Comunist Sârb să se creeze abia în 1945 (!). Aria sa de răspundere nu va fi, nici atunci, cea în care locuiesc sârbi din întregul teritoriu iugoslav. Nu. Crearea P.C. Sârb nu a dat un partid pentru toţi sârbii, ci numai pentru cei din fostul partid

comunist provincial din „Serbia propriu-zisă”. A fost încă un mod de a confirma existenţa doar a unei „Serbii propriu-zise”.

Să încercăm şi alte explicaţii ale promovării intereselor slovene şi croate de către liderii P.C. Iugoslav. Niciuna, însă, nu se îndepărtează de principalele cauze care au determinat atitudinea lor: apartenenţa naţională şi apartenenţa comunisto-cominternistă.

Iată-l, de pildă, alături de croaţii Tito, Krajacic, Bakaric, printre mai marii comuniştilor croaţi, şi pe Andrija Hebrang. Numele său este purtat, astăzi, de o stradă din Zagreb, învecinată cu străzi ce poartă nume de lideri ustaşi. Nu ştiu care dintre aceştia ar trebui să se simtă onorat şi care jignit că se află alături, acolo. Onorat, da. Jignit, în niciun caz, doar au lucrat împreună. Ce zile minunate…

Comunişti şi ustaşi împreună, pe Pământ? Comunişti şi ustaşi împreună, când primii luptau ca partizani şi ceilalţi măcelăreau familii de partizani? Da, nu vă miraţi. Este vorba de comunişti croaţi, de lideri comunişti croaţi care au colaborat cu lideri ustaşi croaţi.

A prevalat elementul comun – croat. Îi cunoaşteţi esenţa: definire proprie prin sârbofobie. Nici nu se poate răspunde clar la întrebarea dacă ustaşii au infestat organizaţia comuniştilor croaţi sau liderii comuniştilor croaţi au dat şi ei mână liberă ustaşilor de a extermina sârbi din teritoriile unui viitor stat croat.

Cert este că ustaşii au exterminat sârbi, iar comuniştii croaţi şi sloveni au decimat tot sârbi în lupta de partizani. Pentru că marea majoritate a oamenilor de sacrificiu, a luptătorilor din prima linie au fost sârbi şi nicidecum croaţi sau sloveni. Dacă veţi avea revelaţia unui plan diabolic, aţi întârziat cu revelaţia cam multe decenii. Nici eu nu m-am dumirit de prea mult timp. Nu suntem singurii, nu vă necăjiţi. Nici poporul-victimă, cel sârb, nu a avut revelaţii timpurii. Cei care, totuşi, au avut, au sfârşit, cu toţii, în lagăre de exterminare comuniste.

Cooperarea comunisto-ustaşă făţişă a fost o realitate care a caracterizat primul an, dintre cei patru, de existenţă a Statului Independent Croat. Ea a continuat, apoi, în mod subversiv, pe căi paralele, care, deşi paralele, se întâlneau într-un obiectiv unic; slăbirea Serbiei, decimarea sârbilor în general, eliminarea prin genocid a sârbilor din krajine.

Ea a continuat, apoi, extrem de abil mascat, în primii ani după victoria luptei antifasciste şi, din ce în ce mai fără perdea, după anii ’60.

Despre îndemnul lui Tito adresat comuniştilor, de a coopera cu ustaşii, am mai vorbit. Să nu lăsaţi îndemnul înmormântat şi uitat printre atâtea şi atâtea evenimente copleşitoare. Îndemnul a existat şi s-a lucrat în conformitate cu acesta. Soarta Iugoslaviei şi soarta sârbilor – în viziunea comuniştilor, pe care Dumnezeu, istoria, marile puteri, diavolul şi cine mai ştie cine, i-a adus la putere – era, din nou, pecetluită. Soarta viitoarei Iugoslavii, a Serbiei şi a sârbilor nu a oscilat nicio clipă spre speranţă, spre zile mai bune. Tot ceea ce ar fi putut obţine bun pentru ei era o Iugoslavie puternică şi democrată, în care, după atâta calvar, să aibă şi sârbii – toţi sârbii din vastul teritoriu – aceleaşi drepturi şi obligaţii ca toate celelalte popoare.

Dar cum să se ajungă aici când virusul sârbofobiei făcea ravagii în diverse perioade şi intra, apoi, în incubaţie, pentru a reveni şi mai distructiv.

Este greu de acceptat, dar, în ciuda victoriei antifasciste a sârbilor, Iugoslavia postbelică a fost condusă, de croaţi şi sloveni, spre o prăbuşire cât mai convenabilă peste decenii, spre o Serbie cât mai slabă, spre răpirea unei patrii comune a tuturor sârbilor.

Nu l-am menţionat pe Andrija Hebrang fără vreun motiv, deşi acesta nu a fost decât unul dintre cei cocoţaţi în vârful piramidei ierarhice, formată din tovarăşi asemenea lui. L-am menţionat, pentru că fratele Andrija avea contacte strânse cu extremiştii ustaşi Juco Rubavina şi Branko, cu Ljubjankic, Cacic şi Frajtic, viitori şefi în diverse funcţii administrative (majoritatea, în poliţia secretă) în statul lui Pavelic. Nu este de condamnat, poţi avea diverşi prieteni, dar atunci când eşti membru al elitei comuniştilor iugoslavi, când eşti preşedintele Comisiei militare a P.C. din Croaţia, când te numeşti şi Hebrang, de care ascultă o amplă reţea de tovarăşi comunişti, prietenia cu ustaşi notorii spune foarte multe.

Tovarăşul de încredere din conducerea P.C. Iugoslav, Andrija Hebrang, spre deosebire de alţi comunişti de încredere croaţi şi sloveni, nu prea şi-a ascuns sentimentele pancroate şi nici pe cele sârbofobe. La urna urmei, poţi fi pancroat şi nu te bate Dumnezeu şi nu te blesteamă nimeni. Numai că, de-a lungul timpului şi până azi, pancroat şi sârbofob au fost sinonime. Probabil vor rămâne aşa încă foarte mulţi ani, pentru că, după ce vor tace armele, vor rămâne amintirile. Arme de lichidare a memoriei popoarelor nu s-au inventat.

În relatarea noastră, Andrija Hebrang trebuie văzut nu ca o personalitate, ci ca simbolul unei perioade şi al unei strategii. L-

am adus în faţa dumneavoastră ca o explicaţie, şi nu ca pe un acuzat. Hebrang şi-a jucat întocmai rolul pe care şi l-a asumat sau care i-a fost sugerat sau impus. Dacă a fost cinstit cu el însuşi, atunci a fost un pion entuziast. Dacă nu a avut convingerile pe care le afişa, a fost un pion. Diferenţa? Entuziasmul.

După intrarea trupelor germane în Iugoslavia, liderul comunist Hebrang înfiinţează Partidul Comunist din Statul Independent Croat (17 aprilie 1941). Dacă a fost o măsură strategică de a asigura ceva eroism comunist unei viitoare Croaţii postfasciste, atunci… jos pălăria în faţa Cominternului şi a K.G.B.-ului. Oricum, în ceea ce mă priveşte, rămân în această poziţie. După Europa lui ’89, nu poţi rămâne decât aşa, cu pălăria în mână, şi, în plus, fără grai. Ei, da, graiul nu ni l-au luat doar mai sus-pomeniţii, ci şi alţii, tot de aceeaşi profesie. Am primit, în schimb, formidabila şansă democratică de a putea spune tot ce ne trece prin cap. Acest minunat drept de a putea vorbi când nu te ascultă nimeni este o ultimă invenţie care te lasă fără grai.

Mutarea lui Hebrang a lăsat fără grai până şi terminalele agenturilor sovietice de la Zagreb. Nu-i de mirare. Ce trebuie să ştie un agent sovietic, chiar dacă el este cel care răspunde de o zonă geografică? În orice caz, unul dintre aceştia, Josip Kopinic nu şi-a revenit, din şocul trăit în ’41, nici la ora scrierii memoriilor sale. A rămas nedumerit – sau ne-a lăsat pe noi să credem că ar fi rămas aşa – când a văzut că Hebrang, omul sovieticilor, nu mai răspunde la comenzile P.C. Iugoslav în problema de cea mai mare importanţă apărută după atacarea U.R.S.S. de către Germania. Directivele Moscovei, de a trece la rezistenţa armată în întreaga Europă, trebuiau puse în aplicare şi în Iugoslavia. Ridicarea spontană a rezistenţei comuniste s-a petrecut la ordin. Comuniştii iugoslavi au trecut la spontaneitate ordonată, deschizând perioada rezistenţei, a luptei antifasciste, faţă de care nutrim tot respectul, cu ridicarea la luptă a sârbilor din localitatea Serb, din Lila (26 iulie 1941).

Organizaţia comunistă a lui Andrija Hebrang a rămas, însă, inactivă. A rămas, deci, inactiv posibilul partizan al comuniştilor croaţi. Hebrang încheiase un acord de cooperare cu liderii ustaşi. Nu a fost deranjat şi nici nu a deranjat. Mimând nesupunerea faţă de conducerea P.C. Iugoslav, Hebrang a asigurat liniştea, a paralizat rezistenţa antifascistă de pe teritoriul Statului Independent Croat. A fost mult, a fost puţin? Ce tâlc a mai avut totul?

În februarie 1942, când acordul devenise prea compromiţător şi condamnat de mersul evenimentelor, când nu mai răspundea scopului comun ustaşo-comunist, Hebrang a fost arestat. În perioada internării sale la spital, a fost vizitat de însuşi Pavelic. Apoi, i s-a îmbogăţit biografia de luptător antifascist cu o internare simbolică în lagărul de la Jasenovac. A fost schimbat, în septembrie ’42, cu doi neînsemnaţi ustaşi şi, a doua zi, se afla în dreapta lui Tito, tot în fruntea comuniştilor croaţi. A rămas, aici, neclintit de nicio forţă. A rămas neclintit şi când Lujo Cacic, „colegul” său din „prizonieratul” ustaş, „evadat” la partizani şi pe care l-a susţinut făţiş, a fost dovedit spion ustaş. A rămas pe poziţie cu toate maşinaţiunile lui Vladimir Bakaric de a-i lua locul, cu toată opoziţia lui Rade Koncar, comunist sârb din Croaţia, care nu a încetat să releve poziţia brutal antisârbă a lui Hebrang în timpul războiului de partizani. Al cui „cal troian” a fost Hebrang? Al lui Tito la ustaşi, al ustaşilor la Tito, al Cominternului la ustaşi şi la Tito? Important este că acolo, la cele mai înalte niveluri ale P.C. Iugoslav, pancroatismul şi sârbofobia au mai ars într-o făclie puternică. După război, Hebrang a ajuns ministru federal al industriei, poate tocmai pentru ca slăbirea Serbiei să fie în mâini bune. În aceleaşi mâini care, imediat după război, au stopat cât au putut autonomia sârbilor din Croaţia, introducerea în şcolile sârbe a alfabetului chirilic, a istoriei sârbilor şi a pus în mişcare, alături de alţii, machiavelicul program de reaşezare a sârbilor din Croaţia în alte regiuni. Ar fi făcut, desigur, şi altele, dar extremismul său sau altceva l-a deranjat pe Tito, care l-a scos din funcţii, în 1946. După disputa cu Stalin, din 1948, Hebrang stalinistul a fost arestat şi a murit în închisoare, în condiţii neelucidate. Poate că ştia prea multe şi nu a vrut să spună nimic – varianta eroică – sau poate că ştia prea multe şi a spus prea multe – variantă realistă. Oricum, Hebrang a ştiut şi a făcut. Agentul sovietic Andrija Hebrang a avut, însă, „ghinionul” că dovezile cooperării sale cu ustaşii şi cu germanii au ajuns la Kremlin.

Nereprezentând doar el o anumită strategie, dispariţia lui Hebrang nu a dus la dispariţia strategiei. Atât de mare şi atât de tare, tovarăşul Andrija a fost doar o marionetă, care a rămas în scenă mai multe acte la rând. Piesa, însă, va continua şi fără el, scena nu va rămâne goală, lozincile unităţii şi frăţiei se vor auzi mai limpezi şi mai veridice. Sala va aplauda frenetic, iar undeva, în liniştea unor birouri neştiute, se vor elabora scenariile pentru actele următoarelor decenii. Aplaudacii iugoslavi nu aveau cum

să ştie că piesa eroică va da, în cele din urmă, în tragedie.

MAREA CACIALMA

La rău sau la bine, viaţa – atâta timp cât există – merge înainte. La rău, cu speranţă lucidă sau cu speranţă temătoare, de multe ori fără speranţă, iar la bine – cu gândul secret sau cu inconştienţa că binele va mai ţine, că răul nu va mai veni niciodată. Din păcate – aşa este făcută lumea –, răul revine implacabil. Oamenii au parte alternativ – şi, vai, în proporţii atât de diferite – şi de bine, şi de rău. Totul este să aibă puterea de a trece de rău de fiecare dată, de atâtea ori. Fie şi cu lacrimi. Pentru că, atâta timp cât mai curg încă lacrimi, mai este viaţă. Dacă plângi – trăieşti, spune o zicală slavă.

În Iugoslavia postbelică au curs multe lacrimi, cel puţin atât cât sânge. Cel mai mult au plâns sârbii, deşi nu sunt un popor plângăcios. Ei aveau, însă, cel mai mult de plâns. După ce şi-au plâns morţii din primul măcel mondial – cei mai mulţi la est de Drina, acum, în 1945, şi-i plângeau pe cei din al doilea măcel, de la vest de Drina. Mulţi, foarte mulţi morţi n-au mai fost plânşi de nimeni, pentru că – în termeni foarte generali, parcă special inventaţi – războiul, vremurile au exterminat familii întregi. Nu există în toată Iugoslavia măcar o familie de sârbi care să nu fi avut vreun mort printre rudele mai apropiate. În medie, fiecare a treia familie a pierdut pe cineva dintre rudele de gradul unu. Am cunoscut un sârb, un bărbat sau ce a mai rămas din el, căruia războiul şi genocidul i-au răpit pe toţi cei 47 membri ai familiei sale. Trăia, viaţa mergea înainte, dar viaţa lui nu a mai cunoscut speranţa. Trăieşte şi acum. Mă mir cum şi pentru ce. Şi câţi ca el. Ce vină au avut morţii, ce vină au cei rămaşi în viaţă că s-au găsit mereu lideri (?) să-i împingă pe oameni la măcel?

Să ne întoarcem la lacrimi, apoi, foarte târziu, la speranţă. Viaţa merge – nu-i aşa? – înainte. Începuturi noi, speranţe noi. În universul atât de îngust în care trăiesc muritorii de rând, marile speranţe sunt atât de mici şi, cu toate acestea, rar împlinite. O casă, o mobilă, pâinea cea de toate zilele, copiii, o carte, o durere, o dragoste, o nuntă, o boală, un botez, un divorţ, un parastas, un prieten, un serviciu mai bun, o cămaşă nouă, un buchet de flori, părinţi tot mai bătrâni, o vorbă de duh, o ceartă, o lumânare, o ambiţie deşartă, o rugăciune, o resemnare, o

iertare, o pensie, încă un parastas – al ultimului prieten –, apoi propriul parastas văzut din ceruri. Văzut cu inima strânsă şi îndurerat pentru greul lăsat în urmă celor încă vii şi, poate – încă nu am fost acolo –, temător că nu vei mai fi pomenit, în curând, de nimeni. Ca la mormântul acelui tânăr extraordinar pe care l-am cunoscut atunci, în decembrie. Timp de un an, au tot venit la crucea de la căpătâiul său o tânără cu o bătrânică, încă doi ani, a mai venit doar bătrânica. Apoi, nimeni. Iată de ce cer iertare morţilor mei că le văd atât de rar mormintele, că uit de Sâmbăta lor, că le aprind doar uneori câte o lumânare. Războiul nu l-am cunoscut, deci. Am, totuşi, puţine de iertat. Dar nu-i voi ierta vreodată pe cei care au ucis în ’89, pe cei care au pus să ucidă în ’89, pe cei care se prefac că uită să-i caute pe cei care au ucis în ’89 cu arma sau prin trăsătura condeiului. Iată de ce mă indignează formalismul închinăciunii unora în faţa troiţelor modeste, ridicate aşa, ca să fie. Iată de ce mă revoltă formalismul închinăciunii în faţa mormântului Soldatului Necunoscut, ale cărui oseminte au fost plimbate de colo-colo şi vor mai fi, pentru a colora sau estompa imbecile culori politice şi a da linişte câtorva căţăraţi într-un univers al fericirii, la urma urmei, doar cu puţin mai larg decât al muritorilor de rând. Cât de puţin, pentru o ruşine atât de mare.

Mă aflu într-o pasă proastă, fără îndoială. N-ar trebui să scriu sau, chiar dacă simt că ar trebui, nu la această carte. Ni se mai îneacă, uneori, corăbiile. Avem necazuri. Trăim. Necazuri am şi eu, cine nu are? Dar dacă sunt mai necăjit decât aş fi altfel, aceasta se datorează tot cărţii. Am încheiat, că a trebuit să închei, odată şi odată, documentarea privind primii ani ai Iugoslaviei de după 1945.

Am citit despre soarta multor oameni şi suferinţele lor, despre care nu voi putea scrie decât la modul general. În această carte contează doar esenţialul, fenomenul, evenimentul şi urmările sale. Oamenii – nu. Sau dacă da, doar implicit.

Prea multe rele, chiar şi atunci când priveşti obiectiv şi la general.

Cu împărţirea Iugoslaviei în unităţi federative delimitate după fărădelegea legală a acelor vremuri şi locuri am vorbit destul, dar câte n-au mai rămas nespuse. Poate cu un alt prilej, poate de alţii, poate altfel.

Au existat, însă, şi alte fărădelegi săvârşite în numele legii. Una dintre cele mai nedrepte a fost colonizarea sau reaşezarea.

Nu vom folosi ghilimelele unde, poate, ar trebui.

În noiembrie 1944, în Belgradul eliberat, sesiunea AVNOJ-ului decide declanşarea vendetei despre care vorbeam: pedepsirea minorităţii germane pentru crimele de război, prin expulzarea de pe teritoriile iugoslave şi confiscarea tuturor bunurilor. Voivodina, Backa, Baranja, Banat şi Srem se golesc de germani, iar în vara lui ’45, la Belgrad, se decide colonizarea acestor teritorii mănoase cu veterani şi eroi ai războiului de eliberare naţională. În acest scop iau naştere Ministerul Colonizării din Republica Populară Federativă Iugoslavia şi organul său executiv, Agenţia pentru Colonizare, cu sediul la Novi Sad, şi comisii locale de colonizare. Decretul emis în acest scop prevedea acordarea de opt acri de teren arabil pentru fiecare colonist şi câte 0,5 acri, în plus, pentru fiecare al patrulea membru din familie. În total, o familie nu putea primi, totuşi, mai mult de 12 acri. Eroii naţionali sau familiile eroilor ucişi urmau să primească 12-15 acri. La fel, ofiţerii armatei iugoslave şi asociaţiile de familii numărând mai mult de 12 membri. Terenul agricol din zonele menţionate era bogat, iar coloniştii urmau să folosească, unde era cazul, gospodăriile părăsite ale germanilor fugiţi, expulzaţi sau internaţi în lagăre. Ce este drept şi ce nu, veţi judeca şi dumneavoastră. Eu nu voi înceta să mă gândesc la comuna Turnişor, din mărginimea Sibiului, golită peste noapte de saşii ei, duşi, unii în Rusia, alţii prin Bărăgan. Erau şi ei Volksdeutsche, dar mă întreb dacă au fost vinovaţi chiar cu toţii de năvala nebună a Germaniei spre Est. Poate în Iugoslavia să fi fost altfel. Poate.

Dar nu despre aceste nedreptăţi este vorba acum, ci despre colonizarea propriu-zisă. Fiind vorba de luptătorii care au eliberat Iugoslavia, vă aşteptaţi, desigur, ca printre colonişti să întâlniţi, în fruntea listelor, sârbi şi familii de sârbi decimate de război, oameni fără speranţă, oameni cărora statul făurit de ei urma să le mai redea ceva din speranţa pierdută. Măcar pentru copiii şi nepoţii lor.

Doamne, nu va fi aşa.

Se cuvine să ştiţi că Backa, Baranja, Srem au fost înglobate, după 1945, în Croaţia. Voivodina, ca provincie autonomă, deşi asociată Serbiei, în 1918, cu tot entuziasmul şi fără condiţia de administrare autonomă, era încorporată în unitatea federativă

numită Serbia. Am precizat aceasta pentru a înţelege mai uşor ce s-a întâmplat. În Backa, Baranja şi Srem, totul a decurs ca şi cum războiul n-ar fi existat, măcelul sârbilor s-ar fi desfăşurat pe altă planetă, ca şi cum Croaţia – aliata puterilor Axei – ar fi dus, de la început şi până la sfârşit, greul partizanatului. Da, aici, în Croaţia, încă din mai 1945, părea că ambiţiile opoziţiei naţionaliste croate din timpul regatului au trecut ca o torţă nevăzută în mâna guvernanţilor comunişti ai Croaţiei şi ai Iugoslaviei. În loc să apună pentru totdeauna sub lozincile titoiste de unitate şi frăţie, ideile lui Starcevic, Kvaternik, Frank, Radic, Macek şi Pavelic proliferau aproape în voie. Spun aproape, pentru că, spre deosebire de naţionalismul zgomotos şi agresiv sârbofob, se executa, în surdină, o partitură politică nouă, extrem de eficientă. Partitura purta numele de „Croaţia Mare” şi se interpreta la nivelurile cele mai înalte. Ceea ce urmăriseră naţionaliştii croaţi de la 1918 încoace, putea prinde viaţă, fără presiuni politice, fără amestec din afară, fără exterminări, fără gloanţe, fără dinamită. Toate acestea trecuseră deja şi, cu toate că roadele lor fuseseră culese, recolta încă nu era ceea ce trebuia să fie. Desnaţionalizarea şi croatizarea populaţiei sârbofone romano-catolice, ale sârbilor ortodocşi, ale sokcilor şi ale ungurilor din Baranja puteau continua nestingherit, prin noile măsuri luate de Ministerul Colonizării. Despre acest minister vorbim, pentru că de aici au emanat directivele, deşi toată lumea ştie de unde au emanat şi indicaţiile de emanare a directivelor.

Să rămânem, prin urmare, la nivel ministerial. În luna mai 1945, acesta adresează o scrisoare preşedinţiei guvernului Croaţiei federative, prin care se dă mână liberă privind colonizarea teritoriilor şi a proprietăţilor părăsite de germani cu foşti partizani, familii de partizani şi cu persoane care au contribuit la lupta de eliberare, specificând: „Colonişti din alte unităţi federative nu vor fi aşezaţi aici, sub niciun motiv…” şi că „principiile de bază ale desfăşurării acestei acţiuni nu se pot pune în aplicare fără acordul guvernului Croaţiei”. Un asemenea document discriminator, deja în 1945, spune cam cum stăteau lucrurile cu noua Iugoslavie încă de la început. Culmea este că era, totuşi, vorba de teritorii sârbeşti cu secole de istorie însângerată. Prin urmare, în zonele din teritoriile devenite, acum, Croaţia şi desemnate colonizării vor fi admişi numai eroi croaţi şi niciun fel de erou de alt neam. Cineva de la acel minister sau

mai sus avea mare grijă ca, după ce s-au exterminat şi izgonit sârbii, în locul lor să nu sosească tot sârbi. Slavonia de Est şi Slavonia Centrală trebuiau să devină preponderent croate. Trebuia cu orice preţ, pentru că nu erau. Iar acum, preţul nici nu mai era atât de mare, sub protecţia liderilor politici croato-sloveni. Şi, în plus, totul era legal. Uite că nu-i chiar aşa de rău nici cu comuniştii ăştia. Parcă ar fi oamenii „poglavnikului", dar mult mai abili. În loc să-i izgonească pe sârbi, acum, pur şi simplu, nu le dau pământurile. O schemă deşteaptă, la urma urmei.

De fapt, croatizarea Slavoniei este jalonul principal al ideilor naţionaliştilor pancroaţi de la „părintele patriei" – Starcevic, până la tătucul Iugoslaviei – Tito. Linia croată a inamicilor Iugoslaviei – Starcevic-Radic-Tvlacek-Pavelic-Tito-Tudjnian – a acaparat tot ce se putea acapara.

În Voivodina, decretul privind aşezarea veteranilor războiului de eliberare naţională a fost emis la începutul lui noiembrie 1945 şi semnat de Mosa Pijade. Conform acestuia, în Baranja urmau să sosească 1.000 de familii de croaţi. La mijlocul lui noiembrie, se preciza că 600 de familii croate vor sosi din Zagorje şi, în aceeaşi zi, Mosa Pijade informa Ministerul Economiei Naţionale din Zagreb că i s-au repartizat gospodării în Srem, Backa şi Baranja pentru 9.000 de familii croate. Croaţia a cerut imediat pământ pentru 10.500 de familii.

S-au trezit, însă, şi sârbii.

A urmat o intensă bătălie a adreselor şi a memorandumurilor sârbilor refugiaţi din aceste teritorii, în timpul războiului, spre zone mai sigure. O parte dintre sârbii care au supravieţuit s-au putut întoarce, în cele din urmă. Alţii, nu. Cei care s-au întors s-au trezit cu vecini croaţi aşezaţi de Pavelic pe pământurile foştilor lor vecini sârbi, pe care croaţii i-au exterminat, le-au luat bunurile şi pământul. Ordonanţele de a-i trimite pe coloniştii croaţi ai lui Pavelic acolo de unde au venit nu au avut efect, pentru că, în cele mai multe cazuri, nu s-a mai găsit nimeni să reclame proprietăţile sârbilor asasinaţi. Iată că exterminarea totală dă reuşita totală! Cine vrea, poate învăţa din asta.

În cele din urnă, pe hârtie nu s-a aprobat croatizarea totală a Slavoniei şi nici în practică acţiunea nu a fost totală, dar…

Aşezarea coloniştilor croaţi a continuat intensiv, în aşa fel încât, în Slavonia de Est, Sremul de Vest şi în Baranja, s-a creat o nouă structură demografică. Pământuri sârbeşti au devenit

obiect al disputei: dacă sunt sau nu croate. Iar dacă în 1991-1992 au fost lupte interetnice crâncene în întreaga Slavonie, cauzele trebuie căutate şi în ceea ce s-a întâmplat aici, în timpul colonizării din 1945 şi după. Crearea Republicii Sârbe Krajina, cu teritoriile sale şi în Slavonia, nu este decât o reacţie de protecţie de ultimă oră a sârbilor din acest teritoriu, care a cunoscut purificări etnice brutale în timpul ustaşilor şi altele, mai subtile, în timpul lui Tito. Toate acestea s-au petrecut în krajinele sârbeşti. Vine o vreme când, pentru a putea supravieţui, trebuie să spui: ajunge! Dar sârbii au spus-o – n-au avut încotro – abia după secesiunea Croaţiei.

N-ar fi totul complet dacă n-am spune şi faptul că, în colonizarea Slavoniei, s-a avut grijă ca familiile de colonişti croaţi să sosească din teritorii cu populaţie croată majoritară, ceea ce nu a afectat echilibrul demografic al acelor regiuni. În schimb, aceeaşi mână sau aceleaşi mâini au transferat eroi sârbi din zone mixte sârbo-croate spre Voivodina, adică în afara teritoriului croat. Prin depopularea de sârbi se completa, în mod abil, politica de populare cu croaţi. Şi ca totul să fie cum se dorea, sub aceeaşi mască a nesfârşitei bunăvoinţe au fost „readuşi” în zone sârbeşti toţi refugiaţii sârbi din Macedonia, din Kosovo-Metohia, din Sandzak. S-au urmărit macedonizarea, albanizarea, dar şi musulmanizarea, toate în detrimentul sârbilor. Mai mult şi de necrezut, în 1945 (!), în zonele Vukovar şi Vinkovci au fost semnalate multe cazuri de sârbi izgoniţi de pe pământurile lor străbune spre zone desemnate în afara teritoriului, devenit acum croat. Au fost multe cazuri muşamalizate de familii de sârbi ucise pentru a face loc coloniştilor croaţi. Practicile ustaşilor au continuat, deşi locul lor fusese luat de comunişti. În Republica Croată din federaţia iugoslavă, tradiţiile naţionaliste trecuseră în mâini bune, comuniste.

Acelaşi lucru s-a întâmplat şi în diverse zone din Bosnia-Herţegovina, pentru a nu vorbi de expulzarea aproape a tuturor sârbilor din Kosovo. Rezultatul a fost identic. Zonele etnice sârbeşti subţiate de război au continuat să fie subţiate şi după război.

Colonizarea şi aşa-numita reaşezare a populaţiei au provocat sârbilor nu numai nedreptăţile evidenţiate relativ palid faţă de realităţile crude ale acelor timpuri. Însăşi reaşezarea sârbilor, cu toate onorurile formale acordate eroilor luptei de eliberare

antifasciste, a fost, în felul ei, o tragedie. Pentru mulţi dintre luptătorii sârbi şi pentru familiile lor, coşmarul războiului s-a prelungit încă doi-trei ani. Cei despre care vorbim şi-au mai blestemat, o dată, eroismul, pentru că, fiind prinşi în planul de strămutare spre nu ştiu ce pământuri ale făgăduinţei, au trebuit să-şi evacueze fostele gospodării – e drept, sărăcăcioase –, situate în zone mixte din Croaţia şi Bosnia-Herţegovina. Iar această evacuare s-a transformat într-un nou calvar. Au parcurs sute şi sute de kilometri cu o brumă de bunuri, cu familii decimate, în condiţii deosebit de grele, pentru a lua viaţa de la capăt. Acest exod a fost un adevărat calvar şi s-a adăugat, cu efecte negative, asupra structurii demografice şi a evoluţiei acesteia. Decenii de-a rândul, în regiunile pe unde au trecut coasa războiului şi cuţitele măcelarilor ustaşi, apoi condiţiile grele de viaţă ale populaţiei „reaşezate”, s-a înregistrat cea mai scăzută rată de natalitate. Zeci de comune din Voivodina au ajuns comune moarte. Este de necrezut, dar, în aceste condiţii, perioada de dublare a populaţiei din Voivodina a ajuns, teoretic, la 3.500 de ani (!), în timp ce, în Kosovo-Metohia, neafectată de război, această perioadă s-a dovedit a fi de doar 28-29 de ani şi nu se referă la sârbi, ci la albanezi.

Efectele biologice ale tuturor nenorocirilor n-au fost eliminate nici până în ajunul destrămării celei de-a doua Iugoslavii. Cu atâtea femei ucise, cu atâţia prunci şi copii măcelăriţi, nici nu este de mirare că, în Serbia Centrală, chiar şi în 1988, s-au înregistrat 53 de „comune moarte”, în Voivodina – 30, în Croaţia – 59. În majoritate, sârbeşti.

În toate unităţile federative, anii de guvernare comunistă şi naţionalistă au contabilizat o continuă reducere a populaţiei sârbe. Fenomenul este departe de a fi natural, iar cauzele au continuat să fie aceleaşi: rata scăzută de natalitate, „iugoslavizarea” sârbilor şi exodul lor din Bosnia-Herţegovina, Croaţia şi Kosovo-Metohia. Exod spre lumea largă! Exod oriunde.

Am promis cititorilor un şir de deziluzii faţă de imaginea noastră idilică despre Iugoslavia. N-am făcut-o, pentru a nu dezamăgi cu tot dinadinsul şi nu continui doar pentru a mă ţine de cuvânt. La rândul meu, am fost dezamăgit. Mi-am promis, însă, adevărul. Adevărul, această noţiune pe care o recepţionăm atât de pură şi aşteptăm atât de mult de la ea, are, uneori, acest mare defect – dezamăgeşte. Poate de aceea îl şi rostim atât de rar pe de-a-ntregul. Minciuna cea hulită are, în schimb, calitatea de a amăgi, a crea iluzii. Care dintre ele e mai bună?

Ne-am propus, însă, să scriem adevăruri. Adevărurile noastre. Sperăm să nu greşim prea mult şi, astfel, ele să fie şi adevărurile adevărate, ale dumneavoastră. Prin urmare, urmează alte deziluzii şi nu alte amăgiri.

Să ne oprim, acum, la spălarea păcatelor. Aşa aş denumi campania declanşată de conducerea de partid iugoslavă de după 1945. A fost o acţiune îndelungată, desfăşurată cu perseverenţă şi care a urmărit atenuarea contribuţiei sârbilor la victoria luptei de eliberare antifasciste şi, totodată, minimalizarea genocidului organizat de ustaşii croaţi, de naţionaliştii albanezi, bulgari, macedoneni, unguri.

Mai monstruos decât acţiunea propriu-zisă a fost faptul că cele două laturi ale problemei au fost tratate împreună, au fost spălate, cum s-ar spune, în aceeaşi apă.

Sângele şi lacrimile victimelor genocidului, sângele eroilor sârbi de pe câmpul de luptă spăla crimele şi atrocităţile călăilor!

De la tribuna diverselor congrese şi conferinţe, adunări populare şi consfătuiri de lucru, croatul Tito a rostit, nu o dată, distorsionatele sale „adevăruri”, precum: „...croaţii i-au avut pe ustaşi, iar sârbii pe cetnici. Există vreo diferenţă între ei?” Şi cu asta, basta.

Oricine cunoaşte cât de cât realităţile iugoslave din anii războiului nu va putea admite acest paralelism. Nu poţi să tragi acel nerostit, dar remarcat de toată lumea semn egal între două popoare, sugerând că ar avea aceleaşi păcate. Nu intrăm în detalii, dar o asemenea afirmaţie nu-şi găseşte acoperirea în realitate. În schimb, ideile enunţate au constituit un mod de a prezenta lucrurile, care, chiar dacă au stârnit, în cel mai bun caz, doar consternare în Iugoslavia, au narcotizat străinătatea. La început, pe cea care avea nevoie de acest narcotic pentru a-şi justifica politica faţă de Iugoslavia şi, apoi, străinătatea naivă, dezinformată şi de bună-credinţă. Noi, românii, ne situăm în această a doua categorie şi nu am convingerea că ne-am revenit întru totul în urma dozei propagandistice administrată aproape cinci decenii. De necrezut! Tito să facă aşa ceva? — se miră toată lumea.

De necrezut, pentru mine cel puţin, este şi faptul că, discutând cu un tânăr diplomat român revenit din Marea Britanie, l-am auzit spunând că sărmanul Tito a făcut, inconştient, o serie de greşeli care au dus, apoi, la prăbuşirea Iugoslaviei. Chestia cu sărmanul mai treacă-meargă, dar ideea

cu inconştientul… Asta e! Lumea nu cunoaşte şi nu este vina ei.

Să revenim la spălarea păcatelor, proces pe care comentatorii iugoslavi au denumit-o „simetrie forţată”. Dacă vi se pare mai potrivită, să rămână aşa şi în conştiinţa noastră.

Liniştind apele în jurul vinovăţiilor de neiertat croate, Tito a potolit şi temerile altor asasini de sârbi. Iată ce apel a adresat el albanezilor din Kosovo-Metohia chiar la congresul de constituire a P.C. din Serbia (mai 1945): „Noi ştim că v-aţi alăturat armatei germane, că aţi luptat împotriva noastră, dar aceasta nu înseamnă că, acum, vă cerem socoteală… Nu sunteţi cu toţii tăietori de gâturi… Ne întoarcem spre voi pentru a vă ajuta, pentru a vă explica ceea ce dorim noi”.

Într-adevăr, nu toţi albanezii au fost măcelari de sârbi. Dar care au fost?

Dincolo de această „spălare a păcatelor” în sângele şi lacrimile victimelor, Tito a urmărit, însă, şi altceva. A urmărit încurajarea treptată a naţionalismului în provinciile autonome ale Serbiei, cu intenţia evidentă de a complica problemele în această unitate statală a federaţiei, pentru a slăbi Serbia.

Mă întorc şi mai subliniez o dată. Dintre toate republicile constitutive ale federaţiei iugoslave, doar pe teritoriul Serbiei au fost înfiinţate unităţi administrative autonome (Kosovo-Metohia şi Voivodina). Regiuni sau provincii autonome n-au apărut – pentru că nu s-a vrut – nici în Croaţia, unde sârbii ar fi avut şi ei dreptul la autonomie, şi nici în Bosnia-Herţegovina, unde acest drept li se cuvenea sârbilor, musulmanilor şi croaţilor, deopotrivă. Aceasta, evident, doar în cazul în care s-ar fi ţinut morţiş de împărţirea administrativă despre care am vorbit pe larg.

Spălarea păcatelor sau simetria forţată i-a protejat pe ustaşi la nivelurile cele mai înalte ale politicului. Şi nu trebuie să facem un efort de gândire prea mare că de aici a pornit paralizarea procuraturii, a judecătoriilor, a securităţii, a poliţiei, a întregului aparat administrativ. „Cu elementele cetnice nu vom ajunge niciodată la o înţelegere, pentru că au jefuit şi au distrus” – tuna şi fulgera prea bunul Tito. Tuna, fulgera şi acţiona necruţător.

Serviciile secrete iugoslave, pe care, de-a lungul vremii, le-au concurat, poate, doar cele israeliene în lichidarea şi aducerea în faţa judecăţii a asasinilor evreilor, i-au urmărit pe cetnicii refugiaţi în cele mai îndepărtate colţuri ale lumii. Dacă s-ar face

o statistică cu accidentele mortale datorită alunecării pe coji de banane, în Brazilia, căderii de pe scări, în Mexic, conducerii imprudente, în Anglia, excesului de alcool, în Suedia, încăierărilor de prin cârciumi obscure, în Germania şi în Australia, sau chiar căderii între banchize, la Polul Nord, vom regăsi, peste tot, cetnici. În schimb, nu vom afla printre ei niciun ustaş.

Toate acestea le relatează, acum, chiar cei care s-au ocupat cu prigoana necruţătoare a cetnicilor şi cu supravegherea ustaşilor. Ce mare diferenţă! Până în anul 1966, serviciile secrete iugoslave au ştiut orice mişcare a duşmanilor iugoslavi ai Iugoslaviei, i-au lichidat pe cetnici, iar pe ustaşi mai mult i-au protejat decât i-au „accidentat”. După aceea, în urma scoaterii lui Aleksandar Rankovic pe linie moartă, prin excluderea sa din conducerea superioară a comuniştilor iugoslavi, problema ustaşilor a dispărut complet din vizorul atotvăzător al serviciilor secrete. Aceasta este şi una dintre explicaţiile pentru care ustaşii fugiţi din ţară, cu valori imense jefuite în timpul războiului, au putut îngroşa lumea afacerilor, lumea politicului, lumea mass-media occidentală, sporindu-şi averile, acaparând influenţă. De pe aceste poziţii au putut sprijini – economic, politic, militar, propagandistic – revigorarea naţionalismului sloven şi croat şi au contribuit la crearea cadrului propice secesiunii. Dacă au reuşit să păcălească, prin minciună, Occidentul? Nu cred. A fost doar o repetare, în alte vremuri şi sub altă formă, a conjuraţiei dintre diaspora ustaşă şi interesele externe ostile Iugoslaviei întregite şi, mai ales, Serbiei.

Şi dacă în afara graniţelor s-a instaurat doar supravegherea, protecţia şi, în cele din urmă, scoaterea de sub control a ustaşilor, în interiorul Iugoslaviei a dominat propaganda spălării păcatelor, a simetriei forţate. Pe toate căile mass-media, prin luările de poziţie ale „toarăşilor”, între ustaşi şi cetnici s-a pus, întotdeauna, semnul egal, până la completa asasinare a adevărului. Nu tu cauze diferenţiate, nu tu obiective absolut diferite urmărite, nu tu apărarea sau duşmănirea ideii de Iugoslavie. Nimic din toate acestea.

Mai mult, în Iugoslavia, nimeni şi niciodată, până după mijlocul anilor ’80, nu a avut voie să scrie sau să vorbească în public despre genocidul ustaşilor. Nu. Genocid nu a existat în Iugoslavia! – declarau conducătorii comunişti de la cele mai înalte niveluri. Tot ceea ce s-a admis spre publicare despre un genocid fără precedent în Balcani a fost formularea ambiguă „atrocităţile ustaşe împotriva sârbilor, evreilor, ţiganilor şi a

croaţilor de orientare iugoslavă”. În întreaga perioadă titoistă, nici Iugoslavia şi nici lumea largă nu a vorbit despre numărul imens al victimelor, despre modalităţile bestiale ale asasinării lor!

Adevărul nu s-ar fi potrivit cu lozincile de unitate şi frăţie. Adevărul ar fi generat şi întreţinut vendeta. Adevărul ar fi zdruncinat acea coloană de marmură monolit pe care urca propaganda comunistă ca o iederă stufoasă, acoperitoare. Adevărul ar fi relevat contradicţia tragică sârbo-croată (la cel mai murdarul ei apogeu, adăugăm noi). Adevărul ar fi dăunat Iugoslaviei, în interior, şi prestigiului său, în exterior... Toate aceste motivaţii nu stau în picioare. Acum ştim acest lucru. Nu stau, fie şi pentru simplul motiv că cei care îşi puseseră în gând destrămarea celei de a doua Iugoslavii nu ar fi avut niciun interes să protejeze Iugoslavia. Dacă s-a protejat, într-adevăr, ceva, atunci acel ceva a fost naţionalismul croat, ustaşii refugiaţi şi reaşezaţi (colonizaţi) pe pământuri sârbeşti. În primul rând, naţionalismul croat. Acesta nu trebuia să ajungă pe banca acuzaţilor. Acesta şi nu o altă forţă urma să devină groparul Iugoslaviei federative. Naţionalismul trebuia, deci, conservat şi protejat. Într-o următoare etapă, încurajat, pompat şi slobozit în voia sa. Unde şi cât de năprasnic va lovi, era deja un răspuns dat.

Poate voi fi contrazis de către cei care au urmărit cu atenţie evenimentele din timpul şi de după destrămarea federaţiei iugoslave. Voi fi contrazis şi voi fi întrebat: dacă problemele stau, într-adevăr, aşa, cum vă explicaţi că a existat, totuşi, un monument la Jasenovac?

Acel monument a existat, într-adevăr. S-a organizat, acolo, şi un mic muzeu, păstrător al foarte puţinelor mărturii scrise, al unor imagini foto – şi ele puţine –, al depoziţiilor celor câtorva zeci de supravieţuitori, instrumente de tortură, arme. Monumentul şi muzeul – pierdute în imensitatea unui câmp întins. Un câmp acoperit de iarbă bogată, unde nimeni nu a îndrăznit să sape, unde doar câţiva centimetri de sol acoperă unul dintre cele mai întinse cimitire umane neînregistrate ca atare în nicio evidenţă. Cu ocazia lucrărilor de construcţie a muzeului, excavaţiile au scos la lumină osemintele a sute de oameni. Iarba bogată nu a acoperit complet nici după o jumătate de secol, iar timpul nu a pulverizat, încă, osemintele miilor de cadavre rămase neîngropate. N-aş vrea să fiu macabru, dar cine

s-a plimbat prin Jasenovac nu se poate să nu fi rupt sub tălpi o tibie doar pe jumătate putrezită sau să nu fi sfărâmat, chiar fără să bage de seamă, un craniu de adolescent.

Vă întreb, la rândul meu: când aţi aflat, aici, la noi, despre Jasenovac?

Vă răspund, dacă ezitaţi! Abia în 1991, în perioada secesiunii Croaţiei, când neoustaşi rămaşi necunoscuţi au distrus muzeul, au jefuit arhivele şi au pângărit tot ce s-a putut pângări. Aţi văzut şi la TVR un videoclip de o clipă, probabil. Nu cred că l-aţi introdus în memorie, necunoscând situaţia de ansamblu.

Şi, aproape sigur, nu aţi reţinut nici a doua şi ultima apariţie a Jasenovac-ului printre ştirile mult mai şocante şi îngrijorătoare care ne inundă, afluind din Balcani şi din toată lumea. O spun şi care a fost aceasta: declaraţia lui Franjo Tudjman, de a transforma Jasenovacul într-un parc pentru păsări rare (!). Să nu credeţi că e o glumă proastă. Să nu credeţi, pentru că, în zilele următoare, buldozerele croate au decopertat hectare de pământ cu oseminte, într-o amplă „lucrare de amenajare”. Urmele, pe veci acuzatoare, ale crimelor se şterg de pe faţa pământului la ordine prezidenţiale. Aşa este, iată, acum, şi în Croaţia…

Osemintele sârbilor, ale evreilor şi ale ţiganilor, Jasenovac şi Tudjman. Care o fi legătura logică? Noi cunoaştem doar una. Fostul general al Armatei Populare Iugoslave (cel mai tânăr general al ei), mare şi tare în direcţia cadre, autor al unor lucrări pe care le-a ordonat a fi scrise şi, apoi, le-a semnat (bănuiesc că aşa a fost, pentru că mai rar pe lume generali care îi dau cu scrisul în afară de semnătură), este, totodată, unul dintre cei mai mari demolatori ai adevărurilor despre genocidul ustaşilor. Dacă îmi veţi da crezare, vă veţi mulţumi şi cu un neînsemnat citat dintr-un interviu prezidenţial al lui F. Tudjman: „Opinia mea în legătură cu Jasenovac este că, aici, au fost ucişi doar 30.000-40.000 de oameni (în alte declaraţii, cifra a fost redusă la 20.000)… Tito a fost conştient de exagerările în legătură cu această problemă, drept pentru care, deşi a vizitat toate câmpurile de bătaie ale partizanatului şi locuri istorice importante din timpul revoluţiei, el nu a fost niciodată la Jasenovac”.

F. Tudjman a scris cărţi în demonstrarea afirmaţiilor sale. Celor care nu mi-au dat crezare, aceste opere le stau la dispoziţie. Sunt curios şi câte idei de susţinere a

„iugoslavismului” vor găsi în scrierile unui fost general al Armatei Populare Iugoslave. A păpat frumoase solde ale armatei până a putut, apoi, pentru a mai păpa solde chiar mai frumoase, a dat ordin să se tragă în armata care până atunci îi dăduse soldele. Orice aţi zice, după ’89, în Europa Estului a apărut un nou tip de erou naţional. „Când cu steaua, când cu crucea, ca părintele Burducea” – gândea, cu glas tare, despre cine ştia ea, o precupeaţă fără minte – desigur, şi cam gureşă – dacă nu i-o fi trecut până acum. Acest tip de erou naţional, răsărit, peste noapte, dintr-o dizidentă atât de modestă încât nicăieri nu o poate folosi drept platformă politică, este respectat, are voturi multe, corp de pază zelos, plătit zelos, el spune ce e rău şi ce e bine, dă mâna cu alţi eroi naţionali de modă nouă, strânge şi mâini regale şi primeşte strângere înmuiată de zâmbete largi… Îi e bine. Îi place. Aşa cum e, el place şi altora, alde celor care l-au sfâşiat pe Moţoc. Ce ştiu cei de dinafara zidurilor diverselor palate? Unii nu ştiu, dar cei mai mulţi, da. Eroii aceştia de modă nouă cam put a trădători. Aşa crede partea mai luminată a gloatei, dar greşeşte. Ei au trădat ce? Au crezut în ceva? Au servit cu tot sufletul vreo cauză nobilă, a interesului vreunui neam? Cum să fii trădător dacă n-ai o cauză de trădat, pentru a îmbrăţişa altă cauză? Nu. Noii eroi ai Estului sunt doar căţărători. Iar în noua morală pe care o promovează, aceasta reprezintă un merit. Deocamdată, tacit, dar un merit şi nu o ruşine.

Muzeul de la Jasenovac a fost, totuşi, ridicat şi ceea ce s-a întâmplat cu acesta, în 1991, este mult prea departe de începuturile Iugoslaviei comuniste de după 1945. Să nu-l părăsim încă, pentru că tot aici s-au rostit cele mai cinice vorbe la adresa victimelor şi la adresa sârbilor supravieţuitori, chiar în ziua inaugurării sale. La Jasenovac, printre barosanii Iugoslaviei adunaţi acolo, fără Tito, s-a aflat eminenţa cenuşie a regimului, omul de care – se spunea – şi lui Tito îi era teamă. Acel om era Ivan „Stevo” Krajacic. Tăcerea momentului de reculegere a fost spartă de meditaţia cinică a acestuia, care, deşi rostită cu glas scăzut, a ajuns, iată, până la noi: „Şi, totuşi, nu v-am măcelărit într-un număr suficient de mare!”

* * *

Întrebarea pe care mi-o pun este dacă vorbele lui Krajacic au fost doar regretele unui naţionalist croat, spion sovietic, ale unui isteric sârbofob sau doar începuturile unui plan diabolic, născocit

de mintea sa. Nu ştiu dacă vorbele sale au precedat tragedia lagărelor de concentrare comuniste. Nu ştiu dacă vorbele, dar ştiu sigur că gândurile – da.

Nu trecuseră decât trei ani de la încheierea războiului de eliberare, când asupra sârbilor şi muntenegrenilor s-a abătut valul de nenorociri provocat de „conflictul" Stalin–Tito, din 1948. Ce temă incitantă ar putea fi şi aceasta…

Iugoslavia se afla pe drumul ei propriu de evoluţie. Cât de bun, cât de rău, cât de propriu, nu îl comentăm acum. Oricum, s-a văzut, până la urmă, în ce înfundătură s-a terminat. Acest drum era, totuşi, altceva decât voia Kremlinul, decât voia Stalin. S-ar putea ca nu drumul să fi deranjat, ci altceva, iar drumul criticat să fi fost doar paravanul. Poate s-a aflat acolo, la Kremlin, de începutul jocului dublu al lui Tito. Dar nu este exclus nici ca acest joc să fi fost dirijat şi doar formal condamnat. Pentru prima idee erau destule semne, informaţii şi agenţi stalinişti – cam tot atâţia.

Un semn îngrijorător ar fi putut fi că nu se ştia pe ce motiv Iugoslavia o lăsase cam moale şi, apoi, moale de tot cu recuperarea reparaţiilor de război de la capitaliştii de dincolo de cortina de fier. Da, putea fi un motiv de iritare şi de îngrijorare. Când în joc sunt zeci de miliarde de dolari, „generozităţi" de acest fel dau de bănuit. Ce s-a dat în schimb? Cine cu cine mai e? Să ieşi de sub pulpana mantalei, la două rânduri de nasturi, a tătucului Stalin fără să ai voie?

Cine ştie şi ce alte păcate o mai fi avut Tito? Chiar, cine?

Vă rog ca, pe parcursul întregului capitol, să admiteţi, de fiecare dată, şi contrariul. De pildă, Stalin ar fi putut doar mima supărarea împotriva „devierii" lui Tito, pentru a-l face mai simpatic Occidentului. Tito ar fi putut fi un cal troian…

În orice caz, în 1948, C.C. al P.C.U.S. a declanşat o campanie (surpriză pentru neavizaţi) extrem de dură împotriva Partidului Comunist Iugoslav, cu acuze grave la adresa liderilor săi. Trădare a principiilor revoluţionare, practici necorespunzătoare de conducere politică şi guvernare administrativă, apropiere de capitalism, lipsă de ataşament faţă de mişcarea comunistă internaţională…

Şi întrebările acuzau. Ce-i cu Frontul Popular acela? Încotro o luaţi, tovarăşi iugoslavi? Unde este credinţa voastră în tovarăşul Stalin?

Ei, dacă toate acestea s-ar fi petrecut între două birouri de mişcat hârtii, n-ar fi fost mare tapaj, chiar dacă unul ar fi fost la

Moscova şi altul la Belgrad. Chestiunea, însă, s-a dorit publică de ambele părţi. Stalin afirmase că tancurile sovietice pot ajunge la Belgrad în câteva ore, iar Tito – că nu le va lăsa poporul înarmat.

S-a declanşat, apoi, o presiune politică, economică, propagandistică ce nu văzuseră încă Balcanii. Bineînţeles, s-a implicat şi Cominternul, care a mai făcut, o dată, praf conducerea P.C. Iugoslav într-o manieră parcă şi mai acută, mustind de zel internaţionalist, revoluţionar şi de nu ştiu mai care zel.

Tito şi ceilalţi lideri comunişti au devenit şi ţinta atacurilor personale. Poate se vor mai găsi printre cititorii acestei cărţi români care-şi vor aminti de uriaşele panouri colorate înfipte prin pieţele centrale ale oraşelor noastre, reprezentându-l pe mareşalul Tito. Pe panou, sub inscripţia „călăul Tito”, se lăfăia, după acelaşi şablon, un mareşal mai burduhănos decât Goring, în cizme, pantaloni bufanţi cu lampas de general, tip ţinută SS, cu o caschetă împrumutată, fără echivoc, de la brigăzile Totenkopf (Cap de mort), îmbrăcat într-un veston cu mai multe decoraţii decât doi amirali sovietici la un loc. Acest personaj sinistru, ridicol, grotesc privea fioros, iar în mâna dreaptă ţinea, aplecată spre pământ, o uriaşă bardă, de pe al cărei tăiş mânjit de sânge se scurgeau picături grele, într-o băltoacă sângerie. Călăul Tito a beneficiat de cea mai mare reclamă din întregul lagăr socialist, cu excepţia lui Stalin. Tito a avut panouri în mai toate oraşele ţărilor, date la Ialta, spre „îngrijire” sovieticilor. Stalin a avut, peste tot, şi panouri, şi statui, şi nume de bulevarde, şi nume de oraşe. Ce folos? A murit singur, agonizând singur într-o criză cardiacă ce a durat şase ore.

Campania antititoistă seamănă al naibii de bine cu embargoul împotriva Republicii Federale Iugoslavia a anilor ’90. Dar nu mă refer la Iugoslavia, ci la România, la Bulgaria, la Ungaria – vecinii ei. În fiecare dintre aceste ţări, tot cimentul şi fierul beton ale unor ani de producţie s-au dus pe construirea de cazemate şi adăposturi la graniţa iugoslavă şi în adâncime. Armatele stăteau cu anii prin păduri, în tabere şi aşteptau atacul banditului Tito. Au fost incidente de frontieră în care au glăsuit armele. Oamenii erau influenţaţi să privească cu suspiciune şi ură dincolo de Dunăre. Începuseră să-şi bănuiască vecinii de gânduri rele. Poate nu are nicio semnificaţie, dar într-un oraş pe care îl ştiu eu, în timpul unei furtuni, uriaşul panou cu uriaşul călău Tito, instalat în faţa teatrului de stat, s-a prăbuşit peste o tânără învăţătoare şi a

omorât-o. Era învăţătoarea mea. Dumnezeu să o odihnească în pace!

În contul cui trebuie trecută această victimă? În contul cui uriaşele cheltuieli militare? În contul cui stagnarea construirii de locuinţe din cauza construirii de cazemate? În contul cui atâtea şi atâtea familii de militari destrămate? În contul cui păgubirea gravă a economiei? În contul cui nemiloasa vânătoare de vrăjitoare antistaliniste şi protitoiste? În contul cui...

În Iugoslavia anului 1948, supărarea tătucului Stalin punea, însă, alte întrebări, mai grave. Va supravieţui sau nu Tito? Va rămâne sau nu pe poziţie clica croato-slovenă de la conducerea P.C. Iugoslav? Îl vor sprijini pe Tito sau pe Stalin pătura mijlocie şi cea inferioară ale comuniştilor intoxicaţi de educaţie stalinistă, de adulare a marelui conducător al omenirii?

Înmănuncheate, aceste întrebări cereau urgent un răspuns clar la întrebarea sinteză: viaţă sau moarte? Dacă era viaţă pentru Tito, era, implicit, moarte pentru comuniştii cominternişti stalinişti. Dacă era moarte pentru Tito, era viaţă pentru membrii de partid luptători antifascişti, eroii eliberării, intoxicaţi – ani şi ani – cu îndemnuri staliniste, cu ceea ce, după moartea lui Stalin, toţi vitejii aceia care se arată după război au repudiat cu silă afişată: cultul personalităţii, tovarăşi! Câh!

Referindu-ne la naivii comunismului idealist, aceştia erau ferm convinşi că, dacă a spus-o marele Stalin, conducerea P.C. Iugoslav este, într-adevăr, revizionistă şi contrarevoluţionară.

Ei or fi crezut aşa, dar Ivan „Stevo” Krajacic, agentul sovietic nr. 1 în Iugoslavia, a văzut lucrurile altfel. Poate a fost chiar pus să le vadă altfel, pentru că, în ciuda ordinului primit de a-l lichida fizic pe Tito, agentul Krajacic a trecut la neexecutare de ordin şi a rămas în dreapta mareşalului-călău până la moartea acestuia. Tito, de fapt, a avut mereu şansa lui sau şi-a creat şansa lui şi oricine îi cunoaşte biografia poate afirma că s-a născut sub o stea norocoasă. Un mare actor al vieţii. Un actor norocos, aplaudat pentru rolurile în care, de fapt, nu credea. Tito nu va muri, deci, de mâna unicului om de care se temea. Cea mai întunecată figură politică a istoriei Iugoslaviei titoiste, principalul rezident al Direcţiei a 4-a a K.G.B.-ului în Iugoslavia, Ivan „Stevo” Krajacic primise, probabil, ordine de la mai mulţi stăpâni, cu planuri şi viziuni ce depăşesc, firesc, schema simplistă destinată celor mulţi care l-au ucis pe Moţoc, numiţi, azi, elegant, opinia publică.

Acum, în ultimul deceniu al mileniului doi, toată lumea ştie, totuşi, că problemele nu sunt atât de simple: Stalin se supără pe Tito şi Tito o încurcă rău. În spatele acestei scheme publice se desfăşoară cele mai complicate şi cumplite jocuri, în care sunt angrenaţi sute de oameni, pentru a regla, după o anumită voinţă, viaţa a sute de milioane de oameni. De multe ori, însăşi schema simplistă, publică este falsă, are menirea de a păcăli şi de a satisface.

În 1948, când comunismul mondial le-a administrat palme răsunătoare liderilor comunişti iugoslavi, lui Tito nu i s-a întâmplat absolut nimic. Din contră, după aceea, a dus-o mult mai bine, cu mai multă independenţă aparentă (optăm, totuşi, pentru aparenţă) şi, în ciuda supărării Tătucului de la Kremlin, a continuat şi mai vioi politica sa de slăbire a Iugoslaviei şi a Serbiei. Lui Krajacic – cel mai notoriu stalinist din P.C. Iugoslav – nu i-a clintit vreun fir de păr nici vasta agentură sovietică, nici vânătorii de capete staliniste ai securităţii iugoslave.

Avem motivele noastre să credem că ruptura Stalin–Tito a avut şi caracterul unui bluf sinistru.

Pus, chipurile, în a alege propria cale comunistă de urmat sau să reintre în monotonul cor al slăvitorilor lui Stalin, tovarăşul Tito, mareşalul victorioaselor trupe de partizani eliberatori ai Iugoslaviei, a ales calea cea mai radicală. A trecut la lichidarea sistematică a acelor membri de partid din conducere, dar şi de la nivelurile inferioare ale P.C. Iugoslav, cărora li se potrivea pe drept acuzaţia de sprijinitori ai Cominternului. Au fost lichidaţi şi cei cărora li s-a cusut cu forţa, pe piept, această etichetă. Primii au reacţionat energic, crezând, cu toată convingerea, că liderii comuniştilor iugoslavi au luat-o pe un curs contrarevoluţionar, revizionist. Ceilalţi, habar n-au avut ce li se întâmplă şi de ce.

Cert este faptul că, pentru a-şi păstra orientarea politică, liderii croato-sloveni ai conducerii superioare ai P.C. Iugoslav, în frunte cu tovarăşul Tito, au acţionat cu mare repeziciune şi cu o brutalitate care le-a întrecut cu mult pe cele din GULAG-urile sovietice. Nu sunt afirmaţii gratuite. Aceştia au declanşat lungul şir de procese politice pe întregul teritoriu al Iugoslaviei. Şirul a fost, într-adevăr, lung, dar durata proceselor – condensată la maximum. Pentru stalinism, pentru cominternism, pentru deviaţionism, pentru o vorbă, pentru o şoaptă, pentru nimic au fost condamnate, oficial, 5.037 persoane. În evidenţa poliţiei figurează 11.694 de persoane. În mult mai bogatele evidenţe ale fostei securităţi iugoslave, peste triplul acestora. Ceea ce a

rămas nedistrus şi nefalsificat din arhivele lor se află încă, şi azi, sub şapte lacăte.

Aceste zeci de mii de victime – care, totuşi, au scăpat cu viaţă în momentul arestării, în timpul anchetelor, înainte şi după procesele necruţătoare, pe bandă rulantă şi au avut, deci, şansa să intre în evidenţe – sunt doar o parte a celor care au plătit cu viaţa, cu chinuri, cu sănătate fizică şi psihică un meci politic înscenat.

Pe harta fiecărei ţări din cadrul lagărului socialist există nume cu rezonanţă, care înfioară, precum Aiud, Jilava sau Gherla. În Iugoslavia, aceste nume sunt Bileca şi Stara Gradiska, Insulele Goli Otok, St. Grgur, Rab şi Ugljen. Simbolul acestor sinistre închisori şi lagăre a rămas, pe veci, Insula Goli Otok. Regimul aplicat, aici, deţinuţilor a fost atât de înfiorător încât, uneori, nu au rezistat la calvarul de a fi martori oculari nici chiar gardienii. Pe insula pustie – numai stâncă – se spărgea piatră şi se sfărâmau convingeri, se distrugeau, până la anulare, conştiinţe. Din câte am citit despre lagăr, aici s-a realizat o combinaţie între ceea ce a fost la Mauthausen, cu iadul său de la cariera de piatră şi cu ceea ce a fost la Piteşti, cu iadul său de „reeducare”. Sinistru este că au putut exista minţi ale infernului care, fără să aibă experienţa lagărului nazist şi a închisorii de la Piteşti, le-au întrupat pe ambele într-unui singur. La Goli Otok, deţinuţii epuizaţi fizic au fost puşi să se spioneze unul pe altul, să-i „reeduce” ei înşişi pe cei desemnaţi de călăi pentru „reeducare”, să schingiuiască şi să ucidă.

Securitatea iugoslavă se dezlănţuise nu numai în interiorul sinistrelor lagăre, ci în întreaga ţară. Nu conta adevărul, nu conta vinovăţia sau nevinovăţia câtorva mii de nenorociţi, conta doar – cât de mult conta! – zdrobirea moralului, zdrobirea unei anumite stări de spirit, zdrobirea comuniştilor sârbi, a clerului ortodox, a intelectualităţii sârbe, a ofiţerilor sârbi şi muntenegreni, a participanţilor la lupta de eliberare antifascistă, care deveniseră incomozi. Imensa majoritate a victimelor au fost sârbi şi muntenegreni. Şi tot sârbii şi muntenegrenii au fost cei mai supravegheaţi şi cei mai persecutaţi de securitate, chiar dacă au rămas în libertate.

Iugoslavia perioadei 1948-1951 a cunoscut, practic, un nou genocid, al nevinovaţilor. Cinismului exterminării vechii gărzi sârbe şi muntenegrene a luptătorilor antifascişti i se adăuga cinismul aşezării în fruntea acestui complex mecanism represiv

tot a unui sârb. Într-adevăr, în fruntea Ministerului Securităţii s-a aflat, pe atunci, Alexandar Rankovic. El era pus să semneze condamnările la moarte, la detenţie în lagăre şi puşcării. În conformitate cu propriile sale mărturisiri, 47 la sută dintre cei condamnaţi au fost absolut nevinovaţi. Habar nu aveau ce-i aia revizionism, deviaţionism sau contrarevoluţie.

Rankovic dispunea declanşarea nenorocirilor, care, odată puse în mişcare, nu se mai puteau opri. El nu avea dreptul de a-i graţia nici pe cei mai remarcabili luptători ai partizanatului. Graţierile le semna exclusiv Tito. S-a arătat, nu o dată, generos, drept pentru care cei scăpaţi din ghearele morţii l-au adulat o viaţă, blestemându-l, tot o viaţă, pe Rankovic sârbul, comunistul sârb care extermină sârbi.

Am enunţat, anterior, ideea că meciul dintre Stalin şi Tito a fost regizat. Pe cine a păcălit şi pe cine nu sau pe cine a trebuit să păcălească şi pe cine a trebuit să ţină în şah, se va dezvălui, cândva, în detaliu.

De aici, din Bucureşti, pentru o minte nici mai bună şi nici mai slabă decât cea medie, să zicem, sunt, însă, de pe acum, evidente unele dedesubturi, de altfel, uşor sesizabile.

Anii postbelici de instaurare şi consolidare a dictaturilor comuniste în întregul Est, aflat sub pâslarul sovietic, a cunoscut, în fiecare ţară, valuri de lichidare fizică a liderilor comunişti incomozi, a intelectualităţii, a clerului, a cadrelor armatei, în absolut fiecare ţară de democraţie populară şi aproximativ în aceeaşi perioadă, puşcăriile comuniste au fost umplute până la refuz, plutoanele de execuţie au tras, în lagăre de muncă-exterminare s-a murit cu miile, s-a minerit, s-a tăiat stuf, s-a săpat la canalul Dunăre – Marea Neagră de către floarea naţiunii îmbrăcată în zeghe de puşcăriaş. Totul, sub acelaşi şi acelaşi semn al exterminării „incomozilor”, s-a băgat groaza în popoare, s-au deznaţionalizat popoare, măcelărindu-li-se valorile spirituale, simbolurile şi perenităţile identităţii. În toate ţările Estului se puteau găsi infinite motivaţii pentru toate bestialităţile, ritmate de bagheta Kremlinului. Duşman al revoluţiei proletare putea fi oricine în România, în Ungaria, în Cehoslovacia… Putea, pentru că puţini aveau certificate nemăsluite de revoluţionari, de luptători antifascişti. Dar în Iugoslavia… Cum puteai acuza zeci de mii de partizani sârbi, muntenegreni şi de care or mai fi fost, că ei, tocmai ei ar fi duşmanii propriului lor regim? Trebuia inventat ceva care, dintr-o

trăsătură de condei, să arunce o întreagă tabără de eroi în tabăra inamică. Şi astfel, după ce, ani la rând, s-au cântat osanale staliniste, s-au adus omagii poporului sovietic, s-a luptat cu vorba şi cu fapta pentru ideile comuniste, ca ideal, dar şi ca alternativă la fascism şi exploatare, au urmat înscenarea, conflictul artificial Stalin–Tito. Acest conflict i-a damnat dintr-o dată pe toţi cei care, fiind, în primul rând, patrioţi iugoslavi, au acceptat, în subsidiar, să fie şi comunişti internaţionalişti, implicit cominternişti, stalinişti.

Dacă am dreptate în ceea ce afirm, încă o dată, jos pălăria în faţa făcătorilor de jocuri politice. Felicitări, tovarăşi! Daţi-i înainte, fără grijă!

Elita revoluţionară, comunistă, intelectuală, militară, sârbă şi muntenegreană, pe care s-a lipit eticheta de stalinist, a pierit sau a fost adusă la o tăcere foarte apropiată de tăcerea mormântului. Dar cei mai stalinişti dintre comuniştii iugoslavi, Tito – care a ajuns secretar al P.C. Iugoslav prin porunca lui Stalin – şi Krajacic – agentul din vârful piramidei spionajului sovietic stalinist din Iugoslavia – au rămas la locurile lor. Cine să-i fi întrebat cât de stalinişti sau cât de revizionişti sunt tocmai ei, care, peste noapte, şi-au lepădat rubaşca?

I-am menţionat doar pe cei doi, dar este limpede pentru toată lumea că au fost mulţi alţii ca ei. Prin similitudine, îi veţi putea găsi uşor, răsfoind istoria noastră nu prea veche. Sau chiar ziarele, de pe ale căror pagini ne zâmbesc candid.

Renunţăm la a detalia efectele internaţionale ale laturii de fals a conflictului Stalin–Tito. Cu toate acestea, ce ne spune retrospectiva? Prin Tito independentul, Kremlinul a putut lua pulsul Occidentului bulucit spre Iugoslavia, a putut penetra în mişcarea nealiniată, a putut controla prin această mişcare lumea islamică, Africa, Asia, America de Sud. Independenţa lui Tito a rupt flancul sudic al N.A.T.O. Direcţia strategică Germania–Grecia–Turcia–Orientul Apropiat era întreruptă de baricada iugoslavă independentă, nici occidentală, nici pe departe filosovietică, dar comunistă şi neangajată.

Pentru Kremlin, indisciplinatul Tito a fost, probabil, unul dintre copiii cei mai iubiţi. Şi-a jucat rolul magistral, pentru că i s-a şi dat un rol magistral.

Mai târziu, în Balcani a mai primit cineva un asemenea rol sau, dacă şi l-a luat singur, a mai tras şi Kremlinul de sforile lui. Nu mergea el, cel mai iubit fiu al poporului nostru, să dea câte un

raport de trei zile, acolo, în secretoasa Ialtă?

Dar toate acestea nu au decât efecte tangenţiale, deşi nu fără importantă, asupra procesului de destrămare a Iugoslaviei federative.

Am încercat, dar nu pot părăsi efectele conflictului Stalin–Tito fără să scriu trei vorbe despre stalinistul iugoslav number two, Krajacic.

Îi prevăd, în viitor, o mare popularitate postumă. Când se vor pune cap la cap acţiunile sale, vor exploda foarte multe bombe cu efect întârziat. Şef al poliţiei secrete croate – printre altele –, a fost un rege neîncoronat al Croaţiei. Ca şef şi ca rege, a dispus ca toate documentele compromiţătoare la adresa sa să fie distruse. S-au distrus.

Când a vrut, Krajacic a ajuns şi preşedinte al Saborului croat. Dar toate acestea sunt nimicuri. Marea sa lovitură a fost că, încă din 1942, s-au poate chiar mai înainte, în 1935, când l-a însoţit pe Tito la Moscova, a convins Cominternul că acesta are, de fapt, nevoie de o Croaţie mare şi puternică. Nu este exclus nici ca „inteligheţia” Cominternului să-i fi dat croatului Krajacic misiunea de a contribui la crearea unei Croaţii Mari, independente în cadrul blocului iugoslav. Indiferent cui i-a aparţinut iniţiativa, între cei doi parteneri a fost o conlucrare perfectă. Ce au urmărit aceşti parteneri aflaţi, în ochii lumii, unul, în tabăra rebelă titoistă şi, altul, în tabăra stalinistă? O Croaţie mare şi puternică, pentru a putea controla, prin ea, Iugoslavia, pentru a putea controla problema sârbă, pentru a putea destrăma, când va fi nevoie, federaţia – toate avantaj Krajacic şi, nu în ultimul rând, avantaj Kremlin – de a avea cel mai puternic centru de spionaj în avanposturile spre Occident. Sunteţi de acord că, de acolo, de la Zagreb şi din Ljubljana, a privi dincolo de cortina de fier era mult mai uşor decât prin alte zone mult mai blindate. Iar când însuşi şeful poliţiei secrete este agent al Kremlinului şi în treburile Republicii Socialiste Croaţia nu-şi poate băga nimeni nasul, pentru că este independentă, pentru că este întinsă, pentru că este puternică, ce alte avantaje şi-ar mai putea dori agentura unei foarte mari puteri?

Cu Krajacic stăpân într-o Croaţie stăpână, stăpânii lui Krajacic controlau şi Balcanii.

Sunt şi alte motive care nu mă lasă să cred că acel conflict între Stalin şi Tito a fost doar ceea ce s-a văzut din avion.

Ne oprim, însă, aici. Conflictul a avut victime de marcă – sârbe şi muntenegrene –, pus cu botul pe labe P.C. Sârb, a potolit spiritul partizanatului, a consolidat poziţia liderilor comunişti croato-sloveni, a instaurat teroarea şi frica, a netezit drumul nu spre o iugoslavizare, ci spre o viitoare descentralizare. Eliberatorii Iugoslaviei, vizionarii unei uniuni a tuturor slavilor de sud fie că spărgeau piatră pe Insula Goli Otok, fie că se potoliseră la aflarea păţaniei spărgătorilor de piatră. Eliberatorii pierduseră, în „războiul" lui Tito împotriva lui Stalin, tot ceea ce cuceriseră prin luptă.

Eliberatorii erau sârbi şi au trebuit să suporte această înfrângere tocmai pentru că erau sârbi.

* * *

După împărţirea în unităţi federative a ţării, după colonizare, acum, după prigoana „staliniştilor", marile speranţe mai atârnau doar de câteva firişoare extrem de slabe. Dintre marile speranţe, cea mai mare era dorinţa sârbilor de a trăi cu toţii în aceeaşi ţară. Pentru aceasta, ei nu aveau decât două şanse: o Iugoslavie unitară sau o Serbie Mare.

Şansa anilor postbelici era, din nou, Iugoslavia realmente unitară. De ce această insistentă cramponare de Iugoslavie unitară? Foarte simplu. Pentru că, spre deosebire de celelalte popoare iugoslave, 24,1% din totalul populaţiei sârbe a ajuns (în urma trasării graniţelor interfederative) în afara Serbiei şi 40,2% – în afara Serbiei Centrale. Aceasta însemna, în 1981, nu mai puţin de 3.775.000 de oameni.

Numai muntenegrenii îi mai concurează, în această nenorocire, cu 30,8 la sută muntenegreni în afara Muntenegrului. Să ni se pară şi nouă, românilor, nepotrivită această cramponare? Nu prea cred. Deşi nu noi suntem chemaţi a face dreptate prin Balcani, dar problema este clară în acest caz. Ori cu toţii într-o ţară unică, multinaţională, cu drepturi egale pentru fiecare, ori fiecare într-o ţară a lui, întinsă pe acolo şi până acolo, pe unde este poporul lui. Altă cale nu există. Vreau să spun, altă cale corectă nu există.

În Iugoslavia primilor ani postbelici, sârbii pierdeau – treptat, dar constant – şansa primei variante, care trăia din ce în ce mai formal.

Degradării contribuţiei luptătorilor sârbi la crearea noii Iugoslavii – prin compromiterea lor politică, prin punerea sub semnul întrebării a statutului lor de comunişti proiugoslavi – i-au

succedat şi alte degradări. Poate cea economică ar fi mai importantă decât toate, poate cea spirituală?

Pentru a declanşa o degradare economică, nu trebuie să faci eforturi prea mari. Pârghiile sunt multiple, iar dacă toate se află în mâinile puterii, care ţine morţiş la acest lucru, problema e ca şi rezolvată. Am aflat-o şi noi, din păcate.

Tito a început cu o muştruluială a conducerii P.C. Sârb la şedinţa Biroului Politic din 4 martie 1947. Foştii săi camarazi s-au trezit calificaţi oportunişti (!). De ce? S-au înşirat, atunci, multe acuzaţii, dar esenţialul era problema produselor agricole. După cum se cunoaşte, Serbia deţinea aproximativ două treimi din suprafaţa agricolă a întregit Iugoslavii. Ea a hrănit, cu produsele sale agricole, şi pe sârbi, şi pe prietenii lor, i-a hrănit, deopotrivă, şi pe duşmanii de moarte interni, şi pe inamicii necruţători externi. I-a hrănit şi în timpul regatului, şi în timpul statului federativ. Agriculturii sârbe i se datorează faptul că şi acum, după cel mai cumplit embargo aplicat vreodată în lume, Belgradul să nu se transforme în Leningradul înfometat de germani timp de 900 de zile. Agricultura sârbă – forţa economică a Serbiei – trebuia neutralizată, doborâtă, sărăcită, pentru că numai astfel putea fi neutralizată, doborâtă, sărăcită însăşi Serbia.

Cu produsele lor agricole, sârbii erau, deci, oportunişti, pentru că cereau bani pentru munca lor. Comuniştii sârbi deveniseră, chipurile, oportunişti, pentru că, „duşi de nas de ţărănimea bogată a Serbiei şi a Voivodinei”, aceştia făceau politica economică a acestora în detrimentul altor unităţi federative.

„Am înţeles, tovarăşe Tito, ne vom îndrepta greşeala”, au raportat, degrabă, liderii comunişti sârbi vizaţi. Temători şi ei de pierderea scaunelor, i-au muştruluit pe liderii comunişti ai Voivodinei. Paralizarea agriculturii, declanşată de viruşii titoişti sârbofobi, va evolua spre dezastru până în anii ’80 (!). Nu s-a intervenit niciodată, decenii de-a rândul, de a opri acest proces. În schimb, tot decenii de-a rândul s-au inventat zeci de măsuri de agravare a bolii. Produselor agricole li s-au impus preţuri mici, create artificial, ceea ce într-o economie ca cea iugoslavă, cu foarte multe elemente de economie de piaţă, a reprezentat un adevărat dezastru pentru producători. Ani de-a rândul, ţăranii au fost obligaţi să predea statului trei pătrimi din recoltă. Apoi, au venit zile mai bune, dar partidul a manifestat mereu o grijă deosebită, ca produsele agricole, materia primă şi energia – pe care le livra estul, sud-estul şi centrul Iugoslaviei (Serbia,

Muntenegru, Bosnia-Herţegovina) – să fie menţinute tot timpul la o rată de creştere a preţului mult inferioară ratei produselor industriale finite, realizate în vestul teritoriului (Slovenia şi Croaţia). Din această afacere câştigau producătorii de bunuri industriale. Poate să fi realizat şi productivităţi nemaipomenite, dar câştigul cel mare al Sloveniei şi Croaţiei se realiza prin sărăcirea Serbiei. Şi cum de la înşelătorie la cinism distanţa e doar un pas, s-a ajuns ca, oficial, Slovenia şi Croaţia să acorde ajutoare celorlalte republici ale federaţiei pe care le jefuiau sistematic şi neoficial. În acest context, nici nu este de mirare că salariile din Slovenia şi Croaţia depăşeau cu mult pe cele din Serbia, Bosnia-Herţegovina şi Muntenegru, că zonele vestice se dezvoltau şi evoluau spre standarde occidentale, în timp ce celelalte republici cunoşteau o dezvoltare economică mult mai lentă.

La începutul anilor ’80, de pildă, în Slovenia, salariul mediu era cu 23,4 la sută mai ridicat decât media iugoslavă, în Croaţia – cu 9,7 la sută, în timp ce în Serbia, salariul mediu era cu 1,4 la sută sub nivelul mediu pe ţară.

Bine, dar au acestea legătură cu destrămarea?

Am mai afirmat-o. În loc de integrare economică, conducătorii comunişti iugoslavi au pedalat pe integrarea ideologică. Falsă şi ea. Discrepanţele economice promovate între unităţile federative ale statului iugoslav nu puteau să nu se repercuteze favorabil asupra noii erupţii a problemei naţionale.

Şi a sosit, pentru că trebuia să sosească, momentul dării pe faţă a cărţilor. Numai că, pentru aceasta, au trebuit să treacă 15 ani de „uitare” a eroismului luptei de eliberare, de potolire a vechii gărzi de luptători sârbi, de încurajare şi – în finalul acesteia – de apariţie obiectivă a discrepanţelor evidente dintre nivelurile de dezvoltare ale unităţilor federative.

Primele semne ale noii orientări au fost lansate la începutul anilor ’60. Ele au confirmat ceea ce liderii Ligii Comuniştilor din lugoslavia prognozaseră: reacţie apatică, cu mici excepţii, din partea sârbilor, emulaţie şi satisfacţie în rândul croaţilor şi al slovenilor.

După un deceniu şi jumătate de credinţă neclintită în sloganul „Unitate şi frăţie”, de interzicere a relevării oricărui fenomen care ar fi contrazis acest elixir ideologic bun la toate, a urmat o surprinzătoare cotitură radicală. La Congresul al VIII-lea al Ligii Comuniştilor din lugoslavia se declară că problema naţională, în

Iugoslavia, nu este rezolvată! Nimeni nu s-ar fi aşteptat să şi fie. Prin urmare, nu această constatare era miezul problemei. Nu se contabiliza, practic, un insucces, pentru că, în afară de sloganuri, conducerea de partid nu a luat nicio altă măsură eficientă de iugoslavizare. Crearea unei naţiuni iugoslave unitare ar fi fost ultimul obiectiv al liderilor croaţi şi sloveni.

Problema naţională a fost ridicată la suprafaţă tocmai de funcţiile socio-economice atât de diferite ale republicilor din cadrul federaţiei. Or, diferenţierea acestor funcţii a fost încurajată permanent şi nicidecum atenuată.

Ceea ce era mai important decât toate o reprezintă continuarea strategiei de a lăsa lucrurile în voia lor – ceea ce, din nou, nu însemna o iugoslavizare a Iugoslaviei. Da, problema naţională nu era rezolvată, dar ceea ce îşi propunea partidul era rezolvarea ei prin încurajarea tendinţelor descentralizatoare. Rezolvarea problemei naţionale însemna încurajarea dezvoltării separate a fiecărei republici şi a fiecărei regiuni autonome. Prima anula din start mai vechiul slogan de Iugoslavie monolit, puternică, iar a doua se potrivea ca o mănuşă slăbirii Serbiei. Unde altundeva puteau duce aceste orientări strategice?

Poate niciodată mai pregnant decât acum apare în scenă slovenul Edvard Kardelj, acreditat drept ideologul cel mai autorizat al ligii comuniştilor. Să nu ne temem de „independenţa economică naţională”, ea nu va duce la autarhie şi nu trebuie interpretată drept „egoism naţional”, ci o formă specifică a „autoconducerii muncitoreşti” – concluziona Kardelj la congresul cu pricina.

Nu vom intra în detalii, dar noua strategie era un deosebit de important pas în sporirea independenţei economice a republicilor din federaţie, o declanşare a concurenţei dintre acestea, o exacerbare a spiritului naţional şi naţionalist. Devenise clar – persistau doar unele dubii – că liderii Ligii Comuniştilor din Iugoslavia nu vor mai crea niciodată o Iugoslavie unitară. Desigur, tot ceea ce expuneau, acum, contrazicea însăşi denumirea partidului lor. Câte mai erau comuniste şi câte nu într-o ţară a economiei de piaţă şi a autoadministrării muncitoreşti? Cât de iugoslav mai era un partid care părăsise ideea iugoslavizării în favoarea încurajării şi afirmării fiecărui conglomerat naţional, cu excepţia celui sârb?

Erijat în arbitrul cotiturii radicale, Tito urmărea asiduu înscrierea riguroasă pe curbele acestei cotituri. A considerat că 15 ani au fost de ajuns pentru ca lumea să se obişnuiască cu

noile graniţe interne ale federaţiei, iar acum lua măsuri de îngroşare a traseelor, de individualizare şi de ridicare economică a celor pe care i-a favorizat, în ascuns, încă de la început. Sosise momentul – apreciase Tito, deşi cunoştea prea bine că trădarea idealului iniţial, al unei noi Iugoslavii, va întâmpina opoziţia celor care mai credeau într-un asemenea ideal. Aşa a şi fost.

Cel mai consecvent apărător al „orientării depăşite” a rămas sârbul Aleksandar Rankovic, o personalitate influentă, cu mulţi simpatizanţi şi susţinători, o personalitate oficială de prim rang, pentru că Rankovic era vicepreşedinte al republicii federative. Conştient sau inconştient, forţat sau din convingere, acesta servise cu devotament „cauza”. De numele lui se va lega – deşi nu pe deplin drept – întregul calvar al „staliniştilor” iugoslavi şi al sârbilor nevinovaţi, etichetaţi ca atare. Dar Rankovic nu a putut fi determinat să adere la noua „cauză”. Oare pentru descentralizare muriseră atâţia luptători? Pentru aceasta a trebuit dus crudul război de eliberare? Iarăşi rămân milioane de sârbi fără o patrie a lor? Aceste întrebări – şi altele – trebuie să-l fi frământat pe ultimul apărător din vechea garda al concepţiei centraliste. Ele i-au conferit inflexibilitatea. Dacă este aşa, atunci tot ele i-au prefigurat sfârşitul. Acesta a venit pe neaşteptate pentru el, la sesiunea C.C. al Ligii Comuniştilor din Iugoslavia, de pe Insula Brioni, din iulie 1966. Culmea este că antistalinistul de altădată, Rankovic, a fost îngenuncheat şi lichidat politic prin cea mai pură metodă stalinistă.

Acolo, la Brioni, s-a trezit acuzat, dintr-o dată, de un grup de tovarăşi, de fel de fel de păcate săvârşite şi nesăvârşite. Tovarăşii l-au criticat tovărăşeşte, necruţător, după un scenariu bine pus la punct de camaradul Stevo Krajacic. Şi, în timp ce Rankovic dădea din colţ în colţ din ce în ce mai uimit, alţi tovarăşi, tot de încredere, îi neutralizau simpatizanţii identificaţi, din timp, pe întregul teritoriu iugoslav. De ce să ascundem adevărul? Majoritatea susţinătorilor săi erau cadre ale securităţii, învestite cu misiuni de asigurare a securităţii statului iugoslav unitar, în care credeau şi ei.

Stevo Krajacic şi-a dovedit din nou măiestria talentului său de colportor, găsind în declanşarea şi executarea operaţiei de asasinare politică a lui Rankovic ajutoare competente. Dintre acestea, cel mai util s-a dovedit generalul croat Miskovic, şeful serviciului de contraspionaj al armatei.

Au urmat K.O.-uri succesive, aplicate unui vast aparat de stat, învestit cu funcţii – să le denumim – centraliste. Au fost dizolvate Poliţia Federativă, Serviciul Federativ de Securitate. Armata – singura instituţie federativă rămasă în picioare – a fost pusă sub control, prin ocuparea diverselor funcţii-cheie de către generali croaţi şi sloveni.

Drumul spre descentralizare – terminat cu secesiunea sângeroasă şi încă sângerândă de la începutul anilor ’90 – era deschis şi curăţat de cele mai importante obstacole.

Se cuvine să mai precizăm încă o dată. Nu ne propunem – pentru că nici nu simţim şi nici nu gândim astfel – să militäm pentru o reunificare a federaţiei iugoslave. Ne propunem doar să identificăm cauzele destrămării ei. Şi, dacă se resimte aversiunea autorului faţă de procesul de descentralizare, aceasta trebuie limitată doar la modul incorect în care s-a produs acesta, cu păgubaşi dinainte cunoscuţi. Identificăm, totodată, ceea ce este nedrept, pentru ca cei care vor veni să înţeleagă motivaţiile viitoarelor încercări de lichidare a nedreptăţilor. Pentru că încercările de lichidare vor veni şi ele, negreşit, cândva. În rest, poale, ne irită doar maşinaţiunile murdare ale lungului proces de destrămare şi ne întrebăm, cred justificat, dacă cu alţi eroi la timonă s-ar fi putut sau nu s-ar fi putut crea un stat iugoslav, al tuturor iugoslavilor. S-ar putea afirma că da. Foarte greu şi numai după câteva generaţii succesive de iugoslavi. Voi fi apreciat corect situaţia, dacă se va reuşi într-un final – grea condiţie – crearea unei Europe a tuturor europenilor. Dacă această încercare va fi îndeplinită, ar fi putut fi îndeplinit şi idealul „iugoslavismului”. Dacă nu, nu. Desigur, nu cu Tito, nu cu Kardelj, nu cu Krajacic, nu cu Hebrang, nu cu Cominternul, nu cu Vaticanul, nu cu Germania, nu cu…

Iniţierea făţişă a procesului de descentralizare a purtat cu ea germenii autodeterminării naţiunilor din federaţia iugoslavă. S-a acordat şansă slovenilor, s-a acordat şansă croaţilor, s-a acordat şansă macedonenilor de a trăi într-un stat al lor. Nu s-a acordat nicio şansă celei mai numeroase şi mai răspândite populaţii. Nu s-a acordat, din nou, nicio şansă sârbilor.

Ne referim la şansa politică, în primul rând. Dar nu numai la ea. Sârbilor li s-a răpit şansa credinţei în Biserica Ortodoxă, confruntată, şi ea, cu lipsa oricărei şanse de a-şi reconstrui sutele de lăcaşe de cult distruse în război, de a se păstra unitară, de a putea propovădui credinţa şi a consolida, astfel, identitatea

naţională a sârbilor. Exemplele nu au decât darul să particularizeze, dar, poate, nu va fi lipsit de interes să cunoaştem că, în timp ce Crăciunul şi Pastele se sărbătoreau, în Slovenia şi în Croaţia, exact cu fastul dorit, fără intervenţia organelor de ordine comuniste. În Serbia, acest lucru nu s-a admis niciodată. Mai vioaie ca oricând, poliţia controla străzile, împrăştia grupurile de peste trei persoane, golea restaurantele. Sârbii generaţiei de după război au fost crescuţi departe de influenţa educaţiei creştine.

La ordinele lui Krajacic, au fost distruse până şi cele câteva biserici ortodoxe din Slavonia şi Banija care mai rămăseseră în picioare după război. În acest timp, Tito ierta păcatele clerului catolic aţâţător la genocid, ale clerului care a participat la organizarea şi la aplicarea genocidului. Îl invita la colaborare. Mai târziu, a reluat legăturile diplomatice cu Vaticanul, a făcut o vizită Papei Paul VI şi a semnat protocolul conform căruia politica Iugoslaviei faţă de biserica catolică se va axa pe respectul faţă de aceasta. Desigur, şi biserica catolică s-a angajat în a-şi rezuma activitatea doar la domeniul religios. Semnatarii ştiau însă, din capul locului, că fiecare a promis mult mai puţin decât avea de gând să facă. Tito ştia că nu va pune piedici catolicismului militant, iar biserica ştia că nu se va rezuma doar la probleme religioase. Partenerii erau mulţumiţi că s-au putut servi atât de reciproc, atât de neutru, atât de discret şi atât de util…

Oficializarea descentralizării, deşi încă relativ limitată, a declanşat diverse şi acute forme de manifestări centrifuge etnice. Începând cu cele croate, mai ample decât toate, continuând cu cele slovene, ungare şi macedonene şi încheind cu cele albaneze, toate erau – se înţelege – antiiugoslave şi antisârbe. Ele au fost prezente, deopotrivă, în cercurile naţionaliste tradiţionale şi în cercurile conducătoare comuniste.

Dacă vom rămâne, în continuare, în sfera politicului, va trebui să menţionăm amendamentele succesive aduse Constituţiei din 1963. În perioada cuprinsă între 1967-1971, Constituţia a fost modificată în concordanţă cu direcţia pe care a împins evenimentele însăşi Liga Comuniştilor Iugoslavi. Parlamentul federativ a devenit complet independent. Dreptul statului federativ de a participa la investiţii financiare a fost restrâns. Iugoslavia a devenit un stat format din şase republici socialiste şi două provincii autonome în cadrul Republicii Socialiste Serbia.

Districtul Kosovo-Metohia a căpătat, deci, statut de provincie, devenind, simultan, element constitutiv al Serbiei şi element constitutiv al federaţiei iugoslave. La fel şi Voivodina. Unde începea şi unde se termina autoritatea Republicii Serbia asupra acestor provincii?

Parlamentul, Preşedinţia şi Comitetul Executiv Federal (Guvernul) au fost formate pe baza principiului de paritate. Federaţia putea „opera” cu elementele sale constitutive – republici şi provincii – numai în baza acordurilor negociate în prealabil. Strategia lui Kardelj de a asigura controlul republican (al liderilor locali de partid şi din administraţia fiecărei republici şi provincii) asupra guvernului federativ se materializase într-o măsură ce depăşea cele mai optimiste previziuni. Desigur, gogoriţele propagandistice – că toate acestea servesc intereselor Iugoslaviei – nu au încetat să provoace deruta şi confuziile dorite. Deştepţii au mizat, întotdeauna, pe naivitatea, buna-credinţă şi, de ce nu, pe utopia proştilor.

Dar fără zgomote publice, fără demonstraţii clare ale „voinţei maselor”, toate aceste măsuri nu s-ar fi putut introduce în Constituţie. În Croaţia, de pildă, societatea culturală „Matica hrvatska” iniţia separarea limbii croate de limba sârbă şi anula, astfel, ceea ce apăruse în mod natural în cadrul federaţiei, limba sârbo-croată sau croato-sârbă, cum doriţi să-i spuneţi. Se repeta operaţia artificială, de multe ori ridicolă în detaliile sale, a „părintelui patriei”, Starcevic. Iugoslavizare? Unitate şi frăţie? Aiureli. Naţionalismul croat îşi îmbrăca platoşa pseudoculturii şi, fără niciun fel de rezerve, trecea la distrugerea elementelor comune ale limbii, adoptând soluţii artificiale, pseudolingvistice. Şi toate acestea nu se petreceau doar la nivel academic, ci erau împinse forţat în uzul curent, pentru a separa – şi prin aceasta – tot ceea ce este croat de restul limbii, încă sârbo-croate.

Mişcarea de masă naţionalistă din Croaţia, cunoscută sub denumirea de „Maspok”, a fost alimentată şi de carburantul separării culturale şi lingvistice. Mişcarea a fost lăsată în legea ei, iar mişcarea s-a extins şi s-a intensificat într-o manieră de-a dreptul îngrijorătoare chiar şi pentru Tito. S-a ajuns până acolo încât Croaţia, Slovenia şi Macedonia au cerut anularea prevederii centralizării fondurilor de stat la nivel federativ, iar Croaţia a ameninţat statul iugoslav cu o blocadă (!).

După unele luări de poziţie ambigui, interpretate drept încurajatoare, Tito a pus, până la urmă, capăt impetuozităţii „Maspok”-ului, în 1971. În pregătire se aflau măsuri ale lui Tito

mult mai drastice decât obiectivele acestei mişcări, care nu puteau duce decât, cel mult, la o încercare de secesiune a Croaţiei. Dacă secesiunea se producea doar singular, de o parte a baricadei ar fi rămas Croaţia, iar de cealaltă – întreaga federaţie. Istoria ar fi putut, poate, înregistra, atunci, şi un război croato-iugoslav.

Bunul, dreptul, înţeleptul Tito nu-şi putea permite o destrămare într-o manieră atât de primitivă şi de-a dreptul periculoasă. O eventuală reuşită a „Maspok”-ului ar fi torpilat acele planuri secrete care asigurau, pentru un viitor nu prea îndepărtat, aruncarea în aer a întregit Iugoslavii.

Prin urmare, mişcarea de masă croată va dispărea de pe scenă din ordinul lui Tito. Pe de altă parte, cu asentimentul său, nu se vor pune piedici nici ascensiunii naţionalismului şi nici cooperării din cadrul axei comunisto-catolico-neoustaşă. Comuniştii naţionalişti croaţi Dobroslav Paraga, Miko Tripalo, Franjo Tudjman, Sime Djodan, Marko Veselica, Savka Dabcevic-Kucar, liderii clerului catolic, Kuharic şi Seper, au continuat să încurajeze diversele elemente şi manifestări naţionaliste şi să aţâţe populaţia croată.

Şi să nu-i uităm nici pe ustaşi. După 1966, aceştia au ieşit din evidenţele serviciilor de securitate, nimeni nu s-a mai interesat de soarta lor. Ba chiar li s-a dat de ştire acest lucru. Ca la un semnal, Iugoslavia a început să fie inundată de arme de tot felul, bune, din nou, pentru ziua răfuielilor. Au început primele atentate cu bombe. Foştii ustaşi criminali de război soseau şi plecau din ţară după voia lor, în timp ce, la niveluri foarte înalte şi foarte secrete, liderii ustaşi de altădată – Jelic şi Mestrovic – stabileau contacte cu cei cărora le predaseră ştafeta invizibilă a naţionalismului şi a sârbofobiei. Iar aceştia erau liderii comunişti ai Croaţiei, liderii comunişti ai Iugoslaviei.

Punând „Maspok”-ul sub index, mulţi s-au întrebat dacă Tito cel bun, cel drept şi cel viteaz nu cumva a dat, de fapt, în această mişcare iniţiată de Zagreb, pentru a da şi mai tare în programul „Serbia Modernă”, iniţiat la Belgrad?

Acest program sau, mai degrabă, doar o încercare de program avansat de P.C. Sârb se baza pe o concepţie economică majoră, de dezvoltare a Republicii Serbia. Programul prevăzuse măsuri de asimilare a noilor tehnologii, condiţii de extindere a economiei

de piaţă, măsuri de propulsare a gândirii intelectuale, de promovare a cercetării, de schimbare a concepţiilor ancraşate în diverse domenii. Progresele previzibile ale Serbiei s-ar fi putut repercuta favorabil asupra stării economice a întregit federaţii.

Ştiind ce ştiau, promotorii „Serbiei Moderne” s-au ferit ca de foc ca nu cumva să se strecoare vreun element naţionalist în programul lor. Cât se poate de original-sârb, programul nu leza, în vreun fel, interesele celorlalte republici ale federaţiei. Ceea ce, însă, nu se putea masca, dar nici nu se dorea evidenţiat era caracterul liberal al acestuia. Liberal, desigur, într-o Iugoslavie mult mai liberală decât vecinii ei.

Avea, însă, vreo şansă acest program de „Serbie Modernă” să capete acceptul liderilor comunişti iugoslavi, acceptul lui Tito? Aceasta era întrebarea.

Răspunsul nici nu a întârziat prea mult, iar acesta a fost un alambicat, dar categoric nu. Tito i-a acuzat pe liderii comunişti sârbi de „mentalitate filistină” (ce o fi fost aceasta?) şi de „diluare”, prin măsuri tehnico-manageriale, a politicului. Şi a rostit şi ceea ce trebuia rostit: programul este prea liberal. Filistinism, diluare a politicului, liberalism. Toată lumea, de la mic la mare, ştia că acestea sunt acuze fabricate, dar tocmai de aceea erau mai periculoase. Unii lideri sârbi au înţeles foarte repede ce era de înţeles şi au renunţat, alţii au perseverat în greşeală, i-a costat, pentru că, în octombrie 1972, Tito i-a înlocuit pe toţi din funcţiile lor. A făcut-o, desigur, prin intermediul altora, chiar al sârbilor înşişi.

Programul de dezvoltare economică „Serbia Modernă” a fost lichidat simultan cu „Maspok”-ul, o mişcare naţionalistă. Între cele două nu se poate pune semnul egal sub nicio formă. Cu toate acestea, ca de atâtea ori în împărţirea dreptăţii după criteriile sale personale, Tito a mai aplicat, încă o dată… spălarea comună a păcatelor sau simetria forţată. Şi, de aici şi astfel, prin propagandă abilă, din vorbă în vorbă, am aflat noi, cei din afara Iugoslaviei, şi, pe atunci, complet în afara problemelor iugoslave, că nemaipomenitul Tito îi ţine în mână pe toţi. Formidabil. Drept, ferm şi formidabil. Ei, da! Nu ca la noi…

* * *

Va fi greu de acceptat, mai ales de către cititorul român, că Iugoslavia anilor ’60 – ’90 a mers din rău în rău până la dezastru. Spre unul care nu s-a sfârşit încă. Va fi greu, pentru că doar prin enunţarea cauzelor – demonstrarea fenomenului ar presupune o

altă carte – nu vom putea zdruncina convingeri. Ce ar trebui invocat sau evocat pentru ca tot românul să înţeleagă faptul că tocmai Iugoslaviei îi mergea prost în perioada în care noi construiam societatea socialistă multilateral dezvoltată, dar ne băteam pe la cozi pentru două pungi de „fraţi Petreuş” şi când făceam revoluţii prin agricultură, dar număram cartofii boabe la hectar, când trăiam o epocă de aur, dar îngheţam prin case, când parcurgeam anii celei mai autentice democraţii muncitoreşti revoluţionare, dar ne dedublam personalitatea gândind ceea ce nu spuneam, spunând ceea ce nu făceam, făcând ceea ce nu spuneam şi nu gândeam? Ce ar putea suplini decenii de lipsă de informare? Ce ar putea suplini decenii de dezinformare? Ce ar putea înlocui, în mintea noastră, imaginea unei Iugoslavii prospere, care, cu oameni mult mai liberi şi mult mai îndestulaţi ca noi, totuşi, se îndrepta spre dezastru?

Părerea mea este că, dacă până la această filă nu am reuşit sugerarea unei cu totul alte imagini despre Iugoslavia, de acum încolo, şansele sunt şi mai mici. Mă bizui, însă, pe ceea ce-mi spunea un bun prieten: „Să nu cazi, cumva, în greşeala de a încerca să explici totul cititorului, care – după cum te cunosc – este negreşit mai deştept decât tine”. Sper să fi avut dreptate.

Cu o asemenea încurajare vom continua, dorind din tot sufletul ca insuficienţele cărţii vor fi suplinite de generozitatea cititorului. Să spunem, deci, doar ceea ce trebuie spus. Esenţialul.

Destrămarea Iugoslaviei federative se datorează nenumăratelor cauze interne şi externe. Convingerea mea este că lungul proces al destrămării se datorează mai ales cauzelor interne. Că şi acelea, la rândul lor, s-au aflat tot timpul sub atenta îngrijire şi cultivare ale factorilor externi, este, de asemenea, o certitudine. Greu se va putea face o delimitare strictă între zonele unde se termină unele şi unde încep altele.

Am citit opinii autorizate – să spunem – ale personalităţilor nemijlocit implicate în conducerea fostei federaţii, care leagă începutul sfârşitului de schimbarea orientării conducerii superioare de partid de la iugoslavism la naţionalism. Aprecierile califică adoptarea de către Tito, în 1962, a liniei strategice promovate de Kardelj şi Bakaraic drept o mare greşeală. O greşeală evitabilă.

Deşi nu ne-a întrebat nimeni, afirmăm, la rândul nostru, că strategia renunţării la ideea federaţiei iugoslave ca un tot unitar

ar fi putut fi evitată. De acord, cu o singură condiţie. Să se fi dorit evitată. Dar că a fost greşeală? Nu, nu a fost absolut nicio greşeală, ci un plan bine gândit. A fost o strategie de perspectivă, care, urmărită pas cu pas, trebuia să ducă, inevitabil, la fărâmiţarea conglomeratului iugoslav. Mai mult, la un mod de fărâmiţare imaginat şi el din timp. Nu mă refer la faptul că s-au gândit şi războiul secesionist, intervenţia străină sau secesiunea paşnică, realizată pe calea tratativelor. Modul de fărâmiţare se referă la acea secesiune care să asigure, odată cu dispariţia statului iugoslav, apariţia pe harta Europei a Sloveniei, Croaţiei şi Macedoniei în forma cea mai favorabilă din punct de vedere teritorial, etnic şi economic. Şi, în forma cea mai defavorabilă, din acelaşi punct de vedere pentru Serbia şi sârbii ei, precum şi pentru sârbii tuturor republicilor.

Părăsirea ideii de Iugoslavie unitară tocmai la sfârşitul unei perioade de dezvoltare fără precedent a acestei zone a Balcanilor este, pentru multă lume, de neînţeles. În epoca sloganului „Unitate şi frăţie”, Iugoslavia a cunoscut, într-adevăr, pe lângă o perioadă de înflorire economică, pe ansamblul ei, o perioadă de afirmare pe eşichierul european, o perioadă de consolidare a prestigiului său în întreaga lume. Se vorbea, pe atunci, despre miracolul iugoslav la fel cum se vorbea despre miracolul japonez şi despre miracolul românesc. Am uitat?

Din păcate, doar miracolul japonez a trecut în realitate şi mai trăieşte şi acum.

Numai că miracolele Balcanilor, într-o măsură – adevărată, într-alta – doar propagandă, ar putea fi văzute şi altfel. De pildă, ca începutul procedeelor pe care şi le aplică doi luptători de judo într-o competiţie care urmează să decidă supremaţia mondială. La început, apar pe saltea din două colţuri opuse, îşi zâmbesc, îşi dau mâna şi mimează un puternic neamestec în treburile interne, o întrecere paşnică, cinstită între două sisteme. Să învingă cel mai bun, în folosul întregii lumi competiţionale! Apoi, începe prima treabă serioasă. Aceasta este apucarea adversarului. În acest moment, suntem exact în anii ’60, în întreaga Europă de Est socialistă sau pseudosocialistă – cum doriţi să-i spuneţi. Peste tot răsar, una după alta, miracolele. Era prima fază a culcării adversarului la podea. Adversarul socialist a fost apucat zdravăn, peste tot, prin generoase împrumuturi pentru dezvoltare, cu scadenţe îndepărtate, în condiţii uşurele, pe care, acum, când am intrat cu toţii în acelaşi club sportiv, nu le vom mai obţine niciodată.

Iugoslavia a apucat şi ea şi, la rândul ei, a fost bine apucată. Strângerea puternică, primele figuri de dezechilibrare erau, totuşi, încă departe. Vor urma negreşit, dar, până atunci, în contul sumelor împrumutate, Occidentul va da de lucru propriei sale economii şi va produce în draci tehnologie modernă, dar de sfârşit de epocă, pentru cei căzuţi în miracol, pe banii celor căzuţi în miracol. Va da de lucru maselor proprii de lucrători, pe care le va îndestula şi le va băga, de pe trasee greviste stradale, pe riguroasele trasee ale producţiei intensive. Iugoslavia, România, Ungaria, Polonia etc., îşi savurau miracolele, dar acestea răsăriseră la comandă occidentală. Era prima figură a culcării cu umerii pe saltea.

Nu contest, povestea este simplistă, dar, cred, adevărată. Scadenţa a venit peste zece ani. Figura cu margarina se aplică pentru ca adversarul să-şi revină şi să părăsească el însuşi salteaua. Ar fi mai greu de târât afară. Oferiţi iubiţilor flori şi leşinaţilor – margarina. Succesul va fi total, iar situaţia – sub control. Peste alţi zece ani, s-a ajuns până acolo încât, în 1992, soldaţii germani, miraţi ei înşişi de ceea ce fac, să distribuie margarină în Leningrad, la doar 200 de metri de cimitirul unde sunt îngropate cele peste 500.000 de victime ale asediului de 900 de zile.

Să nu uităm că primele semne ale sosirii scadenţei au apărut prin ’70. Se anunţau începuturile unei mari crize economice, capitaliste, dar socialismul va rezista, are resurse – ne spunea, atunci, tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi cei de prin preajma sa. Sunt curios ce ne-ar fi spus chiar el acum, dacă n-ar fi fost omorât, pentru că cei de prin preajma sa, tot ei, ne spun, acum, totul invers.

Desigur, în România, figura apucatului zdravăn nu a urmărit destrămarea, ci doar prăbuşirea. Ce ar fi destrămat? Ardealul? Să fim serioşi! Nostalgii imbecile, idei zaharisite de pe vremea lui Ferenc Joska. Cine mai crede în ele? Nici cei care se prefac, cu talent şi convingere, că ar crede. Să ne numărăm, domnilor. Să ne numărăm. Ardealul e al celor care trăiesc acolo. Al tuturor, deopotrivă. Dar e al României, în veci.

În schimb, în Iugoslavia, apucatul era doar prima figură din şirul celor care vor duce la destrămarea sângeroasă. Lupta paşnică, dar nemiloasă dintre capitalismul de dincolo de cortina de fier şi socialismul iugoslav se va sfârşi cu victoria primului dintre luptători. De altfel, socialismul autoconducerii muncitoreşti, sau al autoadministrării muncitoreşti, sau al

autoconducerii socialiste, precum toate celelalte tipuri naţional-originale de socialism european, vor claca prin ineficienţa lor economică. Nu s-a pomenit niciun mod de producţie care să supravieţuiască altuia, mai eficient economic. Sclavagismul a fost superior comunei primitive, colonatul şi, apoi, feudalismul – sclavagismului, capitalismul – feudalismului. Socialismul – apărut aşa cum nu trebuia, când nu trebuia şi unde nu trebuia – nu s-a putut dovedi superior, economic, orânduirii precedente. Sloganurile şi sforţările de tot felul au ţinut doar cât au ţinut!

Autoconducerea socialistă, ale cărei emanaţie şi promovare sunt legate de numele lui Kardelj şi al lui Tito, a căzut şi ea la examenul istoriei, prin eficienţa economică scăzută, lipsa capacităţii de adaptare, neasigurarea cointeresării, a motivaţiei. În cazul Iugoslaviei, pierderea examenului a însemnat prăbuşirea ţării. Şi, ca la orice prăbuşire, apare şi riscul spargerii în ţăndări. Iugoslavia s-a spart în ţăndări şi din această cauză generală. Era şi de aşteptat, pentru că traseele spargerii fuseseră adâncite de însăşi economia autarhică, încurajată – în cadrul diverselor republici şi provincii constitutive – de conceptul teritorial de dezvoltare, de evitare conştientă a creării pieţei iugoslave unitare în cadrul federaţiei. Unele ţăndări rezultate la prăbuşire au avut, în interiorul lor, acea unitate care le-a asigurat evitarea sfărâmării în ţăndări şi mai mici. Altele, nu. Între ele, însă, tot liantul existent a fost răzuit cu grijă şi, cu aceeaşi grijă, s-a urmărit ca nu cumva să se toarnă altul în loc, până la prăbuşirea şi spargerea aşteptate.

Sistemul socialist sau comunist, cum este denumit acum, pentru a nu crea confuzie cu socialiştii capitalişti şi pentru a compromite pe veci, dacă se poate, utopia comunismului, se face vinovat de destrămarea Iugoslaviei – declamă declamatorii. Au şi ei dreptate în felul lor, dar Iugoslavia a mai fost destrămată o dată – şi nu de comunism, ci de fascism. Undeva ar trebui să pun, acum, semnul egal şi nu ştiu unde. Poate îi găsiţi dumneavoastră locul.

Pierzând meciul acela de judo, comunismul s-a prăbuşit în întregul şir de state ale Europei de Est. Câştigătorii, în afară de Iugoslavia, au mai spart, ici-colo, câte ceva în Cehoslovacia. De aici, se aud oftaturi şi sincere regrete. Iugoslavia s-ar fi prăbuşit şi ea, oricum, dar, dacă lucrurile s-au petrecut în maniera pe care o ştim, aceasta se datorează comunismului de tip iugoslav. Un tip de comunism care, de fapt, nu mai avea prea mult

iugoslav în el. Şi, cinstiţi să fim, nimic comunist în maniera în care era cunoscut acesta în ţările Tratatului de la Varşovia. Comunismul iugoslav, deşi şi acesta tot pseudocomunism a fost, s-a dovedit inventiv şi a asimilat, mai mult decât oricare ţară socialistă, elemente de economie de piaţă.

Accentuarea dezvoltării fiecărei republici şi provincii în parte, promovarea strategiei naţionalului, a naţionalismului şi părăsirea concomitentă a ideilor iugoslavismului au constituit, practic, urcarea primei trepte a eşafodului în jurul căruia Iugoslavia federativă se cam învârtea încă de la începuturile ei.

Cu un sistem în care autonomia – de la nivelul republicilor, provinciilor, regiunilor, până la nivelul ultimei comune – prevala în faţa oricărui alt principiu centralist, Iugoslavia unitară nu se putea îndrepta decât spre eşafod. Până la sfârşitul ei, nici nu avea prea mult şi nici agonia nu se întrevedea a fi prea lungă, pentru că ţara – condamnată, în secret, la ciopârţire în bucăţi – era o republică în care teoria dispariţiei statului se învăţa până şi la grădiniţă şi se repeta, cu obstinaţie, la toate nivelurile. Este adevărat că nici grupa mică şi nici educatoarea de la grupa mare nu cunoşteau, precum nu cunoşteau nici liderii liderilor comunişti, ce vor aşeza în locul statului care va dispare. După cât de tare trăgeau pe autoconducerea socialistă, sugerau că la aceasta s-ar gândi. Doar sugerau. De altfel, pentru grădiniţe, chestia asta nu conta. Nu conta nici pentru barosanii teoreticieni şi practicieni.

Linia politică de fărâmiţare economică s-a repercutat, urgent, asupra fărâmiţării politicului de către economia fărâmiţată. Treptat-treptat şi, în orice caz, accelerat, comuniştii iugoslavi au devenit, în primul rând, comunişti ai partidului comunist al republicii sau provinciei din care făceau parte. Aparatul administrativ, de asemenea. Tot ceea ce se centralizase se descentraliza. Preşedinţia îşi pierdea puterea, guvernul îşi pierdea puterea, armata îşi pierdea puterea. Îşi făceau loc haosul, anarhia, autarhia, bunul plac, naţionalismul, desconsiderarea Sudului de către Nord… Iugoslavia se înfunda tot mai adânc în criza ei proprie, mai tragică, mai nuanţată, mai distructivă decât crizele în care se înfundau, în acelaşi timp, şi celelalte ţări socialiste.

Din ’62 până în ’74, Iugoslavia îşi lepădase complet veşmintele eroicei sale constituiri. În aceşti 12 ani, s-a desfăşurat o luptă politică acerbă, dar cu deznodământ dinainte ştiut,

pentru o nouă Constituţie a Republicii Socialiste Federative Iugoslavia. Aceasta a fost adoptată la 21 februarie 1974. Am precizat această dată, pentru că ea a intrat în istoria Iugoslaviei ca data unei bătălii decisive pierdute.

Pentru ideea de „iugoslavism”, pentru iugoslavi, pentru Iugoslavia, această Constituţie va rămâne în istorie drept Constituţia sfârşitului.

În loc să fie legea fundamentală a unităţii statului federal, salvatorul său, Constituţia din ’74 a devenit un fel de gropar al federaţiei. Nu susţinuse, oare, tovarăşul Kardelj că Iugoslavia nu este decât un stat de tranziţie? Nu se aplaudase îndelung la enunţarea acestei nemaipomenite idei novatoare, la conferinţele şi congresele partidelor comuniste ale republicilor federaţiei şi la cele ale comuniştilor iugoslavi? Ba da. Acum, tranziţia avea baza sa legală fundamentală. Cine avea ochi să vadă, putea citi lesne, printre rândurile Constituţiei, lungul epitaf cu articole şi paragrafe ale statului iugoslav. Un epitaf sau, mai degrabă, o condamnare la moarte lentă, dar sigură?

Nu prea le avem la dreptul constituţional, dar Constituţia din ’74 a introdus ciudăţenii încă de la articolul 2. „Republica Socialistă Federativă Iugoslavia este formată din Republica Socialistă Bosnia-Herţegovina, Republica Socialistă Croaţia, Republica Socialistă Macedonia, Republica Socialistă Muntenegru, Republica Socialistă Serbia, Provincia Autonomă Voivodina şi Provincia Autonomă Kosovo, care sunt părţi constitutive ale Republicii Serbia, şi Republica Socialistă Slovenia”.

În ce constă ciudăţenia? În faptul că, în cadrul Iugoslaviei federative, continuă să existe un alt stat federativ – Serbia –, având provincii autonome, dar care erau, simultan, părţi constitutive ale marii federaţii. Serbia, fără provinciile ei, rămânea un teritoriu lipsit de prerogative de stat. Dintr-o singură trăsătură de condei, se anulau toate eforturile sârbilor, materializate în secole de luptă pentru independenţă şi libertate.

Constituţia din ’74 a încurajat şi mai mult mişcările separatiste croate, slovene, macedonene, albaneze şi musulmane.

Locul sistemului federativ a fost luat de un sistem federativ-confederativ, în care prevalau elementele confederative. Dar ceea ce era deosebit de important o constituia prevederea că o republică sau o provincie se putea desprinde din cadrul republicii federative în baza dreptului la autodeterminare şi a

independenţei naţionale (capitolul IV, paragraf 2, subparagraf 3). Această prevedere altera, practic, articolul 5, conform căruia Republica Socialistă Federativă Iugoslavia este un tot unitar al republicilor socialiste constitutive şi că acest teritoriu nu poate fi modificat fără consimţământul tuturor republicilor şi al provinciilor autonome.

Contradicţiile şi confuziile introduse în Constituţie au împiedicat funcţionarea federaţiei însăşi. De altfel, aceasta se şi urmărea.

Revenind la dreptul de autodeterminare şi independenţă naţională, această prevedere a Constituţiei spunea adio, fără echivoc, ideii „iugoslavismului”, în ciuda tuturor celorlalte articole care reglementau raporturile dintre unităţile federative, în formă, şi confederative, în conţinut.

Dar, dacă, totuşi, noutatea de bază a Constituţiei o reprezenta dreptul menţionat, acesta nu se referea la dreptul de secesiune, în maniera în care se va şi produce. Dreptul la autodeterminare viza popoarele Iugoslaviei şi nicidecum republicile socialiste apărute şi consolidate aşa după cum am arătat anterior. Dacă, renunţând la dorinţa de a trăi într-un singur stat al slavilor de sud, slovenii, croaţii, macedonenii îşi manifestau dorinţa de a trăi în state separate, aceeaşi dorinţă aveau dreptul să o manifeste şi sârbii, şi musulmanii, şi muntenegrenii. Aceasta nu ar fi trebuit să însemne secesiunea diverselor republici în care trăiau mai multe etnii prin acţiuni unilaterale şi aducerea unor populaţii la statutul de minoritate naţională. Dacă ar fi fost drept şi constituţional, autodeterminarea ar fi trebuit să acorde şanse egale tuturor popoarelor şi trebuia dusă la bun sfârşit: pe cale paşnică, democratică, prin tratative care să satisfacă doleanţele tuturor etniilor. Cu alte cuvinte, luând cazul Croaţiei (în Slovenia şi Macedonia, populaţia fiind omogenă, nu suscită discutarea separată), dacă poporul croat îşi poate exercita dreptul de a părăsi federaţia iugoslavă, poporul sârb putea să-şi exercite, la rândul său, acest drept, rămânând în Iugoslavia sau formând state ale sârbilor sau un singur stat al tuturor sârbilor. Având în vedere structura etnică complexă a diverselor zone din Croaţia şi din Iugoslavia federativă, în ansamblu, exercitarea dreptului la autodeterminare nu putea fi conceput ca o acţiune unilaterală, brutală şi simplistă, ci ca un set de măsuri complexe, echilibrate, cântărite cu deosebită grijă. Desigur, acesta ar fi fost idealul, după renunţarea la idealul iugoslav. Dar, cum idealurile rămân mereu în urma realităţilor, în spaţiul creat între ele apar,

întotdeauna, nedreptatea, violenţa, teroarea, războiul…

Constituţia din 1974 vorbea şi despre o piaţă iugoslavă unitară, dar pentru crearea acesteia nu exista nici dorinţa conducătorilor republicilor constitutive, şi nici guvernul şi nici preşedinţia nu aveau prea multe prerogative în acest sens. Constituţia şi, apoi, Legea muncii, asociate, au blocat, practic, orice încercare de dezvoltare a pieţei iugoslave unitare. Mai mult decât atât, apăruse pericolul „legal” ca, în ceea ce priveşte preşedinţia, Iugoslavia federativă să rămână fără o conducere centrală reală. Desigur, autoritatea şi prestigiul lui Tito mascau încă acest pericol, dar nu trebuia să fii prea perspicace pentru a înţelege că, după dispariţia acestuia, statul iugoslav va putea deveni lesne o frunză de toamnă în bătaia vântului.

Guvernul federativ, deşi rămânea într-o situaţie ceva mai bună decât Preşedinţia, se afla, practic, în imposibilitatea de a soluţiona în favoarea statului federativ divergenţele ce ar fi putut apare între Iugoslavia socialistă şi republicile federative, socialiste şi ele. În cadrul numeroaselor litigii ce vor urma, prevederile Constituţiei fiecărei republici în parte îşi vor dovedi primatul faţă de cele ale Constituţiei Iugoslaviei. Această slăbiciune, implementată din timp în legea fundamentală a ţării, va fi exploatată la maximum, în primul rând de Slovenia şi, apoi, de Croaţia şi Macedonia. Ulterior, în condiţii mult mai complexe, şi de Bosnia-Herţegovina.

Nu s-ar putea spune că forţele politice fidele ideii „iugoslavismului” n-ar fi încercat, în permanenţă, o ameliorare a situaţiei, care nu putea duce decât la o destrămare planificată curat constituţională. Au încercat, dar şansele de succes au fost minime, pentru că, până în anii ’80, axa Tito–Kardelj a intervenit, de fiecare dată, necruţător. Amendamentele propuse Constituţiei, menite să stagneze criza complexă din Iugoslavia, au fost etichetate, şablonard, drept vicleşuguri pentru realizarea unitarismului şi atentat la autonomie. Iar dacă menţionăm problema autonomiei, sub această idee s-a organizat un sistem etajat, ierarhizat în felul său, dar care a avut menirea să creeze nenumărate state în stat. Autonomie la nivel republican, autonomie la nivel provincial, autonomie la nivel comunal. Aceasta reprezenta, la toate nivelurile, o autonomie reală în domeniul economic. Unde ne aflăm? Pe drumul de îndepărtare de o piaţă iugoslavă unitară şi nicidecum pe unul de consolidare

a acesteia. De fapt, nimic nu este de mirare, părăsirea strategiei declarate de unitate şi frăţie şi adoptarea oficială a exact opusului ei nu puteau să nu germineze şi să se dezvolte în absolut toate domeniile, până şi în cel militar.

„ARMATA FĂRĂ ŢARĂ”

> *„Cu cât procesul de dezmembrare a stalului federal continua să se adâncească – în ultimii ani, foarte rapid –, Armata Populară Iugoslavă devenea, din ce în ce mai mult o armată fără propria ei ţară, un caz unic în lume.”*
>
> Veljko Kadijevic – Punctul meu de vedere privind destrămarea. Armata fără ţară. Belgrad, 1993

Titlul capitolului este împrumutat, dar nu din superficialitate. Câte titluri nu se pot da unui capitol despre armata iugoslavă! Dacă am rămas, totuşi, la cel de împrumut, acest fapt se datorează calităţilor titlului. Reflectă adevărul mai bine decât orice altă combinaţie măiastră de cuvinte. Rămânem la el.

O armată nu poate fi nici mai bună şi nici mai slabă decât ţara pe care o slujeşte şi decât poporul din care îşi cheamă fiii sub drapel. Acest adevăr este universal valabil şi trebuie înţeles ca atare. De la nicio armată nu se pot cere minuni, dacă ţara nu produce minuni. Şi este cel puţin la fel de nedrept să i se reproşeze unei armate că este slab organizată, rău condusă şi prost înzestrată dacă ţara însăşi este rău condusă, slab organizată şi lipsită de putere economică şi spirituală. Unei armate nu i se poate cere şi, cu atât mai mult, imputa că, în diverse momente-cheie, nu pune mâna pe putere şi nu face ordine în tară. În Europa – în niciun caz, într-un stat de drept – în niciun caz. Şi, după cum s-a văzut, chiar şi într-o ţara socialistă – tot în niciun caz.

Ceea ce s-a petrecut peste tot în estul Europei, de la ’89 încoace, a scos, de multe ori, în prim-plan diverse armate naţionale. Numai că acel prim-plan a fost peste tot fugar şi a durat doar cât a durat momentul de cumpănă. Sperăm să nu spunem prostii când afirmăm că, dacă în perioada schimbării în lanţ a structurilor politice în fostele ţări socialiste ale Europei, armatele au rămas prin cazărmi sau au avut doar apariţii active, episodice pe scena istoriei, acest fapt se datorează unor

elemente comune, peste tot aceleaşi. Care ar fi acestea?

Răspunsul pe care îl simţim şi credem este atât de dur şi atât de contestabil încât nu îl vom rosti. Am dinamiza, pe de o parte, spiritul patriotard al multora. Pe de altă parte, am jigni fără rost acea parte a fiecărei armate care nu a încetat niciodată să fie trup din trupul ţarii, indiferent de calamităţile provocate de factorul politic intern şi de jocul marilor puteri.

Acest preambul n-ar fi fost necesar nici în ceea ce priveşte situaţia din Iugoslavia. N-ar fi fost necesar dacă n-am fi fost confruntaţi, de atâtea ori, cu întrebările: „Ce face armata iugoslavă?”, „De ce nu intervine pentru a opri destrămarea ţării?”

Obişnuiţi să judecăm situaţia din orice ţară după propriile noastre criterii, întrebările sună firesc. O armată naţională trebuie să-şi apere ţara chiar dacă ameninţarea sfârşitului ei vine din interior. Armata Populară Iugoslavă avea şi ea această misiune. O prevedea însăşi Constituţia ţării.

Chiar şi mult contestata Constituţie din 1974 stipula, la articolul 240, următoarele:

„Forţele armate ale Republicii Socialiste Federative Iugoslavia vor apăra independenţa, suveranitatea, integritatea teritorială şi sistemul social ale Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, stabilite prin prezenta Constituţie.

Forţele armate ale Republicii Socialiste Federative Iugoslavia reprezintă un tot unitar şi sunt constituite din Armata Populară Iugoslavă – ca forţă armată a tuturor naţiunilor, naţionalităţilor, a tuturor oamenilor muncii, a cetăţenilor – şi din Apărarea Teritorială – ca cea mai largă formă a rezistenţei armate naţionale organizate.

Oricare cetăţean care participă, cu arma sau sub orice altă formă, la rezistenţa împotriva agresorului va fi considerat drept membru al forţelor armate ale Republicii Socialiste Federative Iugoslavia”.

Cine ar admite că există vreo fisură în aceste nobile prevederi ale Constituţiei? Armata avea misiuni cât se poate de clar trasate. Întrebarea este dacă a avut şi posibilitatea să le îndeplinească. La această oră, răspunsul este cunoscut şi se poate rezuma la un singur cuvânt, iar acesta este NU.

Cum s-a ajuns aici? Printr-un proces involutiv nu prea îndelungat, dar a cărui consecvenţă pare, chiar şi la o distanţă

istorică în timp, foarte scurtă, impresionantă, descurajantă şi îngrijorătoare. Este o lecţie aspră a istoriei moderne a Balcanilor şi ea trebuie cunoscută. Să ne pregătim, deci, a privi mai de aproape realităţile unei armate care, în conformitate cu evaluări mai degrabă reale decât optimiste sau propagandistice, era considerată, cândva, a treia sau a patra armată ca mărime şi capacitate de luptă din Europa.

Armata – care a eliberat Iugoslavia prin propriile sale forţe, primind şi un oarecare sprijin din partea aliaţilor – a cunoscut acelaşi proces de consolidare şi apoi, de slăbire şi destrămare pe care l-a parcurs însăşi ţara a cărei oaste era.

Până în anii ’60, fosta armată eroică de partizani a făcut paşi importanţi spre devenirea ei ca armată modernă, pentru acele timpuri. Pregătirea cadrelor, reorganizarea unităţilor, crearea diverselor categorii de forţe armate, înzestrarea, dezvoltarea industriei proprii de apărare au valorificat tot ceea ce a fost bun în experienţa proprie şi au adoptat – în măsura în care a fost posibil – orientările noi pe plan mondial. Înzestrarea cu tehnică de luptă occidentală a alternat cu cea de provenienţă sovietică (import, licenţă), consolidându-se, în cele din urmă, o dotare hibridă, dar de calitate. Acest caracter al tehnicii militare a fost sporit şi mai mult, prin apariţia tot mai impunătoare a diverselor categorii de armament de concepţie şi producţie indigene absolut remarcabile, purtătoare, şi ele, ale influenţei şi ale componentelor din cele două blocuri militare aflate de-o parte şi de alta a cortinei de fier.

În ceea ce priveşte organizarea armatei, Iugoslavia a respins modelul sovietic încă din 1948 – urmare firească sau cauză, şi ea, firească a conflictului Stalin–Tito. Dacă ceea ce am scris despre acest conflict stă în picioare, atunci se poate afirma că, sub acoperişul bătăliei politice, s-au operat o serie de epurări în armata iugoslavă, care ar putea fi privite cu o oarecare rezervă. Au fost destule cazuri în care diferite cadre ale armatei, cu reputaţie cucerită în campaniile războiului de eliberare, au fost etichetate drept staliniste şi au dispărut peste noapte. Unii, pentru totdeauna. Dacă au fost sau nu duşmani ai propriei ţări sau au fost doar indezirabili conducerii politice titoiste, rămâne, deocamdată, o întrebare fără un răspuns ferm. Cert este, însă, faptul că locul lor a fost luat de elemente mult mai docile, cu personalitate mult mai ştearsă, cu o poziţie ce nu putea penetra distanţa de la umilinţa noului promovat până la autoritatea legendară a mareşalului Tito. Este greu de acceptat şi, poate,

greu de recunoscut, de către înşişi militarii iugoslavi, că procesul de slăbire a armatei iugoslave datează tocmai din această perioadă. Este perioada despre care literatura de specialitate iugoslavă vorbeşte elogios şi contabilizează, în dreptul ei, o etapă strălucită în creşterea şi dezvoltarea armatei. Nici noi nu afirmăm tocmai contrariul, dar semnalăm faptul că, în ciuda reorganizării pe principii moderne a perfecţionării înzestrării, a şcolarizării cadrelor, a instruirii superioare, în perioada ’48 – ’60, armatei iugoslave i s-a răpit ceva foarte important: spiritul partizanatului. Armata a crescut cantitativ, dar a slăbit în ceea ce priveşte moralul ei real. Acel moral care continua eroismul anilor războiului a fost înlocuit, treptat, cu moralul găunos al disimulării, al dragostei niciodată reale faţă de un partid care a reprezentat, din ce în ce mai formal, interesele iugoslave.

În aceste condiţii, armata – cea mai prestigioasă instituţie a statului iugoslav – a putut fi pusă în faţa întrebării: „Încotro?” O întrebare afişată la vedere în faţa unei bifurcaţii create artificial pe drumul evoluţiei sale spre o armată modernă. Prin urmare, în anii ’60, în cadrul armatei iugoslave şi la nivelul conducerii superioare de partid, s-a trecut la dezbaterea problemei dacă Iugoslavia are nevoie de o armată puternică, unic element al forţelor armate ale ţării, sau de un alt tip de armată, încadrată în concepţia înarmării întregului popor.

Prima concepţie presupunea crearea unei armate moderne, foarte bine instruită şi înzestrată, pornită pe drumul profesionalizării cu criterii stricte privind competenţele. Alterată în structura ei de cadre prin diverse măsuri abuzive din perioada antistalinistă, alterată – în spirit – prin pompajul ideologic artificial, armata a oscilat în hotărârea ei de a adopta prima variantă. A fost lăsată să oscileze. Pentru moment, era suficient şi atât. Oricum, oscilaţiile ei se aflau sub controlul lui Tito, mânuitor abil al politicii zăhărelului şi al biciului. Mareşalul a încurajat, din când în când – formal, evident –, concepţia de armată realmente modernă, susţinută de cadrele bine pregătite profesional, hotărâte să contribuie la îndeplinirea misiunii tradiţionale şi constituţionale a armatei. Dar mareşalul a încurajat şi linia promovată de eminenţele cenuşii ale destrămării Iugoslaviei – ideologii Kardelj şi Bakaric. Apărarea ţării de către întregul popor suna mult prea democratic şi mult prea nobil ca Tito să nu-i subscrie cu diverse prilejuri. Se prefăcea că subscrie, pentru că ideea emanase chiar de la el. În cadrul acestei concepţii, armatei nu-i mai revenea rolul

tradiţional. Este şi firesc, afirmau teoreticienii autoconducerii socialiste. Tipul de armată profesionistă este depăşit. Societatea iugoslavă are nevoie de un alt tip de armată! Concepţia era demolatoare. Se nega o structură verificată de practică, în Iugoslavia, verificată în mai toate ţările Europei, fără a fi conturată noua structură. Nimeni dintre liderii partidului nu clarificase ce şi cum va fi noua armată. Important era doar ca Armata Populară Iugoslavă să intre şi ea în cadrul general al procesului de destrămare a ţării.

Dacă a existat sau nu opoziţie la această aberaţie? A existat, dar a fost gâtuită. Însuşi ministrul apărării, generalul de armată Anton Gosniak, de pildă, unul dintre cei mai hotărâţi susţinători ai ideii Iugoslaviei unitare şi ai concepţiei de forţe armate moderne, a fost înlăturat fără prea multe explicaţii. Au existat aplauze şi ovaţii? Nesperat de multe. Au aplaudat ariviştii şi incapabilii. Li se oferiseră şanse de supravieţuire într-o instituţie ale cărei exigenţe ar fi fost, în alte condiţii, eliminatorii pentru ei. A învins, astfel, linia Tito–Kardelj–Bakaric. Armata iugoslavă a fost împinsă pe panta slăbirii ei sistematice.

Am citat din Constituţia din 1974 privind rolul şi misiunile armatei. Acel articol 240 prevedea şi lucruri nevinovate la prima vedere şi tocmai acestea vor fi promovate în prim-plan. Apărarea ţării nu mai constituia doar îndatorirea unui anumit corp de profesionişti, nu numai datoria armatei, ci şi a trupelor teritoriale, a întregului popor, a întregii societăţi. Armata decădea din funcţia ei autoritară şi unică, intrând în mecanismul demolator al autoconducerii cu numeroase elemente anarhice, scăpate de sub control.

Constituţia prevedea nu una, ci două componente ale forţelor armate: Armata Populară Iugoslavă şi Apărarea Teritorială. Pe lângă armata republicii socialiste federative apăreau germenii viitoarelor armate ale republicilor şi provinciilor autonome, răsăriţi odată cu structurile Apărării Teritoriale. În această privinţă, orice dubiu era de prisos, pentru că, sub motivaţia asigurării unei mobilizări rapide, efectivele acestor trupe republicane au primit armament la purtător. Apăruse, brusc, o situaţie care anula orice control al Armatei Populare Iugoslave asupra unei a doua armate – prezentă în fiecare republică şi provincie autonomă. Era o armată care se afla, practic, peste tot şi era de cinci ori mai numeroasă decât Armata Populară Iugoslavă. Era o a doua armată, cu armament distribuit în mâna

multor persoane – duşmanii declaraţi ai Iugoslaviei unitare. Mai mult decât atât, trupele Apărării Teritoriale ale republicilor şi provinciilor se subordonau conducerii politice a acestora şi, în acelaşi timp, conducerii superioare a Armatei Populare Iugoslave. Două subordonări simultane, egal cu haos garantat. Un adevăr atât de bine ştiut de când armata e armată pe această lume a fost făcut uitat, dar cu folos. Paralizia parţială a sistemului de comandă devenise o realitate la fel de îngrijorătoare precum slăbirea, pe ansamblu, a forţelor armate. Elementele naţionaliste şi ultranaţionaliste de pe teritoriul diverselor republici puteau acum penetra în voie în structurile militare locale, aşa cum penetraseră fără nicio oprelişte în cele politice.

Bulversata istorie a Armatei Populare Iugoslave a cunoscut, apoi, un nou şoc, resimţit, din nou, la nivelurile de comandă superioare, prin formarea – în baza unor indicaţii preţioase – ale „Comitetelor pentru apărarea populară generalizată şi autoprotecţie socială”. Armata intra cu capul în laţul frumos aranjat de către Uniunea Comuniştilor din Iugoslavia, care, prin membrii marcanţi ai organizaţiilor de partid republicane, primeau dreptul de a exercita controlul asupra unităţilor armatei federale aflate în parohia lor. Conducerea armatei de către partid – un principiu şi o practică de tristă amintire. În aceste condiţii, devenea limpede că problema competenţelor privind comanda unităţilor militare se degrada de la regulile strict militare la bunul plac local. În situaţia izbucnirii unui conflict în acea perioadă, Armata Populară Iugoslavă ar fi apărut în ring în stare de ameţeală cvasicompletă. Campania ar fi fost pierdută, probabil, fără nicio şansă, dacă nu s-ar fi adus corecţii unui sistem de comandă atât de păgubos.

Chiar dacă, până la urmă, s-a renunţat la acest sistem generator de confuzii şi conflicte între diverse instituţii, fenomenul a marcat puternic tot ceea ce se poate asocia cu unitatea de comandă a armatei. Numai că, în privinţa găselniţelor vizând destrămarea armatei iugoslave, conducerea superioară de partid s-a dovedit extrem de inventivă şi eficientă. Procesul de consolidare a autonomiei republicilor şi a provinciilor a fost susţinut, şi pe linie militară, la nivel strategic-operativ. Armata Populară Iugoslavă a fost astfel structurată pe eşaloanele armată şi corp de armată, încât fiecare republică a primit în gospodărire câte o armată, Muntenegru – un corp de armată, iar provinciile autonome din Serbia, la rândul lor, câte un corp de

armată. Partidul comunist (pentru a nu vorbi de celelalte partide, în majoritate naţionaliste) renunţase, practic, la procesul de iugoslavizare şi încuraja naţionalismul, mai ales la nivelul eşaloanelor de partid republicane. În structurile armatei, aceasta găsea un corespondent fidel prin numirea, în ierarhiile de conducere superioare ale unor categorii de forţe armate (aviaţie şi marină, mai ales), precum şi ale armatelor, a cadrelor provenite din republicile sau din provinciile-gazdă. A urmat, în mod firesc, extinderea principiului şi la nivelurile de comandă inferioare, completat, apoi, cu cel al recrutării şi încorporării militarilor în termen pe plan local. Armata Populară Iugoslavă continua să existe ca o armată unică a federaţiei, dar, în realitate, existau semne că ea se va dezmembra sigur şi ireversibil în armate ale republicilor şi ale provinciilor constitutive. Altfel spus şi mai mult aproape de adevărul crud, Armata Populară Iugoslavă îşi continua existenţa în condiţiile în care ţara pe care urna să o apere se destrăma încet-încet. Acea ţară – pe care armata era obligată, prin Constituţie, să o apere – înceta, treptat, să mai existe.

Era o situaţie unică în lume. Şi tot unic era şi faptul că acea ţară refuza, elegant şi subtil, să finanţeze, la un nivel corespunzător, o armată care continua, pe cât putea, să apere interesele federale aşa cum simţea ea şi cum îi dictau prevederile Constituţiei.

Federaţia avea obligaţia să asigure bugetul Armatei Populare Iugoslave, iar republicile şi provinciile autonome trebuiau să acopere cheltuielile Trupelor Teritoriale. Nu credem că este cazul să intrăm în intimităţile complicatului mecanism al sustragerii diverselor republici de la contribuţia privind acoperirea fondurilor legate de bugetul militar federal. Pentru republicile pornite pe drumul lor separatist, era o atitudine justificată, deşi contravenea flagrant Constituţiei şi legilor federative. Aceleaşi republici transferau însă, în exterior, fonduri secrete (practic, sume din banii întregii Iugoslavii), pentru susţinerea mişcării secesioniste cu arme, acţiuni de propagandă etc. S-au găsit destule ţări care să le sprijine. Niciuna nu a suferit blamul comunităţii internaţionale pentru lezarea suveranităţii unui stat membru O.N.U. şi C.S.C.E.

Cert este că, mai bine de un deceniu (1980-1990), Armata Populară Iugoslavă nu a primit decât cel mult o treime din finanţele necesare cheltuielilor. În acest mod, a fost afectată cel

mai mult modernizarea înzestrării acesteia, mai ales în ceea ce priveşte achiziţionarea de tehnică militară din străinătate. Boicotarea asigurării bugetului militar necesar a fost condusă, de regulă, de Slovenia şi Croaţia, republicile cele mai favorizate economic. Această poziţie s-a cronicizat, cu timpul, într-atât încât, la un moment dat, conducerile acestor republici nici nu se mai sinchiseau prea mult în a-şi prezenta diversele refuzuri în ambalajul uzitat, de până atunci, al disimulării.

Să nu se înţeleagă, prin aceasta, că Slovenia şi Croaţia urmăreau doar limitarea importurilor de tehnică militară şi componente de înaltă tehnologie, pentru a-şi proteja întreprinderile angrenate în producţia de apărare. În paranteză fie spus, Tito a promovat, decenii de-a rândul, politica de dezvoltare a industriei de apărare iugoslave, construind mari întreprinderi producătoare de tehnică militară, mai ales în Slovenia şi Croaţia, în zone periferice ale blocului iugoslav, vulnerabile din punct de vedere militar. Era o orientare în totală contradicţie cu cele mai elementare principii strategice. Până şi această infrastructură vitală pentru interesele iugoslave devenise purtătoare a semnelor sigure ale unei politici care avea drept obiectiv final asigurarea unei moşteniri bogate republicilor favorizate în momentul secesiunii.

Conducerea Armatei Populare Iugoslave a privit cu mare îngrijorare această evoluţie a situaţiei ordonate şi dirijate de factorul politic. Prin statutul ei, armata nu putea avea decât o concepţie centralistă, proiugoslavă, ceea ce a venit, adesea, în contradicţie cu măsurile tot mai făţişe de dezmembrare a ţării şi de slăbire a armatei. Deşi a încercat cu diverse prilejuri, conducerea armatei nu a reuşit decât cu greu şi foarte târziu (1986-1987) să-şi impună punctul de vedere şi să treacă la organizarea acesteia pe trei, în loc de cinci armate, fără ca acestea să fie subordonate conducerii diverselor republici şi provincii autonome. Nu s-au obţinut decât rezultate parţiale privind subordonarea comandamentelor trupelor Apărării Teritoriale de către comandamentele armatelor şi ale corpurilor de armată şi în privinţa trecerii armamentului acestor trupe sub controlul Armatei Populare Iugoslave. Adversara cea mai hotărâtă a acestor măsuri a fost Slovenia, chiar de la început. Mai târziu, în etapa imediat premergătoare declanşării secesiunii propriu-zise şi în timpul secesiunii, s-a văzut că această poziţie a reprezentat un element strategic al politicii Sloveniei şi Croaţiei.

Acestea au conceput cu mult timp înainte ca, la momentul potrivit, să dispună de o forţă militară capabilă să înfrunte cât de cât forţele federale reprezentate de către Armata Populară Iugoslavă.

Se poate aprecia, însă, că factorul cel mai important în destabilizarea armatei federale l-a constituit insinuarea în rândurile ei a ideilor naţionaliste, separatiste. Acest proces, a cărui amploare a crescut cu toate măsurile de contracarare luate în cadrul structurilor armatei, a fost alimentat de evoluţia situaţiei din ţară. Compromiterea ideii de Iugoslavie unitară de către factorii politici nu putea să nu se răsfrângă şi asupra stării de spirit din armată. Confruntarea dintre ideea menţinerii caracterului iugoslav al armatei şi ideile naţionaliste, separatiste, promovate mai ales după 1974, nu se putea încheia, în aceste condiţii, cu victoria primeia. Erodarea treptată, dar sigură a „iugoslavismului”, care a polarizat în două rânduri forţele popoarelor pentru crearea statului iugoslav unitar, a reprezentat cea mai puternică lovitură pentru unitatea forţelor armate din Iugoslavia şi pentru unitatea şi stabilitatea Armatei Populare Iugoslave.

Tăvălugul concepţiei antiiugoslave, susţinută de numeroase măsuri politice, economice şi sociale luate atât la nivel federal, cât şi la nivelurile republican şi provincial, a zdruncinat, în primul rând, stabilitatea statului iugoslav.

Se prăbuşeau, rând pe rând, pilonii acelui stat pe care armata era chemată să o apere. Statul iugoslav se fărâmiţa din interior, îşi schimba esenţa. Armata rămânea fără ţară.

Toate aceste consideraţii reprezintă doar o parte din problemele esenţiale care au marcat existenţa şi funcţionalitatea unei instituţii atât de importante a statului cum a fost Armata Populară Iugoslavă. Spun că doar o parte, pentru că, şi din ceea ce cunoaştem, am lăsat nedezvăluite câteva repere pe care doar le enumerăm: raporturile armatei cu Uniunea (Liga) Comuniştilor Iugoslavi şi rolul organizaţiilor de partid din armată; raporturile armatei cu alte partide; compoziţia etnică a armatei; încadrarea proporţională, conform Constituţiei, pe funcţii de conducere a ofiţerilor superiori şi a generalilor proveniţi din diverse republici şi provincii autonome; respectarea prevederii constituţionale privind dreptul militarilor de a folosi limba maternă (şi nu cea sârbo-croată) în relaţiile de serviciu etc. Detaliate, acestea şi multe altele ne-ar oferi o imagine mult mai completă şi şansa

unei înţelegeri mai profunde a situaţiei. Vom reveni cu unele date şi în capitolul „Evenimentele, în mozaic incomplet”. Dar, oricâte informaţii am oferi, nu putem eluda gândul amar, care frământă o mare parte a populaţiei fostei Iugoslavii – că toate acestea n-ar fi trebuit să se întâmple, şi nu s-ar fi întâmplat, dacă Armata Populară Iugoslavă ar fi pus piciorul în prag. Un picior constituţional – dacă admiteţi – sau, mai limpede, o lovitură de stat militară pentru îngheţarea situaţiei politice care prăvălea Iugoslavia în haos, destrămare, război civil. Un puci care să pună sub control Belgradul, Ljubljana, Zagrebul, Sarajevo şi Skoplje, urmat de un referendum cu întrebarea întrebărilor: „To be or not to be, Iugoslavia?”

Armatei Populare Iugoslave i se impută multe, foarte multe. Tot ea este, în acelaşi timp, lăudată şi i se mulţumeşte pentru modul ei de acţiune. Într-o lume atât de divizată, nimeni nu poate avea pretenţie la unanimitate de opinii, iar într-o lume care a cunoscut atâtea tragedii, cu atât mai puţin. Există, totuşi, o opinie pe care o exprimă făţiş o mare parte a populaţiei fostei Iugoslavii, o gândeşte o şi mai mare parte – deşi, din orgoliu sau din resemnare, nu îi mai dă glas. Marile dureri se trăiesc în tăcere. Acesta este reproşul la adresa fostei conduceri a armatei, a armatei înseşi – cea mai iugoslavă instituţie a statului – că nu a oferit poporului şansa referendumului. Dacă armata rămânea fără ţară, replică aceştia, ţara nu trebuia să rămână fără armată!

Poporul i-o reproşează, deşi ştie că nu armatele, ci politicul organizează referendumuri. Ca peste tot în Balcani, oamenii aşteaptă multe de la armata ţării. Aşa este legea acestor pământuri.

Bine, dar puciul nu este o soluţie într-un stat democrat. Puciul militar nu este o soluţie? Nici atunci când este vorba de salvarea ţării? Ce argument suprem i s-ar putea opune? Niciunul! Alt răspuns nu există! Degringolada trebuia stopată – fie şi în ultimul moment – fie şi prin lovitură de stat! Nu există precedente în istoria Iugoslaviei? Nu există precedente în istoria vecinilor din Balcani?

Ei bine, cine s-ar încumeta la arbitrarea unui asemenea caz? Şi dacă da, în temeiul căror legi? Dar, până se va găsi judecătorul potrivit şi până i se vor pune la dispoziţie cele mai drepte şi democratice legi posibile, să ataşăm şi noi câteva file la dosar. Dacă nu pentru judecata de pe Pământ, măcar pentru cea de apoi.

„Vei fi blestemat dacă o faci, dar vei fi blestemat şi dacă n-o faci”. Acesta ar putea fi motto-ul cel mai potrivit pentru dilema în care s-a aflat acea parte a conducerii armatei care, în perioada premergătoare destrămării Iugoslaviei, a urmărit să salveze ceea ce mai putea fi salvat. Dacă ar fi să dăm crezare memoriilor generalului Kadijevic, publicate, la Belgrad, în 1993, vom înţelege cu o oarecare uimire faptul că toate frământările oamenilor de rând privind posibilul rol salvator al armatei au fost tratate, de conducerea armatei, la fel de serios, dar ceva mai complex şi ceva mai devreme. Uimirea ne-a însoţit o perioadă de timp, pentru că ne-a fost greu să credem, încă de la început, că, în cercurile politico-militare ale anilor ’80, personaje sus-puse, angrenate într-un mecanism care îşi ticăia ultimele ore ale autodistrugerii, au simţit şi au gândit în manieră… iugoslavă. Uimirea ne-a însoţit şi pe parcurs, când am degustat doar o parte din cumplita complexitate a situaţiei. Dar este greu de crezut că, pentru milioanele de oameni târâţi, fără voia lor, în război, în cele mai cumplite situaţii pe care le poate trăi cineva în scurta-i viaţă pământeană, întregul joc al alegerii soluţiei răului faţă de soluţia mai răului ar putea reprezenta vreodată o oarecare alinare. Nici noi nu credem că ar putea fi aşa. Dar dacă, totuşi, ne oprim asupra retrospectivei dilemelor, o facem doar ca acestea să fie cunoscute. Abia după aceea să urmeze judecata, oricât de aspră ar fi ea.

Nealiniată în politica ei externă, Iugoslavia a fost, totuşi, o ţară comunistă. Şi ea construia societatea ei adevărat socialistă – cât de adevărat, o ştiau cel mai bine iugoslavii – şi chiar dacă nu făcea parte din Tratatul de la Varşovia, în ochii Occidentului, ea nu se afla decât acolo unde-i era, de fapt, locul. Dincolo de cortina de fier. O ştia, prea bine, şi Iugoslavia. O ştia, la fel de bine, şi armata ei. Dacă, într-adevăr, credea sau nu în ameninţarea militară dinspre Vest, rămâne o problemă ale cărei taine nu le desluşim acum. Cert este faptul că armata se pregătea pentru a-şi apăra ţara în faţa unui inamic extern, indiferent care să fi fost acesta. Se pregătea şi era pregătită pentru o confruntare militară, să o numim… cinstită. Nu se temea. Prin această zonă a Balcanilor au defilat, victorioase, armate ale mai multor imperii, dar toate au sfârşit, până la urmă, în a se retrage în acordurile marşului funebru.

Poate şi această experienţă tragică a agresorilor, poate faptul că, în lumea aflată într-o formidabilă schimbare, agresiunea are

valenţe noi, mai subtile, dar cu atât mai eficace, poate însăşi faptul că prăbuşirea Iugoslaviei nu a fost decât o parte a unui aspru război neconvenţional, care a bulversat destinele popoarelor de la Marea Baltică la Marea Adriatică, poate, toate la un loc, au determinat ca ţevile tunurilor să nu scuipe foc spre în afară, ci spre înăuntrul ţării. O tragică ironie, planificată şi elaborată de mari specialişti ai domeniului. O situaţie generală pe cât de aberantă, pe atât de impresionantă. Nu prea se vorbeşte, astăzi, despre o agresiune de dincolo de cortina de fier, dar ea a existat şi s-a desfăşurat într-o manieră ce nu cunoaşte precedent în ceea ce priveşte forţele angrenate, forma, procedeele şi, mai ales, formidabila eficienţă. Jos pălăria în faţa învingătorilor în cel de-al treilea război mondial sau a primului război rece. Este tot una.

Iugoslavia, Mica Iugoslavie se află şi astăzi dincolo de o anumită cortină. Nu este declarată a fi inamic, dar modul în care este tratată de comunitatea internaţională omogenizată nu lasă loc unei interpretări care să îi confere un statut mult prea diferit. Prin urmare, nici ecourile evenimentelor care au zguduit Europa la sfârşitul anilor ’80 şi începutul anilor ’90 nu sunt, la Belgrad, aceleaşi cu cele care se întorc, de pildă, de prin ţările baltice, din Ungaria sau din Bulgaria. În Mica Iugoslavie se vorbeşte deschis şi convingător despre agresiunea de dinafară, care a vizat fosta republică federativă iugoslavă. Despre aceasta, vom vorbi mai pe larg într-un alt capitol. Important este, însă, faptul că, la nivelul conducerii armatei, agresiunea a fost sesizată şi s-a încercat contracararea ei.

La vremea respectivă, printre inamicii externi ai ţării, Statul Major General al Armatei Populare Iugoslave a identificat: Germania – cu tendinţele sale expansioniste şi revanşarde, S.U.A. – ca forţă de sprijin a Germaniei până la o anumită limită, Vaticanul – inamicul dintotdeauna al ortodoxismului, unii vecini cu pretenţii teritoriale făţişe sau disimulate şi câteva ţări islamice, preocupate de problema revigorării oazelor musulmane din Balcani. Şi tot în cadrul acestor aprecieri de importanţă strategică se situează şi concluzia că „intervenţia militară a Occidentului este posibilă, iar în anumite circumstanţe – aproape inevitabilă”. L-am citat pe secretarul federal al apărării din R.S.F. Iugoslavia, generalul Kadijevic.

Eronată sau nu, această concluzie a constituit unul dintre pilonii de bază ai acţiunilor Armatei Populare Iugoslave în toată

perioada premergătoare destrămării efective a ţării şi chiar şi în timpul acesteia.

Armata trebuia, deci, pregătită pentru respingerea unei agresiuni din exterior.

Dacă ar fi să comentăm concluzia avansată de Statul Major General – deşi nu putem avea pretenţia că emitem judecăţi mai competente –, am afirma că, într-adevăr, pericolul extern a constituit o realitate. În schimb, am admite, ceva mai greu, că atacarea Iugoslaviei de către o forţă militară externă ar fi fost posibilă în acea conjunctură. Admitem, în schimb, că pericolul unui asemenea atac a fost foarte bine simulat, dar armata iugoslavă ar fi trebuit să sesizeze faptul că Iugoslavia nu va fi atacată într-o manieră clasică. Prin urmare, concentrarea eforturilor nu ar fi trebuit fi orientată spre contracararea unei atari agresiuni. Efortul de neutralizare a agresiunii inamicului extern ar fi trebuit polarizat asupra acelor forme ale diversiunii care erau orientate spre destabilizarea din interior a ţării şi a forţelor armate. Nu se ştie dacă situaţia ar fi evoluat altfel sau dacă finalul bătăliei, care a încheiat „războiul rece”, ar fi fost altul pe tărâm iugoslav, în situaţia în care s-ar fi încercat contracararea mai eficientă a acestor acţiuni. Aici, ar mai fi oarecari ezitări, dar concluzia că noile forme ale agresiunii externe au evoluat în pas cu înalta tehnologie a arsenalelor, că războiul psihologic şi subversiunea au urcat uluitor în topul procedeelor de culcare la podea a oricărui inamic, fie el şi putere nucleară, reprezintă un adevăr incontestabil, care se cere aprofundat. Să nu uităm că lumea puternic industrializată îşi trăieşte cea de-a patra revoluţie ştiinţifico-tehnică, iar puterea ei militară asimilează, în mod firesc, uimitoarele progrese tehnologice şi dezvoltă concepte, forme, procedee şi moduri de acţiune la fel de eficiente. Să reuşeşti să impui de la distanţă ca, într-un întreg şir de ţări, forţele binelui tău să înfrângă forţele răului lor fără să tragi un foc asupra vreunei tabere, dar să le determini ca diverse tabere interne, apărute Dumnezeu ştie cum, să tragă una asupra alteia, reprezintă, fără îndoială, o nouă revoluţie în desfăşurarea războiului.

Da, s-a schimbat şi natura războiului, fără îndoială. S-a schimbat şi recuzita sa. La arsenalul sofisticat – rezultatul unui proces tehnologic evolutiv, accelerat – s-au adăugat noi elemente ale agresiunii: războiul psihologic, cu larga lui paletă de manifestări, spionajul, şantajul şi asasinatul politic, terorismul

etc. Ele sunt, la această oră, doar apanajul câtorva foarte mari puteri. Sunt armele lor secrete şi omnipotente, a căror contracarare cu mijloacele de-a dreptul puerile ale celorlalte ţări reprezintă o încercare sortită eşecului garantat. Este descurajant, dar, în această etapă, nimic nu este de făcut pentru cel asupra căruia s-ar concentra, din nefericire. Poate doar înălţarea rugăciunilor spre Dumnezeu ca această uriaşă forţă să rămână întotdeauna doar în slujba binelui întregii omeniri. Şi ar mai fi ceva – alinierea cât mai urgentă. Alinierea!

Să nu spuneţi că vă gândiţi la anii ’39 – ’41 şi revedeţi înghesuiala de la aderarea la Pactul Tripartit. Sunt şi aşa destui care o fac. Să nu spuneţi că sunteţi îngrijoraţi de ce va mai fi după aceea. Sunt şi aşa destui îngrijoraţi. Oricum, optimişti sunt mult mai mulţi. Rămâne, deci, comanda iniţială.

Armata Populară Iugoslavă, a unei Iugoslavii pornită pe calea destrămării dirijate, a putut sesiza atât izolarea sa externă într-o prezumptivă bătălie făţişă, cât şi erodarea din interior a stabilităţii statului. De fapt, aici îşi concentraseră forţele atât inamicii externi, cât şi cei interni ai Iugoslaviei. Şi tot aici începe şi se termină marea dilemă în a cărei dezlegare Armata Populară Iugoslavă avea atât de puţine şanse să nu clacheze.

Conform Constituţiei, armata trebuia să apere şi ordinea socială existentă, căreia îi jurase credinţă nestrămutată, sacrificiu suprem etc. Numai că acea ordine socială se dilua, se transforma, devenea, pe zi ce trece, de nerecunoscut. Cel fel de ordine socială trebuie apărată? Cea de odinioară? Cea de acum? Cea spre care se tinde? Ce este de apărat: unitatea statului iugoslav sau ordinea, de asemenea constituţională, care favoriza destrămarea ei? Cine trebuie să stabilească acest element de importanţă capitală? Cine trebuie să poarte răspunderea acestei hotărâri istorice? Este sau nu investită armata să-şi asume răspunderea pentru tranşarea unei probleme politice covârşitoare?

Dacă, în ceea ce priveşte inamicul exterior, problemele erau cât de cât limpezi, inamicul interior purta însemnele derutante ale sistemului politic ambiguu. Dacă este constituţional – şi era – ca armata să apere unitatea statului iugoslav, atunci naţionaliştii, secesioniştii, adepţii autoconducerii socialiste autarhice sunt inamici, fără îndoială. Nu are de-a face că dispun de sprijinul făţiş sau disimulat al puterii politice. Dacă este constituţional – şi era – ca separatiştii sloveni, croaţi,

macedoneni, musulmani şi albanezi să se manifeste ca atare, înseamnă că nu ei sunt inamicii, iar armata trebuia să protejeze această ordine. Ce era de făcut? Cine era inamicul adevărat în lumina Constituţiei?

Iată cum a judecat Statul Major General al Armatei Populare Iugoslave. Punctul de plecare primordial a fost posibilitatea unei intervenţii militare externe. Aceasta se putea declanşa dacă armata ar fi aplicat forţa pentru a stopa procesul de destrămare şi a apăra unitatea Iugoslaviei. Motivaţia intervenţiei externe ar fi putut fi neutralizarea prin forţă a tendinţei Serbiei spre hegemonie, prin sacrificarea libertăţii „regimurilor democratice” instaurate în republicile federaţiei. Cu acelaşi rezultat urma, probabil, să se soldeze – aprecia conducerea armatei – şi trecerea efectivă şi brutală la secesiune, în afara condiţiilor prevăzute în Constituţie (acordul celorlalte republici), care trebuia să atragă, în mod firesc, acţiunea armatei statului federal. În ambele situaţii, secesioniştii ar fi pozat în victime ale agresiunii armatei. Evenimentele s-au desfăşurat după cea de-a doua variantă.

În ambele variante, Armata Populară Iugoslavă ar fi fost acuzată de dezastrul ţării dacă ar fi acţionat independent, respectiv dacă ar fi luat acele decizii care erau exclusiv apanajul politicului. Rezultă, indirect şi nemijlocit (există numeroase date şi mărturii privind existenţa unor planuri elaborate şi avansate Consiliului Prezidenţial Federal), că posibilitatea unei lovituri de stat militare a fost dezbătută şi de Statul Major General, dar, avându-se în vedere consecinţele pe plan internaţional şi cele de ordin politic, intern, s-a optat pentru părăsirea acestei orientări. Aici trebuie menţionat şi faptul că, la 12.03.1991, Statul Major General a propus un plan de decretare a stării excepţionale pe întreg teritoriul iugoslav. Preşedinţia R.S.F. Iugoslavia l-a respins. Autorii săi susţin şi azi că aplicarea măsurii propuse, chiar dacă nu ar fi oprit dezmembrarea, măcar ar fi dus la evitarea războiului civil. Nu are rost să mai comentăm ce şi cum ar fi fost. Important este că armata a rămas în banca ei.

Prin urmare, armata urma să acţioneze nu autonom, ci în cadrul sistemului care, deşi împingea ţara spre destrămare, va putea fi – se spera de către armată – orientat spre redresare. O modelare în vederea creării unui cadru nou, a unui nou tip de federaţie, viabil sau, în cel mai rău caz, spre asigurarea unei destrămări constituţionale prin respectarea negociată a

intereselor tuturor popoarelor iugoslave.

Aici se află, iată, punctul nevralgic care suscită, astăzi, şi va suscita, şi în viitor, discuţii. Doar discuţii şi învăţăminte. A greşit sau nu armata când a hotărât să nu acţioneze autonom?

Trebuie menţionat că, pe diverse canale, armata a fost încurajată să intervină cu forţa. Sugestii în acest sens au fost recepţionate chiar din partea unor personalităţi, ca Izetbegovic şi Gligorov, preşedinţii Consiliilor Prezidenţiale ale Bosniei-Herţegovina şi Macedoniei. Şi aceleaşi idei încurajatoare şi, aparent, logice au avansat diverşi prieteni nealiniaţi din lumea a doua şi lumea a treia. Dacă au făcut-o cu bună-credinţă, dacă au făcut-o ca pioni ai planului inamicilor Iugoslaviei, se va afla cândva. Oricum, conducerea armatei nu a dat curs nici acestor încurajări şi nici zvonurilor de provenienţă occidentală, conform cărora stabilitatea Iugoslaviei ar constitui un interes major al acesteia, acum, în etapa făuririi Europei unite. Toate la un loc puteau fi – poate chiar erau – elemente premergătoare ale declanşării intervenţiei externe în prima variantă.

Armata rămânea, deci, să acţioneze în cadrul sistemului, propunând îmbunătăţirea acestuia, susţinând zvâcnirile conjuncturale ale politicului spre menţinerea unităţii federaţiei şi strădaniile din ce în ce mai vizibile şi oarecum disonante ale Serbiei, Muntenegrului şi – într-o primă etapă – ale Bosniei-Herţegovina de a frâna şi de a amâna ora dezastrului. În aceste condiţii, nu a trebuit nimănui prea multă perspicacitate să priceapă că Armata Populară Iugoslavă, chiar şi aşa cum era – mai puţin viguroasă ca altădată, cu mai puţină coeziune ca altădată, trădată de unii generali trecuţi din conducerea ei direct la „inamic” –, va rămâne, pe mai departe, susţinătoare a forţelor centraliste. Necunoscută rămânea doar reacţia pe care şi-o va putea permite la momentul sau la momentele hotărâtoare.

În cadrul strategiei sale, conducerea armatei şi-a mai propus să nu adopte ea însăşi nicio hotărâre politică, dar să participe la elaborarea şi materializarea acestora pe măsura capacităţii şi angrenării sale. Şi, nu fără temei, a blocat imixtiunea în treburile ei interne ale preşedintelui, Parlamentului şi Guvernului federal, pentru a nu mai vorbi de cele de nivel republican. Evenimentele ulterioare au dovedit că, cel puţin în acest domeniu, previziunile au fost confirmate. Încercările de control deplin, de amestec în treburile armatei la nivelul conducerii acesteia au abundat şi au

fost extrem de pertinente. Armata nu a cedat. Rezultatul a fost că şi-a mai adăugat o serie de duşmani declaraţi şi, prin intermediul mass-media occidentale dezlănţuite, a lăsat pentru posteritate impresia că a rămas un fel de stat în stat. Desigur, limitând la maximum controlul instituţiilor abilitate ale statului în treburile sale, armata nu a procedat democratic. Dar cine opera, atunci, la sfârşitul anilor ’80, cu asemenea criterii? Aleşii poporului din Parlament? După cum au evoluat evenimentele, a rezultat limpede că, o parte dintre aleşi, a acţionat cu bună credinţă, alţii au trădat (cum s-ar putea spune altfel?) interesele Iugoslaviei federale, iar alţii – foarte mulţi –, neangrenaţi în desfăşurarea dirijată a jocului, au fost depăşiţi de miza, de vâltoarea uluitoare şi de neînţeles a celor ce se petreceau în jurul lor. Cui putea preda armata controlul fără a nu greşi?

Şi, în sfârşit, dar nu în ultimul rând, Statul Major General a elaborat diverse planuri de acţiune. Cât au fost ele de realiste, cât de eficiente, câte vor fi condamnate de istorie şi câte vor sluji drept model, sunt întrebări care nu au decât un răspuns parţial. Judecate exclusiv în raport cu situaţia de ansamblu la care s-a ajuns, rezultă că n-au fost nici realiste, nici eficiente, că vor fi condamnate de istorie şi nu vor fi modele de urmat nicăieri şi nicicând. Numai că o astfel de judecată ar fi, oarecum, nedreaptă, pentru că nu armata a prăbuşit ţara, ci factorul politic. Armata, după ce a refuzat conştient preluarea atribuţiilor şi răspunderea politicului, dar nu a refuzat şi ieşirea din sistem, a făcut doar planuri de atenuare a prăbuşirii şi, într-o anumită măsură, apărarea intereselor vitale ale populaţiei sârbe rămase fără patrie şi, mai târziu, ale Micii Iugoslavii.

Privite prin această prismă, a obiectivelor pe care şi le-a putut propune conducerea armatei, planurile de acţiune elaborate de Statul Major General nu par a suscita doar critici devastatoare. Ce şi-a propus, deci, conducerea Armatei Populare Iugoslave? În primul rând şi într-o primă fază, apărarea graniţelor federaţiei, a integrităţii teritoriale a acesteia şi, prin neamestec în treburile politice, conservarea condiţiilor de realizare a schimbărilor democratice la nivelurile federal şi republican. Cum şi în ce măsură au fost ele duse la bun sfârşit, nu intră în răspunderea armatei.

Cotitura decisivă în evoluţia evenimentelor – marcată de încheierea alegerilor din Slovenia şi din Croaţia, care a semnat, fără echivoc, sfârşitul Iugoslaviei federative şi, totodată,

modificarea radicală a graniţelor statului – a impus un nou set de măsuri. Respectând premisele strategiei sale generale, armata s-a văzut obligată să-şi modifice planurile privind misiunea sa de păstrare a ordinii interne şi să asigure – pe măsura posibilului – desprinderea paşnică a celor două republici din cadrul federaţiei.

Desigur, realităţile au contrazis, de mai multe ori, faptul că Armata Populară Iugoslavă ar fi avut în recuzita sa doar acest plan generos şi liniar. Dar sunt tot atâtea argumente că, în esenţă şi în final, au prevalat obiectivele acestui plan. Să ne rezumăm doar la unul singur: Ljubljana şi Zagreb sunt, pe mai departe, oraşe înfloritoare şi nicidecum nişte ruine lăsate în urmă de violenţele unei armate scuipate, batjocorite, provocate în fel şi chip, tratată ca o armată de ocupaţie, atacată cu arma de către forţe ostile interne, dezlănţuite şi încurajate de inamicii externi ai Iugoslaviei.

Este greu de crezut că planurile Statului Major General au fost perfecte şi că au prevăzut cumplita dimensiune a tuturor evoluţiilor scăpate de sub control. Este greu de crezut, de asemenea, că o armată, destabilizată şi ea, a putut avea reacţii prompte sau, chiar dacă a putut avea reacţii pur şi simplu în limitele admisibile pentru un sistem militar. Şi este la fel de greu de crezut că, în condiţiile agravării spre haos a crizei politice, conducerea armatei a putut găsi cele mai potrivite căi pentru aplicarea strategiei sale. O strategie discutabilă şi ea, discutabilă şi atunci şi, cu atât mai mult, acum. S-ar putea afirma, cu o oarecare maliţiozitate, că Armata Populară Iugoslavă nu a întreprins decât manevre strălucite de retragere în faţa ameninţării interne şi a presiunilor uriaşe, aplicate de o anumită parte a comunităţii internaţionale. Maliţiozitatea este de prisos, chiar dacă, privind harta Iugoslaviei federative şi ceea ce a mai rămas din ea, ne edificăm, într-o clipă, asupra adevărului. Vom fi aflat adevărul, dar nu tot adevărul. Am mai afirmat – de altfel, un fapt îndeobşte cunoscut – că o armată nu poate fi altfel decât ţara pe care o slujeşte. Nici mai bună, nici mai rea, nici mai nobilă, nici mai ticăloasă, nici mai puternică, nici mai slabă, nici mai mare şi nici mai mică. Armata Populară Iugoslavă şi ţara ei nu au făcut, nici pe departe, excepţie de la regulă.

Până la începuturile destrămării, armata iugoslavă era – într-o măsură discutabilă, dar, totuşi, era – armata întregii federaţii. După secesiunea Sloveniei, armata a devenit, ireversibil, nonslovenă. După secesiunea Croaţiei, în plus, şi noncroată, iar

după desprinderea Macedoniei – şi nonmacedoneană. Federaţia şi-a pierdut dimensiunile şi compoziţia structurală iniţiale, iar armata, nolens-volens, a suportat acelaşi proces. Şi atunci asupra cui s-ar putea îndrepta săgeţile ironiei?

Armata Populară Iugoslavă, respectiv ce a rămas din ea după cele două directe dure recepţionate în Slovenia şi Croaţia, deşi încă uluită de evenimente, dar ceva mai călită şi, în orice caz, mult mai omogenă etnic şi moral, a avut de îndeplinit noile planuri ale Statului Major General. Obiectivele sale se află, la această oră, la îndemâna oricărui observator al crizei iugoslave. Să le desluşim în retrospectiva evenimentelor şi să le bifăm şi pe cele apărute în literatura publicată pe această temă. Iată-le în ordine cronologică: protecţia şi apărarea zonelor populate de sârbi de pe teritoriul Croaţiei; retragerea treptată a unităţilor militare de pe teritoriul croat; consolidarea controlului militar asupra Bosniei-Herţegovina; retragerea unităţilor militare din Macedonia; apărarea noii federaţii iugoslave constituită din Serbia şi Muntenegru.

Ce s-ar mai putea adăuga la filele acelui dosar pregătit pentru judecata istoriei şi pentru judecata de apoi? În primul rând, opinia conducerii de atunci a Armatei Populare Iugoslave că a aplicat singura cale posibilă şi realistă pentru a ieşi dintr-o dilemă, în primul rând, politică şi, dincolo de aceasta, de a nu provoca nenorociri şi mai mari, de care să fie, apoi, acuzată în exclusivitate. Generalul Kadijevic, în ’91, nu a repetat puciul generalului Simovic, din ’41. A fost mai bine? A fost mai rău?

Imediat după această filă, se cuvine de adăugat crezul de luptători al majorităţii populaţiei că armata ar fi trebuit să-şi salveze cu orice sacrificiu propria ei ţară! Pe următoarea filă ar trebui pus doar un uriaş semn de întrebare, pentru ca cei ce vor veni să nu uite să facă, odată şi odată, lumină în această problemă controversată.

Şi, pentru că de la iniţierea procesului nemijlocit al destrămării, Armata Populară Iugoslavă a fost ţinta atacurilor furibunde ale mass-media din aproape întreaga lume, care, astfel, a putut burduşi cu fel de fel de informaţii dosarul de care vorbim, se cuvine să adăugăm, imediat după acestea, altele despre care nu s-a prea vorbit. Unele sunt doar detalii, în raport cu ansamblul problemelor, dar reflectă, deopotrivă, poziţia păgubiţilor şi a acuzaţilor de astăzi, dar şi a învingătorilor. Numai că este atât de greu de aflat, de fapt, cine sunt unii şi cine alţii.

Iată, de pildă, fila intervenţiei cu forţa a armatei în Slovenia şi Croaţia. Cum să nu fi făcut-o? se indignează cei care au fost în miezul problemelor. Care armată din lume şi a cărei ţări n-ar fi intervenit dacă suveranitatea acesteia ar fi fost ameninţată de rebeli înarmaţi? Înarmaţi cu tehnică militară adusă în ţară prin contrabandă, din exterior.

Şi, apoi, vor urma, negreşit, filele cu faptul că la conducerea armatei, pe lângă generali apărători ai Iugoslaviei unitare, s-au aflat alţii în funcţii de răspundere, precum Spegelj, Kolsek, Tus, Jurjevic, cu câtva timp înainte chiar Tudjman, care, eufemistic vorbind, au încurcat cât au putut treburile. Care dintre dispoziţiile lor aparent profederale au urmărit, într-adevăr, menţinerea federaţiei şi stabilităţii armatei? Pentru a nu vorbi de cele care au contribuit evident la declanşarea haosului, a dezorganizării şi a acţiunilor confuze, necoordonate ale armatei, a creării imaginii de armată de ocupaţie. Cât credit se poate învesti în buna-credinţă a unui general ca Anton Tus, fost şef de stat major al Forţelor Aeriene Militare Iugoslave, care a trecut de partea forţelor croate, devenind, peste noapte, comandantul lor? Dar în ceea ce îl priveşte pe generalul Martin Segelj, numit comandant al Regiunii Militare Zagreb? Nu este de crezut, dar, în octombrie 1991, când luptele din Krajina şi din alte zone ale Croaţiei populate de sârbi erau în toi, a rostit, în public, îndemnuri pentru armata croată precum: „Măcelăriţi tot Kninul!” „Loviţi-i fără milă!” „Azvârliţi copii din leagăne!”

Sunt sigur că se vor găsi oameni care să depună contestaţii vizând judecarea prea aspră a armatei şi a evenimentelor, reamintind – dacă mai este nevoie – că, în cea mai tulbure perioadă, preşedintele Consiliului Prezidenţial Federal era croatul Stipe Mesic, adică unul dintre liderii Uniunii Democrate Croate, alături de Franjo Tudjman. Prim-ministru al guvernului federal a fost Ante Markovic, de asemenea croat.

Se vor depune probe care îl vor acuza şi pe secretarul federal pentru apărare, generalul Kadijevic, şi pe şeful Statului Major General, generalul Adzic, că nu au acţionat cu fermitate atunci când se mai putea face ceva. Acestea vor fi acuzele şi blestemele aduse de iugoslavi, de sârbii rămaşi fără patrie. Şi, desigur, de toţi cei care au avut şi mai au de suferit din cauza evenimentelor scăpate de sub control. Sunt milioane! Printre probe se vor afla, paradoxal, altele, care vor cuprinde acuze şi

blesteme croate şi slovene, chiar şi un ordin de arestare pentru crime de război, emis de procuratura croată pe numele cetăţeanului Kadijevic. „Vei fi blestemat dacă o faci şi vei fi blestemat dacă nu o faci”. Nu va fi uitată nici apartenenţa etnică a generalului: tată sârb, mamă croată, el însuşi autodeclarat iugoslav. Nu cumva?...

Alte file vor purta dovezile că Armata Populară Iugoslavă a dejucat acţiunile agresive ale separatiştilor albanezi şi ruperea provinciei Kosovo de Serbia. Că, împreună cu populaţia sârbă, a asigurat libertatea Krajinei şi a facilitat, astfel, aplicarea Planului Vance şi constituirea Republicii Sârbe Krajina. Că acelaşi lucru l-a făcut şi în Bosnia-Herţegovina, unde, înainte de retragerea sa, a ajutat la crearea armatei populaţiei sârbe şi, implicit, la constituirea Republicii Sârbe. Cum vor fi judecate aceste dovezi, rămâne o întrebare la care se va răspunde mult timp, după cum vor bate marile vânturi internaţionale. Oricum, fosta Iugoslavie nu va duce niciodată lipsă de eroi. O tragică ironie a istoriei face ca, în faţa oricărui tip de vânt predominant să se poată dezveli noi monumente în memoria unora şi dărâma vechi monumente, pentru a se pierde memoria altora. Poate aşa este în întreg Balcanii.

Alţii vor pune, poate, şi întrebarea retorică dacă Armata Populară Iugoslavă a fost cauza declanşării violenţelor, a războiului, de ce nu au încetat acestea după retragerea ei? Vor trebui completate multe file. Foarte multe.

Ar mai trebui scrise, desigur, evenimentele în teribila lor desfăşurare, ar trebui adăugate vieţile prematur sfârşite a mii şi mii de copii, femei şi bătrâni cu picăturile ajutoarelor umanitare şi, desigur, statistica recenzurată a înfometării – binecuvântată de slujitorii Domnului şi organizată internaţional – altor milioane de oameni, ajunşi, în nefericirea lor, în cercul unui embargo ce depăşeşte înţelegerea fiecărui individ în parte. Aşa le trebuie, doar pentru că s-au născut sârbi sau muntenegreni?!

Toată această acţiune de întocmire a dosarului – dacă s-ar întreprinde vreodată – ar dura mai mulţi ani. Foarte mulţi, ca de fiecare dată. După care, se va face dreptate. Aceasta nu va mai interesa aproape pe nimeni. Pentru că nimeni dintre cei care au suferit de pe urma tragicelor evenimente nu va mai fi printre cei vii. Poate acolo, la judecata de apoi, lucrurile să se desfăşoare

altfel. Poate acolo se vor pedepsi cei vinovaţi de toate nenorocirile. Dar dacă întocmirea dosarelor pentru judecată întârzie şi pe acolo... Sau veşnicia acelei lumi a fost inventată tocmai pentru aceasta?

Aici, pe Pământ, sunt slabe speranţe, pentru că răul continuă. Dar, odată şi odată, tot se va termina, şi atunci...

Dosarul tragediei iugoslave va intra frumos în arhive, apoi, cândva, va fi frunzărit de un regizor la modă, care nu va înţelege nimic, dar va turna un film de mare succes. Acesta va completa, în tehnologie Superestmankolor, cele câteva fraze ambigui din manualele şcolare. La catedre vor fi strănepoţii făcătorilor noii ordini, iar stră-strănepoţii actualelor victime vor răspunde de nota zece (cei care vor fi văzut filmul). Lumea merge înainte. Dacă va fi aşa, ea va fi mai nedreaptă decât a fost vreodată.

EVENIMENTELE, ÎN MOZAIC INCOMPLET

Document

Războiul civil, religios şi etnic – care se desfăşoară pe teritoriul fostei Iugoslavii – este caracterizat prin cruzime, prin violarea brutală a drepturilor omului, prin crime împotriva umanităţii şi prin crime de război.

Membri ai fostei Armate Populare Iugoslave au fost expuşi – în prizonieratul din Slavonia, Croaţia şi Bosnia-Herţegovina – unor torturi fizice şi psihice teribile. Cei care au supravieţuit torturilor şi au avut şansa să fie schimbaţi vor suferi consecinţele grave ale acestora o viaţă întreagă.

Tratamentul inuman – psihic şi fizic, numeroasele crime, omuciderile, exilarea foştilor membri ai armatei iugoslave şi a populaţiei sârbe fac parte din strategia genocidului. Cruzimea, brutalitatea, diversitatea metodelor aplicate, ura animalică, sadismul şi atrocităţile depăşesc torturile la care a fost supusă populaţia sârbă în timpul celui de-al doilea război mondial.

„Institutul pentru Sănătate Mintală şi Psihologie Militară” şi „Academia Militară Medicală” au elaborat o lucrare privind stresul de război şi de luptă şi comportamentul uman în războiul civil din fosta Iugoslavie. Textul care urmează conţine enumerarea formelor şi atrocităţilor psihice şi fizice la care au fost supuşi membrii fostei armate iugoslave şi civilii în lagărele de prizonieri din Croaţia.

— Privarea de necesităţile fizice de bază (lăsarea prizonierilor, timp de cinci zile, fără mâncare şi fără apă şi interzicerea accesului la toaletă).

— Lovirea capului prizonierilor de perete, până la leşinarea lor.

— Tăierea urechilor cu cuţitul şi forţarea prizonierilor să lingă sângele de pe lamă, sub ameninţarea măcelăririi.

— Jupuirea pielii de pe spatele prizonierilor şi presărarea sării pe rană.

— Baterea tălpilor prizonierilor cu cabluri de oţel.

— Legarea prizonierilor de copaci, la o temperatură de minus 15 grade şi stropirea lor cu apă, pentru a grăbi degerarea.

— Obligarea acestora, sub ameninţare, de a căra saci cu nisip dintr-un capăt al lagărului în celălalt, fără niciun rost, la nesfârşit.

— Expunerea prizonierilor la duşuri alternative, reci şi fierbinţi, pentru a le provoca arsuri.

— Readucerea în simţiri a prizonierilor leşinaţi în urma chinurilor prin turnarea de oţet şi urină în gura acestora.

— „Demonstraţii" privind scoaterea ochilor sârbilor prin apăsare asupra globului ocular.

— Sărituri repetate de pe o bancă pe stomacul prizonierilor întinşi pe spate, până la producerea herniei.

— Legarea prizonierilor cu picioarele desfăcute şi lovirea lor peste organele genitale.

— Violarea femeilor – cu picioarele şi mâinile desfăcute şi legate de ţăruşi – în aşa-numitele „camere negre".

— Dezbrăcarea prizonierilor şi lovirea lor cu piciorul până la leşin.

— Stingerea ţigărilor în gura victimelor şi obligarea acestora să înghită mucul de ţigară.

— Obligarea prizonierilor de a înghiţi mucuri de ţigară stinse în urină.

— Legarea mâinii drepte la piciorul drept şi a mâinii stângi la cel stâng, pentru a ţine prizonierul „cocoşat".

— Culcarea prizonierului pe spate, prinderea gâtului acestuia cu un picior şi lovire lui peste piept, cu călcâiul celuilalt picior.

— Tunderea părului şi forţarea prizonierilor să îl mănânce.

— „Extracţii dentare" cu ţeava pistolului.

— Atârnarea prizonierilor cu mâinile legate de un piron fixat în perete şi baterea acestora până la leşin.

— Lovirea cu picioarele încălţate a rănilor sau a urmelor de operaţie chirurgicală de pe corpul prizonierilor.

— Atârnarea de greutăţi mari de gâtul prizonierilor, îngenuncherea şi lovirea acestora cu bâtele.

— Băgarea ţevii pistolului în gura prizonierului sau a cuţitului la gâtul acestuia, sub ameninţarea măcelăririi; prizonierilor li se spunea că membrii lor de familie au fost ucişi în mod similar.

— Forţarea prizonierilor de a se închina şi a-şi face cruce în faţa portretului lui S. Milosevic.

— Forţarea prizonierilor de a se masturba în faţa portretului lui Tito.

— Organizarea de „dansuri ale nopţii", în care ustaşii beţi se distrau cu lemei sârbe, obligate să se dezbrace până la jumătate; urma violarea femeilor în „camera neagră".

— Forţarea prizonierilor să se masturbeze în faţa femeilor bătrâne, în sunetul muzicii şi sub potopul de înjurături şi jigniri ale schingiuitorilor.

— Forţarea prizonierelor foarte tinere să se îmbăieze de dimineaţă şi forţarea lor la relaţii sexuale orale cu câte 10-20 ustaşi, fiecare.

— Forţarea prizonierilor tineri la relaţii sexuale orale cu femei bătrâne.

— Forţarea victimelor de a avea relaţii heterosexuale anale, urmate, imediat, de relaţii sexuale orale între aceleaşi persoane.

— Schingiuirea prizonierilor în timpul nopţii, pentru ca ceilalţi prizonieri să audă urletele de durere şi ameninţările.

— Defilarea desfiguraţilor în bătaie prin faţa prizonierilor, însoţită de „promisiuni” că vor ajunge şi ei aşa.

— Învăţarea în ritm accelerat a cântecelor croate; cei „nereceptivi” erau bătuţi până la leşin.

— Forţarea prizonierilor să măture străzile, cântând cântece croate şi lovirea acestora împreună cu trecătorii.

— Ascuţirea cuţitelor în faţa prizonierilor şi încercarea tăişului pe pielea acestora.

— Informarea prizonierilor că partea sârbă nu este interesată de schimbări de prizonieri şi că, la tratative, aceasta a dat mână liberă croaţilor.

— Torturarea cu ajutorul curentului electric, prin fixarea cablurilor în ghete şi forţarea prizonierului să le încalţe; legarea organelor genitale sau a urechilor la cabluri electrice.

— Forţarea prizonierilor de a bea apă sărată, urmată de privarea lor de apă mai multe zile.

— Aruncarea prizonierilor în latrine şi forţarea altora de a-i „spăla” pe primii cu excremente:

— Forţarea prizonierilor de a mărşălui în cerc, la nesfârşit, până la leşinul tuturor prizonierilor din grup.

— Introducerea de gaze toxice în celulele prizonierilor până la leşinul sau decesul acestora.

— Torturarea pe familii, obligând tatăl şi fiul la relaţii homosexuale.

VULCANUL ÎN ERUPŢIE

Ceea ce s-a dovedit exclus în perioada lungului şi, uneori, foarte tensionatului „război rece” a devenit o realitate după

încheierea sa. Este paradoxal, dar, după acest final, războiul, aşa cum îl ştim (ne referim la Europa), a devenit din nou posibil, ca mijloc de continuare a unei anumite politici.

Nu ştiu dacă făcătorii de politică globală au prevăzut sau nu acest lucru, dar, iată, am intrat în al treilea an în care „butoiul de pulbere" al Europei – Balcanii – explodează violent. Butoiul este conectat la nenumărate fitile. Unele sunt atât de vechi încât păreau parcă uitate şi de Dumnezeu. A fost o aparenţă înşelătoare, pentru că cei care le ţineau în mâinile lor, se bizuiau pe acestea. O parte dintre ele le deţin, şi acum, înşişi stăpânii „butoiului de pulbere". Altele, la fel de vechi, se ramifică dincolo de Balcani, spre foste imperii. La capetele lor se află, se pare, moştenitorii intereselor acestor imperii sau puteri decise să acceadă la ele. Epoca contemporană a prevăzut Balcanii cu noi capse şi noi fitile, ale căror terminale se întrezăresc abia acum.

Abia acum, pentru că, după cea de-a doua conflagraţie mondială (cu excepţia războaielor civile de la sfârşitul anilor '40, din Lituania, Polonia şi Grecia şi a intervenţiei sângeroase a armatei sovietice în Ungaria, în 1956), în Europa nu au fost conflicte armate. Implicit, nici în Balcani.

Lumea este, însă, în mişcare, iar valul marilor mutaţii politico-militare, declanşate odată cu prăbuşirea zidului Berlinului, nu a ocolit nici această zonă a lumii. Cele mai cumplite convulsii le-a declanşat în ţara pe care, începând cu 27.04.1992, istoria a trecut-o în conturi ca fosta Iugoslavie.

Succesiunea rapidă a evenimentelor, degenerate în războiul care continuă şi acum în diferite zone ale unor noi state constituite aici, permite doar o relevanţă limitată pentru cei ca noi, a căror sursă de informare nu o asigură marile cancelarii ale lumii. De aici şi unele confuzii, judecăţi eronate, aprecieri greşite sau intenţionat greşite, care au însoţit răspunsurile la marile semne de întrebare ale „dramei iugoslave". Ele provin, adesea, şi din necunoaşterea sau ignorarea, uneori voită, a profunzimilor istorice ale „conglomeratului iugoslav".

Mai mult decât atât, la această oră, nu există încă o suficientă distanţare în timp faţă de tot ceea ce s-a întâmplat. Dacă, pentru aprecierea evenimentelor din Slovenia şi Macedonia, această detaşare devine, pe zi ce trece, satisfăcătoare, situaţia fiind constantă, în Croaţia şi Bosnia-Herţegovina, dinamica luptelor, instabilitatea situaţiei nu oferă încă această posibilitate.

Şi, totuşi, a trecut atâta timp de când în spaţiul balcanic,

foarte aproape de noi, este război, mor oameni nevinovaţi, milioane (deja) de refugiaţi şi-au părăsit căminele, iar eforturile de pace şi chiar de pacificare nu par a înregistra succese însemnate. Ce se poate spune, deci, după aproape trei ani de război? Vom încerca o parcurgere a evenimentelor politico-militare, a situaţiei militare caracteristice diferitelor etape şi zone, furnizând, totodată, informaţii privind organizarea şi înzestrarea diferitelor armate, formaţiuni militare şi paramilitare cu „personalitate” detaşată. Vom intra, însă, în subiect cu unele repere importante ale problemelor etnice, religioase şi istorice, care constituie motive reale sau, după caz, pretexte pentru evenimentele parcurse sau care vor urma.

De la distanţă, totul pare simplu. Văzută de aproape, situaţia se complică şi ne obligă la renunţarea multor verdicte pripite.

Este puţin probabil ca, în Europa, să mai existe vreun teritoriu de mărimea fostei Iugoslavii cu o populaţie atât de neomogenă în ceea ce priveşte religia, naţionalitatea, limba, cultura, nivelul de dezvoltare, modul de viaţă, ocupaţia. Într-un fel cât se poate de propriu, Iugoslavia a fost o „lume în miniatură”, cu toate atributele vechiului şi ale noului. Aici au coexistat „Occidentul şi Orientul”, precum „Nordul şi Sudul”, toate în accepţiunea care o depăşeşte pe cea a punctelor cardinale. Complexitatea acestei lumi în miniatură a fost mereu multiplicată de raporturile statuate, în sfera politică, de relaţiile sociale dintre naţiuni şi minorităţile naţionale şi, nu în ultimă instanţă, de cele de ordin religios. Pentru că, după cum se cunoaşte, în estul fostei republici domină spiritualitatea bizantin-ortodoxă, în vest – cea latin-catolică, iar în sudul şi centrul ei – cea asiatic-islamică.

Cele trei mari religii în Iugoslavia au reprezentat un factor crucial în procesul de identificare naţională mai ales în zona limbii comune sârbo-croate. A fost şi este o regulă: ortodocşii se autoidentifică drept sârbi sau muntenegreni, catolicii – drept croaţi, iar musulmanii – drept... musulmani. Făcând o paranteză, este evident că, după criterii uzitate în lumea largă, „musulmanii” nu pot fi categorisiţi drept naţiune sau naţionalitate. Cu toate acestea, în raport cu situaţia locală, trebuie încercată acceptarea unei abateri de la gândirea „scolastică” şi asimilarea concepţiei populaţiei locale. Omonimia dintre musulmani, ca adepţii unui cult religios, şi musulmanii din Bosnia-Herţegovina nu trebuie să conducă pe nimeni la concluzii

pe cât de facile, pe atât de greşite. Cât de docţi şi critici am fi, nu noi vom schimba situaţia. Musulmanii sau „muslimii” sunt consideraţi drept populaţie sau grup etnic. Ei sunt, de regulă, bosniaci sau herţegovineni dar nu vor fi confundaţi niciodată cu bosniacii sârbi sau cu bosniacii croaţi. De altfel, „muslimii” sunt, azi, nu atât descendenţii otomanilor uzurpatori de altădată, cât populaţie slavă islamizată. Nu la fel sunt priviţi, însă, albanezii din Kosovo. Deşi sunt de religie musulmană, nimeni nu-i consideră „muslimi”, ci albanezi. Desigur, problemele care gravitează în jurul „muslimilor” pun pe tapet, alături de contradicţiile etnice, şi pe cele religioase. O confirmă, printre altele, sensibilizarea accentuată a lumii islamice faţă de evenimentele din Balcani.

În procesul de identificare naţională, particularităţile de limbă şi de cultură au avut, la rândul lor, un rol important. Astfel, deşi catolici, slovenii nu sunt croaţi, iar macedonenii şi bulgarii, deşi sunt ortodocşi, nu vor fi confundaţi cu sârbii şi nici cu muntenegrenii.

În ceea ce priveşte structura etnică a fostei federaţii iugoslave, aceasta avea, înainte de destrămare, o populaţie eterogenă – 22,42 milioane locuitori – dintre care 8,14 milioane sârbi, 4,52 milioane croaţi, 1,99 milioane „musulmani”, 1,75 milioane sloveni, 1,73 milioane albanezi, 1,33 milioane macedoneni, 1,21 milioane iugoslavi 0,57 milioane muntenegreni, 0,42 milioane unguri, restul fiind format din alte naţionalităţi.

Dar, în acest domeniu al etniilor, cel mai important element l-a constituit distribuţia teritorială a populaţiilor după voia lui Dumnezeu şi a istoriei. Dacă putem vorbi de etnii compacte în Serbia, Muntenegru, Slovenia şi Macedonia, nu acelaşi lucru se poate afirma despre Croaţia şi Bosnia-Herţegovina. Cele două hărţi, pe care le anexăm grăiesc de la sine situaţia în 1981. Zonele cu populaţie majoritară sârbă alternează cu cele cu majoritate croată şi musulmană. Mai mult decât atât, veţi remarca, peste tot, existenţa a foarte numeroase enclave etnice, dar şi zone „echilibrate” etnic, în care au trăit, secole de-a rândul, populaţii diverse într-o proporţie aproximativ egală.

În condiţiile existenţei unui stat cum a fost R.S.F. Iugoslavia – cu limbă, teritoriu, piaţă, autoritate statală comune, cu o istorie cvasicomună şi cu multe altele, dintre care dorinţa iniţială, reafirmată o perioadă de timp de convieţuire într-un singur stat

–, complexele probleme religioase, etnice, politice şi sociale au putut fi ţinute sub control. Aceasta nu înseamnă, desigur, că nu au existat tensiuni, convulsii, inechităţi, discriminări.

S-au perpetuat şi resentimente, izvorâte, mai ales, dintr-o istorie relativ recentă extrem de sângeroasă, în care exterminarea sistematică, brutală a sârbilor a fost o politică a statului croat (1941-1945). Au existat şi au mocnit. După secole, poate, ar fi intrat în uitare şi iertare… Acest răgaz, însă, nu a existat.

Complexa problemă etnică şi-a relevat adevăratele ei dimensiuni din momentul în care a apărut, în mod obiectiv, problema destrămării fostului stat iugoslav în republici independente. După o experienţă istorică tragică, rolul de minoritate într-un stat croat sau „musliman” nu oferea nicio speranţă populaţiei sârbe. Deşi reciproca nu a avut, de-a lungul timpului, niciodată, valenţe atât de grave, enclavele cu croaţi sau „muslimani” din diferite zone cu majoritate sârbă priveau, la rândul lor, cu îngrijorare la unele consecinţe previzibile ale procesului de destrămare. Regretabil, dar niciuna dintre temeri nu va fi infirmată de tot ceea ce avea să vină. Problema etnică depăşeşte, în esenţa ei, romanticul, lacrimogenul sau patriotardul, pentru că are, realmente, dimensiunile supravieţuirii populaţiei în sensul cel mai crud, biologic.

Şi, totuşi, destrămarea fostei Iugoslavii şi apariţia noilor republici nu ar fi avut, poate, măsura tragicului de astăzi dacă o istorie relativ recentă nu ar fi înregistrat câteva mari greşeli. Una ar fi acea împărţire administrativă despre care am vorbit pe larg.

O a doua greşeală o reprezintă faptul că, în procesul de secesiune, s-a plecat tocmai de la această împărţire administrativă. Subliniem administrativă, pentru că ceea ce constituie, astăzi, graniţe între noile republici independente şi suverane reprezintă tocmai delimitările menţionate anterior. Un punct de plecare absolut nefast şi, într-o mare măsură, neavenit cel puţin din două motive. Delimitările administrative nu au valori de graniţe între republicile unei federaţii constituite, în maniera postbelică, „titocrată”. Republicile nou înfiinţate nu ar fi avut dreptul să-şi identifice graniţele administrative de odinioară cu cele statale, din prezent. Pentru că, la formarea federaţiei, ele nu s-au prezentat ca state constituite apriori. Iugoslavia perioadei 1918-1941 dispăruse în raptul teritorial al Axei şi al sateliţilor ei. Excepţie a făcut doar o Croaţie fascistă, aservită

Germaniei, cu graniţe care pe noi ne duc cu gândul la odiosul Dictat de la Viena. În acest context, ieşirea dintr-o federaţie cu un teritoriu pe care republicile nu l-au avut la constituirea lor nu putea să nu ducă la convulsiile previzibile. Aceasta a fost, de altfel, una dintre cauzele confruntărilor din prima perioadă a războiului. Şi ceea ce este la fel de evident, împărţirea administrativă de care vorbeam a dezavantajat cel mai mult Serbia şi populaţia sârbă, tocmai cea care a dus greul războiului de eliberare, al partizanatului.

Desigur, dreptul la autodeterminare al fiecărui popor nu poate fi negat mai ales la acest sfârşit de mileniu. Dar el presupune o serie de condiţii prealabile, care, mai ales în cazul Croaţiei şi al Bosniei-Herţegovina, nu au fost întrunite pe deplin. Şi, apoi, cum rămâne cu dreptul la autodeterminare al concentrărilor de populaţie sârbă din Croaţia şi Bosnia-Herţegovina sau cu cel al populaţiei musulmane sau croate din această din urmă republică?

În sfârşit, la această oră, tot mai mulţi observatori consideră că o recunoaştere internaţională a republicilor nou create, în limitele teritoriale şi compoziţia etnică amintite, a reprezentat un act oarecum pripit, care a favorizat evoluţia spre violenţă.

Toate acestea nu explică, însă, decât o parte a cauzelor care au dus la acest război.

SLOVENIA – RĂZBOIUL DE 8 ZILE

În toate conflictele armate, istoria i-a diferenţiat pe „cei buni” de „cei răi” cu multă claritate. Cu atât de multă, încât, uneori, a revenit asupra propriilor ei decizii, inversând rolurile. Cu aceste prilejuri, a consternat o întreagă lume şi a descumpănit şcolarii. Mai ales pe cei conştiincioşi. Aceştia vor fi învăţat, însă, cu timpul că istoria nu este numai albă sau numai neagră, dar şi faptul că evenimente petrecute sub ochii lor au şansa să fie privite – chiar după scurt timp – cu totul altfel cu ochii minţii. Nu cred că mai e nevoie de argumente…

Recenta şi extrem de bulversata istorie a Iugoslaviei anilor 1990-1993 s-ar putea înscrie în acest cadru. În tranziţia parcursă de la o Iugoslavie socialistă şi federativă la statele independente, create în limita graniţelor fostei republici, „binelui” de altădată i s-a opus un nou „bine”, condamnând precedentul la desuetudine, într-o primă etapă. A urmat, apoi, negarea totală,

până la spulberarea sa, şi aruncarea la lada de gunoi a istoriei. Vor urma, probabil, cândva, reconsiderări. Cine ştie?

Este neîndoielnic faptul că tot ceea ce s-a petrecut în fosta Iugoslavie începând cu 1990 nu poate fi situat în afara evenimentelor, care au „măturat" Europa de la zidul Berlinului până la cel al Uralilor. Peste tot au existat particularităţi care au oscilat între „schimbare de regim", „perestroică", „revoluţie de catifea", revoluţie de decembrie... Nicăieri, însă, în afară de Iugoslavia, ele nu au adus cu sine atât de multă şi îndelungată violenţă, destrămare statală şi război. De ce s-au petrecut lucrurile aşa? Aceasta ar fi o primă întrebare. Ea are răspunsurile sale. De ce continuă războiul? Aceasta ar fi o a doua întrebare. Dacă vrem să limpezim lucrurile cât de cât, întrebările nu trebuie puse la intervale prea mici. Nu de altceva, dar cauzele conflictelor armate din prima perioadă şi desfăşurarea lor diferă, în multe privinţe, de cele ale luptelor de acum. Obiectivele politice sunt altele, forţele – de asemenea. Doar cei care pierd mereu în războaie au rămas tot aceiaşi.

Războiul sau, mai bine zis, războaiele din fosta Iugoslavie ar trebui văzute în două etape distincte. Prima dintre ele este caracterizată de lupta dintre forţele care au încercat menţinerea federaţiei sub vechea sau, mai apoi, sub noua formulă şi forţele, să le denumim, secesioniste. Această etapă este, la această oră, încheiată, prin constituirea republicilor independente din fosta federaţie.

În a doua etapă, cea care continuă şi în prezent, luptele se poartă între forţele militare (foarte diverse) ale republicilor Croaţia şi Bosnia-Herţegovina şi forţele militare (la fel de diverse) ale unor populaţii omogene, constituite în republici pe teritoriile acestor ţări (două – sârbe şi una – croată). Din aceste forţe nu face parte niciun militar din armata Republicii Federale Iugoslavia, care nu participă la acţiuni dincolo de graniţele noului stat. Scopurile urmărite de beligeranţi, în ansamblu, sunt străvezii. Cu toate acestea, multitudinea şi diversitatea compromisurilor, dar şi a mereu repetatelor conflicte lasă, încă, fără răspuns foarte multe întrebări în ceea ce priveşte concordanţa dintre obiectivele declarate şi cele reale.

Evenimentele la zi ar cere, pe de o parte, ocolirea primei etape din criza iugoslavă, pentru că ele polarizează, acum, atenţia opiniei publice. Dar tot acestea obligă, pe de altă parte,

la reveniri. Ne vom supune acestei din urmă obligaţii.

Fără obiective politice şi fără forţe militare nu există nici război. Binomul politică – forţă militară dă esenţa războiului. Dacă am separa războiul de politică, nu am putea, de fapt, afirma nici de unde a apărut, nici ce urmăreşte, nici cum trebuie oprit. Toate acestea sunt mai valabile ca oricând şi în ceea ce priveşte războiul din Iugoslavia. Din acest motiv, deşi nu-i vom acorda prioritate, aspectele politice nu vor putea lipsi în conturarea evenimentelor.

În ansamblul său, războiul din fosta Iugoslavie este o mostră europeană a conflictelor locale de după 1945. Un război local limitat, un amestec de război dintre state şi război civil. Un amestec în ceea ce priveşte natura conflictului şi forţele participante, calitatea acestora şi a conducerii, diversitatea parametrilor cantitativi (forţe, înzestrare, potenţial militar), la care se adaugă aspecte ale luptei de gherilă, ale terorismului şi ale masacrelor. Războiul a provocat un mare număr de victime, în special în rândul populaţiei civile, distrugeri materiale incalculabile şi refugiul în masă al diferitelor populaţii aflate într-un nesfârşit exod.

Prima parte a războiului a însemnat confruntarea dintre două tendinţe politice, ideologice şi naţionale, distincte. Conducerea fostei R.S.F. Iugoslavia, armata populară iugoslavă, organele de ordine interioară ale statului au reprezentat, alături de unele elemente conducătoare, şi populaţia sârbă din diferitele zone ale federaţiei, ceea ce unii analişti au denumit-o „coaliţia centrală sau centralistă”. Acesteia i s-au opus, într-un tempo accelerat şi de evoluţia evenimentelor din Europa, partidele politice, conducerea de stat şi populaţia din republicile Slovenia şi Croaţia, precum şi o parte din forţele politice din Bosnia-Herţegovina, Macedonia, Kosovo şi Voivodina. Ele au format „coaliţia anticentralistă” într-o accepţiune destul de largă, pentru că, în timp, aceasta nu s-a dovedit nici prea coerentă şi nici unitară. De altfel, după declaraţia de independenţă a fiecărei republici şi atingerea posibilităţii exercitării suveranităţii, Slovenia şi Macedonia au părăsit efectiv această coaliţie. Iar dacă ne referim la cea statuată între Croaţia şi Bosnia-Herţegovina, aceasta continuă să prezinte multe şi mari fisuri. Partenerii au ajuns, de mai multe ori, la conflict armat şi, nu de mai puţine ori, la înţelegeri secrete sau chiar făţişe cu inamicul

comun, pentru a-şi conserva sau promova propriile interese. Vom vorbi şi despre aceste aspecte, în mod concret, la timpul potrivit.

Care sunt principalele cauze ale destrămării fostei Iugoslavii? Să încercăm punctarea câtorva elemente esenţiale.

Pe primul loc se poate situa criza politică, economică şi socială în continuă adâncire mai ales după 1981, care s-a dovedit ireversibilă în ciuda tuturor eforturilor „centraliste” de menţinere a status quo-ului.

În al doilea rând, şi-au spus cuvântul inegalităţile, uneori flagrante, în domeniile dezvoltării economice şi culturale între „statele” componente ale federaţiei.

Într-o ordine, totuşi, discutabilă, ar urma ceea ce mai ales „coaliţia anticentralistă” a desemnat-o şi a resimţit-o ca tendinţă de hegemonie sârbă, politică de expansiune sârbă, politică revizionistă sârbă în privinţa graniţelor.

Este un punct de vedere care, sub acuza tendinţei de creare a „Serbiei Mari”, condamnă dorinţa populaţiei sârbe la autodeterminare, tendinţa unor grupări politice de a se uni (cândva) într-un singur stat sârb şi, nu în ultimă instanţă, „reflexul de autoapărare”, care, după un şir de „experienţe” istorice tragice, este cât se poate de justificat. Înlăturând extremismele acestor două puncte de vedere opuse, ne aflăm în miezul problemei.

La acestea trebuie adăugată ascuţirea contradicţiilor între diferitele grupări etnice, scăparea acestora de sub controlul factorului politic (firesc sau intenţionat), precedate, însoţite şi urmate de exacerbarea ideilor şi propagandei naţionaliste extremiste. În acest context se poate încadra şi o altă cauză, care, după unele opinii, este de sine stătătoare prin importanţa ei.

Este vorba de un element care a apărut în cursul procesului de destrămare şi care condiţionează azi, în mare parte, continuarea războiului. În unele republici care şi-au declarat independenţa, procesul de democratizare declanşat nu a oferit – eufemistic vorbind – şanse egale populaţiei sârbe de pe teritoriul lor. Noua democraţie nu a însemnat doar eliberări din funcţii de la ministru până la impiegat de mişcare, ci şi dezgroparea unei ideologii fasciste şi a unor sloganuri şi acţiuni teroriste. Ele au readus în memorie, prin reluarea lor, e drept, la altă scară, crimele ustaşilor, satele rase de pe faţa pământului şi genocidul.

Şi, în sfârşit, un ultim vinovat este considerat a fi însăşi armata populară iugoslavă. Judecată ca atare în întregul ei, considerată drept unul dintre cele mai conservatoare elemente ale vechii federaţii. Imputările cele mai virulente sunt îndreptate, totuşi, asupra „anacronismului" corpului de generali şi ofiţeri de a sluji ca instrument al „coaliţiei centraliste". Cât de real este acest punct de vedere, acolo, în Iugoslavia, doar Dumnezeu ştie. Văzute de un militar de pe plaiurile dâmboviţene, o astfel de acuză, prin similitudine, inspiră sentimente cel puţin contradictorii. Mă gândesc, de pildă, la eroii noştri din Est, cât de „vinovaţi" au fost ei decenii de-a rândul... Şi câte decenii de tăcere se vor aşterne, oare, peste faptele eroilor din Vest?

Să revenim la subiect. Opoziţia dintre cele două coaliţii a cunoscut escaladări treptate, dar accelerate. Niciuna dintre formulele politice de ultim moment încercate pentru păstrarea federaţiei nu s-a dovedit viabilă. A eşuat, în cele din urmă, şi planul unei „federaţii a statelor iugoslave" cu un parlament, instituţie prezidenţială şi armată comune, în care republicile componente ar fi avut dreptul şi la o armată proprie, problemele economice ar fi fost soluţionate după modelul Comunităţii Europene, în timp ce politica internă şi externă ar fi constituit problema exclusivă a statelor federaţiei... Tot ceea ce a urmat, a însemnat şi război...

Declaraţiile de independenţă ale Sloveniei şi Croaţiei, la 25.06.1991, marchează, fără îndoială, un eveniment de importanţă majoră. Pentru Slovenia, una de-a dreptul istorică. Această ţară nu a existat niciodată ca unitate statală independentă!

Această dată nu este, însă, un început şi în ceea ce priveşte preambulul evenimentelor tulburi care au urmat. Tendinţele separatiste ale acestor ţări nefiind un secret, nici contramăsurile politice şi nici cele militare nu au lipsit.

O luptă surdă, subterană se declanşase cu mult timp înainte.

Reprizele ei...

— în 1988, s-a încercat, „în spatele uşilor închise", eliminarea conducerii „comunist-reformatoare" a Sloveniei;

— în toamna lui '89, s-a încercat organizarea unui „marş" în cadrul „revoluţiei antibirocratice", pe care conducerea de la Ljubljana a reuşit să îl evite odată cu probabila ei răsturnare;

— între 1989-1990, mijloacele de propagandă „centraliste" vorbeau despre misiunea nobilă a armatei populare iugoslave de

a apăra ţara de forţele interne „anticomuniste, naţionaliste şi burgheze”. Se ştia prea bine despre cine este vorba. Nici ameninţarea nu era tocmai disimulată;

— tot în această perioadă se pun la punct şi planurile secrete pentru două intervenţii militare în forţă, în care figurau ocuparea Ljubljanei şi Zagrebului, a altor localităţi importante, a staţiilor de televiziune şi radio, a aerodromurilor. Planurile prevedeau, de asemenea, blocarea graniţelor, arestarea „naţionaliştilor” şi internarea lor în lagăre;

— o primă parte a acestor planuri, cea care a vizat „dezarmarea” trupelor teritoriale slovene, a şi fost realizată prin trecerea acestor trupe sub controlul Armatei Populare Iugoslave. Statul major sloven al acestor trupe a fost înlocuit, iar armamentul de infanterie din înzestrare – pus sub controlul armatei şi, în mare parte, evacuat din zonele nesigure. Din Slovenia şi Croaţia au fost ridicate aproximativ 200.000 de arme de infanterie de diferite tipuri.

Nici forţele separatiste slovene nu au stat cu braţele încrucişate.

— S-au intensificat importurile ilegale de arme (unicul importator legal era „Directoratul federal pentru materiale speciale”), cu largul concurs al vameşilor locali, al unor simpatizanţi din armată (ea însăşi eterogenă în privinţa structurii naţionale). Cel mai semnificativ transport de 5.000 de arme (inclusiv aruncătoare de grenade antitanc moderne) a sosit, în Slovenia, exact cu două zile înainte de declanşarea conflictelor. Armele au fost distribuite noilor formaţii (clandestine) paramilitare (narodna zascita) ale rezervei poliţiei, subordonate, oficial, Ministerului de Interne.

— împreună cu Ministerul Apărării din Slovenia, s-a organizat, în secret, o reţea de 13 state majore regionale şi 62 locale, în care s-au „reîncadrat” statele majore teritoriale înlocuite de armata federală.

— Forţele slovene au reuşit, printr-o acţiune plină de riscuri, să recupereze 25.000 de arme de infanterie din cele „confiscate” de la trupele teritoriale de către armata federală. Mai mult decât atât, acestea au identificat depozitele secrete de lângă Kocevski Rog şi au „sustras” o mare parte din armamentul şi muniţia depozitate acolo. Încet-încet, arsenalul forţelor slovene prindea un oarecare conţinut. Acesta nu se putea compara, nici pe departe, cu înzestrarea armatei federale, dar, pentru ceea ce a

urmat, s-a dovedit a fi, totuşi, satisfăcător şi, în orice caz, absolut indispensabil.

Este momentul să menţionăm. Forţele pe care le-a putut opune Slovenia trupelor „intervenţioniste” ale Armatei Populare Iugoslave, la două zile după declaraţia istorică a independenţei.

Forţe militare slovene: 16.000 militari înarmaţi; 25.000 militari şi rezervişti din trupele teritoriale mobilizaţi foarte rapid; 10.000 poliţişti activi, personal din subordinea ministerului de interne şi poliţişti rezervişti; 120.000 oameni din cadrul Apărării locale antiaeriene (bine pusă la punct în R.S.F.I.) şi personal din „garda naţională”, constituită şi activată ad-hoc. Înzestrarea tuturor acestor forţe se limita la armament individual de infanterie. Armamentul cel mai serios l-au constituit cele aproximativ 1.000 de aruncătoare de grenade antitanc portative, 1.000 mine antitanc şi 40 de complexe de rachete A.A. portative.

Pe lângă acţiunile subterane, desfăşurate de anumite forţe slovene în scopul materializării declaraţiei de independenţă, ce urma să intre în vigoare la 26.06.1991, au fost luate şi o serie de măsuri făţişe, ferme.

— În acest cadru se înscrie şi hotărârea Parlamentului sloven, din 08.09.1991, privind retragerea competenţei autorităţilor federale de a se ocupa cu problemele apărării ţării, acestea revenind autorităţilor slovene. Toate prevederile federale privind recrutarea în armată şi în poliţie, cât şi cele privind staţionarea de trupe şi tehnică militară pe teritoriul sloven deveneau nule şi neavenite. Era o ripostă declanşată la mobilizarea parţială decretată de Armata Populară Iugoslavă şi la măsurile de înlocuire a militarilor sloveni (s-au înregistrat dezertări în masă) cu rezervişti sârbi din unităţile militare de pe teritoriul ţării. A neliniştit, de asemenea, afluirea unor trupe ale armatei iugoslave din garnizoane situate în Croaţia şi a unor formaţiuni speciale de poliţie.

— Conducerea Sloveniei şi-a exprimat temerile şi protestul faţă de începerea şi desfăşurarea aplicaţiei „Citadela ’91”, a forţelor aeriene iugoslave din Slovenia şi Croaţia, declarând-o drept o ameninţare făţişă la adresa ţării. Şi tot în acest context s-a încadrat şi declaraţia ministrului apărării sloven în faţa primilor 1.400 recruţi „autohtoni”, conform căreia, la nevoie, Slovenia va mobiliza 200.000 de oameni pentru apărarea independenţei sale.

— Tensiunea existentă dintre populaţia slovenă şi Armata Populară Iugoslavă a cunoscut escaladări exact cu o lună înainte de data istorică a independenţei. În urma unor incidente oarecum minore, petrecute, însă, pe un fond grav de criză, mase de oameni au blocat cazărmile din oraşul Maribor. Acestea au rămas, timp de câteva zile, fără apă şi lumină. Ulterior, lucrurile au intrat în normal o perioadă de timp. Alte incidente au generat măsura autorităţilor de a interzice întreprinderilor slovene de a furniza orice fel de materiale pentru armata iugoslavă şi anularea accesului oricărui militar iugoslav în instituţii de stat slovene, chiar şi în întreprinderi care asigură înzestrarea armatei.

După intrarea în vigoare a proclamaţiei de independenţă, reacţia armatei populare iugoslave, evident în concordanţă cu cea a factorului politic, nu a fost, nicidecum, atât de violentă pe cât ar fi putut-o dezvolta, în cazul adoptării unor măsuri radicale, cei peste 40.000 militari angrenaţi în operaţie, foarte bine înzestraţi, inclusiv cu armament greu terestru şi aviaţie de luptă. Harta anexată, cu dislocarea, în Slovenia, a unităţilor militare ale Armatei Populare Iugoslave, oferă o imagine convingătoare.

Din anumite motive, conducerea armatei iugoslave a adoptat o soluţie mai puţin agresivă. O „reţetă” mai veche, oarecum similară cu demonstraţia de forţă din Kosovo, petrecută cu un deceniu în urmă, sau cu tactica trupelor sovietice în Lituania. Goliath-ul iugoslav nu a încercat nimicirea David-ului sloven. De ce o fi procedat astfel?

Nu s-au desfăşurat atacuri împotriva sediilor guvernamentale sau asupra unor obiective importante din Ljubljana.

Armata a pus în marş unităţile de blindate ale Corpului XIII armată din Rijeka, ale Corpului XIV armată din Ljubljana, ale Corpului XXXI armată din Maribor şi ale Corpului XXXII armată din Varazdin. A fost alarmată unitatea de aviaţie din Zagreb. Din Belgrad, au plecat spre Slovenia câteva sute de poliţişti, iar spre aeroportul din Ljubljana s-au pus în marş blindatele brigăzii de tancuri din Vrhnica şi un divizion A.A. din Karlovac.

Pe hărţile operative, săgeţile marcau prinderea Sloveniei într-un cleşte. În realitate, în conformitate cu unele surse slovene, la acţiune au participat efectiv doar 3.000 militari, 115 tancuri, 32 piese de artilerie autopropulsată, 82 de transportoare blindate, 24 elicoptere şi câteva avioane. Celelalte forţe nu au părăsit cazărmile.

O astfel de „acţiune militară” nu putea duce la niciun succes.

Lipsite de un obiectiv clar, conduse, în consecinţă, necorespunzător, cu o asigurare de luptă şi asigurare materială extrem de deficitară, blindatele au fost blocate în diferite zone ale teritoriului, adesea cu mijloace rudimentare.

Întreaga operaţie s-a dovedit, de altfel, un fiasco.

Au fost şi ciocniri armate limitate în 72 de localităţi, soldate cu 80 morţi, dintre care 45 militari ai armatei iugoslave, 19 militari sloveni şi restul civili (10 străini). S-au înregistrat 350 de răniţi şi pagube în valoare de 3 miliarde dolari. Aviaţia a atacat unele obiective civile şi forţe teritoriale slovene, care blocau înaintarea blindatelor.

Unităţile Armatei Populare Iugoslave, complet dezinformate asupra inamicului – militarilor li s-a vorbit despre un iminent atac al N.A.T.O., Austriei şi Ungariei –, suprasolicitate psihologic, slab motivate, de multe ori izolate şi epuizate fizic, au înregistrat, şi în interiorul lor, semnele destrămării: dezertări, contradicţii pe fond etnic şi pe fond politic.

Într-un război civil care a durat opt zile, armata iugoslavă a pierdut 7.900 militari (dezertori), la care s-au adăugat 4.643 prizonieri. Practic, şi-a înjumătăţit efectivele! Pierderile în tehnică s-au ridicat la 32 tancuri, 230 de autovehicule diferite şi 4 elicoptere.

Războiul s-a încheiat cu un armistiţiu şi, apoi, sub presiunea comunităţii europene, ostilităţile au încetat definitiv. Slovenia şi-a consolidat independenţa.

Cum s-au putut derula evenimentele astfel?

Cei care au adâncit mai mult problema afirmă că nu este vorba doar de subaprecierea „potenţialului militar” sloven sau de slăbiciunile armatei populare iugoslave. Se pare că, mai degrabă, am asistat la o cedare deliberată, în condiţiile în care conflictul izbucnit în Croaţia impunea o regândire a dislocării şi angajării forţelor şi evitarea escaladării conflictului într-o zonă deja pierdută. O cedare la care şi-a adus contribuţia şi Comunitatea Europeană, prin presiunile exercitate. O renunţare firească, am putea conchide, după aproape doi ani de la evenimente. Prin omogenitatea structurii sale etnice, Slovenia nu ridica niciun fel de probleme. A fost şansa ei.

La 18.07.1991, Prezidiul federal decide retragerea unităţilor armatei populare iugoslave din Slovenia într-un interval de trei luni. Din cauza războiului din Croaţia, ultimele unităţi părăsesc Slovenia, îmbarcându-se pe nave, în portul Koper, la 25.10.1991.

În bazele militare de la Vrhinca, Cerkelje şi Mackovci rămân, în urmă, 64 tancuri M-84, 60 T-54/55 (unele surse indică un total de 200 tancuri), piese de artilerie, muniţie etc., cazărmi devastate şi... mine împrăştiate în diverse zone. Asupra Sloveniei independente şi suverane se aşterne liniştea păcii.

Caruselul războiului, însă, continuă.

Acesta va bulversa, în primul rând, Croaţia.

ARMATA CARE NU EXISTĂ

Contextul în care încercăm tratarea „crizei iugoslave” impune, din punctul nostru de vedere, prezentarea succintă a armatei populare iugoslave. Este adevărat, această armată nu mai există în prezent, dar potenţialul ei uman şi material nu a dispărut fără urmă. Într-o măsură mai mare sau mai mică, acesta se regăseşte în componenţa forţelor armate ale republicilor din fosta federaţie, ale republicilor autoproclamate, formând, împreună cu alte tipuri de formaţiuni militare, forţele armate ale acestora. Începând cu vara anului 1991, această armată a traversat o perioadă de transformări, a cărei detaliere ar putea fi, dacă vreţi, o reflectare a istoriei tumultuoase a întregii zone la care ne referim.

Acest proces îl vom releva pe parcurs.

Pornim, însă, de la ceea ce era Armata Populară Iugoslavă înainte de declanşarea războiului de opt zile, din Slovenia.

Efectiv total: 175.000 (100.000 militari în termen);

Trupe teritoriale – 1.000.000 oameni (la mobilizare); Forţe paramilitare: Trupe de grăniceri – 15.000 militari; Apărarea civilă (nu se află sub controlul armatei);

Durata serviciului militar: 12 luni.

Bugetul militar – 70,85 miliarde dinari, respectiv 4-6 la sută din produsul naţional brut (1991). Odată cu începerea crizei (1992), guvernul federal, ulterior cel sârb, a alocat cheltuielilor militare aproximativ 80 la sută din totalul resurselor.

FORŢE MARITIME MILITARE.

Efectiv: 15.000 militari (5.000 militari în termen şi 1.000 de infanterişti marini).

Înzestrare: 4 fregate, 10 submarine de diferite clase, 10

nave de patrulare rapide, 2 nave de patrulare, 16 vedete purtătoare de rachete, 15 vedete torpiloare, 17 nave mici de patrulare, 4 dragoare de coastă, 9 dragoare de radă, 8 dragoare fluviale, 55 nave-desant;

Infanterie marină: 2 brigăzi;

Artilerie de coastă: 25 baterii fixe de tunuri cal. 85, 88, 122, 130 şi 152mm; baterii de rachete SS-C-3, SHADOCK şi SS-N-2B STYX;

Baze navale: Lora/Split, Pola, Sibenik, Ploce, Kotor etc.

TRUPE DE USCAT

Efectiv total: 135.000 (90.500 militari în termen), plus 500.000 rezervişti;

Organizare: 4 regiuni militare; 16 corpuri de armată regionale (inclusiv 5 în Slovenia şi Croaţia); 5 brigăzi mecanizate; 23 brigăzi de infanterie; 8 brigăzi de tancuri; 14 regimente de artilerie; 1 brigadă de munte; 6 regimente antitanc; 11 regimente de artilerie A.A.; 1 brigadă de paraşutişti; 4 regimente de rachete A.A.

Înzestrare: Tancuri – 300 M-84, 800 T-54/-55, 10 PT-76, câteva sute de T-34/85 la stoc (în prezent, în uz);

Transportoare blindate de cercetare – 200 M-3, M-8, BRDM-2, BOV-1 * M.L.I. şi T.A.B. – 600 M-80, BTR40/-50, BTR-152; 70 M-3; 300 M-60P; 100 M-590

Artilerie: 2.000 guri de foc tractate şi autopropulsate cal. 100, 105, 122, 152 şi 155mm; aruncătoare cal. 50, 60, 81 şi 120mm * Artilerie-reactivă – cal. 128 mm * Tunuri a.t. autopropulsate şi tractate cal. 57, 90, 75, 76 şi 100mm * Rachete antitanc dirijate SNAPPER şi SAGGER; * Artilerie A.A. tractată şi autopropulsată cal. 20, 30, 37, 40, 57, 85, 88, 90, 94mm * Rachete A.A. SA-6/-7/-9 * Rachete sol-sol SCUD (?) şi FROG.

FORŢELE AERIENE MILITARE.

Efective: 91.000 militari (4.000 militari în termen)

Organizare: 12 escadrile vânătoare bombardament, 12 escadrile de vânătoare-interceptare, 4 escadrile de cercetare, 6 escadrile de transport; 1 regiment de elicoptere de luptă; 1 escadrilă de elicoptere de luptă submarină, 2 escadrile de elicoptere de transport; Rachete A.A. – baterii SA-2 şi baterii SA-3, organizate în 14 divizioane

Baze aeriene: Bihac, Batajnica, Banja Luka, Pleso/Zagreb, Mostar, Lucko/Zagreb, Rajlovac, Crklje, Niksic, Sambor, Zabijak,

Zemun, Podgorica, Tuzla, Diruje, Butmir, Sarajevo, Zadar, Vrsao, Pola, Nis, Petrovac, Skopje.

Notă. În iunie 1991, Armata Populară Iugoslavă mai purta încă atributele unei armate multinaţionale, instruită şi educată în „spiritul unităţii şi frăţiei”. Comandantul ei suprem era preşedintele Consiliului Prezidenţial. În condiţiile zdruncinării sistemului politic, Armata Populară Iugoslavă se afla mai degrabă sub conducerea secretarului federal pentru apărare (ministrul apărării) şi a Marelui Stat Major.

La nivele ceva mai mici, conducerea o deţinea un grup de generali şi ofiţeri superiori, majoritatea de origine sârbă (77 generali, 1.511 colonei, 3.891 locotenenţi-colonei, adică 50,3 la sută din corpul generalilor, 64,5 din cel al coloneilor şi 65 la sută din cel al locotenenţi-coloneilor din întreaga armată).

În funcţiile cheie ale conducerii se regăseau, în discrepanţă, mulţi sloveni şi croaţi. Se aflau în serviciu şi 22 generali, 219 colonei şi 561 locotenenţi-colonei croaţi, precum şi 12 generali, 72 colonei şi 142 locotenenţi-colonei sloveni. De altfel, 60 la sută din totalul cadrelor şi 31 la sută din cel al militarilor în termen erau sârbi, în timp ce croaţii reprezentau 12,6, respectiv 19 la sută, „muslimanii” – 2,4, respectiv 12 la sută, iar slovenii – 2,8, respectiv 7 la sută.

Compoziţia etnică reflecta o situaţie complexă, în care reprezentarea proporţională a cadrelor, în raport cu numărul unei anumite populaţii, favoriza, evident, etnia sârbă. Se poate, însă, invoca, în replică, şi faptul că slovenii şi croaţii, de pildă, cu nivelul de trai cel mai ridicat din federaţie, nu prea erau interesaţi de o carieră militară care asigura venituri relativ modeste. În schimb, muntenegrenii, cu o participare de 6,2 la sută din totalul cadrelor, se aflau în număr dublu în armată, faţă de numărul populaţiei muntenegrene. Pentru aceştia, armata era o şansă… Datele statistice au importanţa lor. Importante sunt şi altele. Dacă ne-am oprit, totuşi, asupra acestor detalii – şi nu a altora –, am făcut-o pentru că, în cele ce vor urma, rolul lor nu va fi unul secundar.

CROAŢIA – ESCALADAREA RĂZBOIULUI

Ceea ce veţi citi este, şi ea, imaginea războiului din toamna anului 1991, din Croaţia. Sunt primele mărturisiri făcute în faţa unor reprezentanţi ai Armatei Populare Iugoslave, de către un ucigaş de sârbi şi un ciopârţitor de cadavre. Am văzut înregistrarea video a interogatoriului. Un tânăr legat la ochi şi peste o mare parte a feţei cu o eşarfă albă, pentru a nu putea fi recunoscut. Trei anchetatori, care nu se văd în imagine. Doar voci. De-o parte, o voce uşor speriată, ce pare a nu realiza efectele pe care le produce. De cealaltă parte, voci consternate şi, pe parcursul anchetei, tot mai fără vlagă.

Nu sunt jurist. Ca atare, părerea mea nu are importanţă şi, probabil, este eronată, dacă insistaţi. Ucigaşul şi ciopârţitorul de cadavre nu era un vinovat! Tânărul, ale cărui mărturii le veţi citi, nu a fost niciodată un om normal. Era un fel de prostul satului – săracul. Prostul cartierului. Locul său era la un ospiciu... Deci, un caz singular? Ce caută el printre argumente?

STENOGRAMA UNUI INTEROGATORIU

Anchetator (A); Eşti sănătos? Te simţi în toate facultăţile mintale? Dacă este aşa, îmi spui: da.

Inculpat (!): Mi-e frig la picioare.

A: Ţi-e frig la picioare, deci. Spune-mi unde ai fost arestat şi când?

I: La o femeie, în pivniţă, joi.

A: Care joi?

I: Joia trecută, m-a prins un rezervist cu mustaţă.

A: Eşti membru al vreunui partid? Eşti membru al partidului HDZ? (Hrvatska Demokratska Zaednica – Uniunea Democrată Croată – n.n.).

I: Nu, am fost chemat la primărie şi ne-a înscris acolo.

A: Ai carnet de partid la HDZ?

I: Nu. M-a înscris, în faţa primăriei din Vukovar, Zrnic Ivica, când am adus conserve ustaşilor.

A: În afară de faptul că ai adus conserve gardiştilor, ai

participat la vreo acţiune? Cine este Zrnic Ivica?

I: E comandant, e şef. Nu ştiu... ceva mai mare.

A: Ce ţi-a spus Zrnic Ivica? Ce ordin ţi-a dat? Care a fost primul ordin?

I: Mi-a dat sarcina să duc conserve şi pături.

A: De unde le-aţi luat?

I: De la primăria de cartier de unde aparţin.

A: Deci, asta ai făcut?

I: Da.

A: Mergem mai departe.

I: Prima acţiune la care am participat a fost când au venit doi soldaţi din JNA (Armata Populară Iugoslavă – n.n.).

A: De unde au venit?

I: De peste linia ferată.

A: De la Vinkovci?

I: Nu, din Vukovar.

A: Erau înarmaţi?

I: Au avut amândoi pistoale la centură. În mâini, aveau câte o geantă. Zrnic Ivica i-a întrebat unde se duc, iar ei au răspuns că se duc la magazin. Zrnic Ivica le-a spus să nu meargă acolo pentru că acolo este o bandă de cetnici.

A: Vorbeşte mai tare!

I: Zrnic Ivica l-a lovit pe unul cu patul puştii. Acela a căzut leşinat.

A: Şi celălalt soldat?

I: L-a lovit şi pe el. Zrnic mi-a dat un cuţit. Al lui Ivica.

A: Ce ţi-a spus?

I: Mi-a spus să-i scot cei doi dinţi de aur. Am scobit în stânga şi în dreapta cu vârful său şi aşa i-am scos dinţii, l-am dat lui Ivica. Ivica i-a dat mai departe. Apoi, am primit ordin să tai gâtul celui de jos. Ceea ce am şi făcut.

A: Cum l-ai tăiat?

I: Cu mâna stângă l-am ţinut de păr, iar cu dreapta am tăiat.

A: Ce ai tăiat?

I: Gâtul. Gâtul până la jumătate.

A: Dar celălalt soldat?

I: Pe cel de-al doilea soldat, ei l-au omorât.

A: Cu ce?

I: Cu puşca şi cu pistolul. L-au împuşcat.

A: Ce aţi făcut cu cadavrele?

I: Le-am pus într-o folie de plastic şi le-am dus la Petrovacka Dolina (Valea Petrovacka – n.n.).

A: Ştii dacă oamenii lui Ivica au masacrat, înainte, oameni? Au tăiat mâini, picioare, capete?

I: Nu. Ei tăiau doar câte două degete. Degetele şi picioarele celor doi soldaţi.

A: Cine ei?

I: Ivica.

A: El ce-a mai tăiat?

I: Două mâini şi un picior.

A: A doua ta acţiune?

I: A doua a fost participarea la un viol.

A: Cu cine ai fost?

I: Cu Zrnic Ivica şi Hassanovic Ivica. A venit o femeie. Au întrebat-o unde merge. Ei au împins-o şi ea a căzut. Mi-au ordonat să-i leg mâinile. I-am legat mâinile la spate cu sfoară. Femeia avea pantaloni. I-am scos pantalonii. I-am desfăcut picioarele şi i le-am legat, pe rând, de doi ţăruşi. Mi-au dat ordin s-o violez. Am violat-o.

A: Cum se numeşte femeia?

I: Femeia se numeşte (cenzurat). Era mai în vârstă ca mine cu doi ani.

A: Tu câţi ani ai?

I: Am 23. Apoi, am plecat cu ei. Când m-am întors, ea era violată de mai mulţi şi era moartă.

A: Cum, moartă?

I: Spintecată de la gât până jos.

A: Era îmbrăcată?

I: Nu, era goală. Zrnic Ivica mi-a dat ordin să-i scot falca.

A: Cum să-i scoţi falca? Avea una artificială?

I: Nu. Era la fel ca noi. Am tăiat. Mi-a fost milă şi silă, dar am tăiat dintr-o parte şi din alta, până am reuşit să o desprind. Apoi, le-am dat-o lor, lui Zrnic Ivica şi Hassanovic Ivica.

A: Cu corpul ce-aţi făcut?

I: L-am vârât într-un sac şi am dus-o la Petrovacka Dolina.

A: A treia ta acţiune care a fost?

I: Totul a început la primăria de sector, de la mine, de unde am plecat la Olajnica.

A: Ce este aceea Olajnica?

I: Un adăpost militar.

A: Cine mai era acolo?

I: Zrnic şi Hassanovic şi încă cineva din Borovo. În încăpere mai erau 15 bărbaţi şi 5 femei.

A: Altcineva?

I: Da, nişte copii.

A: Unde?

I: În fundul încăperii. În aceeaşi încăpere.

A; Ce aţi făcut cu oamenii?

I: Zrnic Ivica m-a dus înăuntru. A venit şi Hassanovic Ivica. Erau acolo doi copii legaţi de scaun. Zrnic Ivica mi-a dat un cuţit şi mi-a spus să-l tai pe unul.

A: Ce vârstă avea copilul?

I: Aproximativ 15 ani.

A: Cum s-au comportat copiii când au auzit ce li se pregăteşte şi vii cu cuţitul spre ei?

I: Au plâns. Hassanovic Ivica se certase cu tatăl meu şi de aceea m-a pus să fac crime. Am fost obligat să omor. Mi-a fost milă, dar m-au obligat, i-am tăiat cu cuţitul.

A: Ce cuţit a fost?

I: Un cuţit Rambo.

A: Cum ai procedat?

I: Cu mâna stângă de păr, iar cu dreapta am tăiat.

A: Toate crimele pe care le-ai făcut, le-ai făcut în stare normală? Nu ai primit ceva de băut? Nu te-au drogat?

I: Ba da, aici, în braţ, mi-au făcut o injecţie.

A: Cine ţi-a făcut-o?...

I: Zrnic Ivica, cu vreo 10-15 minute înainte sau puţin mai mult. Cam o jumătate de oră.

A: Când ai tăiat ai fost stropit de sânge?

I: Nu. Am tăiat doar până la jumătatea gâtului.

A: Eşti, deci, un specialist, deja?

I: ?

A: Cine a văzut ce ai făcut?

I: Mamele copiilor.

A: Ele ce au făcut?

I: M-au rugat să nu tai copiii, au plâns şi au urlat. Zrnic Ivica şi Hassanovic Ivica m-au pus să-l tai şi pe ai doilea. L-am tăiat.

A: A patra acţiune?

I: Am trecut linia ferată la ustaşii care plantau mine antitanc. Minele erau aşezate pe scânduri. Acolo nu am făcut nimic. M-am întors în centru şi am alimentat ustaşii cu conserve câteva zile la rând. Într-una din zile, ne-am întâlnit cu o femeie mută, Etuska, cu care am trăit într-un subsol. Numele de familie nu îl cunosc. Zrnic Ivica m-a lăsat să stau cu ea, acolo. Era în pivniţa ei şi stăteam acolo din cauza bombardamentelor de artilerie.

A: De ce nu ai fugit când Zrnic Ivica şi Hassanovic Ivica te-au

lăsat cu Etuska?

I: Mi-a plăcut să trăiesc cu Etuska. Era bună cu mine.

A: Când ai scăpat de ei?

I: Ei au fugit şi eu am rămas la Zlatko Iuric, un rezervist, să îngrijesc porcii. După aceea, armata mi-a spus să îngrijesc porcii şi în alte trei case.

A: Care armată?

I: Armata voastră!

A: Tu cum ai ajuns ustaş?

I: Eu am fost în cazarmă şi ei mi-au spus că, din acel moment, sunt ustaş. În cazarmă mi-au ordonat să fac crime şi să tai.

A: Tu ştii cine sunt ustaşii? Ştii că au făcut crime în război? Tu crezi că ei au devenit ustaşi pentru că au tăiat?

I: Mi-au ordonat să tai, când am fost în cazarmă.

A: Tu accepţi ideologia lor, a lui Tudjman, a HDZ-ului şi a ustaşilor?

I: Dacă sunt vinovat, eu accept.

A: De ce nu ai acceptat să fii tu ucis, decât să ucizi tu atâţia oameni? De ce, atunci când ai făcut atâtea crime, nu ai aruncat cuţitul şi ai spus: omorâţi-mă pe mine? Zici că ţi-a fost milă, dar ai tăiat! De ce?

I: Nu mi-a permis Zrnic Ivica.

A: De ce nu ai fugit când transportai conserve?

I: Nu am putut, că erau tot timpul lângă mine.

A: Mai ştii şi alte nume în afară de cele două?

I: Da. Am ştiut numele unor polonezi. Au fost zece polonezi şi şapte-opt cehi...

A: Au fost şi alte naţionalităţi – kurzi, afgani, musulmani, maghiari, ţigani, albanezi?

I: Nu, au fost croaţi. Au fost şi maghiari.

A: De unde maghiari? Din Ungaria?

I: Nu ştiu.

A: Români au fost? Câţi?

I: Români au fost vreo zece.

A: La ce acţiune au participat?

I: Ei au fost din ăia plătiţi.

A: Tu ai fost plătit?

I: Nu, eu nu am fost.

A: La ce acţiune au participat românii, maghiarii şi polonezii? Au participat la crime, la măceluri?

I: Nu. La minare, da. Au fost şi lunetişti. Da, au fost nişte români, dar nu le ştiu numele.

A: Cum te-ai înţeles cu ei, că doar nu le ştiai limba?
I: Prin semne şi unele cuvinte.

Aici s-a terminat înregistrarea video, pe care am avut prilejul să o revăd de mai multe ori. Nu ştiu nimic de soarta inculpatului. Nu cred că adevăraţii vinovaţi vor fi pedepsiţi vreodată.

VREMURI TULBURI

Sunt unele lucruri care vorbesc de la sine. Printre acestea, hărţile au grăit, în limbajul lor, întotdeauna mult mai multe decât am putut percepe la o singură privire. Iată, de pildă, dacă ne vom apleca cu mai multă atenţie asupra celor două hărţi privind situaţia din Croaţia, vom putea descifra esenţialul.

Harta cu zone din Croaţia locuite de populaţie sârbă (conform recensământului din 1948) oferă, pe de-o parte, limitele teritoriale ale Republicii Croaţia aşa cum s-a desprins din „blocul” iugoslav şi, pe de altă parte, concentrarea şi suprapunerea, în interiorul acesteia, a unor evenimente istorice avansate, prin negura vremurilor, până în prezent. Pentru cititorul avizat, harta relevă, încă de la prima vedere, şi temeiurile de natură etnică aflate la originea războiului din această republică.

Cealaltă hartă, care a înregistrat operaţiile militare de pe teritoriul Croaţiei de la izbucnirea „crizei iugoslave” până la sfârşitul anului 1991, este, dacă vreţi, o confirmare a tot ceea ce aţi intuit, privind-o pe prima. Cu unele excepţii, luptele s-au desfăşurat, într-adevăr, în zonele haşurate, regăsite acolo.

Dacă ne întoarcem, acum, la aceasta şi parcurgem contururile „Republicii Srpska Krajina”, avem în faţa noastră aproape tot rostul acelor confruntări armate. Avem, deci, unul dintre obiective. Avem şi o situaţie de echilibru, dacă ne referim la existenţa unor „graniţe”. Un echilibru instabil, adevărat, dar un echilibru, o stare de relativă stabilitate, susţinută, de câtva timp, şi de prezenţa trupelor O.N.U. în această zonă.

Hărţile ne-au spus aproape totul. Ceea ce n-au reuşit, veţi citi în cele ce urmează.

Din anumite puncte de vedere, prezenţa populaţiei sârbe în Croaţia reprezintă un antagonism. Acesta se camuflează, de regulă, cu ceea ce obişnuim să denumim... „problemă”.

Oarecum neangajant, uşor confuz, dar… folositor. De ce să ne complicăm? Deci, problemă. Dar ce problemă! Una care a zguduit mai mereu cele două Iugoslavii, pe care le-a cunoscut istoria. Una care a tulburat o Europă, a adus în zonă forţe de protecţie O.N.U. de pe trei continente şi ale căror iţe încâlcite se deznoadă sau se taie (vom vedea) tocmai dincolo de Ocean.

Că această problemă există, cu toate valenţele ei „naţional-religioase, politice, social-economice şi etnice”, nu este, în niciun caz, vina sârbilor. Nici a acelora de azi, nici a acelora care au construit prima lor biserică, pe aceste locuri, în 1317 şi nici a populaţie sârbe, adusă aici de Habsburgi, pentru a fi un prim aliniament de luptă împotriva expansiunii otomane. Aceştia au apărat monarhia austro-ungară şi au apărat, implicit, Europa. Şi, desigur, nu întâmplător, zona aceasta este cunoscută drept Vojna Krajina (Krajina Militară). Ea a beneficiat, de-a lungul secolelor, de statut politico-administrativ aparte şi a fost subordonată, nemijlocit, Vienei până în 1918. Am scris pe larg despre acestea. Zona a intrat în Banovina Croaţia abia în 1939 şi, apoi, după 1945, în Croaţia fostei Iugoslavii.

Timpurile moderne au adus cu sine declinul demografic al sârbilor de pe teritoriul Croaţiei de azi. În 1840, populaţia sârbă reprezenta, încă, 31,4 la sută din total, în 1914 – doar 18–20 la sută, în 1948 – mai puţin de 15 la sută, ca, în 1981, să reprezinte doar 11,8 la sulă. Sârbii au fost decimaţi de grozăviile celor două războaie mondiale şi au fost exterminaţi de regimul fascist al ustaşilor croaţi. După constituirea, în 1945, a celei de-a doua Iugoslavii, le-a subţiat omogenitatea programul de „colonizare”, în cadrul căruia „eroii războiului antifascist” şi familiile lor au fost mutaţi, cu miile, în zone situate în afara teritoriului croat de astăzi. În acelaşi timp, în diferite regiuni (Banja şi Slovenia) au fost aduşi „eroi croaţi”, în cadrul unui plan ale cărui valenţe politice, destul de străvezii şi la vremea lor, au dat roade, iată, în zilele noastre. Declinul a continuat, susţinut de o rată scăzută de creştere a populaţiei şi de părăsirea teritoriului. După 1981, multe familii sârbe au continuat să resimtă mai acut circumstanţele politice şi economice nefavorabile din Croaţia. La acestea s-a adăugat chemarea exercitată de „mirajul” aşezărilor urbane (Zagreb, Rijeka, Pola, Zadar, Split, Sibenik, Osijek), situate în afara teritoriului cu omogenitate sârbă. Şi nu trebuie scăpată din vedere nici relativitatea statisticilor demografice, care semnalează apariţia – mai mult sau mai puţin artificială – a unei noi populaţii, a „iugoslavilor”, cetăţeni care şi-au declarat

această naţionalitate la recensământul din 1981, având, mulţi dintre ei, origine sârbă.

Zonele din Croaţia, cu populaţie sârbă majoritară, sunt teritorii muntoase, împădurite, cu un subsol sărac, cu zone agricole puţine, slab dezvoltate economic. Un pol al sărăciei, dacă judecăm după veniturile medii ale locuitorilor.

Toate acestea ar fi putut reprezenta sau nu premise ale războiului din Croaţia. Ele au devenit, însă, fundalul războiului în momentul în care naţionalismul exacerbat, şovinismul şi sârbofobia şi-au făcut, din nou, apariţia pe scena istoriei locale.

Valul sârbofobiei din Croaţia, cristalizat în a doua jumătate a secolului trecut, s-a abătut de mai multe ori asupra localităţilor sârbe. Pogromuri, izgoniri, exproprieri forţate, genocidul organizat de ustaşi au lăsat urme adânci. După 1945, criza croato-sârbă, în ciuda unor false sloganuri de frăţietate, a continuat să mocnească în umbra Constituţiei. Aceasta era încă o lege fundamentală bună, faţă de cea care o va înlocui. Constituţia stipula faptul că „Naţiunile croată şi sârbă sunt pe deplin egale între ele”. La sfârşitul anilor ’80, sârbofobia a devenit politică făţişă, îmbrăţişată mai ales de „Partidul Croat al Dreptăţii”. Şi, pentru a nu lăsa cumva impresia că totul a fost o furtună într-un pahar cu apă, noua Constituţie croată (adoptată la 22 decembrie 1990) a răpit sârbilor statutul de naţiune egală cu cea croată. Aceştia au devenit „alte naţiuni”, alături de italieni, unguri, evrei etc. Războiul din Croaţia a fost aprins de mai multe scântei, dar aceasta a fost, sigur, una dintre ele. A fost şi un început al exodului sârbilor din Croaţia spre Voivodina şi Serbia Centrală, sub presiunea ameninţărilor, a violenţei, a pierderii masive a locurilor de muncă... Au urmat riposta şi ripostele la ripostă. Azi, nimeni nu ştie sau nu vrea să ştie de unde a început totul. Ştiu, poate, doar cei care au semănat vântul şi au cules, apoi, furtuna.

Cadrul general în care au evoluat evenimentele se înscrie în cel conturat anterior. Un stat – R.S.F. Iugoslavia – intră într-un proces ireversibil de destrămare. Perioada 1990-1991 opune „forţelor centraliste” pe cele secesioniste, a căror „capacitate de luptă” devine, pe zi ce trece, tot mai puternică. Statul iugoslav există încă, dar atributele sale se diluează în tulburarea vremurilor. Ce s-a întâmplat în Slovenia am văzut. Ce s-a întâmplat, în paralel, în Croaţia, va fi relevat în cele ce urmează.

— Ar trebui să începem cu euforia naţionalistă croată, care a precedat şi succedat alegerile din anul 1990. Discursurile politicienilor croaţi, apoi ale guvernanţilor, bogate în idei flagrant discriminatorii la adresa sârbilor, readucerea pe tapet a sloganurilor şi a „simbolisticii” ustaşe fasciste, ca şi propaganda sârbofobă, urmată de măsuri concrete şi în ton cu toate acestea, au constituit acţiuni la fel de criminale ca cele care au apărut cu aproape o jumătate de secol în urmă.

Aşa se explică izbucnirea, în august 1990, la Knin, a „rebeliunii sârbe” din Croaţia şi a luptelor interetnice care s-au întins pe o arie foarte largă.

Croaţia intră pe calea secesiunii, incendiindu-şi propria ogradă. Până la urmă, acesta se va dovedi focul pe care îl va stinge cel mai greu. Pe lângă el, „bătălia ieşirii din federaţie” păleşte, pur şi simplu.

— Confruntările armate, acţiunile teroriste dintre croaţi şi sârbi au continuat în toată jumătatea a doua a anului 1990, până în primăvara lui 1991. Ministerul de Interne croat a înregistrat, până în ziua masacrării, de către forţele croate, a sârbilor (exclusiv civili) din Borovo Selo (02.05.1991), 89 de atacuri armate, 154 atentate cu explozivi, soldate cu distrugeri materiale, exod de populaţie, doi morţi şi 30 de răniţi. Un bilanţ care, poate, nu impresionează, pentru că nu relevă dimensiunile uriaşe ale tensiunilor locale şi ale crizei, în ansamblu.

— La 05.05.1991, Consiliul Prezidenţial al R.S.F. Iugoslavia (în fruntea sa se afla preşedintele, croatul Stipe Mesic) dispune abilitarea armatei cu misiunea dezarmării tuturor grupurilor armate. În următoarele zile, numai linişte nu va fi. La 06.05., armata iugoslavă bombardează nodurile de cale ferată spre Zagreb şi porturile Split, Zadar şi Sibenik, ocupate de grupuri înarmate croate. În Croaţia de est, la Vukovar, sunt ucişi 12 poliţişti croaţi şi, în aceeaşi zi, un soldat iugoslav este împuşcat de către un poliţist croat în timpul unei demonstraţii, la Split.

— 08.05. Armata trece la mobilizare parţială în Serbia, Bosnia-Herţegovina şi Macedonia. Afluirea unităţilor armatei spre Croaţia de sud este blocată pe şoseaua Mostar–Listica. Armata introduce în acţiune trupele de paraşutişti. Restricţiile privind întrebuinţarea armamentului rămân în vigoare, deşi devin ceva

mai lejere.

— 08.05. Consiliul Prezidenţial al federaţiei elaborează un program de stingere a conflictelor armate. Armata Populară Iugoslavă urmează să blocheze deplasarea tuturor grupurilor de civili înarmaţi în zonele de criză din Croaţia, să le dezarmeze, să dizolve toate unităţile de rezervişti ale poliţiei croate; în zonele cu majoritate sârbă urmau să staţioneze doar unităţi ale armatei federale şi poliţişti croaţi. Termen – 30 de zile.

— Reacţia preşedintelui Croaţiei, Franjo Tudjman, a blocat, parţial, aceste măsuri prin refuzul său de a demobiliza rezerviştii din poliţia croată. O poziţie care a şocat cu atât mai mult cu cât aceasta venea în contradicţie cu hotărârea preşedintelui republicii federale – Stipe Mesic.

— 12.05, o dată istorică. Sârbii din Krajina decid (99,8 la sută pentru), în cadrul unui referendum (apreciat, de Croaţia ca ilegal), constituirea „Regiunii Autonome Sârbe Krajina”, (va deveni „Republika Srpska Krajina”), cu capitala la Knin. Aceasta a însemnat, implicit, denunţarea autorităţii Croaţiei asupra acestei regiuni şi rămânerea ei în cadrul federaţiei iugoslave. Parlamentul Krajinei a anunţat, la 17.05, unirea regiunii cu Serbia.

Rezerva temporară şi formală a Republicii Serbia faţă de această hotărâre se explică prin îngrijorarea cu care privea soarta celorlalţi sârbi din Croaţia. Cei 260.000 de sârbi din Krajina nu reprezentau decât jumătate din totalul lor.

— Intenţia Croaţiei de a părăsi federaţia devine tot mai evidentă. Parlamentul croat hotărăşte, la 30.05, separarea ţării de Iugoslavia, începând cu 30.06, dacă, până la 15.06, nu se realizează premisele unei noi federaţii. Parlamentul decide şi abrogarea legislaţiei federale privind serviciul militar pe teritoriul Croaţiei.

— În paralel cu toate aceste evenimente, continuă ciocnirile armate între sârbi şi croaţi, cu tot cortegiul lor de nenorociri, în zonele Zadar, Vincovci, Vukovar, Borovo Selo, Sotin, Pacetin, Pakrac. Un război civil în toată regula, 300.000 de refugiaţi, unii spre interiorul Croaţiei, alţii spre Serbia sau Ungaria. Luptele nu se desfăşoară pe fronturi strict delimitate, dar urmăresc

obiective clare. De partea croată, exercitarea suveranităţii pe întregul teritoriu, iar de cea sârbă – apărarea zonelor locuite de aceştia. Desigur, în războiul civil, dovedit extrem de dur, evenimentele au depăşit această schemă de mult. Atacatorii au devenit, nu o dată, apărători ai zonelor croate, iar sârbii – „uzurpatori" de teritorii. Depăşind, însă, schema, să nu uităm adevărul general: cei care se apără sunt sârbii din „krajine". Nimeni nu a umblat cu mănuşi şi cu prea multe scrupule. Armele şi procedeele de luptă moderne au alternat, mereu, cu tot ceea ce trecuse Evul Mediu în uitare: coase şi securi, torturări şi bestialităţi incredibile.

— „Războiul trunchiurilor doborâte" – îşi vor boteza lupta sârbii Krajinei. Da, pentru că, într-adevăr, aceştia au blocat drumurile de acces spre localităţile lor, tăind copacii de pe marginea lor şi răsturnându-i, pentru a forma cele mai uniforme baraje pe care le-au cunoscut războaiele contemporane. Peste tot, aceleaşi trunchiuri doborâte în faţa agresorilor croaţi.

— Apelurile prezidiului de stat al R.S.F.I. de încetare a luptelor nu au fost respectate de nicio parte. În august, de pildă, au fost peste 200 de lupte violente.

— A început să se contureze, totodată, un obiectiv mai îndepărtat al războiului, impus de orientarea separatistă a Croaţiei, dar şi de necesitatea protecţiei populaţiei sârbe. Acesta părea a fi crearea unor republici autonome sârbe şi, apoi, alăturarea lor la statul iugoslav sau la Serbia. După Krajina urmau o Slavonie autonomă sârbă de est, una de vest, Banja, Vest-Srem şi Baranja.

— Sub presiunea forţelor politice de dreapta, în frunte cu Partidul Croat al Dreptăţii, separatismul croat se accelerează, deşi, formal, conducerea republicii continuă să lase deschisă posibilitatea constituirii, pe baze noi, a unei federaţii. În acest context trebuie inclus şi ultimatumul din 12.08, adresat de preşedintele Croaţiei, Franjo Tudjman, preşedinţiei federaţiei şi armatei iugoslave. Documentul cerea dezarmarea forţelor care luptă împotriva guvernului legal al Croaţiei, încetarea înzestrării cu armament a acestora de către Serbia, încetarea demonstraţiilor de forţă ale armatei populare iugoslave, respectarea, de către armată, a prevederilor constituţionale

croate în ceea ce o privesc, arestarea şi judecarea generalilor, ofiţerilor şi a militarilor în termen ai armatei federale care s-au făcut vinovaţi de distrugerile provocate şi de acţiuni armate împotriva forţelor de poliţie legale ale Croaţiei etc. În cazul neacceptării ultimatumului, alternativa urma să fie „un război generalizat pentru libertatea Croaţiei”. Acest act s-a dorit a fi un ultim pas înainte de decretarea mobilizării în Croaţia, ceea ce ar fi însemnat o confruntare deschisă cu armata federală. Situaţia era, însă, critică. Aproape jumătate din teritoriul Croaţiei era cuprinsă de flăcările războiului civil. Era periclitată însăşi existenţa statului.

* * *

După mai multe încercări, fără succes, ale Croaţiei de a determina intervenţia Comunităţii Europene, aceasta adresează un cvasiultimatum Serbiei, cerând încheierea, până la 01.09, a acţiunilor militare de pe teritoriul croat şi înlesnirea accesului observatorilor acestui organism în zonele de conflict. În caz contrar, Serbia va fi supusă unui blocade economice şi va fi sesizat Consiliul de Securitate al O.N.U. Măsurile de ordin militar nu au figurat printre sancţiunile posibile. În cazul încetării ostilităţilor până la data menţionată, Comunitatea Europeană propunea organizarea unei conferinţe de pace. Punând diferite condiţii prealabile, toate statele federaţiei şi-au declarat acordul de participare şi au acceptat discutarea planului de pace avansat. Din păcate, planul nu a prevăzut şi invitarea la dezbateri a „reprezentanţilor legitimi ai sârbilor din Croaţia”. Aceştia au şi prezentat, de altfel, o scrisoare Parlamentului European, conform căreia „regiunile autonome Krajina, Slavonia, Baranja şi Vest-Srem” s-au declarat împotriva planului de pace avansat părţilor sub forma unui memorandum. În acest fel, întreaga acţiune pierdea de sub control o parte din acele forţe politice care dirijau, de fapt, operaţiile militare din Croaţia.

Nu ne vom opri asupra Conferinţei de pace de la Den Haag, din 07.09, desfăşurată sub conducerea lordului Carrington. A fost un eşec, confirmat definitiv la 19.09, prin retragerea delegaţiilor slovenă şi croată. Comunităţii Europene şi Uniunii Europei Occidentale nu le-au rămas în recuzită prea multe posibilităţi. Excluzând o intervenţie militară brutală, se putea apela la O.N.U., pentru trimiterea unor trupe de protecţie. Dar, deocamdată, acest organism considera conflictul ca o problemă internă a unei ţări suverane, a Iugoslaviei. Prin urmare, fără

acordul acesteia, trupele O.N.U. nu aveau ce căuta pe teritoriul ei şi acordul nu era dat. Rămânea, deci, doar posibilitatea unui embargou (iluzoriu) în domeniul armamentului, împotriva Iugoslaviei (25.09).

— Până la sfârşitul anului 1991, în Iugoslavia s-au derulat mai multe evenimente politice interne şi acţiuni de soluţionare paşnică a conflictului. Chiar şi o simplă trecere în revistă a acestora ar fi, deja, prea mult pentru ceea ce ne-am propus. Rămân, însă, de subliniat două elemente esenţiale, pentru a înţelege tot ceea ce a urmat.

Primul este acela că, din iunie până în decembrie, prin boicotarea Consiliului Prezidenţial al federaţiei de către Slovenia şi Croaţia, acesta s-a „sârbizat" în structura sa. La fel şi Parlamentul federal. A apărut, deci, în mod obiectiv în prim-plan ceea ce a fost denumit „blocul sârb", format din reprezentanţii Serbiei, Muntenegrului şi ai sârbilor din Bosnia-Herţegovina. Apăruse, ca atare, şi un nou Consiliu de Stat, „sârbizat" şi el. Boicotul şi-a făcut efectul. În noile sale structuri, „blocul sârb" s-a trezit izolat şi nerecunoscut de către Comunitatea Europeană. Totul era confuz. Statul iugoslav încă exista, dar conducerea federaţiei de către „blocul sârb" nu era luată în consideraţie; apăruseră statele independente, dar nu erau recunoscute oficial... Vremuri tulburi. La 05.12, Croaţia îşi retrage reprezentantul din Consiliul Prezidenţial. Stipe Mesic rămâne la Zagreb şi Iugoslavia – fără preşedinte. Apariţia pe scena politică a „blocului sârb" explică şi evoluţiile petrecute în limbajul politicienilor şi al mass-mediei din întreaga lume. Serbia, ca lider al unei federaţii puse pe butuci, va suporta, de acum înainte, toate păcatele unei lumi în destrămare, inclusiv pe cele ale armatei. Din inerţie sau dintr-o căutare prea îndelungată a celui mai fericit drum spre tranziţie, această lume va agoniza, o perioadă de timp, împreună cu toate infra şi suprastructurile ei. În acest proces, se va naşte şi o lume nouă. Geneza ei, moşită, de la o vreme, de toată comunitatea internaţională, nu este nici astăzi încheiată. Nereuşitele acestui proces au fost imputate tot „blocului sârb", care, o scurtă perioadă istorică, a fost, practic, conducerea statului iugoslav, cu tot ceea ce a mai rămas din acesta.

Al doilea element este acela că, odată implicată în criza iugoslavă, Comunitatea Europeană nu a încetat avansarea diferitelor soluţii. Conferinţele de pace, discuţiile bi, tri, cvadri şi

multilaterale s-au ţinut lanţ. Insuccesele – de asemenea. Totul s-a încheiat cu un pachet de sancţiuni economice împotriva Serbiei şi Muntenegrului (02.12.1991). Comunitatea Europeană trimite trei fregate în Adriatica, pentru a supraveghea evacuarea oraşului Dubrovnik. La 27.11, Consiliul de Securitate al O.N.U. decide sprijinirea delegatului acestuia, Cyrus Vance, de a facilita dislocarea în zonă a unor trupe de protecţie O.N.U. Premisele acestei acţiuni nu existau la acea oră. Luptele din Croaţia continuau să se desfăşoare după legile lor. Anul 1991 a fost un an al escaladării războiului.

DESFĂŞURAREA LUPTELOR

După cum se cunoaşte, războiul s-a desfăşurat, în principal, între forţele croate şi cele sârbe. Armata iugoslavă nu s-a implicat în conflict, în mod nemijlocit şi făţiş, în prima parte a războiului. Investită cu rol de supraveghere şi descurajare a beligeranţilor, armata – din ce în ce mai sârbizată şi ea, prin dispariţia din efectivele ei a slovenilor, croaţilor şi macedonenilor şi prin completarea cu rezervişti sârbi – a sprijinit, totuşi, cum a putut populaţia sârbă locală şi forţele armate ale acesteia. Ulterior, a intervenit în luptă de partea sârbilor, evident. Trebuie menţionat, încă de la început, că Armata Populară Iugoslavă nu a desfăşurat operaţii coerente pentru ocuparea Zagrebului, de pildă şi răsturnarea guvernului croat. Acţiunile ei s-au limitat la teritoriile marcate pe hartă, unde luptau conaţionalii sârbi. Este un indiciu că menţinerea cu forţa armelor a fostei federaţii nu a reprezentat un obiectiv politic şi niciunul strategic, militar. În schimb, protecţia populaţiei sârbe şi asigurarea spaţiului vital al acesteia în cadrul unor administraţii autonome proprii, fără îndoială – da. Poate s-a avut în vedere chiar mai mult...

— Începând din iunie, forţele sârbe reuşesc lărgirea teritoriului de contact între regiunile deja cvasiautonome Krajina, Banija, Baranja, Vest-Srem. Ele vor controla, în august, 18,5 la sută din teritoriul croat, iar în septembrie – deja 42 la sută.

Ne aflăm într-o fază de apogeu a unui război tipic de gherilă, afirmă unii analişti, care a parcurs mai multe etape: organizarea opoziţiei sârbe de către Partidul Democrat Sârb şi pregătirea luptei armate; declanşarea tulburărilor, acţiuni teroriste etc.; atacarea principalelor obiective, a infrastructurii inamicului;

ocuparea de teritorii, cu baza de plecare din Krajina, şi ameninţarea ruperii unei părţi a Croaţiei de litoralul Adriaticii; realizarea legăturii teritoriale cu regiunea Banija, urmată de ocuparea Slavoniei, prin presiuni militare exercitate din Vest şi din Est. Este, totodată, momentul în care Armata Populară Iugoslavă intră în conflict. Este vorba de unităţi ale Diviziei 1 Mc., din Belgrad, unităţi mecanizate ale Corpului XII armată din Novi Sad, care intervin în regiunile Baranja şi Slavonia de sud-est. În zonele Banija şi Slavonia de vest, au acţionat Brigada 329 Tc., unităţi ale Corpului V armată din Banija Luka şi ale Corpului XXXII armată din Varazdin şi Bjelovar. Dalmaţia centrală a cunoscut prezenţa trupelor din corpul de armată de la Knin, care au luptat şi la Sibenik. Spre Dalmaţia de sud au afluit, prin Bosnia-Herţegovina, forţe ale Corpului XXXVII armată şi ale Corpului II armată.

— În august-septembrie, regiunea Baranja, în afară de oraşul Osijek, se afla sub controlul forţelor sârbe şi ale Armatei Populare Iugoslave. De aici au urmat, apoi, atacuri în direcţia Pakrac şi s-a reuşit, în final, izolarea totală a Slavoniei de restul Croaţiei. În aceeaşi perioadă, forţele sârbilor înarmaţi au pus stăpânire pe aproape întreaga regiune Banija, fără a cuceri, însă, şi centrele urbane.

— În Dalmaţia, lovitura principală a fost orientată din Krajina, spre Adriatica, iar prin cucerirea podului de la Maslenica, Dalmaţia a fost tăiată complet în două.

— Intervenţia Armatei Populare Iugoslave în conflict a primit ca ripostă blocarea cazărmilor acesteia de pe întreg teritoriul croat. În replică, flota iugoslavă a blocat şi a bombardat principalele porturi croate de la Pola până la Dubrovnik. Escaladarea conflictului atinsese punctul culminant.

— A urmat armistiţiul din 22.09, ca rezultat al convorbirilor dintre preşedinţii Milosevici şi Tudjman şi generalul Kadijevic. Evenimentul a reprezentat un prim pas al dezescaladării. Blocada cazărmilor a fost suspendată. Flota iugoslavă a ridicat blocada porturilor.

— Reluarea ofensivei armatei populare iugoslave, la 30.09, vizând, în special, ocuparea portului Dubrovnik şi protejarea, în

acest mod, a Golfului Kotor, principala bază militară a F.M.M., s-a efectuat simultan cu o nouă blocadă a porturilor croate.

— Mobilizarea din Croaţia, decretată la 06.10, trecerea în tabăra croată a generalului-colonel Anton Tus, şeful de Stat Major al F.A.M. Iugoslave şi ocuparea unor cazărmi (Varazdin) şi depozite ale armatei au determinat o oarecare echilibrare a raportului de forţe. Armata croată dispunea, acum, de 185 tancuri, peste 150 T.A.B. şi M.L.I., precum şi de numeroase piese de artilerie.

— Armistiţiul din 08.10. a găsit o parte din Dalmaţia şi Slavonia izolate de restul Croaţiei şi oraşul Vukovar asediat. Tratativele, purtate la cel mai înalt nivel, au avut ca urmare începerea retragerii unităţilor Armatei Populare Iugoslave din cazărmile lor din Zagreb, Karlovac şi din porturile Adriaticii. O parte din aceste forţe a fost îndreptată spre Bosnia-Herţegovina şi nu fără motiv...

— Pe celelalte fronturi, luptele au continuat. Oraşul Dubrovnik era asediat de pe uscat şi mare, dar cei 2.000 de apărători au respins ultimatumul forţelor sârbe din 27.10.

— Efortul principal al forţelor paramilitare ale sârbilor şi al Armatei Populare Iugoslave a fost orientat asupra zonelor din Slavonia de est. Trebuia câştigat teren în cât mai scurt timp. Presiunea exercitată de comunitatea internaţională, cât şi unele divergenţe din „blocul sârb” obligau atingerea obiectivelor de aici. După lupte grele, cade oraşul Vukovar (18.11).

— După armistiţiul din 15.11, fronturile cunosc o oarecare stabilizare.

— Armata Populară Iugoslavă îşi continuă retragerea din Zagreb, Sombor şi oraşele de pe litoral, cu toată tehnica din înzestrare. Conform înţelegerii, trupele beligeranţilor vor fi retrase la 20 de kilometri în interiorul graniţelor. S-a convenit, de asemenea, la restituirea arsenalului trupelor teritoriale croate.

Încheiem trecerea în revistă a acţiunilor militare cu acest armistiţiu nu pentru că ar fi fost şi ultimul. Luptele din Croaţia au continuat şi în ianuarie 1992 şi, făcând un salt în timp, chiar în

decembrie 1993. Ne-am oprit aici, pentru că ne aflăm în preajma unor schimbări importante la nivelul poziţiei comunităţii internaţionale. Deşi nu sunt încă semne evidente, începe perioada dezescaladării conflictului din Croaţia în urma activizării O.N.U. Beligeranţii obosiseră şi ei. În plus, se pare că ambele tabere aveau interese şi în Bosnia-Herţegovina, tulburată, la rândul ei, de război. Această nouă etapă a războiului şi, apoi, „echilibrul din Croaţia", angajarea forţelor O.N.U. în această regiune etc., impun o abordare separată.

Documentul nr. 5 (2)

DEPOZIŢIE

La mijlocul lunii mai 1992, în Bosanski Brod, a început arestarea sârbilor. Membrii poliţiei militare croate intrau în casete sârbilor şi luau bărbaţii şi femeile sârbe cu ei la sediul poliţiei, de unde nu se mai întorceau niciodată.

Pe data de 7 iulie 1992, poliţia militară a năvălit şi în casa noastră şi m-a arestat împreună cu soţul meu, R.T. Ne-au dus pe stadionul din Bosanski Brod. Pe mine m-au dus la toaleta femeilor, unde se aflau deja închise alte 12 sârboaice. Unele se aflau acolo de două luni. Acestea erau T.I. (65 de ani), A.N. (54 de ani) – croaţii au tatuat pe piciorul ei stema croată, pentru că cei doi fii ai ei au refuzat să lupte de partea lor –, O.K. (n.1962), A.C. – musulmană din Kobas (40 de ani), Z.O. (70 de ani), căreia croaţii nu i-au făcut nimic rău, fiind bătrână, O.D. (30 de ani), L.D. (30 de ani) şi M. (peste 70 de ani) – i-am uitat celălalt nume; nici ea nu a fost tratată rău, fiind bătrână.

Soţul meu a ajuns în toaleta pentru bărbaţi, unde se aflau închişi mulţi alţi sârbi.

În timpul nopţii, soldaţii croaţi îi băteau pe soţii noştri, afară, pe terase, pe coridoare şi în sălile de sport. Îi băteau soldaţii croaţi întorşi de pe front, în timpul zilei, prizonierii plecau la muncă forţată: săpau tranşee, spălau maşinile croaţilor etc.

La mijlocul lui iulie 1992, nu-mi amintesc bine ziua, dar ştiu că, pe front, izbucniseră lupte grele, croaţii au ucis într-o singură noapte 12 sârbi, i-au omorât pe coridor şi cred că au fost 12, pentru că eu atâtea împuşcături am numărat una după alta. L-am auzit, apoi, introducând cadavrele în saci de plastic, pornind un camion şi ducându-le undeva. Când s-au întors, unul dintre

croaţi a spus: „I-am trimis şi pe ăştia lui Milosevic, să-i pescuiască din Sava”. În acea noapte, şedeam pe salteaua mea. Fiind chiar lângă uşa balconului, un soldat croat m-a văzut şi le-a spus celorlalţi, arătând spre mine: „Asta a văzut totul... tu-i mama ei”.

Credeam că mă vor omorî şi pe mine în acea noapte, căci au năvălit în încăpere. Unul s-a uitat spre mine şi a zis: „Pe asta trebuie s-o lichidăm”. Tocmai atunci a sosit comandantul lagărului – nu-i cunosc numele –, care le-a spus să se potolească şi că „toate au limitele lor şi veţi răspunde pentru asta în faţa mea”. A părăsit încăperea şi soldaţii l-au urmat. Timp de trei zile, nimeni n-a intrat la noi şi nici de mâncare n-am primit nimic. Nu cunosc numele sârbilor ucişi.

Noi, femeile, am fost violate. Giuro şi Dragan Lepen au tatuat stema Croaţiei pe piciorul lui A.M. şi au bătut-o. Au incizat sub pielea ei drapelul Croaţiei, cu stema pe el, folosindu-se de un cuţit. Pentru aceasta, au ales antebraţul femeii. Femeile mai bătrâne, care nu prezentau atracţie sexuală pentru soldaţii croaţi şi musulmani, au fost forţate la contact sexual oral. Într-una din zile, când am fost duse să facem duş, au năvălit peste noi vreo 10-15 soldaţi croaţi şi musulmani şi ne-au violat acolo, la duşuri. Musulmanca A.C. a fost aruncată peste zidul care separa duşul bărbaţilor de cel ai femeilor, pentru că soldaţii nu aveau cheile de la uşă. Când au adus-o înapoi, violată, era complet epuizată şi avea hemoragie puternică. Mi-a spus că i-au băgat în gură ţeava unui pistol, timp în care unii şi-au băgat mâinile în vaginul ei şi au bătut-o cu ce le-a căzut în mână. Dintre soldaţi, şase sau şapte au violat toate femeile. Femeile mai tinere au fost duse, între orele unu noaptea şi cinci dimineaţa, la Korace, Kricanovo şi Sijecovac, unde au fost violate. Erau violate şi în stare de leşin. După ce leşinam, ne târau la toaletă şi ne udau până ne reveneam. Toate ne-am întors pline de sânge. Noaptea ne era groază.

Când au sosit reprezentanţii UMPROFOR, am fost îmbarcate în maşini şi duse la Caiac-Club, de pe râul Sava, unde ne-au ţinut până la plecarea comisiei. Pe mine m-a transportat un musulman numit Nervin, care m-a violat.

Am fost schimbată la 25 august 1992, la Bosanska Gradiska. Cu cinci zile înainte, am fost duse la magazinul Beograd-Tulek. Din grupul meu au fost schimbaţi cinci femei şi patru bărbaţi. Bărbaţii erau duşi la magazin doar noaptea, pentru că ziua lucrau la un musulman, la casă, pe care nu-l cunosc. Soţul meu

nu a fost schimbat împreună cu mine. N-au fost schimbate nici O.R., măritată cu un musulman, nici A.C., musulmancă, foarte bolnavă în urma violului îngrozitor şi nici alţi nouă bărbaţi, care au fost duşi înapoi la stadion.

În noaptea de 31 august spre 1 septembrie 1932, după cum a afirmat I.J., din Prujavor, aflat în aceeaşi cameră cu soţul meu, soldaţii croaţi şi musulmani i-au bătut toată noaptea. Cel mai bătut a fost soţul meu. Podeaua şi pereţii camerei în care i-au schingiuit erau plini de sânge când au sosit prizonierii sârbi, aduşi acolo să cureţe. Când a fost adus înapoi în cameră, mai trăia. Apoi, a venit un soldai croat şi l-a lovit cu o sticlă în cap, dar soţul meu nu a dat niciun semn de viaţă. După o jumătate de oră a venit un medic şi a constatat „sinuciderea" soţului meu. L-au băgat într-o ladă de placaj şi l-au luat cu ei.

Milorad Vukovic (peste 60 de ani) a fost arestat în aprilie 1962 şi găsit ucis în râul Sava, legat de mâini împreună cu un alt bărbat, neidentificat până acum. Milorad a fost, în prealabil, decapitat şi fotografiat. Croaţii au trimis această fotografie soţiei sale, Borka Vukovic, din Bosanski Brod, să-l vadă şi ea.

În iunie 1992, croaţii l-au arestat pe Velijko Repija (peste 40 de ani), care nu s-a mai întors niciodată...

Semnătura

Belgrad, iunie 1993

Depoziţia a fost făcută de O.T. (41 de ani), o femeie sârbă din Bosanski Brod.

Notă: Originalul este păstrat la „Centrul de informaţii al consiliului sârb", dosarul „Severna Bosna". Numărul de arhivă – 27.583/3. Depoziţia lui O.D. – la numărul 17.257/3 şi a lui L.D. – la numărul 17.163/2.

AMENINŢĂTORUL PROVIZORAT

În ultimele două luni, care au precedat armistiţiul din 03.01.1992, trupele croate au încercat recuceriri de teritorii. Sârbii au luptat pentru păstrarea lor în stăpânire. Au încercat, de asemenea, şi extinderea acestora. Ambele tabere au fost preocupate şi de amplificarea distrugerilor pe care încercau să le provoace inamicilor lor. Motivul era unic: slăbirea, pe cât posibil, a potenţialului inamic pentru o durată de timp cât mai lungă. Evenimentele promiteau schimbări importante. Recunoaşterea

internaţională a Croaţiei era doar o chestiune de timp, iar aceasta implica, printre multe altele, transformarea războiului civil, care bulversa ţara, într-un război între state. Baza de plecare pentru orice nouă situaţie trebuia să fie cât mai bună. Venea şi iarna. Era important în ce stadiu vor „îngheţa" dispozitivele.

Cel mai mare succes militar sârb l-a constituit cucerirea oraşului Karlovac, important punct strategic, nod de comunicaţie etc. În acest fel, Zagrebul a fost tăiat de Dalmaţia. Cel mai mare insucces – eşecul asalturilor repetate asupra oraşului Osijek, unul dintre punctele-cheie ale Slavoniei de est. Aceasta a depăşit, ca importanţă, replierile sârbe din zonele Pakrac–Okucani–Novska, din Slavonia de vest. Aici, oricum, situaţia devenise mai echilibrată.

Armistiţiul menţionat anterior reprezintă un reper important. Deşi luptele au continuat, ele nu au mai atins niciodată amploarea din perioada precedentă. Reluarea acestora, am putea spune, fără prea mare convingere, în a doua jumătate a anului a urmărit, mai degrabă, blocarea, de către sârbi, a contingentelor croate, pentru a nu putea participa la luptele din Bosnia-Herţegovina. Evident, nu poate fi exclusă nici reciproca.

Aşa cum ne-a intrat deja în obişnuinţă, vă oferim o hartă reprezentând situaţia de echilibru, pe muchie de cuţit, la care s-a ajuns. Un echilibru instabil, pentru că ceea ce observaţi pe hartă nu este o soluţie a problemei. Este un provizorat. Trupe UMPROFOR (forte de protecţie O.N.U.) sunt dislocate în trei UMPA (zone de protecţie O.N.U.): Slavonia de est, Slavonia de vest şi Krajina. Un provizorat iniţial, în cadrul căruia „nonbeligeranţa" sârbo-croată a fost încălcată de o sută de ori pe zi. Vă mai oferim încă ceva. Secvenţe din tragedia în care eroii au fost armatele de luptători, grupurile de politicieni, cele două comunităţi internaţionale – O.N.U. şi C.E. Au mai participat oameni de rând, poporul, care au dat jertfele şi eroii necunoscuţi. Pentru că aşa este războiul – „un sinistru măcel, în care se măcelăresc oameni care nu se cunosc între ei, conduşi de oameni care se cunosc, dar nu se măcelăresc". Definiţia nu îmi aparţine, dar n-am încetat să mă gândesc la ea de când am auzit-o.

Să demarăm cu secvenţele promise. Bilanţul războiului din Croaţia, la începutul anului trecut, a putut consemna: 300.000 de oameni sub arme, 20.000 de victime (în majoritate, civili), pagube în valoare de 20 miliarde dolari. Au fost scoase din

funcţiune sute de întreprinderi, distruse 50 de poduri, 200.000 de locuinţe, 1/3 din reţelele de căi ferate şi rutiere ale ţării, câteva sute de nave comerciale, de pescuit şi de agrement, mii de autovehicule, peste 500 de aşezăminte culturale, 200 de şcoli, 250 oficii poştale-telefonice, 200 de biserici catolice şi cam tot atâtea ortodoxe... Au fost pustiite sute de sate şi zeci de localităţi mai mari. În Slavonia de est au suferit distrugeri foarte grave oraşele Vukovar şi Osijek, iar pe Coasta dalmată – oraşele Sibenik, Zadar, Split şi Dubrovnik. Dacă am adăuga, aici, pierderile militare şi cele indirecte (întreruperea producţiei, a comerţului, turismului, a activităţii financiare etc.), plus creşterea exponenţială a criminalităţii, a contrabandei de arme şi de droguri, bilanţul ar fi dezastruos. Situaţia în această zonă este extrem de complicată.

Discutând despre criza iugoslavă, un bun prieten m-a întrebat dacă cred cu sinceritate în tot ce am scris despre acest subiect. I-am răspuns că da. „Dar Troia, mi-a replicat el, semnificativ? Ar fi pierit Troia dacă n-ar fi vrut-o zeii? Crezi că Olimpul n-a mai avut nimic de spus de atunci şi până în zilele noastre? Ar fi putut fi dărâmaţi, fără voia Sa, zidul Berlinului, nea Nicu şi Gorbi? Şi crezi că, acum, sârbii, croaţii şi musulmanii sunt lăsaţi de capul lor?”

Avea dreptate? Poate. În orice caz, un pact Ribbentrop-Molotov a existat cândva, iar istoria nu i-a radiat, încă, urmările. Oricum ar fi, războiul din Croaţia, ca şi cel din Bosnia-Herţegovina, nu poate fi înţeles fără a cunoaşte măcar ce lasă la vedere, din făcătura lor, „olimpienii” contemporani.

Gurile rele afirmă că, pentru marile cancelarii ale lumii, toate distrugerile şi pierderile de vieţi omeneşti, pe care le-a cuprins bilanţul provizoriu evocat, nu au contat prea mult. Doar nu era singurul război unde se murea! În Cambodgia, a fost exterminată o treime din populaţia ţării; în Afganistan, se moare de război şi acum; la fel şi în Africa, în câteva ţări simultan, şi nu este nicio tragedie. Măcelul interetnic din Croaţia nu reprezenta nimic faţă de o posibilă reacţie în lanţ. Altfel spus, „efectul de domino” al războiului din Croaţia să nu ajungă, cumva, până în fosta U.R.S.S. Deşi, ulterior, aceste temeri s-au dovedit exagerate, criza iugoslavă a promovat o activizare fără precedent a comunităţii internaţionale. Mai ales, a Comunităţii Europene. De ce? Unii au scris-o mai pe şleau: nu din sentimente umanitare, ci de frică. Teama, şi nu altceva, se afirmă, ar fi polarizat eforturile

Comunităţii Europene, ale Uniunii Europei Occidentale, ale C.S.C.E. şi ale O.N.U. în căutarea şi găsirea soluţiilor pentru pace în Croaţia şi, apoi, pentru pace în Bosnia-Herţegovina. Aşa sau altfel, esenţial este că, în ceea ce a urmat, s-au putut consemna unele premiere care certifică înaltul grad de implicare.

Au fost adoptate sancţiuni împotriva Serbiei şi Muntenegrului, care le-au întrecut cu mult pe cele luate împotriva Irakului! „Colosul economic", care este C.E., şi-a depăşit, pentru prima oară în existenţă, condiţia sa de „pigmeu politic" şi a apărut la rampă ca instrument principal al securităţii europene. Pe teritoriul Europei au sosit, pentru un rol activ, „căştile albastre" ale O.N.U. A fost o altă premieră. Şi, ca un element pitoresc, multe „căşti albastre" au venit din lumea a treia, pentru a asigura protecţie într-o civilizaţie cu pretenţii. Criza iugoslavă a pus la încercare nu numai funcţionalitatea unor organisme internaţionale, consolidându-le în cele din urmă, ci şi fiabilitatea raporturilor dintre diferiţi parteneri europeni ai Comunităţii. Ea a evidenţiat şi gradul de disponibilitate al S.U.A. de a se implica în problemă. A clarificat şi unele temeri legate de „nervozitatea" N.A.T.O., a Rusiei sau a lumii islamice, de pildă.

Să detaliem. Timp de aproape un an de zile de la începerea crizei, implicarea C.E., dar mai ales a O.N.U. în anularea acesteia a fost ponderată. R.S.F. Iugoslavia era ţară independentă şi suverană şi tot ceea ce se întâmpla în limitele graniţelor ei reprezenta o problemă internă. Acest mod de a privi lucrurile a prevalat chiar şi după declaraţiile de independenţă ale Sloveniei şi Croaţiei sau, mai exact, a prins contururi mai clare abia după aceea. Am prezentat acest lucru în numeroase alte pagini. Au existat, însă, serioase forţe politice în C.E. care considerau statul iugoslav al sfârşitului de an 1991 drept o „ficţiune". Germania era una dintre acestea. Cea mai puternică şi cea mai activă. În „Olimpul" european contemporan, ea a avut şi are un important cuvânt de spus. Germania a insistat asupra schimbării politicii externe a C.E. faţă de Iugoslavia, declarându-şi, totodată, intenţia de a recunoaşte cele două state ex-iugoslave până la sfârşitul anului.

Alarmată, în cele din urmă, de dimensiunile războiului din Croaţia, de tot ce ar mai putea aduce cu sine, O.N.U. şi-a trimis, la rândul ei, emisarul, pe Cyrus Vance, la faţa locului (04–09.12.1991), pentru a studia posibilitatea unui armistiţiu şi a prezenţei, în zonele tulburate de război, a unor trupe O.N.U.

La 06.12.1991, S.U.A. au pus în vedere aplicarea unor sancţiuni întregii Iugoslavii. Semne că războiul din Croaţia atârna tot mai greu în balanţa politicii mondiale.

Într-o primă perioadă, cea mai activă s-a dovedit C.E. – o adevărată revelaţie în domeniul politicii de securitate continentală. Cu toate acestea, punctul de vedere „modernizat" al C.E., dar mai ales al Germaniei, a fost considerat, la timpul potrivit, neadecvat de către secretarul general al O.N.U. şi de către diplomaţia americană. În acest sens, controversele acute între Perez de Cuellar şi Hans Dietrich Genscher au făcut să curgă multă cerneală. Obiectivul disputei ar putea fi sintetizat în avertismentul O.N.U. şi al S.U.A. din 12.12.1991: „O recunoaştere selectivă şi prematură a unor foste republici iugoslave va duce la escaladarea conflictului"! Din păcate, se va dovedi că „olimpienii lumii" au văzut mai limpede decât cei ai Europei. Războiul din fosta Iugoslavie se va extinde...

La 12.12.1991, o altă surpriză – Ucraina recunoaşte Slovenia şi Croaţia. Pentru a evita o astfel de surpriză din partea Germaniei, ceea ce promitea o complicare rapidă a lucrurilor, Consiliul de Securitate al O.N.U. decide (15.12) trimiterea, în zonele de conflict, a unui grup de 20 observatori. În acest sens, a emis şi o rezoluţie. La insistenţe austriece şi germane, din textul acestei rezoluţii au fost eliminate, în cele din urmă, pasajele privind inoportunitatea recunoaşterii internaţionale, selective, a statelor ex-iugoslave. Germania, după cum se vede, rămânea fermă în hotărârea ei, ceea ce se resimţea. Mai mult, ministrul de externe german a trimis o scrisoare secretarului general al O.N.U., în care menţiona că reafirmă hotărârea Germaniei de a recunoaşte Slovenia şi Croaţia şi respinge temerile legate de escaladarea conflictului din acest motiv. În competiţie cu evenimentele, dar parcă într-o cursă (fără îndoială, complementară cu O.N.U.) C.E. emite, la 16.12.1991, o declaraţie referitoare la principiile sale privind recunoaşterea noilor state din Europa de est şi din U.R.S.S. Aceasta făcea referiri exprese şi la poziţia comună a statelor C.E. privind recunoaşterea republicilor ex-iugoslave. În forma sa, documentul era un compromis, dar, în esenţă, urmărea „linia germană". Textul său menţiona că ţările C.E. invită republicile iugoslave ca, până la 23.12.1991, să declare dacă doresc să fie recunoscute ca ţări independente. Evident, republicile trebuie să respecte

principiile legate de drepturile omului, ale naţionalităţilor etc. Decizia C.E. urma să fie cunoscută la 15.01.1992. Era un balon de oxigen pentru Slovenia, dar mai ales pentru Croaţia. O încurajare pentru Polonia, Republica Cehă şi Slovacă şi Ungaria în a recunoaşte degrabă cele două republici şi o modalitate oferită acestora de a accede, astfel, la graţiile C.E. Iugoslavia a apreciat declaraţia C.E. ca un amestec grav în treburile sale interne şi a cerut, totodată, protecţia O.N.U. în această problemă. Partida nu era, însă, jucată. La 19.12., intră în „foc" micuţa Islandă, care recunoaşte, şi ea, Slovenia şi Croaţia. A urmat, apoi, „cadoul" de Crăciun. Exact cum declarase cu câtva timp în urmă, Germania recunoaşte cele două state la 23.12.1991.

În faţa ofensivei politice a C.E., a situaţiei de pe fronturile din Croaţia şi a perspectivei unei crize şi mai complicate în Bosnia-Herţegovina, Iugoslavia nu-şi va mai putea dori altceva decât „îngheţarea conflictului" şi elaborarea unei soluţii politice globale. Toate acestea erau, însă, de neconceput fără angrenarea mai profundă a O.N.U. în problemă. Scrisoarea trimisă lui Perez de Cuellar (27.12) solicita toate acestea cu atât mai mult cu cât, în opinia Iugoslaviei, „C.E. promovează secesionismul şi încalcă dreptul internaţional".

Umbrela de protecţie a O.N.U. părea, pentru moment, cea mai bună soluţie pentru părţile angrenate în conflict. Planul O.N.U. din 13.12.1991 a fost acceptat de Iugoslavia la 31.12, iar de către Croaţia la 01.01.1992. Înţelegerea survenită între principalii beligeranţi ai războiului din Croaţia a fost urmată de armistiţiul care a intrat în vigoare la 03.01.1992. Constrânşi de evenimente, eroii principali au cam uitat, însă, de partenerii lor. Prezidenţia croată – de aripa radicală a peisajului politic intern, iar cea iugoslavă – de regiunile autonome sârbe din Croaţia. Conform planului O.N.U., în zonele de conflict urmau să fie dislocate, iniţial, 10.000 „căşti albastre UMPROFOR", împărţite în trei zone de protecţie O.N.U. (UMPA). Zonele de protecţie urmau să fie demilitarizate, unităţile Armatei Populare Iugoslave – retrase de pe întreg teritoriul croat şi toate formaţiile paramilitare – dezarmate. Armamentul acestora urma să fie predat armatei iugoslave sau, după caz, armatei croate. În UMPA, alături de trupele O.N.U., urmau să acţioneze poliţişti O.N.U., poliţişti locali şi observatori militari. Poliţia locală nou creată trebuia să reflecte, în structura sa, proporţionalitatea

compoziţiei etnice a zonelor. Observatorii militari urmau să fie dislocaţi pe graniţa dintre Croaţia şi Bosnia-Herţegovina.

Pentru guvernul de la Belgrad, planul era cu atât mai acceptabil cu cât oferea, prin îngheţarea situaţiei, premisele consolidării, sub toate aspectele, a zonelor aflate sub control sârb (aici, între timp, sârbii deveniseră majoritari în urma exodului populaţiei croate) şi a ataşării acestora, în perspectiva, unei noi Iugoslavii. În acelaşi timp, guvernul de la Zagreb a văzut în planul O.N.U. primul pas spre redobândirea teritoriilor şi degajarea întregii ţări de unităţile armatei iugoslave. Planul ar fi urmat să intre în vigoare la 03.01.1992, ora 18.00. Dar, aşa cum se întâmplase de fiecare dată, când nu au fost luate în considerare interesele tuturor părţilor, nici de această dată, lucrurile nu au evoluat pe făgaşul dorit. Protestul reprezentanţilor sârbilor din regiunile autonome nu a putut fi neglijat de O.N.U. Prin urmare, noul secretar general – Bouthros Bouthros Ghali – a condiţionat trimiterea „căştilor albastre” de acordul sârbilor. Acesta nefiind dat, planul O.N.U. intra în impas chiar înainte de declanşarea sa efectivă.

De fapt, ce se petrecea în jurul acestui plan? Multe şi cu detalii semnificative. Prin similitudine şi anticipând oarecum, vom mai pricepe câte ceva şi din logica războiului din Bosnia-Herţegovina. Acest plan, ca un prim pas, important, al dezescaladării, se dovedea, alternativ, pentru unii – mumă, pentru alţii – ciumă.

— La data la care şi-a dat acordul pentru planul O.N.U., preşedintele Serbiei considera că războiul civil va fi încheiat odată cu aplicarea acestuia. Şi-a manifestat convingerea că trupele O.N.U. vor reuşi asigurarea protecţiei sârbilor din zonele critice. Deci, Armata Populară Iugoslavă se va putea retrage. Anumite motive l-au determinat chiar să ceară populaţiei sârbe din Krajina înlăturarea conducătorului lor, Milan Babic, pentru că acesta respingea planul O.N.U., opunându-se mai ales retragerii armatei iugoslave. Între cei doi conducători sârbi, contradicţiile deveniseră grave, în timp ce informaţiile curente care înconjurau globul au continuat să creeze imaginea unui „bloc sârb” omogen şi ferice.

— Biserica ortodoxă sârbă a criticat şi ea acceptarea planului O.N.U. de către preşedintele Slobodan Milosevic. Rămâneau fără protecţie 2 milioane de sârbi, răspândiţi pe întregul teritoriu iugoslav. Biserica nu putea admite aceasta şi nici „acceptarea

graniţelor artificiale şi ilegale din interiorul Iugoslaviei”. Trebuie menţionat şi faptul că, începând cu 10.11.1991, graniţa de stat iugoslavă, în est şi sud-est, se modificase. Ea trecea, practic, la limita teritorială a regiunilor autonome sârbe din Croaţia. Aceasta, în urma declarării, de către Slovenia şi Croaţia, a graniţelor dintre ele drept graniţe de stat (7.10.1991) şi în urma emiterii de către Croaţia a „Cartei independenţei” (08.10.1991). Carta angaja Croaţia la respectarea documentelor C.S.C.E., a Cartei O.N.U. şi cerea retragerea Armatei Populare Iugoslave (fără tehnica din înzestrare!), aceasta fiind considerată, începând cu 10.11, drept armată de ocupaţie. Armata şi-a început retragerea în etapele cunoscute, dar toate organele de vamă au fost mutate imediat pe un „aliniament” ce coincide, oarecum, cu ceea ce este reprezentat pe hartă ca zonă de protecţie O.N.U.

— În blocul sârb, s-au menţinut divergenţele dintre orientările politice (în Serbia) şi s-au accentuat cele dintre Serbia şi regiunile autonome sârbe. Reprezentanţii acestora, cu o singură excepţie (Krajina), nu au participat la adunarea delegaţilor sârbi din toată Iugoslavia în vederea stabilirii principiilor creării unei noi federaţii iugoslave (03.01.1992). Absenteismul se dorea un protest faţă de acceptarea staţionării de trupe O.N.U. în „zonele sârbe” (de ce nu în cele croate?) şi a dezarmării formaţiunilor sârbe. Reprezentantul Krajinei, prezent la adunare, nu a semnat documentul final tocmai din această cauză.

— Serbia îşi impune, totuşi, punctul de vedere în Krajina, cu prilejul sesiunii Parlamentului sârb din zonă (09.02.1992). Prin punerea în inferioritate a aripii radicale, condusă de Milan Babic, Parlamentul adoptă, cu majoritate de voturi, planul O.N.U. Acest plan era, însă, diferit de cel iniţial şi devenise mai acceptabil pentru sârbi.

— Anularea prevederii din planul O.N.U., conform căreia „căştile albastre” nu se vor afla sub incidenţa legislaţiei croate, a constituit, de această dată, un prilej pentru Croaţia de a se distanţa de acest plan şi de a cere măsuri preliminare pentru aplicarea lui: clarificarea condiţiilor de reîntoarcere din bejenie a celor 320.000 de croaţi şi a prevederilor privind organizarea şi subordonarea formaţiunilor de poliţie din zonele de protecţie O.N.U.

— La 17.02.1992, secretarul general al O.N.U. cere urgentarea trimiterii a 14.000 de „căşti albastre” în Croaţia. Nu a omis, cu acest prilej, să semnaleze, totodată, pericolele: armata croată va încerca să pună stăpânire pe regiunile autonome sârbe, iar trupele sârbe nu vor dezarma.

— În aceeaşi zi, Consiliul de Securitate emite rezoluţia angajării trupelor UMPROFOR în dezescaladarea crizei.

— La 12.02.1992, Croaţia reconfirmă acordul ei „total” faţă de planul O.N.U., dar cere precizări privind raportul dintre organele de ordine croate şi trupele O.N.U.; respectarea hotărârii Comisiei juridice a C.E., în înţelesul căreia graniţele sale sunt, totodată, internaţionale (prin urmare, zonele de protecţie O.N.U. vor fi sub jurisdicţie croată – n.n.); cere şi retragerea Armatei Populare Iugoslave din Karlovac, Gospic, Zadar, Sibenik, Dubrovnik, Insulele Vis şi Lastovo. Croaţia se crampona, de fapt, de planul de pace propus de Cyrus Vance şi încerca să eludeze „corectivele” aplicate de O.N.U. * Competiţia diplomatică din jurul planului O.N.U. a înregistrat şi o nouă condiţie pusă de sârbii din Krajina, conform căreia croaţii care au luptat împotriva sârbilor nu se vor putea întoarce la domiciliile lor din zonele de protecţie O.N.U.

— Am mai menţionat că atitudinea faţă de plan a produs tulburări interne în toate taberele. Franjo Tudjman a suportat bombardamentul opoziţiei, condusă de Partidul Croat al Dreptăţii, şi a fost considerat trădător al intereselor croate, pentru că a semnat planul O.N.U. fără să impună, în prealabil, „statutul croat” al zonelor sârbeşti. În februarie 1992, problema devenise şi mai gravă, întrucât propaganda croată şi o parte din cea occidentală vorbeau despre colonizări cu sârbi şi ţigani a aşezărilor cândva mixte, părăsite de croaţi. În aceeaşi perioadă, sârbii declanşaseră interzicerea revenirii croaţilor apreciaţi drept fascişti. În timp ce guvernul croat pregătea premisele sosirii trupelor O.N.U., opoziţia, înfierbântată, cerea o „Croaţie Mare” din timpul monarhiei austro-ungare, adică extinderea graniţelor peste Bosnia-Herţegovina şi Voivodina.

— Poziţii diferite s-au înregistrat şi între sârbii din Krajina, respectiv între preşedintele nou ales, Goran Hadzic, şi fostul preşedinte, Milan Babic, în legătură cu dezarmarea miliţiilor

sârbe. În cele din urmă, se declanşează un fenomen care va însoţi şi evenimentele din Bosnia-Herţegovina. Militari din Armata Populară Iugoslavă (mai ales localnici, dar şi voluntari) se încadrează masiv în poliţia sârbă. Practic, ia naştere o nouă armată, mascată în poliţie, înzestrată de Armata Populară Iugoslavă. Schema nu trece neobservată, deşi este cât se poate de firească.

— Cu toată situaţia neclară şi controversată, pe data de 08.02.1992, în zonele destinate din Croaţia îşi fac apariţia primele contingente de „căşti albastre”. Procesul dislocării lor se va dovedi dificil, atât din cauza lipsei de fonduri, cât şi din cauza complicaţiilor create în urma escaladării războiului din Bosnia-Herţegovina. Pe de altă parte, dispăruse şi încrederea în posibilitatea UMPROFOR de a-şi atinge obiectivele. Erau puţine şanse ca trupele O.N.U. să poată impune reîntoarcerea croaţilor în zonele controlate de sârbi, retragerea Armatei Populare Iugoslave şi dezarmarea tuturor formaţiunilor paramilitare. Mai mult, în sectorul E (Slavonia de est, Baranja şi Vest-Srem), croaţii au reclamat o oarecare pactizare a batalionului rus cu trupele sârbe. În replică, sârbii din Krajina au acuzat „căştile albastre” din zonă de acţiuni de spionaj în favoarea Croaţiei. La începutul lunii mai, dintre cei 14.000 de militari din UMPROFOR, ajunseseră în Croaţia doar 8.000. Deşi instalarea acestora în sectoarele convenite se desfăşura fără opoziţia forţelor armate din zonă, luptele dintre beligeranţi au continuat şi în Slavonia, şi în Krajina. Mandatul trupelor O.N.U. a fost mereu pus sub semnul întrebării.

În ciuda poticnelilor şi piedicilor de tot felul, din noianul cărora nu am evocat decât o parte, prezenţa UMPROFOR în Croaţia nu poate fi apreciată decât pozitivă. Aceasta a adus cu sine primele elemente ale dezescaladării conflictului. Pentru menţinerea echilibrului, prezenţa lor continuă să fie absolut necesară şi în prezent. Desigur, o mulţime de probleme critice nu au fost soluţionate. Pe de altă parte, războiul din Bosnia-Herţegovina a complicat şi mai mult situaţia de ansamblu a crizei iugoslave, dar se conturase, totuşi, limpede că problemele celor două zone de conflict nu mai permit abordarea lor separată.

Războiul din Croaţia nu are, la această oră, un final care s-ar putea numi pace. Aici domină doar o anumită stare de echilibru. Dar, oricât de acută ar fi instabilitatea (echilibrată cu „căşti albastre”), aceasta păleşte în faţa gravităţii războiului din Bosnia-Herţegovina.

Cu toată starea de confuzie, care ne încearcă după trecerea în revistă a evenimentelor principale din Croaţia, se desprind, totuşi, semnele încurajatoare ale unei noi stări de provizorat. Acestea au fost înregistrate la Conferinţa de pace de la Geneva (18.09.1992). Au urmat, apoi, dialogul dintre preşedinţii Dobrica Cosic şi Franjo Tudjman, declaraţia comună şi măsurile de relativă normalizare a situaţiei. Concret, acestea au consfinţit recunoaşterea reciprocă a graniţelor (!), retragerea Armatei Populare Iugoslave din Peninsula Prevlaka (până la 20.10) şi punerea peninsulei sub control O.N.U., instituirea serviciului de observator O.N.U. pe aerodromurile ambelor ţări, constituirea a cinci comisii de lucru pentru reglementarea problemelor financiare, energetice, de transport etc., legate de destrămarea fostei federaţii. Au fost iniţiate măsuri privind oprirea procesului de „purificare etnică" a diferitelor zone critice de pe teritoriul croat, de orientare a părţilor spre o „migraţie voluntară" între populaţiile celor două ţări, respectiv transmutări „voluntare şi civilizate" de populaţie. La Geneva, s-a convenit şi asupra restabilirii legăturilor telefonice, a circulaţiei pe calea ferată. La Belgrad şi Zagreb, s-au înfiinţat birouri de legătură, iar sârbii din Croaţia şi croaţii din Iugoslavia urmau să capete dublă cetăţenie.

Dar problemele Republicii Sârbe Krajina? Republica şi problemele ei continuă să fie realităţi de care trebuie ţinut seama, pentru că reprezintă, practic, cheia problemei principale. Abordarea acestei chestiuni la Geneva nu a fost posibilă, preşedintele Cosic neavând mandat de reprezentare. De altfel, sârbii din Krajina l-au preferat, în acest sens, mai mereu pe Slobodan Milosevic, preşedintele Serbiei. Este, şi acesta, un indiciu privind măsura consolidării autorităţii prezidenţiale a noii republici federale Iugoslavia. Şi este, dacă vreţi, un element al problemei de fond: sârbii doresc să fie împreună cu sârbii.

Noua stare de provizorat, pornită la Geneva, este, orice s-ar spune, mai optimistă, dar happy-end-ul este încă departe. Problemele rămase în suspensie nu vor putea fi eludate şi nici rezolvate printr-o trăsătură de condei străină. Încercări de acest soi numai fericite nu s-au putut numi nicicând şi nici unde. Soluţia exclusiv politică va trebui însuşită, în primul rând, de cei în cauză. Pentru că, iată, Parlamentele republicilor sârbe din Croaţia şi Bosnia-Herţegovina au hotărât (31.10.1992) crearea unei „Uniuni a Statelor Sârbe". Pentru unii, aceasta a reprezentat un nou act de subminare a nu ştiu ce. Dar pentru populaţia

sârbă? Dar pentru cea croată? Dar pentru cea musulmană? Evident, nu acelaşi lucru pentru fiecare. Viitorul va trebui să facă dreptate tuturor. Dar, până atunci, trebuie realizat primul pas, absolut obligatoriu: încetarea focului pe toate fronturile.

Încheiem aici încercarea de a face ordine în propria noastră imagine despre războiul din Croaţia şi evenimentele care l-au însoţit. Vom reveni asupra lor, pentru că însăşi abordarea problemelor războiului din Bosnia-Herţegovina – ne obligă la aceasta.

La ora la care scriem aceste rânduri, în Bosnia-Herţegovina se trage. Actualul comandant al UMPROFOR intervine personal pentru deblocarea situaţiei din Srebrenica, Mostar şi Sarajevo, unde, de asemenea, se trage. Şi, oarecum la periferia „Actualităţilor”, se mai trage şi în Croaţia. Se trage, este război şi, din păcate, deocamdată, acesta este esenţialul.

FORŢE MILITARE CROATE

1990. Trupe teritoriale în stare de „aşteptare” a evenimentelor, cu armamentul aflat sub controlul Armatei populare Iugoslave. Vor conta abia după mobilizare: 15.000 de poliţişti şi 23.000 rezervişti ai poliţiei.

Mai 1991. Croaţia contează pe 60.000 de oameni înarmaţi (importase, clandestin, arme din Ungaria, Europa Occidentală, Argentina, Africa de Sud, Singapore etc.). Se înfiinţează Garda Naţională, prin trecerea a 1.000 de poliţişti din trupele speciale în acest corp. Urma atingerea urgentă a unui efectiv de 20.000 de militari, organizaţi în 9 brigăzi.

Septembrie 1991. Garda Naţională a devenit o armată regulată, cu efective care tindeau spre 80.000 de militari. Garda îşi continua existenţa cu 15.000 militari, ca „sâmbure profesionist” al armatei. Trupe de apărare locală cu 60-70.000 oameni (domobrani). Comanda armatei trece de la M.I. la M.Ap. În afară de un Stat Major de Criză, cu misiuni de coordonare la nivelul statului, a fost organizat şi un Stat Major General, căruia i s-au subordonat trupele de uscat, F.M.M. şi apărarea antiaeriană a teritoriului. Aviaţia militară şi poliţia militară – în curs de înfiinţare. Organizarea trupelor de uscat: 10 corpuri de armată cu câte 3 brigăzi de infanterie (3.000 militari); cele 25-30 de brigăzi cuprind 4-5 brigăzi ale Gărzii Naţionale, o brigadă mecanizată şi mai multe companii tehnice. Poliţia croată, cu

40.000 de poliţişti, capabilă să susţină acţiunile armatei. Stagiul militar: 10 luni.

Decembrie 1991 (după mobilizare).

Efective: 195.000 militari, organizaţi în 69 brigăzi. Se adaugă 4 brigăzi ale Gărzii Naţionale şi 5 batalioane de poliţie specială (leteci paragvajci). Armata încadrează 6 zone operative (Osijek, Bjelovar, Zagreb, Karlovac, Rijeka şi Split) şi 2 corpuri de armată (Zagreb şi Osijek).

Dislocarea forţelor: Gruparea „Slavonia de est” cu 10-12 brigăzi; Gruparea „Slavonia de vest” cu 10-12 brigăzi (30-40.000 militari); Gruparea „Banija–Kordun–Lika” cu 28 brigăzi (65-70.000 militari); Gruparea „Dalmaţia de nord” cu 10 brigăzi (25-30.000 militari); Gruparea „Dalmaţia de sud” cu 3 brigăzi (8-10.000 militari). În rezervă – 13 brigăzi (40.000 militari) dislocate la Zagreb, Varazdin şi Rijeka.

Înzestrare: aprox. 350 Tc, 400 guri de foc artilerie (F.A.M. în organizare; F.M.M. în organizare; Alte 20 brigăzi (35-40.000 militari) sunt angajate în luptele din Bosnia-Herţegovina.

Organizarea şi dislocarea de mai sus se modifică, evident, în raport cu situaţia militară la zi.

FORŢE PARAMILITARE CROATE: Aripa militară a Partidului Croat al Dreptăţii (HOS) ultranaţionalist, cu 10.000 de luptători ustaşi (dizolvată, prin hotărâre prezidenţială, în noiembrie 1991); s-a distins în luptele de la Vukovar. Au fost semnalate subunităţi de mercenari şi detaşamente locale, ambele cu denumiri exotice, fioroase şi macabre.

UMPROFOR FORŢA DE PROTECŢIE O.N.U.

La 17.02.1992, cuprindea 13.500 militari, organizaţi în 12 batalioane de infanterie întărite şi în formaţiuni de comandament şi servicii.

Batalioanele erau încadrate, în total, cu 10.000 militari, eşalonul logistic – cu 2.840, detaşamentul observatorilor militari – cu 100, iar cel al observatorilor de poliţie – cu 530 persoane.

Comandantul UMPROFOR a fost numit, iniţial, generalul-locotenent Satish Nambiar, din India.

Au fost solicitate să trimită trupe 13 ţări membre O.N.U. Batalioane închegate au asigurat Argentina, Brazilia, Canada, Republica Cehă şi Slovacă, Danemarca, Franţa, Kenia, Nepal, Nigeria, Pakistan, Rusia şi Belgia, împreună cu Luxemburg.

Rezoluţia O.N.U. privind UMPROFOR prevedea ca, după demilitarizarea zonelor de protecţie O.N.U., observatorii militari să fie trimişi în Bosnia-Herţegovina.

Faţă de planul iniţial, elaborat de Perez de Cuellar, cele trei zone de protecţie (UMPA) au devenit patru sectoare: **Sectorul E** (Slavonia de est, cu Baranja şi Vest-Srem), **Sectorul N** (partea de nord a Krajinei), **Sectorul S** (partea de sud a Krajinei) şi **Sectorul W** (Slavonia de vest).

Comandamentul UMPROFOR a fost mutat din Banja Luca la Sarajevo. În Sectorul E, „căştile albastre” urmau să fie dislocate la Beli Manastir şi Vukovar, pentru a ţine sub control regiunile Osijeck şi est Vukovar. În Sectorul W, localităţile de dislocare urmau să fie Grubisno Polje, Daruvar şi Pakrac, iar în Sectoarele N şi S – Kostajnica, Petrinja, Glina, Vrginmost, Vojnic, Slunj, Titova Korenica, Donij Lapac, Gracac, Obrovac, Berikovac şi, bineînţeles, capitala regiunii autonome Krajina – oraşul Knin.

DE LA ARMATA POPULARĂ LA ARMATA IUGOSLAVĂ

Războiul din Slovenia, apoi cel din Croaţia şi cel din Bosnia-Herţegovina a adus faţă în faţă două şi, uneori, trei tabere opuse. Cu precizia pe care a permis-o starea de provizorat – permanentizată o lungă perioadă de timp –, am conturat efectivele, organizarea şi înzestrarea armatei slovene şi, apoi, ale forţelor (militare şi paramilitare) croate. Despre Armata Populară Iugoslavă, aflată într-un deosebit de amplu şi de complex proces de transformare, am prezentat doar informaţii relativ sumare, în condiţiile în care am acordat prioritate altor probleme. Cu toate acestea, cititorul a putut desluşi, cu siguranţă, mai multe elemente ale unui fenomen cunoscut: tranziţia unui stat şi a armatei sale de la un sistem la altul este, de regulă, un proces unitar, în ciuda unor asimetrii temporare, care apar uneori.

Sunt, oare, suficiente toate acestea? Credem că nu. Pentru că toate forţele angrenate în conflict trebuie cunoscute şi precizată limpede natura acestora. Au trecut, totuşi, trei ani de război, colea, la o aruncătură de băţ, şi tot mai emitem păreri diverse despre Armata Populară Iugoslavă şi Armata Iugoslavă. Între ele nu există semnul egal. Pentru a nu mai vorbi de ceea ce am putea scoate de sub o pălărie numită, generic, „forţele sârbe”. Practic, orice.

— Componentă principală a forţelor armate ale unei federaţii de state, **Armata Populară Iugoslavă** a fost, la începutul crizei iugoslave, un instrument al forţelor politice „centraliste”, care au încercat împiedicarea destrămării R.S.F. Iugoslavia. Desfăşurarea evenimentelor politice care au dus la desprinderea din federaţie a Sloveniei şi, apoi, a Croaţiei nu putea să nu se reflecte şi în structura armatei. În luna iunie 1991, de pildă, efectivele armatei populare iugoslave erau estimate la 180.000 militari (în majoritate, sârbi şi muntenegreni). Din cadrul acesteia „dispărând” deja 6.000 militari sloveni şi 2.100 croaţi (dezertări şi demisii). Acest fapt a adus după sine diminuarea cu 10 la sută

a efectivelor, într-un interval de timp scurt, armata nu va mai fi numărat pe statele sale niciun militar croat, după ce, în prealabil, plecaseră toţi slovenii.

Confruntată cu probleme financiare deosebite (bugetul de stat fiind subţiat în urma ieşirii din federaţie a Sloveniei şi a Croaţiei), „reducerea” efectivelor din cauzele arătate anterior a avut şi avantaje.

— Au apărut noi elemente previzibile ale agravării crizei armatei populare iugoslave. La încorporare s-au prezentat aproximativ 52 la sută dintre recruţi. Croaţia suspendase încorporările în armata federativă încă de la 31.09. Pe de altă parte, Bosnia-Herţegovina şi Macedonia, indecise încă, la acea dată, au interzis doar dislocarea militarilor proveniţi din cele două republici în afara teritoriului acestora.

Conducerea armatei, mai puţin antrenată pentru proba mimetismului politic, a căutat să dreagă cât de cât situaţia-limită spre care se îndrepta. Între haosul care ar fi putut apare prin părăsirea frâielor conducerii şi menţinerea funcţionalităţii armatei unei ţări legate de speranţele creării unei noi federaţii, conducerea a ales orientarea din urmă.

La mijlocul lunii septembrie, armata dislocă, totuşi, în Croaţia trupe din Macedonia, sporeşte numărul rezerviştilor din Serbia şi Muntenegru, prelungeşte durata serviciului militar până la sfârşitul lunii, pune în stare de alarmă brigăzile mecanizate din Podgorica (Muntenegru) şi Trebinje (Bosnia-Herţegovina) şi mobilizează trupele teritoriale din Regiunea Autonomă Vojvodina. Mai mult decât atât, întreprinde un pas ieşit din comun. La 22 septembrie, refuză recunoaşterea autorităţii prezidenţiale în persoana croatului Stipe Mesic, care, cu două zile înainte, îndemnase militarii iugoslavi la dezertare! Comentarea acestui act o lăsăm pe seama altora. Important este că, în locul unei destrămări haotice, armata populară iugoslavă a început retragerea etapizată din Slovenia şi, implicit, sârbizarea propriilor structuri, precum şi a zonelor federaţiei aflate încă în acalmia de dinaintea furtunii. Cât de bine sau cât de rău a procedat astfel, în perspectiva evenimentelor care au urmat, veţi aprecia dumneavoastră. Comandamentul Corpului XIV armată a părăsit Ljubljana şi a fost dislocat la Doboj, Brigada 1 tancuri a ajuns de la Vrhnica la Banja Luka, Brigada 345 vânători de munte – de la Krain la Travnik, iar brigada motorizată – de la Derventa la Tuzla şi Doboj. Noile garnizoane se află, toate, în

Bosnia-Herţegovina. În Slavonia, la Erdut, au sosit forţele Regimentului 417 tancuri. Un serviciu de informaţii subtil ar fi sesizat, poate încă de pe atunci, că înapoia sarabandei politice care evolua pe melodia deja desuetă a unei federaţii modernizate, forţele centraliste au renunţat la ţinerea sub control a Croaţiei în întregimea ei. Pentru un observator cu şi mai multă previziune, acestea puteau constitui, totodată, semnale (erau şi altele) că obiectivul strategic care se va urmări, în viitor, este asigurarea „protecţiei militare" a teritoriilor cu populaţie sârbă, oriunde s-ar afla ele, din republicile secesioniste. Sigur, acum, după război, mulţi viteji se arată... Aşa este, dar tot în această perioadă au început afluirea spre Petrinja, Novska şi Daruvar (zone omogene sârbe din Croaţia centrală) unităţi ale Corpului armată din Banja Luka şi unităţi din Belgrad, Novisad şi Subotica spre Vukovar, Vinkovci şi Osijek, din Croaţia de est. Din Serbia şi Muntenegru au afluit spre Foca, Trebinje şi Mostar (toate, în Bosnia-Herţegovina) unităţi ale Corpurilor II şi XXXVII armată. Armata populară consolida, de fapt, zonele cheie ale viitoarei republici sârbe din Croaţia şi Bosnia-Herţegovina.

Ecuaţia avea din ce în ce mai puţine necunoscute, dar în Croaţia era deja război în toată regula, iar în Bosnia-Herţegovina, luptele debutau... Ceea ce desluşim acum la masa de scris era mai greu de observat, atunci, chiar pe o hartă de stat major.

Dar să nu ne abatem de la subiect; urmărim evoluţia structurilor armatei populare iugoslave.

Spre sfârşitul lunii octombrie 1991, efectivele acesteia erau estimate la 130.000 militari (din ce în ce mai mulţi rezervişti şi formaţiuni din trupele teritoriale din Serbia). Înzestrarea era cvasicompletă dacă nu luăm în considerare unele pierderi prin luptă din Slovenia şi Croaţia, capturarea sau părăsirea în cazărmi a unor categorii de tehnică ale trupelor de uscat (relativ puţine la număr). Problema cea mare consta în calitatea efectivelor. S-a dovedit faptul că trecerea de la pace la război se desfăşoară, în realitate, mai anevoios decât în documentele serviciilor de mobilizare. Şi aici nu mă refer la baremele, de regulă, prea optimiste sau la aprovizionarea planificată din depozite, care nu mai exista, sau la câte şi mai câte. Poate nu este cel mai important lucru de spus, dar factorul care scapă documentelor de la O.M. s-a dovedit, şi aici, parcă mai important decât toate. Este vorba de nivelul de educaţie, de pregătirea psihologică, de motivaţie şi toate cele din aceste domenii, pe care nicio armată

modernă nu are voie să le pună la... etc. În etapa de angrenare în mecanismele războiului, Armata Populară Iugoslavă s-a confruntat şi cu dezertări şi cu sustrageri de la datorie ale rezerviştilor sârbi (!). Un fenomen fără precedent, într-o totală contradicţie cu tradiţiile de luptă foarte vechi şi nealterate ale acestui popor. Merită să ne aplecăm asupra acestui lucru? Unde s-a greşit?

Armata populară iugoslavă, aflată, însă, într-un proces nolens-volens de sârbizare, nu se confrunta doar cu părăsirea garnizoanelor (era vorba de cinci corpuri de armată!) în care îşi lăsa o mare parte din bunuri, iar familiile cadrelor – agoniseala de o viaţă. Nu suporta doar umilinţa prezenţei sale nedorite sau, cel mai grav, grozăviile războiului. Alături de toate acestea se prăbuşeau structurile comuniste. Evident, în aceeaşi măsură în care acestea se prăbuşeau la nivelul întregii societăţi.

La început, au căzut simbolurile. În locul stelei în cinci colţuri a apărut (16.10.1991) emblema cu tricolorul: un cerc având culorile tradiţionale roşu, alb, albastru, două săbii încrucişate şi abrevierea JA, adică **Armata Iugoslavă**. La 22.10.1991, se dă publicităţii, de altfel, şi hotărârea care consfinţea oficializarea noii denumiri. Şi tot cu acest prilej se decretează şi mobilizarea „pe toate teritoriile care doresc să rămână în Iugoslavia”. La apel vor răspunde doar sârbii şi muntenegrenii. În istoria armatei se deschide o nouă filă, care înregistrează dificultăţile organizării noilor structuri militare. Ea nu le va mai cuprinde, însă, şi pe cele politice, comuniste.

Restructurare şi efort de susţinere a războiului – o etapă extrem de dificilă pentru armata iugoslavă. Au continuat retragerile unităţilor şi marilor unităţi de trupe de uscat şi marină din Croaţia. Progresele în îmbunătăţirea calităţii efectivelor s-au dovedit, pe mai departe, anevoioase. Pentru atingerea necesarului, armata a „încorporat” în efectivele ei toate formaţiunile de voluntari sârbi de pe teritoriul croat, a prelungit durata serviciului militar pe timp nelimitat şi menţinerea sub arme a rezerviştilor de la 43 de zile la şase luni. Cu toate acestea, Armata iugoslavă nu a angajat (nu a vrut sau nu a putut?) pe „fronturile” din Croaţia mai mult de 50.000 militari.

Armata iugoslavă intra în anul 1992 cu mobilizarea unor noi contingente de rezervişti, cu nenumărate probleme puse de război şi de reorganizare şi, nu în ultimul rând, cu „anatemele” mai noi şi mai vechi pe care le purta ţara.

— Evaluată la un efectiv de 160.000–200.000 (?) militari în primăvara anului 1992, armata iugoslavă avea dislocarea în conformitate cu cea marcată pe hartă. Veridicitatea acesteia, precum şi a datelor din casetă privind unităţile şi marile unităţi iugoslave trebuie privită sub rezerva că ambele informaţii provin din surse croate, (vezi anexa). Am apelat, totuşi, la acestea ca o uvertură la actuala situaţie din Bosnia-Herţegovina. Admiţând inadvertenţele, de orice natură ar fi ele, harta şi caseta constituie indicii că, aici, sunt forţe importante şi nu se juca nimeni de-a războiul.

— La 26.03, armata iugoslavă se retrage, fără tulburări, din Macedonia. Conform unei înţelegeri la nivel înalt, aceasta lasă trupelor teritoriale macedonene armament defensiv şi mijloace de transmisiuni necesare constituirii viitoarei armate.

— Fără a parcurge etapele întregului parcurs politic, menţionăm un eveniment de mare importanţă: la 27.04.1992, se proclamă Republica Federală Iugoslavia.

Federaţia, în care au intrat Serbia şi Muntenegru, recunoaşte independenţa Sloveniei, Croaţiei, Macedoniei şi Bosniei-Herţegovina. Se consideră, totodată, urmaşă de drept a fostei R.S.F.I., cu tot ceea ce decurge de aici. Pe plan internaţional, inclusiv la O.N.U., acest „statut” nu este, însă, luat în considerare. Ciudat sau nu, dar fără să fie exclusă din O.N.U., Republica Federală Iugoslavia nu este membru cu drepturi depline în această organizaţie...

Din punct de vedere militar, recunoaşterea vecinilor a însemnat, implicit, anularea legitimităţii staţionării unităţilor armatei iugoslave pe teritoriul altor ţări, în speţă a Bosniei-Herţegovina. În acest context, preşedinţia „Micii Iugoslavii” dispune, la 4 mai 1992, ca „toţi cetăţenii fostei R.S.F. Iugoslavia care servesc în trupele iugoslave din Bosnia-Herţegovina să se înapoieze în ţară în cel mult 15 zile”. Armata îşi începe defluirea cu efective diminuate, pentru că militarii de prin părţile locului refuză să-şi lase căminele fără apărare şi rămân pe loc. La 20 mai, retragerea trupelor Armatei Iugoslave de pe teritoriul Bosniei-Herţegovina se consideră încheiată. De la această dată şi până la ora scrierii acestor rânduri, Armata Iugoslavă este, practic şi formal, exclusă din relatările privind războiul din Bosnia-Herţegovina. Prin urmare, „forţele sârbe”, din diferite

ştiri, nu vor fi considerate de cei puşi în temă drept „armata iugoslavă” sau unităţi sârbe ale acesteia. Armata Iugoslavă nu participă la război, dar confuziile persistă.

Nu vom intra în detalii acum. O vom face cu prilejul abordării războiului din Bosnia-Herţegovina, dar să nu eludăm, totuşi, două adevăruri.

Primul – cel mai popularizat – este acela că armata Republicii Sârbe din Bosnia-Herţegovina a fost constituită din efectivele forţei Armatei Populare Iugoslave rămase pe loc, de la soldat la general. Comandantul acesteia, generalul-locotenent Ratko Mladic, este fostul comandant al corpului de armată din Knin. Militarii acestei armate, în majoritate localnici din Bosnia-Herţegovina, dar şi voluntari din trupele teritoriale locale, precum şi alţi voluntari din Republica Federală Iugoslavia, nu fac parte din Armata Iugoslavă. Înzestrarea acestor trupe a fost asigurată din arsenalul bogat lăsat în urmă de către Armata Populară Iugoslavă şi, apoi, de către Armata Iugoslavă retrasă pe teritoriul „Micii Iugoslavii”. Acesta este punctul de vedere al Belgradului şi al sârbilor din Bosnia-Herţegovina. Veţi gândi, poate, că prea e cusută cu aţă albă. O spune şi o parte a Occidentului. Înainte de a vă hotărî asupra opiniei pe care o veţi avea în final, să nu pierdem din vedere al doilea adevăr. Îl sugerăm prin câteva întrebări şi răspunsuri. Din cine şi cu ce s-a format armata slovenă? Din militari sloveni ai Armatei Populare Iugoslave cu tehnica „moştenită” de la aceasta. Din cine şi cu ce s-a format ab initio armata croată? Din militari croaţi ai armatei populare iugoslave (inclusiv generali) cu tehnică „moştenită” de la armata în retragere. Este ceva nefiresc aici? Nu. Pare logic în contextul crizei iugoslave. Şi, în sfârşit, din cine şi cu ce s-au format armatele Republicii Sârbe Krajina şi Republicii Sârbe din Bosnia-Herţegovina? Din militari sârbi ai Armatei Populare Iugoslave şi cu tehnică preluată de la aceasta. Şi, atunci?

Să ne întoarcem la Armata Iugoslavă. Restructurarea acesteia se află în curs de realizare. S-au format din nou comandamente de armată şi s-au reorganizat Ministerul Apărării şi Marele Stat Major. Din organica ministerului fac parte sectoare, direcţii şi inspectorate: Sectorul sistematizare, organizare, probleme juridice; Sectorul economico-militar (cu Direcţia cercetare-dezvoltare şi producţie de tehnică militară, Direcţia înzestrării, Direcţia construcţii, Secţia standardizare-metrologie şi Secţia control militar); Direcţia de studii strategice şi politica de

apărare; Direcţia finanţe-buget; Inspectoratul Ministerului Apărării (cu Inspectoratul apărării civile, Inspectoratul asigurare materială, financiară şi comerţ, Inspectoratul construcţii militare).

Marele Stat Major este organizat pe: Sectorul 1 probleme operative; Sectorul 2 organizare, mobilizare, informare; Sectorul 3 contrainformaţii-cercetare; Sectorul 4 înzestrare.

A luat fiinţă „Centrul de şcoli militare al armatei iugoslave", format din „Şcoala de apărare naţională", „Academia de stat major" şi „Institutul de artă militară". În cadrul aceluiaşi centru funcţionează „Universitatea armatei iugoslave" cu „Şcoala militară", „Şcoala tehnico-militară", „Cursuri post-academice şi de doctoranzi în domeniul ştiinţelor militare".

Ultimul cuvânt să-l acordăm domnului general-colonel Zivota Panic, şeful Marelui Stat Major al armatei iugoslave, prezentându-vă extrase din interviul pe care l-a acordat ziarului armatei ruse „Krasnaia Zvezda".

„Suprafaţa «Micii Iugoslavii» şi populaţia acesteia sunt aproximativ jumătate din cele ale fostei Iugoslavii. Odată cu diminuarea teritoriului şi a populaţiei, s-a redus, după cum era firesc, efectivul armatei, acesta atingând, în prezent, 120.000 militari. Cadrele şi militarii în termen sunt, în majoritate, de naţionalitate sârbă şi muntenegreană. Grosul armatei este format din tineri care execută serviciul militar obligatoriu, dar, în planurile de perspectivă ale conducerii armatei, concepţia încadrării efectivelor, în proporţie de 50 la sută, cu militari profesionişti constituie un element de bază..."

„În ceea ce priveşte misiunile armatei, pornim de la faptul că, în zona Balcanilor, s-au derulat şi continuă o serie de transformări uriaşe, care se repercutează şi asupra forţelor noastre armate. Misiunea concretă a Armatei Iugoslave este să apere unitatea teritorială a Serbiei şi Muntenegrului şi independenţa acestora în faţa atacurilor din oricare direcţie ar veni acestea.

Legat de evenimentele care se desfăşoară pe teritoriul fostei Iugoslavii, în condiţiile în care luptele din Bosnia-Herţegovina continuă, când pe teritoriul Krajinei sârbe independente există trupe croate, când existenţa populaţiei sârbe şi muntenegrene se află în pericol în Croaţia şi Bosnia-Herţegovina, armata

iugoslavă consideră de datoria ei să apere acele teritorii unde locuiesc sârbi şi muntenegreni. Soarta armatei noastre este inseparabilă de soarta popoarelor sârb şi muntenegrean, iar în apărarea acestora este gata în orice clipă să răspundă cu lovitură la orice lovitură venită din orice direcţie".

„În legătură cu pierderile suferite în decursul luptelor, pot afirma următoarele. Încă înaintea începerii conflictelor au părăsit efectivele armatei populare iugoslave aproape toţi militarii musulmani, practic toţi militarii în termen şi cadrele de naţionalitate slovenă, croată şi macedoneană. La lupte au participat, în primul rând, militari sârbi şi muntenegreni.

Până la 20 mai 1990 – data retragerii definitive a trupelor iugoslave din Bosnia-Herţegovina – şi-au pierdut viaţa peste 1.500 militari. Din totalul pierderilor, 33 la sută a lovit corpul de comandă. Au fost ucişi 973 militari sârbi, 58 muntenegreni, 62 musulmani, 47 iugoslavi, 40 albanezi, 38 croaţi, 29 maghiari, 27 macedoneni, 4 slovaci, 2 ţigani, 2 bulgari şi alţi 384 de naţionalitate neidentificată. Au fost răniţi 9.196 militari. Pe lângă aceste pierderi, cele de ordin material şi tehnic nu au fost serioase..."

„După opinia mea, acest război nu se poate soluţiona decât pe calea dialogului politic. Dacă, totuşi, s-ar ajunge la o intervenţie militară sub egida O.N.U., aceasta ar fi orientată oricum împotriva Serbiei, ar duce la adâncirea contradicţiilor naţionale, la escaladarea luptelor şi, în cele din urmă, la angajarea în acest război a ţărilor din jur.

Conducerea ţării noastre ar aprecia drept intervenţie militară făţişă împotriva unităţii teritoriale a Serbiei şi Muntenegrului şi, totodată, împotriva popoarelor slave orice acţiune militară din partea ţărilor occidentale sau a celor islamice. În această situaţie, armata iugoslavă este gata să apere unitatea teritorială şi independenţa ţării noastre, folosind toate mijloacele şi acceptând cele mai mari sacrificii."

„Nu este adevărat că aviaţia iugoslavă ar încălca interdicţia de zbor în zona interzisă. Avioanele de vânătoare ale armatei noastre au pătruns în această zonă pentru ultima dată la 5 decembrie 1992. De atunci, avioanele F.A.M. Iugoslave respectă cu stricteţe interdicţia de zbor, ceea ce ar putea confirma şi observatorii O.N.U. În contradicţie cu aceasta, aparatele de zbor

croate încalcă sistematic interdicţia, lucru certificat de observatorii O.N.U. de către navele de luptă ale marinei americane. Din păcate, aceste fapte nu prea beneficiază de publicitate...”

BOSNIA-HERŢEGOVINA

JARUL MOCNIT

Problemele din Bosnia-Herţegovina contemporană sunt, deşi ajunse, aici, la paroxism, problemele Balcanilor. Şi noi suntem în Balcani. Ele există, trebuie cunoscute şi înţelese ca atare. Mai mult decât atât, ele au, şi la finele lui ‘93, toate şansele să persiste. După destrămarea fostei Iugoslavii şi, în special, după doi ani de război devastator sârbo–musulmano–croat, la toate câte s-au acumulat până la izbucnirea sa, s-au adăugat altele noi, despre care s-a vorbit mult pentru a înţelege puţin. Republici noi, armate noi, regiuni autonome noi, regiuni autonome vechi în fierbere, probleme acute ale minorităţilor, drepturi istorice revendicate şi negate, purificare etnică... Vom fi, de aici înainte, contemporani şi vecini apropiaţi de toate acestea. Să nu le expediem departe de noi, dintr-o trăsătură de condei prudentă sau nepăsătoare. La ce ne-ar folosi politica struţului dacă istoria ne-a învăţat că trebuie să stăm pe picioarele noastre?

Mai evident ca niciodată, problemele din Bosnia-Herţegovina reprezintă concentrarea la maximum a tuturor contradicţiilor din fosta Iugoslavie. Criza şi prăbuşirea federaţiei iugoslave au însemnat criză şi război în stadiile cele mai acute în Bosnia-Herţegovina. Aici, în statul aflat în centrul ex-Iugoslaviei, problemele sârbo-croate, sârbo-musulmane, croato-musulmane au fost cel mai puţin atenuate, iau ortodoxia sârbă, catolicismul croat şi islamismul musulman (în ultimul timp, cu valenţe de mişcare politică) s-au aflat, în pofida unui Dumnezeu unic, mai mereu în conflict acut şi profund. Aceasta a fost istoria mai veche a acestor meleaguri şi continuă să fie tragedia contemporanilor săi.

Bosnia-Herţegovina a aparţinut, de-a lungul multor secole, când sârbilor din est, când croaţilor din vest. De aici şi o structură mixtă a întregii zone în ceea ce priveşte populaţia. Şi, pentru că există Dumnezeu, acesta a făcut astfel ca primul rege

al „Sârbilor, al Bosniei, Dalmaţiei, Croaţiei şi al regiunilor de coastă” să devină bosniacul Tvrtko, încoronat la 1377. M-am referit la voia Domnului pentru că, prin Tvrtko, a cerut oamenilor să facă din Bosnia o verigă de legătură şi de apropiere între ei. Dar oamenii nu i-au îndeplinit voia şi, de atunci şi până în prezent, au trecut prin istorie cu sânge, lacrimi şi durere.

Prezenţa sârbilor în această zonă este semnalată simultan cu prezenţa celor din Serbia şi, o lungă perioadă de timp, populaţia sârbă a fost, aici, majoritară. Până la extinderea hotarelor Imperiului Otoman, aici n-au existat musulmani. Apariţia lor în secolele XV-XVI, urmată de consolidarea, de către turci, a acestei regiuni strategice, a însemnat o nouă pagină de istorie. Bosnia-Herţegovina devenise ultimul teritoriu slav cucerit, o zonă de vecinătate cu marile puteri ale Europei de atunci – Austria şi Veneţia, o bază de extindere a Imperiului Otoman spre vest şi spre nord. Consolidarea a însemnat urbanizare şi islamizare, deopotrivă. Musulmanilor turci, cuceritori şi stăpâni prin forţă (relativ puţini la număr), li se adaugă, încet dar sigur, strămoşii musulmanilor de azi. Aceştia – majoritate sârbi – trec la islamism din motive cât se poate de diverse şi, la urma urmei, de înţeles. Câţi nu şi-au lepădat, chiar în vremuri mai noi, crezul, câţi nu l-au scuipat şi l-au adoptat, apoi, din nou? Motivele mai noi le ştim cu toţii, deşi istoria nu le-a consemnat încă, dar pe cele ale sârbilor musulmanizaţi: profit, privilegii, frică, putere. Cu timpul, descendenţii lor şi-au pierdut rădăcinile şi, în mod natural, prin religie şi cultură, au devenit altceva. Mulţi au trecut într-o altă extremă. Şi, poate, nu degeaba a străbătut până la noi o zicală a secolelor trecute: „Un musliman este mai rău decât un turc”.

Să invidiem soarta noii categorii de populaţie? Mai degrabă, nu. Croaţii din Bosnia-Herţegovina aflaţi în minoritate aveau unde să privească mai mereu cu speranţă – spre Zagreb. Sârbii, mult timp în majoritate, deşi mereu cu rezerve faţă de Belgrad, ştiau că sunt, totuşi, legaţi de cineva. În schimb, musulmanii despre care vorbim şi-au căutat mai mereu identitatea, liderul… Abia acum, după căutări de secole, lumea islamică contemporană pare să le ofere sprijin în definirea apartenenţei lor.

Unde vrem să ajungem cu toate acestea?

La faptul că, de secole, în zona la care ne referim trăiesc aceleaşi şi aceleaşi populaţii. Între ele, diferenţierile le-au operat

istoria, religia şi cultura. Prin urmare, din orice punct de vedere, Bosnia-Herţegovina nu este a musulmanilor, nu este a croaţilor şi nu este a sârbilor. Ea este şi a sârbilor, şi a musulmanilor, şi a croaţilor. Acesta este un adevăr înrădăcinat în conştiinţa localnicilor. Apariţia şi recunoaşterea internaţională ale unei republici musulmane Bosnia-Herţegovina, în care celelalte două populaţii să decadă în rândul minorităţilor naţionale, nu putea să nu genereze, prin urmare, reacţii prompte. Reacţii de conservare, prin mijloace politice şi prin forţa armelor, a unui statut superior celui de minoritate, la care nici sârbii şi nici croaţii nu au renunţat vreodată. De altfel, acest fond a fost, până la urmă, cel determinant în distanţarea faţă de orice altă soluţie politică în favoarea cantonizării.

Sigur, ce bine ar fi fost fără război… Este clar că se putea face şi altfel, dacă alte forţe, de ce neam or fi ele, nu ar fi intervenit. Fără război şi fără manifestările paroxistice naţionaliste şi şovine încurajate şi întreţinute, cele trei grupuri etnice ar fi avut, probabil, posibilitatea să semneze un plan mult mai bun decât cel oferit cu ştreangul de gât. Oricum, soluţia politică de ansamblu, de detaliu până la urmă, tot lor le va reveni.

Spuneam că sârbii erau, cândva, majoritari. După ce au năvălit peste ei şi austro-ungarii şi, pe lângă alte bucurii, le-au oferit civilizaţia primului recensământ de care sârbii aveau o nemaipomenit de mare nevoie (1879), s-a constatat că, pe aici, din totalul populaţiei, 42,87 la sută sunt ortodocşi (sârbi), 38,73 la sută – islamici (musulmani), 18,08 la sută – catolici (croaţi) şi 3,67 la sută – evrei.

Sârbii se ţineau bine şi în 1931, când erau încă 44,25 la sută. A urmat, însă, tragedia trăită în cel de-al doilea război mondial. Exterminarea sârbilor de ustaşii croaţi, dar şi de cei musulmani, colonizarea forţată a sârbilor din Bosnia-Herţegovina spre Vojvodina, de pildă, şi natalitatea scăzută (din motive lesne de înţeles) şi-au făcut efectul.

La recensământul din 1971, asistăm, pentru prima dată în istorie, la o inversare a majorităţii: 39,57 la sută – musulmani, 37,19 la sută – sârbi şi 20,62 la sută – croaţi. În paranteză fie spus, acesta este anul în care demografia iugoslavă admite, în mod oficial, existenţa „naţiunii musulmane”. De reţinut. A fost, de fapt, o încercare a lui Tito de a apropia ţările musulmane de mişcarea de nealiniere, al cărei lider era. Succesele marii sale politici s-au risipit în cele patru vânturi. „Greşelile” sale continuă

să facă ravagii atât în rândul sârbilor, împotriva cărora au fost îndreptate, cât şi în rândul protejaţilor săi.

Revenim la statistică. Mai mult, în 1981, procentajul sârbilor scade la 32,02 la sută. De ce? Pentru simplul motiv că, în urma propagandei comuniste antisârbe şi a unor vederi personale „largi”, o parte dintre sârbi se declară iugoslavi. Procentajul lor de 7,91 la sută „strică” ceva din cel al sârbilor. Dar cine se gândea atunci, în vremurile cele bune de altădată, că, în anii Domnului 1992-1993, vecinii aflaţi gard în gard îşi vor dinamita unul altuia casa şi îl vor identifica în cel de-al treilea, care îi va izgoni pe amândoi din sat, fără milă, pe nea cutare, cel de peste drum? Cel de-al patrulea vecin şi cunoscut va fi înregistrat, atunci, încheierea „purificării etnice” a locului. Aşa se rotunjesc procentajele acum!

În ceea ce priveşte structura etnică şi distribuţia teritorială ale diferitelor populaţii în 1991, graficele anexate sunt edificatoare. Examinarea hărţii va explicita şi mai mult lucrurile. Ce-ar fi de semnalat în plus? Populaţia musulmană este concentrată, în general, în zone urbane cu situaţie geografică şi economică favorabilă. Croaţii, oarecum la fel, având, în plus, avantajul vecinătăţii conaţionalilor lor din Dalmaţia şi Slavonia. Sârbii, care ocupă peste jumătate din teritoriu, sunt majoritari în 2.439 din cele 5.857 de localităţi, dar „stăpânesc” zone mai slab dezvoltate economic şi dependente de cele din jur.

Dar să nu scăpăm din vedere încă ceva.

Faţă de situaţia de azi, contururile îngrijire din interiorul hărţii (discutabile şi ele) au fost de mult modificate şi doar Dumnezeu ştie ce-o fi lăsat în urmă exodul tuturor seminţiilor, purificarea etnică, moartea şi foametea? Se va mai restabili, vreodată, situaţia de dinainte de război? Greu de crezut acum, după încă o experienţă atât de cumplită. Foarte greu, în ciuda celor mai optimiste variante de cantonizare. Nu cred că se vor găsi mulţi sârbi care, scăpaţi din lagărele de concentrare musulmane din Sarajevo, de pildă, să mai opteze pentru o nouă încercare similară, peste câtva timp. Cum nu cred că prea mulţi croaţi se vor încăpăţâna să revină la Brcko, musulmani la Jajce şi sârbi la Tuzla, în condiţiile în care, cu toţii, au fost schingiuiţi, batjocoriţi şi izgoniţi din acestea şi din alte localităţi, care se numără cu sutele. Şi ce vor face, atunci, cei care au ucis, au schingiuit, au batjocorit şi au izgonit?

Mai este bună la ceva harta anexată? Da, dacă este vreun loc pe Pământ unde se împarte dreptatea.

Mai mereu în simbioză, naţionalitatea şi religia au mers mână în mână în Bosnia-Herţegovina. S-au sprijinit reciproc, au supravieţuit împreună.

În această zonă mult prea mult frământată a Balcanilor, religia i-a apropiat pe oamenii aceleiaşi confesiuni şi tot aceasta i-a asmuţit pe unii asupra altora, pe cei din religii diferite, în numele Dumnezeului catolic sau al celui ortodox sau în numele lui Alah, au fost săvârşite, de-a lungul vremurilor nu prea îndepărtate, cele mai abominabile crime.

Situaţia se perpetuează. O dovedesc şi nenumăratele ruine recente ale bisericilor ortodoxe, pârjolite şi dinamitate, ale geamiilor şi minaretelor sau ale bisericilor catolice. Nu s-ar putea afirma că asistăm la un război exclusiv religios, dar războiul împotriva lăcaşelor de cult ale părţilor adverse este cvasitotal.

Situaţia se şi nuanţează. Islamismul părăseşte cadrul religios, intrând în cel politic. „O renaştere a islamului nu poate avea loc fără o revoluţie religioasă, iar aceasta nu se poate desfăşura cu succes fără una politică… Nu poate fi pace sau coexistenţă între credinţa islamică şi instituţiile sociale şi politice nonislamice”. L-am citat pe Alia Izetbegovic. De altfel, sursele iugoslave consultate atrag cât se poate de serios atenţia asupra „pericolului islamizării”, despre care Europa nu aude sau nu vrea să audă nimic, iar S.U.A. continuă să ignore „forţele omnipotente ale Jahiliet-ului”. Adevărat sau nu, important este faptul că, spre deosebire de cele două tabere creştine, în tabăra musulmană, din Balcanii Europei, religia a devenit concepţie politică. Una care îşi regăseşte locul în peisajul politic mondial panislamic fundamentalist.

O TRAGEDIE FĂRĂ SFÂRŞIT?

Prima victimă a unui război este, întotdeauna, adevărul. În primul rând, acesta este alterat, distorsionat, forfecat, mascat, eludat şi, în cele din urmă, ucis. Niciun război nu a început altfel, iar de foarte mult timp, de când pregătirea şi desfăşurarea sa au intrat în domeniul ştiinţei – cu atât mai puţin.

Că premisele războaielor au cunoscut conflictul surd sau făţiş între adevăr şi minciună, că desfăşurarea lor a fost mereu

însoţită de acest conflict constituie un lucru arhicunoscut. Că nici războiul din Bosnia-Herţegovina nu se sustrage acestei reguli reprezintă, de asemenea, o certitudine. Problema constă şi acum, ca de fiecare dată, în a afla ce este adevăr şi ce este minciună.

Cine reuşeşte să le discearnă în hăţişul abil construit de specialiştii războiului psihologic, care, indiferent unde ar sluji, nu mănâncă pâinea degeaba. S-a scris mult despre acest război, atenţia lumii întregi este polarizată asupra sa, ştirile la zi, tot mai fierbinţi, abundă, dar, pe zi ce trece, ne aflăm, parcă, tot mai departe de adevărurile de fond. Ele au fost părăsite de mult şi acoperite de succesiunea unor noi şi noi probleme care ne solicită atenţia. Mai liberi ca oricând, nu ni se răpeşte dreptul şi, desigur, satisfacţia de a judeca noi înşine evenimentele. Ce ar deveni scenariile războiului psihologic fără participanţi, fără minţile limpezi care influenţează judecăţile şi comportamentul, fără masa activă a manipulanţilor şi fără cea a indiferenţilor, adusă – subtil, dar deliberat – în această stare?

Avem nevoie de adevăr, mare nevoie. Pentru că acest război din inima Balcanilor este foarte aproape de noi. N-am încetat să o spunem niciodată şi nu ezităm în a repeta că războiul nu ne este doar un vecin geografic. Îl resimţim acut de multă vreme. Îl vom resimţi şi mai acut după rezoluţia 820, pe care o respectăm cum se cuvine. Îl vom resimţi infinit mai greu dacă... Doamne fereşte. Pragmaticii ar susţine, probabil, că nu de adevăr avem nevoie, în primul rând, ci de pace. Comunitatea internaţională este pragmatică. Pentru impunerea păcii, aceasta a recurs la soluţia sancţiunilor mereu mai aspre. Au apropiat acestea cu ceva prima zi de pace? Greu de spus. Dacă da, atunci au avut de partea lor, fără îndoială, adevărul şi dreptatea pentru toate părţile angrenate în conflict. Dacă nu, nu.

Evident, nici noi nu vă putem oferi adevărurile războiului din Bosnia-Herţegovina. În orice caz, nu toate adevărurile. Putem, în schimb, să parcurgem împreună succesiunea evenimentelor celor mai importante printr-o informare corectă. Ea este mai necesară ca oricând.

— **13.08.1991.** Alia Izetbegovic (membru în Consiliul prezidenţial al Republicii Bosnia-Herţegovina, dar nu preşedintele acesteia, cum se afirmă uneori) anunţă organizarea

unui referendum privind viitorul ţării. La acea oră, însă, ţara nu era altceva decât un teritoriu limitat de graniţe administrative din interiorul statului iugoslav independent şi suveran. Numai că, iată, acele „trasee pe columne de marmură monolit a statului comun”, cum le denumise Tito, minimalizându-le importanţa, se ridicau, acum, ca un zid. Ele strângeau în interiorul lor un amalgam de populaţii, cu un amalgam de contradicţii între ele, având deasupra lor norii ameninţători ai unor necruţătoare interese externe.

— La începutul lui **august**, afluirea unor mari unităţi şi unităţi ale Armatei Populare Iugoslave din Slovenia şi Croaţia şi distribuirea lor în Bosnia-Herţegovina continuă. În paralel, prin acest teritoriu se deplasau spre zonele de conflict din Croaţia alte mari unităţi şi unităţi. Armata începe mobilizarea şi în Bosnia-Herţegovina.

— **12.09.1991.** Populaţia sârbă din opt raioane ale zonei Trebinje îşi proclamă teritoriul „regiune autonomă sârbă”. La **18.09**, acelaşi lucru îl întreprind şi sârbii din estul Bosniei-Herţegovina, proclamând „Regiunea autonomă sârbă Romanija”, iar la **20.09**, populaţia sârbă din raionul Bijelina–Ugijevik–Loparte proclamă „Regiunea autonomă sârbă din Bosnia de nord-est”.

Refuzând perspectiva autorităţii musulmane, acţionează şi cei aproape un milion de sârbi din Krajina bosniacă. Aceştia încetează a recunoaşte autoritatea guvernului de la Sarajevo asupra celor 26 raioane în care erau majoritari.

— **18.09.1991.** Alia Izetbegovic declară mobilizarea ordonată de armată drept ilegală, iar la 20.09 decretează mobilizarea trupelor teritoriale din Bosnia-Herţegovina (aproximativ 150.000 oameni) şi a rezervei poliţiei (20.000 oameni).

— **21.09.1991.** Primele ciocniri şi schimburi de focuri între musulmani şi armată la Capljina, urmate de altele, la 22.09., la Mostar. Încă nu este război.

— **7.10.1991.** Bosnia-Herţegovina îşi declară neutralitatea.

— **8.10.1991.** Primele bombardamente de artilerie croate asupra aeroportului de la Bihac.

— **15.10.1991.** La Sarajevo, Parlamentul proclamă Republica Bosnia-Herţegovina drept stat suveran şi democratic. Reprezentanţii sârbi nu au participat la sesiune. Declaraţia precipitată este pusă în legătură cu vizita unei înalte oficialităţi libiene, care a promis musulmanilor un substanţial ajutor militar.

— **21.10.1991.** Reacţie sârbă. Parlamentul „Regiunii autonome sârbe Herţegovina" anunţă un referendum pentru 10.11, privind separarea de Bosnia-Herţegovina şi unirea cu Republica Krajina, Serbia şi Muntenegru.

— La începutul lui **noiembrie**, se autoproclamă şi alte regiuni autonome sârbe: cea din Bihac, cu centrul la Sekovic, cea din Bosnia de nord, cu centrul la Doboj. Numărul regiunilor autonome sârbe ajunge la şapte. Acest proces era, la acea oră, la fel de legal sau la fel de ilegal ca secesiunea Bosniei-Herţegovina. Poate chiar ceva mai legal, pentru că, dacă vorbim despre dreptul la autodeterminare, acesta nu se referă în niciun caz la teritorii, cu atât mai mult dacă sunt multinaţionale. Acesta se referă la grupări etnice unitare. Confuzia în acest domeniu nu este întâmplătoare.

— **14.01.1992.** Se dă publicităţii unul din primele puncte de vedere ale C.E. privind reglementarea situaţiei din Bosnia-Herţegovina. Se consideră că această ţară încă nu îndeplineşte condiţiile necesare recunoaşterii de către statele europene, dar recomandă organizarea unui referendum sub control internaţional, pentru a testa voinţa tuturor locuitorilor din republică. Cât de departe suntem de toate acestea…

— **15.01.1992.** Bulgaria recunoaşte Bosnia-Herţegovina.

— **14.02.1992.** Perspectiva referendumului asupra independenţei Bosniei-Herţegovina accelerează mersul evenimentelor. La această dată, eşuează întâlnirea reprezentanţilor comunităţilor musulmană, sârbă şi croată, ţinută sub egida C.E. Musulmanii rămân pe poziţia constituirii unui stat unitar suveran. Sârbii, dar mai ales croaţii, cer împărţirea teritoriului. Asistăm la primul eşec al tratativelor. Încă se mai putea face ceva în pace şi fără amestec extern nemijlocit.

— **15.02.1992.** Parlamentul sârbilor din Bosnia-Herţegovina

declară teritoriile populate de sârbi drept „Republică a poporului sârb din Iugoslavia”.

Partidul Uniunea Democrată Croată îşi consolidează poziţia privind crearea unor „cantoane suverane”.

— **23.02.1992.** Întâlnirea, la Lisabona, a reprezentanţilor celor trei etnii din Bosnia-Herţegovina, mijlocită de C.E. Acordul de principiu a stabilit: menţinerea republicii în graniţele ei; reorganizarea regiunilor interioare pe criterii etnice; „regionalizarea” republicii urma să asigure „suveranitatea” celor trei populaţii. Musulmanii au renunţat la ideea statului unitar, iar sârbii au acceptat, în replică, rămânerea în cadrul republicii.

Fiecare etnie urma să deţină câte două cantoane, dar modul în care se va rezolva problema minorităţilor din cantoanele preconizate a rămas în aer.

Între concepţia de ansamblu sârbă şi cea croată au apărut divergenţe de fond. Radovan Karadzic preconiza constituirea unei regiuni autonome sârbe, care să cuprindă aproximativ 90% din cei 1,4 milioane sârbi, cu un guvern independent de cel de la Sarajevo. Acesta urma să devină unul de „acoperire”, organizat pe principiul parităţii celor trei etnii, având ca „principiu de funcţionare consensul”. O conducere musulmană a Republicii Bosnia-Herţegovina, sprijinită de croaţi, aducerea sârbilor la statut de minoritate şi tăierea legăturilor terestre cu sârbii din Krajina echivalau, din punctul de vedere sârbesc, cu un casus belii. Ivan Markesis, secretarul Partidului Uniunea Democrată Croată, nu a acceptat gradul de independenţă cerut pentru cantoanele sârbe. A optat pentru puterea centrală de la Sarajevo, pentru o armată unică, poliţie comună, sistem juridic şi bancar centralizat. A solicitat ca între cei 750.000 de croaţi din cantonul din Herţegovina şi cei 151.000 din cel de-al doilea canton să se asigure o legătură terestră pentru crearea unei regiuni compacte croate. Ceea ce nu permitea sârbilor, cerea pentru croaţi.

Acest tip de cantonizare dezavantaja pe cei 1,9 milioane musulmani care rămâneau concentraţi în câteva zone urbane.

Mai complicat decât toate promitea a fi transmutarea a multor sute de mii de oameni dintr-un canton în celălalt. Era greu de conceput şi de realizat în timp de pace. O va rezolva războiul cât se poate de brutal prin exod şi purificare etnică. Aproximativ 2.000.000 de persoane şi-au pierdut vechile domicilii. Nu dorim să fim cinici, dar revenirea lor ar fi o adevărată aventură plină de

riscuri. Nu există planuri pentru o asemenea acţiune. Garanţii, cu atât mai puţin.

— **27.02.1992.** A treia conferinţă de pace pentru Bosnia-Herţegovina are loc la Sarajevo. Musulmanii şi croaţii părăsesc ideea iniţială a cantonizării. De ceea ce s-au temut, sârbii nu au scăpat. După ce şi-au dat acordul privind existenţa unei anumite forme de republică a cantoanelor, s-a ajuns la negarea acestei forme de stat. Manevra musulmano-croată a reuşit să spargă, astfel, o unitatea popoarelor republicii, şi aşa şubredă. Următorul pas urma să fie un şi mai mare impas. Un nou impas, mai previzibil ca oricând. Bosnia-Hertegovina se afla în faţa referendumului.

— **29.02.1992.** La întrebarea „Sunteţi pentru o Bosnie-Herţegovină suverană, pentru o uniune statală a celor trei popoare constitutive suverane – croat, musulman şi sârb – în regiunile (cantoanele) lor naţionale?” au răspuns cu „da” 3,2 milioane locuitori (croaţi şi musulmani), adică 62,7 la sută din electorat. Sârbii au boicotat această formă a referendumului. S-a ajuns unde au dorit-o cele mai absconse forţe antiiugoslave şi antisârbe. Din acest moment, pacea va fi, poate ani în şir, un deziderat de vis. De altfel, în cursul nopţii de 28 spre 29.02. au fost înregistrate altercaţii între diferitele grupări etnice la Kamar, Bosanski–Brod, Teslic, Travnik, iar în timpul referendumului – la Grabez, Turbe, Kupres, Doboj şi Sarajevo. Continua să fie pace, dar războiul plutea în aer. Viaţa capitalei intră într-o primă etapă de paralizie. Se înregistrează primii morţi.

— **02.03.1992.** „Întâlnire de criză” a şefilor celor trei grupări. Izetbegovic a expus măsurile pentru obţinerea recunoaşterii internaţionale a republicii, un proces care va merge în paralel cu cristalizarea „statutului” republicii. Sârbilor li s-a promis mai multă „influenţă” asupra poliţiei şi a mijloacelor de comunicare în masă.

— **03.03.1992.** Alia Izetbegovic proclamă independenţa republicii. Sarajevo devenea câmp de luptă în pregătire. Un detaşament de poliţie musulmană (1.000–2.000 de oameni) ocupă poziţie pe colinele împădurite din jurul capitalei, în timp ce o parte a oraşului va fi stăpânit de voluntari locali sârbi înarmaţi. (Operaţiile militare din 1992 în anexă).

Câteva regiuni autonome sârbe se unesc în „Regiunea autonomă sârbă Herţegovina”.

— **09.03.1992.** Conferinţa C.E. de la Bruxelles, referitoare la noua structură a Bosniei-Herţegovina. Rezultă un compromis vag. Cei trei reprezentanţi ai etniilor conlocuitoare din Bosnia-Herţegovina şi-au dat acordul pentru formarea unui stat unitar bazat pe comunităţi constitutive, organizate pe principii etnice. Parlamentul urma să aibă două camere, legile urmând a se aproba cu majoritate de patru cincimi, ceea ce excludea posibilitatea avantajării unei anumite etnii. Amăgirea sârbilor şi a croaţilor cu promisiunea acceptării unor relaţii ample cu Serbia, respectiv Croaţia, nu a avut ecou pozitiv. Reprezentanţii ambelor etnii au refuzat crearea unei puteri centrale musulmane.

— **17-18.03.1992.** Perspectiva escaladării conflictului aduce la masa tratativelor reprezentanţii celor trei etnii, la Sarajevo, sub oficiile C.E. Se modifică... schimbarea. Se acceptă, în principiu, ca Bosnia-Herţegovina să se împartă în trei zone, respectându-se principiile etnice, geografice, economice. Rămâne în suspensie problema raportului dintre competenţele celor trei „unităţi teritoriale etnice” şi o anumită putere centrală. Mai mult, între concepţia croato-musulmană, de creare a unei federaţii, şi cea sârbă, de realizare a unei confederaţii, prăpastia devine de netrecut. Şi, poate, toate suspiciunile s-ar mai fi atenuat, dar să nu uităm că relativa consecvenţă a etniei sârbe în problema cantonizării îşi avea argument în foarte trista experienţă istorică acumulată, la care s-au adăugat grozăviile războiului din Croaţia. Acestea atinseseră un punct culminant tocmai în perioada de debut a războiului din Bosnia-Herţegovina.

— **25.03.1992.** La fel de inflexibilă în urmărirea obiectivului strategic se dovedeşte, în fond, şi conducerea musulmană. Ea nu ezită în a declara că a acceptat planurile anterioare doar în ideea recunoaşterii cât mai grabnice, de către ţările C.E., a Bosniei-Herţegovina. Perseverarea în această direcţie, reuşitele parţiale (noua ţară, cu structură încă nedefinită, dar, în esenţă, sub conducere musulmană, fusese deja recunoscută de Bulgaria, Turcia, Libia şi Iran) şi perspectiva recunoaşterii largi, internaţionale reprezentau, în fapt, elementele cheie ale păcii şi ale războiului. Ele promiteau să pună fără echivoc etniile sârbă şi croată în inferioritate absolut nejustificată.

— **25–28.03.1992.** Reacţia sârbilor nu va întârzia. În faţa unei ofensive politice de anvergură, care nu părea să aducă decât zile negre, se intensifică luptele de pe întregul teritoriu. Mai grave sunt cele din zona Neum (o ieşire spre Adriatica), dar mai ales cele din raionul Bosanski Brod, în nord-est (pentru asigurarea unui coridor între Serbia şi sârbii din Bosnia-Herţegovina şi Croaţia). În această etapă, armata iugoslavă sprijinea forţele locale sârbe. Înapoia haosului care a cuprins, ca o vâlvătaie, întreaga ţară îşi cristalizase poziţia nu numai conducerea musulmană, ci şi cea sârbă şi cea croată. Aceasta din urmă ezita încă a o divulga făţiş (o va face mai târziu). În schimb, cea sârbă nu lasă loc ambiguităţilor.

— La **27.03.1992**, reprezentanţii sârbilor din Bosnia-Herţegovina expun propriul lor plan de cantonizare, „baza creării unui nou stat sârb în Iugoslavia”. Precizează, totodată, că o recunoaştere internaţională a Bosniei-Herţegovina nu va putea viza şi zonele locuite de etnia sârbă.

— **01.04.1992.** Procesul de prăbuşire a structurilor şi a funcţionalităţii instituţiilor statului înregistrează un final. „Republica Sârbă din Bosnia-Herţegovina” îşi organizează propriul minister de interne şi o poliţie proprie. În Herţegovina de vest şi de nord-vest, nici croaţii nu mai răspund la comenzile pârghiilor de la Sarajevo. Tot ceea ce s-ar putea numi conducere statală a devenit o mascaradă, fără niciun fel de ecou asupra populaţiilor din teritoriu. Sârbii şi croaţii nu vor şi nici nu au de ce să privească spre Sarajevo, iar musulmanii nu pot face ceea ce le cere Izetbegovic. Formală a fost, astfel, şi decretarea mobilizării trupelor teritoriale la 04.04. Era aberant să se conceapă că sârbii şi croaţii se vor prezenta, împreună cu musulmanii, la centre militare de mult inexistente, în apărarea unui ce absolut diferit pentru fiecare. Decretul viza, practic, doar rezerviştii musulmani şi numai în zone cu etnie musulmană compactă. La fel de formală a fost şi învestirea Ministerului de Interne cu puteri suplimentare pentru protecţia republicii (la rândul ei, încă formală, în absenţa acordului tuturor etniilor constitutive). Ce mai puteau face organele de ordine când, încă din septembrie 91, nu le mai băga nimeni în seamă (în cel mai fericit caz) în peste două treimi din suprafaţa teritoriului? Ce mai puteau face după o lună de război purtat după tipicul „cu toţii

împotriva tuturor?” Şi ce mai puteau face în condiţiile în care Armata Populară Iugoslavă ţinea sub control aproape toată ţara? Nimic.

Dar, oricât de formale, decretele şi dispoziţiile echipei lui Izetbegovic îşi aveau rostul lor. Le confirmau existenţa şi puterea aparentă. O cereau şi regulile jocului politic.

— **07.04.1992.** Ţinând seama de aceasta, pare mai puţin uluitoare decât a fost, la momentul respectiv, recunoaşterea Bosniei-Herţegovina de către toate ţările C.E. Uluiţii şi nedumeriţii s-au întrebat atunci: Ce anume s-a recunoscut? Un stat musulman în inima Balcanilor? O republică federativă? O confederaţie? O ţară a cantoanelor, fără cantoane încă? Ce? De ce nu s-a ţinut seama şi de dreptul la autodeterminare al sârbilor prin recunoaşterea „Republicii Sârbe din Bosnia-Herţegovina”? De ce nu s-a recunoscut dreptul la autodeterminare al croaţilor din Bosnia-Herţegovina? De ce au fost mai importante drepturile musulmanilor de a avea o republică a lor?

Recunoaşterea internaţională a Bosniei-Herţegovina a avut, declarat, menirea dezescaladării conflictului. Cine mai crede, acum, acest lucru pe care l-au crezut şi atunci foarte puţini? S-a văzut imediat că acest act de mare importanţă politică a avut urmări exact opuse. Beligeranţii s-au dezlănţuit. Forţa dreptului a fost înlocuită cu dreptul forţei.

— **Reacţie în lanţ:**

Sesiunea „Parlamentului poporului sârb”, de la Banja Luka, promulgă independenţa „Republicii Sârbe din Bosnia-Herţegovina” (07.04)

Alia Izetbegovic decretează „starea de necesitate” (08.04), preia funcţia de comandant suprem al trupelor teritoriale, îl numeşte pe colonelul musulman Hasan Efendic comandantul armatei, iar pe croatul Stjepan Siber – şeful Marelui Stat Major.

Trupele teritoriale musulmane ating (după unele estimări), în decurs de o lună, un efectiv de 70.000 militari, iar trupele croate (după o puternică infuzie de forţe din armata Croaţiei) – un efectiv de 50–70.000 militari.

La 16.04, se decretează mobilizarea şi pe teritoriile Republicii Sârbe din Bosnia-Herţegovina. Trupele teritoriale de aici se transformă în armata sârbă (60–100.000 militari). Li se adaugă, pentru scurt timp, şi forţe ale Armatei Populare Iugoslave. Situaţia nu va dura, întrucât, după constituirea, la 27.04, a

Republicii Federale Iugoslavia, armata iugoslavă se va retrage în limitele graniţelor statale. Va rămâne, însă, pe loc marea majoritate a militarilor sârbi proveniţi din Bosnia-Herţegovina, care, împreună cu familiile lor, au trăit tot timpul, înaintea procesului de destrămare, în garnizoane locale.

La 12.05, conducerea Republicii Sârbe din Bosnia-Herţegovina reconfirmă separarea ei de Bosnia-Herţegovina, propune un armistiţiu şi face apel la C.E., pentru bunele ei oficii în reluarea tratativelor; îşi reorganizează armata pe baza efectivelor sârbe care nu s-au retras odată cu armata iugoslavă. În paralel, războiul se desfăşoară cu intensitate...

Harta privind situaţia din toamna anului 1992 are menirea să suplinească (într-o măsură, totuşi, modestă) tot ce nu am scris încă despre acest război.

De reţinut zonele controlate de fiecare etnie în parte. Situaţia distribuţiei teritoriale a suferit schimbări faţă de cea de dinaintea izbucnirii războiului.

De remarcat îngustul coridor (lăţime 30 km) între Brcko şi Bosanski Brod, pentru care s-au dus lupte extrem de grele. Este artera vitală a sârbilor din Bosnia-Herţegovina şi Croaţia. Coridorul nu va putea fi cedat.

De înţeles o realitate crudă: în aproape toate zonele, dar mai ales în ariile limitrofe ale acestora, purificarea etnică este un fapt consumat.

Au fost ucişi, cu acest prilej, peste 10.000 de sârbi şi, probabil, tot atâţia musulmani şi croaţi la un loc.

Numărul refugiaţilor pentru totdeauna sau... până Dumnezeu ştie când, a depăşit, în 1993, milionul. În iulie 1992, existau 230.000 „evadaţi” în Croaţia, 101.000 în Serbia, 45.000 în Slovenia, 17.000 în Muntenegru, 4.500 în Macedonia, mulţi în alte ţări. Precizăm, cu toţii sunt refugiaţi doar din Bosnia-Herţegovina. Câţi din cei 4,354 milioane de locuitori musulmani sârbi şi croaţi vor mai fi putut saluta pacea Vance-Owen la faţa locului? Într-adevăr, câţi? Şi o vor fi salutat-o, oare, cu toţii?

PLANUL VANCE-OWEN

Un plan de pace care poartă numele mediatorului O.N.U. – Cyrus Vance – şi al celui din partea C.E. – David Owen.

Un plan care, exact cu o lună în urmă, a fost respins de Parlamentul „Republicii Sârbe” din Bosnia-Herţegovina printr-o „Declaraţie de continuare a procesului de pace”.

„1. Planul Vance-Owen indică o împărţire a Bosniei-Herţegovina pe principii etnice, ceea ce este, deopotrivă, esenţial şi posibil, în timp ce un teritoriu relativ mic rămâne pe mai departe în dispută între părţi.

2. Hărţile propuse sunt inacceptabile în forma actuală, pentru că împart injust teritoriul, resursele minerale, potenţialul energetic, întreprinderile economice, comunicaţiile, infrastructura şi creează entităţi nefuncţionale. Hărţile nu corespund compoziţiei etnice a populaţiei, pentru că lasă în mod nejustificat o parte din poporul sârb la statutul de minoritate; ele nu corespund intereselor existenţiale şi politice ale populaţiei sârbe...

4. Procesul de pace trebuie să continue în baza realizărilor pozitive acumulate până în momentul completării acestora prin negocieri directe între părţile aflate în conflict, fără de care nu vor exista soluţii juste ale conflictului...

6. Condamnăm politica de presiune şi sancţiuni, care ameninţă, economic, întreaga regiune a Balcanilor. În cazul în care aceasta va continua, vom întrerupe toată cooperarea cu instituţiile care pedepsesc întregul popor sârb.

7. Reafirmăm decizia noastră anterioară de a respinge prezenţa şi desfăşurarea de trupe străine pe teritoriul Republicii Sârbe” (din Bosnia-Herţegovina – n.n.).

Această declaraţie a fost difuzată la 4 aprilie 1993. Să vedem ce va aduce ziua de 5 mai. Ziua referendumului privind acceptarea sau nu a planului, se întreba întreaga Europă?

În orice caz, sârbii au încercat să aplice punctele 4 şi 5 (neprezentate de noi, dar care se referă la tranzitarea ajutoarelor umanitare), nu şi punctul 6.

Încă nu au fost puşi în situaţia de a aplica sau nu punctul 7.

Cred că se gândesc la acest lucru foarte serios. Cine ar fi vrut să fie în locul lor? Ameninţări şi „încurajări” soseau de pretutindeni...

Au spus, însă, sau nu adevărul la punctul 2 al declaraţiei lor? Să vedem.

Planul Vance-Owen împărţea Bosnia-Herţegovina în 10 regiuni

autonome (3 musulmane, 3 sârbe, 3 croate şi una neutră). Se pare că sârbii au ieşit prost din exerciţiul cartografic menţionat. Deşi înainte de conflict, în conformitate cu registrele de cadastru, ei deţineau aproximativ 64% din teritoriu (după un an de război – 70%), cei doi mediatori le-au oferit terenuri ce adună cu greu laolaltă doar 43,3% din suprafaţa ţării. În condiţiile aplicării planului, sârbilor nu li se vor fi luat nişte C.A.P.-uri amărâte, ale nimănui, ci pământul, proprietate privată, moştenit din neam în neam. Li se va fi luat dreptul de proprietate, sacru în democraţiile unde şi-au derulat carierele diplomatice autorii planului.

Şi populaţia? Tot prost. Doar 52,8% din sârbi vor fi locuit în „cantoane" sârbeşti. Restul va fi fost minoritate naţională în „cantoane" musulmane sau croate sau populaţie cu statut nedefinit în regiunea neutră.

Dar, poate, ar fi primit mai mult din bogăţiile locurilor? Aş! Din valoarea totală a acestora, sârbilor, care, în 1991, reprezentau 31,3% din populaţie, li s-au repartizat bunuri care însumează 6 miliarde dolari. Croaţilor, care reprezentau 17,3%, li s-au repartizat bunuri în valoare de peste 7 miliarde, iar musulmanilor, care reprezentau 43,7%, aproximativ 13 miliarde dolari. Discrepanţe foarte mari.

Acestea sunt o parte din motivele serioase pentru care sârbii au respins planul la 4 aprilie. Ultimul dintre ele explică de ce l-au semnat, grabnic, musulmanii, deşi „cantoanele" lor nu vor depăşi, în total, 28,8% din suprafaţa teritoriului. Nu contează. În afară de avantajul material, musulmanii mai căpătau unul prin prevederile planului: 56,1% dintre ei se vor fi simţit ca acasă în „cantoanele" lor.

Şi, toate la un loc, justificau şi promptitudinea semnăturii croate. Cum să nu? Vor primi şi 25,4% din teritoriu, exact acolo unde le convenea, dovadă că 63,4% dintre ei vor fi locuit în regiuni autonome croate.

„Cantoanele" sârbe nu aveau legătură terestră între ele şi, o mare parte a lor, nici legătură cu sârbii din R.F. Iugoslavia. Acestea erau elementele care nu corespundeau intereselor existenţiale şi politice ale populaţiei sârbe, dacă cineva nu a înţeles cumva la ce se referă ele.

Harta a spus sârbilor şi multe altele. Sintetizând, rezultă că

uzinele le-au luat musulmanii, potenţialul energetic – croaţii, iar sârbii – teritoriul steril şi, desigur, multe garanţii.

Bosnia-Herţegovina producea 4.000 megawaţi în centrale termice şi hidroelectrice. Excedentul de 1.000 megawaţi îl exporta prin Croaţia şi Slovenia. Chiar şi de la război încoace, peste tot, este lumină în Bosnia-Herţegovina, numai în zonele sârbeşti – obscuritate. Va fi fost şi în continuare, deoarece planul le repartizase doar două centrale a câte 300 megawaţi (Ugijevik şi Gacko), în timp ce croaţii vor fi avut cinci centrale hidroelectrice pe Neretva, una reversibilă la Capljina, plus două rafinării la Brod şi Modrica. Croaţii vor fi dispus de o capacitate de 1.200 megawaţi, iar musulmanii de una de peste 2.000.

Aşa sau şi mai rău stăteau lucrurile în domeniul minier. La Zvornik şi Tuzla, se extrage 90% din totalul producţiei de cărbune. Ambele localităţi vor fi fost musulmane. Aşa şi în domeniul prelucrării aluminiului şi în câte altele…

De la 4 aprilie, toate acestea au rămas la fel. În schimb, s-a mărit focul sub cazanul bosniac. Capacul a fost pus, presiunea şi temperatura mărite continuu. Un bun prilej, afirmau reprezentanţii comunităţii internaţionale, de a gândi la rece, acolo, în interiorul său.

La sosire, pe aeroportul din Atena, Radovan Karadzic a oferit încetarea imediată a focului, facilităţi pentru sosirea în dispozitivul sârbesc a observatorilor O.N.U. şi orice altceva pentru a obţine reconturarea hărţilor şi asigurarea legăturii terestre între zonele sârbeşti.

Planul Vance-Owen a fost, însă, înainte de toate, un plan politic. Se resimte acest lucru. Iată, de pildă, coridorul cu lăţimea actuală de 30 km de la Brcko – Bosanski Brod urma să se reducă la 10 km şi să se pună sub control internaţional. Cum vor fi reacţionat sârbii din Republica Sârbă, dar cei din Republica Sârbă Krajina la perspectiva cvasiizolării de conaţionalii lor din Est? Cum vor fi recepţionat croaţii „anemia” previzibilă a Krajinei? Va fi fost din nou război în Croaţia? Ce ar mai fi urmat după stabilizarea situaţiei din Bosnia-Herţegovina? De ce a fost atâta grabă?…

ÎN LOC DE EPITAF

„Cele mai mari minciuni se spun înainte de alegeri, după vânătoare şi în timp de război”.
Otto von Bismarck

— Lumea a fost avertizată de către serviciile de informaţii americane, încă la sfârşitul anului 1990, că Iugoslavia se va fărâmiţa în decurs de 18 luni şi că războiul civil va izbucni mai mult decât probabil. Comunitatea internaţională a greşit, neluând în seamă posibilitatea acestei evoluţii. Şi dacă vărsarea de sânge şi secesiunea Sloveniei şi a Croaţiei au fost anticipate, de ce nu s-au aplicat cele mai puternice presiuni internaţionale pentru a ţine situaţia sub control? (Prof. Walter Roberts)

— 10 aprilie 1992. Washington. Consilierul secretarului de stat T. Niles a respins acuzaţiile la adresa administraţiei, că America ar fi trebuit să fie ultima ţară care să recunoască Slovenia şi Croaţia şi a apreciat că Washingtonul a făcut acest lutru cu responsabilitate, în sprijinul O.N.U. şi al C.E. Acesta a afirmat că, în iunie 1991, Baker nu a făcut apel la păstrarea structurilor iugoslave existente, dar a spus că nu poate sprijini schimbări în Iugoslavia, care să fie întreprinse unilateral şi, în special, prin forţă.

Este un fapt împlinit că slovenii şi croaţii au luat măsuri care pot fi descrise ca modificări prin forţă a frontierelor, măsuri care au expulzat Armata Populară Iugoslavă din republicile lor şi alte multe lucruri care ar fi trebuit făcute prin negocieri, a afirmat Niles.

— Londra, 26 august 1992. Lordul Carrington a criticat apelul C.E. de a recunoaşte fostele republici ale R.S.F. Iugoslavia. Această decizie a fost o greşeală pe care şi-a fondat concepţia originală Conferinţa de pace, a afirmat acesta la încheierea sesiunii Conferinţei internaţionale privind fosta Iugoslavie.

— Paris, 9 februarie 1993. Preşedintele Franţei, F. Mitterrand, a afirmat că drama iugoslavă nu putea fi evitată, dar ar fi fost

necesar să se cunoască cu claritate ce se va întâmpla şi că instituţiile internaţionale au făcut greşeala să nu ridice problema dreptului la autodeterminare înainte de a recunoaşte fostele unităţi federative.

Într-un interviu acordat săptămânalului parizian Le Monde, a criticat implicit Germania, pentru faptul că a forţat recunoaşterea prematură a anumitor state care s-au născut prin dezintegrarea Iugoslaviei.

— Paris, 16 februarie 1993. Michel Debre, fostul ministru al lui De Gaulle, a propus, în ziarul „Le Quotidien”, ca recunoaşterea internaţională a Croaţiei să fie anulată şi acest stat, împreună cu Bosnia-Herţegovina, să fie plasat sub mandatul unor forţe internaţionale.

— Roma, 22 februarie 1993. Ex-secretarul de stat H. Kissinger a declarat, în ziarul torinez „La Stampa”, că cea mai mare greşeală a constituit-o recunoaşterea internaţională a Bosniei-Herţegovina, a cărei populaţie este formată din ortodocşi sârbi, catolici croaţi, din sârbi şi croaţi care au adoptat islamul în timpul ocupaţiei turceşti.

— Zagreb, 5 martie 1993. Preşedintele Comitetului de politică externă al Parlamentului Rusiei, E. Ambartsumov, a declarat săptămânalului „Globus”, care apare la Zagreb, că recunoaşterea internaţională prematură a celor patru republici foste iugoslave şi, în special, a Bosniei-Herţegovina este responsabilă de deteriorarea crizei iugoslave şi de începerea războiului. A fost de-a dreptul rău că s-a afirmat că recunoaşterea Bosniei-Herţegovina va duce la prevenirea războiului. Din contră, războiul a fost provocat de recunoaşterea sa.

— Arlington, 17 iunie 1993. Secretarul de stat al S.U.A., W. Christopher, consideră că Germania, prin prematura recunoaştere a republicilor iugoslave Croaţia şi Bosnia-Herţegovina ca state independente, este responsabilă de izbucnirea războiului civil în această regiune. S-a comis o greşeală serioasă în cadrul întregului proces de recunoaştere, de recunoaştere prematură, iar germanii poartă răspunderea principală, pentru că şi-au influenţat colegii din C.E. – a afirmat acesta în interviul acordat revistei „USA Today”. Christopher a

mai afirmat că embargoul privind armamentul în Bosnia-Herţegovina a fost o greşeală serioasă, pentru că, de când transportul de arme a fost îngheţat, s-a creat o inegalitate privind armele, iar musulmanii au fost incapabili să se apere.

— Milano, 19 iunie 1993. Fostul ministru de externe italian, G. De Michelis, răspunzând la întrebarea redactorului revistei „L'Europeo", G. Parna, dacă secesiunile din fosta Iugoslavie puteau fi descurajate, a spus: „C.E. a încercat să facă acest lucru de mult timp, dar opinia publică din ţările noastre a luat, dintr-o dată, partea separatiştilor, ceea ce nu a adus nicio contribuţie la instaurarea păcii. Mai mult, probabil, suntem de blamat că am admis să fim purtaţi de acest climat. Secesiunea Sloveniei a fost crucială. Am fost supus la mari presiuni pentru a recunoaşte independenţa acestei republici (din partea creştin-democraţilor, în special din partea lui Veneto şi Furlania. Partidul C.D.U. din Bavaria, şi Partidul Poporului din Austria se aflau în spatele acestei presiuni).

Întrebare: Care a fost poziţia Germaniei lui Kohl?

Răspuns: Germania a făcut mereu presiuni privind recunoaşterea Sloveniei şi a Croaţiei. În decembrie 1991, germanii au afirmat că o vor face şi singuri, fără C.E. Noi eram, atunci, tocmai înainte de Tratatul de la Maastricht şi nu ne puteam permite dezintegrarea comunităţii. Am ajuns la o înţelegere, dar era mai mult decât limpede că o asemenea decizie nu va duce decât la aţâţarea focului, care va ajunge în Bosnia şi, poate, mâine, în Macedonia şi Kosovo.

— Belgrad, 20 iunie 1993. Fostul ministru de externe francez R. Dumas a afirmat că Germania şi Vaticanul, în mod clar, poartă responsabilitatea accelerării crizei din fosta Iugoslavie, comunică agenţia A.F.P. Adresându-se forului de la Crans-Montana, Dumas a afirmat că prima greşeală a C.E. a fost că nu a înţeles pe deplin dimensiunile enorme ale crizei iugoslave, atunci când a izbucnit prima dată, şi că a organizat o conferinţă de pace privind Iugoslavia, în toamna anului 1991, fără a avea obiective clar definite.

A doua greşeală a comunităţii a fost că a ruinat şansele unei negocieri globale a crizei, urmată de prăbuşirea Iugoslaviei şi de recunoaşterea grăbită a independenţei unor foste republici iugoslave; a capotat în a prevedea că aceasta va duce la ridicarea flăcărilor războiului în Iugoslavia în miniatură, care este

Bosnia-Herţegovina.

Comunitatea Europeană a greşit, de asemenea, când a acceptat arbitrajul comisiei conduse de R. Badinter, care a precipitat evenimentele, ceea ce a venit în contradicţie cu misiunea Conferinţei internaţionale privind fosta Iugoslavie.

Dumas a urgentat îmbunătăţirea planului Vance-Owen, ceea ce ar permite europenilor să fie mai fermi cu americanii şi să acorde un rol mai mare ruşilor în soluţionarea crizei iugoslave, condiţionând acest lucru de livrarea ajutoarelor internaţionale Moscovei.

APEL CĂTRE ÎNTREAGA LUME

Războiul tragic din fosta Iugoslavie se află în al treilea an al desfăşurării sale. Mii de oameni şi-au părăsit căminele, mulţi copii şi-au pierdut trecutul.

Indiferent de care tabără aparţin, toţi refugiaţii se confruntă cu aceeaşi soartă a viitorului nesigur şi al suferinţelor.

Crucea Roşie din Serbia, ajută pe toţi oamenii aflaţi la nevoie. Mai mult de o jumătate de milion de oameni şi-au găsit adăpost la familii de sârbi. Aproximativ 15.000 de oameni sunt trataţi în spitalele noastre şi peste 10.000 de copii s-au născut în exil. Copiii sub 14 ani reprezintă peste jumătate din totalul populaţiei refugiate.

Republica Federală Iugoslavia suferă urmările sancţiunilor internaţionale şi ale blocadei. Fiecare al treilea iugoslav şi-a pierdut locul de muncă. Spitalele şi farmaciile dispun de rezerve extrem de limitate de medicamente şi alte materiale necesare. Venitul naţional s-a redus la un nivel care poate asigura doar foarte greu supravieţuirea populaţiei.

Consiliul de Securitate al ON.U., după un an de sancţiuni, îngreunează şi mai mult situaţia, prin adoptarea de noi rezoluţii şi sancţiuni, mai severe, împotriva Iugoslaviei.

În aceste circumstanţe, vor exista şi mai mulţi nou-născuţi şi copii care vor muri în spitale şi mai mulţi bolnavi suferinzi de boli cronice care vor aştepta în zadar să obţină medicamentele necesare şi va fi imposibil să se prevină sau să se combată bolile contagioase.

Mai multe organizaţii umanitare internaţionale şi-au stabilit oficiile în Iugoslavia. Activitatea lor predominantă constă în urmărirea exactă a situaţiei sociale a refugiaţilor şi a altor

cetăţeni iugoslavi, pentru a stabili necesarul de alimente pentru populaţie, precum şi pentru a preveni, dacă este cazul, foametea pe scară largă.

Crucea Roşie din Serbia şi-a epuizat rezervele. Stocurile de alimente şi medicamente s-au terminat. Donaţiile din Iugoslavia, având în vedere situaţia, s-au redus la minimum. Donaţiile din exterior nu pot ajunge la noi, pentru că graniţele ţării noastre sunt practic închise, datorită barierelor internaţionale.

Majoritatea organizaţiilor umanitare internaţionale şi-au redus ajutorul, fiind istovite de mizeria noastră, care – după cum declară – durează de prea multă vreme. Care este, atunci, scopul existenţei organizaţiilor umanitare internaţionale, dacă rolul lor se reduce la cel de spectatori neajutoraţi ai suferinţelor umane? Dacă acestea nu vor interveni şi nu vor ajuta imediat, vor deveni responsabile de mizeria sau chiar de moartea celor pe care, prin misiunea pe care o au, ar trebui să-i îngrijească.

Crucea Roşie din Serbia adresează un apel tuturor celor care pot ajuta să o şi facă acum. Orice contribuţie în medicamente, alimente, îmbrăcăminte, materiale igienice vor fi primite cu apreciere şi fiecare contribuţie va putea salva, într-adevăr, o viaţă de om.

Crucea Roşie din Serbia va depune efortul maxim de a asigura ca ajutoarele să ajungă la cei care au cea mai mare nevoie de ele.

Radmila Cvelkovic,
Preşedintele Crucii Roşii din Serbia,
Belgrad, 23 iunie 1993

* * *

În tot ceea ce s-a petrecut în Europa de Est după 1989, sângeroasa destrămare a Iugoslaviei nu reprezintă, totuşi, cea mai importantă problemă. Unde ar putea fi ea încadrată într-un top al evenimentelor sfârşitului de secol? Este ea sau nu este mai importantă decât încheierea războiului rece, decât reunificarea Germaniei, prăbuşirea regimurilor aşa-zis comuniste, destrămarea U.R.S.S., desfiinţarea Tratatului de la Varşovia, dispariţia lumii bipolare?

În contextul actual, destrămarea celei de-a doua Iugoslavii nu poate avea pretenţia de a ocupa un loc în fruntea ierarhiei. Ce va aduce cu sine viitorul, este greu de prevăzut, dar nu este complet exclus ca problema iugoslavă să mai urce câteva locuri în clasament, ceea ce ar putea echivala cu o catastrofă de mari

dimensiuni. Eu zic Doamne fereşte, pentru că s-a mai întâmplat de două ori. Şi, fiindcă drama iugoslavă a fost doar o părticică dintr-un uriaş mozaic al schimbării la faţă a Europei de Est, ea nu poate fi privită decât încadrată în acest mozaic. Rezultă, prin urmare, că, dacă lumea bipolară trebuia să moară, dacă socialismul (comunismul) trebuia să moară, dacă Tratatul de la Varşovia trebuia să moară, dacă U.R.S.S. trebuia să moară şi dacă Germania trebuia să trăiască, trebuia să moară şi Iugoslavia.

Iugoslavia trebuia să moară chiar de mai multe ori. Iugoslavia trebuia să moară, pentru că era comunistă. Mai trebuia să moară, o dată, pentru comunismul ei de tip iugoslav. Mai trebuia să moară, o dată, pentru situaţia ei geostrategică din Balcani. Şi, încă o dată, pentru că a murit U.R.S.S. şi, o dată în plus, pentru că există răzbunare.

Ştiu, veţi spune, poate, că trebuia să moară, în primul rând, din cauza problemelor ei interne. Dar dacă ne-am elibera gândirea şi verbul de sub ipocrizia bună la toate în perioada tranziţiei, ne-am pune, cu siguranţă, câteva întrebări.

S-ar fi destrămat Iugoslavia – cu toate contradicţiile relevate în familia slavilor de sud – dacă nu ar fi existat subminarea continuă şi formidabila presiune exercitate de inamicii ei externi? Se putea, oare, destrăma Iugoslavia dacă ar fi vrut-o doar Slovenia sau doar Croaţia? Ar fi admis Europa aşa ceva oricând şi din partea oricui? Ar fi permis modificări de graniţe tocmai atunci când ele deveniseră, scriptic, inviolabile? Nu ştiu ce răspunsuri aveţi la ele, dar, în ceea ce mă priveşte, la toate răspund cu nu. Iugoslavia a murit, fiind ucisă de forţe interne puse pe picioare, întărite, încurajate, asmuţite de forţe externe. Loviturile de graţie au fost aplicate şi din interior, şi din exterior, exact atunci şi numai atunci când, în Colosseumul Balcanilor, stăpânii lumii au întors palma cu degetul mare în jos. Moarte! De la ultimul mare măcel din arenă trecuseră aproape cinci decenii. Gladiatorii obosiseră a se tot ameninţa în limitele înţelegerii de la Ialta. Unii dintre ei au obosit mai tare şi au încheiat, cu gladiatorii cei mai puternici din grupul inamic, o nouă înţelegere, la Malta. Apoi, s-au retras şi i-au lăsat pe vechile poziţii, complet descoperite, pe gladiatorii mai slabi şi foşti aliaţi. De menţionat că cei care s-au retras vorbeau ruseşte.

Iugoslavia trebuia, deci, să moară, pentru că era comunistă.

Trebuia să moară Iugoslavia comunistă. Ea urma să moară din cauza viciilor grave pe care le avea acest mod de producţie, în general. Nu este cazul să le detaliem. La ele s-au adăugat factorii externi. Astăzi, toată lumea se bucură pentru faptul că, şi în perioada 1989-1994, S.U.A. îşi fixaseră în planurile lor strategice, ca obiectiv primordial, distrugerea comunismului. Pe locul doi se afla păstrarea superiorităţii militare faţă de U.R.S.S. Ambele obiective au fost îndeplinite cu întrebuinţarea forţei. Desigur, nu a celei mai brutale şi mai primitive. S-a utilizat forţa diversiunii, a subminării din interior, a războiului psihologic... A existat un Gorbaciov (după ce a ridicat premiul Nobel pentru pace, ţara sa şi Balcanii se află în necontenit război). A existat un papă – Ioan Paul II – în fruntea Vaticanului, care a aşezat cu grijă candela exact sub butoiul cu pulbere. Au existat mulţi alţii. „Agenturile” – cum spunea, în disperarea sa – Nicolae Ceauşescu.

Tot ce a fost dincolo de cortina de fier, inclusiv U.R.S.S., a fost făcut K.O. prin întrebuinţarea acestor lovituri. Iugoslavia şi-a luat porţia ei chiar în contextul european general. În toate ţările din Est, aceste forţe au lovit în punctele cele mai descoperite ale sistemului: productivitate economică scăzută; democraţie falsă; drepturi ale omului nerespectate; problema naţională nerezolvată; religia gâtuită etc.

Vârfurile de lance n-au fost, în clipa istorică decisivă a trecerii la un nou sistem, dizidenţii cei mai consecvenţi, deţinuţii politici, elemente ale diasporei patriotice, active. Ele nu au fost nici în perioada scurtă, de câţiva ani (unii spun ultimii cinci ani), care a precedat reformele, perestroika, revoluţia de catifea, schimbarea de regim, revoluţia din decembrie.

Peste tot, dacă ar fi să facem bilanţul, cei care au fost întrebuinţaţi în aplicarea loviturilor au fost diverse personalităţi mai mult sau mai puţin importante din rândul partidelor comuniste aflate la conducere. Cu ei s-a mers înainte. Existând, încă de pe atunci, garanţia că, până una-alta, înainte era mai bine. De ce aşa, ne vom dumiri mai târziu. Prin urmare, nu trebuie să ne mirăm că, din Letonia până în Bulgaria, peste tot, în fruntea bucatelor vom întâlni, încă o perioadă de timp, chipuri atât de cunoscute. Şi nici lamentările, şi nici blamarea incapacităţii uneia sau alteia dintre naţiunile Estului – că n-ar avea suficientă verticalitate şi discernământ politic – nu-şi au rostul. Treburile s-au desfăşurat şi se desfăşoară pe făgaşul lor normal. Jocurile sunt făcute de mult şi nu de către ele.

Cum s-a resimţit aceasta în Iugoslavia? La fel ca peste tot. Exacerbarea naţionalismului, adâncirea crizei economice şi a crizei morale, izolarea politică, zdruncinarea încrederii în structurile existente... A fost o primă perioadă, în care s-a urmărit decesul Iugoslaviei comuniste, dar nu şi destrămarea ei. Până la prăbuşirea U.R.S.S., vechea schemă a menţinerii cordonului iugoslav, pentru a feri Mediterana de penetrarea politico-militară sovietică, a rămas în picioare ca o strategie verificată de practică.

Este adevărat, Iugoslavia comunistă mai trebuia să moară, o dată, pentru comunismul ei de tip iugoslav. Orice comparaţie am face cu diversele forme de socialism original cu care se mândrea fiecare ţară a blocului de Est, cel de tip iugoslav era mai deosebit decât toate. A fost, de la început şi până la sfârşit, mai deosebit. Nu-i vom face autopsia (din nefericire, acesta este un termen potrivit) pentru a demonstra acest fapt. Subliniem doar că, în ciuda eşecurilor succesive şi a eşecului final, acest tip de socialism se dovedise cel mai inventiv, cel mai adaptabil la exigenţele economiei de piaţă. Era periculos în felul său, pentru că putea deveni un model de urmat – mult mai liberal decât toate modelele de socialism. Era un model care ar fi putut demonstra, poate, că şi societatea socialistă dispune de capacitatea de autoreglare. Ar fi putut demonstra, poate, că similar capitalismului, care traversează diverse crize, unele deosebit de profunde, socialismul iugoslav este capabil să se ţină pe picioare în situaţii de criză. Iugoslavii mai cred şi azi că, dacă nu şi-ar fi băgat nimeni coada în treburile lor...

Dar Iugoslavia trebuia să moară şi pentru că a murit U.R.S.S. Un paradox? De ce tocmai pentru că a murit U.R.S.S., când se cunoaşte faptul că Moscova a lucrat permanent la destrămarea Iugoslaviei? Logic ar fi fost ca, scăpând de duşman, Iugoslavia să renască pur şi simplu, în urma materializării marilor promisiuni ale Occidentului. Ne aflăm exact în situaţia de dinaintea şi din timpul celui de al doilea măcel mondial. Căderea sovieticilor a însemnat, şi atunci, şi acum, în anii ‘90, spargerea în bucăţi a Iugoslaviei. În condiţiile dispariţiei lumii bipolare, nimeni nu are nevoie de o Iugoslavie puternică şi incomodă în Balcani. Dimpotrivă, Balcanii trebuie să devină penetrabili şi, pentru aceasta, destrămarea Iugoslaviei în state independente cât mai

mărunte constituie o cerinţă indispensabilă. Iată că ceea ce a urmărit, timp de decenii, U.R.S.S., au desăvârşit, din nou, inamicii acesteia şi în favoarea lor. Istoria se repetă cu încăpăţânare.

Iugoslavia a resimţit pe toate canalele urmările prăbuşirii U.R.S.S. A resimţit, din nou, a nu ştiu câta oară, importanţa ei geostrategică. Va muri şi din cauza acesteia. Cine stăpâneşte Balcanii, prin orice metodă de stăpânire, dispune de aceleaşi deschideri spre Orient. Exact cum, cu secole în urmă, cel ce stăpânea Balcanii avea deschideri spre Occident.

În postura lor de „securist global”, S.U.A. nu au manifestat interes faţă de problema iugoslavă decât în subsidiar. După o perioadă de expectativă, a descurajat atât de formal secesiunea previzibilă a Sloveniei şi Croaţiei încât, a doua zi, acestea au trecut la faptă. S-a putut remarca activizarea unei grupări filogermane din administraţia Bush, în frunte cu domnii Eagelberger şi Zimmerman.

Cine i-a activizat şi de ce? Ale cui interese au purtat aceşti domni? Se poate presupune că, prin poziţia lor – care a contribuit la destrămarea Iugoslaviei –, ei nu ar fi slujit interesele naţionale americane? Le-au neglijat pe acestea în folosul Germaniei? Cam acestea sunt întrebările cu care nu au fost înghesuiţi nici domnul Kohl, nici domnul Genscher, nici domnul Bush, nici domnii Baker sau Christopher. Aceştia – nefiind încă la ora memoriilor trunchiate – nu ar fi putut declara decât ceea ce afirmă toată ziua. Pentru politicienii de acest calibru – urmăriţi-le luările de poziţie – nu există decât noţiunea „acum”. Cu aceasta operează politicul, sperând că acel „acum” va deveni, poate, veşnicia. Şi, totuşi, cândva, bunicul Bush ar putea povesti, la urechea nepoţelului, un story care să-i folosească în viaţă, iar nouă – ca să nu murim proşti.

Când, în timpul lungului război irako-iranian, Occidentul a rămas fără petrolul indispensabil societăţii sale industrializate, acesta s-a speriat, s-a înfuriat, a tras concluziile şi a luat măsuri. Trebuia, era vital. Aşa se face că Saddam Husein a fost încurajat să invadeze Kuweitul, pentru ca acesta să fie eliberat. De către cine? De comunitatea internaţională indignată până în albul ochilor de o asemenea îndrăzneală. Cum puteau ajunge altfel americanii pe pământul sfânt al lui Mohamed din Arabia Saudită? Cum altfel decât ca eliberatori. În nicio altă postură, având în

vedere sentimentele atât de diverse – eufemistic vorbind – ale lumii arabe faţă de S.U.A. Şi dacă Irakul se mai agită şi acum şi Saddam Husein a rămas pe poziţie, aşa rău cum este, aceasta se întâmplă pentru ca S.U.A. să aibă ce apăra. Dar, pentru a fi şi a rămâne acolo, cu mâna pe robinetul de petrol al lumii, pe principalul robinet, americanii au avut şi au nevoie de sprijinul politic şi economic al Germaniei – cel mai puternic partener din alianţa transatlantică. Germania a dat şi ceva ajutor militar, garantând ordinea de la graniţa de est a alianţei şi umplând, cu navele sale militare, vidul lăsat în Mediterana de Flota a 6-a, preocupată de „Desert Storm”. Ajutorul, complex şi substanţial, a avut preţul lui: mână liberă în Balcani!

Într-adevăr, S.U.A. au predat, în 1991, pârghiile de control ale crizei iugoslave în mâinile C.E. Totul, cu perdea. În dosul ei se afla reunita Germanie. Aşa se explică ofensiva politică declanşată de Germania unită împotriva statului iugoslav, membru O.N.U., membru C.S.C.E., fără ca S.U.A. să se opună efectiv şi fără ca ceilalţi parteneri din C.E. să crâcnească prea mult.

Dacă, pe termen lung, S.U.A. vor regreta sau nu acest târg, rămâne de văzut. Oricum, în ansamblul ei, lumea se află, acum, sub controlul celui care păzeşte robinetul de petrol. Dacă îl închide, în cel mult câteva luni, la Tokio şi la Madrid, la Londra şi la Paris s-ar putea să nu fie lumină decât în timpul zilei. Şi acest lucru se cunoaşte foarte bine în toate capitalele lumii... Ce va fi învăţat nepoţelul din acest story, se va vedea în secolul următor.

În ceea ce priveşte Germania, după unificare, a devenit unica superputere europeană. Influenţa ei a crescut extraordinar şi sporeşte în continuare. Cât de mare este ea, o demonstrează, printre altele, însăşi drama iugoslavă. Dacă poziţia S.U.A. îşi găseşte diverse explicaţii, ce alte justificări decât propria lor slăbiciune pot ridica ţările Comunităţii Europene? De ce nu au făcut presiuni înainte de iunie 1991, pentru a opri sprijinul german făţiş (politic, economic, militar) acordat Sloveniei şi Croaţiei în tendinţele lor secesioniste? De ce a trecut C.E. la acţiune abia după producerea destrămării şi după izbucnirea vărsărilor de sânge previzibile şi prognozate cu exactitate? Cum s-ar explica altfel reuşita presiunilor germane asupra membrilor C.E. de a recunoaşte, şi ele, Slovenia şi Croaţia drept state independente?

Acest episod, la care au participat miniştri de externe din ţările C.E., va căpăta, cândva, dimensiuni şi semnificaţii mult mai mari decât cele pe care le-a avut la momentul respectiv şi chiar mai mari decât cele pe care le are acum. La acea şedinţă memorabilă, când, în urma dezbaterii, s-a hotărât – cu opt voturi contra şi doar patru pentru – respingerea propunerii de recunoaştere a celor două state, Hans Dietrich Genscher a declarat că nu va părăsi sala până nu va obţine ceea ce doreşte Germania: recunoaşterea. Ce s-a petrecut, apoi, acolo, între zece seara şi trei dimineaţa, vom afla cândva. Ce a promis Germania? Cu ce a ameninţat? Cu ce a convins? Nu se ştie. Important este că, după şase luni de la declaraţiile de independenţă ale Sloveniei şi Croaţiei, dar înainte de declaraţia de independenţă a Bosniei-Herţegovina, C.E. a cedat. Şi dacă C.E. înseamnă, poate, ceva impersonal, atunci trebuie spus că a cedat Marea Britanie, a cedat Franţa, a cedat Italia… De ce nu s-au petrecut oare, în acea noapte, lucrurile invers? De ce nu a cedat, în final, Germania? Să-l credem pe fostul ministru de externe italian De Michelis că Germania ar fi ameninţat, atunci, cu tulburări la graniţa germano-poloneză? Să se fi ajuns chiar până aici? Nici nu vreau să cred. Dar dacă este aşa, stăm foarte prost.

Fără precedentul sloven şi cel croat, nici Bosnia-Herţegovina n-ar fi făcut pasul spre secesiune şi, mai mult ca sigur, nici vărsarea de sânge de aici nu ar fi avut loc. De altfel, Izetbegovic a făcut acel pas iresponsabil după vizita efectuată în Germania. Dacă există vreo legătură între cele două evenimente…

Şi, totuşi, istoria nu se poate repeta, se încăpăţânează optimiştii. Într-un fel, au dreptate. Destrămarea Iugoslaviei are, iată, o cu totul altă poveste. A tras Germania vreun foc de armă? A cotropit vreun teritoriu? Nicidecum. Al doilea măcel mondial a fost o lecţie cumplită. Germania a învăţat, în sfârşit şi ea, ceea ce trebuia ştiut încă de mult, de la anexarea Bosniei-Herţegovina la Austro-Ungaria. Ceea ce trebuia ştiut după lecţia primului măcel mondial. Şi, apoi, a celui de al doilea. Balcanii nu se pot călca în picioare fără să-ţi rupi gâtul. A urmat, însă, şi marea revelaţie. Ruperea gâtului nu se lasă cu absolut nicio durere dacă este gâtul altuia. De aici şi până la a pregăti cum se cuvine asmuţirea balcanicilor primitivi unul împotriva altuia nu era decât un pas. Acel pas a fost făcut. Reuşita sa este totală. Din Iugoslavia de altădată, care a umilit de două ori Germania, nu a

rămas aproape nimic. Germania s-a răzbunat deja, fără să-şi fi dus, însă, răzbunarea până la capăt. Iugoslavia trebuia să moară şi de răzbunare.

Germania a prăbuşit principalul său obstacol din Balcani. A reuşit, dar piesa nu este încă jucată.

Până acum, este limpede că forţarea recunoaşterii Sloveniei şi Croaţiei, apoi a Bosniei-Herţegovina în limitele graniţelor atât de contestate a fost un pas conştient, un obiectiv fixat din timp şi nu o greşeală. În orice caz, nu o greşeală germană, ci un plan german. Numai astfel, prin încurajarea nedreptăţilor, se putea aprinde scânteia războiului în Iugoslavia. S-a vrut, în primul rând, secesiunea pentru a zdrobi Iugoslavia. În al doilea rând, s-a vrut războiul. S-a dorit război în Balcani, când C.E. şi O.N.U. nu mai prididesc cu găsirea soluţiilor de pace?

Din păcate, da. De ce? Pentru că, într-o anumită concepţie, doar menţinerea focarului de război din Croaţia şi din Bosnia-Herţegovina va putea împiedica, pentru moment, ridicarea problemei autodeterminării întregii populaţii sârbe. Acest moment trebuie îndepărtat, alungat cât mai departe. Unirea tuturor sârbilor într-o singură ţară nu va rămâne fără urmări pentru cei care vor, în Balcani, un şir de state liliputane, fără nicio forţă.

Războiul din ex-Iugoslavia este dorit şi din alt punct de vedere, cel al finalităţii. S-au realizat sau nu s-au realizat penetrarea şi stăpânirea totală a Balcanilor spre Adriatica şi spre Orient? Nu. Iugoslavia a fost distrusă, dar nu complet distrusă. Mai rezistă, impenetrabilă, încă, Republica Federală Iugoslavia. Comunitatea internaţională nici nu o recunoaşte ca atare. Vorbeşte de Serbia şi Muntenegru. Este şi acesta un semn. Un semn rău. Mai rău pentru duşmanii fostei Iugoslavii este faptul că, deşi bulversată, restructurată, redusă ca efective, cu înzestrare diminuată, Armata Iugoslavă există. Ea este destul de puternică pentru a nu se ţine seama de ea. Este destul de puternică pentru a nu fi considerată o cremene suficient de dură, care, lovită, să nu poată declanşa scânteia aruncării în aer a întregit Peninsule Balcanice şi a Europei.

Sunt mulţi iugoslavi care condamnă neangajarea decisivă a Armatei Populare Iugoslave în războiul din Slovenia şi în cel din Croaţia. Poate s-ar fi putut salva, totuşi, Iugoslavia federativă. Poate au dreptate. Dar dacă nu au? Dacă sprijinul german

acordat Sloveniei şi Croaţiei, apoi încurajarea unei Bosnia-Herţegovina musulmane purta cu sine şi capcana atragerii Armatei Iugoslave într-un război care putea deveni sfârşitul ei? Mai conta, astăzi, oare, fără armată, Republica Federală Iugoslavia?

Spuneam că războiul va continua, pentru că Mica Iugoslavie nu a cedat nici sub presiunea embargoului, şi nici sub cea a ameninţărilor. Tare mi-e greu să scriu ceea ce urmează, dar cred că obiectivul penetrării totale a Balcanilor nu a fost suspendat. Se vor întreprinde, prin urmare, măsuri de îngenunchere definitivă a Iugoslaviei.

O modalitate va fi menţinerea stării de război şi, în paralel, escaladarea treptată a măsurilor de ordin militar împotriva Republicii Federale Iugoslavia. În acest context, paşii mici, parcurşi la intervale bine determinate, nici nu ar fi sesizabili de către opinia publică. Lumea s-ar trezi, dintr-o dată, într-un nou război. Dar, atenţie, în raport cu evoluţia situaţiei internaţionale, acesta ar putea fi ori foarte scurt, ori de uzură şi foarte lung, ori extrem de intens şi mondial.

O altă modalitate, de asemenea în contextul încurajării continuării războiului, va fi aţâţarea naţionalismului albanez din Kosovo-Metohia şi a celui unguresc din Voivodina. Nu este exclus ca, şi aici, să se ajungă la violenţă, la declaraţii de independenţă, de autonomie. Cu război în Croaţia, cu război în Bosnia-Herţegovina, cu război în Serbia, toate din cauza acelor sârbi despre care, de ani de zile, vă spunem că trebuie nimiciţi, lumea ar considera mai mult decât justificată aplicarea celor mai dure corecţii posibile Iugoslaviei federale. Iată din ce cauză cred că războiul din Bosnia-Herţegovina va fi încurajat din umbră, prin intermediari, prin alianţe secrete-surpriză, prin combinaţii obscure. Şi tare mi-e teamă că, printr-un alt joc al marilor puteri, să nu fie asmuţiţi şi alţi balcanici împotriva celor mai incomozi balcanici.

După ce s-a spart în bucăţi Cehoslovacia, toată Europa s-a gândit la München. Occidentul a râs gros şi a ridiculizat ideea. Prostii! Adică cum München? Ce, nu se vede că ridicăm o casă europeană? Mă întreb şi eu, după trei ani de tranziţie, dacă acoperişul acestei case se va întinde şi asupra noastră sau dacă noi, toţi cei din Est, ne vom înghesui, de-a valma, pe sub streşinele ei? Cine va rămâne pe dinafară?

Dacă noul München este o gogoriţă, sper să nu ajungem să asemuim un alt eveniment viitor cu Dictatul de la Viena, pentru că unul care ne-a răpit, din nou, Moldova am parcurs deja.

Şi tare aş vrea să cred că îngrijorările mele de acest soi nu reprezintă decât ecouri dureroase ale unor vremuri şi mai dureroase. Din păcate, nu sunt singurul îngrijorat şi neliniştit. În aerul dătător de speranţe al Maastricht-ului pluteşte, totuşi, ceva care seamănă a conciliatorism. Or, acesta este un alt semn care se repetă. „Am luptat şase ani în războiul împotriva germanilor. Nu vreau ca şi nepoţii mei să păţească la fel" – avea să declare lordul Carrington generalului Kadijevic, în contextul creat în urma turului de forţă al Germaniei, care a impus recunoaşterea Sloveniei şi Croaţiei de către ţările C.E.

Cum trebuie interpretate acuzaţiile aduse Germaniei, de către partenerii ei occidentali, că ar fi greşit? Ce a greşit, rezultă cu claritate. Nu rezultă, în schimb, ce s-a urmărit, de fapt, ab initio. Nu ştim faţă de ce plan iniţial a greşit Germania. Sunt, într-adevăr, sincere regretele Occidentului? Se regretă baia de sânge din Bosnia-Herţegovina sau se regretă blocajul din fosta Iugoslavie, drumul parcurs doar pe jumătate în completa destrămare a conglomeratului iugoslav? Se regretă noua împărţire a Balcanilor pe acelaşi vechi aliniament al marii schisme? Se regretă compromiterea lamentabilă a ideii Europei unite, prin declanşarea, în antiteză, a secesiunilor, a modificărilor de graniţe şi a trecerii C.S.C.E. în desuetudine? Nu se condamnă, cumva, încălcarea de către partenerul german a unei anexe secrete a tratatului din septembrie 1991 privind reunificarea Germaniei? Nu ar fi exclus, dacă trecem în revistă semnatarii tratatului: S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie, Franţa, R.F. Germania, R.D. Germană. Nu ar fi exclus, pentru că S.U.A. continuă să plătească datoria faţă de Germania unită şi este, astfel, neutralizată. În interesele lor globale, Balcanii aflaţi sub control german nici nu contează prea mult. U.R.S.S. nu mai există şi, cel puţin pentru moment, Rusia este prea preocupată cu problemele ei interne, pentru a mai putea privi agresiv spre exterior. Şi chiar de ar privi, ce ar putea vedea în primul rând? Un nou cordon, cel al ţărilor şi ţărişoarelor speriate, pregătite să îmbrace, la repezeală, tricoul de parteneri ai N.A.T.O. Abia dincolo de ele se află miezul problemei.

Marea Britanie şi Franţa, cu tot prestigiul şi forţa lor, sunt neutralizate prin frânghiile alianţei de bloc, încorsetate de

zidurile casei europene comune, prin mrejele tratatelor bilaterale.

În acest cadru, o Germanie foarte puternică şi în ascensiune îşi poate permite diverse „extravaganţe” în propriul ei interes, chiar dacă mai ajunge, o dată, puiul negru al familiei. Şi ce dacă? Nu a mai părăsit ea Liga Naţiunilor fără să-i pese prea mult şi tot într-o epocă a noii ordini europene?

La această oră, nu sunt, încă, semne ale expansiunii sale pe cale militară. Germania se extinde prin forţa economicului şi a politicului. Aceste forţe sunt mai rapide şi mai eficiente decât cea mai perfectă străpungere realizată cu armate de tancuri şi de divizii de aviaţie. Nu ele aduc, acum, condamnarea la moarte a unei ţări. Aceasta soseşte la destinaţie prin fax. Vor semna, şi de acum încolo, asemenea faxuri, alături de Germania, toate ţările C.E. Le va binecuvânta mereu Vaticanul? Vor profita de ele, mereu, vecinii puşi pe jafuri ale victimelor desemnate într-o ordine devenită, deja, tradiţională? Încotro se îndreaptă lumea?

* * *

Este îngrijorător şi dă de gândit faptul că o ţară a Balcanilor, a Europei a dispărut ca şi cum n-ar fi existat vreodată. Nu s-a ţinut, nicăieri, nicio slujbă de pomenire. Pe lângă păcatul destrămării ei sângeroase, pe lângă păcatul urmăririi avide sau chiar cu braţele încrucişate a hăituirii, lovirii şi agoniei victimei, acest păcat ar fi cel din urmă. Tot păcat se numeşte a fi. De nu s-ar răzbuna ele în modul cel mai crunt posibil. Speculez, în mintea mea, că, totuşi, păcatul braţelor încrucişate n-o fi el chiar atât de mare... Sunt alţii care vor plăti mai din greu. Sunt alţii care plătesc deja.

Micuţa Slovenie, un fel de locomotivă a Iugoslaviei de propulsare spre standardele Occidentului, a rămas fără garnitura care, e drept, o îngreuna. A rămas, însă, şi fără tenderul ei plin de cărbuni, care îi asigurau forţa. Are suficiente motive să regrete şi garnitura lungă şi grea, întinsă până în sărăcăcioasa Macedonie. Era o garnitură pusă în mişcare, avea deja inerţie suficientă pentru a-şi continua drumul şi în pauzele în care locomotiva îşi trăgea suflul. Locomotiva slovenă s-a slobozit singură spre Occident. Întrebarea este dacă se va dovedi suficient de modernă pentru a putea circula pe ecartamentul trenurilor de mare viteză sau va împinge vagoane printr-un triaj regional? Şi mai este o problemă. Cu ce se va lăsa integrarea în Occident a poporului sloven, care, cu mic cu mare, nu poate

concura, ca număr, nici populaţia unui oraş mai acătării al Vestului? Îi paşte sau nu desnaţionalizarea, pierderea entităţii, aşa cum s-au petrecut lucrurile, în doar 50 de ani, cu slovenii din Carintia? Aşa ceva, în fosta lor Iugoslavie, nu a reprezentat niciodată un pericol real.

Croaţia, o altă republică industrializată a fostei Iugoslavii, trăieşte şi supravieţuieşte încă prin euforia independenţei cucerite după lungi secole de aşteptare. Explicabil la un popor care, în întreaga sa istorie, a fost independent doar câţiva ani. Cineva a caracterizat Croaţia anilor ’90 prin două cuvinte: ridicol şi teribil. Trompete, marşuri, slujbe religioase fastuoase, drapele, steme… în fruntea bucatelor, foşti comunişti, bătrâni generali croaţi ai fostei Armate Populare Iugoslave, bătrâni partizani antifascişti şi, alături de ei, bătrâni ustaşi. Ei construiesc, acum, tânăra democraţie croată. Or, aceasta este puternic pigmentată de elemente dictatoriale şi ultranaţionaliste. Pancroatismul continuă să fie sinonim cu sârbofobia. Poate nu toţi croaţii sunt la fel, dar partidul de guvernământ, da. Or, acest partid a câştigat alegerile cu o foarte lejeră majoritate… Croaţia speră, dar refugiaţii croaţi nu prea se mai întorc pe la casele lor. Este şi acesta un semn?

Inamicii de secole ai Croaţiei – Ungaria, Austria, Italia, Germania – au devenit cei mai mari prieteni ai acesteia. Adevăr sau farsă?

Este linişte şi pace în Croaţia? Nu. Ridicolul şi teribilul o împing spre război. Sârbii Krajinei şi Krajina sârbilor trebuie lichidate cu orice preţ. Ce perspective tragice promite viitorul! Este mai bine sau mai rău ca înainte?

În Bosnia-Herţegovina, războiul tuturor împotriva tuturor continuă. Un teritoriu, în care diversele populaţii au trăit în înţelegere timp de o jumătate de secol, s-a transformat în cel mai mare abator uman european. Nu există vreo crimă care să nu fi fost comisă şi repetată. Tot ce s-a putut distruge s-a distrus şi acelaşi lucru se întâmplă chiar şi cu ce nu poate fi distrus. Valorile morale au fost anulate. Cel mai descurajant este faptul că se trăieşte cu senzaţia că lucrurile nu pot merge decât mai prost. Dar cel mai teribil este faptul că, aici, nu mai există un viitor. „Viitorul nu mai există pentru nimeni, pentru că oamenii trăiesc cu amintirile lor, iar aici toate amintirile sunt înfricoşătoare”.

În rest, negocieri la nivel înalt. Atât de înalt, încât, în teren, nimic nu se schimbă, iar ceea ce se schimbă în teren, nu ajunge la un nivel înalt. Va fi pace, cândva? Da. Când? Nu se ştie. Cum? Nu se ştie.

Serbia şi Muntenegru n-au fost angajate în război, dar au suferit şi suferă consecinţe grave în urma destrămării Iugoslaviei şi a războiului. Consecinţe nemijlocite, consecinţe pe termen lung. Mica Iugoslavie a pierdut toate bătăliile diplomatice şi a pierdut – la fel de grav – bătălia mass-media. Este înconjurată de un embargo extrem de sever, care îi paralizează economia, sărăceşte populaţia, îi pregăteşte prăbuşirea. Cercul vechilor ei duşmani se strânge tot mai mult în jurul ei. Prieteni tot atât de vechi au abandonat-o. Îşi trăieşte condamnarea fără a fi judecată şi fără a avea dreptul la apel. De ce toate acestea? De ce admite Europa înfometarea şi distrugerea biologică a milioane de sârbi şi muntenegreni, a sute de mii de refugiaţi? Când se va termina acest calvar? Ce preţ va trebui plătit şi cui?

Şi Macedonia? Supravieţuire. Şanse minime de relansare economică. Vecini periculoşi. Contradicţii etnice grave. Multe rele şi doar două lucruri bune: independenţă şi pace. De-ar fi de durată...

Privind în urmă doar după doi-trei ani de la destrămarea sângeroasă, nu se pot vedea atât de multe încât să ajute la a privi mai limpede înainte.

Iugoslavia federativă a trebuit, totuşi, să moară din foarte multe motive. Din tot atâtea ar fi trebuit să supravieţuiască. Iugoslavia a murit, însă, asasinată. Asasinată din interior şi asasinată, din exterior. Cei care au înfăptuit asasinatul i-au pregătit, desigur, şi epitaful. Probabil, unul convenţional şi rece. Nu ştiu dacă va fi vreodată dat publicităţii. Noi nu suntem pregătiţi să scriem altul. Nici nu dorim. Murind, Iugoslavia ne-a răpit ceva din trecut. Ne-a înnegurat amintirile şi ne-a îngrijorat privind viitorul. Ne-am despărţit de o lume a noastră. Din ea făcea parte şi Iugoslavia. Despărţirea este prea recentă pentru a realiza toate durerile şi toate urmările ei. Asasinarea Iugoslaviei a lăsat în urmă un mare avertisment. Trăim într-o lume insuficient de sigură pentru a ne garanta pacea, dar suficient de nesigură pentru a evita războiul.

Ca un semn bun, aceste ultime rânduri sunt scrise în seara de Ajun.

Mâine, este Crăciunul anului 1993. O zi a recunoştinţei.

De azi înainte, în toate serile de Ajun, mă voi gândi şi la cei care m-au ajutat să scriu această carte. Sunt mulţi şi le mulţumesc tuturor. În mod deosebit, mulţumesc părinţilor mei, care m-au îndemnat să scriu, fiicelor mele, Monica şi Cristina, care m-au sfătuit să scriu doar adevărul, unui vechi şi foarte bun prieten (S.Z.K.) care nu a încetat să creadă că voi reuşi, lui Ladislau Tompa jr., pentru observaţiile de cititor avizat cu care au demarat primele capitole, şi, desigur, familiei ing. Valeriu Cristea, care, în seri de neuitat, a dat prima notă de trecere lucrării în ansamblul ei.

Le datorez mulţumiri domnului Andy Paul, pentru prietenia şi discreţia cu care m-a ajutat să rămân eu însumi, şi domnului dr. Neculai Fudulu, pentru sprijinirea altruistă a documentării. Rămân mereu îndatorat doamnelor „Scufi” Stoia, Delia Pavălchievici, Veronica Manu şi Gabi Şoimaru, care mi-au facilitat accesul la surse bibliografice valoroase. Să mă ierte că am abuzat de bunăvoinţa lor. Mulţumesc, de asemenea, personalului Bibliotecii Americane din Bucureşti.

Prietenului Brus C. îi mulţumesc pentru încurajările începutului, iar lui M.I. Delacruee – pentru cele ale sfârşitului de carte.

Nu voi putea răsplăti niciodată cum se cuvine ajutorul doamnei Petruţa Vlad. Fie doar şi pentru faptul că a cules la calculator un manuscris ilizibil şi a suportat calvarul nenumăratelor modificări şi corecturi. Totul, până în seara de Ajun.

În mod special, îi mulţumesc domnului locotenent-colonel Dragisa Nikolic, ataşat militar, aero şi naval de pe lângă Ambasada R.F Iugoslavia, pentru sursele documentare puse la dispoziţie şi, nu în ultimul rând, pentru relevarea adevărurilor ignorate, necunoscute sau distorsionate ale realităţilor din perioada postbelică.

Fără sprijinul celor menţionaţi, această carte nu ar fi putut fi scrisă.

C.I. CHRISTIAN

REFERIRI BIBLIOGRAFICE

1. *Srpski Sabor Informacioni Centar*. Belgrade, Nr. 15, ian., 1993.
2. *Ibid*.
3. *The Uprooting. Velauto International.* London – Belgrade – New York, 1992.
4. Ferdo Sisic – *The Peoples Enciclopedia of the Slovenes, Croats and Serbs*. Zagreb, 1929.
5. *Ecou din Medjugorje*, nr. 102, mai, 1993.
6. Sima Circonic – *The History of Yugoslavia*. Belgrade, 1973.
7. Milan Budimir – *Vidici*, nr. 2,1938.
8. Edmond Paris – *Genocide în Satellite Croatia, 1941-1945*, Chicago, 1961.
9. Ante Starcevic – *Izabrani spisi*, Zagreb, 1943.
10. *Ibid. Djela*, Zagreb, 1893-1896.
11. *Ibid. Slavoserpska pomina u Hovatskoj*. Zagreb, 1876.
12. Pero Gavranic – *Political history of the Croatian people*. Zagreb, 1895.
13. Konstantin Bradvarevic – *Armautluk u Zagrebu*. Novi Sad, 1902.
14. Vladimir Corovic – *The Black Book*. 1920.
15. *Rezoluţia privind problema iugoslavă. Documente ale celei de a cincea sesiuni plenare a Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste*. Moscova, 6 aprilie, 1925.
16. Oromos Mária – *Merénylet Marseille-ben*. Budapest, 1984.
17. *Arhivele istorice ale P.C. Iugoslav*, citate de Dr. Kosta Cavoski în „The Creation and Changes of the Internai Borders of Yugoslavia”. Belgrade, 1991.
18. Dr. Beneze László – *Milyen ember volt Ferdinánd?* Magyar Honvéd, nr. 26/1993.

Alte surse

Constituţia R.S.F. Iugoslavia, 1974.
Constituţia R.F. Iugoslavia, 1992.
Dr. Miodrag Starcevic, Nicola Petkovic – *Croatia 91. With Violence and Crimes Against Law*. Belgrad, 1991.
Prvoslav Radic. Ph.D. – *Who’s who în Bosnia and Hercegovina*.

Coran Babic – *The European Graveyard*. Belgrad, 1992.
Florian Gârz – *Iugoslavia în flăcări*. Bucureşti, 1993.
Veljko Kadijevic – *Punctul meu de vedere privind dezmembrarea*. Belgrad, 1993.
Aarons Mark – *Loftus John. Ratlines*. London, 1991.
Malaparte Curzio – Kaputt. London, 1965.
Manhattan Avro – *The Vatican's Holocaust*. Springfield (S.U.A.), 1986.
Edmond Paris – *The Vatican Against Europe*. London, 1961.
Pavlovic Stefan – *Jugoslavia*. London, 1971.
Zametica John – *The Yugoslav Conflict*. London, 1992.

Periodice

Defence & Foreign Affairs, Marea Britanie, colecţia 1990–1993;
Military Review, S.U.A., colecţia 1991–1993;
Ostereichische Militarische Zeitschrift, Austria, colecţia 1990–1993;
Europäische Sicherheit, Germania, colecţia 1992–1993;
Bojska, R.F. Iugoslavia, colecţia 1990–1993;
Der Spiegel, Germania, colecţia 1990–1993;
Newsweek, S.U.A., colecţia 1990–1993;
Armata României, Bucureşti, colecţia 1992–1993.

C.I. Christian

IUGOSLAVIA
sângeroasa destrămare

ANEXE

Hărţi şi fotografii

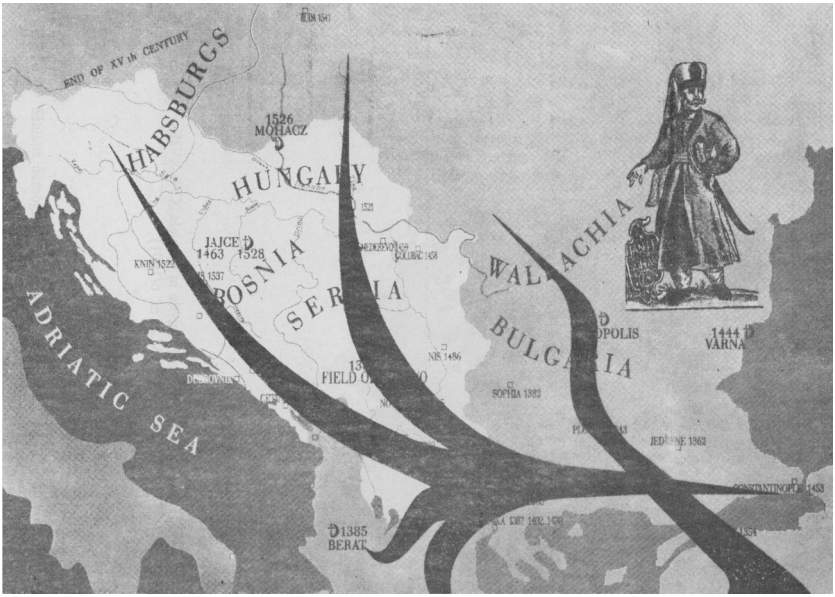

H01 – Invazia otomană în secolele XIV–XVI

H02 – Krajinele militare şi zonele civile în secolele XVI–XVIII (conf. O.M.Z. nr. 6/1991)

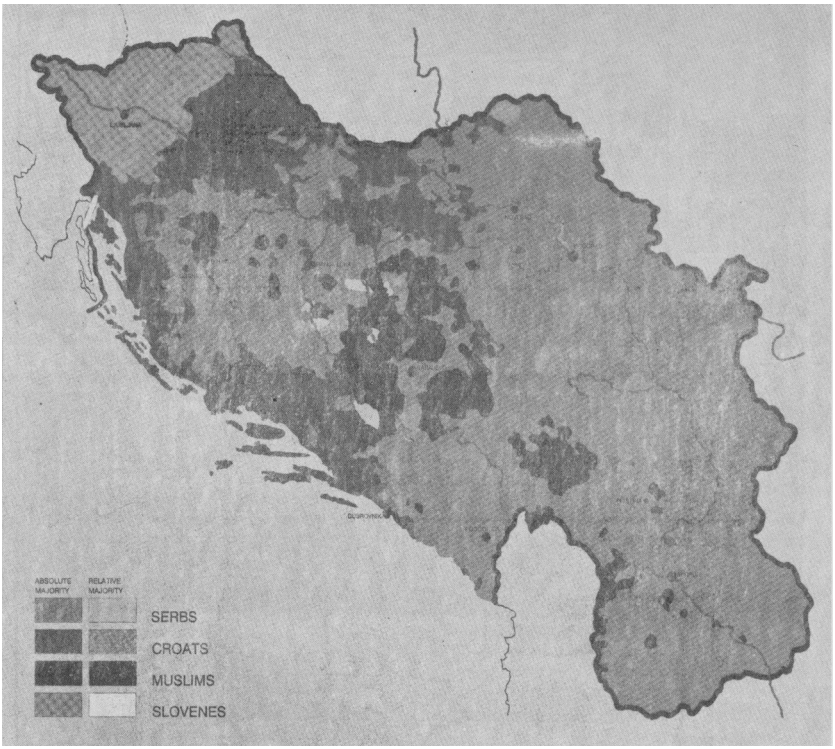

H03 – Situaţia demografică în Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor
(conf. recensământului din 1931)

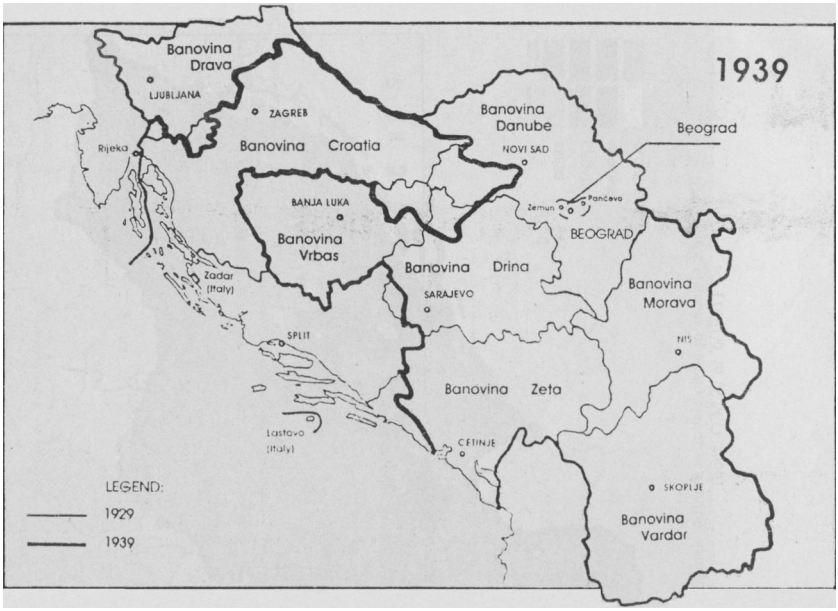

H04 – Împărţirea administrativă a Regatului Iugoslaviei după Acordul Cvetkovic-Macek

H05 – Situaţia demografică din Croaţia şi Bosnia-Herţegovina

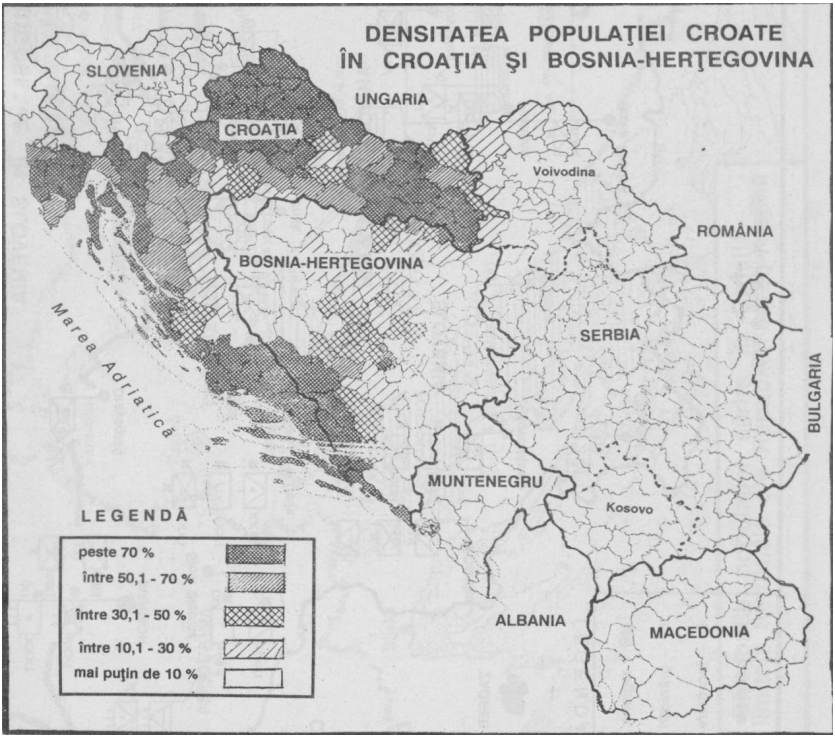

H06 – Densitatea populaţiei croate în Croaţia şi Bosnia-Herţegovina

H07 – Sfâşierea Regatului Iugoslaviei, în 1941

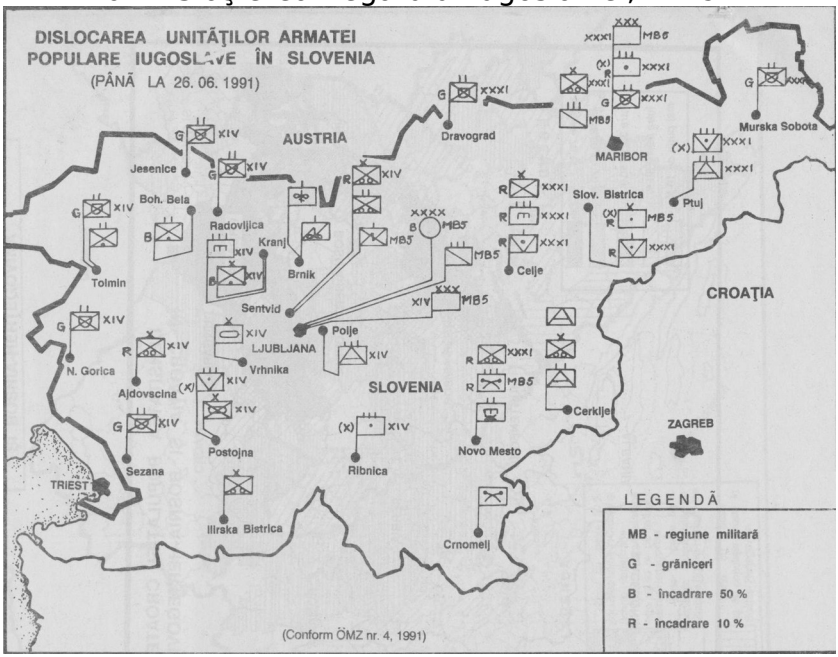

H08 – Dislocarea unităţilor Armatei Populare Iugoslave în Slovenia
(până la 26.06.1991)

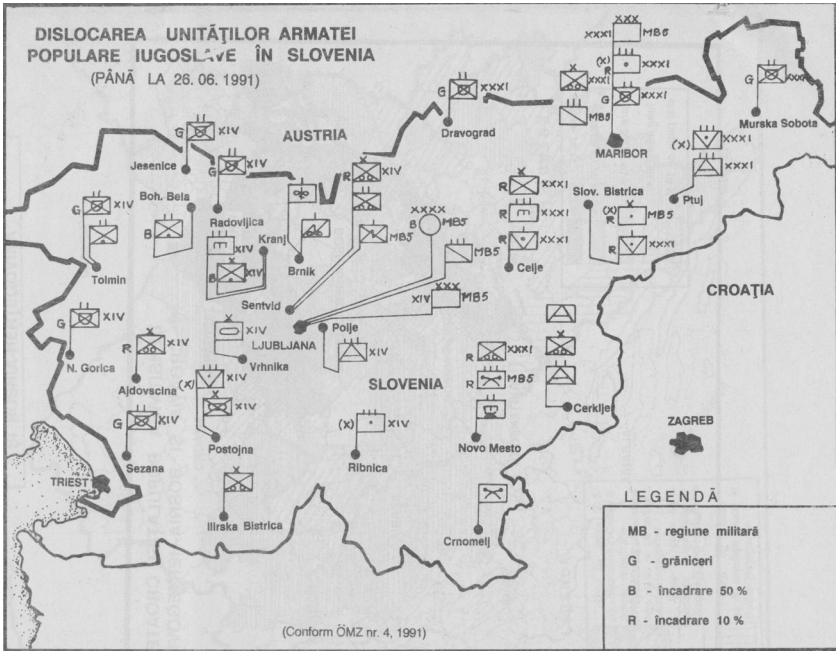

H09 – Distribuţia populaţiei sârbe în Croaţia şi limitele teritoriale ale Republicii Sârbe–Krajina

H10 – Luptele din Croaţia (1991)

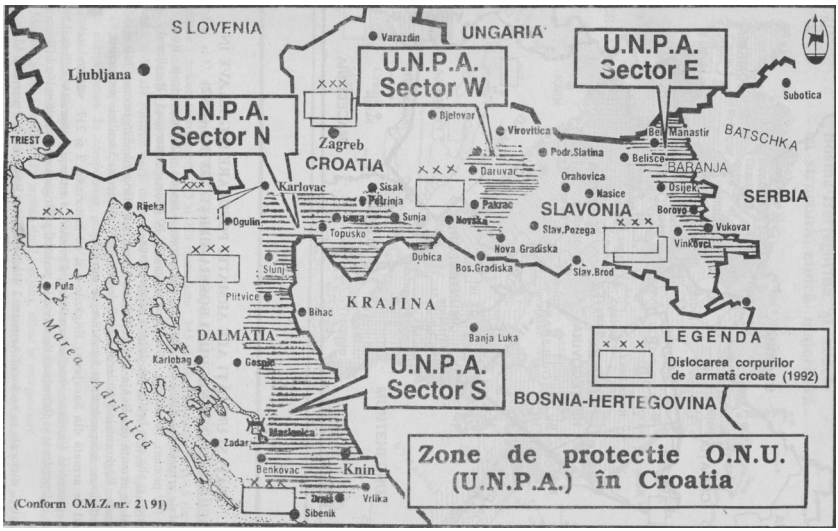

H11 – Zone de protecţie O.N.U. (U.N.P.A.) în Croaţia

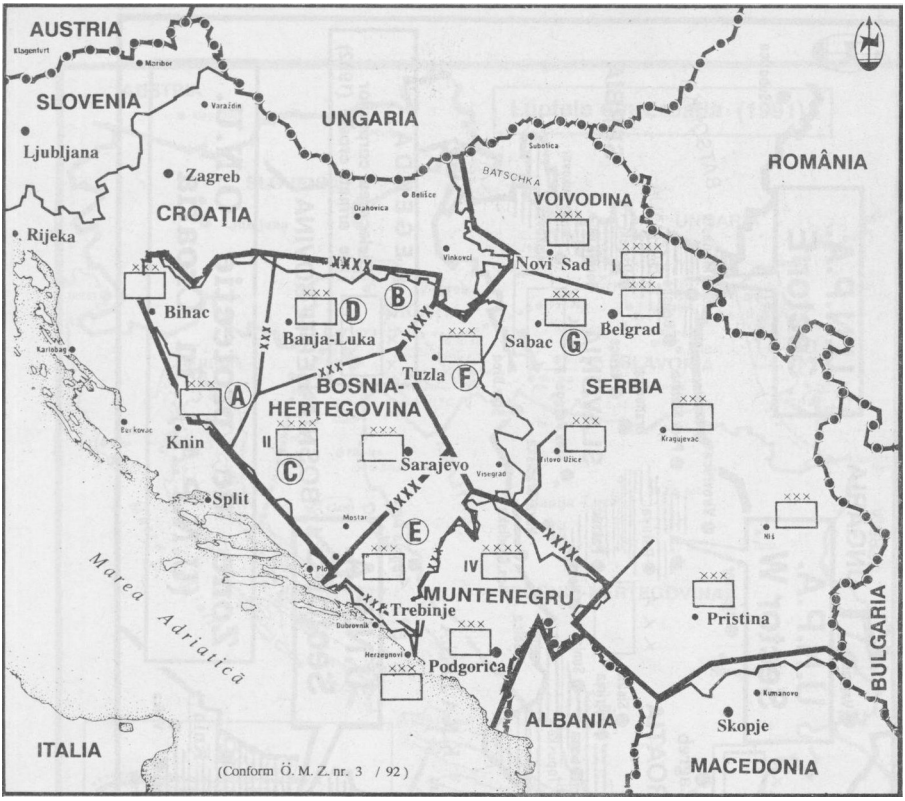

H12 – Mari unităţi şi unităţi ale armatei populare iugoslave în Serbia,
Muntenegru şi Bosnia-Herţegovina (1992)

MARI UNITĂŢI ŞI UNITĂŢI ALE ARMATEI POPULARE IUGOSLAVE ÎN SERBIA, MUNTENEGRU ŞI BOSNIA-HERŢEGOVINA (1992)

A. Corpul de armată din Bihac:

Brigăzile 40 mecanizată, 4 tancuri şi 257 motorizată; Regimentele 127 pionieri. 10 artilerie, 10 artilerie antitanc şi 10 artilerie antiaeriană; Batalionul 10 pontonieri şi alte şase batalioane diferite independente.

B. Corpul de armată din Banja Luka:

Divizia 4 partizani; Brigăzile 326 tancuri, 140 şi 12 motorizate; Regimentele 5 artilerie, 5 artilerie antitanc, 5 pionieri şi 5 artilerie antiaeriană; diferite batalioane independente şi formaţiuni de servicii.

C. Corpul de armată din Sarajevo:

Brigăzile 6 şi 10 motorizate, 7 şi 217 vânători de munte; Regimentele 4 artilerie, 4 artilerie antitanc, 4 pionieri, 4 artilerie antiaeriană; diferite batalioane independente şi formaţiuni de servicii; probabil şi Brigada de rachete sol-sol (R-65 Frog).

D. M.U. şi U. dislocate în sectorul Armatei 2 din Sarajevo:

Brigăzile 513 pionieri, 475 antitanc, 580 artilerie; Regimentele 593 protecţie antichimică, 149 rachete antiaeriene (rachete KUB-M); Depozitele 970 şi 940; Detaşamentele 42 şi 43 grăniceri; Batalionul 374 auto.

E. M.U. şi U. ale Corpului XIV armată din Ljubljana dislocate in sectorul Armatei 2: Brigăzile 1 tancuri (incomplet), 253 şi 228 motorizate; 345 alpină; Diviziile 10 şi 15 partizani; Regimentele 653 artilerie antiaeriană, 14 artilerie, 14 artilerie antitanc; Batalionul 14 pionieri; 6 batalioane şi 4 detaşamente de grăniceri.

F. M.U. şi U. ale fostului corp de armată din Rijeka dislocate la Gruparea operativă Trebinje – Bilec: Brigăzile 13 şi 8 motorizate; 6 vânători de munte (incompletă); Regimentele 13 artilerie, 13 artilerie antiaeriană, 13 antitanc; Batalioanele 13 pionieri, diferite batalioane independente. În compunerea grupării au intrat: Brigăzile 423 motorizate şi 216 vânători de munte.

G. M.I. şi U. ale Grupării operative Tuzla:

Brigada 2 motorizată şi o divizie de partizani; Regimentele 17 artilerie antiaeriană. 17 pionieri; în plus, unităţi ale Corpului XXXI armată din Maribor şi ale Corpului XIV armată din Ljubljana,

aflate în reorganizare.

H. Corpul de armată din Sabac:

Brigăzile 195 şi 145 motorizate, 6 infanterie; Diviziile 11 şi 29 partizani; Regimentele 417 artilerie, 522 pionieri, 31 artilerie (mixt), 31 artilerie antiaeriană; 3 detaşamente de grăniceri; 6 batalioane independente (servicii).

H13 – Bosnia-Herţegovina şi zonele cu structură etnică majoritară

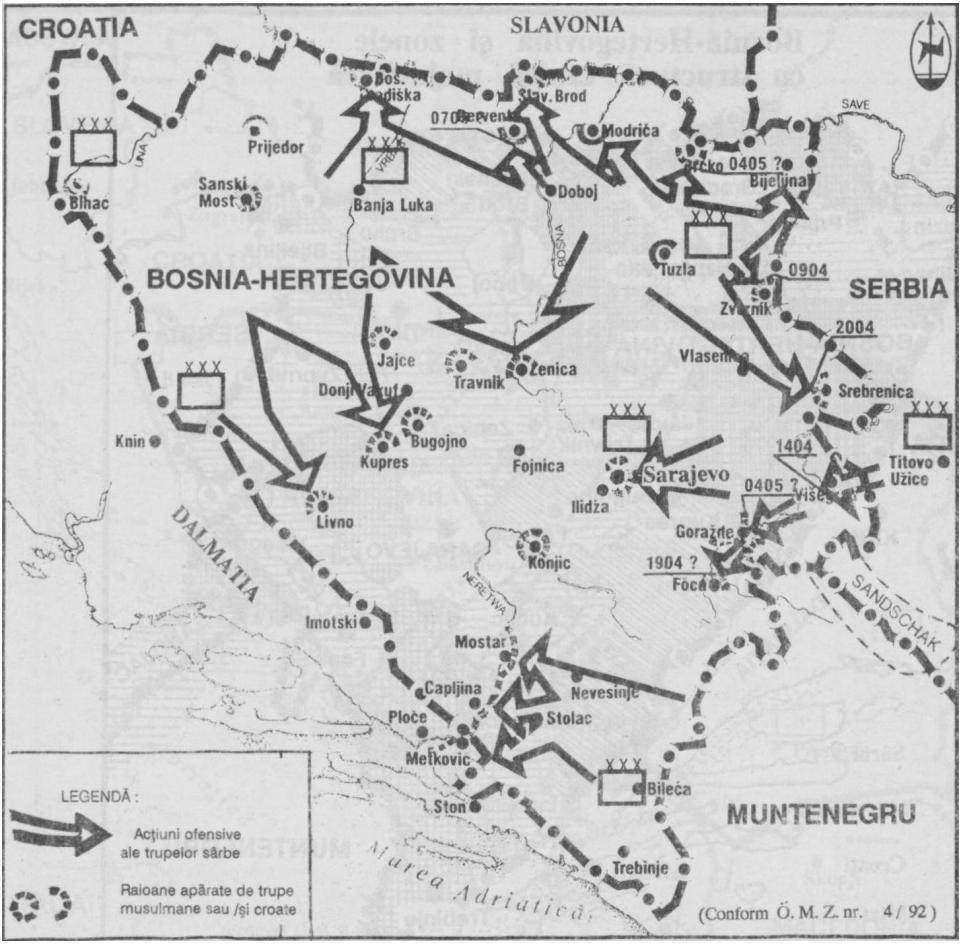

H14 – Operaţii militare în Bosnia-Herţegovina (1992)

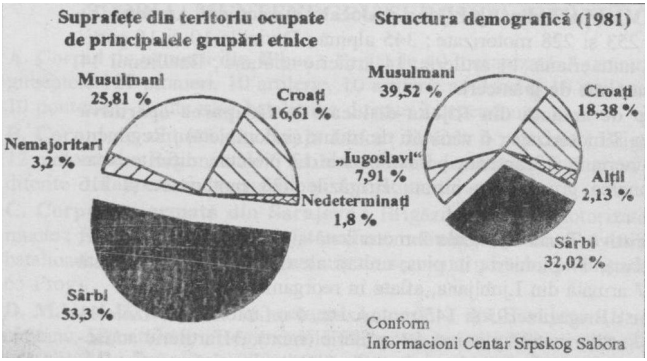

Populaţii şi teritorii în Bosnia-Herţegovina – în reprezentare

grafică.

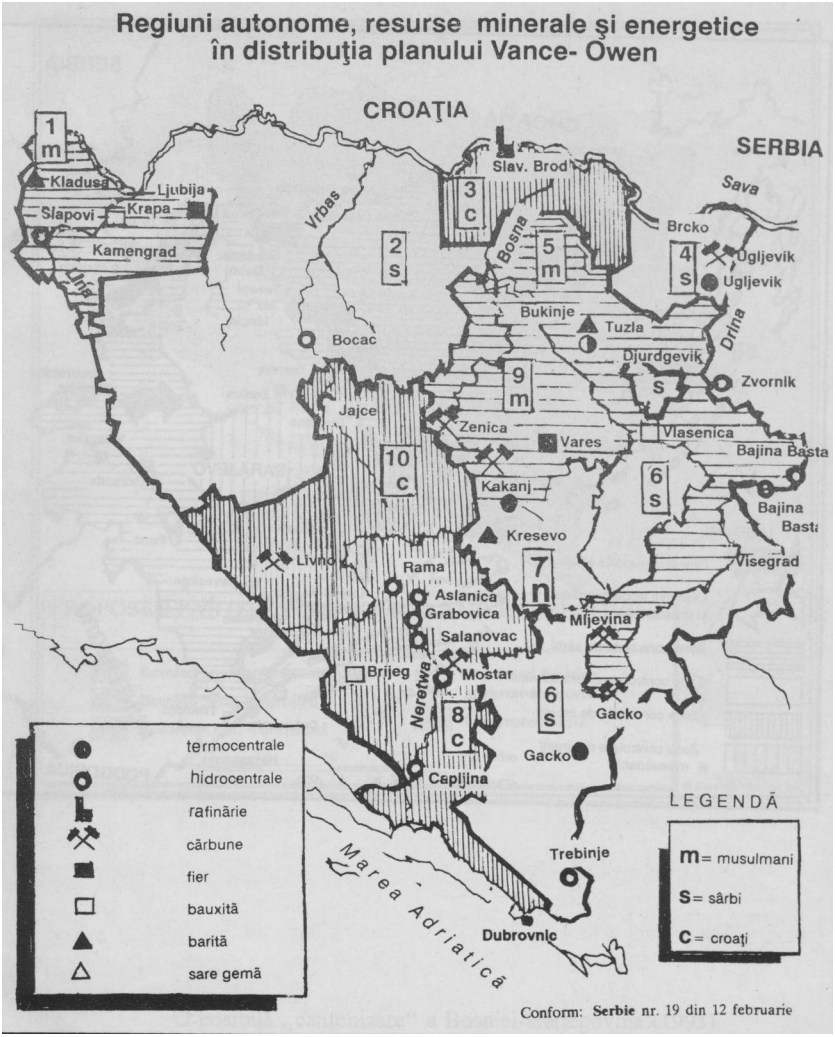

H15 – Regiuni autonome, resurse minerale şi energetice în distribuţia planului Vance-Owen

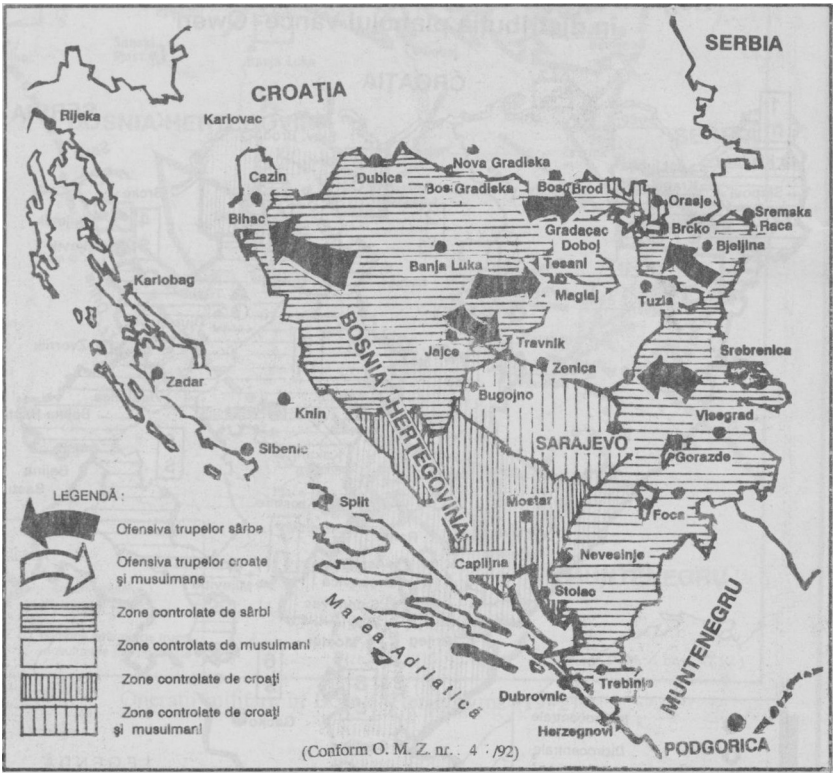

H16 – Bosnia-Herţegovina – Situaţia în noiembrie 1992

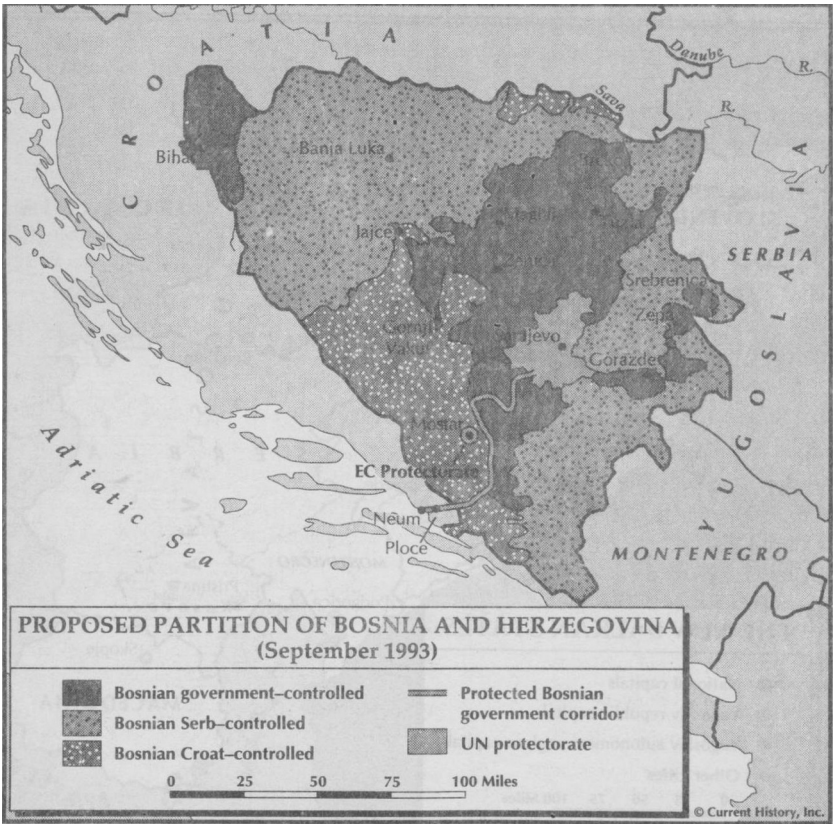

H17 – O posibilă „cantonizare” a Bosniei-Herţegovina (1993)
(conf. Curent History, nov. 1993)

H18 – Noile state ale Balcanilor
(conf. Curent History, nov. 1993)

Pogromul din Zagreb 1902
(litografie contemporană)

A tras sau nu a tras în sârbi?
Caporalul Iosip Broz, din armata austro-ungară (1914)

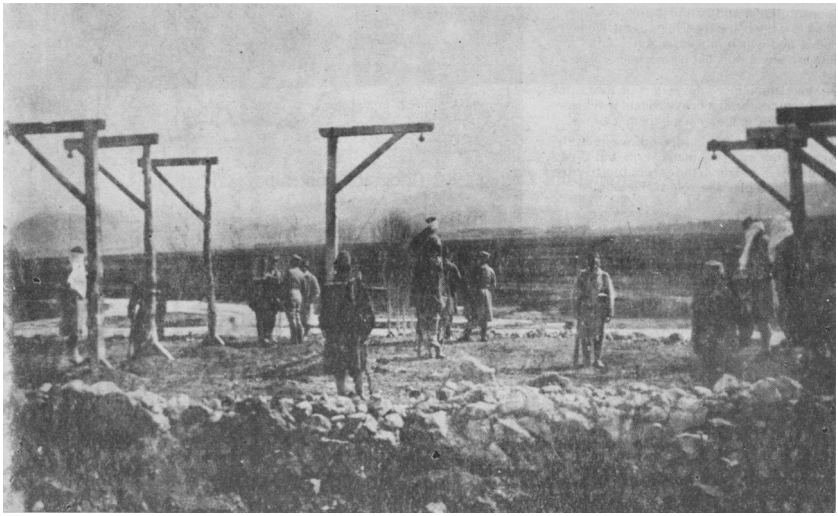

Sate sârbe exterminate prin spânzurare de către armata austro-ungară (1914)

Regele Aleksandar Karadjordjevic (1888-1934)

Pe ultimul drum, cu ultima dorinţă:
„Cuvajte mi Jugoslaviju!” („Salvaţi Iugoslavia mea!”)

Hitler şi Mussolini

– asasinii primei
Iugoslavii

Începutul holocaustului.
„Gărzile lui Macek” asasinează civili sârbi în „Statul Independent Croat” (aprilie, 1941)

Sârbii, asasinaţi de ustaşii croaţi în lagărul de exterminare de la Jasenovac, au fost aruncaţi în râul Sava

„Podul morţii” – una dintre intrările în lagărul de exterminare de la Jasenovac

Crematoriul lagărului de la Jasenovac

Elita comuniştilor comintemişti făcători şi desfăcători de ţară (de la stânga la dreapta): V. Bakaric, I. Milutinovic, E. Kardelj, I.B. Tito, A. Rankovic, S. Vukmanovic şi M. Djilas

Ivan „Stevo“ Krajacic – agentul sovietic de care se temea până şi

Tito

„Voi fi ultimul preşedinte al Iugoslaviei”
– a declarat Stipe Mesic, după vizita lui Hans Dietrich Genscher (1991).
Peste câteva luni, Croaţia îşi serba independenţa în acordurile imnului „Danke, Deutschland“

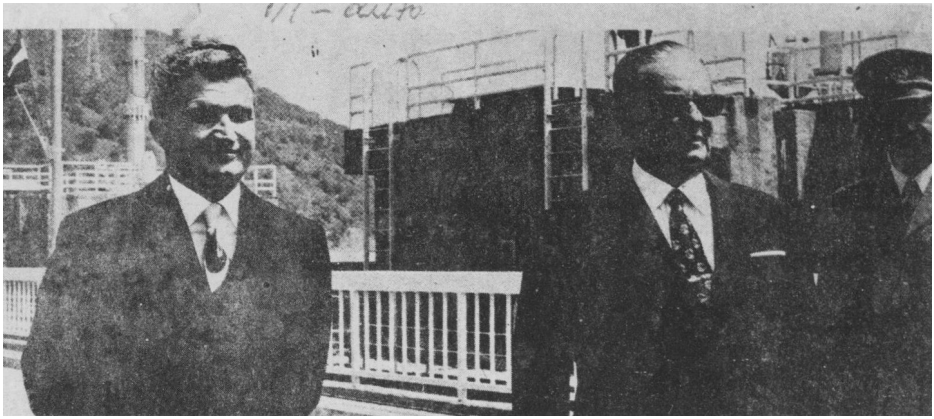

Dictatorii pier, truda popoarelor rămâne

Biserica ortodoxă din Petrinja, dinamitată de trupele croate – unul dintre cele peste 300 de lăcaşe de cult distruse în război (1991-1993)

Din nou, iadul.
Sârbi din Borovo asasinaţi de croaţi
(1991)

CUPRINSUL

Iugoslavizarea....5
NEDUMERIRILE ÎNCEPUTULUI....16
DIN NOU – IADUL....20
Documentul nr. 7 (1)....20
RĂDĂCINILE RĂULUI SUNT ADÂNCI....29
ÎN NUMELE LUI DUMNEZEU, BISERICA UNEŞTE – BISERICA DEZBINĂ....33
SÂRBII ÎN CROAŢIA....41
MĂCELUL DIN BOROVO....47
ÎNTRE SPERANŢĂ ŞI URĂ....49
„MAI BINE SĂ-I UCIDEM PE TOŢI VALAHII”....52
OAZELE LINIŞTII....61
Documentul nr. 3 (2)....67
„SRBE NA VRBE!”....69
POGROM – IUGOSLAVISM – RĂZBOI MONDIAL....80
Documentul nr. 1 (2)....101
MAREA DEZILUZIE – RECONCILIEREA....103
„SALVAŢI IUGOSLAVIA MEA!”....111
„Cuvajte mi Jugoslaviju!”....111
SINUCIDEREA LEGENDEI MAREŞALULUI....111
PENTRU O SERBIE MICĂ ŞI SLABĂ....121
DUŞMANI NECRUTĂTORI....132
CONJURAŢIA ASASINILOR....149
* USTAŞA * V.M.R.O. * GERMANIA * ITALIA * UNGARIA....149
„DACĂ SCAP... VOI TRĂI O SUTĂ DE ANI!”....175
Documentul nr. 2 (2)....189
ÎNAINTE DE DEZASTRU....194
HOLOCAUST....217
PE TOBOGANUL „UNITĂŢII ŞI FRĂŢIEI”....246
DEMOLAREA ILUZIILOR....257
MAREA CACIALMA....282
„ARMATA FĂRĂ ŢARĂ”....321
EVENIMENTELE, ÎN MOZAIC INCOMPLET....343
Document....343
VULCANUL ÎN ERUPŢIE....345
SLOVENIA – RĂZBOIUL DE 8 ZILE....350

ARMATA CARE NU EXISTĂ.....359
CROAŢIA – ESCALADAREA RĂZBOIULUI.....362
STENOGRAMA UNUI INTEROGATORIU.....362
VREMURI TULBURI.....367
DESFĂŞURAREA LUPTELOR.....375
Documentul nr. 5 (2).....378
AMENINŢĂTORUL PROVIZORAT.....380
FORŢE MILITARE CROATE.....391
UMPROFOR FORŢA DE PROTECŢIE O.N.U.....392
DE LA ARMATA POPULARĂ LA ARMATA IUGOSLAVĂ.....394
BOSNIA-HERŢEGOVINA.....402
JARUL MOCNIT.....402
O TRAGEDIE FĂRĂ SFÂRŞIT?.....406
PLANUL VANCE-OWEN.....416
ÎN LOC DE EPITAF.....419
APEL CĂTRE ÎNTREAGA LUME.....422
REFERIRI BIBLIOGRAFICE.....437
ANEXE 439
Hărţi şi fotografii 439
CUPRINSUL.....469

———————————————————————————

Redactor: VLAD DORIAN
Coperta: DAN DUMITRESCU
Tehnoredactor: D. ANDREI
Tehnoredactare computerizată: CODRA srl
Coli de tipar 21,5 + 24 pag. planşe
Lucrarea a fost executată la Tipografia editurii SYLVI
Director tehnic: GETA DINU

———————————————————————————

Dumnezeu să apere Iugoslavia și să-i spitalizeze de urgență rănile, iar speranțele să i le unească și, mai ales, Dumnezeu să cicatrizeze, să cronicizeze pe dată memoria, spre a opri și, ulterior, spre a interzice iugoslavizarea, invenția cea mai criminală a stăpânilor lumii ...

... se va instaura, între granițele sale, în locul iugoslavizării, un stat liniștit și sănătos, e drept, cu prea mari cimitire și cu prea multe femei îndoliate, un stat care va ști să-și păzească fiii și popoarele de orice diversiune, un stat numit Iugoslavia ...

... Doamne, întoarce-ți privirea asupra însângeratei destrămări. Doamne, iartă și vindecă Iugoslavia ! ...

Adrian Păunescu

ISBN 973-9175-01-5

IUGOSLAVIA

SÂNGEROASA DESTRĂMARE

Lei 3000